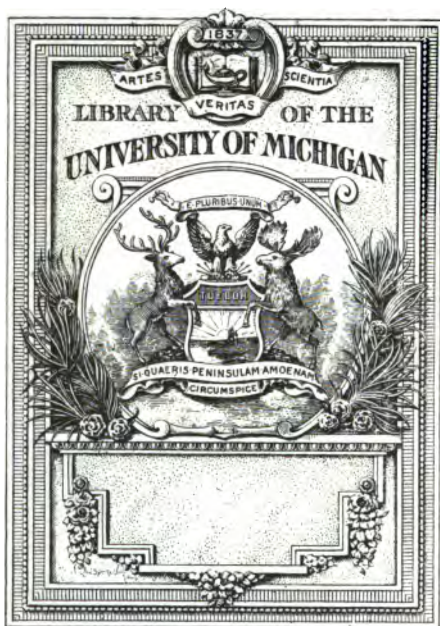

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

L. ANNAEI SENECAE

PHILOSOPHI

OPERA OMNIA

QVAE SVPERSVNT.

RECOGNOVIT ET ILLVSTRAVIT

FRIDERICVS ERNESTVS RVHKOPF

DIRECTOR GYMNASII BIELEFELDENSIS.

VOLVMEN PRIMVM.

LIPSIAE

IN LIBRARIA WEIDMANNIA

MDCCXCVII.

ILLVSTRISSIMO

ET

EXCELLENTISSIMO

IOANNI CHRISTOPHORO DE WOELLNER

POTENTISSIMI REGIS BORVSSORVM A CONSILIIS INTIMIS

CVI SVPREMA CVRA RERVM ECCLESIASTICARVM ET SCHOLASTICARVM CONFESSIONVM AVGVSTANAE AC ROMANO-CATHOLICAE ATQVE VNIVERSITATVM COMMISSA EST IDEOQVE SENATVS SCHOLASTICI ET CONSISTORII SVPREMI PRAESIDI SVMMO ACADEMIAE SCIENTIARVM BEROLINENSIS ET PLVRIVM SOCIETATVM OECONOMICARVM MEMBRO EXPERIENTISSIMO ETC.

DOMINO HEREDITARIO GROSS ET KLEINRIETZAE BIRKHOLZAE RASSMANNSDORFIAE ET DRAHENDORFIAE

VIRO SVMMO ET PIE VENERANDO

HANC

SENECAE PHILOSOPHI OPERVM EDITIONEM

SACRAM ESSE IVBET

FRIDERICVS ERNESTVS RVHKOPF

VIR. ILLVSTRISSIME,

Nemo TE ipſo melius ſcit, quanta ſit Senecae praeſtantia et celebritas merita, qua omnes philoſophos Romanos poſt Ciceronem antecellere exploratum eſt. Neque doctrinam TVAM fugit, iam a prima inde Eccleſiae noſtrae aetate non defuiſſe inter Patres eccleſiaſticos, qui eum inter Religionis divinae, quam pie veneramur, aſſeclas numerare haudquaquam cunctarentur. Vnde quoque factum eſſe videtur, ut iam ante Hieronymum, qui Senecam adeo in Catalogo Sanctorum poſuit, epiſtolae D. Pauli ad Senecam et Senecae ad D. Paulum ſuppoſitae circumferrentur a Chriſtianis pia fraude uſis, ad fidem ſcilicet inde religioni noſtrae adſtruendam. Cui iudicio quamvis Critici ſubſcribendum eſſe merito recuſant, pro explorato tamen habetur, tantam horum ſcriptorum, quae providentiae divinae benignitas numquam ſatis laudanda e naufragio literarum antiquarum nobis conſervavit, efficacitatem et vim eſſe ad ingenium doctrinis expoliendum et animum bonis praeceptis moribusque imbuendum ideoque virtuti aſſuefaciendum, ut qui Chriſtianus non fuerit dignus tamen haberi debeat ut a quoquam legatur.

Vides, VIR ILLVSTRISSIME, caussas, quae me impulerint, ut tum hunc scriptorem paulo emendatiorem et commodiorem ad legendum praestare conarer, tum ut potissimum TIBI hanc operam meam dicare auderem. Nam quum haud exigua laus sit viris laudatis se suaque probasse, meum esse putavi, TIBI, cui omnia, quae ad religionem et literas bonas proferendas faciant, conamina, optatissima sunt, et benignissimo auxilio adiuvantur, hanc editionem offerre, quae TIBI speciminis et pignoris loco sit temporis mei a munere obeundo residui, e virium et subsidiorum modulo tenuium, collocati. Quae si TVO assensu digna videantur, impense laetabor, et omnes, quae mihi sunt, vires nervosque intendam, ut indies et iuventute recte erudienda et literis bonis excolendis dignior reddar TVO patrocinio,

VIR ILLVSTRISSIME
et
EXCELLENTISSIME

TIBI

addictissimus cliens

Fridericus Ernestus Ruhkopf.

PRAEFATIO.

Quum in scriptoribus romanis, qui post Ciceronem lectione et studio vel maxime digni censeantur, philosophicis, Seneca is certe sit, qui sive rerum argumentorumque copiam atque gravitatem, sive sententiarum praeceptorumque, quibus abundat, vim atque utilitatem spectaveris, primum fere locum obtinere debeat; neminem fore confido, qui operam qualemcunque in huius egregii scriptoris libris, a quibus tum melior tum doctior discedas, vel recognoscendis vel illustrandis recte collocet, in reprehensionem vocandam esse duxerit. Nempe diversae sunt viae et rationes, quibus de auctore vel graeco vel romano bene merearis, modo ipse consilium prudenter apteque capias, et in eo exsequendo tibi constes, nec vel divitiis affluens et opibus doctrinae iusto liberalior sis aliosque prae te contemnas tenuiores illos quidem, sed ideo tamen non flocci faciendos, vel copiis parum largis utens divitiarum tibi speciem assumas, et dum nonnisi in recognoscendo auctore sis occupatus, recensionem te parare prae te feras. Alioquin verendum est, ut uterque assequatur quod velit: quandoquidem eos, in quorum tamen

men usum quummaxime laboratur, negligi, atque adeo ex animo interpretis criticive identidem effluere necesse est. Sicut proinde ille quidem haud dubie praeclara laude et diligentiae et ingenii merito dignus censetur, qui ab arte critica doctrinaque satis instructus apparatu critico undecunque comparato et eo satis amplo ita utatur, ut et Critici et Interpretis partes egregie explevisse dicendus sit: ita nec huius studium reprobari iure potest, qui quum maiora illa laudis praemia nec adipisci nec sectari valeat, aliis quippe lectoribus atque ille consiliisque sibi propositis, ea tamen nec ipsa quidem spernenda pro virili parte efficere atque afferre studuerit, quibus auctoris, quem sibi recognoscendum et illustrandum sumsisset, lectio fiat paulo certior, commodior atque utilior. Qui si emendato cursu se depelli non patiatur, neque certos fines terminosque sibi constitutos temere migret, quos ultra citraque nequit consistere rectum, nae illi laus sua haud facile derogabitur umquam ab aestimatoribus harum rerum aequis. Quid ergo? Nonne haec et ex iis apta atque nexa, quae tamen neque haec pagina, neque hic locus capere possunt, eodem iure de Senecae enarratore et critico praedicare licet? Nihil igitur erat, quod curam huius scriptoris edendi a librario, Viro honestissimo mihi oblatam, Heynio meo auctore, in cuius Summi Viri disciplinam me iuve-

iuvenem receptum et posthac gratia adiutum esse in maximis a Providentia divina in me collatis beneficiis pio et grato animo pono, recusandam putarem.

Agebatur autem de repetendis Senecae philosophi Operibus ita ut, consilio, quod in prioribus editionibus ap. Weidmann. curatis sequi placuerat, mutato, primum textus, quem vocant, subsidiis criticis tum iis, quae potissimum a Grutero, Lipsio et Gronovio allata sunt, tum iis, quae forte in libris criticis laterent, sedulo adhibitis, emendatior evaderet: nam sic eum constituere velle, quasi nunc primum in vulgus edendus sit, neque opes nostrae neque consilium sinebant, quapropter non recensionem, sed recognitionem promittimus: deinde ut interpretatione accurata difficultates e sermone, philosophia stoica etc. ortae tollerentur: verbo, ut usibus eorum inprimis inserviretur, quibus quamvis litterarum bonarum haudquaquam imperitis, notitiae tamen eae, quae ad probe intelligendum auctorem faciant, non statim succurrant legentibus praestove sint. Adiicienda proinde erant brevia et apta monita tum critica, tum exegetica, quae vocant, velut scholia, quae tamen notationibus fontium, tamquam argumentis et caussis suis, destituta esse nolebam, ut si forte essent lectores, qui in explicatione breviore, quam apposuissem, non acquiescendum sibi putarent,

ubi declaratio quaeri posset uberior harum rerum, satis larga adesset opportunitas. Quibus de consiliis quum convenisset, eo lubentius curam istam in me recepi, quo intimior mihi erat contracta familiaritas cum Seneca, a cuius naturalibus Quaestionibus in nostrum sermonem convertendis tantum non recens eram.

Praeter subsidia, quae modo memoravi, uti mihi contigit in prima libri I de Clementia parte collatione Codicis Bibliothecae Amplonianae ad Portam Coeli, Erfurtensis, a Viro doctiss. et mihi per plures annos amicissimo Matthiae, Profess. dirig. Gymnasii Leiningo-Grünstadiensis diligentissime confecta et mecum communicata. Codex ille membranaceus, seculi XII ut videtur, necdum ab ullo editorum usurpatus, scriptus est literis minusculis solitariis, s. minutis, non cursivis. Literae maiusculae initio periodorum sunt partim capitales, partim (et plurimae) unciales. Constat 110 foliis, s. potius 219 pp. form. quat. Continentur eo Epistolae Senecae LII priores: de Clementia I, c. 1—18 incl.: Epistolae Pauli Apostoli ad Senecam: tandem Epitaphium et excerpta. Sedulo et cum cura scriptus est. Ab alia manu adscripta leguntur: H. dei grā Rex Anglie dn̄s Hyberny̅ | dux Normany̅ et Aquitany̅ Comes Andeg̅ | D: ltō in Xpō Fratri Vlrico. Hanc codicis descriptionem amico laudato debeo, qui et e literarum forma et e verbis adscriptis colligit,

ligit, esse fetum seculi XII. Lectiones sane non contemnendas continet. Maiorem tamen messem e libris criticis nacturum sperans, (quandoquidem per centum annos et quod excurrit, post Io. Frid. Gronovium praeterlapsos, multos viros doctos sciebam Senecae operam suam navasse,) multum temporis iis evolvendis et excutiendis insumsi, suppetias mihi afferente Iuvene humaniss. I. G. Brandesio, Hamburgensi, qui literarum bonarum causa tum Gottingae commorabatur. Enimvero parum auxilii mihi attulerunt. Nam si a Viris, dum in vivis essent, doctissimis et ingeniosissimis, I. M. Heusingero, et Trillero, altero Isenacensis Gymnasii directore, altero Profess. Vitebergens., discessis, vix unum alterumve deprehendi, qui operam suam criticam cum cura et successu in hisce operibus emendandis posuisset. In quorum emendationibus adhibendis hoc sequutus sum consilium, ut bona, quae attulissent, vel in textum immitterem, vel in margine subnotarem, iudicio meo qualicunque apposito, alia prorsus silentio transmitterem, alia quamvis reiicula speciminis loco allinerem. Praeter editiones iam laudatas contendi quoque Basileensem ap. Io. Hervagium Desid. Erasmi, quae emendatior prodiit MDXXXVII. fol., qua Gronovius non usus est, quippe qui multo priorem anni MDXV contendit. Nonnullis locis manifesto corruptis medelam alias frustra quae-

sitam,

ſitam, dummodo levi ductu fieri id poſſet, coniectando adhibendam malui, quam lectionem ſalebroſam relinquere; in margine tamen lectione, quam eieci, ſubnotata, cauſaque mutationis adiuncta. Modeſte quidem hac libertate editoris, de qua nondum lis ad liquidum deducta eſſe videtur, uſus ſum. Inprimis vero interpunctionem, quam editori magis liberam eſſe potiſſimum in Seneca, conſtat, ita temperavi, ut non ſolum lectio commodior et utilior reddita eſſe, ſed ipſe quoque auctor plus ſemel erroris crimine, quo premebatur, abſolutus videatur.

Quod in enarratione Philoſophi virorum laude mea maiorum, qui ante me Senecam expoliverunt, inprimis Lipſii et Gronovii veſtigiis inſiſtere, et eorum doctrina atque acumine uti placuit, id vero nulla mihi excuſatione opus eſſe videtur. Etenim tantum abſum, ut virorum vere clarorum merita de Seneca parvi faciam, aut de fama eorum detraham, quippe quibus ex inferis nulla refellendi et coarguendi obtrectatores conceditur opportunitas, ut nihil antiquius et ſanctius habeam ſtudio, reliquias eorum doctas, a veritate tamen et utilitate commendatas, quamvis tenuiores interim ad noſtrorum temporum lucem, ſedulo colligendi, et prout conſilii mei rationibus conveniret, cum meis apte coniungendi: quominus et hac immortalitatis humanae parte, ut vel nomine noſtro non commemorato facta dictave noſtra

bona

bona aeternentur, ſpoliati vel oblivione ſepeliantur, vel invidia obruantur. Attamen ſaepiſſime eos quoque honoris cauſa nominavi, a quibus me in enarrando Philoſopho adiutum intellexeram. Auxilio eorum in argumentis conficiendis propter easdem rationes uſus ſum, inprimis Lipſii. Adieci deinde iis adumbrationem quandam literaturae fontiumve, unde vel occaſionem ſcribendi, vel unum alterumve ex locis pertractatis, hauſiſſe videri poteſt Seneca. In qua tamen non id agendum eſſe putavi, ut materia velut cum pulviſculo converſa, copiam et ubertatem affectarem, ſed nonniſi ſtrictim appoſitis praecipuis, quae eiusdem argumenti usque ad Senecam nobis innotuerunt, veſtigia atque lineamenta oſtenderem, quae, ſi cui vacet, utiliter contendere, atque adeo proferre et exornare licebit. Nam me non latet, multa addi adhuc poſſe: ut, ad Conſolationes vel e Cicerone, ad quem praeclara illa epiſtola Serv. Sulpicii exſtat, ad Div. IV, 5: ad librum de vita beata libri eiusdem inſcriptionis Auguſtini, Ambroſii, Lactantii: quamquam haec additamenta ad tempora poſt Senecam ſpectant, ideoque a noſtro conſilio aliena ſunt.

Haud paulo minorem commoditatem iis, qui Seneca vel legendo vel laudando uti velint, primus attuliſſe mihi videor, textu diſtinctionibus, quas paragraphos vocant, margini appoſitis, conſignato.

Cete-

Ceterum ordinem et librorum Senecae et capitum saepe perperam factorum antiquitus nobis traditum semper sequutus sum, praeterquam in uno fragmento de Otio aut Secessu Sapientis; quod quum Muretus et Lipsius a libro de vita beata, quocum in codicibus et vett. edd. una serie connexum est, recte seiunxissent, alter adeo inscriptione nunc vulgari instruxisset, propter argumenti similitudinem post librum de Constantia Sap. collocandum arbitratus sum. Feci autem hoc non tám Mureti, Lipsii, Fabricii et Ernesti (cf. Fabricii Biblioth. Lat. Vol. II. p. 106. ed. Ernest.) auctoritatibus subnixus, quam ipso libelli tenore et argumento, quod cap. 29, 1. 2. declaratum legitur, permotus. Senecam ibi videmus singulari libro Stoicorum usum a Reip. tractatione abstinendi, ideoque decretum eorum de Otio Sapientis defensum ivisse. Quae quidem cum libro de vita beata nonnisi contorte et violenter connecti posse videntur, Iureto quamvis contrariam sententiam parum dilucide atque perspicue tuito. Accedit, quod in fragmento hocce neque vinculum satis firmum, quo uti possis ad nexum restituendum, nec ulla quidem vitae beatae mentio occurrit.

Scribebam Bielefeldae ipsis idibus April. 1797.

AD

AD NOVATVM.
DE IRA
LIBRI TRES.

ARGVMENTVM
LIBRI PRIMI.

Irati habitus et species externa et ea foedissima, una cum iis, quae iram erupturam indicant atque sequuntur, initium libri constituunt. C. I. II Transit deinde ad irae notionem exponendam, aliorum definitionibus adiectis et diiudicatis, contra quas eam quam ipse dederat, defendit. Annexa est quaestio, an in feras ira cadat: qua quidem negata irae quaedam species describuntur. III. IV. Deinceps sequitur primo quaestio, an ira secundum hominis naturam sit: cui aptam esse negat ex ipsa naturae humanae indole: quinetiam a puniendo alienam esse iram docet. V. VI. Deinde quum Peripateticis placeret, iram non omnino vi sua carere bona, et maximi ad virtutem bellicam momenti esse, nec a bello abesse posse, Seneca iram non solum non utilem, sed adeo funditus tollendam suadet contenditque. Ac primum docet, fieri non posse, ut moderetur iram, qui semel ab ea abripi se passus sit, quippe quae virtutem et opprimat et expellat, ut virtuti nullum auxilium afferre queat. Deinde nec bellatori quidem suppetias ferri ab ira ostendit, utpote quae, nisi regatur, saevissima excitet pericula, ideoque iis, qui ei obtemperent, manifesto sit exitio. VII — XII. Quibus expositis immoratur potissimum Peripateticorum decretis de affectibus humanis et regendis et limitandis. Quae propterea inprimis falsa pronuntiat, quod ira nec ideo bonum quid esse possit, quoniam incrementum eius omni bono et virtute careat: quippe quo maior hoc fiat peior. Sapiens itaque improbo non irascetur: nostra enim propensio in vita nos commonefaciat, ut ignoscamus: nec poena cum ira coniuncta esse debet. Sic transit oratio ad discrimen, quod inter iram et rationem, quam quidem iudex, quamvis severus, sequi debeat, intersit: ira autem eum haudquaquam decet. Finis libro imponitur irae descriptione ad Peripateticos refellendos instituta atque propemodum repetita. C. XIII — XVI.

ARGV

ARGVMENTVM

LIBRI SECVNDI.

Disquiruntur hoc libro duae quaestiones: prior de irae natura atque indole, posterior de remediis, quae adversus eam adhiberi oportet. Prior quidem pars usque ad C. XVII. pertinet. Ac primum quaerit, utrum ira a solo impetu, an a iudicio proficiscatur. Respondet, eam nil nisi animo approbante conari. C. I. Sic pergit deinde ad docendum, quid sit ira; addit eius initia et gradus, et quomodo distet a crudelitate et furore, II — V. Virtutem itaque tum docet irae non esse capacem, ideoque nec sapientem, qui nulla ratione vitiis et sceleribus humanis eorumque foedis effectibus, iusto fusius descriptis, ad iram admoveri possit in humanam naturam cadere. VI — X. Sequuntur quaestiunculae, a Peripateticis motae: contra quas monet, ne quisquam iram, quia formidini sit, magnum putet. XI. XII, 6. — Et vinci potest ira. — XIV. Si quis putet, ideo iram generosi quid habere, quod gentes liberae, ut Germani et Scythae, iratissimae praedicantur: is reputet, feritate eas duci. — Oratori non iram, sed irati imitationem prodesse. Sic respondit ad obiectiones istas Peripateticorum, irae utilitatem vindicantium. — XVII. Posterior pars insit a cap. XVIII, ubi ad irae remedia accedit. Quorum duas facit partes: prior continet remedia, ne in iram incidamus, usque ad fin. libri: posterior pars tertio libro tractatur. A cap. XVIII — XXII. et internae et externae causae ac fontes irae atque iracundiae exponuntur. quae tum habitu et constitutione corporis, ideoque elementis, eorumque potestatibus (temperamenta vocamus) tum institutione puerili, (de qua c. XXI. XXII. praeclara monita occurrunt. A cap. XXIII — XXIV alia quaedam, in quae ingenia nonnulla interdum proniora esse solent, e. c. suspicio, et coniectura etc. notantur. A cap. XXV. externae occasiones irae et iracundiae afferuntur vel in nobis sitae, quae tamen ex ignoratione ac impudentia oriuntur: vel a diis immissae — c. XXVIII. Deinde regulae egregiae sequuntur: laesus ab aliis consilia agentium respice, maledictus in veritatem inquire etc. XXIX. XXX. Praecipue fastus est ponendus, et aestimatio sui nimia abiicienda, quae iracundos et vindictae cupidos facit. Pati potius decet et dissimulare; a tetro illo affectu optime abstinere possumus, si foeditatem irae cum saevis effectibus eius apud animum reputemus. — fin.

ARGV

ARGVMENTVM
LIBRI TERTII.

Pars secunda remediorum irae hoc libro continetur (cf. II, 18): versatur in praeceptis, ne in ira peccemus, i. ut iram refrenemus et cohibeamus. Quare discriminibus nonnullis inter iram aliosque affectus observatis illius foeditatem maiorem monstrat atque effectus tetros; repetitis quae iam antea ad Peripateticos, fortitudinis cotem iram esse pronuntiantes, opposuerat. c. I — IV. Sequitur ordo tractandorum: primum de ira vitanda, deinde quemadmodum ab ira liberemur, tandem quomodo alium irascentem sistamus placemusque. Prima pars pertinet, ut videtur, ad Cap. XII, 2: auctori enim non placuit transitum ad secundam partem accurate designare. Ira contenditur cum aliis affectibus ac vitiis: mala conditione eius, qui irae se tradiderit, adumbrata, ortus irae ab infirmitate, contemtus iniuriarum a magnitudine animi derivatur. Monemur itaque, ne in πολυπραγμοσύνης vitium incidamus, ne difficilium et morosorum, sed mitium ac proborum hominum consuetudine utamur. V — VIII. nec remissiore animo negotia tractemus, sed remediis, quae faciant, ne in iram incidamus, adhibitis, offensorem apud nos excusemus, et affectui moram iniiciamus — XII, 2. A cap. XII, 2. secunda pars insit, quae pertinet ad cap. XXXVIII. Mora interposita ira opprimetur: quod exemplis ad iram defugiendam et ad mansuetudinem exercendam apposite allatis illustratur: Platonis XII. Socratis XIII. Quibus opponuntur Cambyses. XIV. XV. Darius. XVI. Xerxis XVII: Romanorum, L. Syllae, Caligulae XVIII al. XXII, 2. Exempla lenitatis praestant Antigonus, Philippus Alexandri M. pater, Augustus. — XXIV. Necesse igitur est, ut offensus excuses inimicum, tuorum ipsius vitiorum, quae quidem in omnes homines cadunt, non immemor: nobilius est, iram vincere, quam ea abripi et duci: saepe quoque iniuriae non sine honesta ac gravi excusatione fiunt — XXIX. Sequuntur inde aliae exhortationes ad iram reprimendam: tolle suspicionem, importunitatem, invidiam, exspectationes nimias etc. quotidie in te inquiras, brevi, omnes irascendi occasiones evita — XXXVIII. A cap. XXXIX — XLI ad tertiam partem (cf. c. V.) accedit, quomodo alium irascentem sistamus ac placemus. Non oratione utamur dehortatoria: dabimus illi spatium: simulabimus itaque iram, tacite irae instrumentis ab irato remotis: deinde vel metu, vel sermonis lenocinio eum detinebimus, fallemus. Augusti exemplum (c. XL). Concludit describendis irae effectibus tristissimis, et adhortatione, ut cogitatione mortalitatis et vitae brevis animum nostrum mitigemus, ideoque paci atque mansuetudini studeamus.

Libri hi de ira in partibus pulchri et eminentes sunt, in toto parum distincti, et repetitionibus aut digestione confusi, ex sententia Lipsii

Copiam rerum in iis satis amplam ac praeclaram deprehendas, nec tum in natura indoleque huius affectus exponenda atque in describendis eius effectibus, tum in remediis contra iram adhibendis, quid magnopere desideres, habebis: ut recte vel his libris Quinctiliani iudicium firmetur, ingenio nostrum egregio atque amoeno viguisse. Enimvero in altero etiam summi critici iudicio de nostro acquiescendum est. Velles saepe alieno iudicio Senecam scripsisse: ut quem identidem, labore accurate et sedulo de re proposita cogitandi, in cogitata sua severe inquirendi, eaque diligenter et cum cura seligendi atque ordinandi praetermisso, magis vivido phantasiae impetu abripi videmus, quam recto atque emendato duci iudicio.

Longum est, fontes, quibus usus sit, enumerare. Platonis, Aristotelis, Theophrasti, Hieronymi al. libros morales ab eo lectos esse, ipse multis locis ostendit, utpote quorum decreta pluries impugnat. Sedes disputationis de ira praecipua fuit haud dubie in loco de virtutibus, de quibus diversas sententias sequuti sunt et Peripatetici et Stoici: quapropter optimus quisque ex iis libros composuit περὶ ἀρετῶν, ut Theophrastus (Fabric. Bibl. Graec. Vol. III. p. 446 Harl.), Chrysippus (ib. p. 548), Cleanthes (ib. p. 551) aliique. Fuere etiam, qui singulares de ira libros componerent ante Senecam nunc deperditos. Quaedam eorum fragmenta adservata legimus apud Stobaeum in Florileg. tit. XIV. (p. 324 Schow.) Sopionis περὶ ὀργῆς, et Sotionis, cuius magisterio Seneca Epist. 49 se usum esse puerum scribit, περὶ Ὀργῆς, tit. XX. (p. 381. Schow.) ubi secundus eius liber memoratur. Post Senecam liber Plutarchi (Opp. Vol. IX. p. 422 sqq. Hutten.) περὶ ἀοργησίας, de cohibenda ira, dignus est qui legatur et contendatur. Quem nisi sciremus literarum romanarum nonnisi mediocriter peritum fuisse, esset quod miraremur, cur de his libris Senecae, quem tamen p. 446. commemoravit, nullam mentionem iniecerit.

Si Lipsii iudicio de tempore, quo libri hi scripti sint, subscribi posset, unus saltem liber Senecae exstaret, quem Caligula regnante compositum esse certo affirmaremus. Nam qui praeter hunc restant, eorum nullum ab eo visum esse mihi constat. Lipsius quidem in Argumento his libris praemisso suspicatur e lib. III, 18, 3. coll. c. 19. et ipso Caligula vivo scriptos esse et inter Philosophiae primos libros Senecae esse numerandos. Sed enim si quis loca, in quibus Caligulae mentio fit, sedulo contenderit, I, 16, 29. II, 33. III, 18, 19. III, 22, 1, vereor ut Lipsio adsensurus sit. In omnibus quidem istis locis de Caio modo exstincto sermo esse videtur. Quocirca sub Claudii initiis saltem compositos esse hos libros putaverim. Quae si probantur, nec illud stare potest iudicium, fuisse eos inter primos Philosophiae libros, quandoquidem Caligula iam regnante Senecam maxime placuisse, tradit Sueton. Caligul. c. 53. quocum conferri merentur Tacitus Annal. XII, 8. et Dio Cass. LIX, 19.

L. AN-

L. ANNAEI SENECAE
DE IRA
AD NOVATVM
LIBER PRIMVS.

I.

Exegisti a me, Novate, ut scriberem quemadmodum posset ira leniri: nec immerito mihi videris hunc praecipue affectum pertimuisse, maxime ex omnibus tetrum ac rabidum. Ceteris enim aliquid quieti placidique inest; hic totus concitatus, et in impetu doloris est: armorum, sanguinis, suppliciorum, minime humana *furens cupiditate: dum alteri noceat, sui negligens,

VARIETAS LECTIONIS.

Lib. I. Cap. I. a. *furens* est antiqua lectio ab omnibus scriptis exhibita, quam Edd. in *fruens*, Muretus in *ferveus* sine caussa idonea mutaverunt. Furentium signa mox occurrunt: III, 2. homo in hominem furens etc. Proinde reduxi.

ANIMADVERSIONES.

Lib. I. Cap. I. Describit irae habitum externum, quo quidem se indicat, et signa irae affert eorum simillima quae furenti propria esse solent. Hanc descriptionem, quae laude sua non caret, etsi uberiorem eam dixeris, iterat II, 35. III, 3. 4: haud dubie propterea, quod a se vix impetrare potest noster, ut materiam describendae rei perquam idoneam nactus e manibus dimittat, quam tamen praetermittere interdum satius fuisset. Similes descriptiones invenies ap. Mosen Mendelss. philos. Schrift. II, 34. 35. et Engel. Mimik II, 206.

gens, in ipsa irruens tela, et ultionis [b] secum ultorem
2 tracturae avidus. Quidam itaque e sapientibus viris
iram dixerunt brevem insaniam; aeque enim impotens
sui est, decoris oblita, necessitudinum immemor, in
quod coepit, pertinax et intenta, rationi consiliisque
praeclusa, vanis agitata causis, ad dispectum aequi ve-
rique inhabilis, ruinis simillima, quae super id, quod
3 oppressere, franguntur. Vt autem scias, non esse
sanos, quos ira possedit, ipsum illorum habitum in-
tuere. Nam ut furentium certa indicia sunt, audax et
minax vultus, tristis frons, torva facies, citatus gra-
dus, inquietae manus, color versus, crebra et vehe-
mentius acta suspiria: ita irascentium eadem signa
4 sunt. Flagrant, et micant oculi, multus ore toto
rubor, exaestuante ab imis praecordiis sanguine; labia
qua-

b. *secum ultorem tracturae avidus.* Locus in codd. corruptus, ut qui dant: *multam rem tractare* nullo sensu. Donec meliora edoceamur, Scriverii coniecturam ex Erasmi et Mureti emendationibus enatam et a Gronovio avo docte probatam amplectamur, Seneca quippe haud indignam. Inest autem acumen, quod noster amat, e. c. Nat. Q. V, 18. bellum scilicet et obvius in littore hostis, et trucidandae gentes tracturae magna ex parte victorem. Ep. 101. trahere animam tot tormenta tracturam: alia exempla dat Gronov. ad h. l.

2. *Quidam itaque e sap.*] Horatium Epp. I, 2, 62. qui iram *brevem furorem*, sive Ennium, qui, Cicerone teste *initium insaniae* dixit, respexisse videri potest. Vtiliter conferri potest Io. Stobaei Serm. XVIII. (XX.) p. 154. sqq. ed. I. Gesner. Philemon poeta comicus (ib. l. l.) *μαινόμεθα πάντες, ὁπόταν ὀργιζώμεθα*: Cato priscus (ibid. p. 160.) *τὸν ὀργιζόμενον νόμιζε τοῦ μαινομένου χρόνῳ διαφέρειν.* Apollonius macedo (ib. p. 158. *τῆς ὀξυθυμίας τὸ ἄνθος μανία* Iracundiae flos furor. — Ceterum Aristoteles ibidem iram appellat affectum belluinum (*πάθος θηριῶδες*) caedium causam, calamitatis sociam, noxae et dedecoris auctorem, opum perniciem, adhaec perditionis originem. Quae hic a nostro vividius elata vides. Mox *ruinae* rariore potestate de aedificiis etc. corruentibus ut ap. Liv. 42, 63. transcendere ruinas. Virgil. Aen. I, 129. Caeli ruina. *Cetera* scil. vitia.

quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac subriguntur capilli; spiritus coactus ac stridens, articulorum se ipsos torquentium sonus, gemitus, mugitusque, et parum explanatis vocibus sermo praeruptus, et complosae saepius manus, et pulsata humus pedibus, et totum concitum corpus, [c] magnasque minas agens, foeda visu et horrenda facies depravantium se, atque intumescentium. Nescias, utrum magis detestabile vitium sit, an deforme. Ceteta licet abscon- 5
dere, et in abdito alere: Ira se profert, et in faciem exit, quantoque maior est, hoc effervescit manifestius. Non vides, ut omnium animalium, simul ad nocendum insurrexerunt, procurrant notae, ac tota corpora solitum quietumque egrediantur habitum, et feritatem suam exasperent? Spumant apris ora, dentes acuuntur attritu: taurorum cornua iactantur in vacuum, et arena pulsu pedum spargitur: leones fremunt, inflantur irritatis colla serpentibus, rabidarum canum tristis aspectus est. Nullum est animal tam 6
horrendum, tamque perniciosum naturâ, ut non appareat [d] in illo, simul ira invasit, nova feritatis accessio. Nec ignoro, ceteros quoque affectus vix oc-

 culta-

c. *magnasque minas agens*, lect. var. magnasq. irae m. *το* irae pro glossemate habeo, a margine, ubi explicative additum, in textum intruso. Lipsii magn. *intra* m. Senecae adversatur, quippe habitum externum irati descripturo. Ceterum displicere potest, quod a finitis ad indefinitum quasi delabitur — magnasque m. a.

d. *in illo simul* a Gronovio avo, e Codd. repositum est: antea erat in edd. in illo ubi. Simul esse i. q. simul atque, postquam, nunc notissimum est. Alioqui noster amat *το* *ubi* eadem potestate.

5. *Spumant — attritu*] scil. aprorum. Hesiod. Scut. Hercul. 388. Κάπρος χαυλιόδων - θήγει δέ τε λευκὸν ὀδόντα Δοχμωθεὶς, ἀφρὸς δὲ περὶ ςόμα μαςιγόωντι Λείβεται κ. τ. λ. fere expressa vides. Mox *taurorum cornua — spargitur* Virgilio Aen. XII, 104 - 106. sublecta esse videntur. Totus hic locus disiecta poetae membra continet.

cultari; libidinem, metumque, et audaciam dare sui signa, et posse praenosci. neque enim ulla vehementior intra cogitatio est, quae nihil moveat in vultu. Quid ergo interest? Quod alii affectus apparent, hic eminet.

II. Iam vero si effectus eius damnaque intueri velis, nulla pestis humano generi pluris stetit. Videbis caedes ac venena, et reorum mutuas sordes, et urbium clades, et totarum exitia gentium, et principum sub civili hasta capita venalia, et subiectas tectis faces, nec intra moenia coërcitos ignes, sed ingentia spatia regionum hostili flamma relucentia. 2 Aspice nobilissimarum civitatum fundamenta vix notabilia: has ira deiecit. [a] aspice solitudines, per multa millia sine habitatione, desertas: has ira exhausit. aspice tot memoriae proditos duces — *mali exempla fati*: alium ira in cubili suo confodit; alium inter sacra men-

Cap. II. a. *aspice — desertas.* I. M. Heusinger, Isenacensis olim Director Gymn. meritissimus et conditor familiae eruditae Heusingerorum, quae hodieque floret, e cod. palat. tert. et optimo cod. colon. ap. Gruter. in append. animadverss. p. 619. legendum censuit: *habitatore*, inciso facto post hab. Nihil muto. Vid. ei. Emendationum libr. II. a Iac. Frid. Heusinger. edit. Gothae 1751. p. 228. qq.

Cap. II. Procedit oratio ad effectus et damna irae. A damnis minoribus, quae quasi privata appellaveris, puta, ab accusationibus mutuis (reorum mutuas sordes vocat) ad maiora progreditur. Exempla cuiusvis rei digito tantum a nostro monstratae hic congerere velle, neque magnae disquisitionis, neque certi consilii res foret: quandoquidem liberae coniecturae est, quum auctor ipse non addiderit. Cogitasse autem videtur de Sulla, Mario et Triumviris, quorum proscriptiones notae sunt, et a nostro saepe taxantur, de urbibus et populis, funditus deletis, Carthagine, Numantia etc., de Clito, quem Alexander inter sacra mensae, i. ut hospitem suum, trucidavit (II, 36.), de Asellione, praetore, quem lancinavere i. dilaceravere feneratores sibi adversarium (Val. Max. IX, 7.) sive de Gracchis, qui interfecti sunt legibus perferendis occupati (*Spectaculum* i. concio, adstans multitudo) etc. *Mali exempla fati* ex

mensae ira percussit; alium inter leges celebrisque spectaculum fori laneinavit; alium filii parricidio dare sanguinem iussit; alium servili manu regalem aperire iugulum; alium in cruces membra [b] dividere. Et 3 adhuc singulorum supplicia narro. quid? tibi si libuerit, relictis in quos ira viritim exarsit, aspicere caesas gladio conciones, et plebem immisso milite contrucidatam, et in perniciem promiscuam totos populos capitis damna passos * * * [c]

* * * tanquam aut curam nostram deserentibus, aut auctoritatem contemnentibus. Quid? gladiatoribus quare populus irascitur, et tam inique, ut iniuriam putet, quod non libenter pereunt? con-

b. *dividere.* diffindere, distendere aberrationes librariorr.

c. *passos - tanquam.* Lacunam magnam hic esse ad unum omnes enarratores observarunt, et res ipsa clamat. Fuere autem hic Irae definitiones plures (cf. Lactant. in libro de Ira Dei ad Donatum c. 17. p. 743. ed. Heumann.), quibus expositis et refutatis, (uti et sequentia clare docent) processerat disputatio ad refellendam definitionem hancce: Iram esse exigendae poenae ob contemtum cupiditatem. Iam quum populum gladiatoribus ignave se interdum gerentibus ideoque contemnentibus iratum in rem suam laudassent adversarii, respondet Seneca: illam non esse veram iram, sed quasi iram. Hinc explices, quod mox sequitur: *curam* (i. intentionem) *deserentibus* (i. non satisfacientibus). Coniectura: *diis deserentibus*, ut de Providentia sermo sit, nihil est. *Pereunt* verum est: cf. Ep. 7. de Tranq. an. II. Nam timidos et supplices in gladiatoriis pugnis, et qui supplicabant ut vivere liceret, etiam odisse solebant Romani. Cic. pro Milone c. 34. *Percimunt*, quod Lipsius in suo Cod. invenit, pessimae igitur notae est. Lacunae signa ob has causas apposui.

ex poeta aliquo desumtum videtur. Mox, *alium filii parricidio . iussit* scil. ira, intelligo de patre, quem scelestus (parricidio) filius interfecit. Ratio enim loquendi τα' sanguinem dare convenit τω' poenas dare: forte cogitavit de Iul. Caesare, quem Brutus interfecit. Sueton. Caes. 82. 88. Moneo, ne Harpagum (III, 15.) Senecae hic obversatum cogites. Et *caesas gladio — passos* ad Sullanam saevitiam refero, qua dedititios sex M. in Circo flaminio prope aedem Bellonae trucidari iussit. Plutarch. Sulla c. 30. 31. Florus III, 28. urbes deletas enarrat.

temni ſe indicat, et vultu, geſtu, ardore, de ſpectatore in adverſarium vertitur. Quidquid eſt, certe non eſt ira, ſed quaſi ira: ſicut puerorum, qui ſi ceciderunt, terram verberari volunt, et ſaepe ne ſciunt quidem, cui iraſcantur, ſed tantum iraſcuntur ſine cauſa et ſine iniuria, non tamen ſine aliqua iniuriae ſpecie, nec ſine aliqua poenae cupiditate. Deluduntur itaque imitatione plagarum, et ſimulatis deprecantium lacrimis placantur, et falſa ultione falſus dolor tollitur.

III. „Iraſcimur, inquit, ſaepe non illis qui laeſe„runt, ſed his qui laeſuri ſunt: ut ſcias iram non tan„tum ex iniuria naſci." Verum eſt, iraſci nos laeſuris: ſed ipſa cogitatione nos laedunt, et iniuriam qui facturus eſt, iam facit. „Vt ſcias, inquit, non eſſe „iram poenae cupiditatem, infirmiſſimi ſaepe poten„tiſſimis iraſcuntur: nec poenam concupiſcunt, quam „non ſperant." Primum diximus, cupiditatem eſſe poenae exigendae, non facultatem: concupiſcunt autem homines et quae non poſſunt. Deinde nemo tam humilis eſt, qui poenam vel ſummi hominis ſperare non poſſit; ad nocendum potentes ſumus. Ariſtotelis finitio non multum a noſtra abeſt; ait enim, Iram eſſe

Cap. III. Refutat definitiones et obiectiones: et primo loco Poſidonium, celeberrimum Cn. Pompeii magni tempore Stoicum, cuius definitionem Lactant. l. l. affert: Iram eſſe cupiditatem puniendi eius, a quo te inique putes laeſum. Deinde attingit Ariſtotelis definitionem: eſt ea in Rhetor. lib. II. c. 2. ἔστω δὴ ἡ ὀργὴ ὄρεξις μετὰ λύπης τιμωρίας φαινομένης, διὰ φαινομένην ὀλιγωρίαν τῶν εἰς αὐτὸν ἢ εἰς αὐτοῦ τινα μὴ προσηκόντως. Denique refutat, qui ſuam et Ariſtotelis finitionem impugnent. Ceterum hoc caput continet locum claſſicum de diſcrimine animi humani et belluini. cf. Gatak. ad M. Antonin. IX, 8. p. 329, 20.

Inquit] Semel monemus eſſe intelligendum: aliquis adverſarius: obiicitur, obiicis. notante I. M. Heuſing. ad Cic. de Offic. III, 6, 14. poſt I. F. Gronov. ad Liv. 34, 3.

esse cupiditatem doloris [a] reponendi. Quid inter nostram et hanc finitionem intersit, exsequi longum est. contra utramque dicitur, feras irasci, nec iniuria irritatas, nec poenae dolorisve alieni causa. Nam etiamsi hoc efficiunt, non hoc petunt. Sed dicen- 3
dum est, feras irâ carere, et [b] omnia praeter hominem. Nam quum sit inimica rationi, nusquam tamen nascitur, nisi ubi rationi locus est. Impetus habent ferae, rabiem, feritatem, incursum: iram quidem non magis, quam luxuriam. Et in quasdam voluptates intemperantiores homine sunt. Non est quod credas illi qui dicit:

Non aper irasci meminit, non fidere cursu
Cerva, nec armentis incurrere fortibus ursi.

Irasci dicit, incitari, impingi. Irasci quidem non ma- 4
gis sciunt, quam ignoscere. Muta animalia huma-

nis

Cap. III. a. *rependendi* omnes libri et scripti: ap. Lactant. l. l. est: rependendi, pro explicatione habendum.
b. *omnia:* malim animalia: ellipsis enim durior est, quam ut intelligas: animalia.

3. *Quid inter — longum est:*] In eo differunt ambo philosophi, quod Seneca et dolorem (λύπην) excludit, sine quo Aristoteles iram non nasci pronunciat, et de origine irae diversa statuit. Exspectasses antea, utcunque longum sit, de hoc discrimine ut quaedam monuisset. Obiectionem contra utramque finitionem ex sententia Stoicorum redarguit: dolorem quidem efficiunt ferae, sed consilio eius efficiendi carent. Vbi enim ratio abest, et affectus absunt: impetus feris tantummodo tribuunt Stoici: (Lipsii manuduction. III, 7. Tiedemann Geist der specul. Philos. II, 490.) quod ipse statim addit: *nam quum* (i. etsi) sit ita —. Versus sunt ap. Ovid. Metam. VII, 545, 546. de lue mortifera, qua Aegina insula Acaco imperante fuit vastata.

4. *Muta animalia* etc.] Lubricam, quin falsam esse hanc Stoicorum argumentationem, facile est intellectu: et ipsa naturae vel levis inspectio refragatur. Cf. Reimari (über die Triebe der Thiere) et Irwing (Erfahrungen und Untersu-

nis affectibus carent: habent autem similes illis quosdam impulsus. Alioqui si amor in illis esset, et odium esset; si amicitia, et simultas; si dissensio, et concordia; quorum aliqua in illis quoque exstant vestigia; ceterum humanorum pectorum propria bona malaque sunt. Nulli nisi homini concessa [c] providentia est, diligentia, cogitatio: nec tantum virtutibus humanis animalia, sed etiam vitiis prohibita sunt. Tota illorum ut extra, ita intra, forma humanae dissimilis est.
5 [d] Regium illud et principale aliter dictum, ut vox, est quidem, sed non explanabilis, et perturbata, et verborum inefficax: ut lingua, sed devincta, nec in motus varios soluta; ita ipsum principale parum subtile, parum exactum. Capit ergo visus speciesque rerum, quibus ad impetus evocetur, sed turbidas et confusas. Ex eo procursus illarum tumultusque vehementes sunt: metus autem, solicitudinesque, et tristitia, et ira non sunt; sed his quaedam similia. Ideo cito

c. *Providentia* merito recepit Gronov. Mss. et plerisque edd. iubentibus: est enim Stoicorum *πρόνοια*, quam latine licere providentiam dicere monuit Cic. Nat. D. I, 8. Antea erat: prudentia.

d. *Regium illud et principale aliter d.* Quod Gronov. in omnibus membranis invenerat et Mureti mutationibus temere factis, quas hic enotare nihil attinet, eiectis, reduxerat, amplexus sum. Sensus est: Animalia habent quidem animum (*τὸ ἡγεμονικὸν*, *regium*, ab aliis Stoicis *principale* appellatum) uti vocem et linguam qua tamen verba effingere non possunt; sed parum subtilem etc. Animum autem Stoici octo potestatibus constare putantes, quinque sensibus, facultate cupiendi, loquendi et cogitandi, hanc posteriorem *τὸ ἡγεμονικὸν* appellarunt. Cic. de Nat. D. II, 11. *ita ipsum principale: ita* post intercisam orationem repetitioni inservit, ut alias: igitur etc. qui usus post obss. Gronovii avi ad Liv. 2, 1. 25, 27. 44, 40. et Ernesti in Clav. Cic. v. Igitur, I. M. Heusinger ad Cic. de Offic. I, 1. p. 6, nunc satis notus est.

tersuchungen über den Menschen, Tom. II, p. 3. sqq.). Mox *visus speciesque rerum* sunt *Φαντασίαι λογικαὶ*, *αἱ τῶν λογικῶν ζώων, νοήσεις εἰσὶ*, (Chrysipp. ap. Diogen. Laert. VII, 49. sq. 160. ib. Intpp. inpr. Menag.) sive formae in animo impressio, Anschauung.

cito cadunt, mutantur in contrarium: et quum acerrime saevierunt, expaveruntque, pascuntur, et ex fremitu discursuque vesano statim quies soporque sequitur.

IV. Quid esset Ira, [a] satis explicatum est: quo distet ab iracundia, apparet; quo ebrius ab ebrioso, et timens a timido. Iratus potest non esse iracundus: iracundus potest aliquando iratus non esse. Cetera, 2
quae pluribus apud Graecos nominibus in species iram distinguunt; quia apud nos vocabula sua non habent, praeteribo: etiamsi amarum nos acerbumque dicimus, nec minus stomachosum, rabiosum, clamosum, difficilem, asperum: quae omnia irarum differentiae sunt. Inter hos morosum ponas licet, delicatum ira- 3
cundiae genus. Quaedam enim sunt irae, quae [b] intra clamorem considant; quaedam non minus pertina-

 ces,

Cap. IV. a. *Quid esset Ira — est*: haec pro lemmate huius capitis habeo, quod postea a margine in textum immigravit. Talis enim repetitio praeter Senecae morem ut praeter rem est. Neque bene concoquo illud: quid esset: quum esse deberet: quid sit. A Senecae manu fuisse videtur: Ira quo distet etc.
b. *intra clamorem considant*: alii *concidant*, et sub fine cap. *adversationes* permutationes librarior. sollennes: in quibus numero etiam *quaedam sine motu* loco: q. saevae manu.

Cap. IV. Species irae breviter perstringit. In Ira ab iracundia distinguenda Ciceronem Tusc. Disputatt. IV, 12. 24. habet assentientem: alii tamen aliter distinxerunt, ut est ap. Suet. Claud. 38. Val. Max. 9, 3. Iracundia proprie est ὀργιλότης: cetera Stoici ira discriminant: ὀργήν, iram; μῖσος odium, cupiditas quaedam ut male sit alteri, cum progressu aliquo et incremento; μῆνις longa ira, quasi odium, observans odii tempus, nostrum Groll, rancune; φιλονεικία cupiditas circa opiniones tuendas; θυμὸς excandescentia, ira incipiens et nascens. cf. Cic. Tusc. disp. IV, 4.

2. Latinorum: amarus, acerbus, stomachosus, difficilis et morosus conveniunt Graecorum πικρῷ, ἀκροχόλῳ, χαλεπῷ, δυσαρέστῳ, de quibus adeas Aristotel. Ethic. ad Nicomach. IV, 5. amarus esset nostrum: grollicht (quod tamen Adelung non agnoscit), acerbus beissend, stomachosus ärgerlich (nec ipsum Adelungio satis probatum) etc.

ces, quam frequentes; quaedam saevae manu, verbis parciores; quaedam in verborum maledictorumque amaritudinem effusae; quaedam ultra querelas et aversationes non exeunt: quaedam altae gravesque sunt, et introrsus versae. Mille aliae species sunt mali multiplicis.

V. Quid esset Ira, [a] quaesitum est: an in ullum aliud animal, quam in hominem caderet: quo ab iracundia distaret, et quae eius species sint, nunc quaeramus, an Ira secundum naturam sit, et an utilis, at-
2 que ex aliqua parte retinenda. An secundum naturam sit, manifestum erit, si hominem inspexerimus: quo quid est mitius, dum in recto animi habitu est? quid autem ira crudelius est? Homine quid aliorum amantius? quid ira infestius? Homo in adiutorium mutuum generatus est: ira in exitium. Hic congregari vult, illa discedere: hic prodesse, illa nocere: hic etiam ignotis succurrere, illa etiam carissimos pete-

Cap. V. a. *Quid esset Ira — species sunt*] et haec pro lemmate habeo; e margine in textum temere intruso. Lipsius haec mutilata esse, et in partibus parum plena censet.

Cap. V. Quum explicasset, quid ira sit, et docuisset in hominem tantummodo cadere, accedit ad quaestiones: an secundum naturam hominis sit, et an utilitatem habeat ira? Hae duae quaestiones bene coniunguntur: quae enim contra hominis naturam sunt, etiam inhonesta sunt, ideoque utilitatem rectam praebere non possunt. Deinde homo est pars naturae rerum i. dei. Accedit, quod de viro probo, ideoque bene exculto hic loquatur: alioquin enim tota disputatio male nostro processisset. Instituitur autem contra Peripateticos, in quibus Aristoteles (Ethic. ad Nicom. VII, 6.) et Theophrastus etc. irae inter appetitiones naturales (ὀρέξεις φυσικὰς) relatae minus foedam incontinentiam, quam aliarum cupiditatum, ideoque venia magis dignam censuerunt.

1. *Homo — est*] Saepe haec sententia praeclara occurrit apud Veteres. Quis ignorat Terentianum illud: Homo sum: humani nihil a me alienum puto? Nonnulla suppeditabit Gataker. ad Antonin. p. 49, 10.

petere: hic aliorum commodis vel impendere se paratus est, ira in periculum, dummodo deducat, de-
scendere. Quis ergo magis naturam rerum ignorat, 3
quam qui [b] optimo eius operi, et emendatissimo, hoc ferum ac perniciosum vitium assignat? Ira, ut diximus, [c] avida poenae est: cuius cupidinem inesse pacatissimo hominis pectori, minime secundum eius naturam est. Beneficiis enim humana vita consistit, et concordia: nec terrore, sed mutuo amore, in foedus
auxiliumque commune constringitur. „Quid ergo? 4
„non aliquando castigatio necessaria est?" Quidni? sed haec sincera, cum ratione. non enim nocet, sed medetur specie nocendi. Quemadmodum quaedam hastilia detorta, ut corrigamus, adurimus, et adactis cuneis, non ut frangamus, sed ut explicemus, elidimus: sic ingenia vitio prava, dolore cor-
poris animique corrigimus. Nempe medicus primo 5
in

b. *Optimo eius operi et emendatissimo* I. F. Gronov. recte recepit ex multis codd. Antea erat: *commendatissimo*. Commendatus enim est gratiosus, jucundus: at sensus poscit epitheton, quod perfectionem aliquam designat, de qua emendatus in usu est, e. c. Horat. I. Epp. 16, 30. etc.

c. *avida poena* erat in ed. Gron. sphalmate typogr., a I. M. Heusinger. Emendd. p. 228. notato.

4. *Sed haec sincera*] i. e. cupiditate non admixta, εἰλικρινής.

Quemadmodum — elidimus] Sermo est de ligno, quo ad spicula usi sunt, sive de ramo s. palo virente, natura vitiove inflexo et curvato (*detorta*), quem igne adhibito, ut extendatur calore, et inter cuneos compressum explicamus, ut *corrigatur* i. rectus fiat, ideoque adminiculo arborum, vitium etc. idoneus reddatur. Hunc morem et nostri agricolae et fabri lignarii hodieque bene tenent. Noster Ep. 50: Nihil est, quod non expugnet pertinax opera et intenta ac diligens cura; robora in rectum quamvis flexa revocabis, curvatas trabes calor explicat, et aliter natae in id finguntur, quod usus noster exigit —.

5. *Nempe medicus* etc.] Familiarem antiquis comparationem medicinae corporis cum

in levibus vitiis tentat non multum ex quotidiana consuetudine inflectere, et cibis, potionibus, exercitationibus ordinem ponere, ac valetudinem tantum mutata vitae dispositione firmare: proximum est, ut modus proficiat. si modus et ordo non proficit; subducit aliqua, et circumcidit. si ne adhuc quidem respondet, interdicit cibis, et abstinentia corpus exonerat. si frustra molliora cesserunt; ferit venam, membrisque, si adhaerentia nocent, et morbum diffundunt, manus affert: nec ulla dura videtur curatio,
6 cuius salutaris effectus est. Ita legum praesidem, civitatisque rectorem decet, quamdiu potest verbis, et his mollioribus, ingenia curare, ut facienda suadeat, cupiditatemque honesti et aequi conciliet animis, faciatque vitiorum odium, pretium virtutum: transeat deinde ad tristiorem orationem, qua moneat adhuc et exprobret: novissime ad poenas, et has adhuc leves et revocabiles decurrat: ultima supplicia sceleribus ultimis ponat, ut nemo pereat, nisi quem perire etiam pereuntis intersit.

VI. Hoc uno medentibus erit dissimilis, quod illi, quibus vitam non potuerunt largiri, facilem exitum prae-

cum emendatione morum multis exemplis docet Gataker. ad M. Antonin. p. 193. sqq. nostri loci non immemor. Medicus gradatim procedit aegrotis opem ferens: primum diaetam disponit generaliorem, deinde specialiorem; tum ieiunium indicit, denique urit secatque. Mox *pereuntis* perire interest, ne in nequitia diutius haereat: cum acumine hoc dictum esse facile intelliges. — Ceterum iam Plato (de Republ. II, p. 243. sq. 370. Tom. VI. ed. bip.) ad hanc quaestionem, quam hic Seneca tractat, se haesisse dixit: cuius disputatio eo redit, esse quidem mansuetudinem et iram sibi prorsus contraria, ideo tamen neque impossibile esse, neque contra naturam, ut haec opposita vel philosopho insint.

Cap. VI. Pergit in eo demonstrando, quod primum posuerat: iram non secundum naturam esse.

praestant: hic damnatum cum dedecore et traductione vita exigit: non quia delectetur ullius poena (procul est enim a sapiente tam inhumana feritas) sed ut documentum omnium sint; et qui vivi noluerunt prodesse, morte certe eorum respublica utatur. Non 2 est ergo natura hominis poenae appetens: et ideo nec ira quidem secundum naturam hominis, quia poenae appetens est. Et Platonis argumentum afferam: quid enim prohibet alienis uti, ex parte quâ nostra sunt? „Vir bonus," inquit, „non laedit. poena laedit. bono ergo poena non convenit: ob hoc nec „ira: quia poenà irae convenit." Si vir bonus poenâ non gaudet; non gaudebit nec eo quidem affectu, cui poena voluptati est: ergo non est naturalis ira.

VII. Numquid, quamvis non sit naturalis ira, assumenda est, quia utilis saepe fuit? Extollit animos, et incitat: nec quidquam sine illa magnificum in bello fortitudo gerit, nisi hinc [a] flamma subdita est, et hic stimu-

Cap. VII. a. Lipsius mavult legi: haec flamma et hic stimulus, quia ad solam iram referuntur: f. hinc stimulus. Ferri tamen potest vulgata: flamma ab ira petita spectat ad fortitudinem, et stimulus ad audaces, qui ipse ira est. De tropo autem diverso noli argutari quippe proverbialiter adhibito.

traductione] de publica infamia, qua per theatra et fora traducebantur damnati, ut exemplum ederetur; ideoque de quacunque infamia dicebatur. cf. Ep. 85. init. de Benef. IV, 32. Liv II, 38. Est Graecorum *παραδειγματίζειν*.

2. Dictum Platonis hac forma cum Lipsio ignoro. Verba: *Vir bonus — irae convenit*, argumentationem Platonis continent, ut mihi videtur ideoque distinxi. Plato enim iram naturalem quidem esse statuit, sed Philosopho inferiorem: v. c. de Republ. II, p. 245. c. Tom. VI. ed. bip. *Φιλόσοφος δὴ καὶ θυμοειδὴς καὶ ταχὺς καὶ ἰσχυρὸς ἡμῖν τὴν φύσιν ἔσται* —. Dubito igitur, an Plato huic argumentationi Senecae assensurus fuisset: qui eum hac parte Stoicis (nostris) annumeravit. cf. Cic. Tusc. Dispp. IV, 17. p. 192. ed. Wolf.

Cap. VII. Nec iram utilem esse docet, nec temperandam modo,

stimulus peragitavit, misitque in pericula audaces.
2 Optimum itaque quidam putant, temperare iram, non tollere; eoque detracto quod exundat, ad salutarem modum cogere: id vero retinere, sine quo langue-
3 bit actio, et vis ac vigor animi resolvetur. Primum, facilius est excludere perniciosa, quam regere, et non admittere, quam admissa moderari. Nam cum se in possessione posuerunt, potentiora rectore sunt, nec re-
4 cidi se minuive patiuntur. Deinde ratio ipsa, cui freni traduntur, tamdiu potens est, quamdiu diducta est ab affectibus: si miscuit se illis et inquinavit, non potest continere, quos submovere potuisset. Commota enim semel et [b] excussa mens ei servit, a
5 quo impellitur. Quarundam rerum initia in nostra potestate sunt: ulteriora nos sua vi rapiunt, nec regressum relinquunt. Vt in praeceps datis corporibus nullum sui arbitrium est, nec resistere morarive deiecta potuerunt, sed consilium omne et poenitentiam irre-

b. *excussa* reduxi, ab Erasmo iam receptum, et e sex MSS. ap. Gruter. et Ruben. probatum Gronovio. Excutitur autem ex nota loquendi formula auriga equesve equos non amplius regere valens, et ab iis abripi deiicique se passus, quibus nunc servit. Et Graeci hac metaphora saepe utuntur, in nota imagine Platonis de animo, passiones tamquam equos dirigente. Phaedr. p. 320. sq. 324. T. X. ed. bip. *Excuti* est Graec. *ἀναχαιτίζεσθαι*, Valckenar. ad Eurip. Hippol. 1233.

modo, verum tollendam. Contra Platonem hic pugnari iam antea monui; et Lipsius locum praeclarum ex II. de Republ. (p. 242. T. VI. bip.) excitavit; in quo custodem patriae corpore robustum, animo iracundum cupit: iram enim esse invictum quiddam et insuperabile (*ὡς ἄμαχόν τι καὶ ἀνίκητον θυμός*): Et contra Aristotelem haec dicta sunt, utpote qui irae utilitatem tuetur III. Ethic. Nicom. c. 8. *ὅτι καὶ οἱ ἀνδρεῖοι θυμοειδεῖς· ὁρμητικώτατον γὰρ ὁ θυμὸς πρὸς τοὺς κινδύνους.* cf. Cic. Tusc. Dispp. IV, 15. sqq. Hos tamen philosophos et moderationem irae praecepisse, constat; quis enim nescit, temperantiam quasi fundamentum philosophiae a Socrate traditae fuisse?

4. *diducta*] i. separata, segregata: seposita, ut seq. cap.

irrevocabilis praecipitatio abscîdit, et non licet eo non pervenire, quo non ire licuisset: ita animus si in iram, amorem, aliosque se proiecit affectus, non permittitur reprimere impetum. rapiat illum oportet, et ad imum agat suum pondus, et vitiorum natura proclivis.

VIII. Optimum est primum irritamentum irae protinus spernere, ipsisque repugnare [a] seminibus, et dare operam ne incidamus in iram. Nam si coeperit ferre transversos, difficilis ad salutem recursus est. Quoniam nihil rationis est, ubi semel affectus inductus est, iusque illi aliquod voluntate nostra datum est. Faciet de cetero quantum volet, non quantum permiseris. In primis, inquam, finibus hostis arcendus 2
est. nam quum intravit, et portis se intulit, modum a captivis non accipit. Neque enim sepositus est animus, et extrinsecus speculatur affectus, ut illos non patiatur ultra quam oportet procedere, sed in affectum ipse mutatur: ideoque non potest utilem illam vim et salutarem, proditam iam infirmatamque, revocare.
Non enim, ut dixi, separatas ista sedes suas diductas- 3
que habent: sed affectus et ratio [b] in melius peiusque

que

Cap. VIII. a. *Seminibus* cum Lipsio praetuli τῷ sensibus; agitur enim de primis irae ortibus profligandis. Est praeceptum scholae Salernitanae: principiis obsta, sero medicina paratur.
b. *in melius peiusque:* hanc lect. omnes codd. et edd. praeferunt, a Lipsio probatam, modo *peiusve* legeris. Explicat autem ita: animus affectum et rationem excipiens mutatur cum illis in melius, rationi mancipatus, in peius, affectu dominante: laudat Manuduct. III, 7. Sed mihi secus videtur. In antecedentibus dixit Seneca, animum numquam separari ab affectu, sed in ipsum affectum mutari, ideoque numquam utilem esse hanc societatem: quod et sequentia docent, et II, 3. illa est ira, quae rationem transilit, quae secum rapit. Itaque voc. *melius* in mendo cubare videtur. Sufficiat indicasse.

Cap. VIII. Iram esse tollendam, ne ab ea transversi feramur. Argumenta, quae hoc capite continentur, non ita firma esse, ut omnibus persuadeant, ipse Lipsius, Stoicorum ille, dum fuit, acerrimus isque doctissimus vindex,

dex,

que mutatio animi est. Quomodo ergo ratio occupata et oppressa vitiis resurget, quae irae cessit? aut quemadmodum a confusione se liberabit, in qua peiorum mixtura praevaluit?
4 „Sed quidam, inquit, in „ira se continent." Vtrum ergo ita, nihil ut faciant eorum quae ira dictat, an ut aliquid? Si nihil faciunt, apparet non esse ad actiones rerum necessariam iram, quam vos, quasi fortius aliquid ratione haberet, advocabatis.
5 Denique interrogo, valentior est quam ratio, an infirmior? Si valentior: quomodo illi modum ratio poterit imponere, cum parêre nisi imbecilliora non soleant? Si infirmior est: sine hac per se ad rerum effectus sufficit ratio, nec desiderat imbecillioris auxilium.
6 „At irati quidam constant sibi, „et se continent." Quomodo? quum iam ira evanescit, et sua sponte decedit, non quum in ipso fervore est: tunc enim potentior est. „Quid ergo? non „aliquando in ira quoque et dimittunt incolumes in„tactosque quos oderunt, et a nocendo abstinent?" Faciunt. Quomodo? quum affectus repercussit affectum, et aut metus, aut cupiditas aliquid impetravit; non rationis tunc beneficio quievit, sed affectuum infida et mala pace.

IX. Denique nihil habet in se utile, nec acuit animum ad res bellicas. Nunquam enim virtus vitio adiuvan-

dex, ultro confessus est. cf. eius Manuduction. ad Stoic. philosoph. III, 7. p. 153. sq. (ed. Antwerp. 1610. 4.)

4. *an ut aliquid?*] ad hanc quaestionem redit cap. sequ. Mox *denique* est: *breviter, quid multa?* cf. III, 18. extr. Horat. I. Serm. 1, 106.

Cap. IX. Nec virtus bellica, fortitudo ira indiget, sed ratione una iubente exsurgit. Locus Aristotelis in deperditis esse videtur, si, quae Seneca hic attulit, apud eum iisdem verbis lecta sint. Certe quae in ei. Ethic. ad Nicom. VII, 6. leguntur, diversam sententiam continent. cf. Cic. Tusc. Dispp. IV, 19. Nos distinguimus iram ab enthusiasmo, sine quo nihil magnificum aut difficile

iuvanda est, se contenta. Quoties impetu opus est, non irascitur, sed exsurgit, et in quantum putavit opus esse, concitatur remittiturque: non aliter, quam quae tormentis exprimuntur tela, in potestate mittentis sunt, in quantum torqueantur. „Ira," inquit 2
Aristoteles, „necessaria est: nec quidquam sine illa „expugnari potest, nisi illa impleat animum, et spiri„tum accendat. Vtendum autem illa est; non ut duce, „sed ut milite." Quod est falsum. Nam si exaudit rationem, et sequitur qua ducitur, iam non est ira: cuius proprium est contumacia. Si vero repugnat, et non ubi iussa est quiescit, sed libidine ferociaque provehitur: tam inutilis animi minister est, quam miles, qui signum receptui negligit. Itaque si modum adhi- 3
bere sibi patitur, alio nomine appellanda est: desinit ira esse, quam effrenatam indomitamque intelligo. si non patitur; perniciosa est, nec inter auxilia numeranda. Ita aut ira non est, aut inutilis est. Nam si quis poenam exigit, non ipsius poenae avidus, sed quia oportet; non est annumerandus iratis. Hic erit 4
utilis miles, qui scit parere consilio. Affectus quidem tam mali ministri, quam duces sunt. Ideo nunquam assumet ratio in adiutorium improvidos et violentos impetus, apud quos nihil ipsa auctoritatis habeat: quos nunquam comprimere possit, nisi pares illis similesque opposuerit: ut irae metum, inertiae iram, timori cupiditatem.

X. Absit

ficile geri posse recte contendimus: et in hanc partem et Aristotelis Platonisque dicta de ira, ad bellum utili, ut interpretemur necesse esse videtur. Quod discrimen nec Senecae sagacitas neglexit.

tormentis] de ballistis aut catapultis, aliisque machinis bellicis, quae ut arcus intenduntur ac remittuntur, pro arbitrio dirigentis. Adeas scriptores de re militari Romanorum, e. c. Nastium, post Lipsium, T. III. Opp. 550. sq.

X. Absit hoc a virtute malum, ut unquam ratio ad vitia confugiat. Non potest hic animus fidele otium capere: quatiatur necesse est, fluctueturque, qui malis suis tutus est, qui fortis esse, nisi irascitur, non potest; industrius, nisi cupit; quietus, nisi timet: in tyrannide illi vivendum est, in alicuius affectus venienti servitutem. Non pudet virtutes in clientelam vitiorum demittere? Deinde desinit quidquam ratio posse, si nihil potest sine affectu, et incipit par illi similisque esse. Quid enim interest, si aeque affectus inconsulta res est sine ratione, quam ratio sine affectu inefficax? par utrumque est, ubi esse alterum sine altero non potest. Quis autem sustineat affectum exaequari rationi? „Ira," inquit, „utilis affectus est, si „modicus est." Immo si naturâ utilis est; sed si [a] impatiens imperii rationisque est, hoc dumtaxat moderatione consequetur, ut quo minor fuerit, minus noceat. Ergo modicus affectus nihil aliud quam malum modicum est.

XI. „Sed adversus hostes, inquit, necessaria est „ira." Nusquam minus: ubi non effusos esse oportet impetus, sed temperatos et obedientes. Quid enim est

Cap. X. a. *impatiens imperii* — Cum Lipsio et Grutero praefero: *impat.*: ex MSS. Erasmus tamen legit: *patiens*. Ait enim: non ideo esse utilem affectum, quod modicus sit, sed si per naturam utilis sit: atqui ira semper nocet, idque minori tantum gradu, si minor sit, moderatione non a ratione imposita, quippe cuius imperio non pareat, sed a re ipsa profecta.

Cap. X. Invehitur in sententiam, vitia virtuti esse debere auxilio: quamquam adversarii affectus temperatos haudquaquam pro vitiis habeant, comparantes eos cum plantis silvestribus etc. qui cultu meliores fiant.

Cap. XI. Refutat obiectionem: iram esse necessariam adversus hostes. Nisi consilio et ratione in hostibus debellandis utaris, in exitium vertetur res tua: quod exemplis ex historia romana petitis demonstrat. Totum hoc discrimen,

est aliud, quod Barbaros tanto robustiores corporibus, tanto patientiores laborum comminuat, nisi ira infestissima sibi? Gladiatores quoque ars tuetur, ira denudat. 2
Deinde quid opus est ira, quum idem perficiat ratio? An tu putas venatorem irasci feris? Atqui et venientes excipit, et fugientes persequitur: et omnia illa sine ira facit ratio. Quid Cimbrorum, Teutonorumque tot millia superfusa Alpibus ita sustulit, ut tantae cladis notitiam ad suos non nuntius, sed fama pertulerit, nisi quod erat illis ira pro virtute? quae ut aliquando perculit stravitque obvia, ita saepius sibi exitio est. Germanis quid est animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur innutriunturque: quorum unica illis cura est, in alia negligentibus. Quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magna ex parte non tegumenta corporum provisa sunt, non ª suffugia adversus perpetuum coeli rigorem. Hos tamen Hispani 3

 Galli-

Cap. XI. a. *suffugia:* haec lect. praeferenda est haud dubie τῷ *suffragia*, quod tamen Lipsius omnino probum esse putat: occurrit enim in legum libris de auxilio e. c. aetatis suffragio.

-trimen, quod inter Platonicos et Peripateticos nostrumque intercedit, in eo versari videtur, quod diversas de ira notiones ad certamen afferunt: illis de animo, elatione quadam incitato, nostro de affectu, cogitantibus.

Barbaros — sibi?] His exemplis ut declamator utitur: non enim ira, sed ignoratio disciplinae militaris Cimbros Teutonosque *comminuit* i. delevit, quos, sedibus suis excitos, incertum ubi et qua causa, omnibus quae obstarent impedimentis superatis, Galliam et Italiam ingressos a C. Mario et Q. Catulo bis, ad Aquas Sextias (a. V. C. 652.) et sequenti anno ad Vercellas, victos et ad internecionem usque caesos esse, constat ex Plutarcho in Mario c. XI. ibiq. Leopold. p. 35. sqq., ut plures testes in re nota omittam.

3. *Hos tamen* —], Syri, Hispani etc. sub principibus inter auxilia stipendia merentes ideoque ante legiones pugnam fere ordientes, saepe Germanos

Gallique, et Asiae Syriaeque molles bello viri, antequam legio visatur, caedunt: ob nullam rem aliam opportunos, quam ob iracundiam. Agedum, illis corporibus, illis animis, delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da disciplinam: ut nihil amplius dicam, necesse erit nobis certe mores Romanos
4 repetere. Quo alio Fabius affectas imperii vires recreavit, quam quod cunctari, et trahere, et morari scivit, quae omnia irati nesciunt? Perierat imperium, quod tunc in extremo stabat, si Fabius tantum ausus esset, quantum Ira suadebat. Habuit in consilio fortunam publicam; et aestimatis viribus, ex quibus iam perire nihil sine universo poterat, dolorem ultionemque seposuit: [b] in unam utilitatem occasionis intentus,
5 iram ante vicit, quam Hannibalem. Quid Scipio? nonne

b. *in unam utilitatem occ.* Lipsius e cod. suo dedit. Erasmus: *in unam utilitatem et occasioni.* Quam lectionem defendam interpunctione aliter instituta ac nunc est: dolorem ultionemque seposuit in unam utilitatem, et occasioni intentus — Hannib. i. dolorem et ultionem removit ut utilis esset, cum utilitate coniunxit. Nihil tamen muto.

nos vicerunt, opportunos i. vinci faciles, obnoxios. Mox *mores romanos repetere* spectat ad corruptelam morum, quam saepe queritur noster.

4. *Quo alio Fabius* —] Nec Q. Fabius Maximus qui cum Hannibale bellum gerens cunctando restituit rem, ut Ennius ap. Cicer. canit, nec Scipiones ira victores fuere, sed virtute et prudentia. Hoc iam Cicero Tusc. disput. IV, 23. occupavit: nescio, ecquid ipsi nos fortiter in republ. fecerimus: si quid fecimus, certe irate non fecimus. Exempla haec egregie electa sunt, historia testante. Omnibus his ducibus conditio Reip. anceps ob oculos versabatur: quam unam intuiti sunt, non se suaque, rationem, non iram, sequuti.

5. *Quid Scipio* —] Fuere, qui eum retinere vellent, ut Q. Fabius, Cato, al. De lento et ne militari quidem cultu P. Scipionis Syracusis commorati, priusquam Africam subigeret, locus egregius exstat ap. Liv. XXIX, 19. sq. P. Scipio Afric. Aemilianus, qui Carthaginem deleverat, annum ac tres menses Numantiam obsessit. Vellei. Paterc. II, 4. Flor. II, 18.

nonne relicto Hannibale, Punico exercitu, omnibusque quibus irascendum erat, bellum in Africam transtulit, tam lentus, ut opinionem luxuriae segnitiaeque malignis daret? Quid alter Scipio? non circa Numantiam multum diuque sedit, et hunc suum publicumque dolorem aequo animo tulit, diutius Numantiam quam Carthaginem vinci? dum circumvallat, et includit hostem, eo compulit, ut ferro ipsi suo caderent.

XII. Non est itaque utilis, nec in proeliis quidem aut in bellis Ira. In temeritatem enim prona est, et pericula dum inferre vult, non cavet. Illa certissima est virtus, quae se diu multumque circumspexit, et
texit, et ex lento ac destinato provexit. „Quid er- 3
„go?“ inquit, „vir bonus non irascetur, si caedi pa-
„trem suum viderit, si rapi matrem?“ Non irascetur, sed vindicabit, sed tuebitur. Quid autem times, ne parum illi magnus stimulus, etiam sine ira, pietas sit? Aut dic eodem modo: Quid ergo? quum viderit secari patrem suum, filiumve, vir bonus non flebit, nec linquetur animo? quae accidere feminis

Cap. XII. Pergit in utilitate irae coarguenda. Et haec contra Peripateticos dicta esse, liquet. Theophrastus autem, quem alloquitur, Eresius, Aristotelis discipulus, scripsit multa, e quibus pauciora restant. Quae hic refutantur, fortasse in libro eius nunc deperdito: περὶ παθῶν legebantur: (cf. Fabricii Biblioth. Graec. Vol. III, p. 408. sqq. ed. Harles.) in quo Stoici multa invenisse videntur, quae etsi non proprie contra Zenonem, quippe qui post Theophrastum vixit, tamen contra Cynicos ideoque et contra Stoicos disputarentur. Quorum placita quum fortiora i. firmiora essent, quam ut dialecticis iisque subtilioribus argumentis vincere posset, publica adhibuit Theophrastus, quae nos popularia vocare solemus, iudice optimo, i. ratione exculta, derelicto, et ad coronam i. multitudinem venit, argumentis suis non ex eo, quod esse debet, sed ex opinione sensus communis de hac re repetitis.

videmus, quoties illas levis periculi suspicio perculit.
3 Officia sua vir bonus exsequitur inconfusus, intrepidus: et sic bono viro digna faciet, ut nihil faciat viro indignum. Pater caedetur? defendam. caesus est? exsequar: quia oportet, non quia dolet. Quum hoc dicis, Theophraste, quaeris invidiam praeceptis fortioribus, et, relicto iudice, ad coronam venis. quia unusquisque in eiusmodi suorum casu irascitur, putas, iudicaturos homines id fieri debere, quod faciunt. Fere enim iustum quisque affectum iudicat,
4 quem agnoscit. Irascuntur boni viri pro suorum iniuriis: sed idem faciunt, si [a] calda non bene praebetur, si vitreum fractum est, si calceus luto sparsus est. Non pietas illam iram, sed infirmitas movet: sicut [b] pueris, qui tam parentibus amissis flebunt, quam nucibus. Irasci pro suis, non est pii animi, sed infirmi. Illud pulchrum dignumque, parentibus, liberis, amicis, civibus prodire defensorem, ipso officio ducente: volentem, iudicantem, providentem, non
5 impulsum et rabidum. Nullus enim affectus vindicandi cupidior est, quam ira: et ob id ipsum ad vindicandum inhabilis, praerapida et amens: ut omnis fere cupi-

Cap. XII. a. *calda*: alii ut Erasm. *calida*: sensu non diverso. Sed *calda* est sollemnius hac de potione. Vitrum an vitreum legas, nihil refert: posterius tamen nostro placuisse videtur; intelligas: vas.

b. *pueris* e cod. bruxell. reduxi, Lipsio et Gronovio probantibus: hic tamen, ut sermo sit rotundior, delendum putat *ro* qui, et retinendum: pueri. Sed rotunditas in virtutibus Senecae non est Procedit oratio ita: infirmitas (illis) movet iram, ut pueris, qui —.

3. *exsequar*] i. vindicabo. *Quum hoc dicis* —] Irridendi causa haec affert. Sunt, qui non solum in suorum iniuriis, sed etiam in rebus minimis et per delicias irascantur. *calda* i. aqua calefacta interdum et cum vino mixta inprimis inter epulas subministrari solita. Egit fusius de his Romanorum deliciis Lipsius Elect. I, 4. et Intpp. ad Martial. I, 12, 3. VIII, 67, 7.

cupiditas ipsa sibi in id, in quod properat, opponitur. Itaque nec in pace, nec in bello, unquam bona fuit. Pacem enim similem belli efficit: in armis vero obliviscitur, Martem esse communem, venitque in
alienam potestatem, dum in sua non est. Deinde non 6
ideo vitia in usum recipienda sunt, quia aliquando aliquid boni effecerunt. nam et febres quaedam genera valetudinis levant: nec ideo non ex toto illis caruisse melius est. Abominandum remedii genus est, sanitatem debere morbo. Simili modo ira, etiamsi aliquando, ut venenum, et praecipitatio, et naufragium, [c] ex inopinato profuit, non ideo salutaris omnino iudicanda est; saepe enim saluti fuere pestifera.

XIII. Deinde quae habenda sunt in bonis, quo maiora, eo meliora et optabiliora sunt. Si iustitia bo- 2
num est, nemo dicet meliorem futuram, si quid [a] detractum

c. *ex inopinato.* Lectio proba, quam tuear contra Gronov. coniecturam: *nec opinato.* Hoc ipso capite occurrunt: ex toto — ex lento ac destinato. Ex opinato in tribus codd. Gruteri vitium manifestum librarr.

Cap. XIII. a. *detractum.* Lipsianus liber habebat *defectum:* at vulgatum Senecae familiarius.

Cap. XIII. Iram non esse bonum quid, quia, quo maior, eo peior fit. Etiamsi interdum virtutem bellicam instruunt (viribus augent) ira, ebrietas, etc., nec ideo in bonis haberi possunt. Qui autem irae quam maxime obnoxii sunt, ii non fortitudine, sed infirmitate praevalent, ut infantes, (secundum Platon. de Republic. IV, p. 370. T. VI. bip.) senes, aegri (II, 19.). Contra Peripateticos et Academicos veteres haec disputantur. Cic. Tusc. disp. IV, 19. Acad. IV, 44: atque illi quidem etiam utiliter a natura dicebant permotiones istas animis nostris datas: metum cavendi causa, misericordiam, aegritudinemque clementiae, ipsam iracundiam *fortitudinis* quasi *cotem* esse dicebant. In memoriam revoces dogma Stoicorum: virtutem esse summum bonum et unam veramque felicitatem hominum. Cetera omnia in mediis posuere, et iis fuerunt προηγμένα (praeposita, promota) e. c. vita, honor, divitiae, et ἀποπροηγμένα (remota) ut dolor.

tractum ex ea fuerit; si fortitudo bonum est, nemo
illam desiderabit ex aliqua parte deminui: ergo et ira
quo maior, hoc melior. quis enim ullius boni acces-
sionem recusaverit? atqui augeri illam inutile est:
3 ergo et esse. Non est bonum, quod incremento ma-
lum fit. „Vtilis," inquit, „ira est, quia pugnaciores
„facit." Isto modo et ebrietas. Facit enim proter-
vos et audaces: multique meliores ad ferrum fuere
male sobrii. Isto modo dic et phrenesim et insaniam
viribus necessariam: quia saepe validiores furor red-
dit. Quid? non aliquoties metus e contrario fecit
audacem? et mortis timor etiam inertissimos excita-
4 vit in proelium? Sed ira, ebrietas, timor, aliaque
eiusmodi, foeda et caduca irritamenta sunt: nec vir-
tutem instruunt, quae nihil vitiis eget, sed segnem
aliquando animum et ignavum paululum allevant. Ne-
mo irascendo fit fortior, nisi qui fortis sine ira non
esset. Ita non in adiutorium virtutis venit, sed in vi-
cem. Quid quod, si bonum esset ira, perfectissimum
quemque sequeretur? atqui iracundissimi, infantes, se-
nesque, et aegri sunt; et invalidum omne naturâ que-
rulum est.

XIV. „Non potest," inquit Theophrastus, „fieri, ut
„bonus vir non irascatur malis." Isto modo, quo me-
5 lior quisque, hoc iracundior erit? Vide ne contra
placidior, solutusque affectibus, et cui nemo odio
sit. Peccantes vero quid habet cur oderit, quum er-
ror

Cap. XIV. Neque ad emendationem morum iram adhibendam esse, contra veterem Academiam (Platon. de Legg. V, p. 212. b. sq. T. VIII. bip.) et Peripateticos docet. Erat hoc decretum Stoicorum, ut „peccata ignorantiam rerum illarum dicerent, quarum scientia virtus sit." cf. Lipsii Manuduct. III, 7. p. 154. sq. et Menag. ad Diogen. Laert. VII, 47. p. 284. Hanc eandem sententiam, quam hic expositam vides, egregie a Gataker. ad Antonin. p. 234, 30. 399, 20. adstructam reperies.

ror illos in huiusmodi delicta compellat? non eſt au-
tem prudentis, errantes odiſſe: alioquin ipſe ſibi odio
erit. Cogitet, quam multa contra bonum morem fa-
ciat, quam multa ex his, quae egit, veniam deſide-
rent. Iam iraſcetur etiam ſibi! Neque enim aequus 3
iudex aliam de ſua, aliam de aliena cauſa, ſententiam
fert. Nemo, inquam, invenitur, qui ſe poſſit ab-
ſolvere: et innocentem quisque ſe dicit, reſpiciens
teſtem, non conſcientiam. Quanto humanius, [a] mi-
tem et patrium animum praeſtare peccantibus, et il-
los non perſequi, ſed revocare? Errantem per agros
ignorantiâ viae, melius eſt ad rectum iter admovere,
quam expellere. Corrigendus eſt itaque qui peccat, et 4
admonitione, et vi, et molliter, et aſpere: melior-
que tam ſibi quam aliis faciendus, non ſine caſti-
gatione, ſed ſine ira. Quis enim, cui medetur, ira-
ſcitur?

XV. „At corrigi nequeunt, nihilque in illis [a] lene „aut ſpei bonae capax eſt.“ Tollantur e coetu mortalium, facturi peiora quae contingunt, et quo uno

 modo

Cap. XIV. a. *mitem et patrium* cum Gron. qui in tribus pall. ap. Grut. invenit, recepi. Eraſmus habet *paternum*; Lipſius: *placatum*. Patrius et paternus interdum confunduntur.
Cap. XV. a. *lene:* in textum reduxi: ſenſu poſtulante, et Grutero et I. M. Heuſinger. Emendd. p. 228. probantibus. Antea erat: *leve:* Lene i. moderatum, mite. Ceterum lenis et levis in codd. ſaepe inter ſe confundi, res eſt nota Leviores irae occurrunt II, 19. ſed opponuntur gravibus.

3. *et innocentem — conſcientiam*] reſpectu habito eorum qui adfuerint, aut facti ſui ſint conſcii, neglecta tamen conſcientia ſua, et numine divino. Aliter ſenſit T. Ariſto, de quo Plin. min. I, epp. 22: nihil ad oſtentationem, omnia ad conſcientiam refert.

Cap. XV. Qui tamen correctionem in ſe haudquaquam admittant, ii vero ſine ira e medio tollantur, ne peiores fiant, neve peiora committant ſcelera. Quod hic Socrati tribuitur, Val. Max. IV, 1. Lactant. de Ira Dei c. 18. al. Archytae, Tarentino illi, pythagoreo, aſſignant. Recte il-
lud

modo possunt, desinant mali esse: sed hoc sine odio.
2 Quid enim est cur oderim eum, cui tum maxime prosum, quum illum sibi eripio? Num quis membra sua odit, tunc quum abscîdit? non est illa ira, sed misera curatio. Rabidos effligimus canes, trucem atque immansuetum bovem caedimus, et morbidis pecoribus, ne gregem polluant, ferrum demittimus, portentosos fetus exstinguimus, liberos quoque, si debi-
3 les monstrosique editi sunt, mergimus. Non ira, sed ratio est, a sanis inutilia secernere. Nil minus, quam irasci, punientem decet: quum eo magis ad emendationem poena proficiat, si iudicio lata est. Inde est, quod Socrates servo ait: Caederem te, nisi irascerer. Admonitionem servi in tempus sanius distulit, illo tempore se admonuit. Cuius erit temperatus affectus,
4 quum Socrates non sit ausus se irae committere? Ergo ad coërcitionem errantium sceleratorumque irato castigatore non opus est. Nam quum ira delictum animi sit, non oportet peccata corrigere peccantem.

XVI.

Jud laudatur Archytae, villico suo irati: Iam te, inquit, caederem, nisi iratus essem, cf. Menag. ad Diogen. Laert. III, 39. p. 153. VIII, 82. p. 386. Expositio librorum in antiquitate non vetita, quin Lacedaemone legibus sancita (v. Petiti Legg. att. II, 4. 7.). Res est nota vel ex poetis comicis et tragicis. Hanc sententiam praeclaram, non esse laedenti succensendum, sed sine ira commonstrandum errorem, saepius inculcat, e. c. II, 9. II, 10. De Constant. Sap. 13. De Demonacte, Philosopho Cynico s. potius electico, homine egregio, Lucianus (Vol. V. p. 235, 7. Opp. bip. ed.) Οὐδεπώποτε γοῦν ὤφθη κεκραγώς, ἢ ὑπερδιατεινόμενος, ἢ ἀγανακτῶν, οὐδ' εἰ ἐπιτιμᾶν τῳ δέοι, ἀλλὰ τῶν μὲν ἁμαρτημάτων καθήπτετο, τοῖς δὲ ἁμαρτάνουσι, συνεγίγνωσκε, καὶ τὸ παράδειγμα παρὰ τῶν ἰατρῶν ἠξίου λαμβάνειν, τὰ μὲν νοσήματα ἰωμένων, ὀργῇ δὲ πρὸς τοὺς νοσοῦντας οὐ χρωμένων. Cic. de Offic. I, 25. Prohibenda maxime est ira in puniendo — add. c. 38.

XVI. „Quid ergo? non irascar latroni? non irascar venefico?“ Non. Neque enim mihi irascor, quum sanguinem mitto. Omne poenae genus remedii loco admoveo. 2 Tu adhuc in prima parte versaris errorum, nec graviter laberis, sed frequenter. Obiurgatio te primum secreta, deinde publica emendare tentabit. Tu longius iam processisti, quam ut possis verbis sanari: [a] ignominiâ contineberis. Tibi fortius aliquid et quod sentias, inurendum est: in exsilium, et loca ignota mitteris. In te duriora remedia iam solida nequitia desiderat: et vincula publica, et carcer adhibebitur. Tibi insanabilis animus est, et sceleribus scelera contexens: et iam non caussis, quae nunquam malo defuturae sunt, impelleris, sed satis tibi est magna

Cap. XVI. a. *ignominia contin.* e libris a Lipsio recepta et a Grutero antea probata lectio. Antea erat: ignom. *non c.* nec sensu malo: est enim obiurgatio publica haud dubie et ignominiosa.

Cap. XVI. Ne in latronem quidem ac sceleratum ira adhibenda est, sed coercitio, eo maior, quo inveteratior et solidior nequitia sit, e. c. exsilium, carcer, mors: nam his poenis infligendis nihil nisi bonum et scelerati et reipublicae quaeritur, ideoque nullus irae locus esse potest. Medicos imitemur, medentes prout morborum genera poscant, et Legem, poenas non iratam imponentem. Sentiet quidem sapiens suspiciones quasdam et umbras affectuum, sed pro armis numquam habebit. Irae et Rationis discrimen hoc docet, exemplaque.

2. *Obiurgatio. — occidere.*] Sex gradus coercitionis constituit: admonitionem privatam, publicam, ignominiam, exsilium, vincula publica, mortem. *Ignominia publica* a censore infligi solita, e senatu ordineque equitum, tribuque rustica in urbanam vel inter aerarios, Caeritesve movendo: e. c. Liv. IV, 24. de Mamerco Aemilio: est autem ignominia vocab. propr. de nota censoria, v. c. Cic. pro Cluent. 42 —. *deportatio* in loca ignota, durum poenae genus, amisso iure civitatis, et spe reditus in patriam, ademta: Tomi, ubi Ovidius exulabat, Sciathus, Gyarus, Corsica, Seriphus, Cosura etc. loca propter hoc infamia. cf. Consol. ad Helv. VI, Iuvenal. I, 73. etc.

magna ad peccandum causa, peccare. Perbibisti nequitiam, et ita visceribus immiscuisti, ut nisi cum
3 ipsis exire non possit. Olim miser mori quaeris. bene de te merebimur: auferemus tibi istam, qua vexaris, insaniam; et per tua alienaque volutato supplicia, id, quod unum bonum tibi superest, repraesentabimus, mortem. Quare irascar, cui quum maxime prosum? Interim optimum misericordiae genus est, occidere. Si intrassem valetudinarium exercitatus et sciens, aut [b] domum divitis, non idem imperassem omnibus, per diversa aegrotantibus. Varia in tot animis vitia video, et civitati curandae adhibitus sum; pro cuiusque morbo medicina quaeratur. Hunc sanet verecundia, hunc peregrinatio, hunc dolor, hunc egestas,
4 hunc ferrum. Itaque etsi perversa induenda magistratui vestis, et convocanda classico concio est: procedam in tribunal, non furens, nec infestus, sed [c] vultu legis:

b. *domum divitis* Muretus omiserat, contra omnes libros.
c. *vultu legis.* alii vultu leni substituunt, MSS. omnibus fere refragantibus. cf. not. Mox *severa magis* nulli scripti habent, sed *leni*: Lipsius et I. F. Gronov. probant receptam: *leni*,

3. *Interim.*] i. interdum. *Si intrassem — percutio*] Hac imagine Veteres saepe in hac re usi sunt, medicina corporis ad medicinam animi translata. cf. Gatak. ad Antonin. p. 192, §. 8. locum praeclarum Simplicii in Epicteti Enchirid. p. 91. 92. (ed. Lugdun. 1640. 4.) addo. *valetudinarium*, locus ad aegrotos servos et milites curandos destinatus, nostr. Lazareth: I. F. Gronov. primus hanc vocis potestatem exposuit ad Senec. Nat. Qu. I. praef., eoque nomine laudatus a Gesner. in Lexic. rust. h. v. *imperassem* praescripsissem, *προστάξαιμι ἄν*, *συντάξαιμι ἄν*. *per diversa*, i. diverso modo, diversis corporis locis et membris.

4. *perversa vestis*] Mag. togam sordidam ac pullatam luctus causa sumtam a praetore et qui iudicio capitali praesidebat, praetexta posita, (Val. Max. 9, 7.) cum Lipsio intelligere malim, quam de veste male ob festinationem ideoque inverse sumta, cum Schellero in Lexic. h. v. Epitheton enim perpetuum hac in

legis: et illa ſolemnia verba, leni magis gravique, quam rabida voce concipiam, et agi iubebo non iratus, ſed ſeverus. Et quum cervicem noxio praecidi imperabo, et quum parricidam inſuam culleo, et quum mittam in ſupplicium [d] militarem, et quum Tarpeio proditorem hoſtemve publicum imponam; ſine ira, eo vultu animoque ero, quo ſerpentes et animalia venenata percutio. „Iracundia opus eſt ad 5
„puniendum." Quid? tibi videtur Lex iraſci his, quos non novit, quos non vidit, quos non futuros ſperat? Illius itaque ſumendus eſt animus, quae non iraſcitur, ſed conſtituit. Nam ſi bono viro ob mala facinora iraſci convenit, et ob ſecundas res malorum hominum invidere conveniet. Quid enim eſt indignius, quam florere quosdam, et eos indulgentia fortunae abuti, quibus nulla poteſt ſatis mala inveniri fortuna? Sed tam commoda illorum ſine invidia videbit, quam ſcelera ſine ira. Bonus iudex damnat impro- 6
banda;

d. *militarem* ex coni. Lipſii recepi, filo ſermonis dirigente: antea erat *ſupplicium militare.* το' *ſupplicium* enim ſine ſubiecto eſſe nequit. Et in hominem militaris loci iuſtus ſine ira ero.

in re fuiſſe videtur. Ceterum perverſus reſpondet τῳ' infauſtus, adverſus. *claſſico* populus convocabatur ut triſti ſpectaculo et exemplo intereſſet: rem illuſtravit ſuo more i. accurate et docte Lipſius ad Tacit. Annal. II, 32. *ſollennia verba* ſcil. Lege age lictor, ſ. Lege age, ſ. iure age, i. hunc tolle, verbera. Sequentia poenarum genera nota: parricidam ſacco coriaceo inſutum in Tiberim demerſum, milites decimatione ſ. poena gladii multatos, proditores a tarpeia rupe deturbatos eſſe.

5. *Iracundia — non odit.*] non indiget iudex ira ad puniendum: Legem imitaris: illius mores ſumendi ſunt. Legi hic perſonam quaſi tribuit, ad modum Platonis, apud quem et Socrates leges ipſum reprehendentes inducit, Criton. T. I. p. 115. ſqq. bip. Si autem viro bono liceat iraſci, eidemque et licebit invidere: atqui vetitum eſt poſterius, ergo et prius. cf. et Cic. de Off. I, 25. p. 213. ubi I. M. Heuſinger noſtrum locum non neglexit.

banda; non odit. „Quid ergo? non; quum eius- „modi aliquid sapiens habebit in manibus, tangetur „animus eius, eritque solito commotior?“ Fateor.
7 Sentiet levem quendam, tenuemque motum. Nam, ut dixit Zeno, in sapientis quoque animo, etiam quum vulnus sanatum est, cicatrix manet. Sentiet itaque suspiciones quasdam et umbras affectuum: ipsis quidem carebit. Aristoteles ait, affectus quosdam, si quis illis bene utatur, pro armis esse. Quod verum foret, si velut bellica instrumenta sumi deponique pos-
8 sent, induentis arbitrio. Haec arma, quae Aristoteles virtuti dat, ipsa per se pugnant, non exspectant manum: habent, et non habentur. Nil aliis instrumentis opus est: satis nos instruxit ratione natura. Haec dedit

6. *Quid ergo? — quidem carebit.*] Primis tamen affectuum motibus et irritamentis sapiens non carebit, ira ipsa non tangetur. Dictum Zenonis, haud dubie Cittiei, auctoris familiae Stoicae, (de quo cf. auctores Hist. phil. inprimis Tiedemann Geist der specul. Philos. II, 427. sqq.) accipio de affectibus e sapientis animo non ita prorsus sublatis deletisque, ut non vestigia eorum interdum compareant. Spectant haec ad apathiam stoicam, de qua videndus est noster in Ep. IX. LXXI. Corruptela autem animi per coniunctionem eius cum corpore coorta a veteribus Philosophis sub imaginibus, ab ulceribus, vulneribus, *κηλῖσι, οὐλαῖς, στίγμασι* repetitis, expressa cuique vel ex Virgil. Aen. VI, 735. sqq. ibiq. Heyn. et Exc. XIII. p. 810. T. II. in recenti memoria erit.

7. *Aristoteles ait*] cf. VII. sq. supra. Redit ad quaestionem, quam antea posuerat, an ira utilis sit, interruptam aliis quaestiunculis interfertis. Hi affectus non exspectant i. non ferunt, tolerant manum; d.: *habent* nos s. rationem, *non habentur* ab illa; alludit ad dictum Aristippi Cyrenaici, a Socrate instructi, in Antiquitate celebratissimum, quippe qui quum Athenis relictis Aeginae cum Laide ἑταίρᾳ notissima familiariter viveret, increpantibus amicis dixisse fertur: ἔχω Λαΐδα, ἀλλ' οὐκ ἔχομαι (ap. Cic. ad Divers. ep. IX, 26. habeo, inquit, non habeor) Diogen. Laert. II, 75. ib. Menag. p. 111. quem tamen locus noster fugit.

dedit telum, firmum, perpetuum, obsequens, nec anceps, nec quod in dominum remitti posset. Non ad providendum tantum, sed ad res gerendas satis est per se ipsa ratio. Etenim quid est stultius, quam 9
hanc ab iracundia petere praesidium: rem stabilem ab incerta, fidelem ab infida, sanam ab aegra? Quid, quod ad actiones quoque, in quibus solis opera iracundiae videtur necessaria, multo per se ratio fortior est? Nam quum iudicavit aliquid faciendum, in eo 10
perseverat. nihil enim melius inventura est se ipsa, quo mutetur: ideo stat semel constitutis. Iram saepe misericordia retro egit. habet enim non solidum robur, sed vanum tumorem: violentisque principiis utitur, non aliter quam qui a terra venti surgunt, et fluminibus paludibusque concepti, sine pertinacia vehementes sunt. Incipit magno impetu, deinde deficit ante tempus fatigata: et quae nihil aliud quam crudelitatem ac nova genera poenarum versaverat, quum animadvertendum est, [e] ira iam fracta lenisque est. Affectus cito cadit: aequalis est ratio. Ceterum etiam 11
ubi perseveraverit ira, nonnunquam si plures sunt, qui perire meruerunt, post duorum triumve sanguinem, occidere desinit. Primi eius ictus acres sunt, sicut serpentium venena a cubili repentium nocent: innoxii dentes sunt, quum illos frequens morsus exhausit.

e. *ira iam fracta* reduxi, scriptt. et edd. ant. e. c. Erasmi adstipulantibus. Lipsius et Gron. *iam infracta* dederant, ratione mutationis nulla addita; *infracta* esset: valde fracta, cf. Intpp. inpr. Cerdam ad Virg. Aen. XII, 1.

10. *a terra — sunt*] De ventis, a terra surgentibus iisque ex aqua provenientibus, vid. noster in Nat. Quaest. V, 8. et 14. et Aristotel. ap. Luc. Appuleium de Mundo p. 258. T. II. Opp. bip. ubi de origine venti aquatici s. Encolpiae et ad nostrae Physices decreta satis apte disputatur.

11. *Innoxii dentes — exhausit*] Iam in antiquitate caussam veneni apud serpentes et aspidas exploratam fuisse vel Plin. H. N. XI, 62. bip. docet.

hausit. Ergo non paria patiuntur, qui paria commiserant, et saepe qui minus commisit, plus patitur, quia recentiori irae obiectus est. Et in totum inaequalis est; modo ultra quam oportet, excurrit, modo citerius debito resistit. Sibi enim indulget, ex libidine iudicat, et audire non vult, et patrocinio non relinquit locum, et ea tenet quae invasit, et eripi sibi iudicium suum, etiam si pravum est, non sinit.
12 Ratio utrique parti locum dat, et tempus dat. Deinde advocationem etiam sibi petit, ut excutiendae spatium veritati habeat: ira festinat. Ratio id iudicari vult, quod aequum est: ira id aequum videri vult, quod iudicavit. Ratio nihil praeter ipsum, de quo agitur, spectat: ira vanis et extra causam obversantibus commovetur. Vultus illam securior, vox clarior, sermo liberior, cultus delicatior, advocatio am-
13 bitiosior, favor popularis exasperat. Saepe infesta patrono, reum damnat: etiamsi ingeritur oculis veritas, amat et tuetur errorem: coargui non vult, et in male coeptis honestior illi pertinacia videtur, quam poenitentia. Cn. Piso fuit memoria nostra, vir a multis

12. *advocationem*] proprie hic posita est advocatio ut verbum iudiciale; qui enim parum instructi ad defendendam causam suam erant, moram et tempus deliberandi advocandique amicos et peritos i. advocationem a iudice petiere; deinde omnem moram et tergiversationem designavit. cf. ad Consol. ad Marc. X. Mox *advoc. ambitiosior* est praesentia amicorum, operam suam commodantium, frequentior, splendidior.

13. *Cn. Piso.*] Syriae praefuit sub Tiberio et causa mortis putatur Germanici fuisse Tacit. II. Annal. 43. 55. ubi maxime irae eius mentio iniicitur: coll. III, 17. *pravus* proprie male distortum designat (I. F. Gronov. ad Liv. IV, 26.), deinde omnem, qui sibi non constat, qui a recta linea nimis quantum recedit, quam vocis vim hic obtinere sequentia docent. *exhibebat,* secum referebat: vox ex foro sumta: exhibet, qui praestat eius rei, de qua agitur, praesentiam. Pandectar. XIII, 6, 5.

tis vitiis integer, ſed pravus, et cui placebat pro conſtantia rigor. Is quum iratus duci iuſſiſſet eum, 14
qui ex commeatu ſine commilitone redierat, quaſi interfeciſſet quem non exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquirendum, non dedit. damnatus extra vallum ductus eſt, et iam cervicem porrigebat, quum ſubito apparuit ille commilito, qui occiſus videbatur.
Tunc centurio ſupplicio praepoſitus, condere gladium 15
ſpeculatorem iubet: damnatum ad Piſonem reducit, redditurus Piſoni innocentiam. nam militi fortuna reddiderat. Ingenti concurſu deducuntur, complexi alter alterum, cum magno gaudio caſtrorum, commilitones. Conſcendit tribunal furens Piſo, ac iubet duci utrumque, et eum militem qui non occiderat,
et eum qui non perierat. Quid hoc indignius? quia 16
unus innocens apparuerat, duo peribant. Piſo adiecit et tertium. Nam ipſum centurionem, qui damnatum reduxerat, duci iuſſit. Conſtituti ſunt in eodem
loco perituri tres, ob unius innocentiam. O quam 17
ſolers eſt iracundia, ad fingendas cauſas furoris! Te, inquit, duci iubeo, quia damnatus es: te, quia cauſa damnationis commilitoni fuiſti: te, quia iuſſus occidere, imperatori non paruiſti. Excogitavit quemadmodum tria crimina faceret, quia nullum invenerat. Habet, inquam, iracundia hoc mali, non vult regi. Iraſci-

15. *Speculatorem*] miles tem poenalem exercens ſub praeſidio centurionis ſ. tribuni. cf. Intpp. ad Tacit. Hiſt. I, 24. Annal. XV, 67. innocentiam, quam amiſerat, damnando innocentem. Niſi militem, qui non ſimul redierat, concreditum fuiſſe ſtatuamus fidei alterius, cui Cn. Piſo tantopere iraſcebatur, ne cauſam quidem rigoris inſani inveniemus. Factum autem hoc eſſe in Syria, nobis vel non monentibus aſſequutus fueris.

et eum — perierat] verbo tantum monemus, illos duos milites hic intelligi, qui commeatu uſi erant: ne quis de ſpeculatore cogitet. Mox *deſtinavit* i. petiit, ſibi elegit.

Iraſcitur veritati ipſi, ſi contra voluntatem ſuam apparuerit: clamore, et tumultu, et totius corporis iactatione, quos deſtinavit, inſequitur, adiectis con-
18 viciis maledictisque. Hoc non facit ratio: ſed ſi ita opus eſt, ſilens quietaque, totas domos funditus tollit, et familias reipublicae peſtilentes cum coniugibus ac liberis perdit, tecta ipſa diruit, et ſolo exaequat; et inimica libertati nomina exſtirpat. Haec non frendens, nec caput quaſſans, nec quidquam indecorum iudici faciens, cuius tum maxime placidus eſſe debet
19 et in ſtatu vultus, quum magna pronuntiat. Quid opus eſt, inquit Hieronymus, quum velis caedere aliquem, prius tua labia mordere? Quid ſi ille vidiſſet, deſilientem de tribunali proconſulem, et faſces lictori auferentem, et ſua veſtimenta ſcindentem, quia tardius ſcindebantur aliena? Quid opus eſt menſam evertere? quid pocula affligere? quid ſe in columnas impingere? quid capillos evellere? femur pectusque percutere? Quantam iram putas, quae quia non tam cito in alium quam vult, erumpit, in ſe revertitur?
20 Tenetur itaque a proximis, et rogatur, ut ipſe ſibi placetur: quorum nihil facit, quisquis vacuus irâ; meritam cuique poenam iniungit. Dimittit ſaepe eum, cuius

18. *Hoc non facit ratio*] Exempla facile inventu. Lipſius laudat recte Sp. Maelium (ex Liv. IV, 16.) Manliumque Capitolinum, cuius praenomen (Marcus) poſteri vetiti ſunt ferre (Liv. VI, 20.). Familiae peſtilentes reip. fuere Tarquinii etc.

19. *Hieronymus*] Rhodius, Peripateticus, inprimis nobilis, (Diog. Laert. V, 68. Loca Cicer. v. in Indice hiſt. Erneſt. h. v.) Vixit ſub Ptolemaeo Philadelpho circ. ol. 127. Omnia, quae ſcripſit, quae multa fuere, ſunt in deperditis, (cf. Fabric. Bibl. Graec. T. III, p. 495. ſq.) nec affirmare licet, ubi haec, quae noſter citat, locum habuerint. — *Veſtimenta* ſcindere, menſam evertere, pocula affligere (in terram iacere) etc. eſſe iratorum, quis neſcit?

20. *Dimittit ſaepe*] Stoicorum dogma: delicta eſſe paria, relinquere noſtrum et mitigare,

cuius peccatum deprehendit, si poenitentia facti spem bonam pollicetur, si intelligit, non ex alto venire nequitiam, sed summo, quod aiunt, animo inhaerere. Dabit impunitatem, nec accipientibus nocituram, nec dantibus. Nonnunquam magna scelera levius, quam minora compescet, si illa lapsu, non crudelitate commissa sunt; his inest latens et operta, et inveterata calliditas. [f] Idem delictum in duobus non eodem malo afficiet, si alter per negligentiam admisit, alter curavit ut nocens esset. Hoc semper in omni animadversione servabit, ut sciat, alteram adhiberi, ut emendet malos: alteram, ut tollat. In utroque non
praeterita, sed futura intuebitur. Nam, ut Plato ait: 21
Nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur; revocari enim praeterita non possunt, futura prohibentur: et quos volet nequitiae male cedentis exempla fieri, palam occidet, [g] non tantum ut pereant ipsi, sed ut alios pereundo deterreant. Haec cui 22
expendenda, aestimandaque sunt, vides quam debeat omni perturbatione liber accedere ad rem summa diligentia tractandam, potestatem vitae necisque. Male irato ferrum committitur. Ne illud quidem judicandum est, aliquid iram ad magnitudinem animi conferre. Non est enim illa magnitudo; tumor est: nec 23
corporibus copia vitiosi humoris intentis, morbus incrementum est, sed pestilens abundantia. Omnes

quos

f. *Idem delictum — eodem malo aff.* cum Gronov. recepi, scriptis et edd. vett. adstipulantibus; i. eadem poena et damno. Exempla affert Gronov. Antea: *modo*, quod Lips. tuebatur.

g. *non tantum* — bene habet haec lectio: ipsis his peccantibus pereundum est, ut futura mala prohibeantur; sed haec non sola ratio est; accedit altera, ut exemplo sint aliis. Itaque coni. Lipsii: *non tam* haud admittenda.

re, quivis intelliget. cf. Cic. Paradox. I. et de finib. IV, 27. 28.

Hoc semper — deterreant] Platonem expressit de Legg. IX; p. 5. XI, p. 164. 165. Tom. IX. bip.

23. *nec corporibus — morbus incrementum est*] negli-

geli-

quos vecors animus supra cogitationes extollit humanas, altum quiddam et sublime spirare se credunt: ceterum nihil solidi subest, sed in ruinam prona sunt,
24 quae sine fundamentis crevere. Non habet ira cui insistat. non ex firmo mansuroque oritur, sed ventosa et inanis est: tantumque abest a magnitudine animi, quantum a fortitudine audacia, a fiducia insolentia, ab austeritate tristitia, a severitate crudelitas. Multum, inquam, interest inter sublimem animum, et superbum. Iracundia nihil amplum decorumque mo-
25 litur. Contra, mihi videtur [h] veternosi et infelicis animi, imbecillitatis sibi conscii, saepe indolescere. Vt exulcerata et aegra corpora, ad tactus levissimos gemunt; ita ira muliebre maxime et puerile vitium est. At incidit et in viros. nam viris quoque pueri-
26 lia ac muliebria ingenia sunt. „Quid ergo? non ali„quae voces ab iratis emittuntur, quae magno emissae „videantur animo, veram ignorantibus magnitudinem? „qualis illa dira et abominanda: Oderint, dum me„tuant. Sullano scias seculo scriptam." Nescio utrum sibi peius optaverit, ut odio esset, an ut timori. Oderint. Occurrit illi, futurum, ut execrentur, insidientur, opprimant. Quid adiicit? Dii illi male faciant, adeo reperit dignum odio remedium. Oderint. Quid? dum pareant? non. Dum probent? non. Quid ergo? dum timeant. Sic nec amari quidem

h. *veternosi* i. vetustate aegri. cf. II, 19. *Ventosi*, quod alii habent, aberratio librarr.

gentius elata: i. aqua intercus, ille morbus, nec incrementum est. non est incrementum, morbus est, pergere debuisset.

26. *Oderint, dum metuant*] Quo dicto nihil tritius apud Veteres, ex tragoedia, Atreus inscripta Attii, s. Accii, poetae, qui sullano seculo (circ. A. V. 600.) vixit, fortasse desumtum. cf. Cic. de Offic. I, 30. ibique intpp. Sueton. Calig. 30. tragicum illud subinde iactabat. —

dem vellem. Magno hoc dictum spiritu putas? falle-
ris. nec enim magnitudo ista est, sed immanitas.
Non est quod credas irascentium verbis: quorum stre- 27
pitus magni, minaces sunt, intus mens pavidissima.
Non est quod existimes verum esse, quod apud diser-
tissimum virum Livium dicitur: „Vir ingenii magni
„magis quam boni." Non potest illud separari: [i] aut
et bonum erit, aut nec magnum, quia magnitudi-
nem animi inconcussam intelligo, et introrsus soli-
dam, ab imo parem firmamque, qualis inesse malis
ingeniis non potest. Terribilia enim esse, et tumul- 28
tuosa, et exitiosa possunt: magnitudinem quidem, cu-
ius firmamentum roburque bonitas est, non habebunt,
ceterum sermone, conatu, et omni extra paratu fa-
cient magnitudinis fidem. Eloquentur aliquid, quod 29
tu magni putes, sicut C. Caesar, qui iratus coelo,
quod obstreperet pantomimis, quos imitabatur studio-
sius quam spectabat, quodque [k] commissio sua fulmi-

 nibus

i. *aut et bonum e. a. n. m.* cum Rubenio recepi ex libris et vett. edd. Lipsius invexerat: aut magnum et bonum erit.

k. *commissio.* reduxi, Lipsio non improbante. *Commissatio* antea legebatur: quod hic stare nequit; agitur enim de spectaculis, quibus ipse Caligula ut actor interfuerat: qua in re commissio vocabulum proprium est. Plin. Ep. VII, 24. etc. *Sine missione* i. ut alter eorum caderet: antiqua lectio.

27. *Livium*] Livius eo nomine defendendus esse videtur, quod non ut philosophus stoicus, sed ut historicus, cui iudicia publica eaque communia hominum, quamvis philosophorum decretis interdum haud consentanea, sequi licet, iudicium suum ex ingenii viribus ad consilia exsequenda haud vulgaribus adhibitis eventuque magnitudinem metiens, bonitatem vero ex consiliis ipsis accurate consideratis, interposuit. Ceterum Senecae quemcunque assensurum esse putem.

29. De Caii Caesaris impietate cf. et Sueton. Calig. 22. ed. II. Ernest. (nam in prioribus edd. Suetonii, uti et Senecae, alia graeca leguntur). Versus desumtus ex Hom. Il. ψ, 724. tolle me, aut ego te. *fulmina prorsus parum certa*, quia ipsum illud scelestum caput non tangerent.

nibus terreretur, prorsus parum certis, ad pugnam vocavit Iovem, et quidem sine missione, Homericum illum exclamans versum, ἤ μ' ἀνάειρ', ἢ ἐγὼ σέ. Quanta dementia fuit! putavit, aut sibi noceri ne a Iove quidem posse, aut se nocere etiam Iovi posse.
30 Non puto parum momenti hanc eius vocem ad incitandas coniuratorum mentes addidisse; ultimae enim patientiae visum est, eum ferre, qui Iovem non ferret.
31 Nihil ergo in ira, ne quum videtur quidem vehemens, deos hominesque despiciens, magnum, nihil nobile est: aut si videtur alicui magnum animum ira producere, videatur et luxuria. Ebore sustineri vult, purpura vestiri, auro tegi, terras transferre, maria concludere, flumina praecipitare, nemora suspen-

Sine amissione a librario, qui difficiliorem lectionem non intellexisset, invectum esse videtur. Ceterum in versu homerico variant libri; alii habent: εἰς γαῖαν Δαναῶν περάω σε — alii: Ζεῦ πάτερ οὔτις σεῖο θεῶν ὀλοώτερος ἄλλος ex Il. γ, 365. Dio tamen Cassius 59, 28. nostram lectionem tuetur, ex Il. ψ, 724. desumtam, quam et Ernesti potiorem putans Suetonio restituit. Saepe autem talem diversitatem in MSS. occurrere constat, ex inscitia librariorum, qui locum, in quo graeca erant, vacuum linquendo posteris ansam dedere explendi ex lubitu, profectam. Nostra lectio ceteris praestat ad insaniam Caligulae ridiculam commonstrandam.

31. *Ebore — suspendere*] Lecti, sellae, vehicula, ipsa pavimenta eburnea s. ebore distincta (Ep. 122. N. Quaest. I. praef.) auroque, ut lacunaria (plafonds) Interpp. ad Horat. II, od. 18, 2. Plin. H. N. XXXIII, 3. Moris luxuriosorum erat, montes e planis, plana e montibus facere, maria ad piscinas faciendas molibus iniectis coarctare, inprimis ad Baias (Intpp. ad Horat. Od. III, 1, 33.), aedificia in mari exstruere ad auram frigidam captandam: — *flumina praecipitare* spectat ad artes aquaticas, ut vocant, per quas aqua, croco, vino et balsamo diluta, ex alto, fistularum ope, demissa, spectaculum, murmur et odorem oculis, auribus, nasoque gratum suppeditaret. cf. ad N. Quaest. II, 9. et Hemsterhus. ad Lucian. I. p. 281. bip. *nemora suspendere* ad silvas pensiles spectat, in aedium tectis planis ut viridaria

pendere. Videatur et avaritia magni animi. acervis auri argentique incubat, et provinciarum nominibus agros colit, et sub singulis villicis latiores habet fines, quam quos Consules sortiebantur. Videatur et libido magni animi. transnatat freta, puerorum greges castrat, sub gladium mariti venit uxor, morte contemta. Videatur et ambitio magni animi. non est contenta honoribus annuis: si fieri potest, uno nomine occupare fastos vult, per omnem orbem titulos disponere. Omnia ista non refert in quantum procedant extendantque se: angusta sunt, misera, depressa. Sola sublimis et excelsa virtus est: nec quidquam magnum est, nisi quod simul et placidum.

ria dispositas, ex more, qui hodieque obtinet in terris meridionalibus. Plin. H. N. XV, 14. — quoniam in tecta iam silvae scandunt. Mox *Provinciarum* nom. sunt latifundia aut praedia, quae provinciae appellari possint. *Consules* accipiebant per sortem provincias, in quas abirent: res nota. *titulos*, statuas inscriptionesque.

L. ANNAEI SENECAE
DE IRA
AD NOVATVM
LIBER SECVNDVS.

I.

PRIMVS liber, Novate, benigniorem habuit materiam: facilis enim in procliva vitiorum decursus est. nunc ad exiliora veniendum est. Quaerimus enim, utrum ira iudicio, an impetu incipiat: id est, utrum sua sponte moveatur, an quemadmodum pleraque, quae intra nos insciis nobis oriuntur. Debet autem in haec se demittere disputatio, ut ad illa quoque altiora possit exsurgere. Nam et in corpore nostro ossa, nervique et articuli, firmamenta totius, et vitalia, minime speciosa visu, prius ordinantur: deinde

ANIMADVERSIONES.

Lib. II. Cap. I. Se iam ad spinosiores quaestiones procedere declarat: utrum ira in nostra potestate sit, nec ne, ut nobis sive auctoribus sive insciis exoriatur in nobis. Eam vero nihil efficere nisi animo approbante statuit.

benigniorem] uberiorem et faciliorem ad tractandum, quoniam vitia ante te quasi expansa vides, ut in ea, perinde ac ex alto descendere animo facile possis. Spectat ad descriptiones et definitiones et refutationes, quibus primus liber repletus est. *Procliva* i. proclivitatem, planum: quasi in campo plano vitia sint aperta ex alto despicienti; neutro autem gen. adiectivorum saepe pro substantivis utitur noster. *Exiliora* i. spinosiora, subtiliora: sequentes enim quaestiones magna ex parte ad philosophiam contemplativam spectant. *Altiora* autem complectuntur regulas et remedia ad iram inhibendam tollendamve.

deinde haec, ex quibus omnis in faciem aspectumque decor est: post haec omnia, qui maxime oculos rapit color, ultimus, perfecto iam corpore, affunditur. Iram quin species oblata iniuriae moveat, non est du- 3
bium: sed utrum speciem ipsam statim sequatur, et, non accedente animo, excurrat, an illo assentiente moveatur, quaerimus. Nobis placet, nil ipsam per se audere, sed animo approbante. Nam speciem capere 4
acceptae iniuriae, et ultionem eius concupiscere, et utrumque coniungere: nec laedi se debuisse, et vindicari debere, non est eius impetus, qui sine voluntate nostra concitatur. Ille simplex est: hic compositus, et plura continens. Intellexit aliquid, indignatus est, damnavit, ulciscitur: haec non possunt fieri, nisi animus eis, quibus tangebatur, assensus est.

II. „Quorsus," inquis, „haec quaestio pertinet?" Vt sciamus, quid sit ira. Nam si invitis nobis nascitur, nunquam rationi succumbet. Omnes enim motus, 2
qui non voluntate nostra fiunt, invicti et inevitabiles

sunt,

3. *Iram* —] species oblata i. visum, *φαντασία τῦ ἀδικήματος*. Nobis i. Stoicis. Erat autem dogma Stoic.: visis sapientem non moveri debere ad actionem aliquam nisi se volente.

4. *non est — impetus*] Idem impetus hanc utramque cogitationem: nec laedi se debuisse, et vindicari debere, in animo nostro efficere, producere potest: haec duo momenta per eum simplicem impetum, motum (perturbationem) non fiunt, nisi ratio accesserit. Perceptione igitur et sensatione (ut nos loquimur) impetus simplex continetur, cognitione vero et iudicio impetus compositus. Visa enim et impetus (*φαντασίας καὶ ὁρμὴν*) sequuta est appetitio, *ὄρεξις*, secundum Stoicos, ratione accedente et approbante.

Cap. II. Declarat vim huius quaestionis, et de irae origine exponit.

2. *Omnes enim motus* —] per visa effectos: impetum simplicem intelligit, impressiones nos dicimus. Idem M. Antonin. de rebus suis I, §. 26. *πρὸς τὴν αἴσθησιν φυσικὴν ἔσαν ὁ κρατεῖν ἀντι-*

sunt, ut, horror frigidâ aspersis, ad quosdam [a] ictus aspernatio, ad peiores nuntios subriguntur pili, et rubor ad improba verba suffunditur, sequiturque vertigo praerupta cernentes. Quorum quia nihil in nostra potestate est, nulla, quo minus fiant, ratio persua-
3 det. Ira praeceptis fugatur. Est enim voluntarium animi vitium, non ex his, quae conditione quadam humanae sortis eveniunt, ideoque etiam sapientissimis accidunt: inter quae et primus ille ictus animi ponendus est, qui nos post opinionem iniuriae movet.
4 Hic subit etiam inter ludiora scenae spectacula, et lectiones rerum vetustarum; saepe Clodio Ciceronem expellenti, et Antonio occidenti, videmur irasci. Quis

VARIETAS LECTIONIS.

Lib. II. Cap. II. a. *ictus*. Reduxi ex Erasm. antea *tactus*. motus enim hos, de quibus sermo est, et mox et c. IV. *ictus* appellat, quibus violentius quid inesse videtur, quod hic desideratur, quam τῳ tactus,

ἀντιβαίνειν. cf. nostr. Ep. II. 57. 85. *ut horror frigidâ* (aqua). *asp.* aspernationes, i. aversiones noster Ep. 121. fin. naturales a contrariis aspernationes sunt.

3. *Primus ictus animi*] i. perturbatio, qua ad vindictam movemur.

4. *Hic subit* —] dum fabulis agendis interiumus spectatores, dum rerum gestarum ante nos (vetustarum) historiam legimus. Harum rerum auctorem Livium, quem in magno honore habet (I, 16.) respexisse videtur: tractaverat autem ille has res in historia sua: de Sulla et Mario libb. 77 - 89. uti Epitomae docent: nunc adi Plutarch. in vitis Sullae et Marii et Freinshem. Supplem. ad Liv. De Cicerone egerat lib. 103. nunc vid. Plutarch. in vit. Cic. et Middleton's life of Ciceron. Narraverat quoque Livius lib. 112.: Cnei. Pompeium magnum, quum Aegyptum peteret, iussu Ptolemaei regis pupilli, (qui et Pt. puer vocatur a Vellei. Pat. II, 53.) auctore Theodoto praeceptore, cuius magna apud regem auctoritas erat, et Photino, occisum esse ab Achilla, cui id facinus erat delegatum, in navicula antequam in terram exires: nunc cf. Plutarch. vit. Pompeii c. 77 - 80. Tom. III. p. 863. Reisk. Sunt haec exempla sympathiae, ut solis sensibus a re externa impulsis ad aliquid permoveamur.

Quis non contra Marii arma, et contra Sullae proscriptionem concitatur? Quis non Theodoto, et Achillae, et ipsi puero, non puerile auso facinus, infestus est? Cantus nos nonnunquam et concitata 5
modulatio instigat. Martius quoque ille tubarum sonus movet mentes, et atrox pictura et iustissimorum suppliciorum tristis aspectus. Inde est quod arridemus 6
ridentibus, et contristat nos turba moerentium, et effervescimus ad aliena certamina: quae non sunt; et irae, non magis quam tristitia est, quae ad conspectum mimici naufragii contrahit frontem: non magis quam timor, qui Hannibale post Cannas moenia circumsidente, lectoris percutit animum: sed omnia ista motus sunt animorum moveri nolentium, nec affectus, sed principia praeludentia affectibus. Sic enim milita- 7
ris viri, in media pace iam togati, aures tuba suscitat, equosque castrenses erigit crepitus armorum. Alexandrum aiunt, Xenophanto canente, manum ad arma misisse.

III. Nihil ex his quae animum fortuitu impellunt, affectus vocari debet: ista, ut ita dicam, patitur magis

6. *Inde est* —] Quis non reminiscetur illud Horatianum: ut ridentibus adrident, ita flentibus adflent Humani voltus — ubi Bentley nostrum locum non praeteriit, ad Art. poet. 101. 102. *alienas certamina* currentium pugnantiumve in Circo aut Amphitheatro; *mimica naufragia*, quae in scenis occurrebant repraesentatae.

Hannibale —] cf. Liv. XXVI, 7. a. V. C. 525. quinque annis post proelium Cannense hoc demum evenit. *iam togati*, ideoque iam emeriti et dimissi.

7. *Xenophanto*.] Diverse hoc narratur: alii enim tradunt de Timotheo tibicine in antiquitate celeberrimo (cf. Suid. Τιμόθεος; ib. Intpp. et Freinshem. Suppl. Curt. I, 5, 26.); Antigenides vocatur ap. Plutarch. de fortitud. Alex. II, 4.

Cap. III. Ira est affectus, quippe qui non sine mentis assensu est. Distinguenda est a corporis pulsibus: non fit sine assensu mentis.

Nihil ex his —] Distinguit affectum ab impetu simplici,

gis animus, quam facit. Ergo affectus est, non ad oblatas rerum species moveri, sed permittere se illis,
2 et hunc fortuitum motum persequi. Nam si quis pallorem, et lacrimas procidentes, et irritationem humoris obscoeni, altumve suspirium, et oculos subito acriores, aut quid his simile, indicium affectus, animique signum putat; fallitur, nec intelligit, hos cor-
3 poris esse pulsus. Itaque et fortissimus plerumque vir, dum armatur, expalluit: et signo pugnae dato, ferocissimo militi paululum genua tremuerunt: et magno imperatori, antequam inter se acies arietarent, cor exsiluit: et oratori eloquentissimo, dum ad dicendum
4 componitur, summa riguerunt. Ira non moveri tantum, sed excurrere debet, est enim impetus. nunquam autem impetus sine assensu mentis est: neque enim fieri potest, ut de ultione et poena agatur, animo nesciente. Putavit se aliquis laesum, voluit ulcisci: dissuadente aliqua causa, statim resedit. Hanc iram non voco, sed motum animi, rationi parentem. Illa est ira, quae rationem transilit, quae secum rapit. Ergo illa prima agitatio animi, quam species iniuriae incussit, non magis ira est, quam ipsa iniuriae species; sed ille sequens impetus, qui speciem iniuriae non tantum accepit, sed approbavit, ira est, concitatio animi, ad ultionem voluntate et iudicio per-

plici, quem quidem pallor, lacrimae procidentes etc. indicant.

3. *Itaque* —] Et hi motus s. impetus simplices sunt. *expalluit* i. expallescere solet; *tremuerunt* etc. Seneca praeteritis ἀορίστως uti amat. *arietarent* i. congrederentur, concurrerent: verbum hoc nostro familiare est. III, 4. ad Marc. II. ep. 103. Quaest. nat. V, 13. Gatak. ad Antonin. p. 232, 20. sq. docte illustravit. *Summa* i. summae corporis partes, labia, manus. τὰ ἄκρα. Valcken. Analog. L. G. p. 64. ed. Scheyd.

4. *impetus*] Est ille compositus impetus, de quo ad c. I. diximus: πάθος.

pergentis. Numquid dubium est, quin timor [a] fugam 5 habeat, ira impetum? Vide ergo, an putes, alliquid sine assensu mentis aut peti posse, aut caveri.

IV. Et ut scias, quemadmodum incipiant affectus, aut crescant, aut efferantur, est primus motus non voluntarius quasi praeparatio affectus, et quaedam commutatio: alter cum voluntate non contumaci, tanquam oporteat me vindicari, quum laesus sim, aut oporteat hunc poenas dare, quum scelus fecerit: tertius motus est iam impotens, qui non, si oportet, ulcisci vult, sed utique, qui rationem evicit. Primum 2 illum animi ictum effugere ratione non possumus: sicut ne illa quidem, quae diximus accidere corporibus, ne nos oscitatio aliena sollicitet, ne oculi ad intentationem subitam digitorum comprimantur. Ista non potest ratio vincere: consuetudo fortasse, et assidua

Cap. III. a. *fugam* tueor cum Lipsio. caveri enim, quod mox sequitur, ad timorem spectat. Comparat autem timorem cum ira: utrique affectus, ait, sine affectu mentis fieri nequeunt. finem scripti habent. Interpunctionem mutavi, sensu et sermone Senecae poscentibus, sublato puncto post *approbavit*, et commate posito post *est*; ut *concitatio* sit appositio irae.

5. *Numquid* —] Neque timor neque ira sine iudicio animi sunt. *fuga* i. q. aspernatio. *Vide ergo* — i. cave igitur putes, noli putare. Ceterum et Cic. Tusc. dispp. IV, 31. hanc sententiam tuitus est; omnes perturbationes (ita πάθη fere semper appellat) esse in nostra potestate, omnes iudicio susceptas, omnes voluntarias.

Cap. IV. Progressus affectus: nascitur nobis insciis: crescit assensu mentis, sed obscuro: maturescit rationem secum rapiens. Stoici hos gradus designabant vocibus: ῥοπῇ, εἴξει, συγκαταθέσει, ὁρμῇ (propensione per visum, tum admissione et cessione, mox consensione, denique appetitu impetuque). Lipsius in Manuduct. ad Philos. Stoic. III, 7. p. 156. 157.

2. *diximus*] vid. c. 2. ubi de motibus non voluntariis egerat.

3 dua observatio extenuat. Alter ille motus, qui iudicio nascitur, iudicio tollitur. * * * a

V. Illud etiamnum quaerendum est: hi qui vulgo saeviunt, et sanguine humano gaudent, an irascantur, cum eos occidunt, a quibus nec acceperunt iniuriam, nec accepisse se existimant: qualis fuit Apollodorus
2 aut Phalaris. Haec non est ira: feritas est. non enim quia accepit iniuriam, nocet: sed parata est, dum noceat, a vel accipere. nec illi verbera lacerationesque in ultionem petuntur, sed in voluptatem.
3 Quid ergo? Origo huius mali ab ira est: quae ubi frequenti exercitatione et satietate in oblivionem clementiae venit, et omne foedus humanum eiecit animo, novissime in crudelitatem transit. Rident itaque, gaudentque, et voluptate multa perfruuntur, plurimumque ab iratorum vultu absunt, per otium saevi. Hannibalem aiunt dixisse, cum fossam sanguine humano plenam vidisset: O formosum spectaculum! Quanto pulchrius illi visum esset, si flumen aliquod
4 lacumque complesset? Quid mirum, si hoc maxime specta-

Cap. IV. a. Lacunam hic esse patet: nam de tertio motu agendum erat. Proinde lacunae notas appingi iussi, et Lipsio suadente.

Cap. V. *Vel accipere:* ex coni. Lipsii recepi: antea erat velle accipere, quod stare non poterat antecedente: parata est, i. vult. *Vel* i. adeo, librariis non intellectum facilem ansam dedit mutationis in velle.

Cap. V. Distinguit crudelitatem et saevitiam ab ira: origo tamen eadem est.

Apollodorus — Ph.] apud Ciceron. de Nat. Deor. III, 33. tamquam tyranni crudelissimi iunguntur: ille tyrannus Cassandriae, urbis Macedoniae: de quo cf. Aelian. Var. Hist. XIV, 41. ibi Perizon. Pausan. IV, 5. p. 470. ed. Facii. De Phalaride, tyranno Agrigentino, loc. class. Cic. de off. II, 7. III, 6. Diod. Sic. XIII. p. 211. post Bentleii disputationes praeclaras nihil est, quod amplius addas.

3. *Hannibalem —*] inhumanam crudelitatem Hannibalis taxat et Liv. XXI, 4. XXIII, 5. ubi

spectaculo caperis, innatus sanguini, et ab infante caedibus admotus? sequetur te fortuna crudelitatis tuae per viginti annos secunda, dabitque oculis tuis gratum ubique spectaculum. videbis istud et circa Trasimenum, et circa Cannas, et novissime circa Carthaginem tuam. Volesus nuper sub divo Augusto 5
proconsul Asiae, cum trecentos una die securi percussisset, incedens inter cadavera vultu superbo, quasi magnificum quiddam conspiciendumque fecisset, Graece proclamavit: O rem regiam! Quid hic rex fecisset? Non fuit haec ira, sed maius malum, et insanabile. * * * b

VI. „Virtus," inquit, „ut honestis rebus propitia „est, ita turpibus irata esse debet." Quid si dicatur, 2
virtutem et humilem et magnam esse debere? a atqui haec

b. Et hic lacunas apponi iussi: deest enim origo feritatis ab ira, quam noster paratissimus ad descriptiones, non praetermisisse putandus est.

Cap. VI. a. *atqui h. d. qui* reposui: est enim conclusio, et scripti suadebant. Antea: atqui h. d. illam; omisso τὸ *qui* ante illam.

5. ubi accusatur milites suos efferasse, pontibus ac molibus ex humanorum corporum strue faciendis, et vesci humanis corporibus docendo. Ceterum de eo omnia nota vel ex Cornelio Nepote. In Italia degit XVII. annis. Pugnae maximae eius cum Romanis narrantur: novissima depugnabatur ad Zamam, quae quinque dierum iter aberat a Carthagine. Liv. XXX, 29.

5. *Volesus*] Volesus Messala, proconsul Asiae, sub Augusto damnatus. Tacit. Annal. III, 68.

Cap. VI. Refutat obiectionem: virtutem quoque irasci debere turpibus rebus. Viri boni non est, peccatis peccantibusve irasci, quia sapiens semper liber est ab omni affectu. Stoici autem docuere: sapientem sibi semper constare, et in perpetuo gaudio esse; voluptatique (τῇ ἡδονῇ) Epicureorum gaudium suum (χαρὰν, εὐφροσύνην, θάρσος) opposuere cum iis digladiantes. Seneca hoc decretum tenaciter defendit, e. c. de vit. beat. 4. Ep. 23. 27. cf. Lipsii Manuduct. in philos. Stoic. III, 5. p. 144. sq. et Gataker. ad Antonin. p. 313.

haec dicit, qui illam extolli vult, et deprimi, quoniam laetitia ob recte factum clara magnificaque est; ira ob alienum peccatum sordida et angusti pectoris est: nec unquam committet virtus, ut vitia, dum compescit, imitetur. ipsam iram castigandam habet, quae nihilo melior est, saepe etiam peior his delictis,
3 quibus irascitur. Gaudere laetarique, proprium et naturale virtutis est: irasci non est ex dignitate eius, non magis quam moerere. Atque iracundiae tristitia comes est: et in hanc omnis ira vel post poenitentiam, vel post repulsam revolvitur. Et si sapientis est, peccatis irasci, magis irascetur maioribus, et saepe irascetur. sequitur, ut non tantum iratus sit sa-
4 piens, sed iracundus. Atqui si nec magnam iram, nec frequentem, in animo sapientis locum habere credimus: quid est, quare non ex toto hoc affectu illum liberemus? modus, inquam, esse non potest, si pro
5 facto cuiusque irascendum est. Nam aut iniquus erit, si aequaliter irascetur delictis inaequalibus: aut iracundissimus, si toties excanduerit, quoties iram scelera meruerint. Et quid indignius, quam sapientis affectum ex aliena pendere nequitia? desinet ille Socrates posse eundem vultum domum referre, quem domo extulerat.

VII. Atqui si irasci sapiens debet turpiter factis, et concitari tristarique ob scelera, nihil est aerumnosius sapiente. omnis illi per iracundiam moeroremque vita

5. *desinet*] de Socratis aequabilitate animi et eodem semper vultu eademque fronte una apud Veteres vox. cf. Gataker. ad Antonin. p. 13. b. qui et nostrum locum exhibuit: add. I. M. Heusing. ad Cic. de Offic. I, 26, 2.

Cap. VII. Pergit in probatione, quam inceperat: sapientem turpiter factis irasci non debere: sin ei hoc liceat, in ira sempiterna ei degendum erit. Hac occasione data vehementer invehitur in vitiositatem sui temporis.

vita transibit. Quod enim momentum erit, quo non 2
improbanda videat? quoties processerit domo, per sceleratos illi, avarosque, et prodigos, et impudentes, et ob ista felices, incedendum erit: nusquam oculi eius flectentur, ut non, quod indignentur, inveniant. Deficiet, si toties a se iram, quoties causa 3
poscet, exegerit. Haec tot millia ad forum prima luce properantia, quam turpes lites, quanto turpiores advocatos [a] consciscunt? Alius iudicia patris accusat, quae mereri [b] satis fuit: alius cum matre consistit: alius delator venit eius criminis, cuius manifestior reus est. et iudex damnaturus quae fecit, eligitur: et corona pro mala causa, bona patroni voce corrupta. Quid singula persequor? quum videris 4
Forum multitudine refertum, et Septa concursu omnis frequentiae plena, et illum Circum, in quo maximam sui

Cap. VII. a. *consciscunt* praetuli τῷ *habent*. Est enim vox significantior, de re mala. cf. Gron. ad Liv. XXI, 8, 4. τὸ *habent* esse videtur glossema. Lipsius probat.

b. *satis fuit* (i. fuisset, ut nos loquimur: veteres enim amant in tali positu indicativum.) ex vett. edd. omnibus et pluribus MSS. quid? quod sensus postulat. Gronovium sequutus reduxi. antea: *satius*.

ris, in qua describenda et vividiore spiritu efferenda nimis sibi indulsit: ut magis ἐπίδειξιν declamatoriam legere putaveris.

3. *turpiores*] quippe qui et ipsi scelerati lucrique causa prava aut iniusta defendunt.

iudicia patris] i. supremam voluntatem patris, in testamento declaratam, adversus filium, qui flagitiis suis, quibus tale indicium patris sibi pepererat, novam hanc adiicit turpitudinem, ut memoria patris inquinata se ipse prostituat, dum in causas istius iudicii inquiritur. Alius adversus *matrem* litem agit ipse sceleratus, qui matrem facinorum insimulet. *Corona* audientium, qui iudicia in foro cingebant.

4. *Septa*] tempore Reipublicae comitiis populi celebria in Campo Martio: quibus sublatis sub principibus ambulandi causa, uti Circi ludorum causa frequentabantur.

sui partem populus ostendit: hoc scito, istic tantundem esse vitiorum, quantum hominum. Inter istos quos togatos vides, nulla pax est: alter in alterius exitium levi compendio ducitur.

VIII. Nulli nisi ex alterius damno quaestus est: felicem oderunt, infelicem contemnunt: [a] maiore gravantur, minori graves sunt: diversis stimulantur cupiditatibus: omnia perdita ob levem voluptatem praedamque cupiunt.
2 damque cupiunt. Non alia quam in ludo gladiatorio vita est, cum iisdem viventium pugnantiumque. Ferarum iste conventus est: nisi quod illae inter se placidae sunt, morsuque similium abstinent, hi mutua
3 laceratione satiantur. Hoc uno ab animalibus mutis differunt, quod illa mansuescunt alentibus, horum rabies ipsos, a quibus est nutrita, depascitur. Nunquam irasci desinet sapiens, si semel coeperit. omnia sceleribus ac vitiis plena sunt, plus committitur, quam
4 quod possit coërcitione sanari. Certatur ingenti quodam nequitiae certamine: maior quotidie peccandi cupiditas, minor verecundia est. Expulso melioris aequiorisque respectu, quocunque visum est, libido se impingit. nec furtiva iam scelera sunt: praeter oculos eunt. adeoque in publicum missa nequitia est, et in omnium pectoribus evaluit, ut innocentia non ra-
5 ra, sed nulla sit. Numquid enim singuli aut pauci rupere

Cap. VIII. a. *maiore* antiqua lectio: moneo, ne Lipsio assentiaris, qui mavult: *maiorem* i. gravate et aegre ferunt. Est enim bonus sensus: urgentur a maiore, ipsi urgent minorem.

levi compendio] i. lucro, quaestu.

Cap. VIII. Vitiositas temporis sui.

2. *in ludo*] gladiatores simul habitant et aluntur, mox pugnaturi secum et se mutuo caesuri.

placidae] haec comparatio in simili re saepe occurrit ap. Veteres (v. Horat. Epod. VII, 12. ibiq. Bentl.), historia tamen naturali refragante.

5. Ver-

rupere legem? undique, velut signo dato, ad fas nefasque miscendum coorti sunt.

— Non hospes ab hospite tutus,
Non socer a genero: fratrum quoque gratia rara est.
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.
Lurida terribiles miscent aconita novercae.
Filius ante diem patrios inquirit in annos.

Et quota pars ista scelerum est? non descripsit castra 6
ex una parte contraria, parentum liberorumque sacramenta diversa, subiectam patriae civis manu flammam, et agmina infestorum equitum ad conquirendas proscriptorum latebras circumvolitantia, et violatos fontes venenis, et pestilentiam manu factam, et praeductam obsessis parentibus fossam, plenos carceres, et incendia totas urbes concremantia, dominationesque funestas, et regnorum publicorumque exitiorum clandestina consilia: et pro gloria habita,

 quae,

5. Versus sunt ex Ovid. Metam. I, 144. sq. depromti, in quibus ferrea aetas describitur, moribus Romanorum corruptis per prolepsin expressis. [*Aconitum* est herba venenosa, ex Ponto in Italiam advecta, haud absimilis trifolio pratensi (ἀγρώςιδι Schol. ad Nicandr. Alexipharm. p. 31. Schneid.). Voss ad Virg. Ge. II, 152. *lurida* i. caerulea. *filius* ingratus Chaldaeos adit, de vita patri adhuc reliqua consulturus.]

6. *Et quota pars —*] exiguam scelerum partem tantum attigit poeta, bello civili omisso, in quo parentes contra liberos pugnarunt, civis (Sulla. Plutarch. vit. Sullae, c. IX. XXXI.) aedificia succendi iussit, proscripsit. — Omisit poeta alias crudelitates. M' Aquilius, legatus in Asiam missus a. V. C. 664. 665. fontes quarundam urbium asiaticarum ad deditionem veneno violavit. Florus II, 20. Appian. Bell. Mithrid. p. 305. sq.

manu fact.] i. fraude item et venenis aut maleficiis arcessitam, Lipsius bene explicat: haec locutio est nostro familiaris. v. ad Consol. ad Marc. 19.

et pro gloria] dum facinora bene succedunt: felix scelus virtus vocatur.

quae, quamdiu opprimi possunt, scelera sunt: raptus ac stupra, et ne os quidem libidini exceptum.

IX. Adde nunc publica periuria gentium, et rupta foedera, et in praedam validioris, quidquid non resistebat, abductum; circumscriptiones, furta, fraudes, infitiationes, quibus trina non sufficiunt fora.
2 Si tantum irasci vis sapientem, quantum scelerum indignitas exigit: non irascendum illi, sed insaniendum est. Illud potius cogitabis, non esse irascendum erroribus. quid enim si quis irascatur in tenebris parum vestigia certa ponentibus? quid si quis surdis, imperia non exaudientibus? quid si pueris, quod neglecto dispectu officiorum, ad lusus et ineptos aequalium iocos spectent? quid si illis irasci velis, qui
3 aegrotant, senescunt, fatigantur? Inter cetera mortalitatis incommoda, et haec est caligo mentium: nec tantum necessitas errandi, sed errorum amor. Ne singulis irascaris, universis ignoscendum: generi humano venia tribuenda est. Si irasceris iuvenibus senibusque, quod peccant: irascere infantibus, quod peccaturi sunt. Num quis irascitur pueris, quorum aetas nondum novit rerum discrimina? maior est ex-
4 cusatio et iustior, hominem esse, quam puerum. Hac conditione nati sumus animalia obnoxia non paucioribus animi, quam corporis morbis: non quidem obtusa nec tarda, sed acumine nostro male utentia, alter alteri vitiorum exempla. Quisque sequitur priores, male iter ingressos. quidni habeant excusationem quum publica via erraverint?

X. In

Cap. IX. Accedit, quod peccata nil nisi errores sint, quibus ignoscendum est.

resistebat] non poterat resistere, s. male resistebat, ut infirmior.

Circumscriptiones] defraudationes. *infitiationes* sunt denegationes debiti, depositi: et *trina fora* sunt romanum, Caesaris, Augusti.

2. *pueris*] i. servis.

X. In ſingulos ſeveritas imperatoris diſtringitur:
at neceſſaria venia eſt, ubi totus [a] deſeruit exercitus.
Quid tollit iram ſapientis? turba peccantium. Intel-
ligit quam et iniquum ſit et periculoſum, iraſci pu-
blico vitio. Heraclitus quoties prodierat, et tantum 2
circa ſe male viventium, immo male pereuntium vi-
derat, flebat, miſerebatur omnium, qui ſibi laeti fe-
liceſque occurrebant, miti animo, ſed nimis imbe-
cillo: et ipſe inter deplorandos erat. Democritum 3
contra, aiunt, nunquam ſine riſu in publico fuiſſe.
adeo nihil illi videbatur ſerium eorum, quae ſerio ge-
rebantur. Vbi iſtic irae locus eſt? aut ridenda omnia,
aut flenda ſunt. Non iraſcetur ſapiens peccantibus.
Quare? quia ſcit neminem naſci ſapientem, ſed fieri.
ſcit pauciſſimos omni aevo ſapientes evadere, quia
conditionem humanae vitae perſpectam habet: nemo
autem naturae ſanus iraſcitur. Quid enim ſi mirari 4
velit, non in ſilveſtribus dumis poma pendere? quid
ſi miretur ſpineta ſenteſque non utili aliqua fruge
compleri? nemo iraſcitur, ubi vitium natura defen-
dit. Placidus itaque ſapiens et aequus erroribus, non
hoſtis, ſed correptor peccantium, hoc quotidie pro-
cedit animo: Multi mihi occurrent vino dediti, multi
libidinoſi, multi ingrati, multi avari, multi furiis

Cap. X. a. *deſeruit.* aliquot codd. *deſaevit*, *deſevit:* unde Lipſius fecit: *deliquit*, Gruter. *deſtivit.* Noſtram lectionem praeſtant optimi libri et MSS. I. F. Gronov. recte docuit, τὸ *deſerere* in uſu eſſe de militibus, ducem ſignaque relinquentibus, ſine caſu verbi agentis poſitum.

Cap. X. Ob tot tantoſque peccantes ſapiens iram comprimere debet.

2. *Heraclitus*] De Heraclito et Democrito, illo Epheſio, σκοτεινὸς (obſcurus) dicto, hoc Abderita, utroque philoſopho phyſico, omnia nota. Qui tamen de iis doceri velit, adeat Meiners Geſch. d. Wiſſ. I, 619. ſqq. 690. ſqq. ſive Tiedemann Geiſt der ſpecul. Phil. I, 194. ſq. 263. ſq.

5 ambitionis agitati. Omnia ista tam propitius [b] aspiciet, quam aegros suos medicus. Numquid ille, cuius navigium multam, undique laxatis compagibus, aquam trahit, nautis ipsique navigio irascitur? occurrit potius, et aliam excludit undam, aliam egerit, manifesta foramina praecludit, latentibus et ex occulto sentinam ducentibus labore continuo resistit: nec ideo intermittit, quia, quantum exhaustum est, subnascitur. Lento adiutorio opus est contra mala continua et fecunda, non ut desinant, sed ne vincant.

XI. „Vtilis est," inquit, „ira: quia contemtum
2 „effugit, quia malos terret." Primum, ira si quantum minatur, valet, ob hoc ipsum quod terribilis est, et invisa est. Periculosius est autem timeri, quam despici. Si vero sine viribus est, magis exposita contemtui est, et derisum non effugit. quid enim est ira-
3 cundia in supervacuum tumultuante frigidius? Deinde non ideo quaedam, quia terribiliora, potiora sunt: nec hoc sapientis dici velim, quod ferae quoque telum est, timeri. Quid? non timetur febris, podagra, ulcus malum? numquid ideo quidquam in istis boni est? an contra, omnia despecta et foeda et turpia [a] ipso, quod timentur, sunt? Ira per se deformis est, et minime metuenda: at timetur a pluribus, sicut deformis persona ab infantibus. Quid, quod

b. *aspiciet:* ne sapientis verba videantur, distinxi. Lips. emend. *aspiciam.*

Cap. XI. a. *ipso quod tim.* i. ob hoc ipsum, quod tim. cum Gronovio e scriptis Grut. reduxi. Antea erat: *ipso quo tim.*

Cap. XI. Hoc et seq. cap. quaestio discutitur: an ira utilis sit, quod malos terreat, ideoque a contemtu nos tutos sistat. Negatur, quia ira et odium parit et contemtum cum derisu: deinde id, quod timetur, non ideo bono viro est optabile.

3. *nec hoc — timeri*] nec velim, ut timor eodem modo velut telum detur et praedicetur, uti est telum, quo ferae se defendant.

quod semper in auctores redundat timor, nec quisquam metuitur, ipse securus? Occurrat hoc loco ti- 4
bi Laberianus ille versus, qui medio civili bello in theatro dictus, totum in se populum non aliter convertit, quam si missa esset vox publici affectus:

Necesse est multos timeat, quem multi timent.

Ita natura constituit, ut quod alieno metu magnum 5
est, a suo non vacet. Leoni quam pavida sunt ad [b] leves sonos pectora: acerrimas feras umbra, vox, et odor insolitus exagitat. quidquid terret, et trepidat. Non est ergo, quare concupiscat quisquam sapiens timeri.

XII. Nec ideo iram magnum quisquam putet, quia formidini est: quoniam quaedam etiam contemtissima timentur: venena, et [a] ossa mortifera, et morsus.

b. *ad leves sonos pectora.* Lectio debetur Rubenio, probata a Gronov. Antea: *levissimos strepitus*: at *strepitus* in nullo cod. comparet: omnes scripti dant: *levissimos ictus* - alii *levissimos pectora tactus*, alii *levissimos pectora*. Leves soni seq. cap. explicantur. cf. et de Benef. IV, 26. naturâ etiam ad leves sonos pavidus.

Cap. XII. a. *ossa*, antiqua lectio, immutata a Mureto in: *offa*. De ossibus piscium et vulneratorum hominum loquitur noster. Si *offa* legas, idem fere erit quod venena. Proinde reduxi *ossa*.

4. *Occurrat hoc loco*] Dec. Laberius eques rom. poeta clarus et mordax: scripsit is mimos, quos Iul. Caesare auctore ipse egit: mimi autem fuere dramata non unius generis: argumentum eorum e vita communi petitum, mores eosque ridiculos repraesentantium, atque iocis ac salibus repletorum, saepe lascivis. Laberius inprimis nobilis scriptor in hoc genere, quod arte tractare coepit. cf. Ziegler de Mimis Romanorum (1788. Gotting. 8.). Egit Laberius mimum Iul. Caesaris ludis, atque ipso spectante. Ceterum hoc dictum iam antea Ennius extulerat. cf. Cic. Offic. II, 7. Quem metuunt, oderunt: quem quisque odit, periisse expetit. —

5. *umbra*] v. infra III, 30.

Cap. XII. Contra eos disputat, qui iram natura humana coniunctam putarent.

2 Nec est mirum, quum maximos ferarum greges linea pennis distincta contineat, et in insidias agat: ab ipso effectu dicta formido. Vanis enim vana terrori sunt. Curriculi motus, rotarumque versata facies, leones redigit in caveam: elephantes porcina vox terret. Sic itaque ira metuitur, quomodo umbra ab infantibus, a feris rubens pinna. non ipsa in se quidquam habet firmum aut forte, sed vanos animos movet.
3 „Nequitia," inquit, „de rerum natura tollenda est, si „velis iram tollere: neutrum autem potest fieri."
4 Primum, potest aliquis non algere, quamvis ex rerum natura hiems sit, et non aestuare, quamvis menses aestivi sint: aut loci beneficio adversus intemperiem anni tutus est, aut patientia corporis sensum
5 utriusque pervincit. Deinde verte istud: necesse est prius virtutem ex animo tollas, quam iracundiam recipias, quoniam cum virtutibus vitia non coëunt. Nec magis quisquam eodem tempore et iratus potest
6 esse, et vir bonus, quam aeger et sanus. „Non „potest," inquit, „omnis ex animo ira tolli: nec hoc „hominis natura patitur." [b] Atqui nihil est tam difficile et arduum, quod non humana mens vincat, et in familiaritatem perducat assidua meditatio: nullique sunt tam feri et sui iuris affectus, ut non disciplinâ
7 perdomentur. Quodcunque sibi imperavit animus, obtinuit.

b. *Atqui* reposui: est enim vox refutantis: antea: *Atque.*

2. *linea*] i. funiculi extensi, quibus variarum avium, inpr. cygni et vulturis pennae intextae erant ad feras in retia coercendas: *rubentem* vocat, utpote sandice aut rubro tingi solitae (*μήρινθος*). Multi veteres ad hanc formidinem (sic enim illa linea nominabatur) alludunt, v. c. Epictet. ap. Arrian. II, 1. cf. ad Clem. I, 12.

Curriculi] Haec et sequentia de leone et elephante confirmant omnes rerum naturalium conditores. Plin. VIII, 19. Aelian. Hist. anim. XVI, 36.

tinuit. Quidam, ne unquam riderent, consecuti sunt: vino quidam, alii Venere, quidam omni humore interdixere corporibus. Alius contentus brevi somno vigiliam indefatigabilem extendit: [c] didicerunt tenuissimis et adversis funibus currere, et ingentia, vixque humanis toleranda viribus onera portare, et in immensam altitudinem mergi, ac sine ulla respirandi vice perpeti maria.

XIII. Mille sunt alia, in quibus pertinacia impedimentum omne transcendit, ostenditque nihil esse difficile, cuius sibi ipsa mens patientiam indiceret. Istis, quos paulo ante retuli, aut nulla tam pertinacis studii, aut non digna merces fuit. Quid enim 2 magnificum consequitur ille, qui meditatus est per intensos funes ire? qui sarcinae ingenti cervices supponere? qui somno non submittere oculos? qui penetrare in imum mare? Et tamen ad finem operis, non

 magno

c. *didicerunt.* optimorum librr. et codd. lectio a Gron. probata. *dilic. alii* dederat Muret. — Sunt qui *didicerint* —; *alii* et similia a vett. saepe omittuntur, quem usum exemplis probat Gronovius.

7. *Quidam*] Exemplo est Crassus, ἀγέλαστος Graecis dictus, praetor a. V. C. 648. Cic. de finib. B. et Mal. V, 30. Plin. VII, 18. fuit avus M. Crassi, in Parthis a. V. C. 700. interemti. — *humore* in metu intercutis. *vigiliam*, ne cogites de Maecenatis vigilia, Plin. VII, 52. fuit enim morbus: at h. l. sermo est de vigilia, quae adhibetur, ut famam factis extendamus. Mox de funambulis et urinatoribus nostrum loqui patet. *adversis* dictum est, ut adverso flumine navigare. Hanc eandem sententiam multi exsequuti sunt. cf. Gataker. ad Anton. p. 424. sq. ubi nostrum locum non neglexit: add. Stobaei Florileg. Serm. XXVII. inpr. p. 199. Musenii Rufi (Fabric. Bibl. Gr. T. III. p. 566. Harl.) praeclarum fragmentum, perquam simile iis, quae noster persequitur.

Cap. XIII. Magnum praemium expositum esse ei, qui iram totam dimittat: nec ita difficile hoc esse.

2. *meditatus est*] i. exercuit se.

magno auctoramento, labor pervenit. Nos non advocabimus patientiam, quos tantum praemium exspectat, felicis animi immota tranquillitas?
3 Quantum est, effugere maximum malum iram, et cum illa rabiem, saevitiam, crudelitatem, furorem, et alios comites eius affectus? Non est, quod patrocinium nobis quaeramus et excusatam licentiam, dicentes: aut utile id esse, aut inevitabile. cui enim tandem vitio advocatus defuit? non est quod dicas, excîdi non posse: sanabilibus aegrotamus malis, ipsaque nos in rectum genitos natura, si emendari velimus, iuvat. Nec, ut quibusdam [a] visum est, arduum in virtutes et
4 asperum iter est: plano adeuntur. Non vanae vobis auctor rei venio. facilis est ad beatam vitam via: inite modo bonis auspiciis, ipsisque diis bene iuvantibus. Multo difficilius est, facere ista quae facitis. quid enim quiete otiosius animi? quid ira laboriosius? quid clementia remissius? quid crudelitate negotiosius? Vacat pudicitia, libido occupatissima est. omnium denique virtutum tutela facilior est: vitia
5 magno coluntur. Debet ira removeri? hoc ex parte fatentur etiam, qui dicunt esse minuendam. Tota dimittatur: nihil profutura est. sine illa [b] facilius rectiusque scelera tollentur, mali punientur, et traducentur in melius.

XIV.

Cap. XIII. a. *visum* ante Lipsium legebatur, qui dedit *dictum*, ad Hesiodum respexisse Senecam putans. *Visum* tamen in simili re ponere solet noster.

b. *facilius rectiusque:* aberratio librarr. *f. potiusque*, e quo fecit Gron. *tutiusque*. At vulg. bene habet.

auctoramento] i. mercede. mox *excusatam licentiam* i. quae excusari potest.

3. *Nec ut quibusdam*] Est dictum antiquissimum, ap. Hesiod. Ἔργ. κ. ἡ. 287. sq. et multos alios obvium. v. Stobaeum Serm. XXVII. Pindar. Pyth. XII, 49. Ruhnken. ad Xenoph. Memor. II, 1, 20. Cum nostro facit M. Antonin. V, §. 9. ib. Gatak. p. 198. loco nostro non praeterito. Iactare solebant Cynici, quos quidem Stoici magna ex parte sequuti sunt, brevissimam ad felicitatem viam se reperisse. Gatak. ad Anton. p. 182.

XIV. Omnia, quae debet ſapiens, ſine ullius ma-
lae rei miniſterio efficiet: nihilque admiſcebit, cuius
modum ſollicitus obſervet. Nunquam itaque iracun- 2
dia admittenda eſt; aliquando ſimulanda, ſi ſegnes
audientium animi concitandi ſunt, ſicut tarde conſur-
gentes ad curſum equos ſtimulis, [a] facibusque ſubdi-
tis, excitamus. Aliquando incutiendus eſt his me- 3
tus, apud quos ratio non proficit. Iraſci quidem
non magis utile eſt, quam moerere, quam metuere.
„Quid ergo? non incidunt cauſae, quae iram laceſ- 4
„ſant?“ Sed tunc maxime illi opponendae manus
ſunt: nec eſt difficile, vincere animum: quum athle-
tae quoque in viliſſima ſui parte occupati, tamen ictus
doloresque patiantur, ut vires caedentis exhauriant;
nec quum ira ſuadet, feriunt, ſed quum occaſio.
Pyrrhum maximum praeceptorem certaminis gymnici, 5
ſolitum aiunt his, quos exercebat, praecipere, ne
iraſcerentur. Ira enim perturbat artem: et quâ noceat
tantum, non quâ caveat, aſpicit. Saepe itaque ratio
patientiam ſuadet, ira vindictam: et qui primis de-
fungi malis potuimus, in maiora devolvimur. Quos-
dam unius verbi contumelia, non aequo animo lata,
in exſilium proiecit: et qui levem iniuriam ſilentio
ferre noluerant, graviſſimis malis obruti ſunt, indi-
gnatique aliquid ex pleniſſima libertate deminui, ſer-
vile in ſeſe attraxerunt iugum.

XV.

Cap. XIV. a. *facibus.* Lipſius coni. *calcibus*: at vid. not.

Cap. XIV. Sapiens nihil efficit miniſterio (adiumento) ullius rei malae; interdum tamen iram ſimulare iuvabit; cf. Cic. de Offic. I, 38. ubi loc. Fr. Heuſinger noſtrum contulit.

2. *Sicut — excitamus*] Ruſtici aratores ſtimulis aut ignibus aliisque tormentis boves equosve, ignave ſe gerentes, afficere ideoque irritare ſolebant. Columell. VI, 2. Pallad. Martis tit. 120. Solin. 45. ait: nonnulli equi etiam accenſis facibus ad curſus provocantur.

5. *Pyrrhum*] Hunc Pyrrhum ignoramus.

XV. „Vt ſcias,“ inquit, „iram habere in ſe ge„neroſi aliquid, liberas videbis gentes, quae iracun„diſſimae ſunt, ut Germanos et Scythas.“ Quod evenit, quia fortiora ſolidaque naturâ ingenia, ante-
2 quam diſciplinâ molliantur, prona in iram ſunt. Quaedam enim non niſi melioribus innaſcuntur ingeniis, ſicut valida arbuſta et laeta quamvis neglecta tellus creat: alia fecundi ſoli ſilva eſt. Itaque et ingenia naturâ fortia iracundiam ferunt, nihilque tenue et exile capiunt, ignea et fervida: ſed imperfectus ille vigor eſt, ut omnibus quae ſine arte, ipſius tantum naturae bono, exſurgunt; ſed niſi cito domita ſunt, quae fortitudini apta erant, audaciae temeritatique
3 conſueſcunt. Quid? non mitioribus animis vitia leniora coniuncta ſunt ut miſericordia, amor, et verecundia? Itaque tibi ſaepe bonam [a] indolem a malis quoque ſuis oſtendam; ſed non ideo vitia non ſunt,
4 ſi naturae melioris indicia ſunt. Deinde omnes iſtae feritate liberae gentes, leonum luporumque ritu, ut ſervire non poſſunt, ita nec imperare. Non enim humani vim ingenii, ſed feri et intractabilis habent: nemo autem regere poteſt, niſi qui et regi.

XVI.

Cap. XV. a. *indolem a malis* — Lipſio ſuadente recepi: ſenſus magis congruit prioribus: et e vitiis quibusdam bonam indolem coniicimus. antea: *indolem malis* - ſine τὸ *a.*

Cap. XV. Sunt quidem ingenia in iram prona, quae generoſi quid in ſe habent; ſed ille vigor imperfectus eſt.

Quod evenit] Hinc ſequitur, eſſe naturae non alienam iram: quod tamen in antecedentibus operoſe refutaverat.

2. *Quaedam*] gentes, ſicut *arbuſta* i. arbores, vel non cultae, meliores tamen redduntur, ſi *ſolum fecundum* i. cultum ſit.

4. *leonum*] leones tamen et curribus iunctos eſſe, ideoque ſerviiſſe, conſtat. Ipſe noſter, ſui parum memor, dixit C. 31. urſorum leonumque ora placida tractantibus —.

XVI. Fere itaque imperia penes eos fuere populos, qui mitiore coelo utuntur: in frigora Septemtrionemque vergentibus immansueta ingenia sunt, ut ait poëta,

— *suoque simillima coelo.*

„Animalia," inquit, „generosissima habentur, quibus „multum inest irae." Errat, qui ea in exemplum 2 hominis adducit, quibus pro ratione est impetus: homini pro impetu ratio est. Sed nec illis quidem omnibus idem prodest. Iracundia leones adiuvat, pavor cervos, accipitrem impetus, columbam fuga. Quid, quod ne illud quidem verum est, optima ani- 3 malia esse iracundissima? [a] Feras putem, quibus ex raptu alimenta sunt, meliores, quo iratiores: patientiam laudaverim boum, et equorum frenos sequentium. Quid autem est, cur hominem ad tam infelicia exem- 4 pla revoces, quum habeas mundum, Deumque, quem ex omnibus animalibus, ut solus imitetur, solus intelligit? „Simplicissimi," inquit, „omnium habentur

Cap. XVI. a. *feras putem — sequentium.* e codd. recte recepit Gronov. sublato *ne* post *feras* et interrogandi signo.

Cap. XVI. Neque animalia iracundiora eademque generosiora in exemplum hominis adduci possunt, neque simplices appellandi sunt iracundi.

Fere itaque — coelo] Verum quidem est, apud eos populos imperia prima fuisse, qui mitiore coelo uterentur: sed diversa ex causa. Mitius coelum haud dubie potissimum in causa fuit, cur, qui eo uterentur, maturiore humanitatis cultu vigerent, institutisque florerent iis, quibus animi atque ingenia ad eam culturam per artes literasque evehi potuerint, qua dominatio comparatur. Argumentationis cupido nostrum eo perduxit, ut, omni experientia praetermissa, qua quidem docemur, calidioribus terris magis propriam esse iracundiam quam frigoribus Septentrionis, feritatem cum ira confunderet. Neque aliud quidquam poeta indicare voluit.

4. *Simplicissimi*] i. honestissimi, qui iram in promtu habent, nec recondunt. cf. Cic. de Offic. I, 19. 30. *expo-*

„tur iracundi." Fraudulentis enim et versutis comparantur: et simplices videntur, quia expositi sunt: quos quidem non simplices dixerim, sed incautos. Stultis, luxuriosis, nepotibusque hoc nomen imponimus, et omnibus vitiis parum callidis.

XVII. „Orator," inquit, „iratus aliquando melior est." Immo imitatus iratum. nam et histriones in pronuntiando non irati populum movent, sed iratum bene agentes. Et apud iudices itaque, et in concione, et ubicunque alieni animi ad nostrum arbitrium agendi sunt, modo iram, modo metum, modo misericordiam, ut aliis incutiamus, ipsi simulabimus: et saepe id quod veri affectus non effecissent,
2 effecit imitatio affectuum. „Languidus," inquit, „animus est, qui ira caret." Verum est, si nihil habet ira valentius. Nec latronem oportet esse, nec praedam, nec misericordem, nec crudelem: illius nimis mollis animus, huius nimis durus est. Temperatus sit sapiens: et ad res fortius agendas non iram, sed vim adhibeat.

XVIII. Quoniam quae de ira quaeruntur, tracta-
2 vimus, accedamus ad remedia eius. Duo autem, ut opinor,

expositi itaque sunt, patent fraudibus. *nepotes*, prodigi. (Horat. Epod. I, 34.)

Cap. XVII. Simulatio irae interdum prodest: sed non sine vi aliqua. Etiam hic nostro rem, cum Peripateticis esse, ex iis, quae supra iam adducta sunt, liquet. cf. Cic. Tusc. Dispp. IV, 19.

Histriones] Idem adhibuit Sotion ap. Stobaeum Serm. XVIII. p. 159. Florileg. (in nova ed. Schowii, quae mox prodibit in publicum, p. 381.) Ὑποκριταῖς μὲν οὖν, καὶ μὴ ὀργιζομένοις, ὑποκρινομένοις ὀργὴν συνήνεγκεν· οἱ δὲ σπουδαῖοι ἄνδρες, οὐδ' ἐὰν ὡς ἀληθῶς ὀργίζωνται, οὕτω χρῶνται τῷ σχήματι. Vereor tamen, ut dogma Stoicum: sola bona quae honesta, nec, nisi honestum, quidquam utile esse: purum illibatumque maneat.

Cap. XVIII. Sequitur secunda libri pars, quae primo praescripto continetur, ne in iram incidamus. Ne incidamus

opinor, sunt: ne incidamus in iram, et ne in ira
peccemus. Vt in corporum cura, alia de tuenda va-
letudine, alia de restituenda, praecepta sunt: ita
aliter iram debemus repellere, aliter compescere, ut
vincamus. Quaedam ad universam vitam pertinentia 3
praecipientur: ea in educationem, et in sequentia
tempora dividentur. Educatio maximam diligentiam,
plurimumque profuturam desiderat; facile est enim,
teneros adhuc animos componere, difficulter reci-
duntur vitia, quae nobiscum creverunt. Opportu- 4
nissima ad iracundiam fervidi animi natura est. nam
quum elementa sint quatuor, ignis, aqua, aër, et
terra: potestates pares his sunt, frigida, fervida, ari-
da, atque humida. Et locorum itaque, et anima-
lium, et corporum, et morum varietates, mixtura
elementorum facit, et proinde in [a] aliquos magis in-
cumbunt ingenia, prout alicuius elementi maior vis
abundavit. Inde quasdam humidas vocamus, aridasque
regiones, et calidas, et frigidas. Eadem animalium
et hominum discrimina sunt.

XIX. Refert quantum quisque humidi in se calidi-
que contineat; cuius in illo elementi portio praeva-
lebit,

Cap. XVIII. a. *aliquos* i. mores. Lipsius coni. *aliquas* sc. potestates vel varietates. Mox *incumbunt ingenia*, ubi Lipsio τὸ *ingenia* reiiculum esse videtur: una editio Rom. hoc sprevit.

mus in iram, quaedam praemittuntur de animis, ad iram plus minus pronis, cognoscendis: ideoque primum lineae quasi doctrinae de temperamentis, ut vocant, ducuntur, quam maxime ex Hippocratis praeceptis de hac re.

3. *educationem*] designat tempus h. l. quod sub educatoribus et magistris transigi solet. Sic *ludis* i. ludorum tempore, occurrit, v. c. ap. Sueton.

4. *potestates*] sunt temperamenta quae dicimus. *in aliquos* sc. mores.

Cap. XIX. De temperamentis quatuor, quibus Stoici accuratius usi sunt, quam antea fiebat, ad momentum corporis in animum et ipsum corporalem, declarandum. No-

lebit, inde mores erunt. Iracundos fervidi mixtura
2 faciet: est enim actuosus et pertinax ignis. Frigidi mixtura timidos facit: pigrum est enim contractumque frigus. Volunt itaque quidam ex nostris iram in pectore moveri, effervescente circa cor sanguine.
3 Causa cur hic potissimum assignetur irae locus, non alia est, quam quod in toto corpore calidissimum pectus est. Quibus humidi plus inest, eorum paulatim crescit ira, quia non est paratus illis calor, sed motu
4 acquiritur. Itaque puerorum feminarumque irae acres magis, quam graves sunt, levioresque dum incipiunt: siccis aetatibus vehemens robustaque ira est, sed sine incremento, non multum sibi adiiciens, quia
5 inclinatum calorem frigus insequitur. Senes difficiles et queruli sunt, ut aegri et convalescentes, et quorum aut lassitudine, aut detractione sanguinis exhaustus est calor. In eadem causa sunt siti fameque rabidi, et quibus exsangue corpus est, maligneque alitur et deficit. Vinum incendit iram, quia calorem auget pro cuiusque natura.

XX. Quidam ebrii effervescunt, quidam [a] * * saucii sunt. Neque ulla alia causa est, cur iracundissimi sint

Cap. XX. a. Locum hunc corruptum esse, et MSS. et sequentia arguunt. Var. Lect. est: *saucii;* — *saucii sunt.* Muretus ex ingenio dedit: *sicci.* Gronov. coni. *Quidam sobrii effervescunt, quidam saucii* (i. ebrii οἰνοπλῆγες). Defectus notas apponi iussi.

Notissima hic adduxit, praetermissa vi nervorum ad totam hanc doctrinam etc. Ex diversa elementorum mixtura diversi hominum mores proficiscuntur.

2. *quidam ex nostris*] Stoicis; cf. Diog. Laert. VII, 159. Plutarch. de Placit. Philos. IV, 5. et Platon. Cic. Tusc. Dispp. I, 10.

4. *Siccis aetatibus*] oppos. humidis; ut senes aegri. — *Calorem inclinatum* i. deminutum, attritum.

5. *Detractione sanguinis*] i. deminutione. cf. I, 13. Aristotel. Rhetor. II, 2. haec eadem tangit.

Cap. XX. Accedunt aliae causae ad iram excitandam.

sint flavi rubentesque, quibus talis naturâ color est,
qualis fieri ceteris inter iram solet; mobilis enim illis
agitatusque sanguis est. Sed quemadmodum natura 2
quosdam proclives in iram facit: ita multae incidunt
causae, quae idem possint quod natura. Alios mor-
bus aut iniuria corporum in hoc perduxit, alios labor,
et continua pervigilia, noctesque sollicitae, et deside-
ria, amoresque: et quidquid aliud aut corpori nocuit
aut animo, aegram mentem in querelas parat. Sed
ista omnia initia causaeque sunt, plurimumque potest
consuetudo, quae, si gravis est, alit vitium. Natu- 3
ram quidem mutare, difficile est, nec licet semel
mixta nascentium elementa convertere. Sed in hoc
nosse profuit, ut calentibus ingeniis subtrahas vinum,
quod pueris Plato negandum putat, et ignem vetat
igne incitari. Nec cibis quidem implendi sunt, dis-
tendentur enim corpora, et animi cum corpore tu-
mescent. Labor illos citra lassitudinem exerceat, ut 4
minuatur, non ut consumatur calor, nimiusque ille
fervor despumet. Lusus quoque proderunt; modica
enim voluptas laxat animos, et temperat. Humidio-
ribus, siccioribus et frigidis non est ab ira periculum:
sed maiora vitia metuenda sunt, pavor, difficultas, et
desperatio, et suspiciones.

XXI. Mollienda itaque, fovendaque talia ingenia,
et in laetitiam evocanda sunt. Et quia aliis contra
iram,

2. *consuetudo — gravis*] i. prava: ut Lipsii emendatione supersedeamus.

3. *profuit*] i. profuerit, ex more Senecae.

Plato] de Legg. II, p. 86. a. Tom. VIII. bip.

Cap. XXI. Diligenter ingenia sunt observanda, et remedia diversa adhibenda. Quae hic de educatione monentur, praeclara esse, per se patet. Vtile erit monita Platonis, Quinctiliani et Russavii cum hisce comparasse. Brevitati autem nostrae non conveniret, haec fusius persequi.

iram; aliis contra triſtitiam remediis utendum eſt, nec diſſimilibus tantum iſta, ſed contrariis curanda ſunt, ſemper ei occurremus, quod increverit. Plurimum, inquam, proderit pueros ſtatim ſalubriter in-
2 ſtitui. Difficile autem regimen eſt, quia dare debemus operam, ne aut iram in illis nutriamus, aut indolem retundamus. Diligenti obſervatione res indiget. Vtrumque enim et quod extollendum, et quod deprimendum eſt, ſimilibus alitur: facile autem etiam attendentem ſimilia decipiunt. Creſcit licentiâ ſpiritus, ſervitute comminuitur: aſſurgit, ſi laudatur, et in ſpem ſui bonam adducitur; ſed eadem iſta inſolen-
3 tiam et iracundiam generant. Sic itaque inter utrumque regendus eſt, ut modo frenis utamur, modo ſtimulis: nihil humile, nihil ſervile patiatur. Nunquam illi neceſſe ſit rogare ſuppliciter, nec proſit rogaſſe: potius cauſae ſuae, et prioribus factis, et bonis in futurum promiſſis donetur. In certaminibus aequalium nec vinci illum patiamur, nec iraſci; demus operam, ut familiaris ſit his, cum quibus contendere ſolet, ut in certamine aſſueſcat non nocere velle, ſed vincere. Quoties ſuperaverit, et dignum aliquid laude fecerit, attolli, non geſtire patiamur; gaudium enim exſultatio, exſultationem tumor, et
4 nimia aeſtimatio ſui ſequitur. Dabimus aliquod laxamentum; in deſidiam vero otiumque non reſolvemus, et procul a contactu deliciarum retinebimus. Nihil enim magis facit iracundos, quam educatio mollis et blanda; ideo unicis, quo plus indulgetur, pupillisque, quo plus licet, corruptior animus eſt. Non reſiſtet offenſis, cui nihil unquam negatum eſt, cui lacrimas ſolicita ſemper mater abſterſit, cui de paedagogo

4, *cui de paedagogo*] ſervum literatum hic intelligas et ipſum educatorem magiſtrumque, de quo puer queſtus erat apud parentes.

gogo satisfactum est. Non vides, ut maiorem quam- 5
que fortunam maior ira comitetur? In divitibus no-
bilibusque et magistratibus praecipue apparet, quum
quidquid leve et inane in animo erat, secunda se aura
sustulit. Felicitas iracundiam nutrit, ubi aures su-
perbas assentatorum turba circumstetit. Tibi enim
respondeat: Non pro fastigio te tuo metiris: ipse te
proiicis, et alia, quibus vix sanae, et ab initio bene
fundatae mentes restiterint. Longe itaque ab assen- 6
tatione pueritia removenda est: audiat verum, et ti-
meat interim, vereatur semper; maioribus assurgat,
nihil per iracundiam exoret. Quod flenti negatum
fuerat, quieto offeratur: et divitias parentum in con-
spectu habeat, non in usu. Exprobrentur illi per-
peram facta.

XXII. Pertinebit ad rem, praeceptores paedago-
gosque pueris placidos dari. Proximis applicatur
omne quod tenerum est, et in eorum similitudinem
crescit: nutricum et paedagogorum retulere mox in
a adolescentia mores. Apud Platonem educatus puer, 2
quum ad parentes relatus, vociferantem videret pa-
trem, Nunquam, inquit, hoc apud Platonem vidi.

Cap. XXII. a. *adolescentia* antiqua lectio, a Lipsio et Grutero mutata in *adolescentiam*. *Referre* i. exprimere, imitari: Plin. Ep. V, 16. 9. filiam, quae mores eius referebat etc. Hanc ipsam sententiam et a I. M. Heusingero in Emendd. laudatis confirmatam video, qui potestatem verbi, *referre*,

5. *Tibi enim respondeat*] haec turba tibi dicere solet. — 6. *maioribus*] sc. natu.

Cap. XXII. Redit ad ea quae cap. XVIII. posuerat: praecepta haec esse dividenda in educationem et in sequentia tempora. Contra primas iracundiae caussas pugnandum est: ac primum, cave, ne putes te laesum esse, sed excutias rem. Ne sint aures criminantibus faciles!

nutricum — adolescentia mores] exprimere solent mox adolescentes factis eos mores, quos a nutricibus et paed. acceperant. *Referre* esse i.

Non dubito, quin citius patrem imitatus sit, quam
3 Platonem. Tenuis ante omnia victus, et non pretiosa vestis, et similis cultus cum aequalibus. Non irascetur aliquem sibi comparari, quem ab initio multis parem feceris. Sed haec ad liberos nostros pertinent. In nobis siquidem sors nascendi et educatio nec vitii locum, nec iam praecepti habet, sequentia
4 ordinanda sunt. Contra primas itaque causas pugnare debemus. Causa iracundiae, opinio iniuriae est, cui non facile credendum est, nec apertis quidem manifestisque statim accedendum. Quaedam enim falsa
5 veri speciem ferunt. Dandum semper est tempus: veritatem dies aperit. Ne sint aures criminantibus faciles. hoc humanae naturae vitium suspectum notumque nobis sit, quod, quae inviti audimus, libenter credimus, et antequam iudicemus, irascimur.

XXIII. Quid, quod non criminationibus tantum, sed suspicionibus impellimur, et ex vultu risuque alieno peiora interpretati, innocentibus irascimur? Itaque agenda est contra se causa absentis, et in suspenso ira retinenda. Potest enim poena dilata exigi,
2 non potest exacta revocari. Notus est ille tyrannicida, qui imperfecto opere comprehensus, et ab Hippia

nunc satis notam, multis exemplis probavit. Mox fort. legendum est: *Tenuis ante omnia victus sit*, non pret. v., et non —: certe intelligas τὸ sit.

q. exprimere, constat. Mox: *non dubito*, quin apud patrem educatus eius mores citius expressisset et imitatus esset pravos, quam placidos et expolitos Platonis.

5. *hoc humanae naturae*] de iis hominibus hoc intelligam, qui natura suspiciosi, infirmi, sibi culpae alicuius conscii sunt, qui cupidine aliqua vehementiore exagitantur, ideoque non satis sibi constant. Iul. vero Caesaris illud: quod volumus et credimus libenter, ratione opposita explices. Vtrumque itaque verum est, modo res accurate animo complexus fueris, quae his sententiis originem dederint.

Cap. XXIII. Neque criminationibus neque suspicionibus ad iram perpellamur.

Hippia tortus, ut conscios indicaret, circumstantes amicos tyranni nominavit, quibus quam maxime caram salutem eius sciebat, et quum ille singulos, ut nominati erant, occîdi iussisset, interrogavit, Ecquis superesset? Tu, inquit, solus: neminem enim alium, cui carus esses, reliqui. Effecit ira, ut tyrannus tyrannicidae manus commodaret, et praesidia sua gladio suo caederet. Quanto animosius Alexander? qui 3 quum

2. *Hippia*] Hippias et Hipparchus, filii Pisistrati, Athenarum tyranni: Hipparchus interfectus est anno trigesimo quarto dominationis ab Harmodio et Aristogitone, Hippias Athenis eiectus Ol. 66, 4. cf. Meursii Pisistrat. c. 20. Noli tamen de Zenone Eleata cogitare, qui longe post Pisistratidas vixit: natus enim est is, Parmenidis discipulus, circ. Ol. 71. ut recte vidit Petr. Bayle in Dictionn. hist. et crit. T. IV. Art. Zénon d'Elée, p. 538. C., qui Muretum et Lipsium redarguit. Si vera sunt, quae noster hic tradit, tyrannicida ille unus ex iis fuisse videtur, qui Hippiae post Hipparchi mortem insidiis frustra structis comprehensus poenas dederit. Sed quis umquam legit relatum, Simonidem, Anacreontem etc. quos quidem Hippiae familiares fuisse constat, ab eo interemtos esse? Neque vero Historici aliique auctores Graeci, qui hunc Hippiam memorant, de hac re exposuere. Facilis itaque est conclusio, nostrum, alias quoque in historia parum curiosum, id quod de Zenone Eleata traditum legisset audissetve, in tyrannum celebriorem transtulisse. Fuit autem usitatum in scholis rhetorum institutum, ut casus quidam celebriores discipulis ad themata proposita exornanda, amplificanda, probanda etc. plerumque ex historia depromta suppeditarentur a magistris. cf. Cic. Tusc. Dispütt. I, 47. Deorum immortalium iudicia solent in scholis proferre de morte — Herodoto auctore. — Facile iam est ad intelligendum, quantopere haec exempla immutata ac deflexa fuerint, et quam exigua veritatis in his adhibendis sit ratio habita, modo effectus declamationis appareret. Hinc explicem incuriam, qua noster in historicis adducendis liberari non potest.

3. *Quanto animosius Alexander?*] De hac confidentia Alexandri, quum Tarsi ad fluvium Cydnum morbo laboraret,

quum legisset epistolam matris, qua admonebatur, ut a veneno Philippi medici caveret, acceptam potionem non deterritus bibit. Plus sibi de amico suo credidit: dignus fuit qui innocentem haberet, dignus qui faceret. Hoc eo magis in Alexandro laudo, quia nemo tam obnoxius irae fuit: quo rarior autem mo-
4 deratio in regibus, hoc laudanda magis est. Fecit hoc et C. Caesar, ille qui victoria civili clementissime usus est. Quum scrinia deprehendisset epistolarum ad Pompeium missarum ab iis, qui videbantur aut in [a] diversis, aut in neutris fuisse partibus, combussit: quamvis moderate soleret irasci, maluit tamen non posse. Gratissimum putavit genus veniae, nescire quid quisque peccasset. Plurimum mali credulitas facit; saepe ne audiendum quidem est, quoniam in quibusdam rebus satius est decipi, quam diffidere.

XXIV. Tollenda ex animo suspicio et coniectura, fallacissima irritamenta. Ille me parum humane salutavit, ille osculo meo non adhaesit, ille inchoatum sermonem cito abrupit, ille ad coenam non vocavit,
5 illius vultus aversior visus est. Non deerit suspicioni argu-

Cap. XXIII. a. *diversis* i. adversis: lectio omn. codd. — adversis dederat Muretus.

ret, omnia nota sunt, vel ex Russavii Aemilio. Historici, qui hoc tradunt, omnes Parmenonis, qui tum prope aberat, epistolam, non matris produnt. Et veri similius est, hanc epistolam a P. vicino, quam a matre Olympiade, qui Perae in Macedonia vivebat, allatam esse de periculo imminente admonentem.

4. *C. Caesar*] Confirmat et Dio Cass. XLI, 63, fin. ubi vid. Intpp. Plinius Nat. Hist. VII, 26. illa fuit vera et incomparabilis invicti animi sublimitas: captis apud Pharsaliam Pompeii Magni scriniis epistolarum, iterumque apud Thapsum Scipionis, concremasse ea optima fide, atque non legisse.

Cap. XXIV. Et coniectura et inquisitio vitanda est.

argumentatio: simplicitate opus est, et benigna rerum aestimatione. Nihil nisi quod in oculos incurret, manifestumque erit, credamus: et quoties suspicio nostra vana apparuerit, obiurgemus credulitatem. Haec enim castigatio consuetudinem efficiet non facile credendi.

XXV. Inde et illud sequitur, ut minimis sordidisque rebus non exacerbemur. Parum agilis est puer, aut tepidior [a] aqua potui, aut turbatus torus, aut mensa negligentius posita: ad ista concitari, insania est. aeger et infelicis valetudinis est, quem levis aura contraxit: affecti oculi, quos candida vestis obturbat: dissolutus deliciis, cuius latus alieno labore condoluit. Mindyridem aiunt fuisse ex Sybaritarum 2

Cap. XXV. a. *aqua potui* e codd. bonis restituit Lipsius probante Gron. antea: *aqua potui erogata*. *Aqua potui* dicitur, ut vestis indutui, signum receptui, olea esui (Varro I. de R. R. 60.) etc. I. F. Gronovio docente. Mox *turbatus torus* praefero diversae lectioni: *turpatus*; loquitur enim de causis iracundiae levioribus. *turbatus est torus*, quando culcitrae pulvinive nondum a servo compositi atque in ordinem redacti sunt.

2. *simplicitate*] bonitate animi, *καθαριότητι*: (cf. c. 16.) quum id solum sequaris, quod verum atque bonum sit, neque omnia in malam partem interpreteris.

Cap. XXV. Neque rebus minimis sordidisque ad iram concitemur: servis potissimum negligentius se gerentibus.

Parum agilis] Servis neglecto dispectu officiorum (C. IX.) non exacerbemur: ne intelligas de calda negligentius praebita, sed de aqua potui ministrata male nive diluta: docente hoc ipso capite extremo. Aqua autem non satis gelida vinumque nive dilutum esse et hodieque dilui in terris meridionalibus, res nota: cf. ep. 78. quia non vino nivem diluit. *torus* convivalis, nostrum Sofa. *levis aura* sc. gelida, strinxit, ut in frigore.

2. *Myndiridem*] Graeci appellant: *Σμινδυρίδης* luxuria famosissimus in antiquitate, vixit Solonis tempore, obvius et ap. Herodot. VI, 127. qui addit: ad extrema deliciarum huic venisse. Et tota Sybaritarum civitas ob deli-

tarum civitate: qui quum vidisset fodientem, et altius rastrum allevantem, lassum se fieri questus, vetuit il-
3 lum opus in conspectu suo facere. Idem [b] vibicem habere saepius questus est, quod foliis rosae duplicatis incubuisset. Vbi animum simul et corpus voluptates corrupere, nihil tolerabile videtur: non quia
4 dura, sed quia molles patimur. Quid enim est cur tussis alicuius, aut sternutamentum, aut musca parum curiose fugata, nos in rabiem agat, aut [c] obversatus canis, aut clavis negligentis servi manibus elapsa? Feret iste aequo animo civile convicium, et ingesta in

b. *vibicem habere.* Antea erat: *idem bilem habere saepius questus est*, codd. nonnullis et Tarvis. atque Erasmica edd. adstipulantibus: aliis tamen τὸ *bilem habere* praetermittentibus. Lipsio placebat: *bilem habere* (bile aut febricula se laborare) et I. F. Gronovio, eodem sensu: at usum huius locutionis non docuerunt, quod in viris his doctissimis iisque prudentissimis merito mireris. Rubenius, Gronovii familiaris idemque eruditissimus iuvenis, coni. *bullam* i. papulam, nec ipso vim vocis probante. Hac difficultate motus aliam proposuit lectionem medicus ille κριτικώτατος Trillerus (Obss. crit. p. 138. Francof. ad Moen. 1742.): *vibicem habere.* A literarum ductu propius abest, et sensui egregie congruit. Significat enim tumorem callosum a plagis ortum, exprimitque bene querelam delicatuli hominis, se quasi pugnis male multatum et contusum esse. I. M. Heusinger. tamen hanc lectionem reiiciendam duxit, quia non tumorem illum, sed vocem hic φλυκταίνας (ap. Aelian. Var. Hist. IX, 24. ubi haec fabula narratur,) expressam a nostro sibi persuasit: ideoque putavit legendum esse: *papulam habere.* Praefero Trillerianam rationem, quamquam Heusingeri coniecturae eximie faveo.

c. *obversatus* e codd. et libr. reduxit Lipsius. Pincianus dederat: *versus calix*, qui etiam hic bene suum locum obtinere posset.

delicatos mores et mollitiem incolarum infamis, ut mensae, incessus, luxus eorum in proverbium abierint. Athen. XII, p. 518. sqq. Heynii Opuscc. acad. II, p. 126. sqq. Aelian. V. H. IX, 24. meminit hanc a nostro traditam rem, vid. ib. Perizon.

4. *Quid enim*] Intelligo de negligentia servorum, qui silentium interpellarent, muscam, (ut muscarii servi) canem fugarent, quominus domino molestiam crearent. Ep.

in concione curiave maledicta, cuius aures tracti subsellii stridor offendit? Perpetietur hic famem, et aestivae expeditionis sitim, qui puero male diluenti nivem, irascitur?

XXVI. Nulla itaque res magis iracundiam alit,
quam luxuria intemperans et impatiens. Dure tra- 2
ctandus animus est, ut ictum non sentiat, nisi gravem.
Irascimur aut his, a quibus nec accipere iniuriam
potuimus, aut his a quibus accipere potuimus.
Ex prioribus quaedam sine sensu sunt: ut, [a] librum,
quem minutioribus literis scriptum saepe proiecimus
et mendosum, laceravimus: ut, vestimenta, quae
quia displicebant, scidimus. His irasci quam stultum
est, quae iram nostram nec meruerunt, nec sentiunt?
„Sed nos offendunt videlicet, qui illa fecerunt.“ 3
Primum, saepe antequam hoc apud nos distinguamus,
irascimur: deinde fortasse ipsi quoque artifices excusationes
iustas afferent. Alius non potuit melius facere,
quam fecit, nec ad tuam contumeliam parum
didicit: alius non in hoc, ut te offenderet, fecit.
Ad ultimum, quid est dementius, quam bilem in homines
collectam in res effundere? Atqui ut his irasci 4
dementis est, quae animâ carent, sic mutis animali-

Cap. XXVI. a. *librum quem — vestimenta, quae —*. Hic haesit magnus Gronovius et eiecit τὸ *quem* et τὸ *quae*: omnibus codd. et libris refragantibus. Relativa enim sibi persuaserat saepe iniquo loco a librariis interposita esse. Quod non negaverim. Nostrum tamen locum bene habere putem, virgula post *proiecimus* sublata et post *mendosum* translata: deinde, *ut*, *vestimenta* explices: ex. gratia vestimenta — nec ulla difficultas te morabitur, ut, librum, quem — mendosum, laceravimus: ut, vestimenta, quae, q. etc.

47. Lipsius canem obversatum de omine scaevo intelligit. *tracti*, cum strepitu loco moti.

Cap. XXVI. Iis, qui iniuriam inferre neque potuere, neque voluere, non irascendum est.

bus, [b] quae nullam iniuriam nobis faciunt, quia velle non possunt: non est enim iniuria, nisi a consilio profecta. Nocere itaque nobis possunt, ut ferrum, aut lapis; iniuriam quidem facere non possunt. Atqui contemni se quidam putant, ubi equi iidem obsequentes alteri equiti, alteri contumaces sunt: tanquam iudicio, non consuetudine, et arte tractandi, quaedam quibusdam subiectiora sint.

XXVII. Atqui ut his irasci stultum est, ita pueris, et non multum a puerorum prudentia distantibus. Omnia enim ista peccata, apud aequum iudicem, pro
2 innocentia habent imprudentiam. Quaedam sunt, quae nocere non possunt, nullamque vim nisi beneficam et salutarem habent: ut dii immortales, qui nec volunt obesse, nec possunt. Natura enim illis mitis et placida est, tam longe remota ab aliena in-
3 iuria, quam a sua. Dementes itaque et ignari veritatis illis imputant saevitiam maris, immodicos imbres, pertinaciam hiemis; quum interim nihil horum, quae nobis nocent prosuntve, ad nos proprie dirigatur. Non enim nos causa Mundo sumus, hiemem aestatemque referendi; suas ista leges habent, quibus divina

b. *quae nullam iniuriam nobis faciunt, quia velle non possunt: non est enim iniuria* —: reduxi Gronovio auctore lectionem hanc codd. bonae notae, tum sensu et sermone Senecae postulantibus. Antea: sic mutis animalibus: quia nulla est iniuria, nisi —.

Cap. XXVII. Pergit in iis, quae priori capite posita sunt, et pluribus explicat.

Omnia — imprudentiam] imprudentia est, qua suam sibi innocentiam vindicent; loco innocentiae est iis imprudentia. Gataker. ad Antonin. p. 63, 7. Tiedemann Geist der spec. Phil. II, p. 530. sqq.

2. *ut dii immortales*] dogma Stoicum et Academicis commune est, Cic. de Off. III, 28. ib. intpp. cf. Lipsii Physiol. I, 10. *a sua*] ipsi iniurias pati non possunt.

3. *Mundo*] i. deo, naturae rerum.

divina exercentur. Nimis nos suspicimus, si digni nobis videmur, propter quos tanta moveantur. Nihil ergo horum in nostram iniuriam fit; immo contra, nihil non ad salutem. Quaedam esse diximus, 4
quae nocere non possunt: quaedam, quae nolunt. In his erunt boni magistratus, parentesque, et praeceptores, et iudices: quorum castigatio sic accipienda est, quomodo scalpellum, et abstinentia, et alia quae profutura torquent. Affecti sumus poenâ? succurrat, non tantum quid patiamur, sed quid fecerimus: in consilium de vita nostra mittamur. Si verum ipsi dicere nobis voluerimus, pluris litem nostram aestimabimus. Si volumus aequi omnium re- 5
rum iudices esse, hoc primum nobis suadeamus, neminem nostrûm esse sine culpa. Hinc enim maxima indignatio oritur: Nihil peccavi, nihil feci; immo nihil fateris. Indignamur aliqua admonitione aut coërcitione nos castigatos: quum illo ipso tempore peccemus, quo adiicimus malefactis arrogantiam et contumaciam. Quis est iste, qui se profitetur omnibus 6
legi-

3. *Nimis nos suspicimus*] Haec contra Stoicorum dogma: Mundum deorum et hominum caussa conditum esse, disputata esse, patet e Cic. de Nat. Deor. II, 14. 53. 60. de Finib. III, 20. de Off. I, 7. et Plin. N. H. VII, prooem. s. 1. Hominis causa videtur cuncta alia genuisse natura. Explicat tamen de Benef. VI, 20. Sed quum in hoc moveantur (Sol et Luna), ut universa conservent, et pro me moventur: universorum enim pars sum. Academici aliique Philosophi quum multa eaque merito contra hoc dogma Stoicum monuissent, noster his monitis ad mitigationem huius doctrinae perductus esse videtur. cf. de Benef. IV, 4. 5. 13. VI, 23. Lipsius in Physiol. II, 8.

4. *in consilium*] phrasis iudicialis: in consilium iudices mittuntur, ut, caussa audita et cognita, potestate a quaesitore facta, deliberent et tabellis acceptis finiant. Sententiam igitur de nobis feramus. *pluris litem n. ae.* nostram poenam, multamve maiorem

legibus innocentem? Vt hoc ita sit, quam angusta innocentia est, ad legem bonum esse? quanto latius officiorum patet quam iuris regula? quam multa pietas, humanitas, liberalitas, iustitia, fides exigunt: quae omnia extra publicas tabulas sunt?

XXVIII. Sed ne ad illam quidem arctissimam innocentiae formulam praestare nos possumus. Alia fecimus, alia cogitavimus, alia optavimus, aliis favimus: in quibusdam innocentes sumus, quia non
2 successit. Hoc cogitantes, aequiores simus delinquentibus, cedamus obiurgantibus: utique nobis ne irascamur, (cui enim non, si nobis quoque?) minime diis. Non enim illorum, sed lege mortalitatis patimur, quidquid incommodi accidit. At morbi doloresque

iorem esse indicabimus. Res et locutio e foro attico petitae: in caussa parum obvia alioquin, legibusque non satis clare pronuntiantibus poenam, iudices multam (τίμημα, litem) aestimabant, constituebant, ab accusatore propositam, qui τιμᾶν dicitur; tum reus minuit ἀντιτιμᾶν, post accusator προστιμᾶν: Hinc denique iudices per suffragia poenam constituerunt. Cic. de Orat. I, 54. Ernesti Clav. Aestimatio.

6. *Officiorum*] Stoicos officiis singularem locum et partem in divisione Ethices dedisse primos, ex Diogene Laert. VII, 108. Senec. ep. 89. Cic. de Fin. III, 22. patet. Officium (τὸ καθῆκον) dicunt, quod cur factum sit, probabilis ratio reddi possit. Ergo officium valde latius quam Lex patet, quum omne id significet, quod nobis ratio imperat. *tabulas* sc. legum publice propositas et affixas.

Cap. XXVIII. Nosce te ipsum, ut aequior fias in alios, nec statim irascaris.

arctissimam] i. angustam, circumscriptam iuris formulam, qua innocentiam metiri possumus. *formula*] (ex iure rom. petita voce) censoribus, iudicibus formula i. regula, censendi, cognoscendi dabatur, ad quam administrationem officiorum attemperarent. cf. Ernesti clav. Cic. *arctissima* dicitur; quoniam neque omnes cogitationes, neque omnes actiones dirigit, atque complectatur. Officium opponitur.

resque incurrunt. [a] Vtique aliquâ fugiendum est domicilium putre sortitis. Dicetur aliquis male de te 3
locutus: cogita an prior feceris, cogita de quam multis loquaris. Cogitemus, inquam, alios non facere iniuriam, sed reponere: [b] alios pronos facere, alios coactos facere, alios ignorantes: etiam eos qui volentes scientesque faciunt, ex iniuria nostra non ipsam iniuriam petere. Aut dulcedine urbanitatis pro- 4
lapsus est, aut fecit aliquid, non ut nobis obesset, sed quia consequi ipse non poterat, nisi nos repulisset. Saepe adulatio, dum blanditur, offendit. Quisquis ad se retulerit, quotiens ipse in suspicionem falsam inciderit, quam multis officiis suis fortuna speciem iniuriae induerit, quam multos post odium amare coeperit, poterit non statim irasci: utique si sibi tacitus ad singula quibus offenditur, dixerit; Haec et ipse commisi. Sed ubi tam aequum iudicem invenies?
Is qui nullius non uxorem concupiscit, et satis iustam 5
cau-

Cap. XXVIII. a. *Vtique aliquâ fug.* Var. lect. *ad aliquid. aliquo. frigidum.* Hinc Lipsius fecit: *aliqua defugiendum.* Gronovius: *aliqua fungendum:* i. patienda sunt haec onera. Lipsius de suicidio explicasse videtur: quod cur Gronovio displicuerit, non video, qui ait: quicquid agas, haud expresseris sensum. Non cogitasse dicendus est de sententia Stoicorum, licere homini sponte sua sibi mortem consciscere. Nisi exciderint nonnulla, ut puto, de hoc dogmate hic sermo est. Cf. infr. III, 15. *Aliquâ* i. ratione tibi exitum ex hoc domicilio putri, quod tute tibi non dedisti, sed accepisti, parabis.

b. *alios pronos facere* i. proclives in iram, aliquo irae impetu abreptos. al. *per nos. pro nobis*, a Gronovio probatum. At hic de iniuria agitur, qua nos afficimur, non de ea, quam nos inferimus. Alii iniuriam reponunt, alii impetu proprio abripiuntur, alii vi et persuasione aliorum ideoque coacti, alii ignorantes, nobis ipsis iniuriam inferri. *Pronos* itaque non erat sollicitandum.

3. *pronos*] i. incautos, impetu aliquo abreptos facere iniurias, non consilio certo ductos.

ex iniuria nostra] nobis facta.

non ipsam] non iniuriam reputantes, quam faciunt, sed reponentes, se vindicantes.

causam putat amandi, quod aliena est, idem uxorem suam aspici non vult: et fidei acerrimus exactor, est perfidus: et mendacia persequitur, ipse periurus: et litem sibi inferri aegerrime calumniator patitur. Pudicitiam servulorum suorum attentari non vult, qui
6 non pepercit suae. Aliena vitia in oculis habemus: a tergo nostra sunt. Inde est, quod tempestiva filii convivia pater deterior filio castigat. Nihil alienae luxuriae ignoscit, qui nihil suae negavit: et homicidae tyrannus irascitur: et punit furta sacrilegus.
7 Magna pars hominum est, quae non peccatis irascitur, sed peccantibus. Faciet nos moderatiores respectus nostri, si consuluerimus nos: Numquid et ipsi aliquid tale commisimus? Numquid sic erravi-
8 mus? Expeditne nobis ista damnari? Maximum remedium est irae, mora. Nec ab illa pete initio, ut ignoscat, sed ut iudicet: desinet, si exspectat. nec universam illam tentaveris tollere; graves habet impetus primos. tota vincetur, dum partibus carpitur.

XXIX. Ex his quae nos offendunt, alia renuntiantur nobis, alia ipsi audimus aut videmus. His quae narrata sunt, non debemus cito credere. Multi ementiuntur, ut decipiant: multi, quia decepti sunt. Alius criminatione gratiam captat, et fingit iniuriam,
2 ut videatur doluisse factam. Est aliquis malignus, et qui

6. *Aliena vitia*] nota fabula ex Aesopo et Catull. XXII, 21. Sed non videmus manticae quod in tergo est. Et Phaedr. IV, 10. narravit, qui tamen nostro notus non fuit.

tempestiva] quae ante tempus diei solitum inire solebant: de medio potare die est ap. Horat. II. Serm. VIII, 3. cf. Lips. Exc. d. ad Taciti Annal. XIV. p. 1215. sq. (Amstel. 1672.) T. I.

Cap. XXIX. Differas iram, et iudices, quae afferantur ab aliquo, priusquam irascaris.

qui amicitias cohaerentes diducere velit; [a] est suspicax: et qui spectare ludos cupiat, ut ex longinquo tutoque speculetur, quos collisit. De parvula summa iudicaturo, tibi res sine teste non probaretur, testis, sine iureiurando non valeret: utrique parti dares advocationem, dares tempus, nec semel audires; magis enim veritas elucet, quo saepius ad manum venit. Amicum condemnas de praesentibus, antequam audias, antequam interroges? illi, antequam aut accusatorem suum nosse liceat, aut crimen, irasceris? [b] Iam verum, iam utrimque quid diceretur, audisti? Hic ipse qui ad te detulit, desinet dicere, si probare debuerit. Non est, inquit, quod me protrahas: 3

Cap. XXIX. a. *est suspicax.* Quum haec vox nihil ad sequentem affectum attineat, quem exprimat, fuisse putat Lipsius, *subprocax:* quod excidisse nollem Viro praestantissimo. Difficultas haec pravae interpunctioni originem debet. Omnia autem clara sunt, modo interpungas post *velit* et *suspicax:* — velit; est suspicax. Refero autem τὸ *est suspicax* ad τὸ *et qui amic. — velit.* Hoc enim scriptoribus huius aetatis familiare est, ut particulas caussales et transitus omittendo pulchritudinem nescio quam sub sermoni affundant, Ciceroni et optimo cuique auctori incognitam, quippe perspicuitati officientem. Hic dicere debuisset: *est enim suspicax*, et omnia perspicua fuissent.

b. *Iam verum, iam quid utrinque — audisti?* Ex codd. ap. Grut. recte recepit Gronov. Signum interrog. apponi iussi, tenore sermonis poscente. *Verum* i. iustum. cf. Ernesti Clav. Cic. sub voc. veritas.

2. *est suspicax*] suspicione ductus amicitias diducere, tollere studet, ne sibi molestiam creent. Lipsius ad sequentia retulit, ideoque coactus est ad coniecturam confugere aliquanto contortiorem, quam ut admitti possit. Est malignus aliquis, qui *et* suspicionis caussa, *et* ut ludos sibi faciat, amicitias disiungat.

3. *de praesentibus*] i. Gronovio interprete, statim, praesenti opera, nulla interposita mora, qua rem cognoscas. Senecae propria est haec loquendi ratio atque apud eum solummodo occurrit: de Benef. II, 33. Ep. 97. Translatio facta videtur ab iis, qui satisfaciunt, emunt, solvunt, donant de praesentibus nummis: quod quia statim et promte fiebat, inde dicebatur, facere aliquid de praesentibus i. ex continenti.

trahas: ego productus negabo. Alioqui nihil unquam tibi dicam. Eodem tempore et instigat, et ipse se certamini et pugnae subtrahit. Qui dicere tibi nisi clam non vult, paene non dicit. Quid est iniquius, quam secreto credere, palam irasci?

XXX. Quorundam ipsi testes sumus. In his naturam excutiemus voluntatemque facientium. Puer est? aetati donetur: nescit, an peccet. Pater est? aut tantum profuit, ut illi etiam iniuriae ius sit: aut fortassis ipsum hoc meritum eius est, quo offendimur. Mulier est? errat. Iussus est? necessitati quis, nisi iniquus, succenset? Laesus est? non est iniuria, pati quod prior feceris. Iudex est? plus illius credas sententiae, quam tuae. Rex est? si nocentem punit, cede iustitiae: si innocentem, cede fortunae. Mutum animal est, aut simile muto? imitaris illud, si irasceris. Morbus est, aut calamitas? levius transiliet sustinentem. Deus est? tam perdis operam quum illi irasceris, quam quum illum alteri precaris iratum. Bonus vir est, qui iniuriam fecit? noli credere. Malus? noli mirari; dabit poenas alteri, quas
2 debet tibi: et iam sibi dedit, qui peccavit. Duo sunt, ut dixi, quae iracundiam concitant: primum, si iniuriam videmur accepisse; de hoc satis dictum est. Deinde, si inique accepisse; de hoc dicendum est. Iniqua quaedam iudicant homines, quia pati non debue-

Cap. XXX. Natura et voluntas facientium iniurias excutiendae sunt. Transit ad eam causam irae, quam secundo loco posuerat, c. XXV. sqq. nos et irasci solere, nisi inique accepisse iniuriam videmur.

iniuriae ius sit] liceat semel iniustus esse: aut fortasse est beneficium, quod notis iniuria videtur.

Iussus est?] iussu alterius iniuriam fecit, aut antea laesus tibi iniuriam reponit.

et iam sibi dedit] quoniam animus sibi culpae conscius se torquet.

debuerint: quaedam, quia non speraverint. Indigna putamus, quae inopinata sunt. Itaque maxime commovent, quae contra spem exspectationemque evenerunt. Nec aliud est, quare in domesticis minima offendant: in amicis, iniuriam vocemus negligentiam.

XXXI. „Quomodo ergo," inquit, „inimicorum „nos iniuriae movent?" Quia non exspectavimus illas, aut certe non tantas. Hoc efficit amor nostri nimius: inviolatos nos etiam inimicis iudicamus esse debere. Regis quisque intra se animum habet, ut li- 2
centiam sibi dari velit, in se nolit. Aut ignorantia nos itaque rerum, aut insolentia iracundos facit. Ignorantia: quid enim mirum est, malos mala facinora edere? Quid novi est, si inimicus nocet, amicus offendit, filius labitur, servus peccat? Turpissimam aiebat Fabius imperatori excusationem esse: Non putavi; ego turpissimam homini puto. Omnia puta, exspecta: etiam in bonis moribus aliquid exsistet asperius. Fert humana natura insidiosos amicos, fert in- 3
gratos, fert cupidos, fert impios. Quum de moribus unius iudicabis, de publicis cogita: ubi maxime gaudebis, maxime metues: ubi tranquilla tibi omnia videntur, ibi nocitura non desunt, sed quiescunt; semper futurum aliquid, quod te offendat, existima. Gubernator nunquam ita totos sinus explicuit securus, 4
ut non expedita ad contrahendum armamenta disponeret. Illud ante omnia cogita, foedam esse et execrabi-

Cap. XXXI. Inimicorum iniuriae ferendae sunt, quoniam ignorantia eas genuit.

2. *Fabius*] Quint. Fabius Maximus. cf. Cic. de Off. I, 23.

4. *sinus*] vela sinubus similia ideoque expansa: vox technica in re nautica. Armamenta sunt antennae et funes nautici.

Illud ante omnia cogita —] Haec argumenta et mox: *quid si nocere velint manus ped.* — ex obiurgatione, qua Socrates duos dissidentes fratres

crabilem vim nocendi, et alienissimam homini, cuius
5 beneficio etiam saeva mansuescunt. Aspice elephantorum iugo colla submissa, taurorum pueris pariter ac feminis persultantibus terga impune calcata, et repentes inter pocula sinusque innoxio lapsu dracones, et [a] intra domum ursorum leonumque ora placida tractantibus, adulantesque dominum feras: pudebit cum
6 animalibus permutasse mores. Nefas est nocere patriae; ergo civi quoque. nam hic pars patriae est. Sanctae partes sunt; si universum venerabile est; ergo et homini. nam hic in maiore tibi urbe civis est. Quid si nocere velint manus pedibus? manibus
7 oculi? Vt omnia inter se membra consentiunt, quia singula servari totius interest; ita homines singulis parcent, quia ad coetum geniti sumus. salva autem esse societas nisi amore et custodia partium non potest. Ne viperas quidem et natrices, et si qua morsu aut ictu nocent, effligeremus, si ut reliqua mansuefacere possemus, aut efficere, ne nobis aliisve pe-
8 riculo essent. Ergo ne homini quidem nocebimus, quia

Cap. XXXI. a. *intra domum.* Cur hic *intra damnum* legendum sit, non intelligo cum Gronovio, quum praecedat: impune — et placida: pueris et feminis — tractantibus ora plac. Nonne idem dixisse noster putandus esset? cf. Ep. 85.

tres conciliare studet, desumta esse videntur. cf. Xenoph. Memorab. II, 3, 18. Gatak. ad Antonin. p. 264, 12.

5. *Aspice*] Qui plura legere de his cupiat, is adeat Meierottonem (Sitten und Lebensart der Römer, II, 190-195.) post nostrum Ep. 85. Martial. I, 105. V, 32. etc.

6. *Ergo et homini*] nefas est nocere, nam hic mundanus est, qualem Socrates se esse dixit. Cic. Tusc. Dispp. V, 37. Ad communitatem spectat, qua, ut Stoici docebant, dii hominesque cives eiusdem civitatis sunt. Cf. Arium Didymum ap. Euseb. praep. evangel. XV, C. 15. ὅτι ὁ κόσμος οἱονεὶ πόλις ἐστὶν ἐκ θεῶν καὶ ἀνθρώπων συνεστῶσα, τῶν μὲν θεῶν τὴν ἡγεμονίαν ἐχόντων, τῶν δὲ ἀνθρώπων ὑποτεταγμένων —. Lipsio Physiol. Stoic. II, 7. hunc locum debeo.

quia peccavit, sed ne peccet: nec unquam ad praeteritum, sed ad futurum poena referetur, non enim irascitur, sed cavet. Nam si puniendus est, cuicunque pravum maleficumque ingenium est, poena neminem excipiet.

XXXII. „At enim ira habet aliquam voluptatem,
„et dulce est, dolorem reddere.“ Minime. non
enim ut in beneficiis honestum est, merita meritis repensare,
ita iniurias iniuriis. illic, vinci turpe est;
hic, vincere. Inhumanum verbum est, (ut quidem 2
pro iusto receptum) Vltio: [a] et talio non multum
differt nisi ordine. Qui dolorem regerit, tantum excusatius
peccat. M. Catonem [b] in balneo ignorans
quidam percussit imprudens. quis enim illi sciens faceret
iniuriam? postea satisfacienti Cato, Non memini,
inquit, percussum me. Melius putavit, non
agnoscere, quam [c] vindicare. Nihil, inquis, post 3
tantam petulantiam mali factum est? Immo multum

Cap. XXXII. a. *et talio non multum differt nisi ordine.* Libri omnes praestant. Gronov. *Vltio, et a vi non multum differt.* Sed lectio, quam recepi, bonum sensum promit. *Vltio* est vox generalior, *talio* ad iniurias reponendas proprie spectat. *ut quidem* i. quamquam. Vncis includi iussi τα· *ut quidem — receptum*, Gronovio suadente, in ceteris dicto ei non audiens. Antea: *Vltio et a contumelia non differt*, pravo sensu.

b. *in balneo ignorans* praestant omnes libri. Sensus: neque novit Catonem, neque sponte sua M. Catonem percussit. Antea: *in balneo quidam p. i.* eiecto τῳ· *ignorans*. Duritiem tamen sentio, et abesset vellem: Lipsio displicuit, qui proinde fuisse hic contendit: *in ore*.

c. *vindicare.* Omnes libri et scripti agnoscunt: Muretus immutavit: *ignoscere*.

Cap. XXXII. Negat, iram habere aliquam voluptatem. Contra Platonem et Aristotelem disputat; ambo autem hoc testimonio homerico, Il. σ, 107. sqq. usi sunt ad firmandum hunc locum: ille in Philebo p. 283. T. IV. Opp. bip. hic Rhetoric. I, XI. p. 121. T. IV. Opp. bip.

ita iniurias] Iam Pindarus hanc sententiam de animo erga inimicos benevolo in loco praeclaro extulerat Pyth.

boni; coepit Catonem nosse. Magni animi est, iniurias despicere. ultionis contumeliosissimum genus est, non esse visum dignum, ex quo peteretur ultio.
4 Multi leves iniurias altius sibi demisere, dum vindicant: ille magnus et nobilis est, qui, more magnae ferae, latratus minutorum canum securus exaudit. „Minus," inquit, „contemnemur, si vindicaverimus „iniuriam." Si tanquam ad remedium venimus, sine ira veniamus: non quasi dulce sit vindicari, sed quasi utile. Saepe autem satius fuit dissimulare, quam ulcisci.

XXXIII. Potentiorum iniuriae hilari vultu, non patienter tantum ferendae sunt; facient iterum, si se fecisse crediderint. Hoc habent pessimum animi magnâ fortunâ insolentes: quos laeserunt, et oderunt. Notissima vox est eius, qui in cultu regum consenue-
2 rat. Quum illum quidam interrogaret: Quomodo rarissimam rem in aula consecutus esset, senectutem? „Iniurias," inquit, „accipiendo, et gratias agendo." Saepe adeo iniuriam vindicari non expedit, ut ne fa-
3 teri quidem expediat. C. Caesar Pastoris splendidi equitis Romani filium quum in custodia habuisset, munditiis eius et cultioribus capillis offensus, rogante patre, ut salutem sibi filii concederet, quasi de supplicio eius admonitus, duci protinus iussit. Ne tamen

IX, 169. T. II. Beck. p. 208. et Plato praecepit: neminem laesum iniurias reponere debere (in Criton. p. 113. 114. T. I. bip.) οὔτε ἄρα ἀνταδικεῖν δεῖ, οὔτε κακῶς ποιεῖν οὐδένα ἀνθρώπων, οὐδ' ἂν ὁτιοῦν πάσχῃ ὑπ' αὐτῶν. Plutarch. de capienda ex hostibus utilitate, p. 281. T. VII. ed. Hutten. Cf. Gatak. ad Antonin. VI, 6. p. 220. sq.

4. *Minus*] cf. C. XI. ubi haec iam tractavit.

Cap. XXXIII. Iram dissimulare saepe utile est.

Eius] Cuius aut ubi, ignoro cum Lipsio: nam de Aristippo (Diog. Laert. II, 67-78. cum nott. Menag.) non cogitaverim.

3. *munditiis*] Pulchros omnes et comatos oderat. Sueton. Calig. 35.

men omnia inhumane faceret adversum patrem, ad coenam illum invitavit eo die. venit Pastor, nihil vultu exprobrante. Propinavit illi Caesar heminam: et 4
posuit illi custodem. perduravit miser, non aliter quam si filii sanguinem biberet. Vnguentum et coronas misit, et observare iussit an sumeret. sumsit. Eo die, quo filium extulerat, immo quo non extulerat, iacebat conviva centesimus, et potiones vix honestas natalibus liberorum, podagricus senex hauriebat: quum interim non lacrimas emisit, non dolorem aliquo signo erumpere passus est. Coenavit, tanquam pro filio exorasset. Quaeris, quare? habebat alterum. 5
Quid ille Priamus? non dissimulavit iram, et regia genua complexus est? funestam perfusamque cruore filii manum ad os suum retulit, et coenavit; sed tamen sine unguento, sine coronis: et illum hostis saevissimus multis solatiis, ut cibum caperet, hortatus est, non ut pocula ingentia, super caput posito custode, siccaret. [a] Contemsisset troianum patrem, si 6
sibi

Cap. XXXIII. a. *Contemsisset troianum patrem.* Omnes libri *romanum patrem*: unde Muretus fecit: *Pastorem.* Lipsius: *contemsisset et romanus pater.* Sed sensus et nexus huic lectioni male congruunt. Facile enim est ad intelligendum, hic neque de Pastore, neque de Caligula sermonem esse. Pastor enim procul dubio sibi timuit; iram non ostendit, ut quae repressa est timore, ne ipse et filius interficerentur:

ad coenam] cf. Sueton. c. 27, qui universe crudelitatem Caligulae attigit.

4. *hemina*] poculum uncias novem vini s. dimidium sextarium capiens.

5. *Quaeris* —] alterum sc. filium, quem servare voluit.

Quid ille Priamus? —] Ex Homer. Il. ω. notissima haec. Hectore autem ab Achille interfecto Priamus Rex Troiae Achillem adiit filium redemturus: cui hic perquam benignum se praestitit.

manum] sc. Achillis; moneo, ne de manu filii cogites. Sunt haec expressa ex Il. ω, 477. 478. ἄγχι δ' ἄρα σαὰς Χερσὶν Ἀχιλλῆος λάβε γούνατα, καὶ κύσε χεῖρας δεινὰς, ἀνδροφόνους, αἵ οἱ πόλεας κτάνον υἷας. 601. νῦν δὲ μνησώμεθα δόρπου.

sibi timuisset: nunc iram compescuit pietas. Dignus fuit, cui permitteret a convivio ad ossa filii legenda discedere. Ne hoc quidem permisit benignus interim et comis adolescens: propinationibus senem crebris, ut cura leniretur, admovens lacessebat: contra ille se laetum, et oblitum quid eo esset actum die, praestitit. Perierat alter filius, si carnifici conviva non placuisset.

XXXIV. Ergo ira abstinendum est, sive par est qui lacessendus est, sive superior, sive inferior. Cum pare contendere, anceps est: cum superiore, furiosum: cum inferiore, sordidum. Pusilli hominis et miseri est, repetere mordentem. [a] mures et formicae, quâ manum admoveris, ora convertunt: imbecillia se laedi putant, si tanguntur. Faciet nos mitiores, si cogitaverimus, quid aliquando nobis profuerit ille, cui irascimur, et meritis offensa redimetur. 2 Illud quoque occurrat, quantum commendationis nobis allatura sit clementiae fama, et quam multos venia amicos utiles fecerit. Ne irascamur inimicorum

nec Caligulae iram pietas compescuit, qui Pastorem lacessivisse mox dicitur. Itaque *romanum patrem* hic stare non posse putem. Refero potius ad Priamum, qui sibi non timuit, et ad Achillem, cuius iram pietas, quam senex Priamus sapienter in Pelidae animo excitaverat, compescuit. Proinde dignus fuit Priamus etc. Quae omnia egregie conveniunt cum iis, quae Hom. Il. ω. cecinit. Ipsa ratio grammatica cogit, ut cogitemus de Achille, cuius mentio proxime antecedit. Legendum itaque censeo *troianum patrem*, i. Priamum, qui post convivium Hectore suo redemto et accepto Troiam rediit, ut ossa corpore combusto de more legeret. Facilis autem erat haec mutatio *troianum* in *romanum*, si scripturam codd. cogites. Mox: *ne hoc quidem permisit*, (interpunctione sublata) *benignus interim* (sub convivio) — ad Caligulam refero, ironice dictum, ut facile intelligas. *admovens* est lectio codd. bonum sensum promens: crebro *invitans*. Lipsius coni. *admonens*.

Cap. XXXIV. a. *Mures — quâ*. Gronovius Lipsio praeeunte e codd. restituit.

Cap. XXXIV. Itaque ne irascamur, praeclarae causae afferuntur.

2. *Ne irascamur*] Etiamsi Lipsio non refrager, contendenti, hic quaedam excidisse, tamen

eorum et hostium liberis. Inter Syllanae crudelitatis 3
exempla est, quod a republica liberos proscriptorum
submovit. Nihil est iniquius, quam aliquem heredem
paterni odii fieri. Cogitemus, quoties ad ignoscen- 4
dum difficiles erimus, an expediat omnes nobis in-
exorabiles esse. Quam saepe veniam qui negavit, pe-
tit? quam saepe pedibus eius advolutus est, quem a
suis repulit? Quid est gloriosius, quam iram amici-
tia mutare? Quos Populus Romanus fideliores habet
socios, quam quos habuit pertinacissimos hostes?
Quod hodie esset imperium, nisi salubris providentia
victos permiscuisset victoribus? Irascetur aliquis? tu
contra beneficiis provoca. Cadit statim simultas, ab 5
altera parte deserta: [b] nisi pariter, non pugnant. Si
utrimque certabitur, irâ concurritur: ille est melior,
qui prior pedem retulit: victus est qui vicit. Per-
cussit te? recede: referiendo enim, et occasionem
saepius feriendi dabis, et excusationem: non poteris
revelli, cum voles. Numquid velit quisquam tam gra-
viter hostem ferire, ut relinquat manum in vulnere,
et se ab ictu revocare non possit? atqui tale ira te-
lum est; vix retrahitur.

b. *nisi pariter, non pugnant:* bene Gronov. e codd. restituit. Mox reddidi lectionem antiquam: *Si utrimque certabitur, irâ concurritur.* Antea: *Si utrimque concurritur.*

tamen in mentem venire potest, Senecam, membris sermonis quibusdam omissis, veniae et clementiae exemplum potissimum apponere maluisse. Ne irascaris inferiori, neque iis, quibus irasci posses: hi enim aliquando tibi ob hanc veniam grati erunt. Quapropter ne extendas iram et in liberos inimicorum: hoc nexu quoque sequentia cum antecedentibus coniuncta sunt:

4. *Cogitemus* —] Exemplum crudelitatis Syllanae commemoratur et ap. Sallust. Catilin. 37. Vellei. Paterc. II, 28. Plutarch. Syll. c. 31, §. 5 ὁ δὲ πάντων ἀδικώτατον ἔδοξε, τῶν γὰρ προγεγραμμένων ἠτίμωσε καὶ υἱοὺς καὶ υἱωνούς.

pertinacissimos] De Latinis, Samnitibus etc. cogitasse videtur.

XXXV. Arma nobis expedita prospicimus, gladium commodum et habilem: non vitabimus impetus animi, his graves magis, furiosos et irrevocabiles? Ea demum velocitas placet, quae ubi iussa est, vestigium sistit, nec ultra destinata procurrit, et quae
2 flecti, et a cursu ad gradum reduci potest. Aegros scimus nervos esse, ubi invitis nobis moventur. Senex, aut infirmi corporis est, qui quum ambulare vult, [a] currit. Animi motus eos putemus sanissimos validissimosque, qui nostro arbitrio ibunt, non suo ferentur. Nihil tamen aeque profuerit, quam primum intueri deformitatem rei, deinde periculum.
3 Non est ullius affectus facies turbatior: pulcherrima ora foedavit, torvos vultus ex tranquillissimis reddidit. [b] Linquit decor omnis iratos: et sive amictus illis compositus est ad legem, trahent vestem, omnemque curam sui effundent; sive capillorum natura vel arte iacentium non informis est habitus, cum animo inhorrescunt: tumescunt venae, concutitur crebro spiritu pectus, rabida vocis eruptio colla distendit. tunc artus trepidi, inquietae manus, totius corporis fluctuatio.
4 Qualem intus putas esse animum, cuius extra imago tam foeda est? quanto illi intra pectus terribilior vultus, acrior spiritus est, intensior impetus, ruptu-

Cap. XXXV. a. *currit.* Male Trillerus Obss. crit. I, 26. emend. *corruit.* Enimvero agitur de velocitate nimia eaque vitiosa. Repressit eius cupiditatem I. M. Heusinger Emendd. p. 231. ut nunc video.

b. *Linquit* — totus locus a Gronov. docte constitutus est e codd. *Linquit* tamen tueor: Vir magnus dedit: *Liquit.* *Trahere vestem* est luxu et mollitie diffluentium ap. Rom. et θοιμάτιον ἕλκειν ap. Graecos: res nota. Illustrat tamen Gronov. ad h. l.

Cap. XXXV. Inprimis cures, ut faciem externam et internam iratorum intuearis. Cf. I, 1.

non vitabimus] Sicut arma nobis prospicienda sunt expedita ad impetus hostiles arcendos, sic arma apparanda sunt ad impetus animi repellendos. Moneo, ne putes τὸ *vitabimus*, male respondere τῷ *prospicimus*.

rupturus se nisi eruperit? Quales sunt hostium, vel 5
ferarum caede madentium, aut ad caedem euntium aspectus; qualia poëtae inferna monstra finxere, succincta serpentibus, et igneo flatu; quales ad bella excitanda, discordiamque in populos dividendam, pacemque lacerandam, teterrimae inferum exeunt Furiae: talem nobis iram figuremus, flammâ lumina ardentia, sibilo mugituque et gemitu et stridore, et si qua his invisior vox est, perstrepentem, tela manu utraque quatientem. neque enim illi, tegere se, cura est: torvam, cruentamque, et cicatricosam, et verberibus suis lividam; incessibus vesanis, offusam multa caligine; incursitantem, vastantem, fugantemque: et omnium odio laborantem, sui maxime: si aliter nocere non possit, terras, maria, coelum ruere cupientem, infestam pariter, invisamque. Vel, si videtur, sit qualis apud vates nostros est, 6

Sanguineum quatiens dextrâ Bellona flagellum,
Aut scissâ gaudens vadit Discordia pallâ.

aut si qua magis dira facies excogitari dirí affectus potest.

XXXVI. Quibusdam, ut ait Sextius, iratis profuit aspexisse speculum. perturbavit illos tanta mutatio sui: velut in rem praesentem adducti non agnoverunt se. et quantulum ex vera deformitate imago illa speculo repercussa reddebat? animus si ostendi, et si in ulla materia perlucere posset, intuentes nos confunderet, ater maculosus.

6. *Sanguineum*] cf. Virgil. VIII, 702. ubi tamen versus alio tenore leguntur, sensu haud diverso. Nisi hos versus memoriter a nostro laudatos ideoque parumper inflexos statuas, ex Ennio fortasse fluxere: dixit enim *vates nostros*.

Cap. XXXVI. Speculo utaris, ut ab ira deterreas: tamen potissimum aspicias ea, quae ira efficere soleat mala et incommoda.

Sextius] Philosophus Stoicus celeberrimus suae aetatis: nostri fortasse coaevus. Noster eius saepe meminit ut hominis praestantissimi, et qui a Stoicorum rigore deflexerit parumper: e. c. Ep. 64. Nat. Q. VII, ult. Plutarch. T. VII. Hutten. p. 248. cf. Fabric. Biblioth. Graec. Vol. III, p. 575. Harl.

2 losusque, aestuans, et distortus, et tumidus. Nunc quoque tanta deformitas eius est per ossa carnesque, et tot impedimenta, effluentis: quid si nudus ostenderetur? „Speculo equidem neminem deterritum ab ira [a] credis." Quid ergo? Qui ad speculum venerat, ut se mutaret, iam mutaverat. Iratis quidem nulla est formosior effigies, quam atrox et horrida, qualesque esse, etiam videri volunt.
3 Magis illud videndum est, quam multis ira per se nocuerit. Alii nimio fervore rupere venas, et sanguinem supra vires elatus clamor egessit, et luminum suffudit aciem in oculos vehementius humor egestus, et in morbos aegri recidere. nulla celerior ad insaniam via est. Multi itaque continuaverunt irae furorem; nec quam expulerant men-
4 tem, unquam receperunt. Aiacem in mortem egit furor, in furorem ira. Mortem liberis, egestatem sibi, ruinam domui imprecantur, et irasci se negant, non minus quam insanire, furiosi. Amicissimis hostes, vitandique carissimis: legum, nisi quâ nocent, immemores, ad minima mobiles. non sermone, non officio, aditu faciles. Omnia per vim gerunt, gladiis et pugnare parati, et incumbere.
5 Maximum enim malum illos cepit, et omnia exsuperans vitia. Alia paulatim intrant: repentina et universa vis huius est: omnes denique alios affectus sibi subiicit: amorem ardentissimum vincit. Transfoderunt itaque amata corpora, et in eorum quos occiderant, iacuere
6 complexibus. Avaritiam durissimum malum, minimumque flexibile ira calcavit; adacta opes suas spargere, et domui, rebusque in unum collatis iniicere ignem. Quid? non ambitiosus magno aestimata proiecit insignia, honoremque delatum repulit? nullus affectus est, in quem non ira dominetur.

Cap. XXXVI. a. *credis*: e libris restitui: et suadent sequentia: Quid ergo?

4. *Aiacem*] Telamonis filium vel ex Ovid. Metam. XIII. init. notus ei, cui Sophoclis Αἴας μαστιγοφόρος in deliciis esse non potuit.

L. AN-

L. ANNAEI SENECAE
DE IRA
AD NOVATVM
LIBER TERTIVS.

I.

Quod maxime desiderasti, Novate, nunc facere tentabimus, iram excîdere animis, aut certe refrenare, et impetus eius inhibere. Id aliquando palam aperteque faciendum est, ubi minor vis mali patitur: aliquando ex occulto, ubi nimium ardet, omnique impedimento exasperatur et crescit. [a] Refert, quantas vires, quamque integras habeat: utrumne verberanda et agenda retro sit, an cedere ei debeamus, dum tempestas prima desaevit, ne remedia ipsa secum

VARIETAS LECTIONIS.

Libr. III. Cap. I. a. *Refert — utrumne verberanda —*: lectio haec bene se habet: neque admittenda est I. M. Heusingeri emendatio (Emendd. p. 252.): *utrum reverberanda*. Occurrit quidem τo: *reverberare* ap. nostrum, e. c. Clement. II, 5. Val. Flacc. I, 516. al. sed *verberanda* bonum promit sensum: et *utrumne* et *utrum* promiscue ponitur, etsi utrum sollennius est.

ANIMADVERSIONES.

Libr. III. Cap. I. Ira animis excidenda aut certe refrenanda, eiusque impetus inhibendus est. Docet autem, hoc non uno eodemque modo fieri debere, sed pro moribus cuiusque consilium capiendum esse: obiurgatione e. c. meticulosos, generosos ac probos confessione atque pudore etc. ab ira cohibendos: moram vero s. dilationem novissime adhibendam —. Haec prima capita (1 — 4.) introductionis sunt loco in disquisitionem, quam II, 18. sibi proposuerat, monstraturus, quomodo ira sit refrenanda.

secum ferat. Consilium pro moribus cuiusque capiendum erit. Quosdam enim preces vincunt: quidam insultant, instantque submissis. Quosdam terrendo placabimus: alios obiurgatio, alios confessio, alios pudor coepto deiecit: alios mora, lentum praecipitis mali remedium, ad quod novissime descendendum est.
2 Ceteri enim affectus dilationem recipiunt, et curari tardius possunt: huius incitata, et se ipsam rapiens violentia, non paulatim procedit, sed dum incipit, tota est. Nec aliorum more vitiorum solicitat animos, sed abducit, et impotentes sui cupidosque vel communis mali exagitat: nec in ea tantum, in quae de-
3 stinavit, sed in occurrentia obiter furit. Cetera vitia impellunt animos: ira praecipitat. Ceteris etiamsi resistere contra affectus suos non licet, at certe affectibus ipsis licet stare: haec non secus quam fulmina procellaeque, et si qua alia irrevocabilia sunt, quia non eunt, sed cadunt, vim suam magis ac magis tendit.

nanda. Procedit itaque oratio ad discrimen irae a ceteris affectibus demonstrandum: qua in re repetitiones quaedam occurrere facile intelligas. Est enim hoc in vitiis Senecae, ut, brevitate idemtidem obscura quaesita, prolixitatem aliis locis, adeoque in iis, quae brevia esse videntur, consectetur. At vero hoc ab eo dicendi genere, quod noster praetulit, incisis et antithesibus abundante, haud facile segregandum est. Quamquam cum Lipsio confitendum est, orationem hoc loco esse altiloquam, numerosam, sonantem, et imaginibus exemplisque ad irae ferociam efferendam adhibitis egregie distinctam. Ceterum et hic nostrum contra Aristotelem pugnare, qui hunc affectum excusaverat, breviter monemus.

2. *vel communis mali*] quod in laedentem et laesum veniat. Expresserat hoc iam I, 1. ultionis secum ultorem tracturae avidus.

3. *Ceteris*] i. etiamsi non licet affectibus ceterorum vitiorum resistere, ipsis tamen affectibus quies quaedam datur. *Eunt:* at hoc vitium fulminum modo cadit subito, ideoque vim suam — extendit. Idem expressit mox: *in iram deiectus — est.*

tendit. Alia vitia a ratione, haec a sanitate descivit: alia accessus lenes habent, et incrementa fallentia: in iram deiectus animorum est. Nulla itaque res 4
urget magis attonita, et in vires suas prona, et, sive successit, superba, sive frustratur, insana: ne repulsa quidem in taedium acta, vbi adversarium fortuna subduxit, in se ipsam morsus suos vertit: nec refert, [b] quantum sit ex quo surrexit; ex levissimis enim in maxima evadit.

II. Nullam transit aetatem: nullum hominum genus excipit. Quaedam gentes beneficio egestatis non novere luxuriam: quaedam, quia exercitae et vagae sunt, effugere pigritiam: quibus incultus mos, agrestis vita est, circumscriptio ignota est, et fraus, et quodcunque in foro malum nascitur. Nulla gens est, 2
quam non ira instiget, tam inter Graios quam barbaros potens: non minus perniciosa leges metuentibus, quam quibus iura distinguit modus virium. Denique

cetera

b. *quantum sit ex quo surrexit.* Haec est antiqua lectio, etiam ab Erasmo praestita, i. nata est et in conspectum venit. Diversae lectt. *resurrexit:* inde Lipsius fecit: *ex quove surrexerit.* Indicativus tamen ferri potest: certum enim est, iram surrexisse, sed parum liquet materiae magnitudo.

3. *a sanitate*] ira adeo morbos hominibus comparat. Non solum animo, sed etiam corpori obest. Iam attigerat II, 36. Cave, ne de naturali hominis conditione intelligas, utpote quem omnes affectus migrant. Lipsius confert Cic. Tusc. Dispp. IV, 24. prava lectione deceptus: invenit autem ibi: *morbis et morbosos*, ubi sanior lectio est: *moribus et morosos*.

Cap. II. Pergit in discrimine irae ab aliis affectibus docendo. Omnes homines gentesve irae subiectos esse, quos tamen a ceteris quibusdam vitiis liberos fuisse constat.

exercitae] i. occupatae in victu quotidiano sibi comparando. Scythas hic intelligit Lipsius. Aliae gentes litigationibus carent omnibusque vitiis, quae a foro seiungi non possunt.

2. *Leges metuentes*] i. exculti iis opponuntur, qui iure fortioris utuntur.

cetera singulos corripiunt: hic unus affectus est, qui
3 interdum publice concipitur. Nunquam universus populus feminae amore flagravit, nec in pecuniam aut lucrum tota civitas spem suam misit. Ambitio viritim singulos occupat. Impotentia non est malum publicum; saepe in iram uno agmine itum est. viri, feminae, senes, pueri, principes, vulgusque consensere, et tota multitudo paucissimis verbis concitata,
4 ipsum concitatorem antecessit. Ad arma protinus ignesque discursum est, et indicta finitimis bella, aut gesta cum civibus. Totae cum stirpe omni crematae domus: [a] et modo eloquio favorabilis, habitus in multo honore, iram suae concionis excepit: in imperatorem suum legiones pila torserunt. Dissedit plebs tota cum patribus: publicum consilium, senatus, non exspectatis dilectibus, nec nominato imperatore, subitos irae suae duces legit, ac per tecta urbis nobiles
5 consectatus viros [b] supplicium manu sumsit. Violavit legationes rupto iure gentium, rabiesque infanda civitatem tulit; nec datum tempus, quo resideret tumor publicus, sed deductae protinus classes, et oneratae

Cap. II. a. *et modo eloquio favorabilis, habitus in multo honore —*: sic distinxi, sensu poscente, post *favorabilis;* sublato inciso post *habitus.* Qui modo oratione sua populo placuit, sensus est, concionem hanc sibi iratam videt. Hanc distinctionem suasit et I. M. Heusinger. l. l.

b. *supplicium manu sumsit* i. vi exegit (Val. Max. IX, 7.); aberratio librarr. *manu suppressit:* nec necessaria Lipsii emendatio: *manu sua praecessit.*

cetera] i. vitia, affectus.

3. *impotentia*] cupido indomita dominandi.

4. Longum est, exempla addere, quibus quemcunque historia et graeca et romana satis nota instruet. Cui enim rex Roma exactus, seditiones tribuniciae, Gracchi Drususque, et bella civilia ignota sunt? Evolvas modo Valer. Maximum et Aelianum, qui tibi exemplorum satis suppeditabunt.

5. Fortasse de Tarentinis, Carthaginiensibus etc. cogitavit, qui legationes violaverunt.

ratae tumultuario milite. Sine more, sine auspiciis, populus [c] ductu irae suae egressus, fortuita raptaque pro armis gessit: deinde magna clade temeritatem audacis irae luit.

III. Hic barbaris forte ruentibus in bella exitus est. Quum mobiles animos species iniuriae perculit, aguntur statim: et quâ dolor traxit, ruinae modo regionibus incidunt incompositi, interriti, incauti, pericula appetentes sua: gaudent feriri, et instare ferro, et tela corpore urgere, et per suum vulnus exire. „Non est," inquis, „dubium, quin magna ista 2 „et pestifera sit vis: ideo quemadmodum sanari de„beat, monstra." Atqui, ut in prioribus libris dixi, stat Aristoteles defensor irae, et vetat illam nobis exsecari. Calcar, ait, esse virtutis: hac erepta, inermem

c. *ductu irae suae*. *ductu irae suoque* mera aberratio librarii, quam Lipsius in codice suo invenit et ut pulchram praedicavit: ducibus, ait, ira et seipso usus. Quid pulchri insit, equidem non intelligo: quin adversatur nostro, qui populum affirmat tantummodo ira sua esse ductum. Quid igitur significaret: se ipso?

runt. *rabies tulit* secum rapuit, abduxit. *tumultuario mil.* i. in hoc tumultu delecti: moneo, ne de militibus violenter iisque nolentibus abductis cogites; nam omnes ira invasit, ideoque sua sponte militatum abiere. *Oneratae* i. exarmatae: *onerare* i. complere, πληροῦν, voc. propr. de classe, remigibus et sociis navalibus instruenda. *Sine more* i. incompositi, Virg. Aen. V, 695. VIII, 635. ne de sacrificiis cogites. *Auspicia* plerumque ante pugnam instituta esse, notum est. Fortasse de clade ad Alliam cogitavit noster (Liv. V, 38.).

Cap. III. Causas affert, cur opus sit, ut magnam ac pestiferam vim irae doceat. Aristoteles enim, qui defensorem irae se praestitit, redarguendus est hac demonstratione.

forte] i. temere. *tela* i. hastas in se protentas corpore suo protrudere, et per ipsam hastam, quae vulnus fecit, et quam obnixus adversarius tenet, in hostem irruere, aprorum more.

2. *prioribus libris*] i. I, 5. II, 13. al.

mem animum et ad conatus magnos pigrum, inertemque fieri. Necessarium est itaque foeditatem eius
3 ac feritatem coarguere, et ante oculos ponere, quantum monstri sit homo in hominem furens, quantoque impetu ruat, non sine pernicie sua perniciosus, et ea deprimens, quae mergi nisi cum mergente non pos-
4 sunt. Quid ergo? sanum hunc aliquis vocat, qui velut tempestate correptus, non it, sed agitur, et furenti malo servit? nec mandat ultionem suam, sed ipse eius exactor, animo simul ac manu saevit, carissimorum, eorumque quae mox amissa fleturus est, carnifex? Hunc aliquis affectum virtuti adiutorem comitemque dat, consilia, sine quibus virtus gerit nihil, obturbantem? Caducae sinistraeque sunt vires, et in malum suum validae, in quas aegrum morbus et ac-
5 cessio erexit. Non est ergo, quod me putes tempus in supervacuis consumere, quod iram, quasi dubiae apud homines opinionis sit, infamem: quum aliquis sit, et quidem de illustribus philosophis, qui illi indicat operas, et tanquam utilem ac spiritus subministrantem in proelia, in actus rerum, ad omne quod-
6 cunque calore aliquo gerendum est, vocet. Ne quem fallat, tanquam aliquo tempore, aliquo loco profutura, ostendenda est rabies eius effrenata et attonita: apparatusque illi reddendus est suus, equulei, et fidiculae,

4. *Caducae — erexit*] cf. II, 35. Aegros scimus nervos esse etc. *accessio* i. impetus febrilis.

5. *quum aliquis*] i. Aristoteles, qui indicit operas, i. pensum, officium, partes irae imperat, imponit. Solenne τὸ *indicere* in tali re esse, docet Ernesti ad Sueton. Calig. c. 39.

6. Machinae afferuntur, quibus lubens utitur ira, si earum potestas et copia sit: *Equulei*, quibus damnati impositi extendebantur. Saepe occurrunt, e. c. Cic. Tusc. Dispp. V, 5. Senec. Ep. 67. *Fidi-*

culae, et ergastula, et cruces, et [a] circumdati defossis corporibus ignes, et cadavera quoque trahens uncus, varia vinculorum genera, varia poenarum, lacerationes membrorum, inscriptiones frontis, et bestiarum immanium caveae. Inter haec instrumenta collocetur ira, dirum quiddam atque horridum stridens, omnibus per quae furit tetrior.

IV. Vt de ceteris dubium sit, nulli certe affectui peior est vultus, quem in prioribus libris descripsimus asperum et acrem, et, nunc subito retrorsum sanguine fugato, pallentem, nunc in os omni calore ac spiritu verso, subrubicundum, et similem cruento, venis tumentibus, oculis nunc trepidis et exsilientibus, nunc in uno obtutu defixis et haerentibus. [a] Adiice dentium inter se arietatorum, et aliquem esse

Cap. III. a. *circumdati defossis corporibus:* antiqua omniumque librorum lectio, quam restituit Gronov. Pincianus dederat *defixis* a Mureto adoptatum. Animum horum viror. doct. non subierat consuetudo, quam in notis Gronovio duce attigimus. Mox *caveae:* nonnulli libri et Erasm. *cavernae*, quod glossema τῷ *caveae* putaverim.

Cap. IV. a. *Adiice dentium inter se arietatorum et aliquem.* Lipsius emend. *ut aliquem*, vel: *et ut aliquem esse cup.* quo

Fidiculae i. nervi et chordae ad membra damnatorum, inprimis servorum, extendenda; quorum et *ergastula* i. carceres privati, in quos ad compedes et opus damnabantur. *Circumdati.* Christianos hac poena esse affectos sub Nerone, notum est ex Tacit. Annal. XV, 44. Et Carthaginienses sic flagitiosos multasse, docet M. Cato Censorius ap. Aul. Gell. III, 14. Cic. Epp. ad Diverf. X, 32. *Vncus* traxit damnatorum corpora ad Gemonias scalas, unde in Tiberim praecipitata sunt. *Caveae* in Amphitheatris, e quibus bestiae in damnatos emittebantur, II, 12.

Cap. IV. Irae foeditas, qua ceteros affectus antecellit. Cf. I, 1.

Adiice] Saepe hoc verbo utitur noster in argumentis connectendis, cuius loco ceteri auctores utuntur: primum, deinde, tum etc. *arietatorum:* vid. II, 3. i. collisorum.

esse cupientium, non alium sonum, quam est apris,
2 tela sua attritu acuentibus. Adiice articulorum crepitum, quum se ipsae manus frangunt, et pulsatum saepius pectus, anhelitus crebros, tractosque altius gemitus, instabile corpus, incerta verba subitis exclamationibus, trementia labra, interdumque compressa, et dirum quiddam exsibilantia. Ferarum, mehercules, sive illas fames exagitat, sive infixum visceribus ferrum, minus tetra facies est, etiam quum venatorem suum semianimes morsu ultimo petunt, quam homi-
3 nis irâ flagrantis. Age, si exaudire voces ac minas vacet, qualia excarnificati animi verba sunt? nonne revocare se quisque ab ira volet, quum intellexerit illam a suo primum malo incipere? Non vis ergo admoneam eos, qui iram in summa potentia exercent, et argumentum virium existimant, et in magnis magnae fortunae bonis ponunt paratam ultionem, quam non sit potens, immo nec liber quidem dici possit,
4 [b] irae suae captus? Non vis admoneam, quo diligentior quisque sit, et ipse se circumspiciat: alia animi

mitigaret (ut videtur, sensum enim non addidit) hanc sententiam: i. quasi, velut aliquem devorare cupientium. Nihil tamen muto.

b. *irae suae captus* ex Erasmo et codd. nonnullis Lips. et Grut. recepi: i. ab ira sua abreptus: *captus animi* occurrit ap. Tacit. Histor. III, 73. I. M. Heusinger hanc lectionem contra Lipsium *irae suae captivus* coniectantem, quia forte constructionem hanc τὸ *captus* legere non memine-

rum *tela* i. dentes. *esse cupientium*, i. edisse et devorasse cupientium. Lipsius. At I. M. Heusinger Emendd. p. 293. τὸ *esse* exponit εἶναι, *audiri*, hac verborum collocatione instituta: aliquem (sonum) esse (i. audiri) cupientium, (sed) non alium sonum —. Non intelligas, cur Lipsii explicatio, per se naturalis et facilis, huic difficiliori cedat. Dentes talem sonum edunt, qualis est eorum, e. g. aprorum, qui devorare aliquem cupere videntur.

3. *Non vis*] dicit Peripateticos, eorumque asseclas in ira defendenda. — *Irae suae captus* i. ab ira sua captus, praepeditus. Vid. Var. lect.

mi mala ad pessimos quosque pertinere, iracundiam etiam eruditis hominibus, et in alia sanis, irrepere, adeo ut quidam simplicitatis indicium iracundiam dicant, et vulgo credatur facillimus quisque huic obnoxius?

V. „Quorsus," inquis, „hoc pertinet?" Vt nemo se iudicet tutum ab illa, quum lentos quoque naturâ et placidos in saevitiam ac violentiam evocet. Quemadmodum adversus pestilentiam nihil prodest firmitas corporis, et diligens valetudinis cura; promiscue enim imbecilla robustaque invadit: ita ab ira tam inquietis moribus periculum est, quam composi-

tat, defendens, laudat Vechneri Hellenolex. I, 2, 23. Bunemann. ad Lactant. VII, 4, 8. Esse autem graecam formam, primum a poetis, mox a ceteris auctoribus usurpatam, nunc satis constat. Antea: *ira captus*.

4. *Eruditis — in alia* (negotia) *sanis*] i. bonis s. boni studiosis, Stoicum in morem et sensum, Lipsio interprete. Sed nescio, cur non simpliciter de doctis hominibus hic nostrum loquutum esse intelligamus. Locus Platonis, quem Lipsius affert, bene huc facit: sagaces, ingeniosos et memoriosos ut plurimum etiam ad iracundiam propensiores esse — in Theaetet. p. 52. a. T. II. bip. ἀλλ' οἵ τε ὀξεῖς. —. *Simplicitatis*, cf. II, 16. — *facillimus* i. mitissimus —.

Cap. V. Ad propositum pergit et ordine dicendorum declarato, remedia affert contra iram. Ac primum est, ut vitia, quae irae propria sunt, nobis subinde proponamus, et iram cum pessimis affectibus comparemus.

inquietis moribus] i. animo inculto ideoque sibi haud constanti. Vereor, ut hoc simile satis bene congruat invicem: merito enim dubites de veritate sententiae, quam de pestilentia in medium profert, sive intelligas de lue aliqua, sive de peste proprie sic dicta; deinde multum refert, utrum pestilentia omnia corpora invadat, an animo cuique periculum sit ab ira. Nam si utrumque, quod hic ponitur, verum est, neque medicina ulla commendari potest, neque remedia, quae affert noster, laudari possunt. Sed non satis subtiliter excussisse, quae sentiret, noster putandus est. Sensus est: Quemadmodum cuique corpori periculum est a pestilentia, ita etc.

tis et remiſſis, quibus eo turpior ac periculoſior eſt,
2 quo plus in illis mutat. Sed quum primum ſit, non
iraſci; ſecundum, [a] detinere; tertium, alienae irae
mederi: dicam primum, quemadmodum in iram non
incidamus; deinde, quemadmodum nos ab illa libe-
remus; noviſſime, quemadmodum iraſcentem retinea-
mus placemusque, et ad ſanitatem reducamus. Ne
iraſcamur praeſtabimus, ſi omnia vitia irae nobis ſub-
inde propoſuerimus, et illam bene aeſtimaverimus.
Accuſanda eſt apud nos, damnanda: perſcrutanda
eius mala, et in medium protrahenda ſunt: ut qualis
3 ſit appareat, comparanda cum peſſimis eſt. Avaritia
acquirit et contrahit, quo aliquis melior utatur: ira
[b] incendit. paucis gratuita eſt: iracundus dominus
quosdam in fugam ſervos egit, quosdam in mortem:
quanto plus iraſcendo, quam id erat propter quod
iraſcebatur, amiſit? Ira patri luctum, marito divor-
tium attulit, magiſtratui odium, candidato repulſam.
Peior eſt etiam, quam luxuria: quoniam illa ſua vo-
4 luptate fruitur, haec alieno dolore. Vincit maligni-
tatem et invidiam. illae enim infelicem fieri volunt,
haec facere. illae fortuitis malis delectantur, haec
non poteſt exſpectare fortunam: nocere ei quem odit,
non noceri vult. Nihil eſt ſimultatibus gravius: has
ira conciliat. nihil eſt bello funeſtius: in hoc poten-
tium

Cap. V. a. *detinere* omnes codd. MSS. at *retinere* in edd. vett. e. c. Eraſmi. Gruterus tuitus eſt codd. auctoritatem, nulla tamen ratione addita: Lipſius effinxit: *detumere* i. detumeſcere. I. F. Gronov. emendavit. *deſinere*. Enimvero hic exſpectas verbum, quod activam vim habet, deinde *deſinere* eſt ſynonym. τῷ moderatiorem eſſe, infra c. 36, 2. *Retinere* vero quoque bonum eſt, i. q. placare: ſed codd. obtemperandum eſt boni quid ſuadentibus. Tuear itaque cum Grutero: *detinere*, i. inhibere: c. 12, 4. al.

b. *incendit.* omnes libri et Eraſm. Muretus tamen dedit ex coni. *impendit*, et probatum Lipſio, qui hic vocabulum deſideravit ſyn. τῷ conſumere. Sed enim *incendere* egregie locum ſuum tuetur: de perturbatione enim et everſione uſurpari vel Lexica docent, et antea c. I, 3. iram cum fulmine comparaverat.

tium ira prorumpit. ceterum etiam illa plebeia ira et privata inerme et sine viribus bellum est. Praeterea 5
ira, ut seponamus quae mox secutura sunt damna, insidias, perpetuam ex certaminibus mutuis solicitudinem, dat poenas dum exigit: naturam hominis [c] eiurat. Illa in amorem hortatur, haec in odium: illa prodesse iubet, haec nocere. Adiice, quod quum indignatio eius a nimio sui suspectu veniat, et animosa videatur, pusilla est et angusta; nemo enim non eo,
a quo se contemtum iudicat, minor est. At ille in- 6
gens animus et verus aestimator sui non vindicat iniuriam, quia non sentit. Vt tela a duro resiliunt, et cum dolore caedentis solida feriuntur: ita nulla magnum animum iniuria ad sensum sui adducit, fragilior eo quod petit. Quanto pulchrius est, velut nulli penetrabilem telo, omnes iniurias contumeliasque respuere? Vltio doloris confessio est: non est magnus animus, quem incurvat iniuria. Aut potentior te, aut imbecillior laesit. si imbecillior, parce illi: si potentior, tibi.

VI. Nullum est argumentum magnitudinis certius quam nihil posse, quo instigeris, accidere. Pars superior mundi et ordinatior, ac propinqua sideribus, nec in nubem cogitur, nec in tempestatem impellitur, nec versatur in turbinem: omni tumultu caret. inferiora fulminant. Eodem modo sublimis animus, quietus semper, et in statione tranquilla collocatus,

 intra

c. *eiurat* i. exuit, se abdicat. Haec lectio Grutero debetur, qui eam eruit e lectione codd. *iurat:* haud dubie praestantior diversis lectionibus: *mutat*, *vitiat*, *evitat* etc. Non enim de mutatione naturae humanae agitur, sed de tota eversione.

Cap. VI. Quo maior animus, eo sedatior, eo alienior ab ira. Evitanda igitur est πολυπραγμοσύνη, quae animum inquietum reddit ideoque causis irae obnoxium.

Pars superior —] Hac comparatione saepe utuntur Stoici:

intra se premens, quibus ira contrahitur, [a] modestus
et venerabilis est et dispositus: quorum nihil inve-
2 nies in irato. Quis enim traditus dolori et furens
non primam reiecit verecundiam? quis impetu turbi-
dus et in aliquem ruens non quidquid in se verecundi
habuit, abiecit? cui officiorum numerus aut ordo
constitit incitato? quis linguae temperavit? quis ul-
lam partem corporis tenuit? quis se regere potuit
[b] immissum? Proderit nobis illud Democriti salutare
praeceptum, quo monstratur tranquillitas, si neque
privatim, neque publice multa, aut maiora viribus
3 nostris egerimus. Nunquam tam feliciter in multa
discurrenti negotia dies transit, ut non aut ex homi-
ne, aut ex re offensa nascatur, quae animum in iras
paret. Quemadmodum per frequentia urbis loca pro-
peranti

Cap. VI. a. *modestus et venerabilis est et dispositus.* Ante Pinclan. legebatur in edd. e. c. Erasm. *dispositus*, quod congruat τῳ *ordinatior*; alii *depositus*: ille mutavit: *compositus*, usum loquendi nostro familiarem haud tenens. Disponere enim ei idem est quod ordinare, e. c. de brevit. vit. 19. Ep. 23. 28. etc. Optime igitur reduxit Gronov. Mox *abiecit* non *adiecit*, ut est in ed. Gronov. vitio operarum typogr.: monuit et I. M. Heusinger Emendd. p. 234.

b. *immissum.* i. incitatum. E codd. reduxit Gronov. Antea: *Quis se regere potuit? in immensum proderit.* Equum habenasque immittere est loquutio notissima: ap. nostrum occurrit oratio perturbata et immissa i. quae non reprimi potest, Ep. 40. cf. Ep. 106. Cic. de Fin. I, 1. Qua lectione admissa omni defectus suspicione carebimus.

Stoici: e. g. noster Ep. 59. Lucan. II, 270. sqq. — nubes excedit Olympus — Pacem summa tenent. Qui locus nostri simillimus est.

intra se premens] calcans irritamenta irae.

2. Democriti salutare praeceptum ex libro eius *περὶ εὐθυμίης* Io. Stobensis in Florileg. tit. 101. de felicitate, p. 478. servavit: *τὸν εὐθυμεῖσθαι μέλλοντα χρὴ μὴ πολλὰ πράσσειν, μήτε ἰδίᾳ, μήτε ξυνῇ· μηδ' ὅσ' ἂν προσῇ ὑπέρ τε δύναμιν αἱρεῖσθαι τὴν ἑαυτοῦ καὶ φύσιν.* Claudit eo, quod noster extremo hoc capite posuit: *ἡ γὰρ εὐογκίη ἀσφαλέστερον τῆς μεγαλογκίης.* Cf. De Tranquill. Animi c. 12.

peranti in multos incursitandum est, et alicubi labi necesse est, alicubi retineri, alicubi respergi; ita in hoc vitae actu dissipato et vago, multa impedimenta, multae querelae incidunt. Alius spem nostram fefellit, alius distulit, alius intercepit: non ex destinato proposita fluxerunt. nulli fortuna tam dedita est, ut multa tentanti ubique respondeat. sequitur ergo, ut is, cui contra quam proposuerat) aliqua cesserunt, impatiens hominum rerumque fit: ex levissimis causis irascatur nunc personae, nunc negotio, nunc loco, nunc fortunae, nunc sibi. Itaque ut quietus possit esse 4
animus, non est iactandus, nec multarum, ut dixi, rerum actu fatigandus, nec magnarum, supraque vires appetitarum. Facile est, levia aptare cervicibus, et in hanc aut in illam partem transferre sine lapsu: at quae alienis in nos manibus imposita aegre sustinemus, victi in [c] proximos effundimus, et dum stamus sub sarcina, impares oneri vacillamus.

VII. Idem accidere in rebus civilibus ac domesticis, scias. Negotia expedita et habilia sequuntur [a] actorem: ingentia, et supra mensuram agentis, nec dant se facile, et si occupata sunt, premunt atque

 addu-

c. *proximos:* i. in primum quemque, qui hanc potissimum sarcinam imposuerat: quo ipso optime ostendit, nos non diu sub illo onere nobis imposito constare aut progredi, quin effusum fit. At quum Gronov. in nonnullis codd. invenisset: *in proximo:* hoc verum habuit; non enim, addit acutissimus homo, propositum est Senecae demonstrare, nos aliis, et quidem proximis, onus, cui ferendo impares simus, impingere, sed non diu nos illud sustinere etc. Quam tueor lectionem, omnes habent edd., e. c. Erasmi, et multi codd.

Cap. VII. a. *actorem:* lectio vulgata et proba. Ed. rom. *auctorem:* male, additur enim statim — *agentis.*

Cap. VII. Iis rebus itaque operam demus, quae nostro ingenio et viribus congruunt.

habilia] quae tractari facile possunt: *quae facile dant se*, nobis reguntur. *Occupata* tamen i. suscepta, antequam ea

adducunt administrantem, tenerique iam visa, cum ipso cadunt. Itaque fit, ut frequenter irrita sit eius voluntas, qui non quae facilia sunt aggreditur, sed
2 vult facilia esse, quae aggressus est. Quotiens aliquid conaberis, te simul et ea quae paras, quibusque pararis, ipse metire. Faciet enim te asperum poenitentia operis infecti. Hoc interest, utrum quis fervidi sit ingenii, an frigidi atque humilis: generoso repulsa iram exprimet, languido inertique tristitiam. Ergo actiones nostrae nec [b] parvae sint, nec audaces, nec improbae: in vicinum spes exeat. nihil conemur, quod mox, adepti quoque, successisse miremur.

VIII. Demus operam, ne accipiamus iniuriam, quam ferre nescimus. Cum placidissimo et facillimo et minime [a] obnixo morosoque vivendum est. Sumuntur

b. *parvae* omnes libri, ut Erasm. i. neque viliora consecteris negotia, neque altiora: medius tutissimo ibis. *Pravae* dedit Pincianus, quem Socii bipontini sequuti sunt. Ille putavit fortasse, nostrum sibi ipsum contradicere, quum antea (c. VI, 4.) posuisset: nec multarum rerum actu fatigandum esse animum, nec magnarum —. At non advertit, loqui nostrum de negotiis vilioribus, quae nobis poenitentiam comparare possint.

Cap. VIII. a. *obnixo* i. contumaci, difficulter cedenti. Erasmus in libris invenerat et nostram lectionem, quae postea in pluribus comparuit, atque in margine notaverat. Dederat tamen multitudini codd. obsequutus *obnoxio*, quod Gronov. more suo i. doctissime tuetur et adstruit. Notum nunc est, *obnoxium* significare propr. hominem improbum, qui conscientia mala permotus in conscios culpae suae timidus et infirmus est: inde ap. Plaut. Poen. III, 1, 15 et 17. obnoxius et liber opponuntur, et servus eius synon. audit: Liv. XXIII, 12. Quae etsi probe intelligam, tamen

ea exploraveris, *adducunt* in terram, mensuram quippe excedentia.

2. *Quotiens.* —] Idem praecepit de Tranq. An. c. IV. in vicinum spes exeat: Ipse noster de Tranq. An. c. X. explicat: prope posita, speique nostrae alludentia sequamur. — Nihil suscipias, cuius bonum eventum non tuae prudentiae, sed fortunae cuidam attribuas necesse est.

Cap. VIII. Vt iniurias maiores, quam ut ferre possis, evi-

tur a conversantibus mores: et ut quaedam in contactos corporis vitia transiliunt, ita animus mala sua proximis tradit. Ebriosus convictores in amorem vini traxit: impudicorum coetus fortem quoque, et, [b] si liceat, virum emolliit: avaritia in proximos virus suum transtulit. Eadem ex diverso ratio virtutum est, 2 ut omne quod secum habent, mitigent: nec tam valetudini profuit [c] utilis regio et salubrius coelum, quam animis parum firmis, in [d] turba meliore versari. Quae res quantum possit, intelliges, si videris feras quoque convictu nostro mansuescere: nullique etiam immani bestiae vim suam permanere, si homi-

 nis

puto, si libero nec elegantias captanti animo accesseris ad hunc locum, vel primo obtutu tibi nostram lectionem approbatum iri. Contextus enim hic epitheton postulat, non significans hominem infirmum et facile laesioni ac vexationi expositum, anxium sollicitumque, sed talem, qualis opponitur et placidissimo facillimoque, et adhaeret moroso. Proinde *obnixo* reduxi, reiectis *anxio* et *obnoxio*, quae ad explicandum τὸ *minime obnixo* glossematis loco margini primum appicta mox in textum intrusa esse existimaverim.

b. *si liceat*: omnes libri habent. Pincianus emendavit: *silicem*, ingeniose. Neque tamen assentior: nam, nisi fallor, haec comparatio hominis cum lapide, saxo etc. quae saepe ap. Veteres occurrit, numquam ad firmitatem et constantiam animi designandam adhibita est, sed ad duritiem pectoris, sensuum humanorum expertis, ideoque crudelis. Tueor itaque antiquam lectionem: *si liceat*, i. si fieri possit. Neque tamen putes: *virum* esse synon. τὸ *fortem*: heroem enim h. l. significat, ut ap. Graecos ἀνήρ, e. c. Herodot. VII, p. 604. 16. ib. Valcken. et Iacobs in praefat. versioni suae Vellei. Pat. praemissa, p. XXVII. sqq.

c. *utilis*. I. M. Heusinger Emendatt. p. 234. pro corrupto habet, emendatque: *mitis*, quod quidem in scriptis parum differt ab: *utilis*: laudato Horat. I. Od. 18, 2. mite solum Tiburis. Plin. XXIII, 1. Curt. VII, 4, 30. al. Laudo emendationem, non praefero vulgatae, quae locum suum bene tuetur: *utilis* enim et *salutaris* saepe coniunguntur.

d. *turba meliore* recepit Gronov. e codd. ap. Gruter.: etenim scriptores huius aetatis sic loqui amant. Laudat Gronov. not. suam ad Statii Silv. c. 37. Antea: *turba meliorum*.

evites, amicos ac sodales eligas bonos et mansuetos. Consortium enim malum corrumpit bonos mores, usu et observatione omnium temporum docente, e. c. Theogn. 35. Xenoph. Memorab. I, 2, 20. al.

nis contubernium diu passa est. Retunditur omnis asperitas, paulatimque inter placida dediscitur. Accedit huc, quod non tantum exemplo melior fit, qui cum quietis hominibus vivit: sed quod causas irascendi non invenit, nec vitium suum exercet. Fugere itaque debebit omnes, quos irritaturos iracun-
3 diam sciet. „Qui sunt," inquis, „isti?" Multi, ex variis causis idem facturi. Offendet te superbus contemtu, dives contumeliâ, petulans iniuriâ, lividus malignitate, pugnax contentione, ventosus et mendax vanitate. Non feres a suspicioso timeri, a pertinace vinci, a delicato fastidiri. Elige simplices, faciles, moderatos, qui iram tuam nec evocent, et ferant. Magis adhuc proderunt submissi et humani, et dulces, non tamen usque in adulationem; nam iracundos nimia assentatio offendit. Erat certe amicus noster vir bonus, sed irae paratioris, cui non magis
4 erat tutum blandiri, quam maledicere. Coelium oratorem fuisse iracundissimum constat. cum quo, ut aiunt, coenabat in cubiculo lectae patientiae cliens: sed difficile erat illi [e] in copulam coniecto, rixam eius, cum quo haerebat, effugere. Optimum iudicavit, quidquid dixisset, sequi, et secundas agere. Non tulit Coelius assentientem, sed exclamavit: Dic aliquid

Sic Cicero loqui solet. Mox §. 3. praetuli *dives contumelia;* Rubenio e codd. nonnullis contra laudante: *dicax contumelia.* Nunc omni *tautologia* supersedemus. Est autem omnium edd. et plurimarum codd. lectio, et optime cohaerent *superbus*, *dives* etc. quia divitem hic desiderares.

e. *in copulam coniecto.* i. in societatem c. Copulam de amicitiae foedere usurpari constat. Gruterus hanc lect. e codd. sapienter restituit, probante Lipsio et usum loquendi copiose adstruente Gronovio. Antea: *in crapulam coni.* at de crapula non agitur, sed de societate, qua inita cum aliquo rixam effugere non potuit M. Coelius Rufus. *haerebat*

4. *Coelius*] Est M. Coelius libri octavi in Epp. Cic. ad Rufus, cuius sunt Epistolae Diversf. Fuit vir nobilis, eloquens,

aliquid contra, ut duo ſimus. Sed ille quoque, quod non iraſceretur iratus, cito ſine adverſario deſiit. Eligamus ergo vel hos potius, ſi conſcii nobis ira- 5
cundiae ſumus, qui vultum noſtrum ac ſermonem ſequantur: facient quidem nos delicatos, et in malam conſuetudinem inducent, nihil contra voluntatem audiendi, ſed proderit, vitio ſuo intervallum et quietem dare. Difficilis quoque et indomita natura blandientem feret; et nihil aſperum tetrumque palpanti eſt. Quotiens diſputatio longior et pugnacior erit, in primâ reſiſtamus, antequam robur accipiat. Alit [f] ſe ipſam contentio: demiſſos altius tenet. Facilius eſt ſe a certamine abſtinere, quam abducere.

IX. Studia quoque graviora iracundis omittenda ſunt; aut certe citra laſſitudinem exercenda: et animus non inter

i. accubabat, ſ. aſſidebat, ut nos dicimus. Eraſmus habet: *cum quo edebat*. Mox: *ſecundas* (partes) *agere* i. cedere, aſſentari: *alias res* in Lipſii cod. aberratio librarii.

f. *ſe ipſam*. Antiqua lectio ap. Eraſm. Lipſ. al. Cicero dixiſſet: *ſe ipſa* quoniam hic nulla oppoſitio eſt. Sunt tamen et loca ap. Cic., in quibus haec regula, quam, quod ſciam, Erneſti primus expoſuit (Clav. Cic. voc. Ipſe) reſpuitur. Noſter hanc regulam, ſi tamen regula certa eſt, ſaepe migravit. e. c. III, 1, 2. etc. Ap. Gronov. et bipont: *ſe ipſa*. Mox *demiſſos* Pincian. dedit, probante Gronov. dicitur enim *demittere* ſe, *deſcendere in certamen*: i. qui ultra, quam par eſt, in contentionem deſcenderunt, tenentur ab ea. Vanae igitur ſunt coniecturae Gruteri: *immiſſos* ſ. *commiſſos*: deinde Lipſii codex *admiſſos arctius*; tum aliorum libror. lectio *dimiſſi*.

quens, audax — ingenioſiſſime nequam et facundus malo publico, cuius cupiditatibus vel libidinibus neque opes ullae neque voluptates ſufficere poſſent. Vell. Paterc. II, 48, 3. Sub initio belli civilis ſtetit a parte Iul. Caeſaris (de Bell. Civ. I, 2. 3. II, 43.); mox, offenſus, quod Caeſar ipſum neglexiſſet, Trebonio in praeturam evecto, Romam reliquit, et ut ſeditioſus homo a Caeſaris equitibus Thuriis interfectus eſt (Cic. ad Div. VIII, 17. Dio Caſſ. XLII, 22. Caeſar Bell. Civ. III, 20 - 22. Vellei. Pat. II, 68.).

Cap. IX. Iracundus aegri ſimilis leves res tractet.

inter plura versandus, sed artibus amoenis tradendus. Lectio illum carminum obleniat, et historia fabulis de-
2 tineat: mollius delicatiusque tractetur. Pythagoras perturbationes animi lyrâ componebat: quis autem ignorat, lituos et tubas concitamenta esse; sicut quosdam cantus blandimenta, quibus mens resolvatur? Confusis oculis prosunt virentia. [a]ut quibusdam coloribus infirma acies acquiescit, quorundam splendore praestringitur: sic mentes aegras studia laeta permulcent. Forum, advocationes, iudicia, fugere debemus, et omnia quae exulcerant vitium, aeque cavere lassitudinem corporis: consumit enim, quidquid in nobis mite placidumque est,
3 et acria concitat. Ideo quibus stomachus suspectus est, processuri ad res agendas maioris negotii, bilem cibo temperant, quam maxime movet fatigatio, sive quia calorem inedia compellit, et nocet sanguini, cursumque eius, venis laborantibus, sistit: sive quia corpus atte-

Cap. IX. a. *ut quibusdam coloribus.* mutavi interpunctionem, et dedi, *ut* pro *et*, ne τὸ *sic* careat, quo referatur; solet enim sic loqui noster. Mox §. 3. *quam* ad *bilem* retuli, puncto post *temperant* sublato: sensu postulante. Inspicias modo versionem germanicam, (Lipsiae ap. Schwickert. 1794.) quae h. l. quam maxime friget.

Inter plura] int. negotia. *Historia fabulis d.* fabulae sunt h. l. mendacia: nam de historicis noster parum magnifice sentit. cf. Nat. Quaest. VII, 16. Moneo, ne cum Lipsio de historia fabulari cogites.

2. *Pythagoram*] omnia ad numeros atque harmoniam retulisse, nota res est, et fusius cognosci potest ex Meiners. I, 408. sq. et Tiedemann. I, 84. *Confusis* i. infirmis. *Confundi* enim, ut χραίνεσθαι de rebus mixtis ideoque corruptis in usu erat. *Virentia* i. omne quod viret, oculis prodesse et a nostris, harum rerum peritis, Adams, Sömmering al. expositum est.

3. Qui infirmo stomacho laborant, edant aliquid, antequam ad res procedant, multum laboris postulantes, ut bilis fatigatione excitata inque stomachum effusa habeat, in quo vim suam exerceat. *Venis laborantibus* i. ob calorem nimis extensis ideoque ad

attenuatum et infirmum incumbit animo. certe ob eandem cauſam iracundiores ſunt valetudine aut aetate feſſi. Fames quoque et ſitis, ex eisdem cauſis, vitanda eſt: exaſperat et incendit animos.

X. Vetus dictum eſt: a laſſo rixam quaeri: aeque autem et ab eſuriente, et a ſitiente, et ab omni homine quem aliqua res urit. Nam ut ulcera ad levem tactum, deinde etiam ad ſuſpicionem tactus condoleſcunt: ita animus affectus minimis offenditur, adeo ut quosdam ſalutatio, epiſtola, oratio, et interrogatio in litem evocent. Nunquam ſine querelâ aegra
tanguntur. Optimum eſt itaque, ad primum mali ſen- 2
ſum mederi ſibi: tum verbis quoque ſuis minimum libertatis dare, et inhibere impetum. Facile eſt autem, affectus ſuos, quum primum oriuntur, deprehendere: morbum ſigna praecurrunt. Quemadmodum tempeſtatis ac pluviae ante ipſas notae veniunt: ita irae, amoris, omniumque iſtarum procellarum animos vexantium ſunt quaedam praenuntia. Qui comitiali vitio ſolent corripi, iam adventare valetudinem intelligunt, ſi calor ſumma deſeruit, et incertum lumen, nervorumque trepidatio eſt, ſi memoria ſublabitur, caput-
que verſatur. Solitis itaque remediis incipientem 3
cau-

ad officium ſuum deficientibus. *incumbit*, premit, moleſtiam ac infirmitatem creat animo. *Valetudine* cf. II, 19.

Cap. X. Optimum remedium itaque eſt, irae notas et praenuntia obſervare et occupando ſibi mederi.

Vetus dictum] Hoc dictum repetitum eſſe videtur ex arena ſ. palaeſtra: ubi laſſus ideoque victus rixam quaerit, aegre ferens invidiam. Moneo, ne interpreteris: cum homine laſſo, ſitiente etc. quisque rixari amat: noſtro ipſo refragante. Fames enim, ait, et ſitis exaſperant et incendunt animos. *urit* i. male habet, ſollicitat.

2. *Comitialis*] morbus, epilepſia, comitia vitians, reſcindens, ex more Rom.; unde hoc nomen merito derivatur. *ſumma* i. ſummas corporis partes h. l. caput, oculosque: docet quoque Celſus II, 7.

ᵃ causam occupant, et odore gustuque, quidquid est quod alienat animos, repellitur: aut fomentis contra frigus rigoremque pugnatur: aut si parum medicina profecit, vitaverunt turbam, et sine teste ceciderunt. Prodest morbum suum nosse, et vires eius antequam
4 spatientur, opprimere. Videamus quid sit, quod nos maxime concitet. Alium verborum, alium rerum contumeliae movent. hic vult nobilitati suae, hic formae suae parci. ille elegantissimus haberi cupit, ille doctissimus. hic superbiae impatiens est, hic contumaciae; ille servos non putat dignos quibus irascatur: hic intra domum saevus est, foris mitis. ille rogari, invidiam iudicat: hic, non rogari, contumeliam. Non omnes ab eadem parte feriuntur.

XI. Scire itaque oportet, quid in te imbecillum sit, ut id maxime protegas. Non expedit omnia videre, omnia audire: multae nos iniuriae transeant, ex quibus plerasque non accipit, qui nescit. Non vis esse iracundus? ne sis curiosus. Qui inquirit, quid in se dictum sit, qui malignos sermones, etiamsi secreto habiti sint, eruit, se ipse inquietat. Quaedam interpretatio eo perducit, ut videantur iniuriae. Itaque alia diffe-

Cap. X. a. *Causam*. Bona lectio. Alii *curam*, alii *casum*: Receptam lectionem e codd. et usu loquendi tuetur Gronov. Dicitur enim *causa* proprie de morbo quocunque ut *αἰτία*, quoniam a morbo excusationem petere saepe solemus, unde et *causarii* dicuntur; quod inde a Scaligero ad Tibull. I, 8, 51. saepe inculcatum est Reduxi cum Gron. *Curam* et *casum* glossematis loco adiecta esse videntur. Mox §. 4. *formae* vulgatum est: Lipsii cod. habet *famae*, quam non multum absuit, quin praeferam, quia magis congruit antecedentibus. *Elegantissimus*, quod sequitur, ad formam spectat.

4. *invidiam*] i. dedecus.

Cap. XI. Deinde curiositatem evita, et interpretationem.

protegas] custodias, ne tibi noceat. *Quaedam* dicta *interpretatio*, explicatio in malam partem versa videbuntur iniuriae.

differenda sunt, alia deridenda, alia donanda. Circumscribenda multis modis ira est: pleraque in lusum iocumque vertantur. Socratem, aiunt, colapho percussum nihil amplius dixisse, quam: „Molestum esse, „quod nescirent homines, quando cum galea prodire „deberent.“ Non quemadmodum facta sit iniuria refert, sed quemadmodum lata. Nec video quare difficilis sit moderatio, quum sciam tyrannorum quoque tumida et fortunâ et licentiâ ingenia, familiarem sibi saevitiam repressisse. Pisistratum certe, Atheniensium tyrannum, memoriae proditur, quum multa in crudelitatem eius ebrius conviva dixisset, nec deessent qui vellent manus ei commodare, et alius hinc, alius illinc faces subderent, placido animo tulisse, et hoc irritantibus respondisse: „Non magis illi se succensere, quam si quis obli„gatis oculis in se incurrisset.“ Magna pars querelas manu fecit, aut falsa suspicando, aut levia aggravando.

XII. Saepe ad nos ira venit, saepius nos ad illam, quae nunquam arcessenda est: etiam quum incidit, reiiciatur. Nemo dicit sibi: Hoc, propter quod irascor, aut feci, aut fecisse potui! Nemo animum facientis, sed ipsum aestimat factum: atqui ille intuendus

2. *Circumscribenda*] i. moderanda, temperanda.

Socratem] Diogen. Laert. VI, 41. haec de Diogene Sinopensi, quo et magis digna videntur, narravit.

3. *Pisistratum*] Solonis coaevum et affinem, de quo iam supra monuimus. Valer. Maxim. V, 2. extern. idem narrans, amicum Thrasippum nominat, qui eum sine fine convitio lacerasset inter coenam. Ceterum esse deberet ex regulis Grammaticae latinae: Pisistratus — memoriae proditur. Graeco more hoc dictum putes, de quo multi sunt Interpp. ad Corn. Nep. Pausan. V. *manu fecit* sua sponte sibi comparare solet.

Cap. XII. Tum dilatio et quieta animi facientis aestimatio fiat.

nemo dicit sibi] quum iratus est, nemo reputat, se ipsum haec aut fecisse aut facere potuisse, propter quae nunc

dus est; voluerit, an inciderit; coactus sit, an deceptus; odium secutus sit, an praemium; sibi morem
2 gesserit, an manum alteri commodaverit. Aliquid peccantis aetas facit, aliquid fortuna: ut ferre ac pati, aut humanum, aut humile sit. Eo loco nos constituamus, quo ille est, cui irascimur: nunc facit iracundos iniqua nostri aestimatio, et quae facere vellemus, pati nolumus. Nemo se differt: atqui maximum remedium irae dilatio est, ut primus eius fervor relanguescat, et caligo quae premit mentem, aut residat, aut minus
3 densa sit. Quaedam ex his quae te praecipitem ferebant, hora, non tantum dies, molliet: quaedam ex toto evanescent. [a] Si nihil erit petita advocatio, apparebit tamen iudicium esse, non iram. Quidquid voles quale sit scire, tempori trade: nihil diligenter in fluctu cerni-
4 tur. Non potuit impetrare Plato a se tempus, quum servo suo irasceretur, sed ponere illum statim tunicam, et praebere scapulas verberibus iussit, sua manu ipse caesurus. Postquam intellexit irasci se, sicut sustulerat, manum suspensam detinebat, et stabat percussuro similis. Inter-

Cap. XII. a. *Si nihil erit petita a.* Sic libri scripti exhibent, bono sensu: Interdum mora interposita ira evanescet; sin sine effectu advocatio petita erit, tamen apparebit, te iudicare, i. ex iudicio, non ex ira agere. *Iam* mutavi in *tamen*, quae saepe confundi in MSS. constat, oppositione poscente. Erasmus haesit in hoc loco et male amplexus est Rudolfi Agricolae amicij coniecturam: *Si in hoc erit.* Lipsius ordinavit: *si nihil erit, pet. advocatione app.*

nunc aliis irascatur. *voluerit,* an consilio, an se inscio iniuriam fecerit.

2. *Aliquid* —:] considerandum est, utrum adolescens, an vir maturus, utrum dives et potens, an pauper nos vexaverit: et videbimus, nunc humanitatem flagitare, ut feramus, nunc abiecti animi et humilis esse, pati iniurias.

3. *advocatio*] i. mora: *in hoc* i. ad aestimandum animum, aetatem etc. auctoris. II, 22. *in fluctu* i. motu et transitu.

4. *Plato*] et ab aliis haec narrantur: e. g. Diogen. Laert. III, 38. et Stob. Floril. p. 329. qui

Interrogatus deinde ab amico, qui forte intervenerat, quid ageret? Exigo, inquit, poenas ab homine iracundo. Velut stupens, gestum illum saeviturí deformem sapienti viro servabat, oblitus iam servi, quia alium quem potius castigaret, invenerat. Itaque abstulit sibi in suos potestatem, et ob peccatum quoddam commotior, „Tu," inquit, „Speusippe, servulum istum
„verberibus obiurga: nam ego irascor." Ob hoc non 5
cecidit, propter quod alius cecidisset. „Irascor," inquit: „plus faciam quam oportet: libentius faciam: non sit „iste servus in eius potestate, qui in sua non est." Aliquis vult irato committi ultionem, quum Plato sibi ipse imperium abrogaverit? Nihil tibi liceat, dum irasceris. quare? quia vis omnia licere. Pugna tecum ipse! si iram vincere non potes, illa te incipit vincere. Si absconditur, si illi exitus non datur, signa eius obruamus, et illam, quantum fieri potest, occultam secretamque teneamus.

XIII. Cum magna id nostra molestia fiet. Cupit enim exsilire, et incendere oculos, et mutare faciem: sed si eminere illi extra nos licuit, supra nos est. In imo pectoris secessu recondatur, feraturque, non ferat: immo in contrarium omnia eius indicia flectamus. Vultus remittatur, vox lenior sit, gradus lentior: paulatim cum exterioribus interiora formentur. In So- 2
crate

qui loco Speusippi Xenocratem nominant: at Plutarch. de Pueror. educ. T. VII. p. 39. ed. Hutten. et Val. Max. IV, 1. Speusippum filium sororis appellant cum nostro, qui igitur memoriali lapsu, a Lipsio ei imputato, liberandus est.

5. *Irascor* —] vereor ut mihi nimis indulgeam in verberando.

Cap. XIII. Signa irae occultanda sunt.

feratur] cum acumine dictum, ut Aristippi illud: habeo, non habeor, I, 16. In nostra sit potestate, non nos in eius potestate. in contrarium — flectamus.

2. *In Socrate*] Plutarch. de ira cohib. VII, 785. Reisk. confirmat. Eius ἀοργησίαν

crate irae signum erat, vocem submittere, loqui par-
cius: apparebat tunc illum sibi obstare. Deprehende-
batur itaque a familiaribus, et coarguebatur: nec erat
illi exprobratio [a] latitantis irae ingrata. Quid ni gau-
deret, quod iram suam multi intelligerent, nemo sen-
tiret? sensisset autem, nisi ius amicis obiurgandi se de-
3 disset, sicut ipse sibi in amicos sumserat. Quanto ma-
gis hoc nobis faciendum est? rogemus amicissimum
quemque, ut tunc maxime adversus nos libertate uta-
tur, quum minime illam pati poterimus, nec assentia-
tur irae nostrae: contra potens malum, et apud nos
gratiosum, dum [b] conspicimus, dum nostri sumus, ad-
vocemus.

XIV. Qui vinum male ferunt, et ebrietatis suae
temeritatem ac petulantiam metuunt, mandant suis,
ut e convivio auferantur: intemperantiam in morbo
suam experti, parêre sibi in adversa valetudine vetant.
Optimum est, notis vitiis impedimenta prospicere, et
ante omnia ita componere animum, ut etiam gravissi-
mis rebus subitisque concussus iram aut non sentiat, aut
magnitudine inopinatae iniuriae exortam in altum re-
2 trahat, nec dolorem suum profiteatur. Id fieri posse
apparebit, si pauca ex ingenti turba exempla protule-
ro,

Cap. XIII. a. *latitantis*. Vulgata lectio. *Laudantis* Lipsii cod. exhibet, unde, si quid mutandum esset, fieri posset: *laudans suae*. Sed non opus.

b. *conspicimus* i. dum malum illud in conspectu nostro positum est, dum advenire videmus. Gronov. *conspipimus* emendat, archaismum hic captans.

et Cato admiratus est ap. Plutarch. II, p. 588. Plura de hac eius virtute dabunt Xenoph. Memor. Socr. III, 13. Epictet. ap. Arrian. diss. IV, 5. Diogen. Laert. II, 21. ib. Menag. Si noster accuratior in historicis tradendis fuisset, non opus esset testimonia talia adhibere, quae non ad doctrinam ostentandam hic adducta sunt.

Cap. XIV. Vtilitatem moderationis docet exemplo Cambysae.

in altum retrahat] i. in imo pectoris secessu recondat.

ro, ex quibus utrumque discere licet: quantum mali
habeat ira, ubi hominum praepotentum potestate tota
utitur: quantum sibi imperare possit, ubi metu maiore
compressa est. Cambysen regem nimis deditum vino 3
Praexaspes unus ex carissimis monebat, ut parcius bi-
beret, turpem esse dicens ebrietatem in rege, quem
oculi omnium auresque sequerentur. Ad hoc ille, „ut
„scias," inquit, „quemadmodum nunquam excidam mihi,
„approbabo iam, et oculos post vinum in officio esse, et
„manus." Bibit deinde liberalius quam alias capacioribus
scyphis, et iam gravis, et temulentus, obiurgatoris
sui filium procedere ultra limen iubet, allevataque su-
per caput sinistra manu stare. Tunc intendit arcum, et 4
ipsum cor adolescentis (id enim se petere dixerat) figit,
recisoque pectore haerens in ipso corde spiculum osten-
dit: ac respiciens patrem, [a] satisne certam haberet
manum? interrogavit. At ille negavit Apollinem po-
tuisse certius dimittere. Dii illum male perdant, ani- 5
mo magis quam conditione mancipium! Eius rei lau-
dator fuit, cuius nimis erat spectatorem fuisse. occasio-
nem blanditiarum putavit, pectus filii in duas partes di-
ductum, et cor sub vulnere palpitans. Controversiam
illi facere de gloria debuit, et revocare [b] iactum, ut
regi liberet in ipso patre certiorem manum ostendere.
O regem cruentum! o dignum in quem omnium suorum
arcus verterentur! Quum exsecrati fuerimus illum, 6
convivia suppliciis funeribusque solventem, tamen scele-

Cap. XIV. a. *Satisne* e codd. receptum. antea: *an satis*, quod nusquam comparuit. Alii *satis certam*. Hinc Gron. facere voluit: *Satin certam*.

b. *iactum*, quia de sagitta h. l. agitur, putavit Lipsius, *ictum* legendum esse; *iactum* dici de iaculo. Saepe inter se confusa esse in MSS, *iactum* et *ictum*, constat, e. c. ap. Curtium. Sed quum iactus radiorum, retis, ideoque de omni fere re, quae dimittitur, dicatur, *iactum* defendi posse videtur. Sagittam autem noster mox telum appellat §. 6.

3. *Cambysen.*] Narrat Herodot. III, 34. 35.

leratius telum illud laudatum est, quam missum. Videbimus quomodo se pater gerere debuerit, stans super cadaver filii sui, caedemque illam, cuius et testis fuerat et causa: id de quo nunc agitur, apparet, iram sup-
7 primi posse. Non maledixit regi, nullum emisit ne calamitosi quidem verbum, quum aeque cor suum, quam filii, transfixum videret. Potest dici, merito devorasse verba: nam si quid tanquam iratus dixisset, nihil tanquam pater facere potuisset. Potest, inquam, videri sapientius se in illo casu gessisse, quam quum de potandi modo praeciperet: quem satius erat vinum quam sanguinem bibere, cuius manus poculis occupari pax erat. Accessit itaque ad numerum eorum, qui magnis cladibus ostenderunt, quanti constarent regum amicis bona consilia.

XV. Non dubito, quin Harpagus quoque tale aliquid regi suo Persarumque suaserit, quo offensus, liberos illi epulandos apposuit, et subinde quaesiit, an placeret conditura. Deinde ut satis illum plenum malis suis

6. *Videbimus*] sc. alias, alio tempore et loco. Esse reiiciendi partem tractationis formulam nostro familiarem, docuit I. F. Gronov. ad h. l. exemplis adductis de Const. Sap. 16. Vit. b. 11. Benef. IV, 37. al.

7. *Pax*] calamitas haec ei non contigisset, si modo poculis, nec item consiliis dandis operam dedisset. — Ceterum eadem fere tractaverat noster II, 33.

Cap. XV. Continuatio. Suicidium, quod vocant, ultimum remedium.

Harpagus] Quae hic occurrunt de Harpago, mera coniectura sunt, ut ipse noster fatetur. Herodot. I, 108. sq. 118. 119. haec habet: Quum Astyages comperisset, filium Mandanes, filiae suae, non ab Harpago, cui id iniunxerat, sed ab alio expositum et conservatum esse, hac coena immani, ultionis caussa, excipi eum iussit. Filius autem unicus tredecim annos natus ei appositus est. Haec noster immutavit et deflexit, pravo more, ut suo consilio attemperaret: quamquam haud intelligas, quid tandem hac mutatione lucratus sit. Quae enim voluit, ea vero omnia et ipsa historia suppeditabat.

ſuis vidit, afferri capita illorum iuſſit, et, quomodo eſſet acceptus, interrogavit. Non defuerunt miſero verba, non os concurrit: „Apud regem," inquit, „omnis „coena iucunda eſt." Quid hac adulatione profecit? ne ad reliquias invitaretur. Non [a] veto patrem damnare regis ſui factum, non veto quaerere dignam tam truci portento poenam: ſed hoc interim colligo, poſſe etiam ex ingentibus malis naſcentem iram abſcondi, et ad verba contraria ſibi cogi. Neceſſaria eſt iſta doloris refrenatio, utique hoc ſortitis vitae genus, et ad regiam adhibitis menſam. Sic editur apud illos, ſic bibitur, 3
ſic reſpondetur: funeribus ſuis arridendum eſt. An tanti ſit vita, videbimus: alia iſta quaeſtio eſt. Non conſolabimur tam triſte ergaſtulum, non adhortabimur ferre imperia carnificum, oſtendemus in omni ſervitute apertam libertati viam. Si aeger animus, et ſuo vitio miſer eſt, huic miſerias finire ſecum licet. Dicam et 4
illi, qui in regem incidit, ſagittis pectora amicorum petentem, et illi, cuius dominus liberorum viſceribus patres ſaturat: Quid gemis, demens, quid exſpectas, ut te aut hoſtis aliquis per exitium gentis tuae vindicet, aut rex a longinquo potens advolet? Quocunque reſpexeris, ibi malorum finis eſt. Vides illum praecipitem locum? illac ad libertatem deſcenditur. Vides illud

 mare,

Cap. XV. a. *veta* antiqua lectio. *non vero* — *non vero* vitium typograph. ap. Gronov. et bipontinos ſocios. et mox §. 4. *illac ad libertatem d.* non *illic* ut ap. bip.

2. *ſibi cogi*] i. irae.

3. *Non conſolabimur — ergaſtulum*] Eodem modo dictum eſt, ut ap. Cic. Diverſ. Ep. IV. 8. pro Mil. 25. conſolari brevitatem vitae: i. ſolatiis mitigare, lenire hunc carcarem aulicum. Fuſius haec ſaepe tractavit noſter, e. c. de Conſtantia Sapientis. — *Si aeger animus — licet*] morte ſua ſponte conſciſcenda: ex decretis Stoicorum notiſſimis.

4. *Hoſtis — advolet?*] ad Harpagum ſpectant, qui Cyrum aſcitum adiuvit, ut ulciſceretur Aſtyagem. Herodot. I, 123. ſq. —

mare, illud flumen, illum puteum? libertas illic in imo sedet. Vides illam arborem, brevem, retorridam, infelicem? pendet inde libertas. Vides iugulum tuum, guttur tuum, cor tuum? effugia servitutis sunt. Nimis tibi operosos exitus monstramus, et multum animi ac roboris exigentes. Quaeris, quod sit ad libertatem iter? quaelibet in corpore tuo vena.

XVI. Quamdiu quidem nihil tam intolerabile nobis videtur, ut nos expellat e vita, iram, in quocunque erimus statu, removeamus. Perniciosa est servientibus: omnis enim indignatio in tormentum suum proficit, et imperia graviora sentit, quo contumacius patitur. Sic laqueos fera dum iactat, adstringit: sic aves viscum, dum trepidantes excutiunt, plumis omnibus illinunt. Nullum tam arctum est iugum, quod non minus laedat ducentem, quam repugnantem. Vnum est levamentum malorum ingentium, pati, et necessita-
2 tibus suis obsequi. Sed quum utilis sit servientibus, affectuum suorum, et huius praecipue rabidi atque effrenis continentia, utilior est regibus. Perierunt omnia, ubi

Vides illam arborem — infelicem] de patibulo explices haec, quod ap. Liv. I, 26. infelix arbor audit. Erat enim formula solennis: caput obnubito, arbori infelici suspendito. Cic. pro Caio Rabirio, perduellionis reo, IV. fin. cf. Macrob. Saturn. II, 16. (Fieri tamen potuit, ut cogitaret noster de nota Timonis misanthropi, coaevi Alcibiadis, historia: quem civibus suis ficum (atram ideoque infelicem), si quis ex ea se suspendere adhuc vellet, commendasse constat e Plutarch. vit. Anton. T. V. p. 223. c. 71. Reisk.)

Cap. XVI. Continentia irae et servientibus et regibus utilis est.

Vnum est — obsequi] Hoc Stoicorum decretum erat: quamquam et antea in necessitudinis iugo, cui temere resistant homines, commendando multi erant Veteres, et poetae inde ab Homero, et ceteri auctores; e. c. Herodot. I, 91.

ubi quantum suadet ira, fortuna permittit, nec diu potest, quae multorum malo exercetur, potentia stare: periclitatur enim, ubi eos qui separatim gemunt, communis metus iunxit. Plerosque itaque modo singuli mactaverunt, modo universi, quum illos conferre in unum iras publicus dolor coëgisset. Atqui plerique sic 3
iram, quasi insigne regium, exercuerunt. Sicut Darius, qui primus, post ablatum Mago imperium, Persas et magnam partem Orientis obtinuit. Nam quum bellum Scythis indixisset, Orientem cingentibus, rogatus ab [a] Oebazo nobili sene, ut ex tribus liberis unum in solatium patri relinqueret, duorum opera uteretur; plus quam rogabatur pollicitus, omnes se illi dixit remissurum, et occisos in conspectu parentis abiecit: crudelis futurus, si omnes abduxisset!

XVII. At quanto Xerxes facilior? qui Pythio, quinque filiorum patri, unius vacationem petenti, quem vellet, eligere permisit: deinde quem elegerat, in partes duas distractum ab utroque viae latere posuit, et hac

Cap. XVI. a. *Oebazo.* Libri fere: *Orobazo:* quin Erasmus praestat: *Oraberto.* Sed est Οἰόβαζον ap. Herodot. IV, 84., unde noster sua hausit.

2. *nec diu potest — stare*] cf. II, 11.

3. *Sicut Darius*] Hystaspis filius, Mago interfecto, Rex Persiae creatus Scythis bellum intulit. Crudelitatem, in Oebazum commissam, tradidit Herodot. IV. 84. Scythiae geographiam dedit idem scriptor diligentissimus IV, 99. sqq., quem egregie illustravit Heeren. (*Ideen über die Politik* etc. *der vornehmsten Völker der alten Welt.* T. II.) Mediam autem Asiae fere partem tenuere Scythae, nomadico vivendi genere utentes.

Cap. XVII. Antecedentia exemplis probare pergit peregrinis.

De *Pythio*, Lydo, qui Celaenis, urbe Phrygiae, habitabat, narratio exstat ap. Herodot. VII, 27. 38. 39. aliquantum diversa a nostro: nam Xerxes Pythio non permisit, quem vellet eligere, sed Pythius extemplo maximum

victima lustravit exercitum. Habuit itaque quem debuit exitum: victus, et late longeque fusus, ac stratam ubique ruinam suam cernens, medius inter suorum cadavera incessit. Haec barbaris regibus feritas in ira fuit, quos nulla eruditio, nullus literarum cultus imbuerat!
2 Dabo tibi ex Aristotelis sinu regem Alexandrum, qui Clitum carissimum sibi et una educatum, inter epulas transfodit, et manu quidem sua, parum adulantem, et pigre ex Macedone ac libero in Persicam servitutem
3 transeuntem. Nam Lysimachum, aeque familiarem sibi, leoni obiecit. Numquid ergo hic Lysimachus, felicitate quadam dentibus leonis elapsus, ob hoc quum ipse regnaret, mitior fuit? ᵃ Nam Telesphorum Rhodium amicum suum undique decurtatum, quum aures illi nasumque abscidisset, in cavea velut novum animal aliquod et inusitatum diu pavit; quum oris detruncati muti-

Cap. XVII. a. *Nam Telesphorum.* Repressi impetum emendandi: *Non. Telesph.* cf. not.

natu elegit. *Habuit itaque* exercitus eandem sortem, quae filio contigerat, cuius corpore eum lustraverat.

2. *Dabo* —.] Verbo tantum monemus, Aristotelem irae defensorem hic a nostro tangi: Alexandrum autem in Aristotelis *sinu* i. familiaritate et disciplina, fuisse constat. Etiam de *Clito* omnia nota esse possunt ex Curtio VIII, 1. al.

3. *Nam Lysimachum*] τὸ *Nam* involvit saepe periodum omissam; (exempla dat Manutius ad Cic. Epp. ad Divers. III, 11,) non unum Clitum crudeliter multavit: nam —. Mox ante: Nam intelligas: Minime gentium. *Lysimachum* ab Alexandro leoni obiectum esse, negat Curt. VIII, 1, 17. ubi vid. Intpp. Plinius tamen H. N. VIII, 21. bip. et Pausan. I, IX. p. 32. ed. Facii aliique a Senecae parte stant. Haec vero sequensque historia, Plutarcho in libro de Exsilio non praetermissa, ab Hieronymo Cardiano profectae esse videntur, quem quidem in historia successorum Alexandri detexenda accusationes in Lysimachum, contra quem una cum Philippo unoculo, rege Maced. pugnavit (Lucian. VIII, 120. bip.) accumulasse tradit Pausan. I, IX. p. 35.

mutilatique deformitas humanam faciem perdidisset. Accedebat fames et squalor et illuvies corporis, in ster- 4 core suo destituti, callosis super haec genibus manibusque, quas in usum pedum angustiae loci cogebant; lateribus vero attritu exulceratis, non minus foeda quam terribilis erat forma eius visentibus: factusque poenâ suà monstrum, misericordiam quoque amiserat. tamen quum dissimillimus esset homini, qui illa patiebatur; dissimilior erat, qui faciebat.

XVIII. Vtinam ista saevitia intra peregrina mansisset exempla, nec in Romanos mores cum aliis adventitiis vitiis, et suppliciorum irarumque barbaria transisset! M. Mario, cui vicatim populus statuas posuerat, ^a cui thure et vino supplicabat, L. Sylla perfringi crura, erui oculos, amputari manus iussit; et quasi totiens occideret, quotiens vulnerabat, paulatim et per singulos artus laceravit. Quis erat huius impe- 2 rii

Cap. XVIII. a. *cui thure et vino supplicabat.* In omnibus edd. est: *c. th. e. v. Romanus populus s.*: sed eliminavi e textu, adstipulantibus codd. bonae notae, ipsoque nexu flagitante. Et Gronovio placuit.

p. 35. *Cavea* θηριοτροφεῖον, in quo belluae ditinentur.

4. *callosis*] i. callo obductis, quoniam genua et manus decurtatae fuerunt.

misericordiam] int. visentium.

Cap. XVIII. Accedunt romana exempla.

M. Mario] Marc. Marius Gratidianus, vir praetorius, a fratre C. Marii, septies Consulis, adoptatus, ideoque et Marianae factionis: turbulentus homo. In praetura una cum tribb. pl. edictum de re numaria communiter conscriptum, in quo pecuniae pretium illis turbulentis temporibus incertissimum constituebatur, ipse solus, collegis insciis, quin etiam invitis, publice edixit. Quae res ei magno honori fuit. Omnibus vicis, ait Cic. de Off. III, 20, 5. p. 720. Heusing., statuae: ad eas tus, cerei. Plura dat Ernesti Ind. Hist. M. Gratidius. Heusinger Gratidios (p. 689.) confudisse videtur. Noster locus classicus est in hac atrocissima re, quocum Lucan. Pharsal. II, 125. sqq. conferri potest.

rii minister? quis, nisi Catilina, iam in omne facinus manus exercens? hic illum ante bustum Q. Catuli carpebat, [b] gravissimus mitissimi viri cineribus: supra quos vir mali exempli, popularis tamen, et non tam immerito quam nimis amatus, per stillicidia sanguinem dabat. Dignus erat Marius qui illa pateretur, Sylla qui iuberet, Catilina qui faceret: sed indigna Respublica quae in corpus suum pariter et hostium et [c] vindicum
3 gladios reciperet. Quid antiqua perscrutor? modo C. Caesar Sextum Papinium, cui pater erat consularis, [d] Betilienum Bassum quaestorem suum procuratoris sui filium, [e] aliosque et equites Romanos et senatores uno die flagellis cecidit, torsit, non quaestionis, sed animi causa. Deinde adeo impatiens fuit differendae voluptatis, quam ingens crudelitas eius sine dilatione poscebat, ut in

b. *gravissimus.* Lipsii cod. *gravissimus liver*, unde facere voluit: *g. liquor* vel potius *gravissimo liquore*, de inferiis χοαῖς cogitans ob sequens *stillicidia*. Non assentior: tautologia enim esset manifestior.

c. *vindicum* Muretus e coniectura mutavit in: *civium*; nescio quare. Est omnium libror. lectio: spectat enim manifeste ad Sullanos, vindicare se et asserere oppressam Rempubl. in libertatem prae se ferentes.

d. *Betilienum Bassum* (antea: *Belienum Bassum*) Gronov. restituit, Sanctamantium et Rubenium sequutus. Et de Sexto Papinio et de Cassio Betillino (sic appellatur ap. Dion. Cass. LIX, 25.) exposuit Dio eiusque epitomator Zonaras (cf. Interpp. ad Dion. Cass. l. mem.) eodem modo, quo noster: praeterquam quod ille Betilienus Bassus apud Dionem et Zonaram *Cassius Betillinus* nominatur. Libri scripti: *Bethienum*, *Bethenum*, *Bidienum*, *Betlienum*, *Bethlienum*. Betilienus Bassus occurrit in veteri nummo.

e. *aliosque et eq. rom. et senatores* ad Erasmi ed. ordinavi: antea: *alios senatores et equites Romanos.* Mox *ingens crudelitas:* antea *ingentem crudelitas.* Feci e lectione cod. ap. Gruter. *inquies crudelitas.* Eius crudelissimus animus poposcit hanc voluptatem.

2. *Q. Catulus*] C. Marii collega in bello cimbrico celeberrimus, qui post a C. Mario proscriptus semetipsum interfecit. (Ernesti Ind. hist. Cic. Wezel ad Cic. Brut. p. 296. sq.) bustum eius trans Tiberim erat, ubi Marium *carpebat* i. interficiebat, *gravissimus* i. inimicissimus.

in xysto maternorum hortorum, qui porticum a ripa separat, inambulans, quosdam ex illis cum matronis atque aliis senatoribus ad lucernam decollaret. Quid instabat? quod periculum, aut privatum, aut publicum una nox minabatur? [f] quantulum fuit, lucem exspectare denique, ne senatores populi Romani soleatus occideret?

XIX. Quam superbae fuerit crudelitatis, ad rem pertinet scire; quamquam aberrare alio possumus videri, et in devium exire: sed hoc ipsum pars erit irae super solita saevientis. Ceciderat flagellis senatores: ipse effecit, ut dici possit: Solet fieri. torserat per omnia, quae in rerum natura tristissima sunt, fidiculis, tabularibus, equuleo, igne, vultu suo. Et hoc

f. *quantulum fuit, lucem exspectare denique, ne senat. p. R. soleatus occideret.* : Interpunctionem a Grutero et Tanaq. Fabro institutam, a Gronovio autem reiectam, reduxi. Antea erat: *qu f., l. exspectare? denique — occ.* Sensus poscere videtur: Quam exigua mora fuisset, lucem denique (saltem, demum,) exspectare, ne ut a convivio recens habituque dissoluto (i. soleis indutus) tantos viros velut infimae notae homines occideret? Dio Cassius LIX, 7. fin. narrat: antiquis temporibus et iudices publice sententias tulisse interdum aestatis tempore soleatos, et Augustum soleatum fuisse sollennibus ludis: Tiberium tamen hunc morem abrogasse, nunc a Caligula tempore ludorum reductum. Igitur dedecori esse non potuit senatoribus occidi a Caligula, qui iudex soleatus sequenti die sederet, sed hoc illis dedecori esse debebat, quod nocturno et domestico habitu indutus eos occideret, quasi nequam mancipia.

3. *Xysto*] ambulatione sub divo ante porticum. Ernesti Clav. Cic. Significat autem Seneca, porticum desiisse in istum xystum, qui ripae Tiberis, ad quem fluvium horti matris Agrippinae erant, praetextus interventu suo porticum a ripa diviserit. Plin. Epp. V, 6. Haec sana Gronovii explicatio facit, ut Lipsii et Gruteri emendatt. supersedere possimus.

Cap. XIX. In Caligulae crudelitatem invehitur. Conferendi sunt Suetonius, et Dio Cass. lib. LIX.

tabulares] i. tabulae, Lipsio interprete, inter tormenta admotae, quibus adstrictis arctatisque homo comprimebatur et elidebatur: ut *fidiculae*

hoc loco respondebitur, magnam rem! si [a] tres senatores, quasi nequam mancipia, inter verbera et flammas divisit, homo qui de toto senatu trucidando cogitabat: qui optabat, ut populus Romanus unam cervicem haberet, ut scelera sua tot locis ac temporibus diducta, in unum ictum et unum diem cogeret. Quid tam inauditum quam nocturnum suppli-
2 ret.
cium? quum latrocinia tenebris abscondi soleant; animadversiones, quo notiores sunt, plus ad exemplum emendationemque proficiunt. Et hoc loco respondebitur mihi: Quod tantopere admiraris, isti beluae quotidianum est; ad hoc vivit, ad hoc vigilat, ad hoc lucubrat. Nemo certe invenietur alius, qui imperaverit his, in quos animadverti iubebat, os insertâ spongiâ includi, ne vocis emittendae haberent facul-
3 tatem. Cui unquam morituro non est relictum, quâ gemeret? timuit, ne quam liberiorem vocem extremus dolor mitteret: ne quid, quod nollet, audiret. Sciebat autem innumerabilia esse, quae obiicere illi nemo, nisi periturus, auderet. Quum spongiae non invenirentur, scindi vestimenta miserorum, et in os farciri pannos imperavit. Quae ista saevitia est? [b] liceat ultimum spiritum trahere: da exiturae animae locum: liceat illam non per vulnus emittere.

XX.

Cap. XIX. a. *tres senatores.* At plures antea nominaverat? Si recte se habet hic numerus, explicatio τῦ *aliosque* in antecedentibus esse videtur. Vereor tamen, ne *illustres* aut tale quid loco τῦ *si tres* in textu fuerit. *Si* praeterea apodosi caret.

b. *liceat — trahere:* quod quidem fieri nequibat pannis in os insertis. *Tradere* est Lipsii coniectura, haud probanda.

les i. funes et *equulei* ad extendendum hominem adhibitae. cf. de Brevit. vit. 18. Erant poenae servorum.

qui optabat.] Idem narrant Sueton. Cal. 30. Dio Cass. LIX, 13.

XX. Adiicere his longum est, [a] quod patres quoque occisorum eadem nocte, dimissis per domos centurionibus, confecit: id est, homo misericors luctu liberavit. Non enim Caii saevitiam, sed irae malum propositum est describere: quae non tantum viritim furit, sed gentes totas lancinat, sed urbes, sed flumina, et tuta ab omni sensu doloris converberat. Sicut rex Persarum, totius populi nares recidit in Syria: inde Rhinocolura loci nomen est. Pepercisse illum iudicas, quod non tota capita praecidit? novo genere poenae delectatus est. Tale aliquid passi forent Aethiopes, qui ob longissimum vitae spatium Macrobii appellantur; in hos enim, quia non supinis manibus exceperant servitutem, missisque legatis libera responsa dederant, quae contumeliosa reges vocant, Cambyses fremebat: et non provisis commeatibus, non exploratis itineribus, per invia, per arentia trahebat omnem bello utilem turbam: [b] cui intra primum iter deerant necessaria, nec quidquam submi-

nistra-

Cap. XX. a. *quod* a Lipsio est: antea: *quot*, *quos*.
b. *cui*, i. turbae. Gronovio non arridet τὸ *cui*, ut quod sermonem dissolutum et elumbem reddat: emend. ideo: *quum*. At id est, Senecam ad formulam aliquam elegantiae fingere velle. *bello utilem turbam* ne quis *inutilem* fuisse putet; sequitur enim: *Servabantur interim illi* etc.

Cap. XX. Alia exempla iracundiae crudelis: inprimis Cambysae.

Non enim Caii —:] ita autem nostro propositum est irae malum describere, ut inde eluceat, quantopere utilis sit irae continentia et regibus. cf. c. XVI.

2. *Rex Persarum*] Diod. Siculus de Rege Aethiopiae, Aktisane, hanc fabulam narrat: qui Aegyptum a se expugnatam quum a latronibus vastari intellexisset, captis nares resecari et in desertis Aegypti Syriaeque finibus habitare iussit: urbe eorum a curtatis naribus Rhinocolura appellata. Meminit et Plin. H. N. V, 13.

Macrobii] i. Longaevi. Herodot. III, 19. sqq. *cui intra primum iter* — est enim regio illa in finibus inculta et steri-

nistrabat sterilis et inculta humanoque ignota vestigio regio: sustinebant famem primo tenerrima frondium, et cacumina arborum, tum coria igne mollita, et quidquid necessitas cibum fecerat: postquam inter arenas radices quoque et herbae defecerant, apparuitque inops etiam animalium solitudo, decimum quemque
3 sortiti, alimentum habuerunt fame saevius. Agebat adhuc ira regem praecipitem, quum partem exercitus amisisset, partem comedisset, donec timuit, ne et ipse vocaretur ad sortem: tum demum signum receptui dedit. Servabantur interim illi generosae aves, et instrumenta epularum camelis vehebantur: quum sortirentur milites eius, quis male periret, quis peius viveret.

XXI. Hic iratus fuit genti, et ignotae, et immeritae, sensurae tamen: Cyrus flumini. Nam quum Babylonem oppugnaturus festinaret ad bellum, cuius maxima momenta in occasionibus sunt, Gynden late fusum amnem vado transire tentavit: quod vix tutum est etiam quum sensit aestatem, et ad minimum dedu-

sterilis, ut et recentiores, qui illam adiere, narrant. *cacumina arb.* velut teneriora. Herodot. III, 25. simplicius: ποιηφαγέοντες διέζωον. *Apparuitque inops* — i. iumenta quoque, quibus exercitus utebatur, consumta erant: Herodoto l. l. praecise τὰ ὑποζύγια memorante. Convenit haec nostri narratio de Cambysae expeditione in omnibus fere cum Herodotea, praeterquam quod nonnulla variaverit: e. e. quinta itineris parte confecta cibos defecisse, quum Seneca intra primum iter, ait, defecisse, nec commeatus provisos. Accedit, quod noster amplificationem addiderit parum scitam.

Cap. XXI. Cyri iracundia in fluvium Gynden.

Gynden] fluvium Babyloniae per 360. rivos passim derivatum a Cyro. Herodotus narrat I, 189. 202. V, 52. Dementia eius in eo conspiciebatur, quod cum omni copiarum vi tam longum tempus sine ullo commodo in hoc fluvio tereret, ob unam caussam, ut eum poena afficeret. — *sensit* de rebus inanimatis loquutio nostro

deductus est. Ibi unus ex his equis, qui trahere re- 2
gium currum albi solebant, abreptus, vehementer commovit regem. iuravit itaque, amnem illum [a] regis commeatus auferentem, eo se redacturum, ut transiri calcarique etiam a feminis posset. Huc deinde 3
omnem transtulit belli apparatum, et tamdiu assedit operi, donec [b] c et LXXX cuniculis divisum alveum in ccc et LX rivos dispergeret, et siccum relinqueret in diversum fluentibus aquis. Periit itaque et tempus, magna [c] in magnis rebus iactura, et militum ardor, quem inutilis labor fregit, et occasio aggrediendi imparatos, dum ille bellum indictum hosti cum flumine gerit.

XXII. Hic furor (quid enim aliud voces?) Romanos quoque contigit. C. enim Caesar villam in Herculanensi pulcherrimam, quia mater sua aliquando in

Cap. XXI. a. *regis commeatus auferentem*, sana lectio codd. et edd. ante Pinc. et Muretum, qui dedere: *regiis equis meatum*, ex sola coniectura: Lipsius: *regi. Commeatus* a. Gronov. cum Lipsio recte exponit: transitum regis impedientem, praecidentem: dicitur enim Ep. 120.: iter hosti aufertur. Possis tamen *Commeatus* de equis intelligere cum Grutero, quod adeo praeferam, modo usus huius significationis monstretur. *Regi* legas, an *regis*, nihil interest.

b. *C et LXXX cuniculis divisum:* antiqua lectio. Erasmus tamen legi vult: *canaliculis*, usu vocis non probato; quidam libri *curriculis*, Lipsius ingeniose *funiculis*, de vocis *cuniculi* auctoritate dubitantes, quam nunc firmatam esse constat. Rem narrat Herodot. I, 189.: *διελὼν δὲ (τὴν στρατιὴν δίχα) σχοινοτενέας ὑποδέξας διώρυχας ὀγδώκοντα καὶ ἑκατὸν παρ' ἑκάτερον τὸ χεῖλος τῦ Γύνδεω τετραμμένας πάντα τρόπον.* Totum exercitum bifariam divisit, ut et in citeriore et ulteriore fluminis ripa exercitus pars quaeque cuniculos suos 180. duceret ad derivandum, qui 360. rivos efficerent.

c. *in magnis rebus iactura.* Sic fere omnes libri: antea *vanis.* Si res magnas moliris, nullum temporis momentum negligas. *Vanis* tamen sensu bono haud caret.

nostro familiaris eaque poetica. Mox §. 3. *belli apparatum* i. exercitum admovit.

Cap. XXII. Exempla mansuetudinis.

C. *Caesar* Caligula prope Herculanium f. Heracleam, oppi-

in illa custodita erat, diruit, fecitque eius per hoc notabilem fortunam. stantem enim praenavigabamus:
2 nunc causa dirutae quaeritur. Et haec cogitanda sunt exempla, quae vites; et illa e contrario, quae sequaris, moderata, lenia: quibus nec ad irascendum causa defuit, nec ad ulciscendum potestas. Quid enim facilius fuit Antigono, quam duos manipulares duci iubere, qui incumbentes regio tabernaculo faciebant, quod homines et periculosissime et libentissime faciunt: de rege suo male [a] existimabant? Audierat omnia Antigonus, utpote quum inter dicentes et audientem palla interesset: quam ille leviter commovit, et, „Lon-
3 „gius," inquit, „discedite, ne vos rex audiat." Idem quadam nocte, quum quosdam ex militibus suis exaudisset,

Cap. XXII. a. *existimabant* ex vera Gronov. emendatione. Antea: *qui de rege existimantes* ap. Pincian. et Lipsium. Casaubonus suasit ad Sueton.: *ut de rege suo male existiment.* Gronov. intelligit: id est, de rege suo male existimabant. *Incumbentes regio tabernaculo* tenemus cum omnibus veteribus. Pincian. dederat: *excubantes*, quod et Lipsius probavit. Mox *palla* recte se habet, codd. nonnullis adstipulantibus: alii *palam*, vel *paullum*. Palla est μίτρα, πέπλος, παραπέτασμα, peplum, mitra, velum.

oppidum Campaniae, incendio Vesuvii sub Tito et postea penitus obrutum. Sueton. Tit. 8. Dio Cass. LXVI, 21. 22. 23. *Custodita* Agrippina in hac villa, quum in insulam Pandatariam in exsilium abiret: mox interemta a. V. C. 786. Seiani fraudibus sub Tiberio hoc factum esse, constat e Tacit. Annal. IV, 53. 54. V, 3 - 5. Sueton. Tib. 53.

2. *Antigonus:* Rex Asiae inter successores Alexandri, qui senex demum mansueto animo esse coepit, pater Demetrii Poliorcetae. Plutarch. T. VIII. Hutten. eadem de hoc Antigono narrat. Alias saepe confunduntur Antigoni: vid. Perizon. ad Aelian. V. H. II, 20. Hunc Antigonum luscum (ἑτερόφθαλμον) bene vindicat I. M. Heusing. ad Cic. de Off. II, 14. 2. *incumbentes* i. acclinatos, prope commorantes, assidentes: cf. supra c. 9. consol. ad Marc. 2. Proprie tentorium dicitur incumbere ad aliud, i. adiacere. Exempla, quae laudat I. M. Heusinger. Emendatt. e Virgil. Eclog. VIII, 16. Metam. Ovid. VI, 335. al. huc non pertinent.

set, omnia mala imprecantes regi, qui ipsos in illud iter et inextricabile lutum deduxisset, accessit ad eos qui maxime laborabant: et quum ignorantes a quo adiuvarentur, explicuisset: Nunc, inquit, maledicite Antigono, cuius vitio in has miserias incidistis: ei autem bene optate, qui vos ex hac voragine eduxit. Idem tam miti animo hostium suorum maledicta, quam 4
civium tulit. Itaque quum in parvulo quodam castello Graeci obsiderentur, et fiducia loci contemnentes hostem multa in deformitatem Antigoni iocarentur, et nunc staturam humilem, nunc collisum nasum deriderent: Gaudeo, inquit, et aliquid boni spero: si in castris meis Silenum habeo. Quum hos dicaces fame 5
domuisset, captis sic usus est, ut eos qui militiae utiles erant, in cohortes describeret, ceteros praeconi subiiceret: id quoque se negavit facturum fuisse, nisi expediret his dominum habere, qui tam malam haberent linguam. Huius nepos fuit Alexander, qui lanceam in convivas suos torquebat, qui ex duobus amicis quos paulo ante retuli, alterum ferae obiecit, alterum sibi. [b] Ex his duobus tamen, qui leoni obiectus est, vixit.

XXIII. Non habuit hoc avitum ille vitium, ne paternum quidem. Nam si qua alia in Philippo virtus, fuit

b. *Ex his duobus — vixit.* Hoc interpretamenti loco adiectum puto: friget enim vel maxime.

4. *Silenum*] Bacchi comitem et silvestre numen quis ignorat? Ob deformitatem Sileni Socrates cum eo comparatur eodem fere modo, quo hic Antigonus, ap. Platon. T. X. p. 256. a. bip. (Wolf. p. 101.)

5. *Huius nepos*] Nostrum hic errasse, manifestum est: Amyntas enim Alexandri avus fuit.

Cap. XXIII. Alia exempla mansuetudinis. Philippus, Alexandri pater: Caesar Augustus.

Non habuit — quidem: haec ironice in Alexandrum esse elata, non est ut multis moneamus.

fuit et contumeliarum patientia, ingens instrumentum ad tutelam regni. Demochares ad illum, Parrhesiastes ob nimiam et procacem linguam appellatus, inter alios Atheniensium legatos venerat. audita benigne legatione, Philippus, „Dicite," inquit, „mihi, facere „quid possum, quod sit Atheniensibus gratum?" Exce-
2 pit Demochares: „Te," inquit, „suspendere." Indignatio circumstantium ad tam inhumanum responsum exorta est: quos Philippus conticescere iussit, et Thersitam illum salvum incolumemque dimittere. „At vos," inquit, „ceteri legati, nuntiate Atheniensibus, multo „superbiores esse, qui ista dicunt, quam qui impune
3 „dicta audiunt." Multa et divus Augustus digna memoria fecit, dixitque: ex quibus appareat illi iram non imperasse. Timagenes, historiarum scriptor, quaedam in ipsum, quaedam in uxorem eius, et in totam domum dixerat, nec perdiderat dicta; magis enim circumfertur, et in ore hominum est, temeraria urbanitas. Saepe illum Caesar monuit, ut moderatius lingua uteretur: perseveranti domo sua interdixit. Postea Timagenes in contubernio Pollionis Asinii consenuit,

Demochares.] Demosthenis nepos ex sorore: Cic. Orat. II, 23.: secundum alios eius ἀνεψιὸς s. ἀδελφιδοῦς: Orator Athen. qui et historiam sui temporis persequutus est: ob dicacitatem Thersites vocatus, qui ex Homeri Iliade satis superque notus est ut dicacissimus et turpissimus omnium Graecorum ad Troiam. Plura dant Hesych. et Suid.

3. *Timagenes*] Graecus natione, clarus historicus in antiquitate. Testimonia attulerunt Rubenius et Lipsius ad nostrum locum: inprimis e Controvers. 34. Senecae patris, quae nostri narrationem confirmant. Plutarch. T. VII, p. 218. 219. Hutten. idem affert. Plura dat Fabric. Bibl. Gr. III, 53. Harles. Eius amicus fuit *Pollio Asinius*, philosophus Stoicus, orator, poeta idemque historicus, cuius et Epp. ad Ciceronem X. Epp. ad Div. 31. 32. 33. exstant. Libertatem hic strenue tuitus est. Tacit. Annal. III, 75. ib. Intpp. Horat. II, Odd. I.

senuit, ac tota civitate [a] direptus est. nullum illi limen praeclusa Caesaris domus abstulit. Historias post- 4
ea quas scripserat, recitavit, et combussit, et libros acta Caesaris Augusti continentes in ignem posuit. Inimicitias gessit cum Caesare; nemo amicitiam eius extimuit, nemo quasi [b] fulgure ictum refugit: fuit qui praeberet tam alte cadenti sinum. Tulit hoc, ut dixi, Caesar patienter, ne eo quidem motus, quod laudibus suis rebusque gestis manus attulerat. Nunquam cum hospite inimici sui questus est: hoc dumtaxat Pollioni Asinio dixit, θηριοτροφεῖς. Paranti deinde 5
excusationem obstitit, „et, fruere," inquit, „mi Pollio, „fruere!" Et quum Pollio diceret: Si iubes, Caesar, statim illi domo mea interdicam, „hoc me," inquit, „putas facturum, quum ego vos in gratiam reduxerim?" Fuerat enim aliquando Timageni Pollio iratus, nec ullam aliam habuerat causam desinendi, quam quod Caesar coeperat.

XXIV. Dicat itaque quisque sibi, quoties lacessitur: Numquid potentior sum Philippo? illi tamen impune maledictum est. Numquid in domo mea plus possum,

Cap. XXIII. a. *direptus* omnium MSS. lectio: Erasmus dedit: *dilectus*; alii *delectus*, *directus*. *direptus* est *περισπούδαστος* ap. Lucian. II, p. 70. bip. ubi Hemsterhus; cuius amicitia enixe quaeritur. Cf. de Brev. vit. c. 7. Martial. VII, 75.
b. *fulgere ictum*, bona lectio. *fulguritum* Lipsius praetulit: alii *fulguris ictum*.

4. *Historias*] Ceteras tamen historias eius conservatas esse Quinctiliani earum laus X, 1. et Ammian. XVI, 9. docet. *manus attulerat*, i. eas quasi interfecerat combustis historiis.

5. θηριοτροφεῖς] bestiam nutris.

Fuerat — coeperat] Quum antea Timagenem amasset, desiit amicitiam, quoniam Caesar eum amare coeperat. Alias noster τὸ *desinere* adhibet pro: irae finem imponere: quem usum hic reliquit oppositi scilicet causa.

Cap. XXIV. His exemplis ad iracundiam compescendam utendum est.

quam toto orbe terrarum divus Augustus potuit? ille tamen contentus fuit, a conviciatore suo secedere. Quid est, quare ego servi mei [a] clarius responsum, et contumaciorem vultum, et non pervenientem usque ad me murmurationem, flagellis et compedibus ex-
2 piem? quis sum, cuius aures laedi nefas sit? Ignoverunt multi hostibus: ego non ignoscam pigris, negligentibus, garrulis? Puerum aetas excuset, feminam sexus, extraneum libertas, domesticum familiaritas. Nunc primum offendit? cogitemus quamdiu placuerit. Saepe et alias offendit? feramus quod diu tulimus. Amicus est? fecit quod noluit. Inimicus?
3 fecit quod debuit. Prudentiori cedamus: stultiori remittamus. pro quocunque illud respondeamus nobis: sapientissimos quoque viros multa delinquere, neminem esse tam circumspectum, cuius non diligentia aliquando sibi ipsi excidat, neminem tam maturum, cuius non gravitatem in aliquod fervidius factum casus impingat, neminem tam timidum offensarum, qui non in illas, dum vitat, incidat.

XXV. Quomodo homini pusillo solatium in malis fuit, etiam magnorum virorum titubare fortunam, et aequiore animo filium in angulo flevit, qui vidit acerba funera etiam ex regiâ duci: sic animo aequiore feret ab aliquo laedi, ab aliquo contemni, cuicunque venit in mentem, nullam esse tantam potentiam, in
2 quam non incurrat iniuria. Quodsi etiam prudentissimi peccant, cuius non error bonam causam habet? Respiciamus, quoties adolescentia nostra in officio parum

Cap. XXIV. a. *clarius.* alii *elatius. durius. hilarius. liberius. Clarius* Gronov. recte praetulit coll. I, 16. de Benef. VII, 28.: inprimis infra 35, 2. Ep. 47. init.

Cap. XXV. Quum et potentes lacessantur et prudentissimi peccent, iniuriae ferendae sunt. Certe magni hoc signum animi est.

rum diligens fuerit, in sermone parum modesta, in vino parum temperans. Si iratus est, demus illi spatium, quo dispicere, quid fecerit, possit: se ipse castigabit. Denique [a] dabit poenas: non est quod cum illo paria faciamus. Illud non venit in dubium, 3
quin se exemerit turbae, et altius steterit, quisquis despexit lacessentes: proprium est magnitudinis verae, non se sentire percussum. Sic immanis fera ad latratum canum lenta respexit: sic irritus ingenti scopulo fluctus assultat. Qui non irascitur, inconcussus iniuria perstitit: qui irascitur, motus est. At ille quem mo- 4
do altiorem omni incommodo posui, tenet quodam amplexu summum bonum, nec homini tantum, sed ipsi fortunae respondet: Omnia licet facias, minor es, quam ut serenitatem meam obducas. Vetat hoc ratio, cui vitam regendam dedi. plus mihi nocitura est ira, quam iniuria. Quid ni plus? illius modus certus est: ista quousque me latura sit, incertum est.

XXVI. „Non possum," inquis, „pati: grave est, „iniuriam sustinere." Mentiris. quis enim iniuriam non potest ferre, qui potest iram? Adiice nunc, quod id agis, ut et iram feras, et iniuriam. Quare fers aegri rabiem, et phrenetici verba? puerorum protervas manus? nempe quia videntur nescire, quid faciant. Quid interest, quo quisque vitio fiat imprudens? imprudentia par in omnibus patrocinium est. „Quid ergo?" inquis, „impune illi erit?" Puta, 2
te velle: tamen non erit. Maxima est enim factae in-

 iuriae

Cap. XXV. a. *Denique dabit:* dedi ex ed. Erasm. al. *debeat, debet.* cf. infra 40, 1.

4. *tenet quodam amplexu summum bonum*] i. quatenus tranquillitate fruitur, ideoque sapientiam illam stoicam consequutus est.

Cap. XXVI. Nec obiiciendum est, iniuriam ferri non posse. Imprudentes enim iniurias inferunt: et poena sequetur eum sua sponte, qui iniuriam fecerit.

iuriae poena, fecisse: nec quisquam gravius afficitur, quam qui ad supplicium poenitentiae traditur. Denique ad conditionem rerum humanarum respiciendum est, ut omnium accidentium aequi iudices simus: iniquus autem est, qui commune vitium singulis obiecit.
3 Non est Aethiopis inter suos insignitus color, nec rufus crinis et coactus in nodum apud Germanos. a Vtrumque decet. Nihil in uno iudicabis notabile aut foedum, quod genti suae publicum est. At ista quae retuli, unius regionis atque anguli consuetudo defendit: vide nunc quanto in his iustior venia sit,
4 quae per totum genus humanum vulgata sunt. Omnes inconsulti et improvidi sumus, omnes incerti, queruli, ambitiosi. Quid lenioribus verbis ulcus publicum abscondo? omnes mali sumus. Quidquid itaque in alio reprehenditur, id unusquisque in suo sinu inveniet. Quid illius pallorem, illius maciem notas? pestilentia est. Placidiores itaque invicem simus: mali inter malos vivimus. Vna res nos facere potest quietos, mutuae facilitatis conventio. Ille mihi iam nocuit: ego illi nondum. sed iam aliquem fortasse laesisti: sed laedes.

XXVII. Noli aestimare hanc horam, aut hunc diem; totum inspice mentis tuae habitum. etiamsi nihil

Cap. XXVI. a. *Vtrumque decet.* Erasm. et alii. At Gruterus e librorum varietate fecit: *apud Germanos virum dedecet*; nulla interpunctione facta post *Germanos*. Nostra lectio bonum sensum promit, huic loco et necessarium et loquendi modo conciso, quo Seneca utitur, congrue expressum.

3. De *rufo crine* Germanorum, ad Rhenum inprimis incolentium, idem tradit Tacit. de Morib. Germ. 4. cf. nostri Ep. ultimam: et 125. *insignitus* i. infamis.

4. *Quid illius pallorem — est*]. Hoc malum commune nobis omnibus est: nec ii magis sunt culpandi, qui ob luem aliquam communem, si quis inciderit, pallent, quam omnes homines, quum mali sint.

Cap. XXVII. Accedit, quod iacturam temporis magnam facimus

hil mali fecisti, potes facere. Quanto satius est, sanari iniuriam, quam ulcisci? Multum temporis ultio absumit: multis se iniuriis obiicit, dum una dolet. Diutius irascimur omnes, quam laedimur. quanto melius est, abire in diversum, nec vitia vitiis componere? Num quis satis constare sibi videatur, si mulam calcibus repetat, et canem morsu? „Ista," inquis, 2
„peccare se nesciunt." Primum, quam iniquus est, apud quem, hominem esse, ad impetrandam veniam nocet? deinde, si cetera animalia irae tuae subducit, quod consilio carent: eo loco tibi sit, quisquis consilio caret. Quid enim refert, an alia mutis dissimilia habeat, si hoc, quod in omni peccato muta defendit, simile habet, caliginem mentis? Peccavit: [a] hoc enim primum, hoc enim extremum. Non est 3
quod illi credas, etiamsi dixit: Iterum non faciam. Et iste peccabit, et in istum alius, et tota vita inter errores volutabitur. Mansuete immansueta tractanda sunt. Quod in luctu dici solet, efficacissime et in ira dicetur: Vtrum aliquando desines, an nunquam? si aliquando, quanto satius est iram relinquere, quam ab ira relinqui? Sin semper haec cogitatio durabit, vides quam impacatam tibi denunties vitam: qualis enim erit semper tumentis?

Cap. XXVII. a. *Hoc enim primum, hoc enim extremum.* Alii: *Hoc est pr., hoc erit extremum?* probat Lipsius ratione non addita. Vulgata bonum sensum dat et Seneca non indigna est.

cimus ultioni indulgentes, et rationem sanam deserimus, immemores imprudentiae, quae omnes iniurias creat.

abire in diversum] opposita i. recta, sana via incedere.

2. *hominem esse,*] ideoque errori obnoxium esse. *subducit* int. id, quod: si cogites, consilio iniurias faciendi careant —.

XXVIII. Adiice nunc, quod nisi bene te ipse succenderis, et subinde causas, quibus stimuleris, renovaveris, sua sponte ira discedet, et vires illi dies subtrahet: quanto satius est a te illam vinci, quam a se? Huic irasceris, deinde illi: servis, deinde libertis: parentibus, deinde liberis: notis, deinde ignotis. Vbique enim causae supersunt, nisi deprecator animus accessit. Hinc te illo furor rapiet, illinc alio: et novis subinde irritamentis orientibus, continuabitur
2 rabies. Age infelix, et quando amabis? O quam bonum tempus in re mala perdis! Quanto nunc satius erat, amicos parare, inimicos mitigare, Rempublicam administrare, transferre in res domesticas operam, quam circumspicere, quid alicui possis facere mali, quod aut dignitati eius, aut patrimonio, aut corpori vulnus infligas? quum id tibi contingere sine certamine ac periculo non possit, etiamsi cum infe-
3 riore concurses. Vinctum licet accipias, et ad arbitrium tuum omni patientiae expositum: saepe nimia vis caedentis aut articulum loco movit, aut nervum in his, quos fregerat, dentibus fixit. Multos iracundia mancos, multos debiles fecit, etiam ubi patientiae est nacta materiam. Adiice nunc, quod nihil tam imbecille natum est, ut sine elidentis periculo pereat: imbecillos valentissimis alias dolor, alias casus exae-
4 quat. Quid, quod pleraque eorum, propter quae irascimur, offendunt nos magis, quam laedunt? multum autem interest, utrum aliquis voluntati meae obstet, an desit: eripiat, an non det. Atqui in aequo ponimus, utrum aliquis auferat, an neget: utrum spem

Cap. XXVIII. Igitur humanitate utaris.

Succenderis.] i. iram auxeris. *dies*, tempus. *deprecator animus*, ratio iram sedans.

3. *patientiae*] i. vindictae et iniuriae. *nervum*, manus.

4. *obstet*] voluntate laedendi: *desit* negligentia, qua offendimur.

spem nostram praecîdat, an differat: utrum contra nos faciat, an pro se: amore alterius, an odio nostri.
Quidam vero non tantum iustas causas standi 5
contra nos, sed etiam honestas habent. Alius patrem tuetur, alius fratrem, alius patruum, alius amicum. his tamen non ignoscimus id facientibus: quod nisi facerent, improbaremus; immo, quod est incredibile, saepe de facto bene existimamus, de faciente male.

XXIX. At mehercules vir magnus ac iustus, fortissimum quemque ex hostibus suis, et pro libertate ac salute patriae pertinacissimum suspicit, et talem sibi
civem, talem militem contingere optat. Turpe est, 2
odisse quem laudes: quanto vero turpius, ob id aliquem odisse, propter quod misericordia dignus est, [a] si captivus in servitutem subito depressus reliquias libertatis tenet, nec ad sordida ac laboriosa ministeria agilis occurrit; si ex otio piger equum vehiculumque domini cursu non exaequat; si inter quotidianas vigilias fessum somnus oppressit; si rusticum laborem recusat, aut non fortiter obit, a servitute urbana et feriata translatus ad durum opus.
Distinguamus, utrum 3
aliquis non possit, an nolit. multos absolvemus, si coeperimus ante iudicare, quam irasci. Nunc autem

Cap. XXIX. a. *si captivus* —. Interpunctionem mutavi. Antea erat punctum post *dignus est*, nec — *Si captivus* — opus habebat, quo referretur. Inciso post *est* posito ibique fine protaseos constituto, incipit apodosis — *Si*. Sic et I. M. Heusinger suasisse nunc video. Antea nullus sensus aderat, ut ex versione germanica supra iam adducta videre est.

5. Si *contra nos patrem — tuentur* etc. offendimur, etiamsi alias factum et auctorem laudamus, modo ad nos nihil attineant.

C. XXIX. Et ante iram iudicium adhibeas.

2. *misericordia*] ob imprudentiam, qua nos offendit.

sordida ac laboriosa] haec *ministeria* statim explicat. *ex otio piger*, quum antea in libertate homo nobilis fuisset.

primum impetum sequimur: deinde quamvis vana nos concitaverint, perseveramus, ne videamur coepisse sine causa, et quod iniquissimum est, pertinaciores nos facit iniquitas irae. Retinemus enim illam, et augemus: quasi argumentum sit iuste irascentis, graviter
4 irasci. Quanto melius est, initia ipsa perspicere, quam levia sint, quam innoxia? Quod accidere vides in animalibus mutis, idem in homine deprehendes: frivolis turbamur, et inanibus.

XXX. Taurum color rubicundus excitat, ad umbram aspis exsurgit, ursos leonesque mappa proritat. Omnia quae naturâ fera ac rabida sunt, consternantur ad [a] vana. Idem inquietis et stolidis ingeniis evenit: rerum suspicione feriuntur: adeo quidem, ut interdum iniurias vocent modicâ beneficia, in quibus frequentissima, certe acerbissima iracundiae materia est.
2 Carissimis enim irascimur, quod minora nobis praestiterint, quam mente concepimus, [b] quam quae alii tulerint: quum utriusque rei paratum remedium sit. Magis alteri indulsit? nostra nos sine comparatione delectent: nunquam erit felix, quem torquebit felicior. Minus habeo quam speravi? sed fortasse plus speravi, quam

Cap. XXX. a. *vana.* bona lectio: alii *ima* et *yma:* Lipsius hic dubius est. Cui *vana* displicent, ei propono *inania.* *Minima* ein. Lipsius: at noster iam II, 12, 1. dixerat: Vanis enim vana terrori sunt: unde colligo, vulgatam bene se habere.

b. *quam quae alii t.* τὸ *quae* delendum censet Gronov. cf. ad I, 12. II, 26. in quibus locis vir doctissimus pronomen quoque eliminaturus erat. Sed non opus est.

Cap. XXX. Nam frivola et inania, inprimis frustratio spei, iram nostram saepe excitant.

color rubicundus] i. vestis rubra in Circis Romae tauro obtenta, ut hoc artificio exardesceret. Ovid. Metam. XII, 102. sqq., ubi poeniceae vestes tauri irritamina vocantur. Plutarch. T. VII, p. 426. Cic. de Divin. II, 16. Hodieque apud Hispanos hoc artificium in pugnis taurorum sollennibus usurpari constat. — *umbram* int. panno factam. II, 12. *mappa* candicans mota et reciprocata eum irritat.

quam debui. Haec pars maxime metuenda est: hinc perniciosissimae irae nascuntur, et sanctissima quaeque invasurae. Divum Iulium plures amici confecerunt, 3
quam inimici, quorum non expleverat spes inexplebiles. Voluit quidem ille: neque enim quisquam liberalius victoria usus est, ex qua nihil sibi vindicavit, nisi dispensandi potestatem: sed quemadmodum sufficere tam improbis desideriis posset, quum tantum omnes concupiscerent, quantum poterat unus? Vidit itaque strictis circa sellam suam gladiis commilitones suos, Cimbrum [c] Tullium acerrimum paulo ante suarum partium defensorem, aliosque post Pompeium demum Pompeianos.

XXXI. Haec res sua in reges arma convertit, fidissimosque eo compulit, ut de morte eorum cogitarent, pro quibus et ante quos mori votum habuerant. Nulli ad aliena respicienti sua placent. Inde diis quoque irascimur, quod aliquis non antecedat, obliti quantum hominum retro sit, et paucis [a] invidentes quantum sequatur a tergo ingentis invidiae. Tanta tamen impor- 2
tunitas hominum est, ut quamvis multum acceperint, iniu-

c. *Tullius.* de diversa huius nominis scriptura cf. si tanti est, Ernesti Ind. Hist. ad Cic. qui Tillium per *i*, et Oudendorp ad Caesar. B. G. III, 42. qui Tullium per *u* scribendum censet. Vulgatum tuemur.

Cap. XXXI. a. *invidentes.* Dedi cum Gronov., quod Codd. praestabant: i. qui paucos ante se habent, quibus invideant. *Ingentis invidiae: rigentis* em. Gron. Fortasse placeat: *urgentis.*

3. *Cimber Tullius* Iul. Caesarem potissimum cecidit. Bythiniam provinciam a Caesare adhuc viro acceperat, eoque interfecto clam in eam abiit. Ernesti Ind. histor. Hic L. Cimb. Tullius plura sperasse a Caesare videtur, quam accepisset, ideoque iratus Caesaris percussoribus se adiunxerat. — *aliosque* ironice adiectum est.

Cap. XXXI. Continuat haec.

Haec res i. frustratio spei. *sua — arma* i. propria, subditorum.

iniuriae loco sit, plus accipere potuisse. Dedit mihi
praeturam? sed consulatum speraveram. Dedit duo-
decim fasces? sed non fecit ordinarium consulem.
A me numerari voluit annum? sed deest mihi ad sa-
cerdotium. Cooptatus in collegium sum? sed cur in
unum? Consummavit dignitatem meam? sed patrimo-
3 nio nihil contulit. Ea dedit mihi, quae debebat ali-
cui dare: de suo nihil protulit. Age potius gratias
pro his quae accepisti: reliqua exspecta, et nondum
plenum te esse gaude. Inter voluptates est, superesse
quod speres. Omnes vicisti? primum te esse in ani-
mo amici tui laetare. multi te vincunt? considera,
quanto antecedas plures, quam sequaris.

XXXII. Quod sit in te maximum vitium, quaeris? falsas rationes conflcis: data magno aestimas, accepta parvo. Aliud in alio nos deterreat: quibusdam timeamus irasci, quibusdam vereamur, quibusdam fastidiamus. Magnam rem sine dubio fecerimus, si servulum infelicem in ergastulum miserimus! Quid properamus verberare statim, crura protinus frangere? non peribit potestas ista, si differetur. Sine id tempus veniat, quo

2. *dedit duodecim fasces — consulem.* Hic mos in Republica inauditus inde ab Augusti dominatione obtinuit, ut quum ordinarii, tum suffecti Consules simul essent: e quibus isti ea tantum re insigniores fuere, quod initio anni dignitatem iniissent, ideoque ex eorum consulatu annorum supputatio in fastis institueretur. Loc. class. est. ap. Dion. Cass. (et ipsum consulem) XLIII. XLVI. ad ann. V. C. 709. Consulatum autem hi consules per aliquot menses, saepe et tantum per aliquot dies gessere. Inde explices: *a me numerari voluit ann.* i. ordinarium cons. me fecit. *Sacerdotium* cumulus honorum erat, et quasi clausula: et in omnia sacerdotum collegia simul cooptari licebat.

Cap. XXXII. Differas, et sume magnum animum, potissimum circa pecuniam.

Aliud in alio etc.] Etiamsi sunt, quae te offendant, idcirco tamen non statim irascaris,

quo ipsi iubeamus: nunc ex imperio irae loquimur. quum illa abierit, tunc videbimus, quanti sit ista lis aestimanda: in hoc enim praecipue fallimur. ad ferrum venimus, ad capitalia supplicia, et vinculis, carcere, fame vindicamus rem, castigandam flagris levioribus. „Quomodo," inquis, „nos iubes intueri, 2
„quam omnia, per quae laedi videmur, exigua, mi„sera, puerilia sint?" Ego vero nihil magis suaserim, quam sumere ingentem animum, et haec propter quae litigamus, discurrimus, anhelamus, videre quam humilia et abiecta sint, nulli qui altum quiddam aut magnificum cogitat, respicienda. Circa pecuniam 3
plurimum vociferationis est: haec fora defatigat, patres liberosque committit, venena miscet, gladios tam percussoribus quam legionibus tradit: haec est sanguine nostro delibuta: propter hanc uxorum maritorumque noctes strepunt litibus, et tribunalia magistratuum premit turba, reges saeviunt, rapiuntque, et civitates longo seculorum labore constructas evertunt, ut aurum argentumque in cinere urbium scrutentur.

XXXIII. Libet intueri fiscos in angulo iacentes. Hi sunt, propter quos ᵃ oculi clamore exprimuntur: fremitu iudiciorum basilicae resonant: evocati ex longinquis

Cap. XXXIII. a. *propter quos oculi clamore exprimuntur.* Alii longius abeunt: *propter quos venae clamore tumescunt*: variationis caussa appicta et postea in textum invecta putem.

scaris, ne fallaris. *ipsi iubeamus* i. ratione iubente, *ipsi*, *αὐτοί*, imperitantes, non iussi. *ista lis*, qua poena sit dignus. vid. supra ad II, 27.

3. *committit*] in iurgia rixasque demittit.

Cap. XXXIII. Caussa irae, avaritia.

Basilicae] aedificia magna et ampla cum porticibus in vicinia fori, iudiciis et negotiatorum mercatorumve congregationibus apta. Ernesti Clav. Cic. *Evocati* equites ex provinciis ad iudicia exercenda Romae, novis tamen civibus non admissis. Plin.

H.

ginquis regionibus iudices sedent, iudicaturi, utrius iustior avaritia sit. Quid si ne propter fiscum quidem, sed pugnum aeris, aut [b] imputatum a servo denarium, senex sine herede moriturus stomacho dirumpitur?
2 Quid si propter usuram haud millesimam, valetudinarius fenerator distortis pedibus, et manibus [c] ad comparendum non relictis, clamat, ac per vadimonia asses suos in ipsis morbi accessionibus vindicat? Si totam mihi ex omnibus metallis, quae quum maxime [d] deprimimus, pecuniam proferas, si in medium proiicias quidquid thesauri tegunt, avaritia iterum sub terras referente quae male egesserat; omnem istam congeriem

b. *imputatum* i. in rationes collatum. Servos reposcit, quod in rem domini erogaverat. Bene sic explicat Gronov. Pincianus vero et Lipsius *amputatum*, i. e. recisum per fraudem et surreptum: at nullo loco, quo vim vocis monstrarent, addito. *Imputare* esse *assignare*, docet noster III, 42, 3.

c. *ad comparendum non rel.* Omnes libri dant. Pincianus excogitaverat: *coimputandum modo*, Lipsio defendente: male. Nam vulgata sensum optimum exhibet. Quamvis fenerator ipse comparere non posset in iudicio, *per vadimonia* tamen, i. per vades sibi asses suos vindicat, in ipsis morbi (podagrae et chiragrae) accessionibus. Morbus autem pedes et manus tantopere contraxerat, ut comparere non posset: itaque per sponsores, quibus rem commiserat, causam egit in iudicio, s. praesentiam suam per sponsores certo die promisit.

d. *deprimimus* i. cuniculos agendo, fodiendo tractamus (Hirt. B. G. VIII, 40. fossae depressae occurrunt: VIII, 9. imperat — fossam duplicem *deprimi*: Cic. Verr. V, 27.) Erasm. al. Lipsius vero, Gronov. bipont. *depromimus*: male, quum hic *metalla* (Nat. Qu. V, 17.) i. montes, in quibus aurum argentumque foditur, commemorantur.

H. N. XXXIII, 7. Ernesti Excurs. XIV. ad Sueton. *stomacho* i. ira.

2. *Quid si — haud millesimam*] De summa parvula hic sermonem esse, contextus docet. Accipiam de parte vix millesima, i. exigua, usurae, quam verebatur iste avarus ne perderet. Alioquin centesimae, ternae, et quaternae centesimae (partes sortis) in usu erant, ita ut singuli, tres, quatuor asses in mensem solverentur pro centenis etc. (i. e. 12. usque ad 48. Procent, ut dicimus, in annum). Quae ratio h. l. haudquaquam valet. Si locus sanus est, debitor feneratori isti, podagra et

geriem dignam non putem, quae frontem viri boni contrahat. Quanto risu prosequenda sunt, quae nobis lacrimas educunt?

XXXIV. Cedo nunc, persequere cetera, cibos, po-
tiones, [a] horumque causa paratam ambitionem, mundi-
tias, verba, contumelias, et motus corporum parum
honorificos, et suspiciones, et contumacia iumenta, et
pigra mancipia, interpretationes malignas vocis alienae:
quibus efficitur, ut inter iniurias naturae numeretur ser-
mo homini datus. Crede mihi, levia sunt, propter 2
quae non leviter excandescimus, qualia quae pueros in
rixam et iurgium concitant. Nihil ex his, quae tam tri-
stes agimus, serium est, nihil magnum. Inde, in-
quam, vobis ira et insania est, quod exigua magno
aestimatis. Auferre hic mihi hereditatem voluit: [b] hic
me diu spe suprema captatum criminatus est: hic scor-
tum meum concupivit. Quod vinculum amoris esse de-
bebat, seditionis atque odii causa est, idem velle.

XXXV.

Cap. XXXIV. a. *horumque causa paratam ambitionem.* Codd. mirifice variant: *ortumque causae paratam ambitionem*, alii, *ortum aram ambitionem —: ortumque causa, per iram ambit: horumque tam paratam ambitionem.*. Hinc coni. Lipsius: *horumque causa iratam ambitionem*, vel *horumque causa saepe iratam.* Rubenius: *parata in ambitionem.* Gronovius: *horumque cura paratam ambitionem.* Nihil muto in hac diversitate et vulgatam lectionem teneo. Fortasse erat: *hortum, pravam ambitionem.* Mox: *immunditias* aberratio libr. §. 2. post *levia* incisum posui.

b. *hic me diu spe suprema captatum.* a Rudolfo Agricola est. ad haereditatem referunt Lipsius, Ruben., Gronov.: ut heredipeta criminationibus apud orbum ea sit spoliatus: in quo vereor, ne insit tautologia. Quidni spe suprema de dignitate suprema, quam in eo erat ut adipisceretur, sed criminationibus apud principem omitteret, cf. 31, 2.: exponamus? Vulgatum itaque defendam.

et chiragra laboranti, maxima usurae, quae cum anatocismo sorti adiecta fuisset, parte soluta, exiguam partem, quae hic millesima vocatur, solveret, necesse fuisse videtur.

Cap. XXXIV. Ceterae irae causae.

motus corporum parum honorificos] quibus alter alteri iniuriam facit, e. c. gestus et incessus imitatione.

XXXV. Iter anguſtum rixas transeuntium concitat: diffuſa et late patens via ne populos quidem collidit. Iſta quae appetitis, quia exigua ſunt, nec poſſunt ad alterum, niſi alteri erepta, transferri: eadem affectantibus pugnam et iurgia excitant. [a] Reſpondiſſe tibi ſervum indignaris libertumque et uxorem, et clientem: deinde idem de republica libertatem ſublatam quereris, quam domi ſuſtuliſti. Rurſus ſi tacuit interrogatus, con-
2 tumaciam vocas. Et loquatur, et taceat, et rideat! Coram domino? inquis. immo coram patrefamilias. Quid clamas? quid vociferaris? quid flagella media coenâ petis, quod ſervi loquuntur, quod non eodem loco turba concionis eſt, et ſilentium ſolitudinis? In hoc habes aures, ut [b] non niſi modulata cantuum et mollia, et ex dulci tracta compoſitaque accipiant? Et riſum audias oportet, et fletum; et blanditias, et lites; et proſpera, et triſtia; et hominum voces, et fremitus animalium la-
3 tratusque. Quid miſer expaveſcis ad clamorem ſervi, ad tinnitum aeris, ad ianuae impulſum? quum tam delicatus fueris, tonitrua audienda ſunt. Hoc quod de auribus dictum eſt, transfer ad oculos, qui non minus faſtidio laborant, ſi male inſtituti ſunt: maculâ offenduntur et ſordibus, et argento parum ſplendido, et
4 [c] ſtanno non ad ſolem perlucente. Hi nempe oculi, qui non

Cap. XXXV. a. *Reſpondiſſe t. ſ. indignaris libertumque*: e codd. ap. bipont.: *liberumque* nullo ſenſu. de re cf. ſupra c. 24, 1.

b. *non niſi modulata cantuum et mollia*. Ap. Lipſium, Gronov. et Bipontinos ſocios: *ut niſi modulata tantum et m.*, in qua lectione τὸ *niſi — tantum* moleſtiam creat: exſpectas autem: *non niſi*, quod ex Eraſm. ed. reduxi: τοῦ *tantum* in *cantuum* levi mutatione reflexo. Neutris plural. uti interdum ſolent inprimis noſter loco ſubſtantivorum. Ad ſymphonias menſarum (de quibus Petronius et noſter Ep. II.) alludi, per ſe liquet et bene a Lipſio monitum eſt.

c. *ſtanno*: Lipſii iudicium ſequor. Antea: *ſtagno*, ſenſu incongruo: ſermo enim eſt de inſtrumentis luxuriae domeſti-

Cap. XXXV. Pergit, ut cauſas irae, in nobis ipſis ſitas, detegat.

2. *turba concionis*] i. amicorum congregatorum. *ſolitudinis*, ad ſervos referas.

non ferunt nisi varium ac recenti cura nitens marmor, qui mensam nisi crebris distinctam [d] venis, qui nolunt domi nisi auro pretiosa calcare: aequissimo animo foris et scabras lutosasque semitas spectant, et maiorem partem occurrentium squalidam, parietes insularum exesos, ruinosos, inaequales.

XXXVI. Quid ergo aliud est quod illos in publico non offendat, domi moveat, quam opinio illic aequa et patiens, domi morosa et querula? Omnes sensus perducendi sunt ad firmitatem: natura patientes sunt, si animus illos [a] destinat corrumpere, qui quotidie ad rationem reddendam vocandus est. Faciebat hoc Sextius, 2 ut consummato die, quum se ad nocturnam quietem recepisset, interrogaret animum suum: Quod hodie malum tuum sanasti? cui vitio obstitisti? qua parte melior es? Desinet ira, et erit moderatior, quae sciet sibi quotidie ad iudicem esse veniendum. Quid ergo pulchrius hac consuetudine excutiendi totum diem? qualis ille somnus post recognitionem sui sequitur? quam tranquillus, altus ac liber, quum aut laudatus est animus, aut

ad-

cis. De luxu hic memorato cf. de Benef. VII, 9. Meierotto II, 98. sqq.

d. *venis.* Ex *vinis* in codd. fecit Erasinus scite: *venis.* Antea: *naevis.* Cf. Plin. Nat. Hist. XIII, 15.

Cap. XXXVI. a. *desinat* vulg. lectio, quam Lipsius adstipulantibus aliquot codd. mutavit in: *desit*, quum e docto et veteri sermone sit petitum. Nostro tamen non familiaris est haec loquutio. Mox occurrit: *desinet ira.*

4. *insularum*] i. aedium vulgarium, a pluribus familiis habitatarum, quarumque parietes cum aliis aedibus non erant coniuncti: oppositae sunt domus. Ernesti Clav. Cic.

Cap. XXXVI. Quotidie itaque in te inquiras.

2. *Sextius*] cf. ad II, 36. Hanc eandem rationem sequutus est auctor aureorum carminum ap. Brunk. Gnomic. p. 108, 40. sq. Μηδ' ὕπνον μαλακοῖσιν ἐπ' ὄμμασι προςδέξασθαι, Πρὶν τῶν ἡμερινῶν ἔργων τρὶς ἕκαστον ἐπελθεῖν· Πῆ παρέβην; Τί δ' ἔρεξα; Τί μοι δέον οὐκ ἐτελέσθης; etc.

admonitus, et speculator sui censorque secretus cogno-
3 scit de moribus suis? Vtor hac potestate, et quotidie apud me causam dico: quum sublatum e conspectu lumen est, et conticuit uxor moris iam mei conscia, totum diem [b] mecum scrutor, facta ac dicta mea remetior. Nihil mihi ipse abscondo, nihil transeo: quare enim quidquam ex erroribus meis timeam, quum possim dicere: Vide ne istud amplius facias, nunc tibi ignosco. In illa disputatione pugnacius locutus es: noli postea congredi cum imperitis. nolunt discere, qui nunquam didicerunt. Illum liberius admonuisti, quam debebas: itaque non emendasti, sed offendisti. de cetero vide, non tantum, an verum sit quod dicis, sed an ille, cui dicitur, veri patiens sit.

XXXVII. Admoneri bonus gaudet: pessimus quisque correptorem asperrime patitur. In convivio quorundam te sales, et in dolorem tuum iacta verba tetigerunt? vitare vulgares convictus memento: solutior est post vinum licentia, quia ne sobriis quidem pudor est. [a] Iratum vidisti amicum tuum ostiario causidici alicuius, aut divitis, quod intrantem submoverat: et ipse pro

b. *mecum*: bona lectio. i. q. antea de Sextio erat: interrogaret animum suum. *Meum* reponere vult Gronov. ex aliquot codd., ut sincerius pariter et elegantius. Non assentior viro doctissimo, *meum diem* explicanti: omnia mea acta diei: sed non advertit, inferre se tautologiam.

Cap. XXXVII. a. *Iratum vidisti amicum tuum ostiario causidici alicuius, aut divitis*. Locus corruptus est. In codd. *causidici alicuius, aut vidisti*; alii *audisti*; alii *iudisci*, nullo sensu. Hinc fecit Muretus: *aut divitis*: Rubenius, *iudicis*: Gronov. *iurisconsulti*. Mureti coniectura, quamvis non primaria, praeferri tamen debet, meo quidem iudicio, ceteris. Nomen tamen fuisse videtur, quod beatum ac potentem hominem significaret, ut statim sequentia docent. Ceterum P. Fabrum, qui duo ista vocabula prorsus delenda censebat, non audiendum esse, contextus quemque docebit. Fortasse fuit: *aulici*.

Cap. XXXVII. Praesume animo multa esse patienda.

pro illo iratus extremo mancipio fuisti. Irasceris ergo 2 catenario cani? et hic quum multum latravit, obiecto cibo mansuescit. recede longius, et ride. Nunc iste aliquem se putat, quod custodit litigatorum turba limen obsessum: nunc ille qui intra iacet, felix fortunatusque est, et beati hominis iudicat ac potentis indicium, difficilem ianuam. nescit durissimum esse ostium carceris. Praesume animo, multa esse tibi patienda. Numquis se 3 hieme algere miratur? numquis in mari nauseare, in via concuti? Fortis est animus, ad quae praeparatus venit. Minus honorato loco positus, irasci coepisti convivatori, vocatori, ipsi qui tibi praeferebatur. Demens, quid interest, quam lecti premas partem? honestiorem te aut turpiorem potest facere pulvinus? Non aequis quendam oculis vidisti, quia de ingenio tuo male locutus est. Recipis hanc legem? ergo te Ennius, quo non delectaris, odisset: et Hortensius simultates tibi indiceret: et Cicero, si derideres carmina eius, inimicus esset.

2. *Irasceris — cani?*] Lipsius parum abest, quin de servo ianitore intelligat, quoniam veteri more in catena fuerint. At quidni proprie intelligamus, equidem non video. Nemo enim unus dubitat, quin canes religati pro foribus fuerint. Exemplum exstat talis canis apud Sueton. Vitell. c. 16. Petron. c. 72. ad ianuam venimus, ubi canis catenarius tanto nos tumultu excepit —. *Causidici*, qui h. l. memorantur, locum Oratorum tenuere sub Caesaribus parum honorifice; lucri enim unius amore causas egerunt, ideoque non sine contemtu vocantur. Tac. de Orat. I, 18. Quinct. XII, 1.

3. *Ennius*] poeta Rudius e Calabria (nat. a. V. C. 514. † 583.), cuius Annales de Bellis Romanorum aliaque poemata non magis in honore erant inde ab aevo Augusteo (Horat. Epp. II, 1, 50. sqq. ubi vid. Intpp.) quam orationes *Q. Hortensii* (nat. a. A. V. C. 639. † 703. Cic. Brut. 88. ib. Wezel.) atque eius aequalis et aemuli *M. T. Ciceronis* carmina. (Iuvenal. X, 122. Quinctil. XI, 1. ubi cf. Intpp.)

XXXVIII. [a] Vis tu aequo animo pati candidatus suffragia? Contumeliam tibi fecit aliquis: numquid maiorem quam Diogeni, philosopho Stoico? cui de ira quum maxime differenti, adolescens protervus inspuit: tulit hoc ille leniter ac sapienter. „Non quidem." inquit, „irascor; sed dubito tamen, an irasci oporteat."
2 Cato noster melius: cui quum causam agenti, in frontem mediam quantum poterat attracta pingui saliva, inspuisset Lentulus, ille patrum nostrorum memoriâ factiosus et impotens, abstersit faciem, et, „affirmabo," inquit, „omnibus, Lentule, falli eos, qui te negant os habere."

XXXIX.

Cap. XXXVIII. a. *Vis tu — suffragia.* Lipsius emendans: *Non vis tu;* doctissime a Gronov. repulsus est, monenti, *vis tu* idem significare, quod: *visne tu*, *non vis?* Exempla apud eum vide; res enim nunc notior est, quam ut in ea explicanda moremur.

Cap. XXXVIII. Maiora tibi mala contingere possent.

Contumeliam] in ambienda dignitate, ideoque in suffragiis et iudiciis de te ferendis. — ***Diogeni — Stoico:*** cui cognomen Babylonii est, etsi Seleucia ad Tigrim oriundus. Fuit discipulus Chrysippi et plura scripsit. Cum Carneade academico, et Critolao peripatetico ab Atheniensibus Romam missus, ut multam ob urbem Oropum direptam iis impositam a Romanis deprecarentur, a. V. C. 598. (Pausan. VII, XI.) Apposite observat Pet. Baylius (Diction. hist. et crit. Diogene, p. 297. T. II, 8. ed. 1740.) nostro loco adducto: il lui échappa une parole, qui ne s'ajustoit point parfaitement avec la doctrine de sa Secte. Il devoit être assûré en qualité de Stoique qu'il ne devoit point se mettre en colere. Fabric. Bibl. Gr. III, p. 560. Harl.

2. ***Lentulus***] Non M. Cornel. Lentulum Clodianum hic intelligam cum Lipsio: fuit is consul a. V. C. 681. (cf. Freinshem. Suppl. Liv. XCVI, 1. Sallust. fragm. ap. Aul. Gell. noct. att. XVIII, 4.); sed P. Cornel. Lentulum Suram, consulem a. V. C. 682., a Censoribus ob infamiam vitae motum e Senatu: praetorem a. V. C. 690. M. T. Cicerone consule, et mox in carcere ut participem conspirationis Catilinariae strangulatum.

XXXIX. Contigit iam nobis, Novate, bene componere animum, si aut non sentit iracundiam, aut superior est. Videamus quomodo alienam iram leniamus: nec enim sani esse tantum volumus, sed sanare. Primam iram non audebimus oratione mulcere, surda est et amens: dabimus illi spatium. remedia in remissionibus prosunt. nec oculos tumentes tentabimus, vim rigentem movendo incitaturi, nec cetera vitia, dum fervent. Initia morborum quies curat. „Quantulum," 2
inquis, „prodest remedium tuum, si sua sponte desinen„tem iram placat?" Primum, ut citius desinat, efficit: deinde custodiet, ne recidat: ipsum quoque impetum, quem non audet lenire, fallet. Removebit omnia ultionis instrumenta: simulabit iram, ut tanquam adiutor, et doloris comes plus auctoritatis in consiliis habeat: moras nectet, et dum maiorem quaerit poenam, praesentem differet: omni arte requiem furori dabit. Si 3
vehementior erit; aut pudorem illi cui non resistat, incutiet, aut metum. Si infirmior; sermones inferet, vel gratos, vel novos, et cupiditate cognoscendi avocabit. Medicum, aiunt, quum regis filiam curare deberet, nec sine ferro posset, dum tumentem mammam [a] leniter fovet, scalpellum spongiâ tectum induxisse. Re-

 pugnas-

Cap. XXXIX. a. *leniter*. in Gronov. et bipont. operarum vitio: *leviter*.

tum. Hinc *facliosus* et *impotens* (improbus) audit. Vid. Ernesti Ind. hist. ad Cic. *os habere:* iocose. Omnes quidem contendunt, te esse sine ore et fronte (i. impudentissimum): at ego pervincam, te certe non sine ore esse, e quo mihi insputsti.

Cap. XXXIX. De lenienda ira aliena. cf. c. V.

tentabimus] i. movebimus ad videndum ideoque curabimus. *vim rigentem* i. nervos, morbositate rigentes, nec ceteros morbos, qui sunt in accessionibus.

3. *Medicum*] int. chirurgum, ut nos loquimur, qui scalpellum *induxerit*, admoverit.

pugnasset puella remedio palam admoto: eadem, quia non exspectavit, dolorem tulit.

XL. Quaedam non nisi decepta sanantur. Alteri dices, „Vide ne inimicis iracundia tua voluptati sit:" Alteri, „Vide ne magnitudo animi tui, creditumque apud „plerosque robur, cadat." Indignor mehercule, et non invenio dolendi modum, sed tempus exspectandum est: dabit poenas. Serva istud in animo tuo. quum potueris, et pro mora reddes. Castigare vero irascentem, et ultro [a] obviam ire ei, incitare est. Varie aggrederis, blandeque: nisi forte tanta persona eris, ut possis iram comminuere, quemadmodum fecit divus Augu-
2 stus, quum coenaret apud [b] Vedium Pollionem. Fregerat unus ex servis eius crystallinum. rapi eum Vedius iussit, nec vulgari quidem periturum morte; muraenis ob-

Cap. XL. a. *et ultro obviam ire ei:* vulgata lectio, bono sensu: noli castigare iratum, nec statim ei resistere, et vi ab irascendo avocare. Optimi libri et MSS. nostram tuentur lectionem. Diversam et ipsam a bonis libris oblatam, sinceram et unice veram iudicat Gronov.: *et ultro obirasci:* i. e. irata obiurgatione iram velle sedare. Non assentior. Non enim iram, sed austeram eamque manifestam reprehensionem et castigationem contextus hic requirit. Itaque neque Grutero, neque Lipsio irascar, quod ille non verbulo probaret, nec hic meminisset. Equidem *obirasci* ad felices librariorum lapsus pertinere putem. b. *Vidium Pollionem:* a Pinciano restitut. ex Dione ac Plinio: vid. not. Antea: *Atedium P.*, ut in Erasm. ed.

Cap. XL. Fallas iratum.

2. *Vedius Pollio*] unus ex ditissimis et luxuriosissimis equitibus romanis suae aetatis, quum antea libertus fuisset; amicus Augusti, quem, quum a. V. C. 739. moreretur, heredem ex plurima parte reliquit, in qua et villa Pausilypum inter Neapolin et Puteolos fortasse cum piscina erat. cf. Dio Cass. LIV, 23., qui et hanc ipsam rem retulit, non tamen sine reprehensione Augusti; more suo saepe subabsurdo. Et Plin. Nat. Hist. IX, 39. confirmat Vedii Pollionis crudelitatem. *Muraenae* (Muraenae helenae L.); circa Sardiniam Indiamque orientalem ac occidentalem frequentes hae anguillae marinae, inque deliciis habitae apud Romanos. Quaedam hanc in rem collegit Meierotto II, p. 179. sqq.

mitti

obiici iubebatur, quas ingentes in piscina continebat.
Quis non hoc illum putaret luxuriae causa facere? sae-
vitia erat. Evasit e manibus puer, et confugit ad Cae-
saris pedes, nihil aliud petiturus, quam ut aliter peri-
ret, nec esca fieret. ᵃ Motus est novitate crudelitatis
Caesar, et illum quidem mitti, crystallina autem omnia
coram se frangi iussit, complerique piscinam. Fuit Cae- 3
sari sic castigandus amicus: bene usus est viribus suis.
E convivio rapi homines ᶜ imperas, et novi generis
poenis lancinari? si calix tuus fractus est, viscera homi-
nis distrahentur? tantum tibi placebis, ut ibi aliquem
duci iubeas, ubi Caesar est?

XLI. ᵃ Si cui tantum potentiae est, ut iram ex su-
periori loco aggredi possit, male tractet: at talem dum-
taxat, qualem modo retuli, feram, immanem, sangui-
nariam, quae iam insanabilis est, nisi maius aliquid ex-
timuit. — ᵇ Pacem demus animo, quam dabit prae- 2

 cepto-

c. *imperas.* Codex Lipsii: *viperas*, unde Lipsius fecit: *viperis*, vel *ad viperas*: collato De Clement. I, 18. de ipso hoc Vedio: Servos, qui se aliquid offenderant, in vivarium, quid aliud, quam serpentibus obiici iubebat. Vulgatam tamen sinceram puto. Ingeniosum librar. lapsum esse iudicio.

Cap. XLI. a. *Si cui tantum potentiae est, ut iram ex superiori loco aggredi possit, male tractet: at talem —.* Hanc lectionem distincte scriptam invenit Rubenius in Codice bruxell., quam veram puto, cf. Gruter. Antea: *Sic instandum potentiae. at* omittit ed. Gron. et bipont,

b. *Pacem demus.* Ante *Pacem* quaedam defecisse hic putat Lipsius. Non assentior. Incipit enim hic conclusio totius commentationis. Mox: *merentes* Lipsius dedit e cod. suo: antea: *merearis.*

mitti] i. dimitti, poena liberari, et Dione referente. *complerique* i. deiici iussit fragmenta haec in piscinam. Lipsius proprie intelligit de piscina, terra alioque aggere complenda.

3. *viscera hominis distrahentur*] Eodem vocabulo usus est Plin. l. l.: quia in alio genere (ferarum) totum pariter hominem *distrahi*, spectari non poterat.

Cap. XLI. Virtutis semper cupidi animo nostro pacem, atque aequabilitatem demus. Incipit hoc capite conclusio totius commentationis de Ira.

ſpectat. Idem facimus. aliquem nobiscum alligatum laceſſimus: quum victo victorique finis, [b] et quidem matutinus, immineat. Quieti potius, pacatique, quantulumcunque ſupereſt, exigamus. nulli cadaver noſtrum
3 iaceat inviſum. Saepe rixam conclamatum in vicino incendium ſolvit, et interventus ferae latronem viatoremque diducit. Colluctari cum minoribus malis non vacat, ubi metus maior apparuit. Quid nobis cum dimicatione et inſidiis? numquid amplius iſti, cui iraſceris, quam mortem optas? etiam te quieſcente morietur. per-
4 dis operam: facere vis, quod futurum eſt. „Nolo," inquis, „utique occidere, ſed exſilio, ſed ignominiâ, ſed „damno afficere." Magis ignoſco ei, qui vulnus inimici, quam qui [c] inſulam concupiſcit; hic enim non tantum mali animi eſt, ſed puſilli. Sive de ultimis ſuppliciis cogitas, ſive de levioribus; quantulum eſt temporis, quo aut ille poenâ ſuâ torqueatur, aut tu malum
5 gaudium ex aliena percipias? Iam ipſum ſpiritum exſpuimus, interim dum trahimus. Dum inter homines ſumus, colamus humanitatem: non timori cuiquam, non periculo ſimus: detrimenta, iniurias, convicia, vellicationes contemnamus, et magno animo brevia feramus incommoda. Dum reſpicimus, quod aiunt, verſamusque nos, iam mortalitas aderit.

b. *et quidem matutinus* Lipſius e codd. *aeque maturus* antea legebatur.

c. *inſulam* e codd. praetuli. Antea *punctiunculam* e. c. ap. Eraſm. Muretus dederat *puſulam*, quod et Lipſius probavit. Intendenti liquebit, *vulnus inimici* ad mortem, de qua paulo ante ſermo erat, ſpectare, et *inſulam*, quae ut levius quid vulneri opponitur, ad exſilium, ignominiam: ideoque ſermonem neque longinquum neque durum eſſe, quod tamen Lipſius cenſebat.

ria occurrunt, e. c. ap. Sueton. Aug. 43. Ner. 12. Etiam nunc apud Hiſpanos in uſu eſt, ut confectores ferarum in ſpectaculis taurum, in rabiem veſte rubra adductum, interficiant; tali modo et Romani uſi ſunt in feram, quae ſuperior diſcederet.

AD

AD HELVIAM MATREM DE CONSOLATIONE

LIBER VNVS.

ARGVMENTVM.

Introitus huius consolationis apprime elegans et prudenter et cum arte praemittitur. Exponit caussam, cur non prius matrem consolatus esset, quam temporis spatio quodam praeterlapso. Nunc se consurrexisse priorem, et nova consolandi ratione uti. Sperat fore, ut hoc ipsum, quod tamquam infelix et exsul suos consoletur, matrem ad allocutionem suam audiendam moveat. (c. 1.) *Quum itaque tempus vim suam ad mitigandum matris dolorem exercuisset, tranquille modum, quo in dolore compescendo uti velit, declarat; et primum mala, quae iam passa sit mater admodum gravia, exponit* (c. 2. 3.). *Deinde docet, matri nullam caussam esse, cur doleat lugeatve, quoniam ipse exsul nihil patiatur, propter quod vere possit dici miser: ea enim, quae apud nos nomine secundae adversaeve fortunae veniant, ad adventitia pertinere, ideoque et ipsum exsilium* (c. 4. 5.). *Quod quum commutatione loci contineatur, facile patere, ostendit, in eo nihil mali inesse: primum, quia hominis naturae innata sit loci ex loco mutatio, quod et usu quotidiano et historia probat* (c. 5. 6. 7.) *eaque ipsa insulae Corsicae* (c. 8, 1—3.): *deinde, quod ubicunque, vel in loco desertissimo et humillimo tugurio, quum eadem rerum natura tum virtute uti possit exsul* (c. 8, 3—9, 8.), *quod Marcelli praeclaro exemplo illustrat. — Incommoda autem, exsilium comitantia, facile tolerari posse a sapientiae studioso, e. g. paupertatem. Ita vi oppositi in avaritiae ac luxuriae, omnia subvertentis, insaniam invehitur. Animus tranquillus, pergit, his supervacuis facile carebit vel in exsilio* (c. 9, 9—c. 12.), *quid, quod pauperes feliciores ditioribus sint, et hos frequenter conditione pauperum uti oporteat: exempla antiqua* (c. 12.). *Ne tamen quis putet, singula quidem mala in exsilio satis bene sustineri posse, non item omnia, quae simul exsuli adsint, e. g. paupertatem, ignominiam, contemtum, ille secum reputet, eum qui unum malum toleret, et omnia tolerare, sicut altera parte qui una virtute gaudeat, omnibus ceteris uti. Quae quum ita sint, significat, se haudquaquam miserum dici posse, neque* adeo

adeo in sua conditione causam luctus ac moeroris latere (c. 13.). *Iam pergit ad causas ceteras, quae matrem ad luctum perducant, refellendas. Ac primum monet, matrem non egere sui praesidii, quod unquam a se incolumi petiverit, quum neque ambitiosa sit, neque gratiam aut potentiam filiorum umquam ostentaverit* (c. 14.) *Secundo autem loco desiderium filii dilecti causam, quidem luctus eximiam esse* (c. 15.), *sed contra illud hortatur eam virtutis et fortitudinis, qua ceteras sui aevi feminas facile antecedat, similem Corneliae Gracchorum, et Rutiliae Cottae matris* (c. 16, 7.). *Iam quum luctus remediis vulgaribus, e. c. ludis, peregrinationibus etc. difficillime compesci possit, suadet matri, ut animum ad liberalia studia applicet* (c. 16, 7—13.). *Accedunt studia duorum reliquorum filiorum, qui in eo toti sint, ut matrem consolentur; nepotes, et ipse pater* (c. 16, 13. fin.). *Denique sororem, mulierem praestantissimam, magno eius solatio fore monet, oratque, ut se laetum atque alacrem cogitet* (c. 17.).

Quum Seneca, Messalinae invidia inter adulteros Iuliae, Germanici filiae, haud dubie falsissime, accusatus, in Corsicam relegatus esset (a. V. C. 794. Dio Cass. LX, 8.), *quadragesimum fere annum egit, iam dudum ob claritudinem studiorum, ut Taciti verbis* (Annal. XII, 8.) *utar, conspicuus. Hoc exsilium per octo annos tolerare debuit (memoratur eius reditus* a Dion. Cassio LX, 32. ad ann. 801. cf. Tacit. l. mem.) *Cuius fructus eximius est consolatio ad Helviam (in MSS. Helbiam, Hebiam appellatam) matrem, vel eo nomine magni facienda, quod et unica est ex iis, quae usque ad eum scriptae sunt, consolationibus, et quod dulcedinem aliquam secum fert ab exsule in suorum solatium conscripta. Nullum enim ex libris de luctu minuendo ante Senecam literis mandatis ad nostra tempora pervenisse notum est. In quibus, nisi primus, celeberrimus tamen fuit Crantoris veteris Academici* (circ. Ol. 116.) *libellus, non magnus ille quidem, sed aureolus, et, ut Tuberoni Panaetius praecepit, ad verbum ediscendus, ut Ciceron. verbis Acad. Qu.* IV, 44. *utar. Vocatur ap. Cic. Tusc. Dispp.* I, 48. *Consolatio: consolabatur autem hoc commentario Hippoclem, qui filiorum mortem lugebat. Et Diogen. Laert.* IV, 27. θαυμάζεται δὲ αὐτοῦ μάλιστα βιβλίον τὸ περὶ πένθους: *ubi vid. Menag. Eum sequutus est M. T. Cicero in consolatione filiae, teste Plinio Nat. Hist. praef.* p. 8. T. 1. bip. *Quam in Ciceronis operibus legimus consolationem, esse a Car. Sigonio perscriptam, inter omnes constat. Metrodorus Epicureus quoque Atheniensis (Lampsacenus alias dictus) composuit Consolationem, qua sororis luctum, amisso optimae indolis filio, mitigare studuit: a Seneca Ep.* 98. *med. laudatam. Clarum fuit quidem nomen in antiquitate, sed libros*

bros eius non fere praeter suos, si Ciceroni (Tusc. Dispp. II, 3.) *fides habenda sit, quisquam in manus sumsit. Enimvero quum Epicuri asseclis Roma abundaret, non dubitandum est, quin et iste libellus multis lectus fuerit. Omitto Theophrastum, cuius Callisthenes, s. de luctu, quo Callisthenis amici sui mortem ab Alexandro M. ei inflictam luget, magni factus est*, (Cic. Tusc. III, 10. V, 9. fin.) *Ciceronis libellum ad Cottam de luctu minuendo* (a. V. C. 633.) *perscriptum, et alios. In iis, qui post Senecam Consolationes scripsere,* ***Plutarchi*** *iuvenis consolatio ad Apollonium* (Tom. VII. Hutten. p. 316—370.), *in qua Crantoris libellus magnam partem expressus creditur, et Anicii Manlii Torquati Severini* ***Boethii*** *consolatio philosophica in carcere composita, potissimum nominari merentur. Ceterum probatur mihi Lipsii iudicium de hoc libello: Scriptum ipsum animi et eloquentiae plenum, numeris et structura compositum, atque etiam ordine praeter cetera dispositum. Ausim dicere, palmam inter libellos poscit.*

I.

Saepe iam, mater optima, impetum cepi consolandi te, saepe continui. Vt auderem, multa me impellebant: primum, videbar depositurus omnia incommoda, quum lacrimas tuas, etiamsi supprimere non potuissem, interim certe abstersissem. deinde, plus habiturum me auctoritatis non dubitabam ad excitandam te; si prior ipse consurrexissem. praeterea timebam, ne [a] a me non victa, Fortuna aliquem meorum vinceret. Itaque utcunque conabar, manu super plagam meam imposita, 2

Varietas Lectionis.

Cap. I. a. *a me non victa Fortuna*. i. timebam, ne F. et alium quemque meorum vinceret, quum me vicisset. Lipsius tamen praefert: *ne me non victo F.* i. ne quum me non vicisset, in quem tam saeva ingruit, meos vinceret. Volo hanc palmam ferre, ut nec me, nec ceteros (vincat). Nexus priorem lectionem suadere videtur; itaque cum Erasm. al. tuitus sum. Si enim victus esset a Fortuna, metus iustus erat, ne et alios suorum vinceret; at quum illam vicisset, quis metui locus supererat, quem non statim tollere poterat?

Animadversiones.

Cap. I. Causas enumerat, cur non prius Matrem consolatus sit.

posita, ad obliganda vulnera vestra reptare. Hoc propositum meum erant rursus quae retardarent. Dolori tuo, dum recens saeviret, sciebam occurrendum non esse, ne illum ipsa solatia irritarent, et accenderent: nam in morbis quoque nihil est perniciosius, quam immatura
3 medicina. Exspectabam itaque dum ipse vires suas frangeret, et ad sustinenda remedia morâ mitigatus, tangi se ac tractari pateretur. Praeterea, quum omnia clarissimorum ingeniorum monumenta, ad compescendos moderandosque luctus composita evolverem, non inveniebam exemplum eius, qui consolatus suos esset,
4 quum ipse ab illis comploraretur. Ita in re nova haesitabam, verebarque, ne haec non consolatio, sed exulceratio esset. Quid quod novis verbis, nec ex vulgari et quotidiana sumtis allocutione, opus erat homini ad consolandos suos ex ipso rogo caput allevanti? Omnis autem magnitudo doloris modum excedentis necesse est dilectum verborum eripiat, quum saepe vocem quoque ipsam intercludat. Vtcunque connitar, non fiduciâ ingenii,

2. *Dolori tuo — medicina*] Ipse noster hoc praecepit de Ira III, 39. Et quis philosophorum medicorumve hoc non suasit! Conferas tamen, si tanti est, Ovid. Pont. IV, 11, 17. et Plutarch. Consolat. ad Apollon. p. 316. 317. T. VII. Hutten. ibique dicta Aeschyli, Euripidis et Menandri praeclara.

3. *Praeterea*] Consolationem Ciceronis, Metrodori Epicurei aliorumque libros de luctu, e. c. Crantoris, Theophrasti, Callisthenis etc. non in exsilio innuit scriptos esse, ideoque se hac ex parte primum auctorem esse, qui ipse exsul suos consoletur, pronuntiat. *comploraretur*, tanquam mortuus.

4. *exulceratio*] quasi renovatio doloris: redit ad metaphoram, qua antea usus erat. *Allocutio* est consolatio: Epist. 118. Catull. XXXVI, 6. παραμυθία, παραμυθεῖσθαι. *Omnis autem — intercludat.* ratio in eo posita esse videtur, quod imaginatio nimis luctu excitata, et mali notionibus adeo abrepta et extra se elata est, ut quae sentiat verbis vulgaribus multo fortiora censendo imaginibus verbisque haud solenni-

genii, sed quia possum instar efficacissimae consolationis esse consolator. Cui nihil negares, huic hoc utique te non esse negaturam (licet omnis moeror contumax sit) spero, ut desiderio tuo velis a me modum statui.

II. Vide quantum de indulgentia tua promiserim mihi: potentiorem me futurum apud te non dubito, quam dolorem tuum, quo nihil est apud miseros potentius. Itaque [a] ne statim cum eo concurram, adero prius illi, et quibus excitetur, ingeram: omnia proferam, et rescindam quae iam obducta sunt. Dicet 2
aliquis: „Quod hoc genus est consolandi, obliterata „mala revocare, et animum in omnium aerumnarum „suarum conspectu collocare, vix unius patientem?" Sed is cogitet, quaecunque usque eo perniciosa sunt, ut contra remedium convaluerint, plerumque contrariis curari. Omnes itaque luctus illi suos, omnia lugubria admovebo: hoc erit, non molli viâ mederi, sed urere ac secare. Quid consequar? ut pudeat animum, tot miseriarum victorem, aegre ferre unum vulnus in corpore tam cicatricoso. Fleant itaque diutius, et ge- 3
mant, quorum delicatas mentes enervavit longa felicitas,

Cap. II. a. *ne statim.* Lipsius mavult: *nec st.* Vulgata tamen proba est, ἵνα μή.

lennibus atque constructionibus verborum inauditis utatur, ideoque, quasi vero ne haec quidem adiumenta sufficiant, exclamationibus abruptisque loquutionibus sensa sua efferre connitatur.

Cap. II. Consilium, quod in consolanda matre sequi vult, indicat. Mala igitur, quae iam perpessa sit, matri, ut sibi quasi viam muniat ad consolationem, in memoriam revocat, sperans fore ut, his propius perpensis, hoc unum malum, quo nunc opprimatur, facilius perferat, ad ea quae antecesserint.

ingeram] parabo, conciliabo: et *rescindam*, renovabo violenter (de vulneribus iam curatis propria verba *rescindere* et *obduci*: Ovid. Trist. III, 11, 63. Ovid. Metam. XII, 543.).

3 citas, et ad leviſſimarum iniuriarum motus collabantur: at quorum omnes anni per calamitates tranſierunt, graviſſima quoque forti et immobili conſtantia perferant. Vnum habet aſſidua infelicitas [b] bonum, quod
4 quos ſaepe vexat, noviſſime indurat. Nullam tibi fortuna vacationem dedit a graviſſimis luctibus: ne natalem quidem tuum excepit. Amiſiſti matrem ſtatim nata, immo dum naſcereris, et ad vitam quodammodo expoſita es. Creviſti ſub noverca, quam tu quidem omni obſequio et pietate, quanta vel in filia conſpici poteſt, matrem fieri coëgiſti: nulli tamen non magno conſtitit et bona noverca. Avunculum indulgentiſſimum, optimum ac fortiſſimum virum, quum adventum eius exſpectares, amiſiſti. Et ne ſaevitiam ſuam fortuna leviorem [c] diducendo faceret, intra triceſimum diem, cariſſimum virum tuum, ex quo ma-
5 ter trium liberorum eras, extuliſti. Lugenti tibi luctus nuntiatus eſt, omnibus quidem abſentibus liberis: quaſi de induſtria in id tempus coniectis malis tuis, ut nihil eſſet ubi ſe dolor tuus reclinaret. Tranſeo tot pericula, tot metus, quos ſine intervallo

b. *bonum:* ut ſit ſubſtantive ſumendum. Gronov. e MSS. recte recepit. Antea: *boni.*

c. *diducendo*, ſpatium dando, ſeparando. Agitur autem de mora, quam fortuna matri conceſſerit, exigua, ut virum per triginta dies tantummodo ex itinere receptum mox amiſerit: ex quo ſpatio colligi poterat, fortunam mitigatam eſſe; at res ſecus ceſſit. Reſtituit Gronov. ex cod. Antea: *deducendo* i. diminuendo, detrahendo. Ceterum frequens in codd. haec confuſio ſyllabarum *di* et *de*: cf. v. c. Gisbert. Cuperi Obſſ. IV, 5, p. 67. ſq.

3. *motus*] quos quis ſentiat, morſus.

4. *ad vitam q. expoſita es*] quippe orba, ut nemo fere eſſet, qui curam eius gereret in vita, matre mortua. Exponitur autem infans ut ad ianuam, (Sueton. Claud. 27.) ad plateam, ſic h. l. *ad vitam*, abiectus.

Avunculum Senecae, qui ſororem Helviae in matrimonio habebat. Quum ex praefectura Aegypti rediret, mortuus eſt. Cf. cap. ultim.

vallo in te incursantes pertulisti: modo in eundem sinum, ex quo tres nepotes emiseras, ossa trium nepotum recepisti. Intra vicesimum diem, quam filium meum in manibus et in osculis tuis mortuum funeraveras, raptum me audisti: hoc adhuc defuerat tibi, lugere vivos.

III. Gravissimum est ex omnibus, quae unquam in corpus tuum descenderunt, recens vulnus: fateor. non summam cutem rupit: pectus et viscera ipsa divisit. Sed quemadmodum tirones leviter saucii tamen vociferantur, et manus medicorum magis, quam ferrum horrent, at veterani quamvis confossi patienter ac sine gemitu, velut aliena corpora, [a] exsecari patiuntur; ita tu nunc debes te fortiter praebere curationi. Lamentationes quidem et ululatus, et alia per quae fere muliebris dolor tumultuatur, amove: perdidisti enim tot mala, si nondum misera esse didicisti. Ecquid videor tecum timide egisse? nil tibi subduxi

Cap. III. a. *exsecari*. Ita membr. Pinciani: alii *exteriari*. *exsarneri*. *exinanire*. *excavari*. Iuretus coni. *exsaniari*. Recte Gronov. defendit receptam lect.; ut milite saucio eoque veterano digniorem: laudatque Cic. Tusc. Disp. II, 15. Senec. Ep. 78. med. Curt. 9, 5, 23.

5. *raptum me*] in exsilium. Hoc autem ipso luctus quoque et calamitas, quae in nostrum incurrit, augebatur.

Cap. III. Esse quidem hoc malum gravissimum, attamen fortiter perferendum ob mala, quae passa sit.

Sed quemadmodum — curationi.] Haec comparatio apud Veteres frequens non sine arte hic adhibetur, e re militari repetita: *tirones* i. milites adolescentes, recens delecti, opponuntur *veteranis*, quorum fortitudinem matris imitatione dignam proponit. Cf. et de Providentia c. IV, 7.

2. *perdidisti.*] haec mala tibi nihil profuerunt ad animum indurandum: vid. de Ira III, 23, 2.; nec perdiderat dicta i. vi sua in animos advertendos non caruere. Et quis ignorat nobile Titi dictum: amici! diem perdidi: ap. Suet. Tit. VIII. Alia exempla in re nunc notiore affert Gronov. ad h. l., quia Lipsium a ve-

duxi ex malis tuis, sed omnia coacervata ante te posui. Magno id animo feci: constitui enim vincere dolorem tuum, non circumscribere.

IV. Vincam autem, puto: primum, si ostendero nihil me pati, propter quod possim dici miser, nedum propter quod miseros etiam, quos contingo, faciam: deinde, si ad te transiero, et probavero, ne tuam quidem gravem esse fortunam, quae tota ex mea
2 pendet. Hoc prius aggrediar, quod pietas tua audire gestit, nihil mali esse mihi: [a] si potero, ipsas res quibus me putas premi, non esse intolerabiles, faciam manifestum. Sin id credi non potuerit: at ego mihi ipse magis placebo, quod inter eas res beatus ero, quae miseros solent facere. Non est quod de me aliis credas: ipse tibi, ne quid incertis opinionibus perturberis, indico me non esse miserum. Adiiciam, quo securior sis, nec fieri quidem posse miserum.

V. Bona conditione [a] conditi sumus, si eam non deseruerimus. Id egit rerum natura, ut ad bene vivendum non magno apparatu opus esset: unusquisque facere se beatum potest. Leve momentum in adventitiis

Cap. IV. a. *si potero.* Lipsius eiecit e textu post *si*, sequentia: *hoc tibi demonstrare non*, quae verba a multis MSS. absunt. Equidem non vehementer repugno: attamen non opus esse putem, ut totam hanc quadrigam, uti Lipsius vocat, expungas: modo scribas: *si hoc tibi demonstrare nunc potero*, et omnia bene se habebunt.

Cap. V. a. *conditi s.* al. *geniti*, praefert. I. M. Heusinger Emendd. p. 237. sed vulgata bene tueri possumus: Ciceroni quidem familiarius est dicere: ea lege ac conditione geniti sumus —: nec nostro displicet haec loquutio.

a vero sensu aberrasse viderat. *Magno* i. constanti.

Cap. IV. Se nec esse, nec fieri quidem posse miserum, ostendere incipit, eo consilio, ut matris dolorem vincat.

Cap V. Quum et res secundae et adversae in adventitiis i. adiaphoris sint, sapientiae studiosus quid, quod sapiens ab iis se cavere, ideoque miseriam evitare potest. Rerum enim natura, i. Deus ex Decretis Stoicorum, ita omnia optime disposuit. Cf. Cic. Paradox. 2.

tiis rebus eſt, et quod in neutram partem magnas vires habeat: nec ſecunda ſapientem evehunt, nec adverſa demittunt. Laboravit enim ſemper, ut in ſe plurimum poneret, intra ſe omne gaudium peteret. Quid 2
ergo? ſapientem me eſſe dico? minime. nam id quidem ſi profiteri poſſem, non tantum negarem miſerum me eſſe, ſed omnium fortunatiſſimum, et in vicinum Deo perductum praedicarem. Nunc, quod ſatis eſt ad omnes miſerias leniendas, ſapientibus viris me dedi, et (nondum in auxilium mei validus) in aliena caſtra confugi, eorum ſcilicet, qui facile ſe et ſua tuentur. Illi me iuſſerunt ſtare aſſidue, velut in prae- 3
ſidio poſitum, et omnes conatus fortunae, et omnes impetus proſpicere multo ante quam incurrant. Illis gravis eſt, quibus eſt repentina: facile eam ſuſtinet, qui ſemper exſpectat. Nam et hoſtium adventus eos proſternit, quos inopinate occupavit: at qui futuro ſe bello ante bellum paraverunt, compoſiti et aptati, primum, qui tumultuoſiſſimus eſt, ictum facile excipiunt. Nunquam ego fortunae credidi, etiamſi videretur pa- 4
cem agere: omnia illa, quae in me indulgentiſſime conferebat, pecuniam, honores, gloriam, eo loco poſui, unde poſſet ea ſine motu meo repetere.

 Inter-

2. *in vicinum Deo*] i. in conſortium Deo venire, Nat. Qu. I, praef. §. 5. (Lipſii Manuduct. in philoſ. Stoic. III, 14.). *ſapientibus viris* i. Stoicis, in quorum libris legendis otium ſuum collocaſſe apparet.

3. *velut in praeſidio p.*] Eſt haec Stoicorum ſententia: quare comparaverunt frequenter vitam cum militia. Exempla quaedam collegit Gataker. ad Antonin. p. 77. 78. addi oportuit, quae Socrates ap. Platon. Apolog. p. 66. 67. Tom. I. bip. et alibi praeclare hanc in rem diſſeruit, quem ceteri hac formula utentes ſequuti eſſe videntur.

4. *Numquam ego fortunae — honores — repetere*] Noſtrum jam ante exſilium tam divitiis gloriaque eloquentiae virtutis ac doctrinae laude quam honoribus eminuiſſe, inde liquet, quod ipſe infra c. 14. 3.

[b] Intervallum inter illa et me magnum habui. itaque abstulit illa, non avulsit. Neminem adversa fortuna com-
5 minuit, nisi quem secunda decepit. Illi qui munera eius velut sua et perpetua amaverunt, qui se propter illa suspici voluerunt, iacent et moerent, quum vanos et pueriles animos, omnis solidae voluptatis ignaros, falsa et mobilia oblectamenta destituunt. At ille qui se laetis rebus non inflavit, nec mutatis contrahit; adversus utrumque statum invictum animum tenet, exploratae iam firmitatis. nam in ipsa felicitate, quid
6 contra infelicitatem valeret, expertus est. Itaque ego in illis quae omnes optant, existimavi semper, nihil veri boni inesse: quin inania, et specioso ac decepturo fuco circumlita inveni, intra nihil habentia fronti suae simile. Nam in illis quae mala vocantur, nihil tam terribile ac durum invenio, quam opinio vulgi minabatur. verbum quidem ipsum, persuasione quadam et consensu iam asperius ad aures venit, et audientes tanquam triste et exsecrabile ferit: ita enim populus iussit:

b. *Intervallum inter illa et me* e codd. nonnullis recepi. Antea: *inter me et illa.*

5. se puerum *locupletem* vocat, et ex iudicio Caligulae de nostro, ap. Sueton. Cal. LIII, qui *tunc maxime placentem* celebrat, coll. Dione Cassio LIX, 19. ad ann. V. C. 792. videmus eum eloquentiae, virtutis et doctrinae laude floruisse. Tacit. XII, 8. Quaesturam ante exsilium gessisse, apparet ex cap. 17. infra.

6. *fuco*] fucus propr. succus quidam fuit, quem ex Lichene roccella (Linn.), vocamus orseille, qui in saxis marinis provenire solet, acceperunt veteres, ut substerneretur purpurae in lana medicanda, φῦκος: qua mixtura purpurae solidum colorem (τὸ δευσοποιὸν) conciliabant. cf. Böttiger ad Horat. III, 5, 28. p. 57. deinde usurpatur de colore, qui multa promittit, solus vero facile evanescit, nec quidquam praestat, ut h. l. *illinere*, *circumlinere* fucum orationi, verbis, rei cuicunque, cui splendorem aliquem conciliare velis, sollenne est. *Sed*

iussit: sed populi scita ex magna parte sapientes abrogant.

VI. Remoto igitur iudicio plurium, quos prima rerum facies, utcunque credita est, aufert, videamus quid sit exsilium. nempe loci commutatio est. [a] Angustare videor vim eius, et quidquid pessimum in se habet, subtrahere: hanc commutationem loci sequuntur incommoda, paupertas, ignominia, contemtus. Adversus ista postea confligam: interim primum illud intueri volo, quid acerbi afferat ipsa loci commutatio. „Carere patria, intolerabile est." Aspice agedum hanc frequentiam, cui vix urbis immensa tecta sufficiunt. maxima pars illius turbae patria caret: ex municipiis et coloniis suis, ex toto denique orbe terrarum confluxe-

Cap. VI. a. *Angustare videor vim e.* Haec lectio sensum bonum promit, et consuetudini Senecae per incisa eloquendi sensa sua congruit. Lipsius tamen codicis sui amore ductus praetulit, quam ibi invenit lectionem: *Angustare ne videamur vim e.* Antiquam lectionem tueor.

sed populi scita — : ipse sententiam mitigat adiecto: *ex magna parte:* frequenter enim vox populi vox Dei est. At Stoicae philosophiae inprimis proprium erat, intervallum magnum habere inter populi scita et sua decreta, quippe pro hominis natura saepe rigidiora.

Cap. VI. Quum enim exsilium nil nisi loci commutatio sit, et humanae naturae conveniat locum ex loco mutare, inter mala non numerandum est.

nempe] manifesto, procul dubio. Haud absimilem definitionem exsilii dedit Philiscus, quum Ciceronem exsulem ap. Dion. Cass. XXXVIII, 24. consolaretur; cui loco noster tam similis est, ut Dioni materiam consolationi, quam Philisco tribuit, suppeditasse videri possit.

2. *Carere patria*] in tota antiquitate pro malo habebatur; nec immerito, quandoquidem exsul utique tamquam peregrinus, ideoque parvi aestimatus homo vivere debebat, quippe cui omnia civitatis, in quam migrasset, iura deerant. Cf. e. c. Platon. Crit. T. I, p. 104. 123. bip. Euripid. Phoeniss. 401. 402. ed. Beck.

fluxerunt. Alios adducit ambitio, alios necessitas officii publici, alios imposita legatio, alios luxuria, opulentum et opportunum vitiis locum quaerens: alios liberalium studiorum cupiditas, alios spectacula: quosdam traxit amicitia, quosdam industria, [b] latam ostendendae virtuti nacta materiam: quidam venalem for-
3 mam attulerunt, quidam venalem eloquentiam. Nullum non hominum genus concurrit in urbem, et virtutibus et vitiis magna pretia ponentem. Iube omnes istos ad nomen citari, et, Vnde domo quisque sit, quaere: videbis maiorem partem esse, quae relictis sedibus suis, venerit in maximam quidem ac pulcherrimam urbem, non tamen suam. Deinde ab hac civitate discede, quae velut communis patria potest dici: omnes urbes circumi. nulla non magnam partem pe-
4 regrinae multitudinis habet. Nunc transi ab iis, quarum amoena positio, et opportunitas regionis plures allicit: deserta loca, et asperrimas insulas, Sciathum et Seriphum, Gyarum, et [c] Corsicam pete. nullum invenies exsilium, in quo non aliquis animi causa moretur.

b. *latam*: alii *laxam* Gronov. probatam, quia in codd. invenit. Sed utrumque nostro placuit. Proinde nil muto.

c. *Corsicam* antiqua lectio, quam reduxi. Muretus dedit: *Cosuram* (insulam inter Africam et Siciliam) ex coniectura mera: Iunius coni. *Corcyram*. Mox *animi causa* (i. sua voluntate

necessitas officii publici] spectat e. c. ad equites, quos de Ira III, 33, 1. evocatos appellavit, ad iudicia exercenda. Omnia, quae hic notantur, magnis urbibus communia esse constat. *venalem eloqu.* i. e. causidici et advocati; quae hominum classis sub Caesaribus efflorescere coepit. de Ira, III, 37, 1.

3. *Vnde domo*] ex poeta repetitum esse, cuique Virgilium Aen. VIII, 114. recordanti liquebit. *communis patria* quoniam omnibus fere populis terrae tunc imperitabat, et hominibus ex quacunque gente domicilia praebebat. Nostrum locum non neglexit Gatak. ad Antonin. p. 249, ubi hanc loquutionem illustrat.

4. *Sciathum et Seriphum, Gyarum* —] Insulae maris Aegaei exsulibus sub Caesaribus

retur. Quid tam nudum inveniri poteſt, quid tam abruptum undique, quam hoc ſaxum? quid ad copias reſpicienti ieiunius? quid ad homines immanſuetius? quid ad ipſum loci ſitum horribilius? quid ad coeli naturam intemperatius? plures tamen hic peregrini, quam cives conſiſtunt. Vsque eo ergo commutatio 5
ipſa locorum gravis non eſt, ut hic quoque locus a patria quosdam abduxerit. Invenio qui dicant, ineſſe naturalem quandam animis irritationem commutandi ſedes, et transferendi domicilia. Mobilis enim et inquieta mens homini data eſt: [d] nunquam ſe tenet: ſpargitur, et cogitationes ſuas in omnia nota atque ignota dimittit, vaga, et quietis impatiens, et novitate rerum laetiſſima. Quod non miraberis, ſi primam eius originem adſpexeris. Non ex terreno et 6
gravi concreta corpore: ex illo coeleſti ſpiritu deſcendit. coeleſtium autem natura ſemper in motu eſt: fugit, et velociſſimo curſu agitur. Adſpice ſidera mundum illuſtrantia: nullum eorum perſtat. labitur aſſidue

tate et voluptate) bipontini ſocii in *amici cauſa* corruperunt. *intemperatius* ex Gronov. coniect. recepi: *intemperantius*, quod antea erat, latine hoc ſenſu non dicitur.

d. *numquam*. I. M. Heuſinger Emendd. p. 237. coni. *nuſquam*: Nihil muto.

bus deſtinari ſolitae. *Quid tam nudum — conſiſtunt.* Corſica male audit ap. Strabonem, qui aſperam, male habitatam, et plerisque locis eam inacceſſam vocat: Plin. tamen Nat. Hiſt. III, XII. Corſicae 33. civitates et colonias aſſignat; et Diodorus Siculus melius de Corſica eiusque incolis ſentit. Quam quidem diverſitatem nulla alia ratione conciliaverim, niſi ut putem Straboni et noſtro de ea tantum inſulae parte ſermonem eſſe, quae ad mare vergat: ceterae enim fecunditate etiamnunc non carent; cf. Büſching. III, 989. noviſſ. edit. *peregrini* cf. c. VIII. de exſulibus noli intelligere.

6. *Non ex terreno.*] Dogma Stoicorum notum; de quo cf. Ep. 39. Cic. Tuſc. Diſpp. I, 17—19.: et Lipſii Phyſiol.

due, et locum ex loco mutat: quamvis eum universo
vertatur, in contrarium nihilominus ipsi mundo refer-
tur: per omnes signorum partes discurrit; perpetua
7 eius agitatio, et aliunde alio commigratio est. Omnia
volvuntur semper, in transitu sunt, et ut lex et na-
turae necessitas ordinavit, aliunde alio deferuntur.
Quum per certa annorum spatia orbes suos explicue-
rint, iterum ibunt per quae venerant. I nunc, et ani-
mum humanum, ex iisdem quibus divina constant
compositum seminibus, moleste ferre puta transitum
ac migrationem: quum Dei natura assidua et citatissi-
8 ma commutatione, vel delectet se, vel conservet. A
coelestibus, agedum, te ad humana converte! Vide-
bis, gentes populosque mutasse sedem. Quid sibi vo-
lunt in mediis Barbarorum regionibus Graecae urbes?
quid inter Indos Persasque Macedonicus sermo? Scy-
thia, et totus ille ferarum indomitarumque gentium
tractus, civitates Achaiae Ponticis impositas litoribus
ostentat. Non perpetuae hiemis saevitia, non homi-
num ingenia, ad similitudinem coeli sui horrentia,
9 transferentibus domus suas obstiterunt. [e] Atheniensis
in Asia turba est: Miletus LXXV urbium populum in
diversa

e. *Atheniensis in Asia turba est.* Antiqua eaque bona lectio. Pincianus tamen mutavit; *Atheniensium in Asia urbs est M.* parum docte. Primum enim *turba* honestum vocabulum est, de quo nunc non dubitatur; deinde historia docet, Ione (Vellei. Paterc. I, 4. p. 105. bip.) sive Neleo (Pausan. VII, 2.

III, 8. *mundo*, *κόσμῳ*, i. coelo. Mundo enim triplicem significationem, coeli, Dei, materiae tribuerunt Stoici. Lipsius Physiolog. Stoic. II, 6. sq. *signorum* in zodiaco.

8. *Macedonicus sermo*] eorum, qui ut coloni ab Alexandro M. in illis relicti erant. *Achaiae* i. Graeciae propr. sic dictae. Pausan. VII, 16. p. 293. ed. Facii Tom. II. *Ponticis* i. toti orae maritimae Ponti Euxini, (nobis Krimm, Chersonesus taurica appellata) in quam et Graeci et Milesii Colonias miserant. Plura dabit Wolf ad Demosth. Orat. adversus Leptinem, p. 252. sq. *Ad similitudinem coeli s. h.* cf. de Ira II, 16, 1.: suoque simillima coelo, e poeta.

diversa effudit: totum Italiae latus, quod infero mari alluitur, maior Graecia fuit. Tuscos Asia sibi vindicat: Tyrii Africam incolunt: Hispaniam Poeni: Graeci se in Galliam immiserunt, in Graeciam Galli: Pyrenaeus Germanorum transitus non inhibuit: per invia, per incognita versavit se humana levitas. Liberos, coniugesque, et graves senio parentes traxerunt. Alii longo errore iactati, non iudicio elegerunt locum, sed lassitudine proximum occupaverunt: alii armis sibi ius in aliena terra fecerunt; quasdam gentes, quum ignota peterent, mare hausit, quaedam ibi consederunt, ubi illas rerum inopia deposuit. Nec omnibus eadem causa relinquendi quaerendique patriam fuit.

p. 237. Tom. II, et quos ibi laudat Facius) duce, Iones ab Achaeis expulsos in Asiam Athenis migrasse et duodecim urbium, Panionii, (ante Chr. n. 1055.) auctores fuisse: harum urbium caput fuit Miletus (Herodot. I, 142. sqq. Plin. V, 29.), quam 75 colonias emisisse et Plin. l. l. testatur.

9. *maior Graecia*] alias Magna Graecia dicta: v. Heynii Opuscul. Acad. T. II. *Tuscos*, Etruscos, quos, duce Tyrrheno, e Lydia profectos in Etruria sedes suas fixisse, sibique a duce nomen Tyrrhenorum imposuisse, narrat Herodot. I, 94. aliique: attamen Dionys. Halicarn. I, 27. aliique eos indigenam gentem fuisse contendunt, Lipsio approbante: horum sententiam docte exposuit Heyne Exc. I. ad lib. IV. Aeneid. Virgil. p. 543. sq. ed. noviss. *Tyrii Africam inc.* spectat ad Didonem, conditricem Carthaginis, de qua ex Virgil. et Iustin. XVIII, 4. al. omnia nota sunt. *Hispaniam Poeni.* Gades prima eorum urbs fuit, deinde plures incoluere Carthaginienses inde ab antiquissimis temporibus. cf. Diodor. Sic. V, 38. Iustin. XLIV, 5. *Graeci se in Gall. im.* intelligit Phocaeenses, Φωκαιεῖς, conditores Massiliae. Ad angustias redacti a Cyro, Persarum rege, urbe sua relicta Corsicam occuparunt Phocaeenses, et non ita longe post Massiliam condidere. Herodot. I, 162 — 167. *in Graeciam Galli*: haec invasio facta est Ol. 125, 2. ante Chr. n. 279. Simson. Chronicon Cathol. ad a. 3726. *Pyrenaeus.* Nisi Celtas Gallosve, quos saepe Hispaniam invasisse constat, hic cum Germanis confuderit, eius auctoritatem equidem non defendam.

11 Alios excidia urbium suarum, hostilibus armis elapsos, in aliena, spoliatos suis, expulerunt: alios domestica seditio submovit: alios nimia superfluentis populi frequentia, ad exonerandas vires, emisit: alios pestilentia, aut frequens terrarum hiatus, aut aliqua intoleranda infelicis soli vitia eiecerunt: quosdam fertilis orae, et in maius laudatae, fama corrupit: alios alia causa exeivit domibus suis. Illud itaque est manifestum, nihil eodem loco mansisse, quo genitum est: assiduus humani generis discursus est: quotidie aliquid
12 in tam magno orbe mutatur. Nova urbium fundamenta iaciuntur: nova gentium nomina, exstinctis prioribus, aut in accessionem validioris conversis, oriuntur. Omnes autem istae populorum transportationes, quid aliud, quam publica exsilia sunt?

VII. Quid tam longo te circuitu traho? quid interest enumerare Antenorem Patavii conditorem, et Evandrum in ripa Tiberis regna Arcadum collocantem? quid Diomedem, aliosque quos Troianum bellum, victos simul victoresque, per alienas terras dissipavit? Romanum imperium nempe auctorem, exsulem respicit, quem profugum, capta patria, exiguas reliquias trahentem, necessitas et victoris metus, lon-
2 ginqua [a] quaerentem, in Italiam detulit. Hic deinde populus quot colonias in omnes provincias misit? ubicunque

Cap. VII. a. *quaerentem.* alii *quaerentes*, unde Lipsius: *quaerens* sc. metus. Dure! Vulgata bene se habet. necessitas enim et metus victoris (i. Graecorum) eum in Italiam detulit ex. rel. trah. longinqua quaerentem: quae omnia plana sunt.

Cap. VII. Domestica exempla affert.

Antenorem] Nobilis fuit Troianus A., qui Troia excisa in Italiam abreptus esse, ibique Patavium condidisse ferebatur. Vid. Heynii Exc. VII. ad Virgil. Aen. I, 247. De *Evandro* Ei. Exc. I. ad Aen. VIII, p. 247. et de *Diomede* Exc. I. ad libr. XI, p. 578. *Romanum — auctorem* i. Aeneam.

cunque vicit Romanus, habitat. Ad hanc commutationem locorum libentes nomina dabant, et relictis aris suis, trans maria sequebatur colonus senex.

VIII. Res quidem non desiderat plurium enumerationem: unum tamen adiiciam, quod in oculos se ingerit. Haec ipsa insula saepe iam cultores mutavit. Vt antiquiora quae vetustas obduxit, transeam, Phocide relicta, Graii qui nunc Massiliam colunt, prius in hac insula consederunt. Ex qua quid eos fugaverit, incertum est: utrum coeli gravitas, an praepotentis Italiae conspectus, an natura importuosi maris. nam in causa non fuisse feritatem accolarum, eo apparet, quod maxime tunc trucibus et inconditis Galliae populis se interposuerunt. Transierunt 2 deinde

2. *habitat*] ad artificia et prudentiam Romanor. pertinet, quod ubique locorum a se victorum colonias miserint, ad quas ipse *senex* nomen suum dabat, in numerum colonorum inscribi se libenter passus est.

VIII. Denique ipsa Corsica documento huius cupiditatis locum ex loco mutandi esse potest.

Phocide relicta] De re cf. ad V, 9. Diod. Sic. V, 13. sq. Liv. XXXVII, 31. Phocis proprie est regio Graeciae inter Boeotiam et Aetoliam sita, Delphis, Parnasso, Helicone etc. celebris: quae a nonnullis auctoribus, sicut a nostro cum Phocaea, urbe Ioniae, confundi solet, Spanhemio ad Callim. p. 633. recte reprehendente, nostro tamen loco aliisque neglectis. *incertum est*] Herodotum l. l. non recordatus est noster. Ille tradit: Quum vires suas magno proelio cum Poenis Tyrrhenisque coniunctis facto quamvis secundo magnopere attritas intellexissent, consilium cepere, Corsicam ultra tenere desperantes, oram gallicam advehendi, ubi tandem Massiliam condiderunt circa Ol. 50. *coeli gravitas*] est hodieque in ora maritima et planitie finitima: *praepotentis* ob Tyrrhenos, quibuscum iam confixerant. *importuosi m.* saxa enim Syrtesque in vicinia sunt ab una parte: ceterum insulam parum cognitam habuisse Senecam, et hic locus testatur: Diodorus enim Sicul. l. l. Corsicam quum maxime portuosam (*εὐπρόσορμιστον*) appellat.

deinde Ligures in eam, transierunt et Hispani, quod ex similitudine ritus apparet: eadem enim tegumenta capitum, idemque genus calceamenti, quod Cantabris est, et verba quaedam. nam totus sermo, conversatione Graecorum Ligurumque, a patrio descivit. Deductae deinde sunt duae civium Romanorum coloniae: altera a Mario, altera a Sylla. Toties huius aridi et
3 spinosi saxi mutatus est populus. Vix denique invenies ullam terram, quam etiam nunc indigenae colant: permixta omnia et insititia sunt: alius alii successit. Hic concupivit, quod alii fastidio fuit: ille unde expulerat, eiectus est. Ita fato placuit, nullius rei eodem semper loco stare fortunam. Adversus ipsam mutationem locorum, detractis ceteris incommodis quae exsilio adhaerent, satis hoc remedii putat Varro, doctissimus Romanorum, quod quocunque venimus, eâdem
4 rerum natura utendum est. M. Brutus [a] satis hoc putat, quod licet in exsilium euntibus virtutes suas ferre secum. Haec etiamsi quis singula parum iudicat efficacia ad consolandum exsulem, utraque in unum collata fatebitur plurimum posse. Quantulum enim est, quod perdidimus? duo, quae pulcherrima sunt, quocunque

Cap. VIII. a. *Satis hoc putat.* Cur Lipsius haec tria verba insiticia putaverit, equidem non exputo. Mihi quidem necessaria esse videntur.

2. *Ligures*] Ligyes: distinguit Ligures ab Hispanis, qui tamen utrique unius eiusdemque originis Ibêres fuisse videntur. (Heyne ad Guthrie et Gray III, 978. IV, 73.) *tegumenta.* Nostro ut Hispano hac in re fides habeatur vel maxime, quare aliunde testimonia coacervare nihil attinet. *Deductae.* Mariana Colonia et Aleria. Mela II, 7. Plin. N. H. III, 12. bip.

3. *Varro*] est M. Terent. Varro, Ciceronis aequalis: de quo cf. Cic. Acad. I, 2. sqq.

4. *M. Brutus*] percussor Iul. Caesaris: de eo omnia nota sunt. Plura dabit Ernesti Index hist. Cic. Quae hic afferuntur, occurrisse videntur in M. Bruti libro de virtutibus: cf. c. IX, 5. Cic. Paradox. I, qui Biantis exemplo haec illustrat.

cunque nos moverimus, sequentur: natura communis, et propria virtus. Id actum est, mihi crede, ab illo, quisquis formator universi fuit, (sive ille Deus est potens omnium, sive incorporalis ratio, ingentium operum artifex, sive divinus spiritus, per omnia maxima minima, aequali intentione diffusus, sive fatum et immutabilis causarum inter se cohaerentium series): id, inquam, actum est, ut in alienum arbitrium, nisi vilissima quaeque, non caderent. [b] Quidquid optimum 5
homini est, id extra humanam potentiam iacet, nec dari, nec eripi potest: mundus hic, quo nihil neque maius, neque ornatius, rerum Natura genuit; animus contemplator, admiratorque mundi, pars eius magnificentissima, propria nobis et perpetua, tamdiu nobiscum mansura, quamdiu ipsi manebimus. Alacres itaque et erecti, quocunque res tulerit, intrepido gradu properemus.

IX. [a] Emetiamur quascunque terras, nullum inventuri solum intra mundum, quod alienum homini est. undecunque ex aequo ad coelum erigitur acies, pari-

b. *Quidquid opt. — iacet, nec — potest: mundus — genuit; animus* etc. Distinxi ad hunc sensum: mundus et animus sunt duo illa, quae extra humanam potestatem iacent. Hanc distinctionem et I. M. Heusingerum Emendd. p. 237. suasisse video.

Cap. IX. a. *Emetiamur quascunque terras, nullum inventuri solum intra mundum, quod alienum homini est.* Sic Erasm. quem sequutus sum. *Alii: nullum invenire intra mundum est alienum opus;* unde fecit Lipsius: *nullam invenire intra mundum est alienum nobis:* putans, quoniam brevius et concinnius, propterea melius quoque esse. Enimvero Erasmi, quem tamen et ipsum bonis codd. usum esse constat, lectio idoneum sen-

Id actum est] Habes hic diversas Stoicorum de eadem re sententias, de quibus adeas Lipsium (Physiol. I, 5. 7. II, 12.) et inprimis Tiedemann (*Geist der specul. Philos.* II, 446. sqq).

Cap. IX. Quicunque sapientiam colit, ubique inveniet, quo se delectet, et ad virtutem exercendam moveatur. Luxu facillime talem carere, docet. — In his Democriti sententiam sequutus est,

paribus intervallis omnia divina ab omnibus humanis distant. Proinde dum oculi mei ab illo spectaculo, cuius insatiabiles sunt, non abducantur, dum mihi lunam solemque intueri liceat, dum ceteris inhaerere sideribus, dum ortus eorum, occasus, intervallaque, et causas investigare velocius meandi, vel tardius; spectare tot per noctem stellas micantes, et alias immobiles, alias non in magnum spatium exeuntes, sed intra suum se circumagentes vestigium, quasdam subito erumpentes, quasdam igne fuso perstringentes aciem, quasi decidant, vel longo tractu cum luce multa praetervolantes; dum cum his sim, et coelestibus, qua homini fas est, immisceat; dum animum, ad cognatarum rerum conspectum tendentem, in sublimi semper
2 habeam: quantum refert mea, quid calcem? [b] Atqui non est haec terra frugiferarum aut laetarum arborum ferax: non magnis et navigabilibus fluminum alveis irrigatur: nihil gignit, quod aliae gentes petant; vix ad

sum praebet, et Senecae loquendi consuetudini convenit: quippe qui futuro periphrastico, quod vocant, uti amat, causam; s. consequutionem indicaturus, poetarum more. *Inventuri* i. si invenire in animo est. Sequi malui lectionem, codd. fultam eamque bonum sensum praebentem, quam Lipsii lectionem coniectura concinne factam, quae quidem auctorem, non librarios emendare videtur.

b. *Atqui* ex Erasm. et Lipsii edd. reduxi: Gronoviana et bipontina ed. per incuriam *at* dantibus. Mox *vicos porrexerint*: alii et Erasm. *correxerint*, lapsus librar.

est, viro sapienti, contendentis, omnem tellurem esse perviam, et bonae menti totum mundum patriam (cf. Arriani Epictet. Dissertat. III, 22. ubi de Cynismo praeclare exposuit).

Proinde —] Haec eadem praeclare extulit noster Nat. Qu. I, praefat. §. 5. sq. mox *stellas micantes* fixas ac planetas intelligi patet. *subito erumpentes* esse cometas, Nat. Qu. VII, 12. 22. sq. docent. *quasdam igne fuso* (Nat. Qu. I, 14. VII, 20. Virgil. Georg. I, 377.) i. stellas cadentes, bolidesque.

2. *Atqui non est*] Iam exposuimus in antecedentibus, quomodo hoc iudicium intelligas, iniustum et falsum futurum,

ad tutelam incolentium fertilis: non pretiosus hic lapis caeditur, non auri argentique venae eruuntur. Angustus animus est, quem terrena delectant: ad illa abducendus est, quae ubique aeque apparent, ubique aeque splendent, et hoc cogitandum est, ista veris bonis per falsa et prave credita obstare. Quo longiores 3
porticus expedierint, quo altius turres sustulerint, quo latius vicos porrexerint, quo depressius aestivos specus foderint, quo maiori mole fastigia coenationum subvexerint: hoc plus erit, quod illis coelum abscondat. In eam te regionem casus eiecit, in qua latissimum receptaculum casa est. Nae tu pusilli animi es, et sordide se consolantis, c) si ideo id fortiter pateris, quia Romuli casam nosti. Dic illud potius: Istud humile tugurium 4
nempe

c. *Si ideo.* alii et Erasm. *Si non ideo:* nexu refragante: non ideo tibi casa placeat, quia et Romulus in casa habitavit, sed quia virtutes tecum ibi habitant.

turum, si de tota insula exposueris. *Angustus animus est* —] Eandem fere cogitationum seriem invenies Nat. Qu. I. praef.

3. *turres*] aedificia altiora ac magnificentiora, de quibus Petronius de bello civili 87. (c. 120.): aedificant auro, sedesque ad sidera mittunt. cf. Mitscherlich. ad Horat. Od. I, IV, 13. *aestivos specus* i. porticus subterraneas, Cryptoporticus, quarum vestigia hodieque plura Romae exstant. *fastigia coenationum,* tecta (ἀετώματα) ornata et ampla aedium. Ernesti Clav. Cicer. *Romuli casam* in monte Palatino (in regione decima Palatii) fuisse, ex Topographiis Romae, v. c. Adleri, nunc satis constat: exusta est a. V. C. 716. (Dio Cass. XLVIII, 43.) per occasionem sacrificii, a pontificibus, quorum curae conservatio huius casae demandata fuit, ibi instituti, mox tamen reparati. Dionys. Hal. tradit (Lipsio laudante), si quid tempestate aut tempore periit, sarciunt supplentque (pontifices) ad priorem, ut potest, formam. Alii auctores ponunt hanc casam R. in octava regione, in monte Capitolino: quidni enim Romulus duas casas habuisset, quum et ibi Asylum Romuli fuisse constat? Lipsio equidem assentior, qui docte Romulo duplicem casam, veram

4 [d] nempe virtutes recipit. Iam omnibus templis formosius erit, quum illic iustitia conspecta fuerit, quum continentia, quum prudentia, pietas, omnium officiorum recte dispensandorum ratio, humanorum divinorumque scientia. Nullus angustus est locus, qui hanc tam magnarum virtutum turbam capit: nullum exsilium grave est, in quo
5 licet cum hoc ire comitatu. Brutus in eo libro, quem de Virtute composuit, ait, se vidisse Marcellum Mitylenis exsulantem, et, quantum modo natura hominis pateretur, beatissime viventem, neque unquam bonarum artium cupidiorem, quam illo tempore. Itaque adiicit, visum sibi se magis in exsilium ire, qui sine illo rediturus esset, quam illum in exsilio relinqui. O fortunatiorem Marcellum, eo tempore, quo exsilium suum Bruto approbavit, quam quo reipublicae consulatum! Quantus vir ille fuit, qui effecit, ut aliquis exsul sibi videretur, quod ab exsule recederet? qui in admirationem sui ad-
6 duxit hominem, etiam Catoni suo mirandum? Idem Brutus ait, C. Caesarem Mitylenas praetervectum, quia non susti-

d. *nempe — recipit.* I. M. Heusinger post *recipit* notam interrog. posuit l. l., quoniam *τὸ nempe* vim interrogandi habeat, laudatque Tursellin. de Partic. c. 36, 2. Plin. III, Epp. 16, 8. Sed haec observatio Tursellini falsa est. Numquam enim *τῷ nempe* inest per se eadem vis interrogandi, quae *τῷ annon* etc. inest: cf. c. 7, 1. de Ira, I, 5. etc. Est nostrum: *allerdings, ja — wohl.*

ram et veterem in Palatio, alteram adsimilem religionis causa in monte Capitolino assignat.

5. *M. Claud. Marcellus*] Cons. a. V. C. 702. a partibus Pompeii contra Caesarem stetit: post pugnam pharsalicam Mitylenas se recepit: mox Ciceronis Senatusque precibus a Caesare revocatus, at prope Athenas in patriam rediturus a P. Magio Chilone occisus est, a. V. C. 708. Cic. Brut. 71. (ibi Wezel) voluntarii exsilii huius viri praestantis mentionem facit. Ciceronis oratio, qua Caesari gratias egit, Senatus nomine, exstat. *bonarum artium* i. philosophiae. *Catoni*, Vticensi, quo socero et avunculo utebatur M. Brutus.

sustineret videre deformatum virum. Illi quidem redi-
tum impetravit Senatus, publicis precibus, tam solici-
tus ac moestus; ut omnes illo die Bruti habere animum
viderentur; et non pro Marcello, sed pro se deprecari,
ne exsules essent, si sine illo fuissent: sed plus multo
consecutus est, quo die illum exsulem Brutus relinquere
non potuit, Caesar videre. Contigit enim illi testimo-
nium utriusque. Brutus sine Marcello reverti se doluit:
Caesar erubuit. Num dubitas, quin ille tantus vir, sic 7
ad tolerandum aequo animo exsilium se ipse adhortatus
sit: "quod patria cares, non est miserum: ita te discipli-
nis imbuisti, ut scires omnem locum sapienti viro pa-
triam esse. Quid porro? hic qui te expulit, non ipse
per annos decem continuos patria caruit? propagandi
sine dubio imperii causa: sed nempe caruit. nunc ecce
trahit illum ad se Africa resurgentis belli minis plena;
trahit Hispania, quae fractas et afflictas partes refovet;
trahit Aegyptus infida, totus denique orbis, qui ad oc-
casionem concussi imperii intentus est. Cui primum rei
occurret? cui parti se opponet? Aget illum per 8
omnes terras victoria sua. Illum suspiciant et colant
gentes: tu vive Bruto miratore contentus." Bene ergo
exsilium tulit Marcellus: nec quidquam in animo eius
mutavit loci mutatio, quamvis eam paupertas sequere-
tur: in qua nihil mali esse, quisquis modo nondum per-
venit in insaniam omnia subvertentis avaritiae atque lu-
xuriae, intelligit. Quantulum est enim, quod in tute-
lam homini necessarium sit? et cui deesse hoc potest,
ullam modo virtutem habenti? Quod ad me quidem per- 9
tinet,

6. *deformatum*] dignitate privatum, ut exsulem et pauperem hominem (§. 8.).

7. *nunc ecce* —] Ordinem bellorum invertit: Aegypto enim debellata Africaque sibi subiecta, Pompeium ad Mundam oppressit. Res notae sunt.

tinet, intelligo me non opes, sed occupationes perdidisse. corporis exigua desideria sunt: frigus [e] submovere vult, alimentis famem ac sitim exstinguere: quidquid extra concupiscitur, vitiis, non usibus laboratur. Non est necesse omne perscrutari profundum, nec strage animalium ventrem onerare, nec conchylia ultimi maris ex ignoto litore eruere. Dii istos deaeque perdant, quorum luxuria tam invidiosi imperii fines transcendit.
10 Vltra Phasim capi volunt quod ambitiosam popinam instruat: nec piget a Parthis, a quibus nondum poenas repetiimus, aves petere. Vndique convehunt omnia [f] vota fastidienti gulae. Quod dissolutus deliciis stomachus vix admittat, ab ultimo portatur Oceano. Vomunt ut edant, edunt ut vomant: et epulas, quas toto orbe con-

e. *submovere.* I. M. Heusinger Emendatt. p. 238. *Submoveri* v. e codd. nonnullis praefert. At non opus est. Corpus vult fr. submovere al. fam. et sit. exstinguere. Si probes *submoveri*, et exstingui mutandum erit.

f. *vota.* ap. Erasm. i. quae destinata sunt. raritas, ait mox, et difficultas parandi facit pretiosos cibos. Lipsius, Gronov. et bipontin. habent: *nota.*

9. *ultimi maris*] i. brittannici, unde ostrea petebant e fundo Rutupino, Iuvenal. IV, 141.

10. *Vltra Phasim*] fluvium Colchicum, hodieque *Fasi* appellatum. Petron. de bello civil. 36. Iam Phasidos unda Orbata est avibus mutoque in litore tantum Solae desertis aspirant frondibus aurae. *a Parthis — repetiimus*] ob Crassi cladem necemque ab iis a. V. C. 700. factam: aquilas quidem reddidere, sed poena ab iis numquam data est. Et Horatium hanc iniuriam frequenter tangere in odis, pluribus monere non opus est: quis enim ignorat, qui Senecam legerit? Sunt aves Phalerides e Seleucia Parthorum (Plin. X, 67. ib. Intpp.) ad magnificas epulas (*ambit. popinam*) instruendas adhibitae. Frequenter luxum hunc tangit, e. c. Ep. 78. — *Vomunt — vomant*] Acerbius expressum. Modestius Socrates dixit (Diog. Laert. II, 34. ib. Menag.) τοὺς μὲν ἄλλους ἀνθρώπους ζῆν, ἵν' ἐσθίοιεν· αὐτὸν δὲ ἐσθίειν, ἵνα ζῴη. Similia eaque praeclara

conquirunt, nec concoquere dignantur. Ista si quis despicit, quid illi paupertas nocet? si quis concupiscit, illi paupertas etiam prodest. Invitus enim sanatur: et si remedia ne coactus quidem recipit, interim certe dum non potest, nolenti similis est. C. Caesar, quem mihi 11
videtur rerum natura edidisse, ut ostenderet quid summa vitia in summa fortuna possent, centies sestertio coenavit uno die: et in hoc omnium adiutus ingenio, vix tamen invenit, quomodo g trium provinciarum tributum una coena fieret. O miserabiles, quorum palatum nisi ad pretiosos cibos non excitatur! pretiosos autem, non eximius sapor aut aliqua faucium dulcedo, sed raritas et difficultas parandi facit. Alioquin si ad sanam 12
illis mentem placeat reverti, quid opus est tot artibus ventri servientibus? quid mercaturis? quid vastatione silvarum? quid profundi perscrutatione? passim iacent alimenta, quae rerum natura omnibus locis deposuit: sed haec velut caeci transeunt, et omnes regiones pervagantur, maria traiiciunt, et cum famem exiguo possint sedare, magno irritant.

g. *trium provinciarum* lect. antiqua. Lipsius emend. *mediocrium*. At quidni de menstruo vectigali intelligas, si haec proverbialis loquutio iactantior esse videatur?

clara leguntur ap. Io. Stobaeum Florileg. *περὶ ἀκρασίας*. (ιη, 363. Schow. p. 146. Serm. XVI. Gesn. ex Musonii libro *περὶ τροφῆς*.

11. *Cai. Caesar*] Caligula. *Centies sestertio* fere 140,000. Duc.

12. *quid mercaturis?*] i. negotiationibus ad opes et instrumenta luxus arcessenda: *vastatione silv.* ad aedificia luxus causa exstruenda. *passim iacent* — recte laudat Lipsius quae Teles, Pythagoreus, ex Bione affert, sane praeclara, in quibus paupertas hominem opibus suis non contentum refellit: quibus Seneca usus esse videri potest. Exstant ap. Io. Stobaeum Florileg. Serm. I. p. 18. (146. sq. Schow. λόγος α.).

X. Libet dicere: Quid deducitis naves? quid manus et adversus feras et adversus homines armatis? quid tanto tumultu discurritis? quid opes opibus aggeritis? non vultis cogitare, quam parva vobis corpora sint? Nonne furor et ultimus mentium error est, quum tam exiguum capias, cupere multum? Licet itaque augeatis census, promoveatis fines: nunquam tamen corpora vestra laxabitis. Quum bene cesserit negotiatio, multum militia retulerit; quum indagati undique cibi coierint, non habebitis ubi istos apparatus vestros col-
2 locetis. Quid tam multa conquiritis? Scilicet maiores nostri, quorum virtus etiam nunc vitia nostra sustentat, infelices erant, qui sibi manu sua parabant cibum: quibus terra cubile erat: quorum tecta nondum auro fulgebant: quorum templa nondum gemmis nitebant! Itaque tunc per fictiles deos religiose iurabatur: qui illos invocaverant, ad hostem morituri, ne fallerent, redibant. Scilicet minus beate vivebat dictator noster, qui Samnitum legatos audiit, quum vilissimum cibum in foco ipse manu sua versaret, illâ, qua iam saepe hostem percusserat,

Cap. X. Nec avaritia felicem reddit.

deducitis naves —] in mare à continenti, ubi confecta navigatione conservabantur. vid. Intpp. ad Horat. I, Od. IV, 1. i. Quid navigatis? *laxabitis*, ampliora facietis. *Quum bene cesserit.* — Erat inter modos sollennes opes et facultates sibi asciscendi duplex hac aetate ratio: *negotiatio*, genus quaestus faciendi pecuniis et Romae et in provinciis fenori locandis, tum vero etiam frumentis aliisque mercibus Romam advehendis ac bono pretio vendendis. Ernesti Clav. Cic. negotiator: alter modus *militia* continebatur, inprimis in bellis cum barbaris, cf. Heyne ad Tibull. I, 1, 1.

2. *Scilicet*] ironice dicta esse, quis non intelligit? mox *qui illos invocaverant — redibant* ad Regulum, Carthaginem redeuntem, spectat. *dictator noster*] M' Curius Dentatus, quem rapas coquentem adierunt Samnitum legati. Cic. Caton. 16. Plin. N. H.

ferat, [a] laureamque in Capitolini Iovis gremio reposuerat, quam Apicius nostra memoria vixit! qui in ea urbe, ex qua aliquando philosophi, velut corruptores iuventutis, abire iussi sunt, scientiam popinae professus, disciplina sua seculum infecit: cuius exitum nosse operae pretium est. Quum sestertium millies in culinam 3
congessisset, quum tot congiaria principum, et ingens Capitolii vectigal singulis comessationibus exsorpsisset; aere alieno oppressus, rationes suas tunc primum coactus inspexit. superfuturum sibi sestertium centies computavit, et velut in ultima fame victurus, si in sestertio centies vixisset, veneno vitam finivit. Quanta luxuria erat, cui sestertium centies egestas fuit? [b] I nunc, et puta pecuniae modum ad rem pertinere, non animi.

Cap. X. a. *laureamque in C. I.* ap. Erasm. *lanceamque*, *lanceam*. Male. Lauream enim triumphator deposuit in gremio Iovis Cap. Lipsius ad Tacit. Annal. II, 26. et Excurs. D, p. 1165. sq. ed. Elzev. 1672.

b. *I nunc — animi.* Bene a Grut. aliisque e codd. repositum: in Erasmica ed. corrupta leguntur.

N. H. XIX, 6. Erat Curius modo consul. *Apicius*] Vixere tres Apicii iidemque proceres gulae; hic fuit secundus, M. Gabius Ap. sub Augusto et Tiberio, quem et Plin. IX, 30. X, 68. bip. nepotum omnium altissimum gurgitem appellat. Dio Cass. LVII, 19. idem, quod noster, de eo tradit. Occurrit et ap. Iuvenalem, Martialem, Lampridium. Plura dabit P. Bayle sub voce: Apicius. *philosophi*, a. V. C. 592. Senatusconsulto, in quo Praetori M. Pomponio iniunctum est, uti curaret, uti e republica fideque sua videretur, uti Romae ne essent. Hoc repetitum est a. V. C. 660. a censoribus Luc. Lic. Crasso et Cn. Domitio Ahenobarbo. Cic. Orat. III, 24, 8. Aull. Gel. XV, XI. Sueton. de Clar. Rhet. 1.

3. *Sestertium millies*] plus quam quatuor million. thaler. Lipsio iudice: duos milliones et semis. *principum* Augusti et Tiberii. Lipsius de proceribus et divitibus Senatus intelligit, et *Capitolii vectigal* comparative sumit, ut Apicius tantum absumserit, quantum vel Capitolii vectigal annuum fuisset ad tutelam aut ornatum publice erogatum.

XI. Sestertium centies aliquis extimuit, et quod alii voto petunt, veneno fugit. illi vero tam pravae mentis homini ultima potio saluberrima fuit. Tunc venena edebat bibebatque, quum immensis epulis non delectaretur tantum, sed gloriaretur, quum vitia sua ostentaret, quum civitatem in luxuriam suam converteret, quum iuventutem ad imitationem sui sollicitaret, etiam sine malis exemplis per se docilem. Haec accidunt divitias non ad rationem revocantibus, cuius certi sunt fines: sed ad vitiosam consuetudinem, cuius immensum
2 et incomprehensibile arbitrium est. Cupiditati nihil satis est: naturae satis est etiam parum. Nullum ergo paupertas exsulis incommodum habet: nullum enim tam inops exsilium est, quod non alendo homini abunde fertile sit. [a] „At vestem, an domum desideraturus est, „exsul?" Si haec quoque ad usum tantum desiderabit, neque tectum ei deerit, neque velamen: aeque enim exiguo tegitur corpus, quam alitur. nihil homini na-
3 tura, quod necessarium faciebat, fecit operosum. Si desiderat saturatam multo conchylio purpuram, intex-

tam

Cap. XI. a. *At vestem, an d.* Quum obiectio sit, reduxi prius *at.* Antea ap. Erasm. alios, Schottum et bip. *an — an.* I. M. Heusinger Emendd. p. 238. mavult: *At — at —?* Sed hoc non opus est: nam τὸ *an* loco τοῦ *aut* frequenter ponitur.

Cap. XI. Nec paupertas ullum exsuli incommodum habet, modo non animum applicuerit iis, quae luxuria invexerit: homini enim frugi, sicut naturae, parvum satis est.

3. *saturatam multo conchylio purpuram*] i. bene tinctam purpuream vestem. Conchyliis quibusdam in Archipelago potissimum capi solitis, inprimis vero purpurae pelagiae, et murici s. buccino succus ille pretiosus inerat, qui vivis iis ex faucibus detractus aqua marina admixta coquebatur, donec purpurariis ad tingendam lanam se approbasset. Buccinum adhibebatur, postquam lana fuco (ad V, 6.) tincta erat; pelagia enim fucum non admittebat. Quo plus conchylii s. purpurae lana potasset, hoc pretiosior vestis fiebat. Hinc dibaphus, dibapha vestis, i. bis tincta, occurrit.

tam auro, variisque coloribus distinctam et artibus; non fortunae iste vitio, sed suo pauper est. etiamsi illi, quidquid amisit, restitueris, nihil ages. plus enim restituto deerit ex eo quod cupit, quam exsuli ex eo quod habuit. Si desiderat aureis fulgentem vasis supellectilem, et 4
antiquis nominibus artificum argentum nobile, aes paucorum insania pretiosum, et servorum turbam, quae quamvis magnam domum angustet, iumentorum corpora differta et coacta pinguescere, et nationum omnium lapides: ista congerantur licet, nunquam explebunt inexplebilem animum; non magis, quam ullus sufficiet humor ad satiandum eum, cuius desiderium non ex inopia, sed ex aestu ardentium viscerum oritur. non enim sitis illa, sed morbus est. Nec hoc in pecunia tantum, 5
aut alimentis evenit: eadem natura est in omni desiderio, quod non ex inopia, sed ex vitio nascitur. quidquid illi congesseris, non finis erit cupiditatis, sed gradus. Qui continebit itaque se intra naturalem modum, paupertatem non sentiet: qui naturalem modum excedet, eum in summis opibus quoque paupertas sequetur. Necessariis rebus et exsilia sufficiunt: supervacuis nec regna. Animus est qui divites facit: hic in exsilia se- 6

currit. Nostris temporibus hic tingendi modus cessit herbarum insectorumque succis. Locus class. de hac re est ap. Plin, N. H. IX, 35. sqq. Conferri etiam potest Paschalis Amatius de restitutione purpurarum (Cesaenae. 1784. 4. ed. III.), inprimis eo nomine lectu dignus, quod diligenter loca veterum collegit, ab artis tamen perito adhuc digerenda, excutienda ac dilucidanda. — Hoc loco de summo fastigio fortunae sermonem esse, facile in oculos se ingerit: intelligamus igitur togam pictam s. palmatam, triumphatoribus propriam eamque pretiosissimam.

4. *Si desiderat*] De luxu, cuius hic mentio fit, vid. Meierotto II, 83. sq. et *Meiners Geschichte des Verfalls* etc. Nat. Quaest. IV, 13. similia repetit noster. *aes paucorum* exemplum habes ap. Horat. II. Serm. III, 21. mox *lapides* sunt marmora.

quitur, et in solitudinibus asperrimis, quum quantum satis est sustinendo corpori, invenit, ipse bonis suis abundat et fruitur. Pecunia nihil ad animum pertinet, non magis, quam ad deos immortales omnia ista, quae imperita ingenia, et nimis corporibus suis addicta, suspi-
7 ciunt. Lapides, aurum et argentum, et magni laevatique mensarum orbes, terrena sunt pondera: quae non potest amare sincerus animus, ac naturae suae memor; levis ipse, et [b] expers curae et quandoque emissus fuerit, ad summa emicaturus, interim, quantum per moras membrorum, et hanc circumfusam gravem sarcinam licet, celeri et volucri cogitatione divina perlustrat. Ideoque nec exsulare unquam potest liber, et diis cognatus,
8 et omni mundo omnique aevo par. Nam cogitatio eius circa omne coelum, et in omne praeteritum futurumque tempus immittitur. Corpusculum hoc, custodia et vinculum animi, huc atque illuc iactatur: in hoc supplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur. animus quidem ipse sacer et aeternus est, et cui non possunt iniici manus.

XII. Nec

b. *levis ipse et expers curae* ex codd. reduxi. Ipse noster 17, 7. sunt autem optimae (res), quum animus omnis cogitationis expers —. Codd. variant; *levis ipse, expers et quandoque;* alii *levis ipse et expers.* Inde fecit Gronov. *levis ipse et exsertus*, et *quandoque. Exsertus* explicat: *promtus*, *paratus:* immemor loci nostro simillimi Nat. Quaest. I. praefat. §. 8. at ita minimum secum ex corpore tulit, si sordidum omne detersit, et expeditus levisque ac contentus modico emicuit. Qui totus locus conferendus est. *Exsertus* i. manifestum designat, non item promtum, paratum, Gronovio quamvis contra nitente ob Lucan. II, 543. Pacat. in Panegyr. ad Theodos. 35. et Claudian. in Sexto Honorii consulatu. Nisi Critici elegantias interdum, archaismos ac insolita verba captarent in emendandis auctoribus veteribus, haud scio, an emendatiores veteres legeremus. Nostra lectione nihil clarius et convenientius esse

7. *magni laevatique*] cf. ad de Ira III, 35. De citreis mensis loquitur Plin. XIII, 29. bip. T. II. p. 380. sq. Senec. de Benef. VII, 9. qui locus cum nostro conferendatur.

8. *Corpusculum hoc — manus*] Vt vim corporis in animum

XII. Nec me putes ad elevanda incommoda paupertatis, quam nemo gravem sentit nisi qui putat, uti tantum praeceptis sapientum. Primum aspice, quanto maior pars sit pauperum, quos nihilo notabis tristiores solicitioresque divitibus: immo nescio an eo laetiores sint, quo animus eorum in pauciora distringitur. Transeamus a pauperibus: veniamus ad locupletes. quam multa sunt tempora, quibus pauperibus similes sunt? Circumcisae sunt peregrinantium sarcinae: et quoties- 2
cunque festinationem necessitas itineris exigit, comitum turba dimittitur. Militantes quotam partem rerum suarum secum habent? quum omnem apparatum castrensis disciplina submoveat. Nec tantum conditio illos temporum, aut locorum inopia, pauperibus exaequat: sumunt quosdam dies, quum iam illos divitiarum taedium cepit, quibus humi coenent, et remoto auro argentoque, fictilibus utantur. Dementes! hoc quod aliquando 3
concupiscunt, semper timent. O quanta illos caligo mentium, quanta ignorantia veritatis exercet, qui fu-

videtur, *Trillerus* p. 140. l. m. emendaverat: *levis ipse praeper* f. *expeditur*, *I. M. Hensinger* l. l. *expers ponderis. quandoque* i. quandocunque (laudat Burmann, ad Quinctil. X, 1. p. 884. ad vim τῦ *quandoque* declarandam, nunc satis notam).

mum exprimerent veteres philosophi, imaginibus a custodia, vinculis, compedibusque, crassa Minerva iam antiquitus repetitis et frequenter adhibitis usos esse, constat vel ex Cic. Tusc. Disput. I, 30. al. — Quam hic affert noster sententiam de animi aeternitate, Stoicis propriam non esse (Cic. Tusc. disp. I, 31. fin.), nec nostrum sibi in ea exponenda semper constitisse, patet ex collat. Ep. 71, 102, 65, Consol. ad Marc. 26. cf. Tiedemann. *Geist der specul. Philos.* II, 491. 492.

Cap. XII. Praeter sapientum praecepta, vita quoque communis et exempla adhibeantur ad elevanda paupertatis incommoda.

2. *apparatum*] sc. luxuriae. *Sumunt quosdam dies* — Rus secedunt, relicto urbis tumultu, ad animum laxandum, Horat. Od. III, 29, 13. sq. Noli cum Lipsio cogitare de

giunt quod voluptatis caussa imitantur! Me quidem, quoties antiqua exempla respexi, paupertatis uti solatiis pudet: quoniam quidem eo temporum luxuria prolapsa est, ut maius viaticum exsulum sit, quam olim patrimonium principum fuit. Vnum fuisse Homero servum, tres Platoni, nullum Zenoni, a quo coepit Stoicorum rigida ac virilis sapientia, satis constat. num ergo quisquam eos miseros vixisse decet, ut non ipse miserrimus
4 ob hoc omnibus videatur? Menenius Agrippa, qui inter patres ac plebem publicae gratiae sequester fuit, aere collato funeratus est. Attilius Regulus, quum Poenos in Africa funderet, ad Senatum scripsit, mercenarium suum [a] discessisse, et ab eo desertum esse rus: quod Senatui publice curari, dum abesset Regulus, placuit. Fuit nae tanti, servum non habere, ut colonus eius populus Romanus esset. Scipionis filiae ex aerario dotem acce-

Cap. XII. a. *discessisse.* Bene Lipsius restituit: antea *decessisse.* Val. Max. IV, 4. Villicum mortuum esse, occasionemque nactum mercenarium, amoto inde rustico instrumento, discessisse. Mox recte: *Fuit nae tanti*: ne male ap. Erasm.

Saturnalibus, quorum mentio fit Ep. XVIII., a Lipsio laudata.

31. *principum*] i. potiorum hominum, e. c. Homeri al., quos mox laudat. Lipsius de proceribus et senatoribus cogitat. *Vnum fuisse Homero* — ignoro, unde haec hauserit: nam fabulam de Homeri coecitate iam a Cicerone Tusc. disp. V, 39. et Velleio Paterc. I, 5. derisam cum Lipsio, (qui ait: quidni ductorem coeco?) cogitare nolim. *Tres Platoni.* ap. Diogen. Laert. III, 42., (ubi Menag. quem tamen locus noster fugit) quatuor servi; ap. Appuleium duo memorantur. *nullum Zenoni.* Hinc Diog. Laert. VII, 23. δοῦλον, quem verberasse dicitur, de alieno servo, quem in furto deprehenderat, intelligas.

4. *De Menenio Agrippa*] (Liv. II, 31. sq.), qui a. V. C. 261. plebem patribus reconciliavit, fabula de corporis membris inter se discordibus narranda, et de *Attilio Regulo* (Val. Max. IV, 4.) omnia nota sunt. *Scipionis.* Idem occurrit Nat. Quaest. I, 17. fin.

acceperunt, quia nihil illis reliquerat pater. Aequum mehercules erat populum Romanum tributum Scipioni semel conferre, quum a Carthagine semper exigeret. O felices viros puellarum, quibus populus Romanus loco soceri fuit! Beatioresne istos putas, quorum pantomimae decies sestertio nubunt, quam Scipionem, cuius liberi a senatu, tutore suo, in dotem aes grave acceperunt? Dedignatur aliquis paupertatem, cuius tam clarae imagines sunt? indignatur exsul aliquid sibi deesse, quum defuerit Scipioni dos, Regulo mercenarius, Menenio funus? quum omnibus illis, id quod deerat, ideo honestius suppletum sit, quia defuerat? His ergo advocatis non tantum tuta est, sed etiam gratiosa paupertas.

XIII.

fin. Si nostrum sequaris, fuit ille P. Corn. Scipio Afric. maior, quem pauperem fuisse constat ex Liv. XXXVIII, 60. fin. De beneficio hoc Senatus in filias Seneca fere unus tradidit, cuius quidem auctoritas in rebus antiquioribus haud magna habetur: fuisse tamen varios in hac re narranda auctores, ex Liv. XXXVIII, 57. cogi potest, ut proinde hac ex parte noster defendi possit contra Lipsium, nostro omnem fidem abrogantem et Cn. Scipionem patruum Africani hic intelligendum esse ex Val. Max. IV, 10. monentem. At vir doctissimus Valerium parum diligenter inspexit, qui haecce habet: Idem Senatus Fabricii Luscinii Scipionisque filias ab indotatis nuptiis liberalitate vindicavit. Atqui hic Fabricius fuit praetor idemque Scipionis, quem dico, aequalis, historia docente.

5. *pantomimae*] quas proceres et divites ad agendas saltandasque fabulas alere solebant. conf. Horat. I. Serm. II, 56. Salmas. ad Vopisc. Aurelian. C. 42. p. 529. sq. *decies sest.* propemodum 13000. Duc. *aes grave.* Nat. Q. I, 17. non argentum, sed aes, e quo primum Romae pecunia per longum temporis spatium facta est, filiis in dotem dabatur: ad summam autem pecuniae exiguam significandam valet.

XIII. Responderi potest: „Quid artificiose ista di„ducis, quae singula sustineri possunt, collata non pos„sunt? Commutatio loci tolerabilis est, si tantum lo„cum mutes: paupertas tolerabilis est, si ignominia „absit, quae vel sola opprimere animos solet.“ Adversus hunc, quisquis me malorum [a] turbâ terrebit, his
2 verbis utendum erit. Si contra unamquamlibet partem fortunae satis tibi roboris est, idem adversus omnes erit: quum semel animum virtus induravit, undique invulnerabilem praestat. Si avaritia dimisit, vehementissima generis humani pestis, moram tibi ambitio non faciet. Si ultimum diem non quasi poenam, sed quasi naturae legem adspicis; ex quo pectore metum eiece-
3 ris, in id nullius rei timor audebit intrare. Si cogitas, libidinem non voluptatis causa homini datam, sed
4 propagandi generis; quem non violaverit hoc secretum et infixum visceribus ipsis exitium, omnis alia cupiditas

Cap. XIII. a. *turbâ.* Gruter. et libris suis praefert: *turbo*, Sed non opus est, modo turba casu sexto accipias. Mecum sentit I. M. Heusinger Emendatt. p. 238.

Cap. XIII. Non solum hoc malum bene tolerari potest, sed quoque cetera omnia. Qui enim sapiens unum malum ferre didicit, et reliqua omnia vincere poterit. — Ad Stoicorum decreta et hoc pertinere liquet. Qui unam, dixere, virtutem, quive unum vitium habeat, illum omnia cetera habere, et virtutes omnes et vitia omnia, Cf. Cic, Paradox. III. Lipsius in Manuduct. ad Philosoph. Stoic, III, 4 et 20.

diducis] i, separatim tractas ea, quae toleres singula, non item omnia simul.

2. *ambitio*] studium honorum accipiendorum, in quibus obeundis magnae divitiae parari solent. *Avaritiae* autem duplex potestas subest, altera, qua aviditatem pecuniae quoquo modo et titulo coacervandi, iisque incubandi, nullo earum usu facto; altera, qua luxuriam illam designat, quae turpiter amittat ea, quae turpius reparet (Nat. Q. I, praef. §. 4.).

3. *propagandi*] Laudat ad hoc verum dogma Lipsius Lucani (II, 387. 388.) praeclarum locum de Catone Stoico; Venerisque huic maximus

piditas intactum praeteribit. Non singula vitia ratio, sed pariter omnia prosternit: in universum semel [b] vincit. Ignominiâ tu putas quemquam sapientem moveri posse, qui omnia in se reposuit, qui ab opinionibus vulgi secessit? Plus etiam quam ignominià est mors ignominiosa. Socrates tamen eodem illo vultu, quo aliquando solus triginta tyrannos in ordinem redegerat, carcerem intravit, ignominiam ipsi loco detracturus: neque enim poterat carcer videri, in quo Socrates erat. Quis usque eo ad conspiciendam veritatem 4 excaecatus est, ut ignominiam putet M. Catonis fuisse, duplicem in petitione praeturae et consulatus repulsam? ignominia illa praeturae et consulatus fuit, quibus ex Catone honor habebatur. Nemo ab alio contemnitur, nisi a se ante contemtus est. Humilis et proiectus animus fit isti contumeliae opportunus: qui vero adversus saevissimos casus se extollit, et ea mala quibus alii opprimuntur, evertit, ipsas miserias insularum loco habet:

b. *In universum semel vincit:* bona lectio, et antiqua: proinde ex Erasm. al. reduxi. Antea in Schotti, Gronovii, bipont. *vincitur.* Ratio: si unum vitium prosternit, omnia vitia vincit. Lipsius emend. *nisi semel vincit, vincitur.*

mus usus Progenies: urbi pater est urbique maritus. cf. Plutarch. vit. M. Catonis maioris II, p. 600. Reisk. et Hierockem Musoniumque ap. Stobaeum Sermon. Florileg. LXXIII. *Socrates* — Referte malo ad Xenoph. Memorab. I, 2, 32, ubi triginta tyrannos, quorum primi Critias et Charicles ibi nominantur, repressisse (*in ordinem redegisse*) narratur. Contortius paulo explicat Lipsius de Socrate imperata XXX tyrannorum spernente, quum ei et quatuor aliis imperassent, ut Leontem Salaminium divitem quendam Athenas ducerent interficiendum. cf. Platon. Apolog. Socrat. p. 75. T. I. bip. Xenoph. Hist. Graec. II, 3, 39. ubi Schneider. Imperata magistratus spernere nulla ratione idem valet quod: in ordinem redigere.

4. *M. Cato*] Vticensis: factum hoc est Iul. Caesare machinante, quum Vatinius ei praeferretur, Plutarcho in eius vita docente. *Insularum loco:* i. ornamenti summi loco.

habet: quando ita affecti sumus, ut nihil aeque magnam apud nos admirationem occupet, quam homo
5 fortiter miser. Ducebatur Athenis ad supplicium Aristides: cui quisquis occurrerat, deiiciebat oculos, et ingemiscebat, non tanquam in hominem iustum, sed tanquam in ipsam iustitiam animadverteretur. Inventus est tamen, qui in faciem eius inspueret: poterat ob hoc moleste ferre, quod sciebat neminem id ausurum puri oris. At ille absterfit faciem, et subridens ait comitanti se magistratui: Admone istum, ne post-
6 ea tam improbe oscitet. Hoc fuit contumeliae ipsi, contumeliam facere. Scio quosdam dicere, contemtu nihil esse gravius, mortem ipsis potiorem videri. His ego respondebo, et exsilium saepe contemtione omni carere. Si magnus vir cecidit, magnus iacuit. non magis illum putes contemni, quam quum aedium sacrarum ruinae calcantur, quas religiosi aeque ac stantes adorant.

XIV. Quoniam meo nomine nihil habes, mater carissima, quod te in infinitas lacrimas agat, sequitur ut causae tuae te stimulent. Sunt autem duae. nam aut

loco. cf. Ep. 14. med. De infulis vid. Intpp. ad Virg. Georg. III, 478. inpr. Voss.

5. *Aristides*] iustus vocatus, vel ex Cornelio Nep. notus, placide mortuus est, nec ad supplicium duci iussus, ut plurimi tradiderunt. Fuit tamen alia narratio in Antiquitate, Aristidem Themistocle exule et accusatum repetundarum et multatum in Ionia exstinctum esse. Plutarch. Aristid. T. II, p. 540. Reisk. (qui ipse tamen dubitanter haec ex Cratero Macedone affert.) Hoc sequutus esse videri potest Seneca. Lipsius illa traditione vel non adversa, vel neglecta, Phocionem admonet hic esse intelligendum, quippe de quo Plutarch. hanc ipsam rem diserte tradat: nec vehementer refragabor, quum nostrum sciam historiae parum curiosum fuisse.

Cap. XIV. Accedit ad consolandam matrem altera parte, ut ostendat, Helviam non eo nomine lugere, quod filii praesidio careat. Causas luctus matris, non suas, quas antea persequutus erat, nunc pertractat.

aut illud te movet, quod praesidium aliquod videris amisisse: aut, quod desiderium ipsum per se pati non potes. Prior pars mihi leviter perstringenda est: novi 2 enim animum tuum, nihil in suis praeter ipsos amantem. Viderint illae matres, quae potentiam liberorum muliebri impotentia exercent; quae, quia feminis honores non licet gerere, per illos ambitiosae sunt; quae patrimonia filiorum et exhauriunt, et captant; quae eloquentiam commodando aliis fatigant! Tu liberorum tuorum bonis plurimum gavisa es, mi- 3 nimum usa: tu liberalitati nostrae semper imposuisti modum, quum tuae non imponeres: tu filiafamilias, locupletibus filiis ultro contulisti: tu patrimonia nostra sic administrasti, ut tanquam in tuis laborares, tanquam alienis abstineres: tu gratiae nostrae, tanquam alienis rebusutereris, pepercisti, et ex honoribus nostris nihil ad te nisi voluptas et impensa pertinuit: nunquam indulgentia ad utilitatem respexit. Non potes itaque erepto filio desiderare, quae incolumi nunquam ad te pertinere duxisti.

XV. Illo omnis consolatio mihi vertenda est, unde vera vis materni doloris oritur. „Ego complexu filii „carissimi careo, non conspectu eius, non sermone „fruor! ubi est ille, quo viso tristem vultum relaxavi, „in quo omnes solicitudines meas deposui? ubi col„loquia,

2. *Viderint*] observent et comparent tuum animum, quantum distet a sua immodica cupiditate filiis vel opem ferendi vel nocendi per filios suos potentes sibi obnoxios, et per eorum patrimonia.

3. *bonis*] i. patrimoniis. *filiafamilias*, quae adhuc in patris potestate est, ideoque dote sua uti possit, ex lubitu. *gratiae:* apud Caesarem gratiosi erant, ideoque potentes. *impensa* donis conferendo dum filii honores adirent, ad sumtus magistratuum, ad ludos, epulas etc. faciendas.

Cap. XV. Maternus tamen dolor, qui ex separatione a filio dilectissimo et desiderio illius oritur, praecipua luctus causa

„loquia, quorum inexplebilis eram? ubi studia, quibus libentius quam femina, familiarius quam mater, intereram? ubi ille occursus? ubi matre visa
2 „semper puerilis hilaritas?" Adiicis istis loca ipsa gratulationum et convictuum, et, ut necesse est, efficacissimas ad vexandos animos recentis conversationis notas. Nam hoc quoque adversus te crudeliter fortuna molita est, quod te [a] ante tertium demum diem quam percussus sum, securam, nec quidquam tale metuentem, regredi voluit. Bene nos longinquitas locorum diviserat: bene aliquot annorum absentia huic te malo praeparaverat: rediisti, non ut voluptatem ex filio perciperes, sed ne consuetudinem de-
3 siderii perderes. Si multo ante abfuisses, fortius tulisses, ipso intervallo desiderium molliente: si non recessisses, ultimum certe fructum biduo diutius videndi filium tulisses. Nunc crudele fatum ita composuit, ut nec fortunae meae interesses, nec absentiae assuesceres. Sed quanto ista duriora sunt, tanto maior tibi virtus advocanda est, et velut cum hoste noto, ac saepe iam victo, acrius est congrediendum. Non ex intacto corpore tuo sanguis hic fluxit: per ipsas cicatrices percussa es.

XVI.

Cap. XV. a. *ante tertium demum diem:* alii *tertium decimum diem*. Lipsius praefert vulgatam; Sed verius, ait, de *tertio die*: ex eo quod sequitur; *fructum biduo diutius videndi filium tulisses.* Igitur res ita fuit: rediit Romam ex Hispania —, iterumque abiit, et in via de fato filii et exilio audivit. In via, inquam, quum biduum iam abfuisset. De regressu eius et quod plusculos dies Romae (fuerit), evincunt haec verba c. 2, §. 5. Intra vicesimum diem — audisti. *Regredi* Lipsio debetur: antea: *aggredi.*

causa est: in quo describendo commoratur.

puerilis hilaritas] quoniam vultu hilari et blando quasi in puerum redibat.

2. *gratulationum et convictuum*] ob reditum factorum.

3. *per ipsas cicatrices*] veteribus vulneribus recrudescentibus: vid. c. 2.

XVI. Non est quod utaris excusatione nominis muliebris, cui paene concessum est immoderatum in lacrimas ius, non immensum tamen: et ideo maiores decem mensium spatium lugentibus viros dederunt, ut cum pertinacia muliebris moeroris publica constitutione deciderent. non prohibuerunt luctus, sed finierunt. Nam et infinito dolore, quum aliquem ex carissimis amiseris, affici, stulta indulgentia est: et nullo, inhumana duritia. Optimum inter pietatem et rationem temperamentum est, et sentire desiderium, et opprimere. Non est quod ad quasdam feminas respicias, quarum tristitiam semel sumtam mors finivit. nosti quasdam, quae amissis filiis, imposita lugubria nunquam exuerunt: a te plus exigit vita ab initio fortior. non potest muliebris excusatio contingere ei, a qua omnia vitia muliebria abfuerunt. Non te maximum seculi malum, impudicitia, in numerum plurium adduxit, non gemmae te, non margaritae flexerunt: non tibi divitiae velut maximum generis humani bonum refulserunt: non te bene in antiquá et severá institutam domó, periculosa etiam probis peiorum detorsit

2 (beside line "lo, inhumana duritia. Optimum inter pietatem et")

3 (beside line "qua omnia vitia muliebria abfuerunt. Non te maxi-")

Cap. XVI. Luctum indignum esse matre. Vincat oportere rationi cedentem auxiliis ex Philosophia petitis, et cogitatione, ipsam filiis, nepotibus, patri, sibi vivere.

maiores — deciderent] pacti quasi sunt cum moerore muliebri, cui ob pertinaciam eius decem menses, s. annum lunarem remiserunt (Ep. 63.) annum (lunarem) feminis ad lugendum (constituere maiores) maritum. Ovid. Fast. I, 35. 36. III, 134. Romulo hoc institutum tribuit: Numae vero Pompilio Plutarch. c. XII, 4. Fuit haud dubie antiquissimum institutum, cuius auctorem postea Romani celebrem hominem quaerendo alii Romulum, alii Numam nominarunt. In Leges XII tabb. non relatum est; erat in moribus.

2. *Non est — finivit*] Tibi nulla causa est, cur imiteris eas feminas, quae una calamitate accepta per totam reliquam vitam luxerunt.

torsit imitatio. Nunquam te fecunditatis tuae, quasi exprobraret aetatem, puduit: nunquam more aliarum, quibus omnis commendatio ex forma petitur, tumescentem uterum abscondisti, quasi indecens onus; nec
4 intra viscera tua conceptas spes liberorum elisisti. Non faciem lenociniis ac coloribus polluisti. [a] nunquam tibi placuit vestis, quae ad nihil aliud quam ut nudaret, componeretur: unicum tibi ornamentum, pulcherrima et nulli obnoxia aetati forma, maximum decus, visa est pudicitia. Non potes itaque, ad obtinendum dolorem, muliebre nomen praetendere, ex quo te virtutes tuae [b] seduxerunt: tantum debes a feminarum lacrimis abesse, quantum a vitiis. Ne feminae quidem te sinent intabescere vulneri tuo, sed leviori necessario moerore cito defunctam, iubebunt exsurgere: si modo illas intueri voles feminas, quas
5 conspecta virtus inter magnos viros posuit. Corneliam ex

Cap. XVI. a. *numquam tibi placuit vestis, quae ad nihil aliud, quam ut nudaret, componeretur:* Sic e codd. dedi. Antea: *vestis quae nihil amplius, quam nudam componeret.* Lipsius dederat: *quae nihil amplius nudaret, quum poneretur.* — Est autem sermo de veste Coa et serica, quarum tenuitas tantum aberat, ut amiciret, ut nudaret: unde Quinctil. Declam. I, 17. nubes appellata est. Cf. de Benef. VII, 9. Ep. 90. vestis nihil celatura, in qua non dico nullum corpori auxilium, sed nullum pudori est. Mox *pulcherrima — aetati* non sollicitandum est. Lipsius ex variantibus codd. legi vult: *pulcherrimum, tua et nulli obnoxia arti.* Gronov. recte iudicat, nil esse mutandum, explicandumque ex illo Propertii I, 2. illis ampla satis forma pudicitia: ut omnia per appositionem de pudicitia dicta sint.

b. *seduxerunt.* Lipsius mavult: *eduxerunt*, Gronovio recte refragante, qui explicat: secreverunt et exemerunt quasi vulgo.

5. *Corneliam*] Sunt et aliae feminae, quas imiteris, quae quidem facient, ne vulnere hoc accepto moriaris; in quibus Cornelia, P. Cornelii Africani maioris filia, Gracchorum mater celebratissima, primum locum obtinet, quam adeo filiorum suorum Tiberii et Caii (tribunorum pleb. illius, a. V. C. 620. huius, 631.) bonarum artium magistram fuisse, constat e Cic. Brut. 58. et Plutarcho. Fragmenta duo episto-

ex duodecim liberis ad duos fortuna redegerat. Si numerare funera Corneliae velles, amiserat decem: si aestimare, amiserat Gracchos. Flentibus tamen circa se, et fatum eius exsecrantibus interdixit: „Ne fortunam accusarent, quae sibi filios Gracchos dedisset.“ Ex hac femina debuit nasci, qui diceret in concione: „Tu matri meae maledicas, quae me peperit?“ Multo 6
mihi videtur animosior vox matris. Filius magno aestimabat Gracchorum natales: mater et funera. Rutilia Cottam filium secuta est in exsilium, et usque eo fuit indulgentiá constricta, ut mallet exsilium pati, quam desiderium: nec ante in patriam, quam cum filio rediit. Eundem iam reducem, et in Republica florentem tam fortiter amisit, quam secuta est: nec quisquam lacrimas eius post elatum filium notavit. In expulso virtutem ostendit, in amisso prudentiam: nam et nihil illam a pietate deterruit, et nihil in tristitiá

 super-

epistolarum a Cic. l. l. et Quinctil. I, 1, 6. laudatarum huius praeclarae matris exstant in bonis edd. Cornelii Nepotis. *duos* hic memorat noster, utpote in quibus omnem spem suam posuerat mater, et ipsa hoc afferens in fragmento epistolae ad Caium p. 169. bip.: una soror quoque superérat, Plutarcho docente.

6. *Rutilia*] mater C. Aurelii Cottae, cuius et Sulpicii precibus Cicero dialogum, *Brutus* inscriptum, habuisse narrat. Is propter legem Varianam (Brut. 56, 6.) de maiestate a. V. C. 663. latam, ut quaereretur de iis, quorum opera consiliove socii contra populum romanum arma sumsissent, accusatus tantum aberat, ut iudices, Equites, sibi conciliaret, ut in eos vehementer invectus se ipse laudaret impense, Socratem imitatus, quin etiam ne sententia quidem iudicum lata de sua causa ultro in exsilium abiret a. V. C. 663. Appian. de Bell. Civ. I, c. 37. ex quo Sulla demum dictatore a. V. C. 671. rediit. Cicero ad eum scripsit librum de luctu minuendo, qui est in deperditis. Rutiliae vero mentionem fecit Epp. ad Attic. XII, 20. fin., ubi sciscitur Atticum, Rutiliane mortua sit ante an post mortem filii. Noster nos docet, eam filio (Proconsule Asiae) exstincto e vita discessisse.

7 supervacua stultaque detinuit. Cum his te numerari feminis volo: quarum vitam semper imitata es, earum in coërcenda comprimendaque aegritudine optime sequeris exemplum. Scio rem non esse in nostra potestate, nec ullum affectum servire, minime vero eum, qui ex dolore nascitur: ferox enim, et adversus omne remedium contumax est. Volumus eum interim obruere, et devorare gemitus: per ipsum tamen composi-
8 tum fictumque vultum, lacrimae profunduntur. Ludis interim aut gladiatoribus animum occupamus: at illum inter ipsa, quibus avocatur, spectacula, levis aliqua desiderii nota subruit. Ideo melius est, illum vincere, quam fallere. Nam qui aut delusus voluptatibus, aut occupationibus abductus est, resurgit, et ipsa quiete impetum ad saeviendum colligit: at quisquis rationi
9 cessit, in perpetuum componitur. Non sum itaque tibi monstraturus illa, quibus usos multos esse scio, ut peregrinatione te vel longa detineas, vel amoenâ delectes; ut rationum accipiendarum diligentiâ, patrimonii administratione multum occupes temporis; ut semper novo te aliquo negotio implices: omnia ista ad exiguum momentum prosunt, nec remedia doloris, sed impedimenta sunt: ego autem malo illum desinere, quam decipi. Itaque illo te duco, quo omnibus qui fortunam fugiunt, confugiendum est, ad liberalia studia: illa sanabunt vulnus tuum, illa omnem tristitiam tibi evellent. His etsi nunquam assuesses, nunc utendum erat: sed quantum tibi patris mei antiquus rigor permisit, omnes bonas artes non quidem com-

7. Si *interim* (interdum) affectum hunc aut occupationibus aut voluptatibus quamvis innocentibus delinire et opprimere velimus, nihil proficimus; redit enim eius vis: proinde ratione opus est ad eum vincendum.

9. *liberalia studia*] quas mox bonas artes appellat, lectionem poetarum, musicam etc. complexas: Philosophiam tamen inprimis intelligit.

comprehendisti, attigisti tamen. Vtinam quidem vi- 10
rorum optimus, pater meus, nimis maiorum consue-
tudini deditus, voluisset te sapientum praeceptis eru-
diri potius, quam imbui! non parandum tibi nunc
contra fortunam esset auxilium, sed proferendum.
Propter istas quae literis non ad sapientiam utuntur,
sed ad luxuriam instruuntur, minus est indulgere stu-
diis passus. beneficio tamen rapacis ingenii, plus quam
pro tempore hausisti: iacta sunt disciplinarum omnium
fundamenta. Nunc ad illas revertere: tutam te prae- 11
stabunt. illae consolabuntur, illae delectabunt, illae
si bona fide animum tuum intraverunt, nunquam am-
plius intrabit dolor, nunquam solicitudo, nunquam
afflictionis irritae supervacua vexatio: nulli horum pa-
tebit pectus tuum: nam ceteris vitiis iampridem clu-
sum est. Haec quidem certissima praesidia sunt, et
quae sola te fortunae eripere possint; sed quia, dum
in illum portum, quem studia promittunt, pervene-
ris, adminiculis, quibus innitaris, opus est, volo in-
terim solatia tua tibi ostendere. Respice fratres meos: 12
quibus salvis, fas tibi non est accusare fortunam. in
utroque habes quod te diversa virtute delectet: alter
honores industria consecutus est, alter sapienter con-
temsit. Acquiesce alterius filii dignitate, alterius quie-
te, utriusque pietate. novi fratrum meorum intimos
affectus. alter in hoc dignitatem excolit, ut tibi orna-
mento sit: alter in hoc se ad tranquillam quietamque
vitam recepit, ut tibi vacet. Bene liberos tuos et in 13
auxilium, et in oblectamentum, fortuna disposuit:

11. *bona fide*] firmiter et subtiliter, ut iis fidere possis.

12. *fratres meos*] Novatum et Melam: ille Nov. ex adoptione Iunius Gallio honores industria consecutus est; hic Mela Lucani pater (Tacit. Annal. XVI, 17.) qui sub Nerone semetipsum interfecit. Quod hic laudat noster, id reprehendit Tacitus l. m. praedives factus per procurationes Principis, ideoque Neroni suspectus.

potes alterius dignitate defendi, alterius otio frui. Certabunt in te officiis: et unius desiderium, duorum pietate supplebitur. Audacter possum promittere: nihil tibi deerit, praeter numerum. Ab his ad nepotes quoque respice; Marcum blandissimum puerum, ad cuius conspectum nulla potest durare tristitia: nihil tam magnum, nihil tam recens in cuiusquam pectore fuerit, quod non circumfusus ille per-
14 mulceat. Cuius non lacrimas illius hilaritas supprimat? cuius non contractum solicitudine animum illius argutiae solvant? quem non in iocos vocabit illa lascivia? quem non in se convertet, et abducet infixum cogitationibus, illa neminem satiatura garrulitas? Deos oro, contingat hunc habere nobis superstitem, In me omnis fatorum crudelitas lassata consistat: quidquid matri dolendum fuit, in me transierit: quidquid aviae, in me.
15 Floreat reliqua in suo statu turba: nihil de orbitate, nihil de conditione mea querar. Fuerim tantum, nihil amplius doliturae domus, piamentum. Tene in gremio tuo cito tibi daturam pronepotes Novatillam: quam sic in me transtuleram, sic mihi adscripseram, ut possit videri, quod me amisit, quamvis salvo patre, pupilla. hanc et pro me dilige. Abstulit illi nuper fortuna matrem: tua potest efficere pietas, ut perdidisse se
16 matrem doleat tantum, non et sentiat. Nunc mores eius

13. *Marcum*] nostri filium, ex Lipsii iudicio: verba enim, ait, et vota, quae hic sunt, patrem et eius affectum clamant. Malo tamen Marcum Annaeum Lucanum, poetam celebrem, filium M. Annaei Melae, qui frater nostri fuit intelligere. Primum enim nusquam filius Senecae memoratur; deinde Lucani hilaritas ac festivum ingenium ab eius biographis laudantur, denique aetas egregie congruit: nat. enim est a. V. C. 792 † 818. anno aetatis suae XXVII. Septem itaque octove annos egit hoc tempore. Epigramma vero VIII, 5. 6. quidni et de M. A. Lucano intelligi possit, non video.

15. *Novatilla*] Novati filia.

eius compone, nunc formam: altius praecepta descendunt, quae teneris imprimuntur aetatibus. Tuis assuescat sermonibus: ad tuum fingatur arbitrium. multum illi dabis, etiamsi nihil dederis praeter exemplum. Hoc iam tibi solemne officium pro remedio erit: non potest animum pie dolentem a solicitudine avertere, nisi aut ratio, aut honesta occupatio. Numerarem inter magna solatia patrem quoque tuum, nisi abesset. 17
nunc tamen ex affectu tuo, quid illius intersit, cogita: intelliges, quanto iustius sit, te illi servari, quam mihi impendi. Quoties te immodica vis doloris invaserit, et sequi se iubebit, patrem cogita, cui tu quidem tot nepotes pronepotesque dando effecisti ne unica esses: consummatio tamen aetatis actae feliciter, in te vertitur. Illo vivo, nefas est, te, quod vixeris, queri.

XVII. Maximum adhuc solatium tuum tacueram, sororem tuam: illud fidelissimum pectus tibi, in quod

 omnes

17. *patrem*] Cordubae in Hispania degentem. *impendi*, una mecum perire. *unica* quatenus apud patrem Cordubae manserat: soror vero, quae mox memoratur, in Aegypto per plures annos commorata erat. Lipsius hic argutatur.

Cap. XVII. Soror restat tibi, quae maximo solatio esse potest, et amore in suos tenerrimo, et prudentia atque virtute haud fucata celebris. Denique rogat, ut ad se subinde recurrat, et laetum alacremque cogitet. — Matertera, cuius hoc capite mentionem tam honorificam facit, virgo nupsit, ut videtur, Vetrasio Pollioni, quocum postea in Aegypto, cuius praesidium per sedecim annos gesserat, ab a. V. C. 769. usque ad an. 785. commorata erat, marito vita defuncto in navigatione i. e. in reditu ex praefectura. Postea sedes suas fixit Romae, et Senecam, nepotem suum ex sorore, quem iam ante iter in Aegyptum omni re iuverat, aegrotantem sublevavit, quaesturam ambienti auctoritate sua auxilio fuit. De Senecae avunculo, qui hoc capite memoratur, disquisitio Lipsii ad

omnes curae tuae pro indiviso transferuntur: illum animum omnibus nobis maternum. Cum hac tu lacrimas tuas miscuisti, [a] in hac tu primum respirasti. Illa quidem

Cap. XVII. a. *in hac tu primum respirasti* ex Erasm. reduxi. Antea: *in huius primum respirasti sinu.* Vox *sinu* priscis libris abest, notante Lipsio, qui pr. emendat: *in huius primum ore spirasti:* i. in adspectu eius et oculis.

ad §. 4. docta exstat, cuius summa haec est: Tempus, in quo Aegyptum per sedecim annos obtinuerit avunculus, satis definitum est: e vita enim discesserit necesse est ante Caligulam et Senecae quaesturam, ad quam quidem obtinendam matertera nostro profuit, reversa nempe ex Aegypto. Praefectos igitur Aegypti circumspiciens Lipsius Vetrasium Pollionem nostri avunculum fuisse iudicat, vita defunctum a. V. C. 785. (Dio Cass. LVIII, 19.) sexto ante obitum Tiberii anno, et tricesimo circiter Senecae (nat. circa 753. mort. 818. Dio Cass. LXII, 25.): antecesserat autem in praefectura Aemilius Rectus, cuius mentio fit ap. Dion. Cass. LVII, 10. ad ann. 767. Hactenus bene excussit rem Lipsius. Adiungam nonnulla, quae moram facere possint, ne huic computationi calculum adiicias. Ac primum locus est Dion. Cass. LVII, 19. ad a. 772. ubi Seius Strabo pater L. Aelii Seiani praefecturam Aegypti nactus esse narratur; unde certe sequitur, Aemilio Recto vita functo non statim successisse Vetrasium Pollionem, sed Seium Strabonem. Quum tamen postea eius nulla mentio facta sit, nec oppresso quidem filio, haud temere concludi possit, per annum fere, et quod excurrit, illum Aegyptum tantummodo obtinuisse. Altera obiectio ab aetate Senecae peti potest. Si enim Vetr. Pollio nostri avunculus fuit, sequi videtur, Senecam triginta circiter annos natum Corduba Romam pervenisse, quod tamen §. 1. huius cap. parum conveniat. Enimvero et huic obiectioni eo occurritur, quod nulla causa sit, cur non matertera et avunculus ante praefecturam Aegypti loco nobili constituti Romae nepoti ad excolendum ingenium iuvenile profuerint. Ceterum avunculum et Equitem Roman. fuisse, eo evincitur, quod Tacitus Annal. XII, 60. narrat: divum Augustum apud equestres, qui Aegypto praesiderent, lege agi — iussisse. Utilis vero est haec disquisitio lectori Senecae, quandoquidem inde intelligit, nostrum

quidem affectus tuos semper sequitur. in mea tamen 1 persona, non tantum pro te dolet. Illius manibus in urbem perlatus sum: illius pio maternoque nutricio per longum tempus aeger convalui: illa pro quaestura mea gratiam suam extendit: et quae ne sermonis quidem, aut clarae salutationis sustinuit audaciam, pro me vicit indulgentia verecundiam. Nihil illi seductum 2 vitae genus, nihil modestia, in tanta feminarum petulantia, rustica; nihil quies, nihil secreti et ad otium repositi mores obstiterunt, quo minus pro me etiam ambitiosa fieret. Haec est, mater carissima, solatium, quo reficiaris: illi quantum potes, te iunge, illius arctissimis amplexibus alliga. Solent moerentes, ea quae maxime diligunt, fugere, et libertatem dolori suo quaerere: tu ad illam te, et quidquid cogitaveris,

 con-

strum Aegyptum adiisse, et larga copia hanc terram cognoscendi usum esse, ideoque fidem eius haud spernendam in iis, quae de Aegypto, Aethiopia atque India retulerit.

in mea tamen persona] ita, uti equidem te consolarer, si adessem, eodem modo te tractat, quali ego te tractarem, meam consolandi rationem sequuta.

Illius manibus] Cordubae circa ann. 755. natus erat, et iuvenis Romam ab ea vocatus, ut ibi institueretur. *nutricio*, nutricatu, curam egit mei aegrotantis. Valetudine autem nostrum minus commoda usum esse, ex Dione quoque Cass. LIX, 19. fin. ad ann. 792 perspectum habemus, ubi Caligula Senecae infensus duci eum paene iussisse narratur, nisi una e Caligulae concubinis avertisset periculum, hominem, dicens, phthisi laborare, neque prope abesse a morte. *salutationis* — quae ne passa quidem est, ut adirent se nobilem matronam et salutarent honoris gratia, ea vero Senecae causa haec officia praestari sibi concessit, quin etiam aliis praestitit, eo consilio, ut hac *ambitione*, studio nepotis, noster quaestura poti-retur.

2. *modestia*] quae cum petulantia, licentia feminarum comparata videbatur. *rustica*, inele-

confer. five fervare habitum iftum voles, five deponere, apud illam invenies vel finem dolori tuo, vel
3 comitem. Sed fi prudentiam perfectiffimae feminae novi, non patietur te nihil profuturo moerore confumi, et exemplum tibi fuum, cuius ego etiam fpectator fui, narrabit. Cariffimum virum amiferat, avunculum noftrum, cui virgo nupferat, in ipfa navigatione: tulit tamen eodem tempore et luctum, et metum, evictisque tempeftatibus corpus eius naufraga evexit. O quam multarum egregia opera in obfcuro iacent! Si huic illa fimplex admirandis virtutibus contigiffet antiquitas: quanto ingeniorum certamine celebraretur uxor, quae oblita imbecillitatis, oblita etiam firmiffimis metuendi maris, caput fuum periculis pro fepultura obiecit, et dum cogitat de viri funere, nihil
4 de fuo timuit? Nobilitatur carminibus omnium, quae fe pro coniuge vicariam dedit. hoc amplius eft, difcrimine vitae fepulcrum viro quaerere: maior eft amor, qui pari periculo minus redimit. Poft hoc nemo miratur, quod per fedecim annos, quibus maritus eius Aegyptum obtinuit, nunquam in publico confpecta eft. neminem provincialem domum fuam admifit:
5 nihil a viro petiit, nihil a fe peti paffa eft. Itaque

inelegens, afpera. *habitum* int. lugubrem ob filii exfilium.

3. *cuius ego etiam fp. f.*] Haud dubie in navigatione, in reditu ex Aegypto, quam adierat avunculum fuum, praefectum auguftalem, conventum. *naufraga* i. naufragio proxima, quippe cuius navis *exarmata* (§. 6.) i. armamentis fpoliata ferebatur.

4. *Nobilitatur*] Alceftin dicit Peliae filiam loco Admeti mariti morti fe obiicientem (*pro coniuge vicariam fe dantem*) ut a Graecis, e. c. Euripide, dramate nobiliffimo, quod fupereft, et a Romanis, e. c. Ovid. Trift. V, 14, 37. Pont. III, 1, 106. carminibus nobilitatam. Fabula notiffima, et ab ingeniofiffimo poeta noftrate

que loquax, et ingeniosa in contumelias praefectorum
provincia, in qua etiam qui vitaverunt culpam, non effu-
gerunt infamiam, velut unicum sanctitatis exemplum
suspexit: et quod illi difficillimum est, cui etiam pe-
riculosi sales placent, omnem verborum licentiam
continuit, et hodie similem illi, quamvis nunquam
speret, semper optat. Multum erat, si per sedecim 6
annos illam provincia probasset: plus est, quod igno-
ravit. Haec non ideo refero, ut eius laudes exse-
quar, quas circumscribere est, tam parce transcurre-
re: sed ut intelligas, magni animi esse feminam,
quam non ambitio, non avaritia, comites omnis po-
tentiae et pestes, vicerunt: non metus mortis eam,
exarmata navi naufragium suum spectantem, deter-
ruit, quo minus exanimi viro haerens, quaereret,
non quemadmodum inde exiret, sed quemadmodum
efferret. Huic parem virtutem exhibeas oportet, et 7
animum a luctu recipias, et id agas, ne quis te pu-
tet partus tui poenitere. Ceterum quia necesse est,
quum omnia feceris, cogitationes tamen tuas subinde
ad me recurrere, nec quemquam nunc ex liberis
tuis frequentius tibi obversari: non quia illi minus
cari sint, sed quia naturale est, manum saepius ad id
referre quod doleat. Qualem me cogites, accipe:
laetum et alacrem velut optimis rebus. sunt autem
optimae, quum animus omnis cogitationis expers
ope-

strate Wieland eximie tra-
ctata. Narrat et Apollodor.
I, 9, 15.

5. *loquax et ingeniosa*] Confirmatur hoc iudicium et ab Herodiano Histor. IV, 9, 2. ed. Wolf. p. 160., qui Alexandrinos φιλοσκώμμονας appellat: locus tamen classʃ. est apud Flavium Vopiscum in Saturnino c. VII et VIII. (p. 233. 234. Tom. II. Histor. August. bip.) ubi Hadriani epistola, Aegyptiorum naturam et indolem declarans, exstat.

6. *circumscribere*] in angustum deducere, ideoque aliquid ab iis detrahere, invidiosum esse in eius laudes.

operibus ſuis vacat; et modo ſe levioribus ſtudiis ob-
lectat, modo ad conſiderandam ſuam univerſique na-
8 turam, veri avidus inſurgit. Terras primum, ſitum-
que earum quaerit. deinde conditionem circumfuſi
maris, curſusque eius alternos et recurſus: tunc
quidquid inter coelum terrasque plenum formidinis
interiacet, perſpicit, et hoc tonitribus, fulminibus,
ventorum flatibus, ac nimborum nivisque et grandi-
nis iactu tumultuoſum ſpatium: tum peragratis hu-
milioribus, ad ſumma prorumpit, et pulcherrimo di-
vinorum ſpectaculo fruitur, aeternitatisque ſuae me-
mor, in omne quod fuit, futurumque eſt omnibus
ſeculis, vadit.

AD

AD POLYBIVM CONSOLATIO

LIBER ΑΚΕΦΑΛΟΣ.

ARGVMENTVM.

Omnia et maxima, quin etiam mundus hic et ea, quae in eo sunt, interitura sunt: proinde interitum singularum animarum noli queri (c. 20.): *Arrogantis enim esset, poscere, ut tibi uni parcatur: quare patiaris, quae omnibus nobis communia sunt. Nec dolor quidquam proderit* (c. 21 — 22, 3.). *Iam ingeniosa allocutione ad Fortunam conqueritur calamitatem, Polybio factam, egregie ad laudes eius fratrisque instituta* (— c. 23.). *Sed quandoquidem his accusationibus Fortunae nihil proficimus, omittamus: nam nec frater, nec ullus homo lacrimis delectatur* (— c. 24, 3.). *Quid, quod fratribus tuis exemplo esse deceat: abscondas itaque luctum* (— c. 24.). *Accedit, quod hoc inferius esset dignitate, existimatione publica de te, atque adeo officio in Caesarem Claudium [cuius laudes hac occasione data, celebrantur]* (— c. 26, 6.). *Vt melius luctum vincas, in solitudine occupa te studiis* (— c. 27, 3.). *Praeterea neque tuo, neque fratris nomine lugere decet, hic enim felix est* (— c. 29, 3.). *Igitur gaudeas fratrem talem habuisse* (— c. 31.): *Mors enim ad humanam sortem pertinet: quod ex operibus tuis disces, Homero, atque Virgilio. His dignum te praestes, et Caesare Claudio (quem laudibus onerat)* (— c. 36, 2.). *Ad haec Caesar ipse te consolabitur, incommodis, quae familiae suae acciderunt, enarrandis* (— c. 37, 4.). *Redit denique ad studia commendanda* etc. (— fin.).

Polybius, ad quem haec consolatio missa est, libertus Claudii Caesaris fuit a studiis, a quo post Narcissum maximi aestimatus esse narratur (Dio Caff. LX, 29. 31. Sueton. Claud. 28.). *Innocentissimus et eruditissimus fuit, si nostrum audias, Suetonio tamen et Dione referentibus improbus homo. Interfectus est, Messalinae, qua cum familiarissime vixerat, machinationibus* a. V. C. 800. (Dio Caff. LX, 31. init.). *Consolatio vero haec composita est, quum Polybius morte fratris sui optimae indolis et spei iuvenis vel maxime afflictus esset,* anno V. C. 794. *Quum in eo esset Claudius,*

dius, ut Germaniam pacaret, et Britanniam aperiret (vid. c. 32, 2. coll. Dio Caff. LX, 8. 19. Sueton. Claud. 25.). *Nam anno* 794. *Sulpicius Galba Cattos, et Publius Gabinius Chaucos vicerat, et de Britannis subiugandis, auctore Berico, exule Britanno, qui Romam auxilii petiturus confugerat, cogitabatur. Quam rem Aulus Plautius cum legatis Flavio Vespasiano eiusque fratre Sabino* anno V. C. 796. *perfecit* (Dio Caff. LX, 19. 20.). *His rationibus historicis diligenter comparatis cum* cap. 37, 7., *facile est ad intelligendum, Senecam auctorem huius consolationis esse non posse, quippe quem eodem anno extremo, quo hae spes Romae concipi coeperunt, in exsilium missus narratur* (Dion. Caff. LX, 8. med.). *Nam* c. 37, 7. *auctor de se narrat, longe iam situ obsoleto et hebetato animo sese haec composuisse; ut saltem Claudio imperium modo obtinente in exsilium missus esse videatur auctor. Atqui Seneca non ita longe ante aut post haec consilia bellica urbe egressus esse videri potest. Deinde* capp. 31, 4. et 32, 1. *inspectis et comparatis, patet, Claudium imperium nuper obtinuisse: patere, ait auctor, fortuna, quidquid prioris principis (dicit autem Caligulam) furor concussit, (Claudium) in locum suum restituere ac reponere. Quae quidem de principe recenti tantummodo dici cum laude posse, quivis intelliget. Eo spectant quoque verba* (ibid. §. 3.) *de Claudii misericordia, qua complures exules revocaverit: at haec nonnisi in primum imperii Claudiani annum cadit* (Dio Caff. LX, 4. init.). *Ipsa auctoris, laetitia de Claudii filio Britannico, quem ei Messalina vigesimo imperii die* (Suet. Claud. 27.) *pepererat, rationes nostras confirmat. Denique causae internae adsunt, quae evincant, hunc fetum adulatoris quidem et proiecti hominis, non Senecae esse. Quis enim Stoicus, ut quaedam tantum afferam, tam dubitanter et supine et quidem homini docto, quem Polybium fuisse nulli dubitamus, dixerit, quae* c. 20, 2. *Mundo — demerget* — et c. 37, 4.: *Et scio — compulisset, leguntur? In his nempe Seneca sine ulla ratione sibi ipse contradiceret, et vineta sua ipse absurdissime caederet, quod numquam a quoquam mihi persuaderi patiar. Deinde quis credat Senecam, virum XL. fere annos iam natum de sententia, quam usquequaque non sine laude tuitus erat, tam turpiter destitisse, et laudasse hominem, cui non ita longe post et alibi et in celebri apocolocynthosi tot tantasque notas turpitudinis inusserit? Mihi certe exploratum est, Senecam tam abiecto animo haudquaquam fuisse, ut de innocentia morum parum sollicitus quocunque pretio liberationem exsilii redimere potuerit. Num Tacitum alioqui severum morum arbitrum has proiectissimi animi notas in Senecae ingenio moribusque vel ab eius adversariis, e. c. Suilio* (Annal. 13, 42.) *vel a*

senec

semet (Annal. XV, 62. sq.) *declarandis putemus praetermisisse? Ipse contra Tacitus* (Annal. XV, 62. init.) *refert ut e sua persona, Senecam morientem, quod unum iam attamen pulcherrimum habuisset, imaginem vitae suae amicis relinquere:* et cap. 61. *ei. libr. Seneca de semet: nec sibi, ait, promtum in adulationes ingenium. Idque nulli magis gnarum, quam Neroni, qui saepius libertatem Senecae, quam servitium expertus esset.*

Haec posteriora, ne quidquam celem, a Diderote quoque leviter perstricta video, rationibus historicis, quarum praecipuus in hac re usus esse videtur, ne verbo quidem commemoratis. Atque vereor, ut eius defensio Senecae maiorem virorum harum rerum peritorum applausum nacta sit, quam censura defensionis in margine laudata. *) *Denique nec Dionis Cassii hoc loco obliviscendum nobis est. Qui quum Senecae* (c. 59, 19.) *satis honorificis verbis meminisset, postea* (c. 61, 10.) *sibi tam parum constat, ut eum conviciis acerbissimis consectetur, ideoque posteris vel plurimis ansam offerret satis amplam, pessima quaeque in Senecam effundendi, excepto Shaftesburio (Charackteristicks* III, p. 24, not.) *Sallierio (Mem. de l'Acad. des Inscript.* T. VIII, p. 228.) *al. Ex illo Dionis indicio infensiore spectat huc accusatio haecce: „Senecam „exsilii sui pertaesum ex insula, in qua exsulabat, Romam misisse „libellum, in quo Messalinam et Claudii libertos adulatus esset, „quem tamen libellum, posteaquam in summum fere honoris fastigium escenderat, pudore motus supprimere tentavisset.“ Iam hunc librum adhuc exstare atque adeo nostram esse consolationem, ad unum fere omnes pronuntiaverunt. Enimvero equidem hoc loco non satis mirari possum, quomodo tandem factum sit, ut viri docti, inque iis Fabricius potissimum atque Ernesti in hanc sententiam inclinare potuerint. In Consolatione enim, ut breviter rem perstringam, nulla Messalinae fit mentio, nec, praeter unum Polybium, reliquorum libertorum: deinde Claudii ibi laudes reperiuntur, de quibus tamen silet Dio Cassius, qui profecto hoc non praetermisisset, quandoquidem eo novam nactus esset materiam, Senecam, auctorem apocolocynthoseos foedissimo convicio proscindendi. Neque vero obiici debet, haec omnia in priore parte consolationis, nunc perdita, occurrisse,*

*) Essai sur la vie de Seneque sur ses écrits et sur les regnes de Claude et de Neron. Cuius libri auctorem esse Diderotum, constat, ab Adelungio tamen in Ioechero aucto h. art. omissum. Septimam autem partem operis constituit, quod anno 1779. Paris. Lutet. 8. prodiit sub hoc titulo: Les Oeuvres de Seneque le Philosophe traduites en françois par feu M. le Grange: avec des Notes. Cf. Additamenta ad Ephemerides literar. Gotting. anni 1780. nr. 41. p. 641. sq. Censura ibi huius operis exstat docta eaque Meinersii.

risse, quum cuivis libellum non cupide perlegenti manifestum sit, tum ex initio illo nonnisi perpauca eaque introitus ergo posita periisse, tum vero etiam locum quam maxime idoneum et Messalinae et libertis Claudii laudandis post Claudii laudes esse debuisse. Hoc per se patet, et ex ratione veterum vulgata consolationes componendi, ut videlicet praeceptis prior, exemplis secundus locus plerumque a Rhetoricae doctoribus triberetur (v. Consol. ad Marciam 2, 1.), in oculos se ingerit.

Ceterum tam cupidum me non esse pronuntio, ut prorsus negaverim, nullum talem librum a Seneca esse compositum, qualem Dio Cassius memoravit. Peropportune enim memor sum sententiae a Seneca prolatae (de Constantia Sapientis c. 14, 2.): *„Quid ergo? „Sapiens non accedet ad fores, quas durus ianitor obsidet? Ille vero, si res necessaria vocabit, experietur, et illum, quisquis erit, „tanquam canem acrem, obiecto cibo leniet, nec indignabitur, ali„quid impendere, ut limen transeat, cogitans et in pontibus qui„busdam pro transitu dari.“ Quae si ad miserum vitae statum, quo in Corsica angebatur, referamus, nulli dubitabimus, quin praeclararum in Consol. ad Helv. occurrentium sententiarum prorsus immemor, sibique ideo non satis constans, quovisque pretio libertatem redimiturus libellum illum a Dione eiusque epitomatore Xiphilino (qui adeo plures libellos laudationum, ἐγκώμια, ex uno Dionis, ut fieri solet, conflavit,* p. 694.) *memoratum commode conscripserit.*

Nisi itaque omnia me fallunt, in eam sententiam inclinem atque propendeam necesse est, ut libello laudationis isto prodito, nullus in Senecae scriptis hodieque exstet, ad quem Dionis Cassii locus commemoratus reduci possit: nostra vero Consolatio ad Polyb. ab alio quopiam nobis plane incognito homine eoque exsule composita sit eo tempore, quo Senecae exsilium vix incepisset.

His rationibus moveor, ut contra Lipsium (dixit autem in Argumento, huic consolationi praemisso: Senecae hoc scriptum esse, negare non licet; editioni destinatum ab eo, non arbitror, sed pro praesenti forma abiecte et demisse scriptum, ad servulum, heu, quot laudibus exornatum! Pudet, pudet: inimicus Senecae fuit, et gloriae eius, quisquis vulgavit!) Senecae hanc consolationem abiudicem.

Auctorem tamen hominem fuisse doctum existimo, et literis exculto ingenio, cui eo nomine excusationem aliquam deprecer, quod Claudiani imperii initium satis mansuetum optima quaeque pollliceretur.

XX.

XX. a*** nostra corpora compares, firma sunt: si redigas ad conditionem naturae omnia destruentis, et unde edidit eodem revocantis, caduca sunt. Quid enim immortale manus mortales fecerint? Septem illa miracula, et si qua his multo mirabiliora sequentium annorum exstruxit ambitio, aliquando solo aequata visentur. Ita est: nihil perpetuum, pauca diuturna sunt. aliud alio modo fragile est: rerum exitus variantur: ceterum quidquid coepit, et desinit. Mundo quidam 2 minantur interitum, et hoc universum, quod omnia divina humanaque complectitur, si fas putas credere, dies aliquis dissipabit, et in confusionem veterem tenebrasque demerget. Eat nunc aliquis, et singulas comploret

VARIETAS LECTIONIS.

Cap. XX. a. Fuga vacui, ut vocant, hic libellis MSS. Senecae adiecta esse videtur. Plerumque adhaesit in MSS. Senecae libello de *brevitate vitae:* unde hic capitum numerus, quem disturbare nolui.

ANIMADVERSIONES.

Cap. XX. *nostra corpora — sunt*] De operibus magnis, quibuscum corpora nostra comparaverat auctor, hic sermonem esse, sequentia docent. Natura iis fortior est. *Septem illa miracula*] sunt muri Babylonii, templum Dianae Ephesi, statua Iovis Olympiae a Phidia confecta, Pyramides, sepulcrum Mausoli, Colossus Rhodius et horti pensiles Babylone. Epigramma ingeniosum in dialecto dorica conscriptum exstat de his septem miraculis mundi in Antholog. I, c. 54. p. 71. H. Stephan. Καὶ κραναᾶς βαβυλῶνος etc. Philonis Byzantii liber de septem orbis spectaculis insertus est a Iac. Gronov. VIII. Tom. Antiquitat. Graec. *multo mirabiliora* spectant ad Romana opera, e. c. Amphitheatra etc.

2. *Mundo quidam*] Stoici, deflagratione mundi. Nat. Qu. VI, 28. sqq. Tiedemann. *Geist d. sp. Philos.* II, 466. sq. Stoici antiquiores igne aliquando mundum putabant consumtum iri, quoniam igni originem debeat: Seneca vero hac parte a Stoicis discedit, et aquam substituit, l. l.

ret animas: Carthaginis ac Numantiae Corinthique cinerem, et si quid altius cecidit, lamentetur: quum etiam hoc, quod non habet quo cadat, sit interiturum. Eat aliquis, et fata, tantum aliquando nefas ausura, sibi non pepercisse conqueratur.

XXI. Quis tam superbae impotentisque arrogantiae est, ut in hac naturae necessitate, omnia ad eundem finem revocantis, se unum ac suos seponi velit: ruinaeque, etiam ipsi mundo imminenti, aliquam domum subtrahat? Maximum ergo solatium est, cogitare id sibi accidisse, quod ante se passi sunt omnes, omnesque passuri: et ideo mihi videtur rerum natura, quod gravissimum fecit, commune fecisse, ut crudelitatem fati con-
2 solaretur aequalitas. Illud quoque te non minimum adiuverit, si cogitaveris nihil profuturum dolorem tuum, nec illi quem desideras, nec tibi; noles enim longum esse, quod irritum est. Nam si quidquam tristitiâ profecturi sumus, non recuso, quidquid lacrimarum fortunae meae superfuit, tuae fundere. inveniam etiamnunc per hos exhaustos iam fletibus domesticis oculos quod effluat, si modo id tibi futurum bono est. Quid cessas? conqueramur, atque adeo ipse hanc litem meam faciam:
3 Iniquissima omnium iudicio fortuna, adhuc videbaris ab eo homine te continuisse, qui munere tuo tantam venerationem receperat, ut, quod raro ulli contingit, feli-

Cap. XXI. Quum ruinae et ipsi mundo immineant, ferenda sunt, quae fatum dederit. Dolor itaque nihil proderit. Tamen tua causa conquerar Fortunam. — Qua allocutione ad Fortunam ingeniosa egregie utitur ad Polybium laudibus celebrandum.

2. *Illud quoque*] Laudat Lipsius Philemonis simile dictum egregium (ap. Brunk. Gnom. poet. graec. p. 197. XIV.) cf. Gatak. ad Antonin. p. 273. 274. *per hos exhaustos — oculos:* Seneca aliter se gessit in exsilio: cf. Cons. ad Helv. XVII, 7. *litem meam,* meam

felicitas eius effugeret invidiam. Ecce eum dolorem illi, quem salvo Caesare accipere maximum poterat, impressisti: et quum bene illum undique circumisses, intellexisti hanc partem tantummodo patere ictibus tuis. Quid enim illi aliud faceres? pecuniam eriperes? nun- 4
quam illi obnoxius fuit. nunc quoque quantum potest, illam a se abiicit, et in tanta felicitate acquirendi, nullum maiorem ex ea fructum, quam contemtum eius petit. Eriperes illi amicos? sciebas tam amabilem esse, ut facile in locum amissorum posset alios substituere. Vnum enim hunc ex his, quos in principali domo potentes vidi, cognovisse videor: quem omnibus amicum habere quum expediat, magis tamen etiam libet. Eri- 5
peres illi bonam opinionem? solidior est haec apud eum, quam ut a te quoque ipsa concuti posset. Eriperes bonam valetudinem? sciebas animum eius liberalibus disciplinis, quibus non innutritus tantum, sed innatus est, sic esse fundatum, ut supra omnes corporis dolores emineret. Eriperes spiritum? quantulum nocuisses? longissimum illi aevum ingenii fama promisit. Id 6
egit ipse, ut meliore sui parte duraret, et compositis eloquentiae praeclaris operibus, a mortalitate se vindicaret. Quamdiu fuerit ullus literis honor, quamdiu steterit aut Latinae linguae potentia, aut Graecae gratia, vigebit cum maximis viris, quorum se ingeniis vel contulit, vel, si hoc verecundia eius recusat, applicuit.

tuam caussam ita agam, quasi esset mea.

3. *Ecce — impressisti*] Salvo Caesare nullus dolor esse tantus videbatur, ut eo opprimeretur: at tu tamen tangere nosti.

4. *pecuniam — petit*] Si historico maior fides habenda sit, quam huic adulatori, aliter se res habuit. cf. Sueton. Claud. 28. fin.

6. *Id egit ipse — applicuit*] Fortuna profecto ulta est hanc licentiam querelarum! Nisi hic libellus servatus esset, ne sciremus quidem, Polybium hunc

XXII. Hoc ergo unum excogitasti, quomodo illi maxime posses nocere. Quo melior enim est quisque, hoc saepius ferre te consuevit, sine ullo delectu furentem, et inter ipsa beneficia metuendam. Quantulum erat, tibi immunem ab hac iniuria praestare eum hominem, in quem videbatur indulgentia tua ratione certa
2 pervenisse, et non ex tuo more temere incidisse? Adiiciamus, si vis, ad has querelas, ipsius adolescentis interceptam inter prima incrementa indolem. Dignus fuit ille te fratre: tu certe eras dignissimus, qui nec ex indigno quidem quidquam doleres fratre. Redditur illi testimonium aequale omnium hominum. desideratur in tuum honorem, laudatur in suum: nihil in illo fuit, quod non libenter agnosceres. Tu quidem etiam minus bono fratri fuisses bonus: sed in illo pietas tua idoneam
3 nacta materiam, multo se liberius exercuit. Nemo potentiam eius iniuriâ sensit, nunquam ille te fratrem ulli minatus est. Ad exemplum se modestiae tuae formaverat, cogitabatque quantum tu et ornamentum tuorum esses, et onus. Suffecit ille huic sarcinae. O dura fata, et nullis aequa virtutibus! antequam felicitatem suam nosset frater tuus, exemtus est. Parum autem me indignari scio: nihil est enim difficilius, quam magno
4 dolori paria verba reperire. Iam nunc tamen si quid proficere possumus, conqueramur. „Quid tibi voluisti, „tam iniusta, et tam violenta fortuna? Tam cito indul„gentiae tuae te poenituit? quae ista crudelitas est? in „medios fratres impetum facere, et tam cruentâ rapinâ „con-

hunc aliquid composuisse: cf. infra c. 26, 6. 30, 4. *potentia*, de maiestate et gravitate latini sermonis intelligere malim, vi oppositae *gratiae*, quam proprie cum Lipsio: quae imperabat.

Cap. XXII. 3. *onus*] i. ei necessitatem tui imitandi imposuisti. De hac vi *oneris*, *onerare* in Lexicis non observata elegantiore conf. I. M. Heusinger ad Cic. de Offic. III, 2, 5., ubi multa exempla ex

„concordissimam turbam imminuere, tam bene stipatam „optimorum adolescentium domum, in nullo fratre degenerantem, turbare, et sine ulla causa delibare voluisti? Nihil ergo prodest innocentia ad omnem legem „exacta, nihil antiqua frugalitas, nihil felicitatis summae „potentia, summa conservata abstinentia, nihil sincerus „et [a] tutus literarum amor, nihil ab omni labe mens „vacans? Luget Polybius, et in uno fratre, quid de re„liquis possis, admonitus, etiam de ipsis doloris sui so„latiis timet. facinus indignum! luget Polybius, et ali„quid propitio dolet Caesare! hoc sine dubio impo„tens fortuna captasti, ut ostenderes neminem contra „te, ne a Caesare quidem, posse defendi."

XXIII. Diutius accusare fata possumus, mutare non possumus: stant dura et inexorabilia. nemo illa convicio, nemo fletu, nemo caussa movet: nihil unquam parcunt ulli, nec remittunt. Proinde parcamus lacrimis nihil proficientibus, facilius enim nos illi dolor iste adiiciet, quam illum nobis reducet. Qui si nos torquet, non adiuvat. primo quoque tempore deponendus est, et ab inanibus solatiis, atque amara quadam libidine dolendi, animus recipiendus. Nam lacrimis nostris, ni ratio finem fecerit, fortuna non faciet. Omnes agedum 2
mortales circumspice: larga ubique flendi, et assidua materia. alium ad quotidianum opus laboriosa egestas vocat: alium ambitio nunquam quieta solicitat: alius divi-

Cap. XXII. a. *sincerus et tutus:* Omnium libr. lectio.: bene servata a Gronov. Muretus: *putus:* Pinc. *ex toto.*

ex Plinio iun. laudat, nostro tamen praetermisso.

5. *Nihil ergo* etc.] Adulationis formam certe ingeniosam invenies, etiamsi ipsum adulatorem contemnas. *Luget Polybius et aliquid — Caesare!* infortunium maximum est, lugere, quum Caesar propitius sit, quum in summo felicitatis gradu constitutus sis. Lipsius merito haec inepta vocat.

Cap. XXIII. Revocat se a querelis lacrimisque nihil proficientibus.

divitias, quas optaverat, metuit, et voto laborat suo: alium solicitudo, alium labor torquet, alium semper vestibulum obsidens turba: hic habere se dolet liberos, hic perdidisse. Lacrimae nobis deerunt, ante quam
3 causae dolendi. Non vides, qualem vitam nobis rerum natura promiserit, quae primum nascentium omen fletum esse voluit? Hoc principio edimur, huic omnis sequentium annorum ordo consentit. sic vitam agimus: ideoque moderate id fieri debet a nobis, quod saepe faciendum est: et respicientes, quantum a tergo rerum tristium immineat, si non finire lacrimas, at certe reser-
4 vare debemus. Nulli parcendum est rei magis quam huic, cuius tam frequens usus est. Illud quoque te non minimum adiuverit, si cogitaveris, nulli minus gratum esse dolorem tuum, quam ei cui praestari videtur. Torqueri ille te aut non vult, aut non intelligit. nulla itaque eius officii ratio est, quod ei cui praestatur, si nihil sentit, supervacuum est: si sentit, ingratum.

XXIV. Neminem toto orbe terrarum esse, qui delectetur lacrimis tuis, audacter dixerim. Quid ergo? quem nemo adversus te animum gerit, eum esse tu credis fratris tui, ut cruciatu tuo noceat tibi: ut te velit abducere ab occupationibus tuis, id est, a studio, et a Caesare? Non est hoc simile veri. Ille enim indulgentiam tibi tanquam fratri praestitit, venerationem tanquam

2. *voto laborat suo*] torquetur eo, quod optaverat, Lipsius.

3. *Non vides* etc.] Vide, quomodo Seneca haec extulerit Consol. ad Marc. c. 11.

Cap. XXIV. Nec frater lacrimas poscit: sis exemplo reliquis fratribus et absconde luctum.

a studio] i. propr. a studiis literarum. Eius occupationes continebantur bonis artibus et munere, quod Caesari praestabat. Lipsius ait: alludit ad munus eius: erat enim hic Polybius Principi suo a studiis, ut Suetonio dicitur c. 28. Quod tamen non ita capiendum, ut libris modo cum Clau-

quam parenti, cultum tanquam superiori, ille desiderio
tibi esse vult, tormento esse non vult. Quid itaque iu-
vat dolore intabescere: quem, si quis defunctis sensus
est, finiri frater tuus cupit? De alio fratre, cuius incer- 2
ta posset voluntas videri, omnia haec dubie pone-
rem, et dicerem: Sive te torqueri lacrimis nunquam
desinentibus frater tuus cupit, indignus hoc affectu tuo
est: sive non vult, [a] utrique vestrum inertem dolorem
dimitte. nec impius frater sic desiderari debet, nec pius
sic velit. In hoc vero, cuius tam explorata pietas, pro
certo habendum est, nihil esse illi posse acerbius, quam
hic si tibi casus eius acerbus est, si te ullo modo torquet,
si oculos tuos, indignissimos hoc malo, sine ullo flendi
fine et conturbat idem et exhaurit. Pietatem tuam ta- 3
men nihil aeque a lacrimis tam inutilibus abducet, quam
si cogitaveris, fratribus te tuis exemplo esse debere,
fortiter hanc fortunae iniuriam sustinendi. Quod duces
magni faciunt, rebus affectis, ut hilaritatem de indu-
stria simulent, et adversas res adumbratâ laetitiâ abscon-
dant, ne militum animi, si fractam ducis sui mentem
viderint, et ipsi collabantur: id nunc tibi quoque facien-
dum est: Indue dissimilem animo tuo vultum, et, si 4
potes, proiice omnem ex toto dolorem: sin minus, in-
trorsus abde et contine, ne appareat, et da operam, ut
fratres tui te imitentur: qui honestum putabunt, quod-
cunque facientem viderint, animumque ex vultu tuo su-
ment. Et solatium debes esse, et consolator illorum:
non poteris autem horum moerori obstare, si tuo
indulseris.

O 4 XXV.

Cap. XXIV. a. *utrique vestrum inertem*: Lips. ex suo libro.

Claudio vacaverit, sed imo *rendis*, quod infra c. 26.
libellis et desideriis hominum disces.
capiendis, *disponendis*, *sugge-*

XXV. Poteſt et illa res a luctu te prohibere nimio,
ſi tibi ipſe renuntiaveris, nihil horum quae facis poſſe
ſubduci. Magnam tibi [a] partem hominum conſenſus
impoſuit: haec tibi tuenda eſt. Circumſtat te omnis iſta
conſolantium frequentia, et in animum tuum inquirit,
ac perſpicit quantum roboris ille adverſus dolorem habeat,
et utrumne tu tantum rebus ſecundis dextere uti
ſcias, an et adverſas poſſis viriliter ferre: obſervantur
2 oculi tui. Liberiora omnia ſunt iis, quorum affectus
tegi poſſunt: tibi nullum ſecretum liberum eſt; in multa
luce fortuna te poſuit. omnes ſcient, quomodo te in
iſto tuo geſſeris vulnere: utrumne ſtatim percuſſus arma
ſubmiſeris, an in gradu ſteteris. Olim te in altiorem
ordinem et amor Caeſaris extulit, et tua ſtudia deduxerunt:
nihil te plebeium decet, nihil humile. Quid autem
tam humile ac muliebre eſt, quam conſumendum ſe
3 dolori committere? Non idem tibi in luctu pari, quod
tuis fratribus licet. multa tibi non permittit opinio de
ſtudiis ac moribus tuis recepta: multum a te homines
exigunt, multum exſpectant. Si volebas tibi omnia
licere; ne convertiſſes in te ora omnium! nunc autem
tibi praeſtandum eſt, quantum promiſiſti omnibus illis,
qui opera ingenii tui laudant, qui deſcribunt, quibus,
quum

Cap. XXV. a. *partem.* E codd. Grou. antea: *perſonam.*

Cap. XXV. Omnia quae tibi adſunt, dignitas etc. ſuadent, ut te a lacrimis temperes.

Magnam — partem] ad ſcenicas partes (Rolle vocamus) referam cum Lipſio et Gronovio. Partes autem imponuntur.

2. *Liberiora — tegi — ſteteris*) Haud dubie de gladiatore vulnerato cogitavit, a quo *arma ſubmittere* victas manus dare, ſe victum declarare, et *gradus* i. locum et habitum firmum gladiatoris ſumſit. *altiorem ordinem* ad Caeſaris domum pertines.

3. *deſcribunt*] exponunt virtutes et dotes operum tuorum: ad Soſios tamen illius temporis quoque ſpectare poteſt. Arbitri harum rerum laudant, et librarii occupati ſunt

quum fortuna tua opus non fit, ingenio opus eft. Cuftodes animi tui funt: nihil unquam itaque potes 4
indignum facere perfecti et eruditi viri profeffione, ut non multos admirationis de te fuae poeniteat. Non licet tibi flere immodice: nec hoc tantummodo non licet, nec fomnum quidem extendere in partem diei licet, aut a tumultu rerum in otium ruris quieti confugere, aut affidua laboriofi officii ftatione fatigatum corpus voluptaria peregrinatione recreare, aut fpectaculorum varietate animum detinere, aut tuo arbitrio diem difponere.

XXVI. Multa tibi non licent, quae humillimis et in angulo iacentibus licent. Magna fervitus eft magna fortuna. Non licet tibi quidquam arbitrio tuo facere: audienda funt tot hominum millia, tot [a] difponendi libelli, tantus rerum ex orbe toto coëuntium congeftus, ut poffit per ordinem fuum principis maximi animo fubiici, erigendus tuus eft. Non licet 2
tibi, inquam, flere: ut multos flentes audire poffis, [b] ut periclitantium, et ad mifericordiam mitiffimi Caefaris pervenire cupientium lacrimae, fic tibi tuae afficcandae funt. Hoc tamen etiam non in levioribus remediis adiuvabit. quum voles omnium rerum oblivifci, cogita Caefarem: vide quantam huius in te in-

 dulgen-

Cap. XXVI. a. *difponendi libelli*: Haec lectio e codd. reftituta e Lipfio.
b. *ut periclitantium — funt* Gronov. e MSS.

funt defcribendis libris tuis, ut aliis vendant. Pofterius praeferam, ob fequens: quibus — ingenio (tuo) opus eft.

4. *Non licet tibi flere — nec fomnum —*] fi fratrem deflendo per magnam noctis partem, fomno tandem obrutus in diei partem eam extendas etc.

Cap. XXVI. Cogitatio illa, te Caefarem iuvare, a flendo te retineat, et literis remittat.

Multa tibi etc.] Eadem fere invenies ap. Senec. de Clement. I, 8. *libelli* quibus preces aut defideria continentur.

dulgentiae fidem, quantam industriam debeas. intelliges non magis tibi incurvari licere, quam illi, si quis modo est fabulis traditus, cuius humeris mun-
3 dus innititur. Caesari quoque ipsi, cui omnia licent, propter hoc ipsum multa non licent. Omnium domos illius vigilia defendit, omnium otium illius labor, omnium delicias illius industria, omnium vacationem illius occupatio. Ex quo se Caesar orbi terrarum dedicavit, sibi eripuit: et siderum modo, quae irrequieta semper cursus suos explicant, nunquam illi licet nec subsistere, nec quidquam suum facere. Ad quendam itaque modum tibi quoque eadem necessitas iniungitur: non licet tibi ad utilitates tuas, ad studia tua respi-
4 cere. Caesare orbem terrarum possidente, impartiri te nec voluptati, nec dolori, nec ulli alii rei potes: totum te Caesari debes. Adiice nunc, quod, quum semper praedices cariorem tibi spiritu tuo Caesarem esse, fas tibi non est, salvo Caesare, de fortuna queri. Hoc incolumi, salvi tibi sunt tui: nihil perdidisti: non tantum siccos oculos tuos esse, sed etiam laetos oportet. in hoc tibi omnia sunt: hic pro omnibus est.
5 Quod longe a sensibus tuis prudentissimis piissimisque abest, adversus felicitatem tuam parum gratus es, si tibi quidquam, hoc salvo, flere permittis. Monstrabo etiamnunc non quidem firmius remedium, sed familiarius. Si quando te domum receperis, tunc erit tibi metuenda tristitia. nam quamdiu numen tuum intueberis, nullum illa ad te inveniet accessum: omnia in te Caesar tenebit: quum ab illo discesseris, tunc, velut occasione data, insidiabitur solitudini tuae dolor, et

2. *Si quis modo est fabulis traditus*] De Atlante cogitasse certum est. H. e. mihi videtur non solum fabula narrari Atlas, cuius humeris mundus innititur, sed video quoque Caesarem nostrum Atlantem verum non fabulosum.

et requiescenti animo tuo paulatim irrepet. Itaque 6 non est, quod ullum tempus vacare patiaris a studiis. tunc tibi literae tuae, tam diu ac tam fideliter amatae, gratiam referant: tunc te illae antistitem et cultorem suum vindicent: tunc Homerus et Virgilius, tam bene de humano genere meriti, quam tu de omnibus et de illis meruisti, quos pluribus notos esse voluisti quam scripserant, multum tecum morentur. tutum id erit omne tempus, quod illis tuendum commiseris. Tunc Caesaris tui opera, ut per omnia secula domestico narrentur praeconio, quantum potes compone: nam ipse tibi optime formandi condendique res gestas, et materiam dabit, et exemplum.

XXVII. Non audeo te usque eo producere, ut fabellas quoque et Aesopeos logos, intentatum Romanis ingeniis opus, solita tibi venustate connectas. difficile est quidem, ut ad haec hilariora studia tam vehementer

6. *tunc Homerus et Virgilius*] Homerum latine, Virgilium graece verterat, ut legi uterque posset. Mox *materiam* i. res gestae, e. c. Germania pacata, Britannia aperta. *exemplum*, ipse Claudius utraque lingua historias scripserat. Sueton. Claud. 41. 42.

Cap. XXVII. Deinde causae doloris inquirendae sunt.

Aesopeos logos, intentatum Romanis etc] De fabulis aesopicis hic sermo est. At Phaedri fabulae tamen exstant, quas a Tiberii liberto conditas ferunt. Nostro certe nondum innotuerunt, nec, quod mirum, ulli auctorum veterum. Ex his aliisque rationibus et nomen Phaedri et eius fabularum opus inter supposita numeranda esse putaverunt viri quidam docti, inprimis Christius Lips., cuius rixa cum Funccio, Prof. quondam Rintelensi, nota est. Res nondum omni parte ad liquidum perducta est. Si Rufi Festi Avieni aetate (i. IV. seculo) vixerit auctor, quod, quantum sciam, doceri potest, nostro concedendum est, nemini Romanorum hoc genus (i. fabulas) tentatum fuisse. Qui tamen Phaedrum Augusti et Tiberii temporibus assignant, nostrum memoria lapsum esse contendunt.

mente perculſus animus, tam cito poſſit accedere:
hoc tamen argumentum habeto iam corroborati eius,
et redditi ſibi, ſi poterit ſe a ſeverioribus ſcriptis ad
2 haec ſolutiora producere. In illis enim quamvis ae-
grum eum adhuc, et ſecum reluctantem, avocabit
ipſa rerum quas tractabit auſteritas: haec quae remiſſa
fronte commentanda ſunt, non feret, niſi quum iam
ſibi ab omni parte conſtiterit. Itaque debebis eum ſe-
veriore materia primum exercere, deinde hilariore
3 temperare. Illud quoque magno tibi erit levamento,
ſi ſaepe te ſic interrogaveris: Vtrumne meo nomine
doleo, an eius qui deceſſit? Si meo, perit meae in-
dulgentiae iactatio, et incipit dolor, hoc uno excu-
ſatus quod honeſtus eſt, quum ad utilitatem reſpiciat,
a pietate deſciſcens. Nihil autem minus bono viro
4 convenit, quam in fratris luctu calculos ponere. Si
illius nomine doleo; neceſſe eſt, alterutrum ex his
duobus eſſe iudicem. Nam ſi nullus defunctis ſenſus
ſupereſt, evaſit omnia frater meus vitae incommoda,
et in eum reſtitutus eſt locum, in quo fuerat, ante-
quam naſceretur, et expers omnis mali, nihil timet,
nihil cupit, nihil patitur. Quis iſte eſt furor, pro eo
me nunquam dolere deſinere, qui nunquam doliturus
5 eſt? Si eſt aliquis defunctis ſenſus; nunc animus fra-
tris mei, velut ex diutino carcere emiſſus, tandem ſui
iuris et arbitrii geſtit, et rerum naturae ſpectaculo
fruitur, et humana omnia ex ſuperiore loco deſpicit;
divina vero, quorum rationem tamdiu fruſtra quaeſie-
rat, propius intuetur. Quid itaque eius deſiderio ma-
ceror, qui aut beatus, aut nullus eſt? beatum deflere,
invidia eſt: nullum, dementia.

XXVIII.

4. *Nam ſi nullus defunctis*] Hoc dilemma e Platone ſumtum eſſe videtur. Apolog. Socrat. p. 93. ſq. T. I. bip.

5. *rerum — ſpectaculo —*] cf. Senecae Conſol. ad Helv. 17. Epiſt. 102. Conſol. ad Marc. c. 25. etc., ubi ſimilia his occurrunt.

XXVIII. An hoc te movet, quod videtur ingentibus et quum maxime circumfusis bonis caruisse? quum cogitaveris multa esse quae perdidit, cogita plura esse quae non timet. Non ira eum torquebit, non morbus affliget, non suspicio lacesset, non edax et inimica semper alienis processibus invidia consectabitur, non metus solicitabit, non levitas fortunae cito munera sua transferentis inquietabit. Si bene computes, plus illi remissum, quam ereptum est. Non 2
opibus fruetur; non tua simul ac sua gratia; non accipiet beneficia; non dabit. Miserum putas quod ista amisit, an beatum quod non desiderat? mihi crede, is beatior est, cui fortuna supervacua est, quam is cui parata est. Omnia ista bona, quae nos speciosa, sed fallaci voluptate delectant, pecunia, dignitas, potentia, aliaque complura, ad quae generis humani caeca cupiditas obstupescit, cum labore possidentur, cum invidia conspiciuntur: eosque ipsos quos exornant, et premunt, plus minantur, quam prosunt. lubrica et incerta sunt; nunquam bene tenentur. nam ut nihil de tempore futuro timeatur, ipsa tamen magnae felicitatis tutela solicita est. Si velis credere al- 3
tius veritatem intuentibus, omnis vita supplicium est. In hoc profundum inquietumque proiecti mare, alternis aestibus reciprocum, et modo allevans nos subitis incrementis, modo maioribus damnis deferens, assidueque iactans, nunquam stabili consistimus loco: pendemus et fluctuamur, et alter in alterum illidimur, et ali-

Cap. XXVIII. Ad haec frater summa felicitate fruitur.

3. *Si velis credere altius veritatem intuentibus*] Ad metempsychosin haec spectant, Stoicis quam maxime alienam: at Pythagorae et quodammodo Platoni propriam, quae potissimum inventa et inducta est propterea, ut ostenderetur ratio, qua tandem animus a corporis contagione liber ad altiora et beatiora evehi posset. cf. Tiedemann *Geist der spec. Philos.* I, 136. sqq. II, 169. sqq.

aliquando naufragium facimus, ſemper timemus. In hoc tam proceloſo, et in omnes tempeſtates expoſito mari navigantibus, nullus portus niſi mortis eſt.
4 Ne itaque invideris fratri tuo: quieſcit. tandem liber, tandem tutus, tandem aeternus eſt: ſuperſtitem Caeſarem, omnemque eius prolem, ſuperſtitem te cum omnibus habet fratribus. Antequam quidquam ex ſuo favore fortuna mutaret, ſtantem adhuc illam, et mu-
5 nera plena manu congerentem reliquit. Fruitur nunc aperto et libero coelo, ex humili atque depreſſo in eum emicuit locum, quisquis ille eſt, qui ſolutas vinculis animas beato recipit ſinu: et nunc libere vagatur, omniaque rerum naturae bona cum ſumma voluptate perſpicit. Erras. non perdidit lucem frater tuus, ſed ſecuriorem ſortitus eſt. omnibus illo nobis commune eſt iter. Quid fata deflemus? non reliquit ille nos, ſed anteceſſit.

XXIX. Eſt, mihi crede, magna felicitas in ipſa felicitate moriendi. Nihil ne in totum quidem diem certi eſt. quis in tam obſcura et involuta veritate divinat, utrumne fratri tuo mors inviderit, an conſuluerit? Illud quoque, qua iuſtitia in omnibus rebus es, neceſſe eſt te adiuvet cogitantem, non iniuriam tibi factam, quod talem fratrem amiſiſti, ſed beneficium datum, quod tamdiu pietate eius uti fruique licuit.
2 Iniquus eſt, qui muneris ſui arbitrium danti non relinquit: avidus, qui non lucri loco habet quod accepit, ſed damni, quod reddidit. Ingratus eſt, qui iniuriam vocat finem voluptatis: ſtultus, qui nullum fructum eſſe putat bonorum, niſi praeſentium, qui non et in praeteritis acquieſcit, et ea iudicat certiora quae abierunt, quia de illis, ne deſinant, non eſt timendum.

4. *Stantem*] Nondum ſe avertentem et abeuntem.

Cap. XXIX. Mortis felicitas. Praeterita bona habuiſſe gaudeas.

dum. Nimis angustat gaudia sua, qui eis tantummodo quae habet ac videt, frui se putat, et habuisse eadem pro nihilo ducit: cito enim nos omnis voluptas relinquit, quae fluit et transit, et paene antequam veniat, aufertur. Itaque in praeteritum tempus animus 3
mittendus est, et quidquid nos unquam delectavit, reducendum, ac frequenti cogitatione pertractandum est. Longior fideliorque est memoria voluptatum, quam praesentia. Quod habuisti ergo optimum fratrem, in summis bonis pone. Non est quod cogites, quanto diutius habere potueris, sed quamdiu habueris. Re- 4
rum natura illum tibi, sicut ceteris fratribus, non mancipio dedit, sed commodavit: quum visum est deinde, repetiit, nec tuam in eo satietatem secuta est, sed suam legem. Si quis pecuniam creditam solvisse se moleste ferat, eam praesertim cuius usum gratuitum acceperit, nonne iniustus habebitur? Dedit natura fratri tuo vitam, dedit et tibi: quae suo iure usa, a quo voluit debitum suum citius exegit. non illa in culpa est, cuius nota erat conditio, sed mortalis animi spes avida, quae subinde quid rerum natura sit oblivischitur, nec unquam sortis suae meminit, nisi quum admonetur. Gaude itaque habuisse te tam bonum fra- 5
trem, et usumfructum eius, quamvis brevior voto tuo fuerit, boni consule. Cogita iucundissimum esse, quod habuisti; humanum, quod perdidisti. Nec enim quidquam minus inter se consentaneum est, quam aliquem moveri, quod sibi talis frater parum diu contigerit: non gaudere, quod tamen contigerit. At inopinanti ereptus est. Sua quemque credulitas decipit: 6
et in eis quae diligit, voluntaria mortalitatis oblivio. Natura nulli se necessitatis suae gratiam facturam esse testata est. Quotidie praeter oculos nostros transeunt notorum ignotorumque funera: nos tamen aliud agimus, et subitum id putamus esse, quod nobis tota

vita

vita denuntiatur futurum. Non est itaque ista fatorum iniquitas, sed mentis humanae pravitas, insatiabilis rerum omnium: quae indignatur inde se exire, quo admissa est precario.

XXX. Quanto ille iustior, qui nuntiata filii morte, dignam magno viro vocem emisit: Ego quum genui, tum moriturum scivi. Prorsus non mireris ex hoc natum esse, qui fortiter mori posset. Non accepit tanquam novum nuntium, filii mortem. quid est enim novi, hominem mori, cuius tota vita nihil aliud quam ad mortem iter est? Ego quum genui, tum moriturum scivi. Deinde adiecit rem maioris et prudentiae
2 et animi: Huic rei sustuli. Omnes huic rei tollimur: quisquis ad vitam editur, ad mortem destinatur. Gaudeamus ergo omnes eo quod datur, reddamusque id quum reposcemur. alium alio tempore fata comprehendent, neminem praeteribunt. In procinctu stet animus: et id quod necesse est, nunquam timeat:
3 quod incertum est, semper exspectet. Quid dicam duces, ducumque progenies, et multis aut consulatibus conspicuos, aut triumphis, sorte defunctos inexorabili? tota cum regibus regna, populique cum gentibus tulere fatum suum. Omnes, immo omnia in ultimum diem spectant. non idem universis finis est. Alium in medio cursu vita deserit, alium in ipso aditu relinquit, alium in extrema senectute fatigatum iam et

Cap. XXX. Quum mors certa sit, dimittas luctum et studiis suetis te exhilara.

Ille iustior] De Xenophonte, Socratis discipulo et amico, haec accipias. Diog. Laert. II, 55. ib. Menag. nostrum locum non neglexit. Valer. Max. V, 10. Gryllus filius apud Mantineam in pugna Lacedaemoniorum, a quorum parte stetit, cum Thebanis cecidit. — *Huic rei sustuli*] non Xenophontis sunt verba, sed Lacaenae ap. Cic. Tusc. dispp. I, 42. fin.

2. *In procinctu*] loquutio militaris: i. paratus ad pugnam, ad quaeque mala perpetienda.

et exire cupientem vix emittit: alio quidem atque alio tempore, omnes tamen in eundem locum tendimus. Vtrumne ſtultius ſit neſcio, mortalitatis legem ignorare, an impudentius, recuſare. Agedum illa quae 4
multo ingenii tui labore celebrata ſunt, in manus ſume, utriuslibet auctoris carmina: quae tu ita reſolviſti, ut quamvis ſtructura illorum receſſerit, permaneat tamen gratia. Sic enim illa ex alia lingua in aliam tranſtuliſti, ut (quod difficillimum erat) omnes virtutes in alienam te orationem ſecutae ſint. Nullus erit in illis ſcriptis liber, qui non plurima varietatis humanae incertorumque caſuum et lacrimarum, ex alia atque alia cauſa fluentium, exempla tibi ſuggerat. Lege, quanto ſpiritu ingentibus intonueris rebus: pu- 5
debit te ſubito deficere, et ex tanta orationis magnitudine decidere. Ne commiſeris, ut quisquis extemplo ac modo ſcripta tua mirabatur, quaerat quomodo tam grandia tamque ſolida tam fragilis animus conceperit. Potius ab iſtis quae te torquent, ad haec tot et tanta quae conſolantur, converte, ac reſpice optimos fratres, reſpice uxorem, filium reſpice. Pro omnium horum ſalute, hac tecum portione fortuna decidit. Multos habes in quibus acquieſcas.

XXXI. Ab hac te infamia vindica, ne videatur omnibus plus apud te valere unus dolor, quam haec tam multa ſolatia. Omnes iſtos una tecum perculſos vides, nec poſſe tibi ſubvenire; immo etiam ultro exſpectare, ut a te ſubleventur, intelligis: et ideo quanto minus in illis doctrinae minusque ingenii eſt, tanto magis reſiſtere te neceſſe eſt communi malo. Eſt autem hoc ipſum ſolatii loco, inter multos dolorem ſuum dividere: qui quia diſpenſatur inter plures, exi-

Cap. XXXI. Ipſe Caeſar Claudius tibi maximo ſolatio erit. Laudes Claudii.

2 exigua debet apud te parte subsidere. Non desinam totiens tibi offerre Caesarem. illo moderante terras, et ostendente, quanto melius beneficiis imperium custodiatur, quam armis, illo rebus humanis praeside, non est periculum, ne quid perdidisse te sentias. in hoc uno tibi satis praesidii, satis solatii est. Attolle te, et quotiens lacrimae suboriuntur oculis tuis, totiens illos in Caesarem dirige; siccabuntur, maximi
3 et clarissimi conspectu numinis. Fulgor eius illos, ut nihil aliud possint adspicere, praestringet, in se haerentes detinebit. Hic tibi, quem tu diebus intueris ac noctibus, a quo nunquam deiicis animum, cogitandus est, hic contra fortunam advocandus: nec dubito, quum tanta illi adversus omnes suos sit mansuetudo, tantaque indulgentia, quin multis iam solatiis tuum istud vulnus obduxerit, nonnulla quae dolori obstarent tuo, congesserit. Quid porro? ut nihil horum fecerit, nonne protinus ipse conspectus per se tantummodo cogitatusque Caesar, maximo solatio tibi
4 est? Dii illum Deaeque omnes terris diu commodent. acta hic divi Augusti aequet, annos vincat, ac, quamdiu inter mortales erit, nihil ex domo sua mortale esse sentiat. Rectorem Romano imperio filium longa fide approbet, et ante illum consortem patris, quam successorem accipiat. Sera, et nepotibus demum nostris dies nota sit, qua illum gens sua coelo asserat.

XXXII. Abstine ab hoc manus tuas, fortuna, nec in isto potentiam tuam, nisi ea parte qua prodes, ostenderis. patere illum generi humano iam diu aegro et affecto mederi: patere, quidquid prioris principis

Cap. XXXII. Pergit in laudibus et bonis votis pronuntiandis pro Claudio: et sperat exsilii liberationem. De Germania pacata et Britannia aperta cf. Argum.

prioris] i. Caii Caligulae.

cipis furor concussit, in locum suum restituere ac reponere. Sidus hoc, quod praecipitato in profundum, ac demerso in tenebras orbi refulsit, semper luceat Hic Germaniam pacet, Britanniam aperiat, et patrios 2
triumphos ducat, et novos: quorum me quoque spectatorem futurum, quae primum obtinet locum ex virtutibus eius, promittit clementia. nec enim sic me deiecit, ut nollet erigere: immo ne deiecit quidem, sed impulsum a fortuna et cadentem sustinuit, et in praeceps euntem leniter divinae manus usus moderatione deposuit. Deprecatus est pro me senatum, et vitam mihi non tantum dedit, sed etiam petiit. Vide- 3
rit, qualem volet aestimari causam meam: vel iustitia eius bonam perspiciet, vel clementia faciet, utrumque in aequo mihi eius beneficium erit, sive innocentem me scierit esse, sive voluerit. Interim magnum miseriarum mearum solatium est, videre misericordiam eius totum orbem pervagantem: quae quum ex ipso angulo, in quo ego defossus sum, complures multorum iam annorum ruina obrutos effoderit, et in lucem reduxerit, non vereor ne me unum transeat. Ipse autem optime novit tempus, quo cuique debeat succurrere: ego omnem operam dabo, ne pervenire ad me erubescat. O felicem clementiam tuam, Caesar! quae 4
efficit, ut quietiorem sub te agant vitam exsules, quam nuper sub Caio egere principes. Non trepidant, nec per singulas horas gladium exspectant, nec ad omnem navium conspectum pavent. Per te habent, ut fortunae saevientis modum, ita spem quoque melioris eiusdem, ac praesentis quietem. Scias licet ea demum fulmina esse iustissima, quae etiam percussi colunt.

2. *Deprecatus*] ad Senecam haec spectare non posse, quivis intelliget, qui historiam inspexerit.

XXXIII. Hic itaque princeps, qui publicum omnium hominum solatium est, aut me omnia fallunt, aut iam recreavit animum tuum, et tam magno vulneri maiora adhibuit remedia: iam te omni confirmavit modo: iam omnia exempla, quibus ad animi aequitatem compellereris, tenacissima memoria retulit: iam omnium praecepta sapientum assueta sibi facundia
2 explicuit. Nullus itaque melius has alloquendi partes occupaverit. aliud habebunt hoc dicente pondus verba, velut ab oraculo missa: omnem vim doloris tui divina eius contundet auctoritas. Hunc itaque tibi puta dicere: Non te solum fortuna desumsit sibi, quem tam gravi afficeret iniuria. nulla domus in toto orbe terrarum aut est, aut fuit sine aliqua comploratione. Transibo exempla vulgaria, quae etiamsi minora, tamen mira sunt: ad fastos te, et annales perducam
3 publicos. Vides omnes has imagines, quae implevere Caesareum atrium? nulla non harum aliquo suorum incommodo insignis est: nemo non ex istis in ornamentum seculorum refulgentibus viris, aut desiderio suorum tortus est, aut a suis cum maximo animi cruciatu desideratus est. Quid tibi referam Scipionem Africanum, cui mors fratris in exsilio nuntiata est? Is frater qui eripuit fratrem carcere, non potuit eripere fato: et quam iuris aequi impatiens pietas Africani fuerit, cunctis apparuit. eodem enim die, quo viatoris manibus fratrem abstulerat, tribuno quoque plebis privatus intercessit. tam magno tamen fratrem de-
4 sideravit hic animo, quam defenderat. Quid referam Aemilianum Scipionem, qui uno paene eodemque tem-

Cap. XXXIII. Claudii allocutio ad Polybium. Suetonium contendas.

3. *Quid tibi referam Scipionem Africanum*] Praeter Livium XXXVIII, 50. sqq. cf. Aul. Gell. VII, 19.

4. *Quid referam Scipionem Aemil.*] cf. ad Marc. 13.

tempore spectavit patris triumphum, duorumque fratrum funera? adolescentulus tamen, ac propemodum puer, tanto animo tulit illam familiae suae, super ipsum Pauli triumphum concidentis, subitam vastitatem, quanto debuit ferre vir in hoc natus, ne urbi Romanae aut Scipio deesset, aut Carthago superesset.

XXXIV. Quid referam duorum Lucullorum direptam morte concordiam? Quid Pompeios? quibus ne hoc quidem saeviens reliquit fortuna, ut una denique conciderent ruina. Vixit Sextus Pompeius, primum sorori superstes, cuius morte optime cohaerentis Romanae pacis vincula resoluta sunt. Idemque vixit superstes optimo fratri: quem fortuna in hoc erexerat, ne minus alte eum deiiceret, quam patrem deiecerat: et post hunc tamen casum non tantum dolori, sed bello suffecit. Innumerabilia undique exempla separatorum morte fratrum succurrunt; immo contra, vix ulla unquam horum paria conspecta sunt una senescentia: sed contentus nostrae domus exemplis ero. Nemo enim tam expers erit sensus ac sanitatis, ut fortunam ulli queratur luctum intulisse: quam sciet etiam Caesarum lacrimas concupisse. Divus Augustus amisit 2

Cap. XXXIV. Alia exempla domestica profert Claudius.

Lucullorum] cf. Plutarch. et Index hist. Ernest. ad Cic. De *Pompeio* omnia nota: Sexti Pomp. soror fuit Pompeia nupta Fausto Sullae, Dictatoris illius filio. *Cuius morte*] Lipsii sententiae subscribo: Plane hic nihil video. Si de Iulia dixisset, quae noverca Sexto: bene et vere esset. de *Pompeia* nihil extrico. Fuit quidem *Pompeia Sexti filia* (non soror) desponsa, in pignus fidemque pacis, cum Triumviris initae, Marcello, Octaviae filio: sed desponsa non ducta, neque de morte etiam legi. Itaque alius haec illustret: aut noster μετεωρίζων scripserit, ut plura. — Cetera quae hoc capite ad familiae

Octaviam ſororem cariſſimam, et ne ei quidem rerum
natura lugendi neceſſitatem abſtulit, cui coelum deſti-
naverat: immo vero idem omni genere orbitatis ve-
xatus, ſororis filium ſucceſſioni praeparatum ſuae per-
3 didit. Denique ne ſingulos eius luctus enumerem,
et generos ille amiſit, et liberos, et nepotes: ac ne-
mo magis ex omnibus mortalibus hominem eſſe ſe,
dum inter homines erat, ſenſit. Tamen tot tantosque
luctus cepit rerum omnium capaciſſimum eius pectus,
victorque divus Auguſtus non gentium tantummodo
4 externarum, ſed etiam dolorum fuit. Caius Caeſar,
divi Auguſti avunculi mei filius ac nepos, circa pri-
mos iuventae ſuae annos Lucium fratrem cariſſimum
ſibi, princeps iuventutis principem eiusdem iuventu-
tis amiſit, in apparatu Parthici belli, et graviore
multo animi vulnere, quam poſtea corporis, ictus eſt:
5 quod utrumque piiſſime idem, et fortiſſime tulit. Cae-
ſar patruus meus, Druſum Germanicum patrem meum,
minorem natu quam ipſe erat fratrem, intima Ger-
maniae recludentem, et gentes ferociſſimas Romano
ſubiicientem imperio, in complexu et oſculis ſuis
amiſit: modum tamen lugendi non ſibi tantum, ſed
etiam aliis fecit: ac totum exercitum, non ſolum
moeſtum, ſed etiam attonitum, corpus Druſi ſui ſibi
vindicantem, ad morem Romani luctus redegit: iudi-
cavitque non militandi tantum diſciplinam eſſe ſervan-
dam, ſed etiam dolendi. Non potuiſſet ille lacrimas
alienas compeſcere, niſi prius preſſiſſet ſuas.

XXXV. M. Antonius avus meus, nullo minor
niſi eo a quo victus eſt, tunc quum Rempublicam con-
ſtitueret, et triumvirali poteſtate praeditus, nihil ſu-
pra ſe, exceptis vero duobus collegis omnia infra ſe
cer-

liae Auguſt. hiſtoriam ſpectant, omnia nota ſunt.

Cap. XXXV. Pergit Claudius.

cerneret, fratrem interfectum audivit. Fortuna impotens, quales ex humanis malis tibi ipsa ludos facis! Eo ipso tempore, quo M. Antonius civium suorum vitae sedebat mortisque arbiter, M. Antonii frater duci iubebatur ad supplicium. Tulit hoc tamen tam triste vulnus eadem magnitudine animi, qua omnia alia adversa toleraverat: et hoc fuit ei lugere, viginti legionum sanguine fratri parentare. Sed ut 2
omnia alia exempla praeteream, ut in me quoque ipso alia taceam funera, bis me fraterno luctu fortuna aggressa est: bis intellexit laedi me posse, vinci non posse. Amisi Germanicum fratrem: quem quomodo amaverim, intelligit profecto, quisquis cogitat, quomodo suos fratres pii fratres ament. Sic tamen affectum meum rexi, ut nec relinquerem quidquam quod exigi deberet a bono fratre, nec facerem quod reprehendi posset in principe. Haec ergo 3
puta tibi parentem publicum referre exempla, eundem ostendere quam nihil sacrum intactumque sit fortunae, quae ex his penatibus ausa est funera ducere, ex quibus erat deos petitura. Nemo itaque miretur, aliquid ab illa aut crudeliter fieri, aut inique. Potest enim haec adversus privatas domos ullam aequitatem nosse, aut ullam modestiam, cuius implacabilis saevitia totiens ipsa funestavit pulvinaria? Faciamus li- 4
cet illi convicium, non nostro tantum ore, sed etiam publico: non tamen mutabitur: adversus omnes se preces, omnesque [a] ceremonias eriget. Hoc fuit in rebus humanis fortuna, hoc erit; nihil inausum sibi reliquit: nihil intactum relinquet. Ibit violentior per omnia, sicut semper est solita, eas quoque domos

 ausa

Cap. XXXV. a. *ceremonias*: e MSS. Gron. dedit.

fratrem] cf. Plutarch. Brut. c. 28. *viginti legiones* a Bruti Cassiique partibus erant.

auſa iniuriae cauſa intrare, in quas per templa aditur,
et atram laureatis foribus induet veſtem.

XXXVI. Hoc unum obtineamus ab illa votis ac pre-
cibus publicis, ſi nondum illi genus humanum placuit
conſumere, ſi Romanum adhuc nomen propitia reſpi-
cit, hunc principem, lapſis hominum rebus datum,
ſicut omnibus mortalibus, ſibi eſſe ſacroſanctum velit.
diſcat ab illo clementiam, atque ſit mitiſſimo omnium
2 principum mitis. Debes itaque omnes intueri eos, quos
paulo ante retuli, aut adſcitos coelo, aut proximos, et
ferre aequo animo fortunam, ad te quoque porrigentem
manus, quas ne ab eis quidem, per quos vivimus, abs-
tinet. Debes illorum imitari firmitatem in perferendis
et evincendis doloribus, et in quantum modo homini
3 fas eſt, per divina ire veſtigia. Quamvis in aliis rebus
[a] dignitatum ac nobilitatum magna diſcrimina ſint, vir-
tus in medio poſita eſt: neminem dedignatur, qui mo-
do dignum ſe illâ iudicet. Optime certe illos imitabe-
ris, qui quum indignari poſſent non eſſe ipſos expertes
huius mali, tamen in hoc uno ſe ceteris exaequari ho-
minibus, non iniuriam, ſed ius mortalitatis iudicave-
runt; tuleruntque nec nimis acerbe et aſpere quod ac-
ciderat, nec molliter et effeminate. Nam et non ſen-
tire mala ſua, non eſt hominis: et non ferre, non eſt
4 viri. Non poſſum tamen, quum omnes circumiverim
Caeſares, quibus fortuna fratres et ſorores eripuit,
hunc praeterire ex omni Caeſarum numero excerpen-
dum: quem rerum natura in exitium opprobriumque
humani generis edidit, a quo imperium everſum fun-
ditus, principis piiſſimi recreat clementia. C. Caeſar,
amiſſa ſorore Druſilla, is homo qui non magis dolere
quam gaudere principaliter poſſet, conſpectum conver-
ſationemque civium ſuorum profugit, exequiiſque ſoro-
ris ſuae non interfuit, iuſta ſorori non praeſtitit, ſed
in

Cap. XXXVI. a. *dignitatum et nob.* Gronov. e MSS.

in [b] Albano suo tesseris ac foro, et provocatis huiusmodi aliis occupationibus acerbissimi funeris levabat mala. Pro pudor imperii! principis Romani lugentis 5
sororem alea solatium animi fuit. Idem ille Caius furiosa inconstantia, modo barbam capillumque submittens, modo Italiae ac Siciliae oras errabundus permetiens, et nunquam satis certus utrum lugeri vellet, an coli sororem. Eodem enim tempore, quo templa illi constituebat ac pulvinaria, eos qui parum moesti fuerant, crudelissima afficiebat animadversione. Eadem 6
enim intemperie animi adversarum rerum ictus ferebat, qua secundarum elatus eventu, supra humanum intumescebat modum. Procul istud exemplum ab Romano viro, luctum suum aut intempestivis avocare lusibus, aut sordium ac squaloris foeditate irritare, aut alienis malis oblectare, minime humano solatio. Tibi vero nihil ex consuetudine mutandum tua, quoniam quidem ea instituisti amare studia, quae et optime felicitatem extollunt, et facillime minuunt calamitatem: eademque et ornamenta hominum maxima sunt, et solatia.

XXXVII. Nunc itaque te studiis tuis immerge altius, nunc illa tibi velut munimenta animi circumda, nec ex ulla tui parte inveniat introitum dolor. Fratris quoque tui produc memoriam aliquo scriptorum monumento tuorum: hoc enim unum est rebus humanis opus, cui nulla tempestas noceat, quod nulla consumat vetustas; cetera, quae per constructionem lapidum, et marmoreas moles, aut terrenos tumulos in magnam eductos altitudinem constant, non propagabunt longam diem, quippe et ipsa intereunt. Immortalis est ingenii memoria: hanc 2
tuo fratri largire, in hac eum colloca. melius illum duraturo semper consecrabis ingenio, quam irrito dolore lugebis. Quod ad ipsam fortunam pertinet, etiamsi

P 5 nunc

b. *in Albano — foro.* locus corruptus.

nunc agi apud te causa eius non potest: omnia enim illa quae nobis dedit, ob hoc ipsum, quod aliquid eripuit, invisa sunt: tunc tamen erit agenda, quum primum aequiorem te illi iudicem dies fecerit: tunc enim poteris in gratiam cum illa redire. Nam multa providit, quibus hanc emendaret iniuriam: multa etiam nunc dabit quibus redimat: denique ipsum quod abstulit, ipsa
3 dederat tibi. Noli ergo contra te ingenio uti tuo, noli adesse dolori tuo. Potest quidem eloquentia tua, quae parva sunt approbare pro magnis: rursus magna attenuare, et ad minima deducere: sed alio ista vires servet suas, nunc tota se in solatium tuum conferat. Sed tamen dispice, ne hoc iam quoque ipsum sit supervacuum. aliquid enim a nobis natura exigitur: plus vanitate contra-
4 hitur. Nunquam autem ego a te, ne ex toto moereas, exigam. Et scio inveniri quosdam durae magis quam fortis prudentiae viros, qui negent doliturum esse sapientem. Hi vero videntur nunquam in huiusmodi casum incidisse: alioquin excussisset illis fortuna superbam sapientiam, et ad confessionem eos veri etiam invitos compulisset. Satis praestiterit ratio, si id unum ex dolore, quod et superest et abundat, exciderit. ut quidem nullum omnino esse eum patiatur, nec sperandum
5 ulli, nec concupiscendum est. Hunc potius modum servet, qui nec impietatem imitetur, nec insaniam: et nos in eo teneat habitu, qui et piae mentis est, nec [a] motae. Fluant lacrimae, sed eaedem desinant: trahantur ex imo pectore gemitus, sed iidem et finiantur. Sic rege animum tuum, ut et sapientibus te approbare possis, et fratribus. Effice, ut frequenter fratris tui memoriam tibi velis occurrere, ut illum et sermonibus ce-
6 lebres, et assidua recordatione repraesentes tibi. Quod ita denique consequi poteris, si tibi memoriam eius iucundam magis, quam flebilem feceris. naturale est enim, ut

Cap. XXXVII. a. *motae.* e MSS. Gron.

ut ſemper animus ab eo refugiat, ad quod cum triſtitia revertitur. Cogita modeſtiam eius, cogita in rebus agendis ſolertiam, in exſequendis induſtriam, in promiſſis conſtantiam. Omnia dicta eius ac facta et aliis expone, et tibimet ipſe commemora. Qualis fuerit cogita, qualisque ſperari potuerit: quid enim de illo non tuto ſponderi fratre poſſet? Haec, utcunque potui, 7
longo iam ſitu obſoleto et hebetato animo compoſui: quae ſi aut parum reſpondere ingenio tuo, aut parum mederi dolori videbuntur, cogita quam non poſſit is alienae vacare conſolationi, quem ſua mala occupatum tenent; quam non facile Latina ei verba homini ſuccurrant, quem barbarorum inconditus et barbaris quoque humanioribus gravis fremitus circumſonat.

AD

AD MARCIAM CONSOLATIO

LIBER VNVS.

ARGVMENTVM.

Consolationis huius duae partes praecipuae sunt. Prior quidem pars tum laudibus Marciae continetur, ut viam sibi muniat Seneca ad eam consolandam, atque ut luctus pertinaciam molliat frangatve, tum rationibus generalioribus afferendis, ut placidius ferat fata sua aspera. Ac primum laudibus extollit Marciae fortitudinem animi, virtutes ac merita de patre Cordo Cremutio, ideoque de Romanorum historia studiisque, patris quidem libris historicis iisque praeclaris de bellis civilibus, non sine periculo conservatis. Quae quum memoret, mala etiam, quae iam ante passa erat, quam filius Metilius a vita discederet, praeterire nec potuit, nec voluit, ut sibi ne deesset occasio docendi, quantopere curae sibi sit Marciae luctus, quem quomodo depelli oporteat, affert consilium suum. Dolorem neque leniter, nec verborum lenociniis mitigandum, sed aperte et vi frangendum esse. Iccirco nova deinde usus ratione non praeceptis, sed exemplis in utramque partem, quum pertinacis tum facilis luctus in medium propositis, suasit Marciae, ut Liviam, uxorem Caesaris Augusti, quae amisso Druso filio, qui in Germania exstinctus erat, se consolandam Areo philosopho mariti tradiderat, potius imitaretur, quam Octaviam eiusdem Augusti sororem, quae Marcello e Virg. Aen. VI. fin. *notissimo eoque morte praematura functo, pertinacissime omnibus se subduxerat consolationibus* (1—6.). *Ingeniose admodum et perquam apposite Arei allocutioni ad Liviam in rem suam praesentem conversae ea omnia indidit, quibus luctus certe contumacia domari posset* (4, 3—6. cap.). *Sin autem luctum praeferat Marcia, se lubenter quidem eum ea lucturum promittit; sed inter omnes, pergit, constat, luctu nihil profici. Neque tamen hoc ita intelligendum esse, perinde quasi omnia suorum desideria reiicienda essent: sint tantum modica, ideoque amoveantur imaginationis insinuationes et opinionum commenta, suadet, ne desideria immodice augeantur. Natura enim requirit luctum modicum: documento sunt ferae. Immodicum autem non esse secundum naturam, docet, quippe varium et decrescens successu temporis.*

c. 7.

c. 7. 8.: *immo proficisci a mollitie nostra et incogitantia, ut mala quotidiana aliorum ad nos putemus non pertinere, nec ea bona, quibus utamur, in adventitiis atque commodatis ad punctum temporis ducamus: quum tamen omnia mutationibus sint obnoxia.* 9. *Porro mortalem et ipsam esse, et hominem ideoque animantium omnium infirmissimum genuisse monet; multas tamen ex eo voluptates percepisse, easque meliores esse, quam si nullae contigissent. Iam etsi malevoli solatii genus sit, malorum habere socios et multos infeliciores esse, tamen exempla huius notae eo nomine ut utilia affert, quod fuisse docent, qui lenierint aspera facta placide ferendo: L. Sylla, Xenophon etc.* — 16. *Quin etiam ipsae feminae exempla eiusmodi suppeditaverunt, Lucretia, Cloelia, Corneliae* —. *Vbique locorum itaque mala bonis sunt mixta: sed Marciae plura bona adsunt, quum liberos adhuc et neptes habeat. Accedit, quod fata talia humanae sortis sint, parentibus ante nota, quam liberos procreent; exemplum est navigatio in locum amoenissimum, Syracusas, quae et mala et prospera esse potest* — 19. *Inde a* cap. 19. *sequitur posterior pars, quae solatiis continetur. Ac primum desiderium eius, quem dileximus, tolerabile quidem per se apparet, sed opinione fit intolerabile: facilius futurum, si putaverimus, desideratos amicos peregre abiisse, quos aliquando consequamur praemissos. Deinde monet, ne praesidium putet in filio amisso esse: prodesse enim hoc tempore orbitatem, quippe divitiarum avidos potentiores conciliantem. Tum, pergit, quum detrimenta tua te non moveant; nec est, quod primo filii detrimenta, quod decessit, te movere possint, ut qui nullis amplius malis afficitur in magnam et aeternam tranquillitatem et pacem evectus. Sequitur inde, mortem esse felicitatem summam, quae bonis viris contingere possit. Qua occasione data mortis encomium adiungit.* 19. 20. *Nec angere te potest, quod non tam diu vixerit, quam potuisset, quum tamen primum nescis, an filio longior vita expedierit, omnibus quippe rebus mutationi subiacentibus: deinde cogita animi mille labes et corruptelas atque casus, quibus vita humana exposita est, e. c. incendia, ruinas, morbos, exsilium, carceres etc. Ipsum tibi patrem proponas, hominem egregium, qui ob unum aut alterum liberius dictum in Seianum accusatus vitam inedia finire coactus est. Ad haec filius tuus bene ideoque diu vixit: laudes Metilii.* 23. 24. *Proinde luctum minuas aut tollas: Metilius enim in locis superioribus summa felicitate fruitur cum Scipionibus, Catonibus etc., et cum avo suo, cuius allocutio ad filiam Marciam egregia, qua eam solatur et erigit, et magno ore ad supera illa et coeli spectacula vocat, consolationi nostrae finem imponit.*

Marcia, gratiosa, docta et dives matrona Romana, ad quam haec consolatio missa fuit, filia A. Cremutii Cordi, qui a. V. C. 777.

777. (sive secundum Tacitum 778.) inedia vitam finiit, (vid. ad I, 2.) *plures annos luxerat mortem patris: sedaverat hunc luctum, quum subito filius eius, Metilius optimae spei vir* (cf. c. 24.) *morte matura eriperetur. Quem quum tres annos continuos iam luxisset pertinacissime, solatia matri praeparanda sibi proposuit noster. De tempore, quo haec consolatio scripta sit, nihil certi definiri potest. Lipsio tamen probabile fuit, sub Claudio, et post exsilium Senecae scriptam esse. Sub Tiberio enim auctum hunc Metilium honoribus veri simile haud esse: sub Caio Caligula igitur factum, qui et alia acta Tiberii rescidit et nominatim A. Cremutii Cordi scripta lectitari permisit: quod eodem isto* c. 1. *tangitur: neque igitur ante potuit haec consolatio edi, praesertim inveterato dolore, ut loquitur, et triennali illo lapsu. Quibus quid obiiciam, non habeo. Addi potest, nostrum* c. 22, 1. *ad Claudium respexisse hisce verbis: Aut sera eoque foedior luxuria invasit etc.*

I.

Nisi te, Marcia, scirem tam longe ab infirmitate muliebris animi, quam a ceteris vitiis recessisse, et mores tuos velut antiquum aliquod exemplar aspici: non auderem obviam ire dolori tuo, cui viri quoque libenter haerent et incubant, nec spem concepissem, tam iniquo tempore, tam inimico iudice, tam invidioso crimine, posse me efficere, ut fortunam tuam absolveres. Fiduciam mihi dedit exploratum iam robur animi, et magno ex-

Animadversiones.

Cap. I. Laudat eius animum moresque et merita in patris memoriam, ut sibi viam muniat ad Marciam consolandam. Deinde non molliter ostendit, se acturum esse, sed remedia violenta adhibiturum. Eadem fere methodo usum esse nostrum, vidimus in consolatione ad Helviam matrem, c. 2.

iniquo tempore — absolveres] spectat ad diuturnitatem doloris, qui tantum aberat, ut minueretur, ut aevo vires sumsisset, ideoque exigua spes erat eam in viam reductum iri: illa enim ipsa *iudex* quasi sedebat *inimica* atque infesta omni allocutioni, si qui fortunam excusare voluissent, adversus quam *crimen* semper urgebat *invidiosum* non sine opprobratione reprehensionis, filii tantae spei sibi ablati.

experimento approbata virtus tua. Non est ignotum, 2
qualem te in personam patris tui gesseris, quem non minus quam liberos dilexisti, excepto eo, quod non optabas superstitem: nec scio an et optaveris. Permittit enim sibi quaedam et contra bonum morem magna pietas. Mortem A. Cremutii Cordi, parentis tui, quantum poteras, inhibuisti. Postquam tibi [a] aperuit, inter Seianianos satellites illam unam patere servitutis fugam, non favisti consilio eius, sed dedisti manus victa; fudistique lacrimas; palam et gemitus devorasti quidem, non tamen hilari fronte texisti: et hoc illo seculo, quo magna pietas erat, [b] nihil pie facere. Vt vero ali- 3
quam

VARIETAS LECTIONIS.

Cap. I. a. *aperuit.* Bona lectio; cf. 22, 4 et 5. *apparuit* est e socordia librarr.: ipsa enim Marcia nihil advertit consilium patris, priusquam ille sua sponte iudicium fecisset, se mori velle. Mox: *fudisti lacrimas; palam et gemitus d. Palam* omnes scripti habent: *clam* in edd. nonnullis, Lipsio probante, pietatem filiae metumque tyranni praetexens. Sed distinctione post *lacrimas* facta, sensus sibi constat et auctoritas codd. Devorare enim gemitus ille dicitur, qui luctum vult obruere lacrimis suppressis: cf. Consolat. ad Helv. 16, 6. volumus cum interim obruere et devorare gemitus. Domi itaque lacrimas profudit, ut mortem patris inhiberet, palam vero s. publice sibi temperavit a lacrimis.

b. *nihil pie facere.* Atrox seculi ingenium antithesi pingit. Dedi *pie* ex coniectura mea tam certa, uti mihi persuadeo, ut audaciae crimine absolutum iri sperem ab aequis arbitris. Sensus autem *το pie* manifesto postulat: Pia in patrem fuisti, ne tristitia quidem tua publice celata; res periculosa nostro seculo, quo pia fuisses, si hilarem te praebuisses. — Facile vides, vulgatam lectionem: *nihil impie facere* nullum sensum commodum promere. Nihil enim est, quod interponas ut tertium quid *το* pie facere, et impie facere. Proinde qui *το impie* tuetur, seculo Tiberii pietatem assignat contra historiae fidem.

2. *Non est ignotum* etc.] cf. infra 22. Egregie haec de A. Cremutio Cordo narrantur Tacito Annal. IV, 34. 35. Sueton. Tib. 61. Dio Cass. quoque LVII, 24. ad ann. 777. s. 778. (secundum Tacitum) urb. cond., hac re memorata, addit, Marciam Crem. Cordi filiam, ad quam haec consolatio missa est, aliosque sua exemplaria historiae de

quam occasionem mutatio temporum dedit, ingenium patris tui, de quo sumtum erat supplicium, in usum hominum reduxisti, et a vera illum vindicasti morte, ac restituisti in publica monumenta libros, quos vir ille fortissimus sanguine suo scripserat. Optime meruisti de Romanis studiis; magna illorum pars arserat: optime de posteris, ad quos veniet incorrupta rerum fides, auctori suo magno imputata: optime de ipso, cuius viget vigebitque memoria, quamdiu fuerit in pretio, Romana cognosci, quamdiu quisquam erit, qui reverti velit ad acta maiorum, quamdiu quisquam, qui velit scire, quid sit vir Romanus, quid subactis iam cervicibus omnium, et ad Seianianum iugum adactis, indomitus
4 sit homo, ingenio, animo, manu liber. Magnum mehercule detrimentum respublica ceperat, si illum ob duas [c] partes pulcherrimas in oblivionem coniectum, elo-

c. *partes* Lipsius cum libris aliquot praetulit, quum libertas non bene inter *artes* (quae vulgata erat lectio) censeatur. Sed quia *ars* et dicitur de virtute quacunque, quam quis sibi paraverit studio, hoc loco etiam *artes* defendi possunt: libertas enim designat sententias et cogitationes liberi eiusdemque doctrina expoliti hominis. At parum refert: itaque nihil mutavi.

de Augusti rebus a patre compositae, ob quam a Seianianis accusatus erat: *quod editis annalibus*, Taciti verbis utor, *laudatoque M. Bruto, C. Cassium Romanorum ultimum dixisset*, celasse et post mortem Tiberii sub Caligula edidisse. *quod non optabas* eum tibi *superstitem* esse. *Contra bonum morem* a natura praescriptum, ut parentes ante liberos moriantur. *Seianianos*. Accusabant Satrius Secundus, et Pinarius Natta, Seiani clientes. Tacit. l. l.

3. *Mutatio temporum*] Titi Labieni, *Cordi Cremutii*, Cassi Severi scripta, senatusconsultis abolita, requiri et esse in manibus lectitarique permisit (Caligula). Sueton. Calig. 16. *Ingenium* multa affectum erat. *publica monumenta* i. bibliothecas. Quod Tacitus l. l. pluribus tribuit, id noster uni filiae assignat, honoris causa. *sanguine suo*, quoniam propter commentarios suos, *de civilibus bellis, et de bello Philippensi* accusatus obiit. Sub Augusto scripserat, et illo au-

eloquentiam et libertatem, non eruisses. Legitur, floret, in manus hominum, in pectora receptus, vetustatem nullam timet. At illorum carnificum cito scelera quoque, [d] quibus solis memoriam meruerunt, tacebunt. Haec magnitudo animi tui vetuit me ad sexum tuum respicere, vetuit ad vultum, quem tot annorum continua tristitia, ut semel obduxit, tenet. Et vide quam 5
non surrepam tibi, nec [e] fucum facere affectibus tuis cogitem. Antiqua mala in memoriam reduxi: et vis scire hanc quoque plagam esse sanandam? ostendi tibi aeque magni vulneris cicatricem. Alii itaque molliter agant, et blandiantur: ego confligere cum tuo moerore constitui, et defessos exhaustosque oculos, si verum audire vis, magis iam ex consuetudine, quam ex desiderio fluentes, continebo, si fieri potuerit, te favente remediis tuis; sin minus, vel invita. teneas licet et amplexe-

d. *quibus s. m. m. tacebunt.* i. evanescent, non apparebunt, non noscentur, quem usum loquendi exemplis illustravit I. F. Gronov. ad Liv. IX, 6. Est lectio MSS. Erasini cet. at Pincianus et Muretus *tacebuntur* et Grut. *iacebunt*, dederunt.

e. *fucum facere* i. fallere, fallendo blandiri: sic Erasm al. alii libri *furtum facere*, i. e. Lipsio interprete: non clam aut astu insinuare me statui, et in pectus admissus quasi furto et insidiis dolorem tollere. Quum vero τὸ furtum facere significet, et furari et clam aliquid facere, quorum neutrum huc facit, exempla locutionis eo sensu, quem Lipsius innuit, desidero.

audiente recitata; Suet. Tib. 61. Aug. 35. — *arserat*, multi horum librorum desiderio tenebantur. — *manu liber*, quoniam mortem sibi ipse conscivit. *Ingenio* ob scriptionem et stilum. Lipsius tamen *manu* explicat de scriptione et stilo.

4. *vetustatem nullam timet*] Tamen illa immortalitas, quam hic Cordo divinavit noster, vana fuit. Iniuria enim temporum nec huius praeclaris monumentis pepercit. Periere autem omnia, praeter fragmenta quaedam ap. Senecam patrem Suasoria VII. p. 44. 47. ed. Gronov. (39. sq. bip.) — *tot annorum*, vid. Argumentum huius Consolat.

5. *teneas licet* etc.] Comparat hoc loco Lipsius Platonem T. VII. p. 302. c. bip.

plexeris dolorem tuum, quem tibi in filii locum superſti-
6 tem feciſti. Quis enim erit finis? omnia in ſupervacuum tentata ſunt. fatigatae allocutiones amicorum; auctoritates magnorum et affinium tibi virorum; ſtudia, hereditarium et paternum bonum, ſurdas aures, irrito ac vix ad brevem occupationem proficiente ſolatio, tranſeunt. illud ipſum naturale remedium temporis, quod maximas aerumnas quoque componit, in te una vim
7 ſuam perdidit. Tertius iam praeteriit annus, quum interim nihil ex primo illo impetu cecidit: renovat ſe, et corroborat quotidie luctus, et iam ſibi ius mora fecit, eoque adductus eſt, ut putet turpe, deſinere. Quemadmodum omnia vitia penitus inſidunt, niſi, dum ſurgunt, oppreſſa ſint: ita quoque haec triſtia et miſera, et in ſe ſaevientia, ipſa noviſſime acerbitate paſcuntur,
8 et fit infelicis animi prava voluptas dolor. Cupiſſem itaque primis temporibus ad iſtam curationem accedere. leviore medicina fuiſſet oriens adhuc reſtinguenda vis: vehementius contra inveterata pugnandum eſt. Nam vulnerum quoque ſanitas facilis eſt, dum a ſanguine recentia ſunt: tunc et uruntur, et in altum revocantur, et

6. *ſtudia*] quae ſunt tibi *hereditarium — bonum.* Fuit itaque Marcia literis bonis erudita. *occupationem*, avocamentum a dolore. Conſol. ad Helv. 16. med. ad Polyb. 36, 3.

7. *Tertius — annus*] ex morte filii. *ita quoque — dolor*] Sotion (ſ. Sotades in prima Geſn. ed.) apud Stobaeum Serm. CVI.: ἡ λύπη παρ' οἷς ἂν τρέφεται καὶ αὔξεται, παρ' ἐκείνοις ἡδέως καὶ μένει.

8. *Cupiſſem itaque primis temporibus — eſt*] cf. Conſ. ad Helv. 1, 2. ubi aliter ſentire videtur, ac hoc loco. Sed *primis temporibus* h. l. noli acrius urgere. Neque nimis recenti dolori occurras niſi lenibus medicamentis, ne remediis aliis irritetur, neque veteri, ne innovetur. Epiſt. 63.

Nam vulnerum quoque ſanitas facilis eſt —] A. Corn. Celſus ſaniora ſuadet V, 21. p. 296. ſq. bip.: tandem tamen et ferrum candens commen-

et digitos ſcrutantium recipiunt. ubi corrupta in malum ulcus [f] veterarunt, difficilius curantur. [g] Non poſſum nunc per obſequium, nec molliter aſſequi tam durum dolorem: frangendus eſt.

II. Scio, a praeceptis incipere omnes qui monere
aliquem volunt, et in exempla deſinere. Mutari hunc
interim morem expedit. Aliter enim cum alio agen-
dum eſt. Quosdam ratio ducit: quibusdam nomina cla-
ra opponenda ſunt, et auctoritas, quae liberum non re-
linquat animum ad ſpecioſa ſtupentem. Duo tibi ponam 2
ante oculos maxima, et ſexus et ſeculi tui, exempla:
alterius, feminae, quae ſe tradidit ferendam dolori:
alterius, quae pari affecta caſu, maiore damno, non
tamen dedit longum in ſe malis ſuis dominum, ſed cito
animum in ſedem ſuam repoſuit. Octavia et Livia, al-

f. *veterarunt:* Gronov. e MSS. reſtituit. Antea legebatur apud al. et ap. Eraſin. *ſe verterunt.* To· *veterarunt* maiorem vim habere quam: *ſe verter.* quivis intelliget. Recte coni. *inveterarunt* repudiavit Gronov.

g. *Non poſſum nunc per obſequium, nec molliter aſſequi — est.* Senſus cuique manifeſtus eſt. Sed in voce *aſſequi* haeſerunt Lipſius ad h. l., et D. W. Triller. Obſſ. critt. IV, 17. p. 414. Lipſius ſuſpectam habet, nulla medela adhibita. Triller proponit: *aggredi; attrectare; proſequi:* prius tamen praefert: τῳ' aſſequi repudiato: languet enim nimis ex eius iudicio. Diſſentio. Aſſequi enim dicitur, ut notum eſt, de eo, qui aliquem occupat fugientem. Iam quum de medela mali molli loquatur, equidem haud intelligo, quomodo langueat verbum mollius in re molli adhibitum.

mendat. ***tunc et uruntur*** ad profluvium ſanguinis impediendum: ***in altum revocantur***, igne adhibito contracta vulnera, ut tenentur et deinde melius coeant emplaſtrorum ope.

Cap. II. Octavia, tamquam exemplum, quod ſequi poſſit, ante oculos ponitur. Exempla Marciae ante oculos ponere mavult quam praecepta, propterea quod haec a pluribus (c. 1, 6.) iam prolata ſunt, ſed fruſtra.

ſpecioſa] clara nomina adfert, quum ***ratio*** praecepta nihil profecerint ad dolorem prohibendum.

2. *maiore damno*] i. iactura, quum Druſus et annis et rebus geſtis maior et inſignior eſſet.

tera ſoror Auguſti, altera uxor, amiſerunt filios iuve-
3 nes, utraque ſpe futuri principis certâ. Octavia Marcellum, cui et avunculus et ſocer incumbere coeperat, in quem onus imperii [a] reclinaret, adoleſcentem animo alacrem, ingenio potentem; ſed et frugalitatis continentiaeque in illis aut annis aut opibus non mediocriter admirandum; patientem laboris, voluptatibus alienum; quantumcunque imponere illi avunculus, et (ut ita dicam) inaedificare voluiſſet, laturum. Bene [b] legerat nulli
4 ceſſura ponderi fundamenta. Nullum finem, per omne vitae ſuae tempus, flendi gemendique fecit: nec ullas admiſit voces ſalutare aliquid afferentes. Ne avocari quidem ſe paſſa eſt. Intenta in unam rem et toto animo affixa talis per omnem vitam fuit, qualis in funere. non dico, non auſa conſurgere, ſed allevari recuſans, ſecundam orbitatem iudicans, lacrimas mittere. Nullam habere imaginem filii cariſſimi voluit, nullam ſibi fieri
5 de illo mentionem. Oderat omnes matres, et in Liviam maxime furebat, quia videbatur ad illius filium tranſiſſe ſibi promiſſa felicitas. Tenebris et ſolitudini fami-

Cap. II. a. *reclinaret*, Lipſius e coni. dedit: *reclinare*. Sed vulg. bene habet.

b. *legerat* i. elegerat: moneo, ne quis emendet; *iecerat*, quod iam occupavit Latinus Latinius (Bibliothec. ſacr. et profan. Romae. 1677.). Male, ut fere omnia, quae Italus ille attulit ad Senecam emendandum.

3. *Octavia*] minor C. Marcello nupta, cui et filium M. Marcellum peperit, qui ut avunculi ſui Auguſti gener mortuus eſt, decimum ſeptimum annum agens, optimae ſpei iuvenis, a. V. C. 731. Dio Caſſ. LIII, 30. 33. Intpp. ad Virgilii Aen. VI, 861. ſq. *incumbere*, fiduciam ponere tantam, ut *onus imperii in eum reclinaret* Auguſtus. cf. Horat. Od. I, 12, 45. 46. Vellei. Paterc. II, 93. *legerat*, elegerat in eo n. c.

4. *Nullum finem — tempus* —] mortua eſt a. V. C. 743. Dio Caſſ. LIV, 35. Filio ergo ſuperſtes fuit plus undecim annos.

5. *Oderat omnes matres — Liviam* —] Dio Caſſ. LIII, 33. fin. narrat, Liviam ſuſpectam mortis Marcelli fuiſſe, quippe

familiariſſima, ne ad fratrem quidem reſpiciens, carmina celebrandae Marcelli memoriae compoſita aliosque ſtudiorum honores reiecit, et aures ſuas adverſus omne ſolatium clauſit: a ſolemnibus officiis ſeducta, et ipſam magnitudinis fraternae nimis circumlucentem fortunam exoſa, defodit ſe, et abdidit. Aſſidentibus liberis, nepotibus, lugubrem veſtem non depoſuit, non ſine contumelia omnium ſuorum, quibus ſalvis orba ſibi videbatur.

III. Livia amiſerat filium Druſum, magnum futurum principem, iam magnum ducem. Intraverat penitus Germaniam, et ibi ſigna Romana fixerat, ubi vix ullos eſſe Romanos notum erat. In expeditione [a] victor deceſſerat, ipſis illum hoſtibus aegrum cum veneratione et pace mutua proſequentibus, nec optare quod expe-

Cap. III. a. *victor* bona lectio. MSS. et edd. e. c. Eraſm. tuentur. Gronoviana ed. omiſit.

quippe filiis ſuis Druſo et Tiberio praelati. *ſtudiorum honores* libellos in eius honorem compoſitos. Noli tamen haec ita rigide interpretari, quaſi noſter negaret, Virgilium VI. Aen. 861—886. Auguſto et Octaviae praelegiſſe (v. Donati vita Virgilii §. 47. p. CLXVI. ed. Heyn.): loquitur enim Seneca de carminibus, elegiis etc. in Marcelli mortem compoſitis, matrique oblatis, non de epiſodiis huius notae. *officiis* ſalutationum, conviviorum et honorum Marcelli memoriae publice decretorum. *magnitudinis fraternae — exoſa:* ſi Donato et Servio fides habenda ſit, interdum ſaltem fratri affuit. *liberis* duabus Marcellis earumque filiis. v. Stemma Octavii et Auguſti confectum ab Erneſti poſt eius Edit. Sueton.

Cap. III. Livia exempli cauſa memorata.

Druſum, magnum futurum principem — ducem] ab a. V. C. 742. bella geſſit in Germania usque ad Albim progreſſus. Mortuus eſt in caſtris aeſtivis ad Rhenum a. V. C. 745. Dio Caſſ. LIV, 32. LV, 1. ub. Intpp. Conſol. ad Polyb. 34. fin. *principem* i. Caeſarem (2, 2. utraque ſpe futuri principis certa). Seneca h. l. innuit, Auguſtum inclinaſſe magis in Druſum vel ob ingenium mitius, vel (quae ſuſpicio fuit) ut ſuum filium,

diebat audentibus. Accedebat ad hanc mortem, quam ille pro republica obierat, ingens civium provinciarumque, et totius Italiae desiderium, per quam, effusis in officium lugubre municipiis coloniisque, usque in ur-
2 bem ductum erat funus triumpho simillimum. Non licuerat matri, ultima filii oscula gratumque extremi sermonem oris haurire. Longo itinere reliquias Drusi sui prosecuta, tot per omnem Italiam ardentibus rogis, quasi totiens illum amitteret, irritata, ut primum tamen intulit tumulo, simul et illum et dolorem suum posuit: nec plus doluit quam aut honestum erat Caesari, aut aequum matri. Non desiit itaque Drusi sui celebrare nomen, ubique illum sibi privatim publiceque repraesentare, et libentissime de illo loqui, de illo audire: [b] quum memoriam alterius nemo posset retinere ac frequentare,
3 quin illam tristem sibi redderet. Elige itaque, utrum exemplum putas probabilius. si illud prius sequi vis, eximis te numero vivorum: [c] aversaberis et alienos liberos et tuos ipsumque, desiderans; triste matribus omen occur-

b. *quum memoriam alterius* (Marcelli) *nemo posset retinere ac frequentare.* Quum de usu nunc satis noto τοῦ *frequentare* m. (i. frequenter alicuius meminisse) dubitarunt Viri docti, et Muretus reposuit: posset retentare; Gronov. exempla quaedam attulit ad hanc omnium MSS. et edd. vett. lectionem stabiliendam.

c. *aversaberis — ipsumque desiderans;* Mureto haec lectio debetur, Gronovio probante: desiderans enim (cuius loco *desiderabis triste* antea erat) in MSS. aliquot invenitur et sensus sic optime procedit: quum eius memoriam frequentare refugis, eum et aversari videris aliis. Incisum feci post: *ipsumque*, ut sensus clarior esset, maiori inciso facto, Mureto et Gronovio auctoribus post: *desiderans.* Sequentia spectant ad superstitionem veterum notam, ex occursu omnia capientium. Aliorum ten-

Municipiis idem tradidit Suet. Claud. 1. Tib. 7. fin.

2. *Longo itinere*] ab urbe Ticino Romam. Tacit. Annal. III, 5. init. *ardentibus rogis* in honorem Drusi exstructis, ideoque Cenotaphiis. Similia narrat Tacit. de funere Germanici. Annal. III, 2. *tumulo*, mausoleo, quod Augustus sibi suisque struxerat inter Flaminiam viam ripamque Tiberis. Sueton. August. 100.

curres: voluptates honestas, permissas, tanquam parum
decoras fortunae tuae reiicies, invisam habebis lucem,
et aetati tuae, quod non praecipitet te quamprimum
et finiat, infestissima eris: quod turpissimum alienissi-
mumque est animo tuo, in meliorem noto partem,
ostendes te vivere nolle, mori non posse. Si ad hoc 4
maximae feminae te exemplum [d] applicueris, modera-
tius ac mitius eris in aerumnis, nec te tormentis mace-
rabis. Quae enim, malum, amentia est, poenas a se
infelicitatis exigere, et mala sua augere? Quam in omni
vita servasti morum probitatem et verecundiam, in hac
quoque re praestabis. est enim quaedam et dolendi
modestia. Illum ipsum iuvenem [e] dignissime quietum
semper nominans cogitansque facies, et meliore pones
loco, si matris suae, qualis vivus solebat, hilaris et
cum gaudio occurrat.

tamina huius loci omitto. Mox *praecipitet*, non: *praecipite* sphalm. typogr. bipont. sociorum.

d. *applicueris, moderatius ac mitius eris in aer.* Lipsius Erasmum secutus et MSS, negationem: *non eris*, eliminavit e textu. Recte. Livia enim remansit in aerumnis, sed mitior et moderatior.

e. *dignissime quietum — facies:* e Lipsii cod. quocum et reliqui codd. conspirare videbantur, recepit Gronov., qui *faciet* mutavit in *facies*. Antea: *dignissimum quiete; semper nominans cogitansque faciet*: Erasmus: *dignissime quietum, quem semper nominatum cogitatumque faciet.* Quum dignissime quietus sit, talem facies etc.

4. *Quae enim, malum, am.*] *malum* interiectionis loco positum, indignantium esse constat. *Illum ipsum iuvenem — facies*] Gronovio interprete: illum, qui merito quietus ac minime infestandus est, semper talem (amoto insano, querulo atque inquietante luctu) appellando vel commemorando ac menti repraesentando, quietem facies: sic demum vere illi placidam quietem, quam mortuis nostris optamus, dabis. To *quietum* accipiendum, quasi bis positum esset, more antiquis praesertim argute ac brevius locutis frequenti.

IV. Nec te ad fortiora ducam praecepta, ut inhumano ferre humana iubeam modo, ut ipso funebri die oculos matris exsiccem: ad arbitrum tecum veniam: hoc inter nos quaeretur, „utrum magnus esse „debeat, an perpetuus dolor." Non dubito, quin Liviae Augustae, quam familiariter coluisti, magis tibi
2 placeat exemplum. Illa te ad suum consilium vocat: illa in primo fervore, quum maxime impatientes ferocesque sunt miseriae, [a] se consolandam Areo philosopho viri sui praebuit, et multum eam rem profuisse sibi confessa est: plus quam populum Romanum, quem nolebat tristem tristitiâ suâ facere: plus quam Augustum, qui subducto altero adminiculo titubabat, nec luctu suo-

Cap. IV. a. *Se consolandam Areo philosopho v. s. p.* Sic est ap. Erasm. Pincianus dederat: *se consilio Arei philosophi v. s. p.*, e membranis, quae habebant: *e consulareo philosophi viri sui p.* Vnde Schottus Obss. V, 14. p. 222. fecit: *se consilio Arei ph.* (sc. amici) *v. s. p.* Praetulit tamen coniecturam suam alteram: *se consolandam Areo ph. v. s. p.* Si Erasmum inspexisset, verum invenisset sine coniectando.

Cap. IV. Arei, qui Augusti Philosophus erat, consolatio ad Liviam facta fingitur.

Nec te ad fortiora —] Stoicorum Consol. ad Polyb. 37, 3. Et scio, inveniri quosdam etc. Consol. ad Helv. c. 16, 1. de Clem. II, 5. in quo loco egregie de Stoicorum apathia disputatur.

Non dubito — coluisti] Livia mortua est a. V. C. 782. (Dio Cass. LVIII, 2.). *arbitrum*, qui inter nos decidat, iudicet.

2. *Areo philosopho viri sui*] Iam inde a Scipionum tempore nobiliores principesque adiunxisse sibi philosophos poetasque, plerumque graecos natione, in quorum consuetudine et amicitia viverent, est res notissima. Quem morem et Augusto observatum esse et aliunde et hoc loco scimus. Hic Areus, Philosophus Stoicus, Alexandrinus fuit, Augusto et Maecenati familiaris: ille tantopere eum aestimavit, ut expugnata Alexandria (a. V. C. 724.) in oratione graeca ad Alexandrinos habita diceret, se iis parcere etiam propter Areum civem, eundemque amicum suum, Dio Cass. LI, 16. ubi cf. Intpp. Fabricii Bibl. Graec. Vol. III, p. 540. Harl. *altero adminiculo*, Druso fratre Tiberii,

ſuorum inclinandus erat: plus quam Tiberium filium, cuius pietas efficiebat, ut in illo acerbo et defleto gentibus funere, nihil ſibi niſi numerum deeſſe ſentiret. Hic, ut opinor, aditus illi fuit, hoc principium apud feminam opinionis ſuae cuſtodem diligentiſſimam: „Vsque in hunc diem Livia (quantum qui- 3 „dem ego ſciam, aſſiduus viri tui comes, cui non „tantum quae in publicum emittuntur, nota ſunt, ſed „omnes quoque ſecretiores animorum veſtrorum mo- „tus) dediſti operam ne quid eſſet, quod in te quis- „quam reprehenderet. Nec id in maioribus modo ob- „ſervaſti, ſed in minimis, ne quid faceres, cui fa- „mam, liberrimam principum iudicem, velles ignoſce- „re. Nec quidquam pulchrius exiſtimo in faſtigio col- „locatis, quam multarum rerum veniam dare, nullius „petere. Servandus itaque tibi in hac re tuus mos „eſt, ne quid committas, quod minus aliterve factum „velis."

V. „Deinde oro atque obſecro, ne te difficilem „amicis et intractabilem praeſtes. Non eſt enim quod „ignores, omnes hos neſcire quemadmodum ſe gerant; „lo-

Q 5

berii, qui ſolus ſupererat. *niſi numerum*, unus tantopere ſolabatur, ut duorum vice eſſet. Conſ. ad Helv. c. 16, fin. nihil tibi deerit praeter numerum. *aditus*, i. exordium conſolationis, *illi* Areo, quod quidem ingenioſum eſſe confiteamur.

3. *Vsque in hunc diem etc.*] E Tacito, Suetonio cet. confirmatur in plurimis haec allocutionis pars Arei ad Liviam, quam et prudentiſſimam et callidiſſimam mulierem uxoremque fuiſſe ſcimus. Suet. Octav. c. 62. (Auguſtus) Liviam — abduxit, dilexitque et probavit unice ac perſeveranter: coll. Tacit. Ann. V, 1. Quamquam nec deſint accuſationes perquam invidioſae in eam, ex quibus certe videmus, eius innocentiam morum famae ſatis ambiguae fuiſſe. Sic erat ſuſpecta de morte L. ac C. Caeſarum, (Tacit. Ann. I, 3.) de morte Marcelli, de morbo Auguſti etc.

Cap. V. Orat, ut amicorum ſolatia benigne accipiat.

„loquantur aliquid coram te de Druſo, an nihil: ne „aut oblivio clariſſimi iuvenis illi faciat iniuriam, aut „mentio tibi. Quum seceſſimus, et in unum conve„nimus, facta eius dictaque, quanto meruit ſuſpectu, „celebramus: coram te altum nobis de illo ſilentium
2 „eſt. Cares itaque maxima voluptate, filii tui laudi„bus, quas non dubito quin vel impendio vitae, ſi „poteſtas detur, in aevum omne ſis prorogatura. „Quare patere, immo arceſſe ſermones, quibus ille „narretur, et apertas aures praebe ad nomen memoriam„que filii tui: nec hoc grave duxeris, ceterorum mo„re, qui in eiusmodi caſibus partem mali putant, audire „ſolatia. Nunc incubuiſti tota in alteram partem, et „oblita meliorum, fortunam tuam, qua deterior eſt,
3 „aſpicis. Non convertis te ad convictus filii tui, oc„curſusque iucundos, non ad pueriles dulcesque blan„ditias, non ad incrementa ſtudiorum: ultimam illam „faciem rerum premis. [a] Illi, tanquam parum ipſa per „ſe horrida ſit, quidquid potes congeris. Ne, obſe„cro te, concupieris, perverſiſſimam gloriam infeli-
4 „ciſſimam videri. Simul cogita, non eſſe magnum, „ſe rebus proſperis fortem gerere, ubi ſecundo curſu „vita procedit: nec gubernatoris quidem artem tran„quillum mare et obſequens ventus oſtendit: adverſi „aliquid incurrat oportet, quod animum probet. Pro„inde

Cap. V. a. *Illi — quidquid — congeris.* Lectio edd. vett. et MSS. quam bene reſtituit Gronov. Iac. Durantius Caſellius (Var. Lect. libri duo. Lutetiae 1582.) emendaverat e libris ſuis iureiurando adeo interpoſito: *in illam*: bene a Gronov. repulſus, qui contulit Conſ. ad Helv. c. 5. quidquid illi congeſſeris —.

4. *nec gubernatoris — probet*] Similia ap. Stobaeum Sermo. X. Gesn. p. 158. (Schow. p. 381.) e Sotionis ſecundo libro de Ira: "Ὥσπερ δὲ πλοῖα γενναῖα οὐχ ὅσα ἐν εὐδίᾳ πλεῖ, ἀλλ' ὅσα πρὸς χειμῶνα ἀντέχει καὶ σώζεται, οὕτω καὶ ἄνθρωποι ὀργῇ καὶ κινήσει ἀντέχοντες μεγάλοι

„inde ne submiseris te, immo contrà fige stabilem gradum: et quidquid onerum supra cecidit, sustine, primo dumtaxat strepitu conterrita. Nulla re maior invidia fortunae fit, quam aequo animo.“ Post hoc ostendit illi filium incolumem, ostendit ex amisso nepotes.

VI. Tuum illic, Marcia, negotium actum, tibi Areus assedit: te mutatâ personâ consolatus est. Sed puta, Marcia, ereptum tibi amplius, quam ulla unquam mater amiserit. (non permulceo te, nec extenuo calamitatem tuam.) si fletibus fata vincuntur, [a] conferamus; eat omnis inter luctus dies: noctem sine somno tristitia consumat: ingerantur lacerato pectori manus, et in ipsam faciem impetus fiat: atque omni se genere saevitiae profecturus moeror exerceat. Sed [2] si nullis planctibus defuncta revocantur; si sors immota, et in aeternum fixa, nullâ miseriâ mutatur, et mors tenet quidquid abstulit; desinat dolor, qui perit. Quare regamus; nec nos ista vis transversos auferat. Turpis est navigii rector, cui gubernacula fluctus eripuit, qui fluctuantia vela deseruit, permisit tempestati ratem: at ille vel in naufragio laudandus, quem obruit mare clavum tenentem et obnixum.

VII.

Cap. VI. a. *conferamus* sc. fletus. Alii: *confricamus*, quam lectionem praeferam, modo exemplis idoneis adstruere possem usum loquendi.

φίλοι καὶ ἀνδρεῖοι. Quum plura hanc in rem satis obvia hic congeri possent, haec omitto lubens. Adduxi tamen illa Sotionis propterea, quod Senecae praeceptorem fuisse narrant.

Nulla re — animo] Odium in Fortunam nihil magis excitat, ideoque misericordiam tibi conciliat aliorum hominum, quam aequabilitas et robur animi. *nepotes* ex Druso, Germanicum, Claudium, Livillam.

Cap. VI. Moerore nihil proficitur.

Sed puta etc.] Egregie ad communem matrum affectum haec sunt attemperata sese luctuosissimas et omnium miserrimas exclamantium.

2. *at ille*] Rhodius gubernator de quo ep. 85. fin. ex Telete pythagoreo.

VII. „At enim naturale desiderium suorum est." Quis negat, quamdiu modicum est? nam ex discessu, non solum amissione carissimorum necessarius morsus est, et firmissimorum quoque animorum contractio. Sed plus est, quod opinio adiicit, quam quod natura imperavit. Adspice mutorum animalium quam concitata sint desideria, et tamen quam brevia. Vaccarum uno die alterove mugitus auditur: nec diutius equarum vagus ille amensque discursus est. Ferae quum vestigia catulorum consectatae sunt, et silvas pervagatae, quum saepe ad cubilia expilata redierint: rabiem intra
2 exiguum tempus exstinguunt. Aves cum stridore magno inanes nidos circumfremunt: intra momentum tamen quietae, volatus suos repetunt. Nec ulli animali longum fetus sui desiderium est, nisi homini, qui adest dolori suo, nec tantum quantum sentit, sed quantum constituit, afficitur. Vt scias autem non esse hoc naturale, luctibus frangi, primum magis feminas quam viros, magis barbaros quam placidos eruditaeque gentis homines, magis indoctos quam doctos, eadem orbitas vulnerat. Atqui ea, quae a natura vim acce-
3 perunt, eandem in omnibus servant. Apparet non esse naturale, quod varium est. Ignis omnes aetates, omnium urbium cives, tam viros quam feminas, uret: ferrum in omni corpore exhibebit secandi potentiam. quare? quia vires illi a natura datae sunt, quae nihil in

Cap. VII. Desiderium suorum est quidem naturale, sed sit modicum: immodicus enim luctus naturalis non est.

morsus, dolor. *contractio*, laudat Lipsius Aristotelis illud: dolor frigus est, a frigore autem contractio. Cic. Tuscul. Dispp. I, 37. p. 55. Wolf. *Adspice*, Idem fere attulerat noster de Ira I, 4, 5.

2. *adest dolori*] ei incubat: opinione plurimum adiiciente et augente.

3. *Varium*] instabile est, mox hunc, mox illum afficit, nec unum tenorem in omni-

in personam constituit. Paupertatem, luctum, a ambitionem alius aliter sentit, prout illum consuetudo infecit: et imbecillum impatientemque reddit praesumta opinio de non timendis terribilis.

VIII. Deinde quod naturale est, non decrescit mora: dolorem dies consumit. licet contumacissimum, quotidie insurgentem, et contra remedia efferveścentem, tamen illum efficacissimum mitigandae ferociae tempus enervat. Manet quidem tibi, Marcia, etiamnunc ingens tristitia, et iam videtur duxisse callum, non illa concitata, qualis a initio fuit, sed pertinax et obstinata: tamen hanc quoque aetas tibi minutatim eximet. Quoties aliud egeris, animus relaxabitur: nunc te ipsa custodis. multum autem interest, utrum tibi permittas moerere, an imperes. Quanto magis hoc morum tuorum elegantiae convenit, finem luctus potius facere, quam exspectare: nec illum opperiri diem, quo te invita dolor desinat? ipsa illi renuntia. 2

IX. „Vnde ergo tanta nobis pertinacia in deplo„ratione nostri, si id non fit naturae iussu?“ quod nihil

Cap. VII. a. *ambitionem.* Omnis scripta editaque olim lectio, a Pinciano mutata in *orbationem*, a Grutero, Iureto et Lipsio in *abitionem* i. mortem (cf. Festus: *abire*). De naturalibus autem loquitur, quae numquam varia sunt: at ea, quae naturalia non sunt, ut paupertas, luctus, ambitio diversam vim exercent, alio aliter ab iis sollicitato. Bene itaque Gronov. restituit: *ambitionem*.

Cap. VIII. a. *initio* e Lipsii coniectura bona est. Antea: *in illo*: quod quo referas, non habes.

omnibus observat. *in personam* c. ad leges naturae communes spectat.

Cap. VIII. Pergit in docendo, luctum non esse naturalem.

2. *morum tuorum elegantiae*] i. animi tui firmitati et innocentiae: propter animi robur eam iam antea laudaverat. cf. Ernesti Clav. Cic. Elegantia.

Cap. IX. Si attentiores essemus ad communes casus, qui quotidie ante oculos nostros accidunt, mala nos nec occu-

nihil nobis mali, antequam eveniat, proponimus, sed ut immunes ipsi et [a] aliud et pacatius ingressi iter alienis non admonemur casibus, illos esse communes. Tot praeter domum nostram ducuntur exsequiae: de morte non cogitamus. tot acerba funera: nos togam nostrorum infantium, nos militiam, et paternae hereditatis successionem animo agitamus. tot divitum subita paupertas in oculos incidit: et nobis nunquam in mentem venit, nostras quoque opes aeque in lu-
2 brico positas. Necesse est itaque magis corruamus, qui quasi ex inopinato ferimur. Quae multo ante praevisa sunt, languidius incurrunt. Vis tu scire te ad omnes expositam ictus stare, et illa quae alios tela fixerunt, circa te vibrasse? velut, murum aliquem, aut obsessum multo hoste locum, et arduum adscensu, inermis adeas, exspecta vulnus, et illa superne volantia cum sagittis pilisque saxa puta in tuum librata corpus. Quoties aut ad latus, aut pone tergum ceciderint, exclama: Non decipies me, fortuna, nec secu-

Cap. IX. a. *aliud et placatius i. i.* Vetus lectio codd. et Erasmi. Antea: *et aliis:* f. *et aliud* in Gron. et bip. edd.

occuparent improvisos, nec pertinaces in deploratione nostri essemus, sed futura praeciperemus cogitatione.

tot acerba funera etc.] calamitates videmus, attamen de rebus laetis nostris tantummodo cogitamus: e. g. de datione togae, quae fieri solebat ab adolescentibus in libera Rep. decimum sextum annum agentibus, sub Caesaribus vero annum decimum quintum agentibus, et ap. Graecos et Romanos Liberalibus sollennibus. Ovid. Fast. III, 771. Praeclare hanc togae dationem explicatam eiusque originem a Graecis docte et eleganter repetitam nuper legimus in prolusione scholastica Böttigeri.

2. *Necesse est itaque etc.*] Praecogitati mali mollis ictus venit, noster Ep. 76. Plura loca hanc sententiam enuntiantia collegit Gataker ad Antonin. p. 285., ubi nostrum locum non neglexit. *vibrasse*, micasse, tremuisse. *Velut*, exempli causa.

[b] securam aut negligentem opprimes. scio quid pares. alium percussisti, me petisti. Quis unquam res suas, 3
quasi periturus, adspexit? quis unquam nostrûm de exsilio, de egestate, de luctu cogitare ausus est? quis non, si admoneatur [c] ut cogitet, tanquam dirum omen respuat, et in capita inimicorum aut ipsius intempestivi monitoris abire illa iubeat? Non putavi futurum! Quidquam tu putas non futurum, quod multis scis posse fieri, quod multis vides evenisse? [d] Egregium 4
versum et dignum audi, qui non e Publio periret:

Cuivis potest accidere, quod cuiquam potest.

Ille amisit liberos: et tu amittere potes. Ille damnatus est: et tua innocentia sub ictu est. Hic nos error deci-

b. *securam*. Bona MSS. lectio. I. M. Heusinger Emendd. p. 24. cum Grutero *securum*, ut generaliorem enuntiationem praefert.

c. *ut cogitet*. Erasm. habet: *ut de suis cogitet*. Gatak. ad Antonin. p. 168, 38. hic adhaerens proponit e Scholio M. S. *ut de istis, ut suis, cogitet*. Mihi quidem haec additamenta esse videntur, quibus facile supersedemus. Maneo itaque in vulgata lectione. In antecedentibus (§. 2.) *in tuum librata corpus* omnium MSS. et edd. vett. lectio est a Gronov. merito recepta. Alii: *vibrata*.

d. *Egregium versum et dignum audi, qui non e Publio periret*. Scripti variant: alii dant: *dignum audivi*, s. *audi, qui non e populo beri et:* alii: *dignum, qui non e populo erit*, s. *eritet*. In quibus nullum sensum esse, quivis intelliget. Itaque viri docti in hunc locum emendandum certatim quasi involarunt; quorum qui velit cognoscere infelicia tentamina, is adeat e. c. Ian. Rutgers. Var. lectt. VI, c. 3. p. 550, qui Scriverii quoque emendationem aeque infaustam affert: Sam. Petiti Miscellan. (libr. IX. Paris. 1630.) III, 15, p. 166. Triller. Obss. Crit. III, 24. p. 252. sqq. etc. I. F. Gronovius, quae in eo erat doctrina et sagacitas egregia, Lipsium et vocularum apices secutus, dedit: *dignum qui non e Publio exiret*, eiecto τῷ *audi*. Discedo tamen ab eius iudicio. Ac *primum* puto: τὸ *audi* esse nexus causa admittendum, quippe a pluribus codd. oblatum: *deinde* vereor, ut recte iudicet Gronov., quod omnino Publium malum auctorem nostro visum esse autumat; nam et mimographos gravia quoque et severa publice extulisse notum est, et a nostro adeo plus semel (e. c. ep. 8. 94. tacito tamen eius nomine; 108. de tranquill. anim. c. II.) adducta, quin etiam collecta esse eorum dicta, ne perirent, quoniam in eorum ineptiis, ut Seneca de Tranq. an. c. II. ait, nemo fa-

3. *Non putavi futurum* —] cf. de Ira II, 31.

decipit, hic effeminat; dum patimur, quae nunquam pati nos posse praevidimus. Aufert vim praesentibus malis, qui futura prospexit.

X. Quidquid est hoc, Marcia, quod circa nos ex adventitio fulget, liberi, honores, opes, ampla atria, et exclusorum clientium turbâ referta vestibula, clara, nobilis, aut formosa coniux, ceteraque ex incerta et mobili sorte pendentia: alieni commodatique apparatus sunt. nihil horum dono datur: collatitiis et ad do-
2 minos redituris instrumentis scena adornatur. Alia ex his primo die, alia secundo referentur: pauca usque ad finem perseverabunt. Ita non est quod nos suspiciamus, tanquam inter nostra positi: mutuo accepimus. Vsusfructus noster est, cuius tempus ille arbiter muneris sui temperat: nos oportet in promtu habere, quae in incertum diem data sunt, et appellatos sine querela reddere. Pessimi est debitoris, creditori facere convicium. Omnes ergo nostros, et quos superstites lege nascendi optamus, et quos prae-
cedere

cile ea quae fiverit. Sequor itaque nexum literarumque ductum, et recipio: *periret* Heri enim et *beri*, *peri* a librariis confusa esse constat. I. M. Heusinger Emendd. p. 242. Gronovii emendationem probat.

Cap. X. Ad haec, quae hic nobis sunt, inter adventitia ideoque nobis commodata (οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ut Epictetus appellat) munera numeres. cf. Cic. Topic. 18. Senec. Consol. ad Helviam c. 5, 1.

alieni — adornatur] vitae hic vides comparationem cum dramate satis familiarem apud Veteres. cf. Gatak. ad Antonin. p. 438 439. Hinc *apparatus* i. res quas hic possidemus ad drama vitae bene agendum, a fortuna commodati. *instrumentis* i. tabulis, statuis, vestibus. *collatitiis* i. commodatis. Cogites modo exemplum notum Luculli ap. Horat. Epp. I, 6, 40. sqq. cf. Gronov. Obss. IV, 14. ed. Lips.

2. *Vsusfructus noster* —] Deus *munus* (ludum, scenae spectaculum) edit, est χορηγός. (Wolfii Prolegomm. ad Demosth. Orat. Lept. p. LXXXIX.) *Pessimi — convicium* sc. mutuam datam pecuniam reposcenti. *Omnes ergo* i. liberos et parentes: cf. I, 2.

cedere iustissimum ipsorum votum est, sic amare debe-
mus, tanquam nihil nobis de perpetuitate, immo nihil
de diuturnitate eorum promissum sit. Saepe admo- 3
nendus est animus, amet ut recessura, immo tanquam
recedentia. quidquid a fortuna datum est, [a] tanquam
exemtum auctore possideat. Rapite ex liberis volupta-
tes, fruendos vos invicem liberis date, et sine dila-
tione omne gaudium haurite. nihil de hodierna die
promittitur. nimis magnam advocationem dedi: nihil
de hac hora. Festinandum est. instat a tergo mors;
iam

Cap. X. a. *tanquam exemtum auctore possideat.* Scripti: *tanquam exemplum auctore: ab auctore.* Col. *exemptum.* Posterius amplector. Sensus: quae Fortuna tibi dederit, perinde possideas, ac si nullum dominum (auctorem) haberent, tibique verendum sit, ne statim revertatur auctor suorum reposcendorum gratia. Proinde omni modo fructum ex iis cape. — Sequentia apprime concinunt. Haec et simplicior nostro sua restituendi ratio est, et scripturae veteri consentanea. Neque tautologiam increpes: hoc enim est Senecae vitium dulce, ut cum Quinctiliano loquar, ut brevis videatur, prolixus saepe sit. Gronov. emendat: *tanquam exceptum auctori possideas:* i. ita teneas, ut auctorem Fortunam scias repetendi eius vindicandique semper liberum ius servasse: formulam iuris hic adhibitam male censens. Cur enim MSS. deseramus? Antea: *tanquam exemplo abiturum possideat.* At codd. lectio contortiore Gronoviana melior est.

3. Inculcat praecepta a lyricis, e. c. Horat. III, Od. 8, 26. Dona praesentis cape laetus horae: I, 11, 7. dum loquimur, fugerit invida aetas: inprim. III, Od. 29. ubi cf. Böttiger. Aristippi fragm. ap. Athen. 12, 11. p. 544. laetitiam esse μονόχρονον, unum tempus solummodo habere, praesens verbi ἀπολαύω (fruor): perfectum vero ἀπολελαυκέναι et futurum ἀπολαύσομαι (fruar) nihili esse. Senec. Ep. 12. Plutarch. Consol. ad Apollon. p. 121. sq. T. VII. Hutten. Epicureos cum Stoicis hac in re sentire per se patet, et a Gatak. in praeloquio ante edit. Antonini de rebus suis docte monitum est. — *advocationem,* certam temporis moram, qua amicos advocare possumus: inprimis in usu erat iudiciali sub Caesaribus. Noster saepe utitur: de Ira, I, 16, 12. II, 29. III, 12. Nat. Quaest. VII, 10. de statu et quiete.

iam [b] disiicietur iste comitatus: iam contubernia ista
4 sublato clamore solventur. [c] Rapina rerum omnium est. Miseri, nescitis in fugam vivere! — Si mortuum tibi filium doles, eius temporis, quo natus est, crimen est. mors enim illi nascenti denuntiata est. In hanc legem datus; hoc fatum ab utero statim prosequebatur. In regnum fortunae, et quidem durum atque invictum pervenimus, illius arbitrio digna atque indigna passuri. corporibus nostris impotenter, contumeliose, crudeliter abutetur: alios ignibus peruret, vel in poenam admotis, [d] vel in remedium: [e] alios vinciet; id nunc hosti licebit, nunc civi: alios per incerta nudos maria iactabit, et luctatos cum fluctibus, ne in arenam quidem aut litus explodet, sed in alicuius ventrem immensae belluae decondet: alios morborum variis generibus emaceratos, diu inter vitam mortemque
5 medios detinebit. Vt varia et libidinosa, mancipiorumque suorum negligens domina, et poenis et muneribus errabit. Quid opus est partes deflere? tota vita flebilis est. Vrgebunt nova incommoda, priusquam

b. *disiicietur.* alii: *deficient.* *Disiicietur* maiorem vim habet, eamque hic desideras: ideoque praefero.

c. *Rapina rerum omnium est. Miseri, nescitis in fugam vivere.* Sic Erasmus dedit, quod praefero. *in fugam vivere* i. quasi fuga harum rerum, quas possideatis, immineat. Similis locutio haec est nota: *in diem vivere.* Ovid. Metam. II, 48. i. hunc diem curare, futuro neglecto. Lipsius concinnitatem quaerens reponit: *Rapina omnia rerum est (miseri, nescitis?) et fuga, vivere.* Mox: *denuntiata* Gronovio suasore et auctoribus nonnullis MSS. recepi: i. condicta, constituta, cum notione minarum. Antea: *determinata:* parum apta voce, quippe quae de finibus ordinandis potissimum in usu est.

d. *vel in remedium.* Bona lectio codd. e quibus nonnulli adiiciunt: *admotis vel incerta nudos*, s. *vel incertis* ut Erasm. quae ex sequentibus per socordiam librarr. huc traducta putem. Triller. Obss. critt. p. 456. post infelix tentamen tandem meliores libros exspectandos statuit.

e. *alios vinciet; id nunc h. l. n. c.* Recte Gronov. restituit e codd. optimae notae: deest haec periodus ap. Erasm. Quatuor gravissimis fortunae vexationibus corpus, ait, nostrum patere, ignibus, vinculis, naufragio, morbis. Mox: *decondet* Lipsius et Gronov. e codd.; et *diu inter vit. m. m. d.* Gronov. e codd.

quam veteribus satisfeceris. Moderandum est itaque, vobis maxime, quae immoderate fertis: et in metus, et in dolores humanum pectus dispensandum.

XI. Quae demum ista tuae publicaeque conditionis oblivio est? Mortalis nata es, mortales peperisti: putre-ipsa fluidumque corpus, et [a] caussis morbisque repetita, sperasti tam imbecilla materia solida et aeterna gestasse? Decessit filius tuus, id est, decucurrit ad hunc finem, ad quem, quae feliciora partu tuo putas, properant. Huc omnis ista quae in foro litigat, in theatris desidet, in templis precatur turba, dispari gradu vadit. Et quae veneraris, et quae despicis, unus exaequabit cinis. Hoc iubet illa Pythicis oraculis adscripta vox: 2 Nosce te. Quid est homo? quodlibet quassum vas, et quodlibet fragile: iactatu, non tempestate magna, ut dissiperis, est opus. Vbicunque arietaveris, solveris. Quid est homo? imbecillum corpus, et fragile, nudum, suapte natura inerme, alienae opis indigens, ad omnem fortunae contumeliam proiectum: quum bene lacertos exercuit, cuiuslibet ferae pabulum, cuiuslibet

Antea: . *detrudet. medios* deest ap. Erasm. cet. Tandem: *moderandum — fertis* Lipsius e codd. dedit.

Cap. XI. a. *caussis morbisque repetita.* Gronov. bene e codd. restituit. Antea: *casibus m.* Causa est: lues, uti notum nunc est.

Cap. XI. Iam vero tu et filius mortales nati estis, ideoque sortem humanam communem nacti. cf. Gatak. ad Antonin. p. 131.

1. Communis in consolando locus, sed firmus. Crantor in libro περὶ πένθους eodem argumento usus est ap. Plutarch. l. l. p. 125.

2. *Nosce te*] ab Apolline uni ex septem sapientibus responsum, quaerenti, quid esset optimum scitu? Aristotel. Rhetoric. II, 21, 13. p. 260. Vol. IV. bip. appellat: publice probatum (δεδημοσιευμένον). cf. Meiners (*Geschichte — der Wissensch. in Griechenl. u. Rom*) I, p. 46, not. — *Quid est homo?* etc. multa hanc in rem ap. Veteres invenies, e. c. ap. Stobaeum Serm. XCVI. Plutarch. l. l. Plin. N. H. VII, init.

bet victima, ex infirmis fluidisque contextum, et lineamentis exterioribus nitidum, frigoris, aestus, laboris impatiens: ipso rursus situ et otio iturum in tabem, alimenta metuens sua, quorum modo inopiâ, modo copiâ rumpitur: anxiae solicitaeque tutelae, precarii spiritus, et male haerentis, [b] quem pavor repentinus adiectusve ex improviso sonus auribus gravis excutit: soli semper sibi nutrimentum vitiosum et inutile.
3 Miramur in hoc mortem unius, quâ singulis opus est? Numquid enim ut concidat, res magni molimenti est? Odor illi saporque, et lassitudo, et vigilia, et humor, et cibus, et sine quibus vivere non potest, mortifera sunt. Quocunque se movet, infirmitatis suae statim conscium, non omne coelum ferens, aquarum novitatibus, flatuque non familiaris aurae, et tenuissimis causis atque offensionibus morbidum, putre, [c] causarium, fletu vitam auspicatum: quum interim quantos tumultus hoc tam contemtum animal movet? in quantas cogitationes oblitum conditionis suae venit? Immortalia, aeterna volutat animo, et in nepotes pronepo-

b. *quem pavor repentinus adiectusve ex i.* Gronov. ex coniect. dedit. Codd. parum iuvant.
c. *causarium* i. morbidum, infirmum: Lipsio debetur haec lectio. Antea: *cassum:* ap. Erasm. *causaque*, qui in margine notaverat: *casurumque*.

Soli — sibi — inutile] obscurus locus, quem de luxu, quo homines corpus suum perdunt, interpretor, memor loci in Consol. ad Helv. 9. vomunt, ut edant, edunt, ut vomant. Aliae enim animantes numquam alimentorum copia rumpuntur. Lipsius: „Nam aliae animantes et nos „et inter se alunt. An hoc „vide, hominem a se depasci „paullatim et ad mortem ire?"

3. *Miramur* —] Quum tot tantaque sint, quae hominis vitam consumant, miramur, unum hominem mori, ad quam singula, quaedam valent?
non omne coelum ferens] nostri naturae curiosi contrariam sententiam tuentur, et id ipsum in humanorum corporum virtutibus numerant, quod omne coelum ferre valeant, experientia quotidiana approbante.

nepotesque diſponit: quum interim longa conantem
eum mors opprimit: et hoc quod ſenectus vocatur,
pauci ſunt circuitus annorum.

XII. Dolor tuus, o Marcia, ſi modo illi ulla ra-
tio eſt, utrum ſua ſpectat incommoda, an eius qui
deceſſit? Vtrumne amiſſo filio movet, quod nullas
ex illo voluptates cepiſti: an quod maiores, ſi diu-
tius vixiſſet, percipere potuiſti? Si nullas te percepiſſe
dixeris; tolerabilius efficies detrimentum tuum. mi-
nus enim homines deſiderant ea, ex quibus nihil gau-
dii laetitiaeque perceperunt. Si confeſſa fueris per-
cepiſſe magnas voluptates; oportet te non de eo quod
detractum eſt queri, ſed de eo gratias agere quod col-
legiſti. Provenerunt enim ſatis magni fructus labo- 2
rum tuorum ex ipſa educatione: niſi forte hi, qui
catulos avesque, et frivola animorum oblectamenta,
ſummâ diligentiâ nutriunt, fruuntur aliqua voluptate
ex viſu tactuque et blanda adulatione mutorum; libe-
ros nutrientibus, non fructus educationis ipſa educa-
tio eſt. Licet itaque tibi nihil induſtria eius contule-
rit, nihil diligentia cuſtodierit, nihil prudentia quae-
ſierit: ipſum quod habuiſti, quod amaſti, fructus eſt.
„At potuit longior eſſe, et maior.“ Melius tamen 3
tecum actum eſt, quam ſi omnino non contigiſſet,
quoniam, ſi ponatur electio, utrum ſatius ſit, non
diu felicem eſſe, an nunquam, melius eſt, diſceſſura
nobis bona, quam nulla contingere. Vtrumne malles
degenerem aliquem, et numerum tantum nomenque
filii expleturum habuiſſe; an tantae indolis, quantae

 tuus

Cap. XII. Igitur gratias age de voluptatibus, quas e filii educatione etc. percepiſti.

1. Idem occurrit in Conſol. ad Polyb. c. 24.

2. *niſi forte hi — eſt*] quum adeo catulorum nutritores voluptate fruantur, ſequitur et parentes eadem frui: niſi illud eſſet, et hoc quodammodo negari poſſet.

tuus fuit? Iuvenis cito prudens, cito plus, cito ma-
ritus, cito pater, cito [a] omnis officii curioſus, cito
4 ſacerdos: omnia tam propera. Nulli fere et magna
bona, et diuturna contingunt: non durat, nec ad ul-
timum exit, niſi lenta felicitas. Filium tibi dii im-
mortales non diu daturi, ſtatim talem dederunt,
qualis diu effici poteſt. Ne illud quidem dicere potes,
electam te a diis, cui frui non liceret filio. Circui
per omnem notorum et ignotorum frequentiam ocu-
lis: occurrent tibi paſſi ubique maiora. Senſerunt
iſta magni duces, ſenſerunt principes: ne deos qui-
dem fabulae immunes reliquerunt, puto, ut noſtro-
rum funerum levamentum eſſet, etiam divina conci-
5 dere. Circumſpice, inquam, omnes: nullam tam mi-
ſeram nominabis domum, quae non inveniat in miſe-
riore ſolatium. Non, mehercule, tam male de mori-
bus tuis ſentio, ut putem poſſe te levius pati caſum
tuum, ſi tibi ingentem numerum lugentium produxe-
ro, malivoli ſolatii genus eſt, turba miſerorum. Quos-
dam tamen referam, non ut ſcias, hoc ſolere homi-
nibus accidere: ridiculum eſt enim, mortalitatis exem-
pla colligere: ſed ut ſcias fuiſſe multos, qui lenie-
runt

Cap. XII. a. *omnis officii curioſus:* i. cuiusque officii rationes cognitas habens: is, qui quid deceat, cum cura obſervat, et quae recta putat, diligenter praeſtat. cf. Burmann. ad Petron. c. 46. Bene igitur Gronov. tuitus eſt hanc lectionem contra Lipſium, qui interpolationem ſuſpicans emendat: *curio.* Elect. I, 10. Probat hanc lectionem I. M. Heuſinger Emendatt. p. 242.

4. *niſi lenta felicitas*] quae tarde creverit, ut lenta ſpes ap. Liv. VI, 8. al.

ne deos quidem — concidere] E Stoicorum diſciplina haec eſſe petita, quivis intelliget: quippe qui omnes fabulas (μύθους) allegorice interpretati ſunt, Platonem ſequuti. Alias tamen noſter tantum abfuit, ut ſuperſtitionem illam palparetur, ut ſingulari adeo libello, nunc deperdito, eius inſaniam demonſtraret. cf. Tiedemann. II, p. 561. ſq. Ceterum et deos malis calamitatibusque non caruiſſe, tota mythologia docet; inſpicias modo Apollodorum.

runt aspera ferendo placide. A felicissimo incipiam.
L. Sylla filium amisit: nec ea res aut militiam eius, 6
et acerrimam virtutem in hostes civesque contudit,
aut effecit, ut cognomen illud usurpasse salvo videre-
tur, quod amisso filio assumsit: nec odia homi-
num veritus, quorum malis illius nimis secundae res
constabant: nec invidiam deorum, quorum illud
crimen erat, Sylla tam felix. Sed istud inter res
nondum iudicatas habeatur, qualis Sylla fuerit: etiam
inimici fatebuntur, bene illum arma sumsisse, bene
posuisse: hoc, de quo agitur, constabit, non esse
maximum malum, quod etiam ad felicissimos pervenit.

XIII. Ne nimis admiretur Graecia illum patrem, qui in ipso sacrificio nuntiata filii morte, tibicinem tantum tacere iussit, et coronam capiti detraxit, cetera rite perfecit: Pulvillus effecit pontifex, cui postem tenenti, et

6. *L. Sylla*] Felicem (εὐτυχῆ, ἐπαφρόδιτον) appellari se iussit a. V. C. 673. quum Dictator creatus esset et de Mithridate triumphasset. Plutarch. Syll. 34. ib. Intpp. qui tamen nostrum locum neglexere, unicum hac in re. Nam de amisso filio neque Plin. VII, 44. bip. neque Plutarch. neque Appian. B. C. p. 684. Vell. Paterc. II, 27. quidquam tradiderunt. Aurel. Victor adeo addit (de Viris Illustrib. c. 75. fin.): Mario Praeneste interfecto Felicem se edicto appellavit. Accurate de hac re egit Ez. Spanhem. de usu et praestant. Num. Vol. II. (Diss. X.) p. 72. sqq. Bayle Dictionn. T. IV, p. 271. 272. ed. 1740. Ceterum hoc mirationem facere potest, Senecae tempore, plus C annis post Syllam praeterlapsis necdum inter viros doctos convenisse de eius ingenio, moribus et consiliis. Spectare autem hoc videtur et ad firmitatem, quin crudelitatem, ac mollitiem ingenii, et ad abdicationem dictaturae, unde diversitas iudiciorum orta sit. Notum enim Iulii Caesaris iudicium est de Syllae abdicatione dictaturae: Sullam nescisse literas, qui Dictaturam deposuerit (Sueton. c. 77.). Huius dicti immemor fuit noster h. l.

Cap. XIII. Alia exempla.

Ne nimis — perfecit] Xenophontem dicit (Consolat. ad Polyb. XXX, 1.). Filius eius, Gryl-

et Capitolium dedicanti, mors filii nuntiata est: quam ille exaudisse dissimulans, et sollemnia pontificalis carminis verba concepit, gemitu non interrumpente precationem, et ad filii sui nomen, Iove propitiato. Putasses eius luctus aliquem finem esse debere, cuius primus dies, primus impetus ab altaribus publicis, et fau-
2 sta nuncupatione non abduxit patrem. Dignus mehercule fuit memorabili dedicatione, dignus amplissimo sacerdotio, qui colere deos ne iratos quidem destitit. Idem tamen, ut rediit domum, et implevit oculos, et aliquas voces flebiles misit: et peractis, quae mos erat praestare defunctis, ad [a] Capitolinum illum rediit vultum. Paullus circa illos nobilissimi triumphi dies, quo vinctum ante currum egit Persen, incliti regis nomen, duos

Cap. XIII. a. *Capitolinum.* Iureto debetur, Lipsio bene probante. Antea enim: *Capitolium*, nullo sensu. Mox *incliti regis nomen* Lipsius e codd. firmat: est et ap. Erasm. Lipsius mavult: *inclitum.* Sed non opus est.

Gryllus, occisus est in pugna ad Mantineam. Tibicines sacrificantibus ex ritu coronatis adstitisse et cecinisse, res notissima. M. Horatius *Pulvillus*; e Livio II, 8. (ad ann. 245. post exactos reges — primo anno) petita sunt, ubi tamen non pontifex, sed Consul appellatur, cui forte evenit, ut ex more in Capitolio Iovis templum dedicaret. Recedit et in hoc perperam a Livio, quod hic incertum esse dicit: „non „crediderit (Pulvillus) mor„tem filii, an tantum animo „roboris fuerit." *carminis* i. formulae precationis Deûm, ut ap. Liv. XXXIX, 15. in. sollemne carmen precationis. Ernesti Clav. Cic. i. q. mox *nuncupatio.*

2. *Dignus — vultum*] Ornatum ab historia alienum hic facile agnoscas. *Paullus*] Celeber ille L. Aemilius Paullus Macedonicus, Africani minoris pater, quem cum natu maximo filio adoptandos dedit, illum Scipioni Africani maioris fil., hunc Fabii Maximi filio: susceperat ex Papiria: qua dimissa in matrimonium duxit alteram, ex qua duos filios genuit retentos, qui tamen mortui sunt, alter diebus quinque ante triumphum patris de rege Macedoniae, Perseo, alter triduo post triumphum. Liv. XLV,

duos filios in adoptionem dedit: quos sibi servaverat, extulit. Quales retentos putas, quum inter commodatos Scipio fuisset? Non sine motu vacuum Paulli currum populus Romanus aspexit: concionatus est tamen, 3
et egit diis gratias, quod compos voti factus esset. Precatum enim se, ut si quid ob ingentem victoriam invidiae dandum esset, id suo potius, quam publico damno solveretur. Vides quam magno animo tulerit? orbitati suae gratulatus est. Ecquem magis poterat movere tanta mutatio? solatia simul atque auxilia perdidit: non contigit tamen tristem Paullum Persi videre.

XIV. Quid nunc te per innumerabilia magnorum virorum exempla ducam, et quaeram miseros, quasi non difficilius sit, invenire felices? Quota quaeque domus usque ad exitum omnibus partibus suis constitit, in qua non aliquid turbatum sit? Vnum quemlibet annum occupa: et ex eo magistratus cita. [a] Marcum, si vis, Bi- 2
bulum, et C. Caesarem: videbis inter collegas inimicissimos concordem fortunam. M. Bibuli, melioris quam fortioris viri, duo simul filii interfecti sunt: Aegyptio quidem militi ludibrio habiti: ut non minus ipsa orbitate,

Cap. XIV. a. *M.* Sic omnes Bibulum nominant; Iul. Caesar, Sueton. aliique; seriores: *L.* Antea: *L.*

XLV, 40. fin. a quo dissentit in ordine morientium Plutarch. Aemil. Paul. c. 5. (p. 248. sq.) et c. 35. (p. 314.) ed. Reisk. Vol. II.

3. *non sine motu — aspexit*] e Livio l. l. Maiores filii quique in ordinibus suis stipendia iam merentes equis patrem triumphantes comitati sunt, ideoque currus vacuus, altero minorum filiorum iam mortuo, altero aegro. *Concionatus etc.* Locus Livii, e quo haec expressa sunt, praeclarus exstat XLV, 41. Paucis autem diebus post triumphum concionatus est.

Cap. XIV. Pergit in exemplis afferendis.

2. *M. Calpurn. Bibuli — esset*] Refert Iul. Caesar de Bello Civ. III, 110. fin. Interfectos esse ab equitibus, qui Ptolemaeum patrem in regnum reduxerant, ideoque *Aegyptii mili-*

tate, [b] auctor eius, digna res lacrimis esset. Bibulus tamen, qui, toto honoris sui anno, ob invidiam collegae, domi latuerat, postero die quam geminum funus renuntiatum est, processit ad solita et publica officia.
3 Quid minus poterat, quam unum diem duobus filiis dare? tam cito liberorum luctum finivit, qui consulatum anno luxerat. C. Caesar quum Britanniam peragraret, nec Oceano felicitatem suam continere posset, audivit decessisse filiam, publica secum fata ducentem. In oculis erat iam Cn. Pompeius, non aequo laturus animo quemquam alium esse in Republica magnum, et modum impositurus incrementis, quae gravia illi videbantur, etiam quum in commune crescerent: tamen intra tertium diem imperatoria obiit munia, et tam cito dolorem vicit, quam omnia solebat.

XV. Quid

b. *auctor eius* (orbitatis) int. aegyptium militem. Id est: dignum erat lacrimis, eos Bibulo esse orbitatis auctores, qui magnam partem erant capitis damnati, fugitivi, exsules, praedones, latrones, a quibus indignissime erant interfecti Bibuli filii. Proinde non opus est Lipsiana emendatione: *auctores*. Sequor hoc iudicium I. M. Heusinger Emendd. p. 242.

milites, quos Val. Max. IV, 15. Gabinianos appellat, a priore duce Gabinio. Tunc iis praeerat L. Septimius, Dio XLII, 3. Caedes facta est ante civile Pompeianum bellum. *Honoris* i. consulatus: collega eius erat Iul. Caesar, cui adversabatur, Sueton. Iul. 20, Dio Cass. XXXVIII, 6. Si nostrum audias, ipso hoc consulatus anno hanc caedem factam esse credamus i. e. a. V. C. 695. sed Val. Max. sequentes colligamus necesse est, factam a. V. C. 703. quum M. Calp. Bibulus Syriae praeesset.

3. *C. Caesar*] Filia Cn. Pompeio nupta. Dio Cass. XXXIX, 64. a. V. C. 700. *publica — ducentem*, quippe cuius morte concordia sublata socer C. Iul. Caesar, et gener Cn. Pompeius divulsi sunt. Traiectus in Britanniam factus est a. V. C. 699. Dio Cass. XXXIX, 50. Britannia itaque iam relicta filiae mortem audivit. *In oculis, erat iam Cn. P.* observabat eum.

XV. Quid aliorum tibi funera Caesarum referam? quos in hoc mihi interim videtur violare fortuna, ut sic quoque generi humano prosint, ostendentes, ne eos quidem, qui diis geniti deosque genituri dicantur, sic suam fortunam in potestate habere, quemadmodum alienam. Divus Augustus amissis liberis, nepotibus, ex- 2
hausta Caesarum turba, adoptione desertam domum fulsit. Tulit tamen fortiter: tanquam eius iam res ageretur, cuius quum maxime intererat, de diis neminem queri. Tib. Caesar et quem genuerat, et quem adoptaverat, amisit: ipse tamen pro rostris laudavit filium, stetitque in conspectu posito corpore, interiecto tantummodo velamento, quod pontificis oculos a funere arceret, et flente populo Romano non flexit vultum: experiendum se dedit Seiano ad latus stanti, quam patienter posset

Cap. XV. Exempla Caesarum.

in hoc] hoc consilio; propterea, ut —. *qui diis — dicantur* e Virgil. Aen. IX, 642. Genus Caesarum a Diis deductum, ipsos in Deos relatos esse post mortem erat usus et opinio vulgaris. Inde apotheoses Caesarum, Herodian. IV, 1.

2. *Divus Augustus — fulsit*] Quum filia Iulia (*liberis*) et *nepotes* C. et L. Caesar, filii M. Agrippae et Iuliae (a. V. C. 755. Dio Cass. LV, 11. 12. Sueton. Octav. 65.) mortui essent, Tiberium adoptavit et Drusum. *de iis — queri*, quatenus ipse futurus esset inter Deos. *Tib. Caesar — perdere*] amisit *filium* Drusum e Vipsania Agrippina (a. V. C. 775. Tacit. Ann. IV, 8. Dio Cass. LVII, 22.) Germanicum, quem iubente Augusto adoptaverat, amisit a. V. C. 772. (Dio Cass. LVII, 18.) Tacit. Ann. II, 69. sq. *velamento — arceret*. Erat enim sacer, ideoque arceri voluerunt aspectu funesto. Recte sic explicat Lipsius ad h. l. et ad Tacit. Annal. IV, 12. init. Intpp. ad Dion. Cass. LIV, 28. qui caussam velamenti interiecti ignorare se confitentur. In omni autem antiquitate hic mos obtinuit, ut sacra cum laetitia et castu atque puritate faciendo omnia excluderent, quae vel deos abalienare, aversos reddere, vel laetitiam illam minuere possent. Inde illud: favete linguis (Horat. Od. III, 1. init.)

3 posset suos perdere. Videsne quanta copia virorum maximorum sit, quos non excepit hic omnia prosternens casus, in quos tot animi bona, tot ornamenta publice privatimque congesta erant? Sed videlicet it in orbem ista tempestas, et sine dilectu vastat omnia, agitque ut sua. Iube singulos conferre rationem: nulli contigit impune nasci.

XVI. Scio quid dicas; „Oblitus es feminam te consolari: virorum refers exempla.“ Quis autem dixerit naturam maligne cum muliebribus ingeniis egisse, et virtutes illarum in arctum retraxisse? Par illis, mihi crede, vigor, par ad honesta (libeat!) facultas est: laborem doloremque ex aequo, si consuevere, patiuntur. In qua istud urbe, dii boni, loquimur? In qua regem Romanis capitibus Lucretia et Brutus deiecerunt. Bruto libertatem debemus, Lucretiae Brutum. In qua Cloeliam, contemto hoste et flumine, ob insignem audaciam tantum non in viros transcripsimus. Equestri insidens statuae, in sacra via, celeberrimo loco, Cloelia exprobrat iuvenibus nostris pulvinum ascendentibus, in ea illos urbe sic ingredi, in qua etiam feminas equo donavimus.

[illegible];), εὐφημεῖτε, verbis male ominatis abstinete. *perdere* ideoque et Seianum.

3. *excepit*] non praeterivit.

Cap. XVI. Exempla mulierum mala sua constanter passarum.

In qua istud] sc. naturam maligne cum muliebribus ingeniis egisse. Erat autem haec communior fere Antiquitatis opinio: quum enim mulieres inde a primis aevi annis in arctum coactae, a consuetudine cum viris plerumque separatae et ideo ancillarum nutricumque suarum commercio corruptis moribus aeque artibus traditae ideoque male doctae ac corruptae in gynaeceis viverent, praesertim apud Graecos (Romanae enim liberaliore vivendi genere usae sunt), fieri aliter vix poterat, quam ut ille contemtus, increbresceret. *Romanis capitibus* quasi imminentem Tarquinium Superbum. *Lucretia* — *Cloelia.* Res notae e Livio I, 58. sq. II, 13.

vimus. Quod tibi si vis exempla referri feminarum, 2 quae suos fortiter desideraverunt, non ostiatim quaeram: ex una tibi familia duas Cornelias dabo. Primam Scipionis filiam, Gracchorum matrem. duodecim illa partus, totidem funeribus recognovit. et de ceteris facile est, quos nec editos, nec amissos civitas sensit. Ti. Gracchum, et Caium, quos etiam qui bonos viros negaverit, magnos fatebitur, et occisos vidit et insepultos. consolantibus tamen miseramque dicentibus, Nunquam, inquit, non felicem me dicam, quae Gracchos peperi. Cornelia [a] Livii Drusi, clarissimum iuvenem, 3 illustris ingenii, vadentem per Gracchana, vestigia imperfectis tot rogationibus, intra penates interemtum suos amiserat, incerto caedis auctore: tamen et acerbam mor-

Cap. XVI. a. *Cornelia Livii Drusi* sc. uxor; bene e codd. omnibus restituit Lipsius. Fuit hic C. Livius Drusus, Marci pater, tribuni pl., de quo sermo est. Cf. Index hist. Ernesti ad Ciceron.

II, 13. ubi et statuam equestrem in Cloeliae honorem positam in summa sacra via memorat. Plin. N. H. XXXIV, 13. bip. *pulvinum* in lectica: mollitiem taxat.

2. *Primam Scipionis — matrem*] cf. ad Consol. ad Helv. 16, 4.

3. *Cornelia*] E Livio (libr. LXXI. nunc deperdito, v. Epitom. et Freinshem. supplement.) haec desumta videntur. M. Livius Drusus (frater eius C. Drusus, cuius filius ille Drusus erat, qui post proelium Philippense se interfecerat (Vellei. II, 71, 3.) pater Liviae uxoris Augusti) tribun. pl. a. V. C. 662., ut Senatui potestatem a C. Graccho ereptam restitueret, plebem sibi conciliaturus leges tulit et de frumento plebi dando et Gracchos sequens de agris dividendis Italicis Siculisque, denique de iure civitatis, cum sociis italicis communicando: at in iis ipsis, ait Vellei. Paterc. II, 13, 2. quae pro Senatu moliebatur, Senatum habuit adversarium; quippe qui tum easdem ob caussas ei restitit, ob quas Gracchos repressserat, tum auctoritati suae et securitati metuit. Proinde diversa eum factio per fraudem interemit, incertum a quo; Livio l. l., nostro, Sueton. Tiber. 3. testibus.

mortem filii, et inultam, tam magno animo tulit, quam ipse leges tulerat. Iam cum fortuna in gratiam, Marcia, reverteris, si tela, quae in Scipiones, Scipionumque matres ac filios [b] exegit, quibus Caesares petiit, ne
4 a te quidem continuit. Plena et infesta variis casibus vita est: a quibus nulli longa pax, vix induciae sunt. Quatuor liberos sustuleras, Marcia: nullum [c] aiunt frustra cadere telum, quod in confertum agmen immissum est. Mirum est, tantam turbam non potuisse sine invidia damnove praetervehi? At hoc iniquior fortuna fuit, quod non tantum filios eripuit, sed elegit. Nunquam tamen iniuriam dixeris, ex aequo cum potentiore dividere: duas tibi reliquit filias, et harum nepotes: et ipsum quem maxime luges, prioris oblita, non ex toto abstulit. Habes ex illo duas filias; si male fers, magna onera: si bene, magna solatia. In hoc te perduxit, ut
5 illas quum videris, admonearis filii, non doloris. Agricola, eversis arboribus, quas aut ventus radicitus evulsit, aut contortus repentino impetu turbo perfregit, sobolem

b. *exegit:* e codd. recepit Gronov. Antea: egit.
c. *aiunt:* nonnulli MSS. ap. Pincian. et Scottum (Obss. III, 40. p. 180.) *amat* i. solet. Parum refert, quid praeferas: prius est: proverbio dicitur.

stibus. Cicero tamen Nat. Deor. III, 33. Q. Varium eius percussorem appellat (Ernesti Ind. Hist.). Ex his, quae commemoravi, et ex Plin. N. H. XXVIII, 41. Aurel. Vict. de illustr. vir. 66. diversos de eius morte rumores fuisse patet. Cicero eum saepe laudat et Senecae iudicium de Druso confirmat: e. c. de Offic. I, 30, 9. (cf. Wezel. Exc. 8. ad Cicer. Brut. 298. sq.) *Scipiones:* spectat haud dubie ad P. Corn. et eius fratrem Cn. Scipiones in Hispania proeliantes interemtos. Liv. XXV, 34. 36. Lipsius cogitavit de Scipione Africano maiore, qui Linterni obiit, et contulit Consol. ad Polyb. c. 33, 3.

5. *Agricola*] Lipsius bene comparat Teletem (ap. Stobaeum Serm. CVI. p. 495. Gesn.) Οὐ γὰρ ὀρθῶς Φησὶ βȣλευαμένȣς ὁ Στίλπων τὸ, διὰ τȣ̀ς ἀπογενομένȣς

bolem ex illis residuam fovet; et amissarum semina statim plantasque disponit: et momento (nam ut in damna, ita ad incrementa rapidum veloxque tempus est) adolescunt amissis laetiora. Has nunc Metilii tui filias in 6
eius vicem substitue, et vacantem locum exple. Vnum dolorem geminato solatio leva. Haec quidem natura mortalium est, ut nihil magis placeat, quam quod amissum est. iniquiores sumus adversus relicta, ereptorum desiderio: sed si aestimare volueris, quam tibi valde fortuna, etiam quum saevierit, pepercerit, scies te habere plus quam solatia. Respice tot nepotes, duas filias.

XVII. Dic illud quoque, Marcia: „Moveret me, si „esset cuique pro moribus fortuna, nunquam mala bonos „sequerentur: nunc video, exemto discrimine, et eo„dem modo malos bonosque iactari. Grave est tamen, „quem educaveris iuvenem, iam matri, iam patri prae„sidium ac decus, amittere.“ Quis negat grave esse? sed humanum est. Ad hoc genita es ut perderes, ut perires, ut sperares, metueres, alios teque inquietares, mortem et timeres et optares, et quod est pessimum, nunquam scires cuius esses [a] status. Si quis Syracusas 2
peten-

Cap. XVII. a. *status* i. in qua conditione, fortuna esses, quum omnes res nostrae variae sunt et vacillant. *Stares* ap. Lipsium nihil est; bene docente Gronovio.

νας τῶν ζώντων ὀλιγωρεῖν. γεωργὸς οὐ ποιεῖ τῦτο. οὐδὲ ἂν τῶν δένδρων ξηρόν τι γένηται, καὶ τὰ ἄλλα προσεκκόπτει· ἀλλὰ τῶν λοιπῶν ἐπιμελόμενος πειρᾶται τὴν τῦ ἐκλελοιπότος χρείαν ἀναπληροῦν. Esse autem potuit ut librum Teletis pythagorei περὶ περιστάσεων reminisceretur noster. Teles vixit circa tempora Stilponis, quem nuper (πρώην) quaedam dixisse affert. Stilpo floruit circ. Ol. 116. Demetrio Poliorcete et Ptolemaeo Sotere regibus. Obiter haec moneo, quum ap. Fabric. Bibl. Graec. Vol. I. p. 876. Harles. neglecta video.

6. *nepotes*] ex filiabus: antea §. 4.

Cap. XVII. Grave quidem est, liberos suos amittere, sed humana scis sorte coniunctum.

petenti diceret: omnia incommoda, omnes voluptates futurae peregrinationis tuae ante cognosce, deinde ita naviga. Haec sunt quae mirari possis. videbis primum ipsam insulam ab Italia angusto intercisam freto, quam continenti quondam cohaesisse constat: subitum illo mare irrupit, et

Hesperium Siculo latus abscidit:

deinde videbis (licet enim tibi avidissimum maris verticem [b] stringere) stratam illam fabulosam Charybdim, quamdiu ab austro vacat; at si quid inde vehementius spiravit, magno hiatu profundoque navigia sorbentem.

3 Videbis celebratissimum carminibus fontem Arethusam, nitidissimi ac perlucidi ad imum stagni, gelidissimas aquas profundentem: sive illas ibi primum nascentes invenit, sive immersum terris flumen integrum subter tot maria, et a confusione peioris undae servatum, reddidit. Videbis portum quietissimum omnium, quos aut natura

posuit

b. *stringere stratam* (i. quietam, quod et ipsum in Erasm. ed. est) *illam fabulosam Charybdim, q. ab a. v.; at* — Lipsius e codd. dedit. *Antea: stringere illam;* al. ut Erasm.: *restringere fretum illam* —. Lipsio adsentior. Pro: *at* legere mavult e suo cod. *verum.*

2. Versus exstant ap. Virgil. Aen. III, 418. pontus — Hesperium etc. Italiam ac Siciliam motu terrae diremtas dicit poeta ex opinione Antiquitatis vulgari, quam abbatem Fortis, hominem italum, naturae diligentem exploratorem perperam explosisse miror. *Charybdim — vacat*] vides hoc ipsum ap. Virg. III, 684. sq. Rupem esse Charybdim apud Promontorium Pelorum navigantibus austro vel noto versus eam abreptis periculosam constat. E regione in litore Italiae est Scylla. *sorbentem:* iam Homerus Odyss. μ, 426. memoravit.

3. *Videbis — Arethusam*] ut Pindar. Nem. I, 1. Virgil. Eclog. X, 1 et 4. ubi vid. Heyn. Fabulam de congressu Alphei et Arethusae narrat Pausan. V, 7. p. 26. sq. T. II. Facii. Alphei s. venatoris, s. dei amorem fugiens Arethusa in Siciliam abiit, ubi in Syracusarum parte, Insula dicta, in fontem mutata esse narratur. Cf. nostri nat. Qu. 3, 26. 6, 8. *Portum* et

Cice-

posuit in tutelam classium, aut adiuvit manus, sic tu-
tum, ut ne maximarum quidem tempestatum furori lo-
cus sit. Videbis ubi Athenarum potentia fracta: ubi tot 4
millia captivorum, ille excisis in infinitam altitudinem
saxis, [c] lautumius carcer incluserat: ipsam ingentem ci-
vitatem, et laxius turritam, quam multarum urbium
fines sint: tepidissima hiberna, et nullum diem sine in-
terventu solis. Sed quum omnia ista cognoveris, gra-
vis et insalubris aestas hiberni coeli beneficia corrumpet.
Erit Dionysius illic tyrannus, libertatis, iustitiae, le-
gum exitium, dominationis cupidus etiam post Plato-
nem, vitae etiam post exsilium: alios uret, alios ver-
berabit, alios ob levem offensam iubebit detruncari: ar-
cesset ad libidinem mares feminasque, et inter foedos
regiae

c. *lautumius c.* a Pinciano est: recte. Sic enim carcer ille appellatur.' *Nablius* vulgati habebant, unde Muretus fecit: *nobilis*. Scripti: *naulius. naulinus*: unde Lipsius fecit: *nativus* i. a natura factus. Mox: *laxius turritam* (i. moenibus, in quibus turres olim crebrae erant, cincta laxius quam —) e Scriptis recte recepit Lipsius: qui et proponit *laxius terminatam*. Praefero codd. lectionem. Antea: *laxius territorium*.

Ciceroni etc. celebratum, maiorem ad 80 stadia (ferme 2½ milliaria germanic.) patentem atque etiamnunc bonum. Minor portus Laccius dicebatur. Dorvill. ad Chariton. p. 282.

4. *Videbis — incluserat*] Sermo est de expeditione infausta Atheniensium ducibus Alcibiade, Nicia, Demosthene etc. in Siciliam facta Ol. 91, 1. Capti sunt a Syracusanis et Lacedaemoniis coniunctis non pauciores septem millibus Graecis, quorum magna pars in lapicidinis Syracusarum, quibus nomen erat Latomiis s. Lautumiis (λιθοτομίαις) per septuaginta dies stipata vixit, post divendita. Thucyd. VI, 1. sq. VII, 87. de latomiis, de quibus et Cicero egit in Verr. I, 5. V, 27. Dionysius hunc locum profundum et amplum, hodieque exstantem, ad ordinarium carceris usum accommodari iussit. Cf. Perizon. ad Aelian. V. H. XII, 44. De Syracusis multus est Cic. in Verrem: plura vero petentes adeant Cluveri Sicil. antiq. Dorvillii Sicula etc. *Dionysius*: minorem dicit, tyrannum Syracusarum ab Ol. 103, 1—109, 2. Quae noster hic breviter perstrinxit,

regiae intemperantiae greges parum erit, simul binis
5 coire. Audisti quid te invitare possit, quid absterrere: proinde aut naviga, aut resiste. Post hanc denuntiationem, si quis dixisset intrare se Syracusas velle, satisne iustam querelam de ullo, nisi de se, habere posset, qui non incidisset in illa, sed prudens sciensque venisset? Dicit omnibus nobis natura: Neminem decipio. tu si filios sustuleris, poteris habere formosos, poteris et deformes: et si fortasse tibi multi nascentur, esse ex illis
6 aliquis tam servator patriae, quam proditor poterit. Non est quod desperes tantae dignationis futuros, ut nemo tibi propter illos maledicere audeat: propone tamen et tantae futuros turpitudinis, ut [d] ipsi maledictum sint. Nihil vetat illos tibi suprema praestare, et laudari te a liberis tuis: sed sic te para, tanquam in ignem positura, vel puerum, vel iuvenem, vel senem. Nil enim ad rem pertinent anni: quoniam nullum non acerbum funus est, quod parens sequitur. Post has leges propositas, si liberos tollis, omni deos invidiâ liberas, qui tibi nihil spoponderunt.

XVIII. Ad hanc imaginem agedum totius vitae introitum referamus. Syracusas visere deliberanti tibi, quidquid delectare poterat, quidquid offendere, exposui: puta nascenti me tibi venire in consilium.
in-

d. *ipsi maledictum sint*, ut nomina eorum loco maledicti sint. I. M. Heusing. Emendd. p. 243. coni. vi oppositi *ut ipsis* (vel *ipsa his*) *maledictum sis*. Erasm. *ut ipsis maledictum sit*: alii *ut ipsis maledicta sint*. Vulgata bene se habet.

fusius tractata sunt a Diodor. Sic. XV, 74. Plutarch. Dionis (T. V. ed Reisk.) et Timoleontis (T. II. Reisk.) Vitt. Platonem benigne exceptum publice postea vendidit. Senec. Ep. 47. Menag. ad Diog. Laert. III, 19. p. 146. Timoleon Corinthius tyrannum Corinthium misit, ubi ludum literarium aperuisse narratur. Wessel. ad Diod. 16, 70.

Cap. VIII. In vita nostra bona malis mixta.

intratura es urbem diis hominibusque communem, omnia complexam, certis legibus aeternisque devinctam, indefatigata coelestium officia volventem. Videbis illic innumerabiles stellas, miraberis uno sidere omnia impleri, solem quotidiano cursu diei noctisque spatia signantem, annuo aestates hiemesque aequaliter dividentem. Videbis nocturnam lunae successionem, a fra- 2
ternis occursibus lene remissumque lumen mutuantem, et modo occultam, modo toto ore terris imminentem, accessionibus damnisque mutabilem, semper proximae dissimilem. Videbis quinque sidera diversas agentia vias, et in contrarium praecipiti mundo nitentia: ex horum levissimis motibus fortunae populorum dependent, et maxima ac minima perinde formantur, prout aequum iniquumve sidus incessit. Miraberis collecta nubila, et cadentes aquas, et obliqua fulmina, et coeli fragorem. Quum satiatos spectaculo supernorum in terram oculos 3
deieceris, excipiet te alia fortuna rerum, aliterque mirabilis. Hinc camporum in infinitum patentium fusa planities; hinc montium magnis et nivalibus surgentium iugis erecti in sublime vertices: deiectus fluminum, et ex uno fonte in Orientem Occidentemque defusi amnes;

et

intratura es urbem — communem] i. mundum, e decretis Stoicorum, ut supra monuimus. *aeternis* i. divinis. *uno sidere* i. sole. Cf. Cic. Tusc. I, 28.

2. *in contrarium — nitentia*] i. proprio suo motu feruntur contra illum primum motum, quo coelum praeceps fertur. *ex horum — incessit.* Astrologiam nostro ut Stoico, qui et sideribus animas tribuebat, easque divinas, non repulsam vides. Omnibus autem sideribus vim in fata hominum tribuit de Provident. I, 2. Quaest. nat. II, 32. Dubitat tamen Ep. 97.

3. *et ex uno fonte — amnes*] Danubius et Rhenus dici videntur, quorum hic in occasum, ille in Orientem diversus fertur. Claudianus certe, quem hic Lipsius laudat, eandem opinionem falsam fovet: Prominet Hercyniae confinis Rhaetia Silvae. Quae se Danubii iactat Rhenique parentem. Cf. Mannertis (Geogra-

et summis cacuminibus nemora nutantia, et tantum silvarum cum suis animalibus, aviumque concentu dissono. Varii urbium situs, et seclusae nationes locorum difficultate, quarum aliae se in erectos subtrahunt montes, aliae ripis, lacu, vallibus, palude circumfunduntur: adiuta cultu seges, et arbusta sine cultore fertilia, et rivorum lenis inter prata discursus, et amoeni sinus, et litora in portum recedentia, sparsae tot per vastum in-
4 sulae, quae interventu suo maria distinguunt. Quid lapidum gemmarumque fulgor, et inter rapidorum cursum torrentium aurum arenis interfluens, et in mediis terris, medioque rursus mari nitentes ignium faces, et vinculum terrarum Oceanus, continuationem gentium triplici sinu scindens, et ingenti licentia exaestuans? Videbis his inquietis, et sine vento fluctuantibus aquis immani et [a] excedenti terrestria magnitudine animalia, quaedam gravia et alieno se magisterio moventia, quaedam velocia, concitatis perniciora remigiis, quaedam haurientia undas, et magno praenavigantium periculo
5 efflantia. Videbis hic navigia, quas non novere terras, quae-

Cap. XVIII. a. *excedenti terrestria magnitudine animalia*: Gronov. fecit et Lect. MSS. *et excedenti terrentia magnitudine.* Antea: *Et fidem exc. magn. terrentia.*

graphie der Griechen und Römer, T. III.) disquisitiones egregiae.

4. *et inter rapidorum — interfluens*] e. g. Pactoli, Tagi al. *nitentes ignium faces*, e. c. Vulcaniarum s. Liparaearum insularum. *triplici sinu* int. mediterraneo, arabico, persico. Terram enim veteres putabant esse insulam (Strabo I. p. 12. Siebenkees), et maria esse partes Oceani, eiusque quasi sinus, quibus gentes inhibeantur, quominus una serie habitarent. *exaestuans* redundans et in terras effluens, ita tamen, ut nullus ventus, qui sit causa fluctuationis, animadvertatur. *quaedam gravia moventia.* Laudat Lipsius e Plin. N. H. IX, 88. amicitiae exemplum balaenae et musculi. Sequentia ad delphinum, ociorem volucre, acriorem telo (Plin. IX, 7. bip.) et ad physeterem (Plin. IX, 3. Strabo III, 2. p. 387. Siebenk.) spectant.

quaerentia. Videbis nihil humanae audaciae intentatum, erisque et spectatrix; et ipsa pars magna conantium: disces docebisque artes, alias quae vitam instruant, alias quae ornent, alias quae regant. Sed istic erunt mille corporum et animorum pestes, et bella, et latrocinia, et venena, et naufragia, et intemperies coeli corporisque, et carissimorum acerba desideria, et mors, incertum, facilis, an per poenam cruciatumque. Delibera 6 tecum, et perpende quid velis. ut in illa venias, per ista exeundum est. Respondebis, velle te vivere? quidni? Immo, puto, ad id non accedes, ex quo tibi aliquid detrahi doles. Vive ergo ut convenit. Nemo, inquis, nos consuluit. Consulti sunt de nobis parentes nostri: qui quum conditionem vitae nossent, in hanc nos sustulerunt.

XIX. Sed ut ad solatia veniam, videamus primum quid curandum sit, deinde quemadmodum. Movet lugentem desiderium eius, quem dilexit. Id per se tolerabile apparet. Absentes enim absfuturos, dum viverent, non flemus, quamvis omnis usus illorum nobis et conspectus ereptus sit. Opinio est ergo, quae nos cruciat: et tanti quodque malum est, quanti illud taxavimus. In nostra potestate remedium habemus. Iudicemus illos abesse, et a nosmetipsi non fallamus. dimisimus

Cap. XIX. a: *nosmetipsi non fallamus* e codd. Erasmus et Lipsius recte praeferunt. Revera non fallemus nos, quandoquidem et in peregrinatione sunt et vivunt. Antea deerat: *non*.

6. *Respondebis — doles*] i. Cur non respondebis, te velle vivere? At tui luctus continui probe memor, muto sententiam, et vix puto, te vitam, quae numquam malis suis caret, non praelaturam esse, quum aliquid i. filium tibi ex ea detrahi doles.

Cap. XIX. Ad *solatia* pergit, quae secundam Consolationis partem constituunt. Refellit luctum, qui desiderium mortui eiusque defensionem praetexit: opinio enim lugentes fallit, nec mors inter mala numeranda est.

2 simus illos: immo consecuturi praemisimus. Movet et illud lugentem: „Non erit qui me defendat, qui a con„temtu vindicet!" Vt minime probabili, sed vero solatio utar: in civitate nostra plus gratiae orbitas confert, quam eripit. Adeoque senectutem solitudo, quae solebat destruere, ad potentiam ducit, ut quidam odia filiorum simulent, et liberos [b] eiurent, et orbitatem manu faciant. Scio quid dicas: „Non movent me detrimen„ta mea. etenim non est dignus solatio, qui filium sibi „decessisse, sicut mancipium, moleste fert: cui quid-
3 „quam in filio respicere, praeter ipsum, vacat." Quid igitur te, Marcia, movet? utrum, quod filius tuus decessit: an, quod non diu vixit? Si, quod decessit, semper debuisti dolere: semper enim scisti mori. Cogita, nullis defunctum malis affici; illa quae nobis inferos faciunt terribiles, [c] fabulam esse: nullas imminere mortuis

b. *eiurent.* Egregia Gruteri suspicio est, quam reduxi, Lipsio auctore. Antea: *fervent*, nullo sensu.
c. *fabulam esse* Gronov. e codd. reduxit. Pendet enim oratio a verbo: *cogita.* Cf. Ep. 81. Pincianus dederat: *ista fabulas esse.* Erasm. *fabula est.*

1 et 2. Communes luctus causae praetexuntur, quas et in Consol. ad Helv. 14. sq. refutavit. *praemisimus.* Ep. 99. quem putas periisse, praemissus est. Comparat Lipsius egregium locum Antiphanis Comici: (ap. Stobaeum Serm. 121. p. 524.) Pia, pulchra, quis neget? addit L., et sensus, si non oris Christiani! *Vt minime — faciant.* Spectat ad hereditatum captationes, quae inprimis sub Caio, Claudio et Nerone principibus florebant. Ditiores quidem auctoritatem et securitatem sibi comparabant sponte et ultro orbos se faciendo (*manu f.*) ideoque cuique potentiori, quin vel principibus (dicti telas heredipetae, Petron. 124.) spem iniiciendo, fore ut diti hac hereditate potiantur.

3. *Cogita — fabulam esse*] Quis hic Stoicum agnoscit? Inde enim a Zenone Stoici tantum aberant, quod iam supra monui, ut mythologiam reiicerent, ut omni studio eam allegorice explicare laborarent. Ceterum haec omnia, quae memorat S. e poetis, e. c. Virgilio Aen. VI. notissima sunt.

tuis tenebras, nec carcerem, nec flumina flagrantia igne, nec oblivionis amnem, [d] nec tribunalia, et reos, et in illa libertate tam laxa ullos iterum tyrannos. Luserunt ista poëtae, et vanis nos agitavere terroribus. Mors 4
omnium dolorum et solutio est et finis: ultra quam mala nostra non exeunt, quae nos in illam tranquillitatem, in qua, antequam nasceremur, iacuimus, reponit. Si mortuorum aliquis miseretur, et non natorum misereatur. Mors nec bonum nec malum est. Id enim potest aut bonum aut malum esse, quod aliquid est: quod vero ipsum nihil est, et omnia in nihilum redigit, nulli nos fortunae tradit. Mala enim bonaque circa aliquam versantur materiam. Non potest id fortuna tenere, quod natura dimisit: nec potest miser esse, qui nullus est. Excessit filius tuus terminos, intra quos servitur. Ex- 5
cepit illum magna et aeterna pax: non paupertatis metu, non divitiarum cura, non libidinis per voluptatem animos carpentis stimulis incessitur, non invidia felicitatis alienae tangitur, nec sua premitur, nec conviciis quidem ullis verecundae aures verberantur: nulla publica clades prospicitur, nulla privata: non solicitus futuri pendet ex eventu, semper [e] in deteriora dependenti. Tandem ibi constitit, unde nil eum pellat, ubi nil terreat.

d. *nec tribunalia, et reos, et in illa libertate tam laxa ullos iterum tyrannos* ex Colon. cod. ap. Gruterum recepit Gronov. *et — et* i. nec — nec —. cf. Gronov. Obss. II, 14.

e. *in deteriora dependenti* Erasmus habet: praefero. Lipsius coni. *rependenti*. Sed Erasmi lectio hac coniectura melior est. Vitam enim hic tanquam miseram pingit.

4. *Mors* etc.] Haec fusius pertractavit Cic, Tusc. I, 5. sqq. Sibi non constat noster in hac expositione. Si enim iis, quae alias posuit, constitisset, mors procul dubio bonum, quin optimum esset, quod experi potest: accedit, quod qui in nihilum redactus sit, neque pace frui potest. Nec Antoninus eandem semper sententiam sequutus est, II, 17. V, 4, 13. IV, 21. ubi cf. Gatak. *Mala enim — materiam;*

XX. O ignaros malorum suorum, quibus non mors ut optimum inventum naturae laudatur! quae sive felicitatem includit, sive calamitatem repellit, sive satietatem aut lassitudinem senis terminat, sive iuvenile aevum, dum meliora sperantur, in flore deducit, sive pueritiam ante duriores gradus revocat: omnibus finis, multis remedium, quibusdam votum, de nullis melius merita,
2 quam de his ad quos venit antequam invocaretur. Haec servitutem invito domino remittit: haec captivorum catenas levat: haec e carcere [a] deducit, quos exire imperium impotens vetuerat. haec exsulibus in patriam semper animum oculosque tendentibus, ostendit, nihil interesse inter quos quisque iaceat. haec, ubi res communes fortuna male divisit, et aequo iure genitos alium alii donavit, exaequat omnia. haec est, quae nihil quidquam alieno fecit arbitrio. haec est, in qua nemo humilitatem suam sensit. haec est, quae nulli paruit. haec
3 est, Marcia, quam pater tuus concupivit. Haec est, inquam, quae efficit, ut nasci non sit supplicium: quae efficit, ut non concidam adversus minas casuum, ut servare animum salvum ac potentem sui possim. Habeo quo appellam. Video istic cruces non unius quidem generis, sed aliter ab aliis fabricatas, capite quidam conversos in terram suspendere, alii per obscoena stipitem egerunt, alii brachia patibulo explicuerunt. Video fidiculas, video verbera: et membris et singulis articulis

Cap. XX. a. *deducit*, bona lectio. Lipsius coni. *educit*.

materiam; ὕλην opponit nihilo. Iam quum animus deletus, in nihilum redactus sit, nihil neque malum, neque bonum sentire potest. Cic. Tusc. I, 34. sqq.

Cap. XX. Laudes mortis. Cf. Cic. Tusc. Disput. I, 47. sqq. Laudationes quidem mortis exstitere in antiquitate plures, nunc omnes illae quidem deperditae. Inprimis celebres fuere Cyrenaicus Hegesias et ante eum inter Rhetores Alcidamas. Cic. Tusc. I, 34. 48.

2. *haec est, quam pater tuus concupivit*] Inedia vitam finiit.

lis singula machinamenta: sed video et mortem. Sunt istic hostes cruenti, cives superbi: sed video istic et mortem. Non est molestum servire, ubi, si domini per- 4
taesum est, licet uno gradu ad libertatem transire [b] contra iniurias vitae, beneficium mortis habeo. Cogita, quantum boni opportuna mors habeat, quam multis diutius vixisse nocuerit. Si Cn. Pompeium, decus istius firmamentumque imperii, Neapoli valetudo abstulisset, indubitatus populi Romani princeps excesserat. At nunc 5
exigui temporis adiectio fastigio illum suo depulit. Vidit legiones in conspectu suo caesas: et ex illo proelio, in quo prima acies senatus fuit, quam infelices reliquiae sunt, imperatorem ipsum superfuisse! vidit Aegyptium carnificem, et sacrosanctum victoribus corpus satelliti praestitit, etiamsi incolumis fuisset poenitentiam salutis acturus. quid enim erat turpius, quam Pompeium vivere beneficio regis? M. Cicero si eo tempore, quo 6

S 5 Cati-

b. *Contra iniurias vitae beneficium mortis habeo.* Vulgata lectio bonum sensum fundens. Sed Erasm.: *coram te iura vitae beneficio m. h.* Libri: *Coram te iura vitae beneficio:* aut *vita beneficia.* Inde fecit Lipsius: *cunctante*, f. *morante vita beneficio mortis abeo.* Triller. Obss. IV, 25, emendat: *Coram te iura vitae et necis. Ab eo cogita.* Nihil decido.

4. *Si Cn. Pompeium* etc.] Multi Veteres hoc tangunt: e. c. Cic. Tusc. I, 35. Vellei. Pat. II, 48. Dio Cass. XLI, 6. ad a. V. C. 705. Pompeius in Campaniam processerat Roma, ubi, Senatu magistratibusque secum congregatis, bellum facilius gesturum se speraverat. Eo tempore in hunc morbum Neapoli commoratus incidisse videtur.

5. *Vidit — ex illo proelio*] ad Pharsalum, et — *Aegyptium carnificem* Achillam et Septimium (Dio Cass. XLII, 4.): *regis* Ptolemaei pueri. Cicero l. c. de Pompeio haec eadem fere exposuit, at nisi fallor, multo pulchrius, parum cogitans et de se olim hoc dici posse.

6. Haec de Cicerone declamatorie nimis elata sunt. Nam inter primores proscriptos occisus est, triumviris Antonio, Lepido, Octavio, a. V. C. 711. Dio Cass. XLVII, 8. deinde et strictos acie Pharsalica in civium capita mucro-

nes,

Catilinae ficas devitavit, quibus pariter cum patria petitus est, concidisset, liberatâ Republicâ conservator eius: si denique filiae suae funus secutus fuisset, etiam tunc felix mori potuit. Non vidisset strictos in civilia capita mucrones: nec divisa percussoribus occisorum bona, ut etiam de suo perirent: non hastam consularis spolia vendentem: nec caedes, nec locata publice latrocinia, bel-
7 la, rapinas, tantum Catilinarum. Marcum Catonem si a Cypro et hereditatis regiae dispensatione redeuntem mare devorasset, vel cum illa pecunia, quam afferebat civili bello stipendium, nonne illo bene actum foret? hoc certe secum tulisset, neminem ausurum coram Catone peccare. Nunc annorum adiectio paucissimorum virum libertati non suae tantum sed publicae natum coegit, Caesarem fugere, Pompeium sequi. Nihil ergo mali immatura mors attulit [c] illi: omnium etiam malo-
8 rum remisit patientiam. „Nimis tamen cito periit, et „immaturus.“ Primum, puta illum superfuisse: comprehende quantum plurimum procedere homini licet: quantulum est? [d] Ad brevissimum tempus editi, cito cessuri loco, venienti in pactum hoc, prospicimus hospitium. De nostris aetatibus loquor, quas incredibili celeritate convolvi constat. computa urbium secula. videbis

c. *illi* e codd. receperunt Erasm. Lipsius, Gron. Pincianus dederat: *Metilio*.

d. *Ad brevissimum tempus editi, cito cessuri loco venienti in pactum hoc prospicimus hospitium:* Locus varie tentatus est: sed vulgatam teneam, dum meliora edocear e codd.

nes, et bona divisa ac subhastata ipsius etiam Pompeii etc. viderat, Lipsio bene animadvertente. cf. Cic. Tusc. I, 35. fin. *de suo* ipsi praemium suae mortis essent. *hastam*, quam Caesar pro aede Iovis Statoris in foro posuit: hasta Iuliana: Epp. Cic. IX, 10, XV, 17. De off. II, 8 et 22. *tantum Catil.* i. tot uno tempore Catilinas.

7. Ptolemaeus Romanos haeredes reliquerat: eam ob rem M. Cato Clodio auctore in Cyprum missus est. *Dio Cass.* XXXVIII, 30. ad ann. V. C. 693.: conf. XXXIX, 22.

debis quam non diu ſteterint, etiam quae vetuſte gloriantur. Omnia humana brevia et caduca ſunt, infiniti temporis nullam partem occupantia. Terram hanc cum 9
populis, urbibusque, et fluminibus, et ambitu maris, puncti loco ponimus, ad univerſa referentes: minorem portionem aetas noſtra quam puncti habet, ſi tempori comparetur omni. cuius maior eſt menſura quam mundi: utpote quum ille ſe intra huius ſpatium toties remetiatur. Quid ergo intereſt id extendere, cuius quantumcunque fuerit incrementum, non multum aberit a nihilo? uno modo multum eſt quod vivimus: ſi ſatis eſt. Licet mihi [e] vivaces et in memoriam traditae ſe- 10
nectutis viros nomines, centenos denosque percenſeas annos: quum ad omne tempus dimiſeris animum, nulla erit illa breviſſimi longiſſimique aevi differentia, ſi inſpecto quanto quis vixerit ſpatio, comparaveris quanto non vixerit. Deinde non immaturus deceſſit: vixit enim quantum debuit vivere. Nihil enim illi iam ultra ſupererat. Non una hominibus ſenectus eſt, ut ne animalibus quidem. Intra quatuordecim quaedam annos defatigantur: et haec illis longiſſima aetas eſt, quae homini prima. diſpar cuique vivendi facultas data eſt: nemo nimis cito moritur, qui victurus diutius quam vixit, non fuit. Fixus eſt cuique terminus: [f] manebit ſemper ubi 11
poſi-

e. *Licet mihi vivaces* etc. dedi e Lipſii codice, mutata una vocula: *vaces*, ex qua Lipſius fecit: *vates*, infeliciter.
f. *manebit ſemper — Tulit ſuum.* Vulgatam dedi, coniecturis omiſſis: libri valde variant: cf. Gruter.

10. *intra quatuordecim annos defatigantur*] Hoc nec Senecae tempore mirationem facere poterat, quum inſectum, quod Plin. N. H. XI, 43. bip. Hemerobion appellat, notum eſſet, volucre quadrupes, nec ultra unum diem vivit. cf. Cic. Tuſc. I, 39. ex Ariſtotele. Quod ad Ephemera (Eintagsfliege), ut nobis vocantur, pertinere videtur, in quibus ſunt, quae intra aliquot horarum ſpatium naſci, vivere, mori conſtat. *prima* i. pueritia.

positus est: nec illum ulterius diligentia aut gratia promovebit: scit libenter illum ulterius diligentiam ex consilio perdidisse. Tulit suum,

— metasque dati pervenit ad aevi.

Non est itaque quod sic te oneres: Potuit diutius vivere. Non est interrupta eius vita, nec unquam se annis casus interiecit. solvitur quod cuique promissum est: [g] eunt vi sua fata, nec adiiciunt quidquam, nec ex promisso semel demunt: frustra vota ac studia

12 sunt. Habebit quisque, quantum illi dies primus adscripsit. ex illo, quo primum lucem vidit, iter mortis ingressus est, accessitque fato propior: et illi ipsi, qui adiiciebantur adolescentiae anni, vitae detrahebantur. In hoc omnes errore versamur, ut non putemus ad mortem, nisi senes inclinatosque iam vergere: quum illo infantia statim, et iuventa, omnisque aetas ferat. [h] Actura opus suum fata nobis sensum nostrae necis auferunt: quoque facilius obrepat mors, sub ipso vitae nomine latet. Infantem in se pueritia convertit, pueritiam pubertas, pubertatem iuventus, iuventutem senectus abstulit. Incrementa ipsa si bene computes, damna sunt.

XXI. Quereris, Marcia, non tam diu vixisse filium tuum, quam potuisset? Unde enim scis, an diutius illi expedierit? an illi hac morte consultum sit? Quem invenire hodie potes, cuius res tam bene positae sunt et fundatae, ut nihil illi, procedenti tempore, timendum

g. *eunt vi sua fata*: Lectio Pincian. bona est. Antea: *eunt, ut sua fata.*

h. *Actura opus s. f. n.* Ex coni. Lipsii certa. Veteres: *Augurii* vel *Auguria opus* — nullo sensu.

11. Hemistichium ex Aen. Virgil. X, 472. desumtum est.

Cap. XXI. Igitur non queri debemus vitae brevitatem.

hodie] ad tempora, in quibus scripsit, periculosa spectat (XIX, 2.) quamquam de omni humana conditione satis com-

dum sit? Labuntur humana, ac fluunt: neque pars vitae nostrae tam obnoxia aut tenera est, quam quae maxime placet. Ideoque felicissimis optanda mors est, 2
quia in tanta inconstantia turbaque rerum, nihil nisi quod praeteriit, certum est. Quis tibi recepit, illud pulcherrimum filii tui corpus, et summa pudoris custodia inter luxuriosae urbis oculos conservatum, potuisse ita morbos evadere, ut ad senectutem formae illaesum perferret decus?

XXII. Cogita animi mille labes. neque enim recta ingenia, qualem in adolescentia spem sui fecerant, usque in senectutem pertulerunt: sed interversa plerumque sunt. Aut sera eoque foedior luxuria invasit, et coëgit dehonestare speciosa principia, aut in popinam ventremque * praecoquis summa illis curarum fuit, quid essent, quid biberent. Adiice incendia, ruinas, naufragia, lacerationes medicorum ossa vivis legentium, et totas in viscera manus demittentium, et non simplici dolore pudenda curantium. Post haec exsilium: non fuit inno- 2
centior filius tuus, quam Rutilius. Carcerem: non fuit sapientior, quam Socrates. Voluntario vulnere transfixum

Cap. XXII. 1. *praecoquis* (i. a pueris proiectis in luxuriam maturis lurconibus) *summa illis c.* E MSS. dedit Gron. qui copula *et* a Lipsio, ante *summa* inseri iubente, reiecta, *τὸ illis* tuetur, nescio, an satis recte. Aut eleganter *παρέλκει*, ait, aut more veterum saltem transpositum est, pro: *aut illis in popinam* etc. Vereor, ut omnia sana sint. Antea: *proiectis*.

commode dici potest. *neque pars — placet.* *obnoxia* i. caduca: ratio in eo posita esse videtur, ut, quum et res et nosmet ipsi mutationibus subiacemus, detractionem iis factam advertentes tristitia afficiamur. Quae diligimus, nobis abstrahi nolumus, ceterorum discessu haud animadverso.

2. *recepit*] promisit.

Cap. XXII. Corruptio enim seculi aliaque mala vel optimis ingeniis metuenda sunt.

2. *Rutilius*] P. Rutilius Rufus damnabatur ab equitibus, quod in Asia quaestor pro-

fixum pectus: non fuit sanctior quam Cato. Quum ista perspexeris, scies optime cum his agi, quos natura, quia illos hoc manebat vitae stipendium, cito in tutum recepit. Nihil est tam fallax, quam vita humana: nihil tam insidiosum. non mehercule quisquam accepisset, nisi daretur insciis. itaque si felicissimum est, non nasci: proximum puta, brevitate vitae defunctos, cito in integrum restitui. Propone illud acerbissimum tibi tempus, quo Seianus patrem tuum clienti suo Satrio Secundo congiarium dedit. Irascebatur illi ob unum aut alterum liberius dictum, quod tacitus ferre non potuerat, Seianum in cervices nostras nec imponi quidem, sed
3 escendere. Decernebatur illi statua in Pompeii theatro ponenda, quod exustum Caesar reficiebat. Exclamavit Cordus: „Tunc fere theatrum perire." Quis ergo non rumperetur, supra cineres Cn. Pompeii constitui Seianum, et in monumentis maximi imperatoris consecrari [b] perfidum militem? consecratur subscriptione: et acerrimi canes, quos ille, ut sibi uni mansuetos, omnibus feros haberet, sanguine humano pascebat, circumlatrare
4 hominem, et illum [c] imperatum, incipiunt. Quid faceret?

b. *perfidum* e libris priscis reposuit Lipsius. Antea: *pessimum*. Mox: *consecratur subscriptione* e Gronovii coniectura certa. Statua perfidi militis non consecratur solum, sed quo sanctior esset, additur sollennibus dedicationis accusatio Cremutii.

c. *imperatum* int. ad mortem. Gronovio auctore assumsi. Recte enim ille, non excusationem Cremutii, contendit, sed supinam negligentiam fuisse, viri illustris et oris liberi sub huiusmodi tyrannis, ad haec *imperatum* (sic olim ut ap. Erasm. legebatur) esse.

provinciales a publicanorum iniuriis defenderat. Smyrnae in exilio vixit: a Sylla revocatus non recessit Romam. Ernesti Ind. Hist. Cic. *congiarium dedit* i. dono dedit Satrio patrem tuum resque eius. *Seianum — escendere* vafre et astu.

3. *supra cineres Cn. P.*] i. super defunctum Pompeium attolli, et eius loco suffici et statui Seianum quasi illo iam spreto. Lipsius cavet, ne *cineres*

ceret? si vivere vellet, Seianus rogandus erat: si mori, filia. uterque inexorabilis: constituit filiam fallere. Vsus itaque balneo, et [d] quo plus virium poneret, in cubiculum se quasi gustaturus contulit: et dimissis pueris, quaedam per fenestram, ut videretur edisse, proiecit: a coena deinde, quasi iam satis in cubiculo edisset, abstinuit: alteroque die, et tertio idem fecit. Quarto, ipsa infirmitate corporis faciebat indicium.
Complexus itaque te, „Carissima,“ inquit, „filia, et 5
„hoc unum, totâ celata vitâ, iter mortis ingressus „sum, et iam medium fere teneo. Revocare me nec „debes, nec potes.“ Atque ita lumen omne praecludi iussit, et se in tenebris condidit. Cognito consilio eius, publica voluptas erat, quod e faucibus avidissimorum luporum educeretur praeda. Accusatores, Seiano auctore, adeunt consulum tribunalia: queruntur mori Cordum, interpellantes quod coëgerant. adeo illis Cordus

d. *quo plus virium poneret* i. deponeret, quo maior sui defatigandi copia esset. Gronov. e codd. nonnullis et edd. vett. ante Erasm. recte reduxit. Antea: *quo plus imponeret*. I. M. Heusinger Emendd. p. 243. Gronovio non assentitur. Ita vero haec verba praeponenda fuissent, ait, prioribus: *usus — balneo*, vel copula omitti debuisset. Nec eo consilio in cubiculum se contulit, ut plus virium poneret, sed ut omnes custodes ministrosque falleret. Scripsit, opinor, Seneca: *quo pluribus imponeret*. Mox (§. 5.) *totâ celata vitâ* i. quae hoc unum in omni vita a me celata es. moneo, ne quid emendes.

res proprie capias, quippe qui in Aegypto iacebant. Plutarch. vit. Pompeii, c. 80. Reisk. T. III. p. 869. Fuerat tamen sepulcrum eius in Albano a Cornelia exstructum: Plut. l. l.

4. *Vsus itaque — contulit.*] Multa sudatione in balneo exinanitum eius corpus (Ep. 86. Plin. N. H. XXIX, 1.) post balneum ovum aut mulsum leviter sumsisse, *gustasse*, (Plin. N. H. VII, 54. bip.) videbatur: sequi debebat coena.

5. *et iam medium fere teneo*] Lipsius ad Plin. N. H. XI, c. 118. respiciens interpretatur. Est ibi: Homini non ante septimum diem letalis inedia: durasse et ultra undecimum plerosque certum est. Sed vid. Harduin. ad Plin. loc. qui in mendo cubat. Neque opus est, ut haec

6 dus videbatur effugere. Magna res erat in quaestione, [e] an morte rei prohiberentur. dum deliberatur, dum accusatores iterum adeunt, ille se absolverat. Videsne, Marcia, quantae iniquorum temporum vices ex inopinato ingruant? fles quod alicui tuorum mori necesse fuit? paene non licuit.

XXIII. Praeter hoc, quod omne futurum incertum est, et ad deteriora certius, facilius ad superos iter est animis cito ab humana conversatione dimissis. minus enim faecis ponderisque traxerunt: antequam [a] obducerent, et altius terrena conciperent, liberati, leviores ad originem suam revolant, et facilius, [b] quidquid est illud obsoleti illitique, eluunt. Nec unquam magnis inge-

e. *an morte rei prohiberentur.* Est lectio cod. Lipsii, quam equidem ceteris praefero; bonum etiam sensum fundit. Codices vehementer variant. Hinc locus coniecturis variis sollicitatus est; inde a Mureto usque ad Triller. Obss. IV, 10. p. 352. sqq. Qui autem delatores Cordum ad mortem deposcebant damnari, iidem tribunalia Conss. adierunt, ut impedirent ne Cordus mortem sibi ascisceret. Verendum enim iis erat, ne praemium accusationis perderent, Cordo maiestatis reo ante damnationem mortuo. Cf. Tacit. Annal. IV, 20. ibique Lipsius: et IV, 30.

Cap. XXIII. a. *obducerent* Gronov. e Cod. ap. Gruter, et Edd. ante Erasm. bene recepit. Intell. e praecedenti membro: faecem pondusque. Antea: *obducerentur.*

b. *quidquid est illud obsoleti illitique eluunt* h. expurgant se et inhaerentia vitia, situmque omnis mortalis aevi excutiunt: c. 25, 1. Gronov. hanc lectionem codd. adstipulantibus dedit.

haec ad observationes naturae curiosorum exigamus, sed ad sensum Cordi, quippe qui animadvertit, sibi non magnum vivendi spatium superesse. Τὸ μέσον enim non solum ap. poetas de iis dici constat, quae post principia sunt.

6. *paene non licuit*] patri, Lipsio interprete. Abrupte nimis enunciata haec sunt. Quis enim haec non ad filium trahat?

Cap. XXIII. Quo maturius igitur boni moriantur, eo meliore sorte utuntur.

1. In his facile Pythagoricorum et Platonicorum doctrinam agnoscas: cf. Virgil. Aen. VI, 724. sq. Cum nostro sentit Cic. Somnio Scipion. c. 3, ubi et de origine animarum e stellis et coelo ser-

mo

ingeniis cara in corpore mora est. exire atque erumpere gestiunt, aegre has angustias ferunt, vagi per omne sublime, et ex alto assueti humana despicere.
Inde est quod Plato clamat: Sapientis animum totum in 2
mortem prominere, hoc velle, hoc meditari, hac semper cupidine ferri in exteriora tendentem. Qui tu, Marcia, quum videres senilem in iuvene prudentiam, victorem omnium voluptatum animum, emendatum, carentem vitio, divitias sine avaritia, honores sine ambitione, voluptates sine luxuria appetentem, diu tibi putabas illum sospitem posse contingere? Quidquid ad summum pervenit, [c] ad exitum prope est. Eripit se aufertque ex oculis perfecta virtus: nec ultimum tempus exspectant, quae in primo maturuerunt.
Ignis 3
quo clarior fulsit, citius exstinguitur: vivacior est, qui cum lenta difficilique materia commissus, fumoque demersus, ex sordido lucet. eadem enim detinet caussa, quae maligne alit. sic ingenia quo illustriora, eo breviora sunt. Nam ubi incremento locus non est, vicinus occasus est. Fabianus ait, quod nostri quoque parentes

Antea: *quidquid est illud, absoluti transfluunt.* To' *eluunt* est Gron. coniectura, ut mihi videtur, certa, eaque facta e *fluunt*: fluit, fluunt, eluit, eluunt in codd. interdum confunduntur.

c. *ab exitu prope est.* Lipsius sic dedit ex omnibus MSS., mutato τῷ. *ad exitum* in: *ab ex.*, Gronovio tamen dissentiente, qui τὸ *ad exitum* retinendum statuit: *prope* enim, ait, adverbium, non praepositionem, esse, ideoque semper dici intellectu praepositionis. Malim exempla adduxisset. Antea: *ad exitum properat.* Mox: *quo illustriora eo breviora.* τὸ *eo* omittit cod. Lipsii, ex more Taciti, quem tamen noster haud frequentare solet.

mo est; sicuti hoc loco. cf. Macrob. in Somn. Sc. 10.

2. *Plato*] In Phaedone T. I. bip. p. 144. 145. Ὅτι τῷ ὄντι οἱ φιλοσοφοῦντες θανατῶσι. Inprimis p. 153. d. καὶ τὸ μελέτημα αὐτὸ τοῦτό ἐστι τῶν φιλοσόφων, λύσις καὶ χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος —. Cic. Tusc. I, 30. fin. *tota enim philosophorum vita*, ut ait idem; (Plato) *commentatio mortis est.*

3. *Fabianus*] Papirius, philosophus stoicus et orator. cf. Sene-

rentes videre, puerum Romae fuisse, staturâ ingentis viri: sed hic cito decessit; et moriturum brevi nemo non prudens dixit. non poterat enim ad illam aetatem pervenire, quam praeceperat. Ita est indicium imminentis exitii maturitas, et appetit finis, ubi incrementa consumta sunt.

XXIV. Incipe virtutibus illum, non annis aestimare: satis diu vixit. pupillus relictus, sub tutorum cura usque ad decimum quartum annum fuit: sub matris tutela semper. quum haberet suos penates, relinquere tuos noluit. Adolescens staturâ, pulchritudine, cetero corporis robore castris natus, militiam recusavit, ne a te discederet. Computa, Marcia, quam raro liberos videant, quae in diversis domibus habitant: cogita, tot illos perire annos matribus, et per [a] solicitudinem exigi, quibus filios in exercitu habent: scies multum patuisse hoc tempus, ex quo nihil perdidisti.
2 Nunquam a conspectu tuo recessit: sub oculis tuis studia formavit, excellentis ingenii, et aequaturi avum, nisi obstitisset verecundia, quae multorum profectus silentio pressit. Adolescens rarissimae formae, in tam magnâ

Cap. XXIV. a. *solicitudinem*. Retinui. Gronov. defendit Pinciani lectionem: *solitudinem*: quem tamen hic argutari facile est intellectu.

Senecae patris praef. ad II. libr. Controverss. a Plinio maiore (v. Harduini Index), vir rerum naturae peritissimus vocatur: sub Tiberio floruit, nostri familiaris: Ep. 40. 58. 100, etc. Scripsit *de animalibus*, *civilia*, et libros *caussarum naturalium* nunc deperditos. Ex his libris posterioribus haec desumta esse videntur. Quae hic Fabianus dixit, et antea Cato Censorius (de quo cf. Corn. Nepos et Plutarch. Vol. II. Reisk.) in libro ad filium *de validis* posuit: „senilem iuventam praematurae mortis esse „signum," Plin. N. H. VII, 52. bip. auctore. *praeceperat*, anticipaverat.

Cap. XXIV. Laudes Metilii, filii Marciae.

cogita tot — perdidisti.] Tetigit haec iam supra c. 19, 1. Ep. 63.

magnâ mulierum turbâ viros corrumpentium, nullius spei se praebuit: et quum quarundam usque ad tentandum pervenisset improbitas, erubuit, quasi peccasset, quod placuerat. Hac sanctitate morum effecit, ut puer admodum dignus sacerdotio videretur, materna sine dubio suffragatione: sed ne mater quidem nisi pro bono candidato valuisset. Harum in contemplatione virtutum [b] filium gere, tanquam si nunc ille tibi magis vacet. 3
Nunc nihil habet quo avocetur: nunquam tibi solicitudini, nunquam moerori erit. Quod unum ex tam bono filio poteras dolere, doluisti: cetera exemta casibus, plena voluptatis sunt, si modo uti filio scis, si modo quid in illo pretiosissimum fuerit, intelligis. Imago dumtaxat filii tui periit, et effigies non simillima: ipse quidem aeternus, meliorisque nunc status est, despoliatus oneribus alienis, et sibi relictus. Haec 4
quae vides ossa circumvoluta nervis, et obductam cutem, vultumque, et ministras manus, et cetera quibus involuti sumus, vincula animorum tenebraeque sunt. Obruitur his animus, offuscatur, inficitur, arcetur a veris et suis, in falsa coniectus: omne illi cum hac carne gravi certamen est, ne abstrahatur et sidat: nititur illo, unde dimissus est. ibi illum aeterna requies manet, e confusis crassisque pura et liquida visentem.

b. *filium gere*, i. ita habe, tene. Est lectio codd. qua reiecta emendat Lipsius: *filio iungere*. Antea: *Sic te gere.*

2. *puer admodum*] Forsasse agitur de fratribus arvalibus, quorum collegio pueros patrimos et matrimos Patriciorum et Caesarum adscribi honos erat; ut nuper docte expositum est in: Gli atti e monumenti de fratelli arvali, Romae 1795. 4. Lipsius tamen eum augurem aut pontificem fuisse putavit, adducto Tacit. Hist. I, 77. de Othone: et recens ab exsilio reversos nobiles adolescentulos avitis ac paternis sacerdotiis in solatium recoluit. Propter de Ita, III, 31, 2. dubito de Lipsii explicatione.

XXV. Proinde non est, quod ad sepulcrum filii tui curras. pessima eius, et ipsi molestissima istic iacent ossa cineresque: non magis illius partes quam vestes aliaque tegumenta corporum. Integer ille nihilque in terris relinquens fugit, et totus excessit: paulumque supra nos commoratus, dum expurgatur, et inhaerentia vitia situmque omnis mortalis aevi excutit, deinde ad excelsa sublatus, inter felices currit animas, excipitque illum coetus sacer, Scipiones, Catonesque, utique contemtores vitae, et mortis beneficio liberi.
2 Parens tuus, Marcia, illic nepotem suum, quamquam illic omnibus omne cognatum est, applicat sibi, nova luce gaudentem, et vicinorum siderum meatus docet, nec ex coniecturis, sed omnium ex vero peritus, in arcana naturae libens ducit. Vtque ignotarum urbium monstratus hospiti gratus est, ita sciscitanti coelestium causas, domesticus interpres. In profunda terrarum permittere aciem iuvat: delectat enim ex alto relicta
3 respicere. Sic itaque, Marcia, te gere, tanquam sub oculis patris filiique posita, non illorum quos noveras, sed tanto excellentiorum, et in summo locatorum: erubesce quidquam humile aut vulgare, et mutatos in melius tuos flere. In aeterna rerum per vasta et libera spatia dimissos, non illos interfusa maria discludunt, nec altitudo montium, aut imae valles, aut incerta vada Syrtium. tramites [a] omnia plani, et ex facili mobiles, et expediti, et invicem pervii sunt, intermixtique sideribus.

XXVI.

Cap. XXV. a. *omnia* i. per omnia, noto loquendi more: quo quidem haud adverso Lipsius em. *omnium* sc. animarum, recte a Gronov. repressus.

Cap. XXV. Filius *felix* est ad excelsa sublatus.
vitia situmque] 23, 1. faex et pondus. Ciceronis Somnium Scipionis et Nat. Quaest. Senec. 1, praef. hic contendisse iuvabit.

XXVI. Puta itaque ex illa arce coelesti patrem tuum, Marcia, cui tantum apud te auctoritatis erat, quantum tibi apud filium tuum, non illo ingenio, quo civilia bella deflevit, quo proscribentes in aeternum ipse proscripsit, sed tanto elatiore, quanto est ipse sublimior, dicere: Cur te, filia, tam longa tenet aegritudo? Cur in tanta veri ignorantia versaris, ut inique actum iudices cum filio tuo, [a] quod in taedium versus vitae, ipse ad maiores se recepit suos? Nescis quantis fortuna procellis disturbet omnia? quam nullis benignam facilemque se praestiterit, nisi qui minimum cum illa contraxerant? Regesne tibi nominem felicis- 2
simos futuros, si maturius illos mors instantibus subtraxisset malis? An Romanos duces, quorum nihil magnitudini deerit, si aliquid aetati detraxeris? an nobilissimos viros clarissimosque ad ictum militaris gladii composita cervice formatos? Respice patrem atque avum tuum. Ille in alieni percussoris venit arbitrium. 3
Ego nihil in me cuiquam permisi, et cibo prohibitus

Cap. XXVI. a. *quod in taedium versus vitae.* Sic Erasm.: at codd. *quod in te domus status in te ipse ad maiores recepit suos.* Edd. priscae cum Frobeniana priore: *quid in te domus status vitae.* Inde Lipsius fecit: *quod sine taedio, satur vitae ipse ad.* Gronov.: *quod vitae demonstratus ipse se ad.* Lectio vulgata nihili est. Recte enim Lipsius observat: Atqui nullum taedium: nec tale antea tetigit. Lipsii adeo codex *το' quod — vitae* prorsus praetermisit. Ne cum Lipsio et Gronovio auctorem, non librarii socordiam emendare videar, manum abstineo a loco hoc corrupto.

Cap. XXVI. Pater felicitatem filii ibi commorantis praedicans inducitur.

1. Reminiscaris, quae de Cordo, auctore historiae de bello civili, qui adeo Triumviros *proscribentes*, inprimis Lepidum et Antonium: Augusto enim pepercit: *ipse proscripsit*, infamiae posterorum tradidit, supra allata sunt.

2. *An Romanos d.*] ut Scipio prior, Marius, Pompeius. 20, 4. sq. *Respice patrem*, me Cordum, et *avum tuum*, qui civili bello aut proscriptione periisse videtur.

ostendi. [b] Quam magno me iuvat animo scripsisse! Cur in domo nostra diutissime lugetur, qui felicissime moritur? [c] Coimus in unum omnes, videmusque non alta nocte circumdati, nil apud vos, ut putatis, optabile, nil excelsum, nil splendidum: sed humilia cuncta, et gravia, et anxia, et quotam partem lumi-
4 nis nostri cernentia? Quid dicam, nulla hic arma mutuis furere concursibus, nec classes classibus frangi, nec parricidia aut fingi, aut cogitari, nec fora litibus strepere dies perpetuos: nihil in obscuro, detectas mentes, et aperta praecordia, et in publico medioque vitam, et omnis aevi prospectum, eventumque? Iuvabat unius seculi me facta componere, in parte ultima mundi, et inter paucissimos gesta: tot secula, tot aetatum contextum et seriem, quidquid annorum est, licet visere. licet surrectura, licet ruitura regna prospicere, et magnarum urbium lapsus, et
5 maris novos cursus. Nam si potest tibi solatio esse desiderii tui commune fatum, nihil quo stat loco stabit. omnia sternet, abducetque secum vetustas: nec hominibus

b. *Quam magno me iuvat animo scripsisse!* Sic Erasm. et plerique codd. Post *ostendi* punctum posui, ut τὸ *quam* — *scripsisse* membrum orationis per se constituat, gaudium exprimens, quod convenienter mortuus sit sententiis magnis, quas in libro suo expresserat.

c. *coimus in unum* (locum) *omnes* (avus, pater, filius), *videmusque non alta nocte circumdati*, *nil apud* —. Sic tres Palatini et omnes editi ante Erasm., Pincianusque. Et Colon. *videmus non alta nocte*. Cur vulgatum: *videmusque vos alta nocte circumdari*,

4. *in parte ultima mundi*] Quum novem orbibus vel globis connexa esse omnia putarent Stoici, telluri mediam quidem, sed imam sedem assignabant: Infima est, Paullus pater in Somnio Scipion. 4. affirmat, h. e. pessima.

5. *vetustas*] i. tempus. Quae hic de exustione mundi docentur, ea Zenonis, Cleanthis et Chrysippi decreta fuisse constat (Tiedemann *Geist der sp. Philos.* II, 466. sq.). At de inundatione mundi, quam exustio sequatur, nemo e Stoicis praeter nostrum h. l. et Nat. Quaest. III, 27. sq. exposuit.

nibus solum, (quota enim ista fortuitae potentiae portio est?) sed locis, sed regionibus, sed mundi partibus ludet: tot supprimet montes: et alibi rupes in altum novas exprimet: maria sorbebit, flumina avertet: et commercio gentium rupto, societatem generis humani coetusque dissolvet. Alibi hiatibus vastis subducet urbes, tremoribus quatiet, et ex infimo pestilentiae halitus mittet, et inundationibus, quidquid habitatur, obducet: necabitque omne animal orbe submerso, et ignibus vastis torrebit incendetque mortalia. Et quum 6
tempus advenerit, quo se mundus renovaturus exstinguat; viribus ista se suis caedent, et sidera sideribus incurrent, et omni flagrante materia, uno igne, quidquid nunc ex disposito lucet, ardebit. Nos quoque felices animae, et aeterna sortitae, quum Deo visum erit iterum ista moliri, labentibus cunctis, et ipsae parva ruinae ingentis accessio, in antiqua elementa vertemur. Felicem filium tuum, Marcia, qui ista iam novit."

praetulerint Lipsius et Gronov. equidem non video: praesertim quum mox sequitur: quotam partem luminis nostri cernentia. Quare in textum reduxi eo libentius, quod videram et I. M. Heusinger Emendd. p. 243. 244. hanc eandem sententiam tuitam esse.

DE PROVIDENTIA

SIVE

QVARE BONIS VIRIS MALA ACCIDANT QVVM SIT PROVIDENTIA.

LIBER VNVS.

ARGVMENTVM.

Prouidentiam esse, ideoque et custodem rectoremque omnium rerum, statuit et colligit Seneca e motu, ordine et constantia mundi. At quum de his nulla sit quaestio, sed de eo, quare bonis viris mala accidant, quum sit prouidentia (*quae verba tituli loco posuit Lactantius* V, 22. p. 495. *Heumann.*), *querentem amicum cum Deo in gratiam reducturus respondet primo: bonos viros a Deo amari, quin eius similes esse, virtute conciliante, nec ab eo malis affici, ut puniantur, sed pro liberis haberi atque castigari.* cap. 1. *Deinde mala non esse, quae viris bonis accidant, quippe quae in eos cadere non possint: mala a viris bonis vinci. Si quae tamen accidant, ea exercitationum loco sunt habenda, quibus virtus eorum magis elucescit, athletis similium, qui etiam per aspera indurantur ac certamini, immo victoriae praeparantur. Exemplo est Cato, cuius laudes concelebrantur,* cap. 2. *Tum magis distincte procedit oratio ad demonstrandum, mala quae videantur, non esse.* 1) *mala, docet pro ipsis viris bonis esse, quibus accidant, sicut medicinam pro aegris. Indurantur sic etiam a Deo, qui se dignos producit in pugnam.* cap. 3. et 4. 2) *Mala esse pro omnibus: ut boni viri sic a Deo habiti ac tractati clament aliis et ostendant, non esse bona aut mala, quae vulgus putet: ad vera igitur illa spectant, et illa petant, haec fugiant. Ibidem* 3) *addit viros bonos et volentes excipere: praebent enim se Deo et fato.* 4) *Fatum est, et ab aeterno constitutum, quid gaudeas doleasque.* cap. 5. *Denique* (cap. 6.) *repetit, mala non esse vera, quae viris bonis accidant; et Deum adducit pulcherrime adhortantem et ad robur excitantem. Liber praeclarus est. Quam sententiam et Lactantii locus adductus confirmat: „Si quis autem volet scire plenius, cur malos et iniustos Deus potentes, beatos et divites fieri sinat,*

finat, plos contra humiles, miseros, inopes esse patiatur; sumat eum Senecae librum, cui titulus est: Quare bonis viris multa mala accidant, quum sit providentia: in quo ille multa, non plane imperitia saeculari; sed sapienter ac paene divinitus locutus est. Deus inquit etc.

Ceterum particula est maioris operis liber de Providentia, et, ut videtur, Moralium, in quibus de omni materia ad philosophiam morum spectante fusius disputaverat. (cf. Epp. 106. 108. 109. Lact. I, 16. II, 2. VI, 17. 24.) *Iam vero quum Epistolas postremis aevi sui annis conscripserit, et hunc librum saltem sub Nerone, quum opibus et potentia floreret noster, exaratum esse, nulli dubitamus. De Lucilio Iuniore, Siciliae praefecto, cui et Epistolas et Nat. Quaest. inscripsit, omnia sunt incerta. Hominem humili loco natum, ingenio, doctrina ac virtute praeditum, a Seneca adiutum et ad honores, quos gessit, admotum esse, e Nat. Qu. intelligimus. Poema, cui titulus est Aetna, antea Cornel. Severo tribui solitum, recte a Wernsdorfio beato huic Lucilio vindicatum est. Cf. Wernsdorfii Poet. lat. minor.* T. IV. (*Altenburg.* 1785. 8.) p. 11 — 25. *Plura dabimus in praefat. ad Epp. Senecae.*

I.

Quaesisti a me, Lucili, quid ita, si Providentia mundus ageretur, multa bonis viris acciderent mala? Hoc commodius in contextu operis redderetur, quum praeesse universis providentiam probaremus, et interesse nobis Deum; sed quoniam a toto particulam revelli placet, et unam contradictionem, ma-

Animadversiones.

Cap. I. Se non omnia, quae de providentia Deorum dici possint, allaturum et inquisiturum esse monet, sed quae ad Lucilium cum diis bonorum amantissimis in gratiam reducendum sufficiant.

De *Lucilio* vid. Argumentum. — Esse hanc querelam et vetustissimam et perpetuam, inde ab Homero lobusque usque ad nostra tempora, inter omnes constat. Hac observatione nititur defensio iniustitiae, a Glaucone instituta, ap. Platon. de Rep. II. p. 209. sq. bip. T. VI. *universis.* Est decretum Stoicum, e Socratis schola petitum. Cf. Tiedemann *Geist der Specul. Philosoph.* II, p. 553. sqq.

manente lite integra, ſolvere; faciam rem non difficilem,
2 cauſam deorum agam. Supervacuum eſt in praeſen-
tia oſtendere, non ſine aliquo cuſtode tantum opus
ſtare, nec hunc ſiderum certum diſcurſum fortuiti im-
petus eſſe, et quae caſus incitat, ſaepe turbari et cito
arietare; hanc inoffenſam velocitatem procedere aeter-
nae legis imperio, tantum rerum terra marique ge-
ſtantem, tantum clariſſimorum luminum et ex diſpoſi-
tione lucentium: non eſſe materiae errantis hunc or-
dinem, neque quae temere coierunt, tanta arte pen-
dere, ut terrarum graviſſimum pondus ſedeat immo-
tum, et circa ſe properantis coeli fugam ſpectet; ut in-
fuſa vallibus maria molliant terras, nec ullum incre-
mentum fluminum ſentiant; ut ex minimis ſeminibus
3 naſcantur ingentia. Ne illa quidem quae videntur con-
fuſa et incerta, pluvias dico nubesque, et eliſorum
fulminum iactus, et incendia ruptis montium vertici-
bus effuſa, tremores labantis ſoli, et alia quae tumul-
tuoſa pars rerum circa terras movet, ſine ratione, quam-
vis ſubita ſint, accidunt: ſed ſuas et illa cauſas habent
non minus, quam quae alienis locis conſpecta miracula
ſunt, ut in mediis fluctibus calentes aquae, et nova
4 inſularum in vaſto exſilientium mari ſpatia. Iam vero
ſi quis obſervaverit nudari litora pelago in ſe rece-
dente,

manente — integra] de providentia, an ſit?

2. *non ſine aliquo custode* etc.] Epicuri ſententiam tangit. cf. Tiedemann II, 372. ſqq. *arietare*, temere ruere in ſe. *geſtantem* i. promoventem: *luminum* i. ſiderum. cf. Nat. Qu. I. praef. 10. ſqq. *materiae errantis* i. atomorum Epicuri. *infuſa — terras.* oceanus, qui a natura per inferiores ac profundiores terrae partes profuſus, quaſi per *valles*, quatenus iuxta continentem et inſulas extenditur, quibuscum aquam communicat ideoque eas *mollit*, fertiles reddit. *ingentia*, ut quercus.

3. *calentes aquae*] cf. Plin. II, 106. bip. *et nova inſularum — ſpatia.* Nat. Quaeſt. VI, 21. Plin. II, 89. bip.

4. *Iam vero* etc.] cf. Nat. Quaeſt. III, 28.

dente, eademque intra exiguum tempus operiri, cre-
det caeca quadam volutatione modo contrahi undas, et
introrsum agi, modo erumpere, et magno cursu re-
petere sedem suam: quum illae interim portionibus
crescunt, et ad horam ac diem subeunt, ampliores
minoresque, prout illas lunare sidus elicuit, ad cuius
arbitrium oceanus [a] exundat? Suo ista tempori refer-
ventur: eo quidem magis, quod tu non dubitas de
providentia, sed quereris. In gratiam te reducam cum 5
diis, adversus optimos optimis. Neque enim rerum
natura patitur, ut unquam bona bonis noceant. Inter
bonos viros ac Deum amicitia est, conciliante virtute.
amicitiam dico? immo etiam necessitudo et similitudo:
quoniam quidem bonus ipse tempore tantum a Deo
differt, discipulus eius, aemulatorque, et vera pro-
genies: quem parens ille magnificus, virtutum non
lenis exactor, sicut severi patres, durius educat. Ita- 6
que quum videris bonos viros acceptosque diis, labo-
rare, sudare, per arduum ascendere, malos autem la-
scivire, et voluptatibus fluere; cogita filiorum nos
modestiâ delectari, vernularum licentiâ; illos disci-
plinâ tristiori contineri, horum ali audaciam. Idem
tibi de Deo liqueat! bonum virum in deliciis non ha-
bet: experitur, indurat, sibi illum praeparat.

II. „Qua-

VARIETAS LECTIONIS.

Cap. I. a. *exundat?* — Posui notam interrogandi, quum antea esset punctum: sensu exigente.

caeca volutatione] motum temerum, omni ordine et regula loci et temporis carentem significat.

—

6. *Vernularum licentia*] Procaces vernas: pasco, ait Horat. II. Sat. VI, 66, 67. Epod. II, 65. Servis autem, domi natis, (vernis, vernulis) utrumque indulsisse Romanos, et faceriis procacitateque eorum vehementer delectatos esse, constat.

II. „Quare multa bonis viris adversa eveniunt?"
Nihil accidere bono viro mali potest. Non miscentur
contraria. Quemadmodum tot amnes, tantum super-
ne deiectorum imbrium, tanta a medicatorum vis fon-
tium, non mutant saporem maris, nec remittunt qui-
dem: ita adversarum impetus rerum viri fortis non
vertit animum. Manet in statu, et quidquid evenit,
in suum colorem trahit. Est enim omnibus externis
potentior: nec hoc dico, non sentit illa, sed vincit,
et alioquin quietus placidusque contra incurrentia at-
2 tollitur. Omnia adversa, exercitationes putat. Quis
autem, vir modo, et erectus ad honesta, non est la-
boris appetens iusti, et ad officia cum periculo prom-
tus? cui non industrioso otium poena est? Athletas vi-
demus, quibus virium cura est, cum fortissimis quibusque
confligere, et exigere ab his, per quos certamini prae-
parantur, ut totis contra ipsos viribus utantur. caedi
se vexarique patiuntur, et si non inveniunt singulos
3 pares, pluribus simul obiiciuntur. Marcet sine adver-
sario

Cap. II. a. *medicatorum* Gruter. bene e libris attulit: agitur enim de mixta aqua, e. c. acidis, sulphuratis, ferratis. Cf. Plin. N. H, II, 104. bip. Plin. Epp. VIII, 20. Antea: *mediterraneorum*, otioso additamento.

Cap. II. Bono viro nihil mali accidere potest. Malis enim omnibus superior est, et omnia adversa exercitationum loco habet. Praeclaris sententiis caput hoc refertum est.

manet in statu] locutio de gladiatore, milite certanteve quocunque forti nec de gradu, et loco, quem obtinuit, demoveri se passo, sollemnis, et nota. *in suum colorem trahit*: i. in usum suum convertit. Cogitasse videtur de factionibus aurigarum in Circo: fuere autem quatuor, eaeque colore diversae ac distinctae, alba, russata, veneta, prasina. Qui quin omnia quamvis adversa adverterint et ita convertere studuerint, ut suae factioni (colori) prodessent, quis est, qui dubitet? Loca de factionibus his adnotare nihil attinet vel in lexicis obvia. — *non sentit*. Sibi constat noster: cf. de Ira, I, 8.

ſario virtus. tunc apparet quanta ſit, quantum valeat, quantumque polleat, quum quid poſſit, patientia oſtendit. Sciat licet, idem viris bonis eſſe faciendum, ut dura ac difficilia non reformident, nec de fato querantur. quidquid accidit, boni conſulant, in bonum vertant. Non quid, ſed quemadmodum feras, intereſt. Non vides quanto aliter patres, aliter matres indulgeant? illi excitari iubent liberos ad ſtudia obeunda mature, feriatis quoque diebus non patiuntur eſſe otioſos, et ſudorem illis, et interdum lacrimas, excutiunt: at matres fovere in ſinu, continere in umbrâ volunt; nunquam flere, nunquam triſtari, nunquam laborare. Patrium habet Deus adverſus bo- 4
nos viros animum, et illos fortiter amat: et, „Operi„bus," inquit, „doloribus, ac damnis exagitentur, „ut verum colligant robur!" Languent per inertiam ſaginata, nec labore tantum, sed [b] motu, et ipſo ſui onere deficiunt. Non fert ullum ictum illaeſa felicitas: at ubi aſſidua fuit cum incommodis ſuis rixa, callum per iniurias ducit, nec ulli malo cedit: ſed etiamſi occiderit, de genu pugnat. Miraris tu, ſi Deus 5
ille bonorum amantiſſimus, qui illos quam optimos eſſe

b. *motu* vulgata lectio eaque unice praeferenda. Bonis viris mala deus tantum tribuit, quippe quibus robur ineſt. Ceteri inertes et deiecti non ſolum labore exiguo, ſed parco adeo motu defatigantur. Aliquot MSS. *mole*. male, quod quemque nexus docebit. *Mole* quoque et *onere* fere idem valent. Igitur *motu* praetuli τῷ *mole*.

3. *Sudorem*] exercitationibus gymnicis: opponitur *umbra*, uti ap. Ciceron. Brut. c. 9, 7.

4. *de genu pugnat*] Noſter Ep. 66. Qui ſuccisis poplitibus in genua ſe excepit nec arma dimiſit. In certaminibus gladiatorum hoc ſaepe accidiſſe, per ſe patet, et ſtatuae hodieque exſtantes docent, inprimis gladiator nobilis Borgheſianus, ut vocant, quem e Corn. Nepot. Chabr. I, 1. expreſſum falſo putabat Leſſingius, ab Heynio meliora edoctus.

eſſe atque excellentiſſimos vult, fortunam illis cum qua exerceantur aſſignat? Ego vero non miror, ſi quando impetum capiunt dii ſpectandi magnos viros, colluctantes cum aliqua calamitate. Nobis interdum voluptati eſt, ſi adoleſcens conſtantis animi irruentem feram venabulo excepit, ſi leonis incurſum interritus pertulit: tantoque ſpectaculum eſt gratius, quanto id ho-
6 neſtior fecit. Non ſunt iſta, quae poſſunt deorum in ſe vultum convertere, ſed puerilia, et humanae oblectamenta levitatis. Ecce ſpectaculum dignum, ad quod reſpiciat intentus operi ſuo Deus: ecce par Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compoſitus, utique ſi et provocavit. Non video, inquam, quid habeat in terris Iupiter pulchrius, ſi convertere animum velit, quam ut ſpectet Catonem, iam partibus non ſemel fractis, ſtantem nihilominus inter ruinas publicas rectum.
7 Licet, inquit, omnia in unius ditionem conceſſerint, cuſtodiantur legionibus terrae, claſſibus maria, Caeſarianus portas miles obſideat: Cato, qua exeat, habet. Vnâ manu latam libertati viam faciet. ferrum iſtud, etiam civili bello purum et innoxium, bonas tandem ac nobiles edet operas. libertatem, quam patriae non potuit, Catoni dabit. Aggredere anime diu meditatum opus;

5. *honeſtior*] Sub principibus invaluit mos, ut equites atque ſenatores componerentur cum gladiatoribus. Senec. Ep. 106. Adſpice illos iuvenes, quos ex nobiliſſimis domibus in arenam luxuria coniecit. Qu. Natur. VII, 31, fin.

6. *operi ſuo*] mundo regendo et conſervando: *compoſitus*, luctans. *non ſemel*, Hiſpania ſubiugata, Pompeio in Pharſalia in fugam coniecto, moxque occiſo: deinde Scipione ad Thapſum in Africa ad internecionem uſque deleto.

7. *Caeſarianus — obſideat*] nam praemiſerat Caeſar Vticam cum equitatu M. Meſſallam ipſe eodem iter faciens. Hirtius de Bell. Afric. c. 86. 88. Ceterum de Catone cf. Plutarch. in eius vita.

opus; eripe te rebus humanis. Iam Petreius et Iuba 8
concurrerunt, iacentque alter alterius manu caesi. Fortis et egregia fati conventio, sed quae non deceat magnitudinem nostram! tam turpe est Catoni, mortem ab ullo petere, quam vitam. Liquet mihi, cum magno spectasse gaudio deos, quum iam ille vir, acerrimus sui vindex, alienae saluti consulit, et instruit discedentium fugam: dum etiam studia nocte ultima tractat, dum gladium sacro pectori infigit, dum viscera spargit, et illam sanctissimam animam, indignamque quae ferro contaminaretur, manu educit. [c] Inde crediderim fuisse 9
parum certum et efficax vulnus. non fuit Diis immortalibus satis, spectare Catonem semel: retenta ac revocata virtus est, ut in difficiliori parte se ostenderet. Non enim tam magno animo mors initur, quam repetitur. Quidni libenter spectarent alumnum suum, tam claro ac memorabili exitu evadentem? mors illos consecrat, quorum exitum et qui timent, laudant.

III. Sed iam procedente oratione ostendam, quam non sint, quae videntur, mala. Nunc illud dico, ista quae

c: *Inde — vulnus.* Noli haec reiicula putare: primo enim adspectu frigere videntur. Spectant ad sententiam, quam exponit, de gaudio, quo dii retentam ac revocatam virtutem spectaverint. Quae nisi advertas, a sciolo quopiam, nec a Seneca, haec profecta esse facile tibi persuadeas.

8. *Iam Petreius et Iuba — caesi*] Si Hirtium l. l. c. 93. 94. aliosque auctores audias, et M. Cato prius sibi ipsi manus intulit, quam Petreius et Iuba, et Petreius a Iuba, hic a servo, interfectus est. Diversa tamen narratio de his rebus fuisse videtur in antiquitate. *fortis — conventio* i. pactum inter ipsos de morte sibi invicem inferenda. *studia*, Platonis *Phaedonem*, de anima et immortalitate, legisse dicitur Plutarcho.

9. *retenta ac revocata — ostenderet*] Vulnus, quod sibi fecerat, obligatum resolvisse dicitur: inde *difficiliori parte* i. morte repetita.

Cap. III. Ordine dicendorum indicato, docet, quae aspera et adversa videantur pro ipsis esse, quibus accidant.

quae tu vocas aspera, quae adversa et abominanda, primum pro ipsis esse, quibus accidunt; deinde pro universis, quorum maior diis cura est, quam singulorum; post haec, volentibus accidere; ac dignos malo esse, si nolint. His adiiciam, fato ista fieri, et recte eadem lege bonis evenire, quâ sunt boni: persuadebo inde tibi, ne unquam boni viri miserearis. potest enim
2 miser dici, non potest esse. Difficillimum, ex omnibus quae proposui, videtur quod primum dixi: pro ipsis esse quibus eveniunt ista, quae horremus ac tremimus. Pro ipsis est, inquis, in exsilium proiici, in egestatem deduci liberos, coniugem efferre, ignominiâ affici, debilitari? Si miraris, hoc pro aliquo esse, miraberis quosdam ferro et igne curari, nec minus fame ac siti. Sed si cogitaveris tecum, remedii causa quibusdam et radi ossa et legi, et extrahi venas, et quaedam amputari membra, quae sine totius pernicie corporis haerere non poterant: hoc quoque patieris probari tibi, quaedam incommoda pro his esse, quibus accidunt, tam mehercules, quam quaedam quae laudantur atque appetuntur, contra eos esse, quos delectaverunt, simillima cruditatibus ebrietatibusque et ceteris, quae necant per

persuadebo] Haec pars in fine deest temporum iniuria. Tractavit tamen haec saepe alias: e. c. in Consol. ad Marciam.

2. *ignominia*] cf. ad de Ira I, 16, 2. *debilitari*, debilem esse, de membris vulneratis et confractis in usu est. Graev. ad Cicer. Agrar. II, 33. Hoc loco tamen de publica poena crudeli, qua quis unum alterumve corporis membrum amitteret, dictum esse puto. *extrahi venas* e. c. in varicibus vena aut excidītur, eximitur, aut aduritur: de qua varicum curandorum ratione duplici agit Celsus VII, 31. p. 493. sq. bip. Praefero Lipsianae interpretationi: *extrahi venas* i. e. sanguinem e venis, metonymia usitata, uti *poculum educi*. Agitur enim de duriore morbi curatione, uti de *ossibus*, scalpello purgandi causa ab inflammatione etc. *vasis*, et *telis*, e vulnere detractis. Consol. ad Marc. 22, 1. De Benef. V, 24, 3.

per voluptatem. Inter multa magnifica Demetrii nostri, 3
et haec vox est, a qua recens sum: sonat adhuc, et vibrat in auribus meis. „Nihil," inquit, „mihi videtur infelicius eo, cui nihil unquam evenit adversi." Non licuit enim illi se experiri. Vt ex voto illi fluxerint omnia, ut ante votum, male tamen de illo dii iudicaverunt; indignus visus est, a quo vinceretur aliquando fortuna, quae ignavissimum quemque refugit, quasi dicat: Quid ego istum mihi adversarium assumam? statim arma submittet. non opus est in illum tota potentia mea: levi comminatione pelletur. non potest sustinere vultum meum. Alius circumspiciatur, cum 4
quo conferre possimus manum: pudet congredi cum homine vinci parato. Ignominiam iudicat gladiator, cum inferiore componi: et scit eum sine gloria vinci, qui sine periculo vincitur. Idem facit fortuna, fortissimos sibi pares quaerit, quosdam fastidio transit. Contumacissimum quemque et rectissimum aggreditur, adversus quem vim suam intendat. Ignem experitur in 5
Mucio, paupertatem in Fabricio, exsilium in Rutilio, tormenta in Regulo, venenum in Socrate, mortem in Catone. Magnum exemplum, nisi mala fortuna, non inve-

3. *Demetrius*] Cynicus philosophus, qui Senecae temporibus floruit, de Benef. VII, 1, 2. 2, 1, 8, 2. Ep. 20. 62. etc. *magnum* eum appellat, *etiamsi maximis comparetur*. Praeclarum eius fragmentum exstat ap. Stobaeum Serm. VI. fin. p. 68. (213. Schow.). Cf. Fabricii Bibl. Graec. Vol. III. p. 515. Harl.

male — iudicaverunt] iniquam de eo tulerunt sententiam.

5. *Mucio*] Scaevola: e Livio notus est, II, 12. De *Rutilio* cf. ad Consol. ad Marc. 22, 2. et Athenaeus IV, 19. p. 255. ed. Schäfer. *tormenta in Regulo*: sequitur noster vulgarem narrationem e Cic. Offic. III, 26. Finib. V, 27. cet. notam. Totam tamen hanc historiam fabulosam et commentitiam esse primus docuit Palmerius in Exercitationibus, et quidem ad Appian. p. 147 et 152, historicis argumentis nixus: cui

invenit. Infelix est Mucius, quod dexterâ ignes hostium premit, et ipse a se exigit erroris sui poenas? quod Regem, quem armatâ manu non potuit, exustâ fugat? Quid ergo? felicior esset, si in sinu amicae
6 foveret manum? Infelix est Fabricius, quod rus suum, quantum a republica vacavit, fodit? quod bellum tam cum Pyrrho, quam cum divitiis gerit? quod ad focum coenat illas ipsas radices, et herbas, quas in [a] agro triumphalis senex vulsit? Quid ergo? felicior esset, si in ventrem suum longinqui litoris pisces, et peregrina aucupia congereret? si conchyliis superi atque inferi maris, pigritiam stomachi nauseantis erigeret? [b] si ingenti pomorum strue cingeret primae for-
7 mae feras, captas multa caede venantium? Infelix est Rutilius, quod qui illum damnaverunt, causam dicent

Cap. III. a. *in agro triumphalis* —. Lipsius sic repurgavit textum, eliminato τῷ *repurgando*, nonnullis MSS. adstipulantibus. Tacite probat I. M. Gesner., vir κριτικώτατος, ad Chrestomath. Plinian. p. 1050. (IV. edit.)

b. *si ingenti pomorum strue cingeret primae formae feras — venantium.* Lipsius intelligit de apris in convivio appositis, iisque ornatis strue pomorum, coll. ep. 110. Sed suspiciens lectionis veritatem coniecit: *opsoniorum*: me non probante. Ea enim, quae aprum cingere solent in convivio, opsonia non sunt (Horat. II, Sat. VIII, 6—8.). Fortasse scriptum erat: *hortorum* i. rapulorum, radicum etc. ex Horat. l. c. cf. Horat. II, Sat. IV, 16. de horti fructibus occurrit hortus. Illud: *multa caede venantium* spectat ad *primae formae* i. pulchritudinis et magnitudinis.

cui sententiae et Garvius (*Anmerkungen zum dritten Buche* Cic. de Off. p. 257. sq.) ut philosophus calculum suum recte adiecit.

6. *Fabricius — quod ad focum — vulsit*] Quae hic de F. narrat noster, alii (Cic. Caton. XVI. Plin. IX, 19, 26, 4. bip. Val. Max. IV, 3, 5. cet.) de Manio Curio tradunt; neque inde colligas, nostrum nomina virorum illorum coaevorum confudisse. Non enim ad historiam aliquam respexit noster, sed de tota vivendi ratione Fabricii, ut hominis, antiquos mores secuti, eiusdemque pauperis, retulisse putandus est. *aucupia* i. aves captas. Celsus II, 26. ubi et venatio de feris captis occurrit. *conchyliis*, ostreas dicit.

cent omnibus seculis? quod aequiore animo passus est se patriae eripi, quam sibi exsilium? quod Sullae dictatori solus aliquid negavit, et revocatus [c] non tantum retro cessit, sed longius fugit? Viderint, inquit, isti, quos Romae deprehendit felicitas tua. Videant largum in foro sanguinem, et supra Servilium lacum (id enim proscriptionis Sullanae spoliarium est) senatorum capita, et passim vagantes per urbem percussorum greges: et multa millia civium Romanorum, uno loco post fidem, immo per ipsam fidem trucidata. Videant ista, qui exsulare non possunt! Quid ergo? fe- 8
lix est L. Sulla, quod illi descendenti ad forum gladio submovetur, quod capita consularium virorum patitur [d] appendi, et pretium caedis per quaestorem ac tabulas publicas numerat? et haec omnia facit ille, qui

legem

c. *non tantum retro cessit* Vulgata eaque bona lectio, nec sollicitanda. Non tantum retro cessit, quaesiturus locum tutiorem, sed longius fugit a loco, ubi exsulabat, in ulteriora. Mox: *viderint*, *inquit* (Rutilius), *isti*, *quos* —. E codd. recepit Gronov. Antea: *Viderint*, *inquit hoc*.

d. *appendi*. Lipsio interprete: supra Servilium lacum affigi. Mihi quidem videtur ad capita proscriptorum Sullae, a percussoribus traditorum, quasi per trutinam, respexisse noster. *Ostendi*, quae diversa lectio est, explicationis causa a librario quopiam adiectum puto.

7. *Videant largum — trucidata*] Lacus Servilius erat in octava regione iuxta forum Romanum ad latus partemque Capitolii, quod spoliarium erat, i. locus ad trucidandos et spoliandos cives destinatus. Cic. pro Rosc. Amerin. 32. eandem crudelitatem Sullae tangit. De Clem. I, c. 12. *caedem multorum millium civ. R.* exagitat, qui septem millia habet. Plutarch. Sulla 30. Fuerant milites Crassi, quos etsi veniam a Sulla accepissent dedititii, tamen in Circo flaminio interfici iussit. Intelligi potest quoque de Praenestinis aliisque multis ab eo occisis. Plutarch. c. 32.

8. *gladio*] militum ante ac post comitantium *submovetur* populus: alias hoc fieri solebat a lictoribus virga. *pretium — numerat*: duo videlicet talenta (2500 thal.) Plut. Sull. c. 31. κἂν δοῦλος δεσπό-

legem Corneliam tulit! Veniamus ad Regulum! quid illi fortuna nocuit, quod illum documentum fidei, documentum patientiae fecit? Figunt cutem clavi, et quocunque fatigatum corpus reclinavit, vulneri incumbit, et in perpetuam vigiliam suspensa sunt lumina.
9 Quanto plus tormenti, tanto plus erit gloriae. Vis scire, quam non poeniteat hoc pretio aestimasse virtutem? Refice tu illum, et mitte in senatum: eandem sententiam dicet. Feliciorem ergo tu Maecenatem putas, cui amoribus anxio, et morosae uxoris quotidiana repudia deflenti, somnus per symphoniarum cantum, ex longinquo lene resonantium, quaeritur? Mero se licet sopiat, et aquarum fragoribus avocet, et mille voluptatibus mentem anxiam fallat: tam vigilabit in pluma, quam ille in cruce. Sed illi solatium est, pro honesto dura tolerare, et ad causam a patientia respicit: hunc voluptatibus marcidum, et felicitate nimia laborantem, magis his quae patitur vexat causa
10 patiendi. Non usque eo in possessionem generis humani vitia venerunt, ut dubium sit, an electione fati data, plures Reguli nasci, quam Maecenates velint. Aut si quis fuerit, qui audeat dicere, Maecenatem se quam

δεσπότην, κἂν πατέρα υἱὸς ἀνέλῃ. *Legem Corneliam* de Sicariis: sive maiestatis, in eum, qui maiestatem populi Rom. minuisset. cf. Pighius in Annal. ad a. DCLXXII. T. III, p. 260. sqq.

9. *Maecenatem*] Plin. N. H. VII, 52. febri perpetuae hoc tribuit, quod noster (h. l. et Ep. 114. post init.) zelotypiae in uxorem Terentiam et pulcherrimam et infidam, quippe ab Augusto amatam, assignat, et a Dion. Cass. LIV. 19 et LV, 7. memoratae. Cf. Meibomii vita Maecenatis. 1635. Lugdun. *aquarum fragoribus:* ad aquas et minutos Euripos spectat, qui per coenationes inprimis aestivos divitum et luxuriosorum deduci solebant. Quaest. Nat. III, 17. De Tranq. I. *cruce* i. machina lignea ferreis clavis praefixa et supplicio Reguli comparata; alias et *arca* Ep. 67. appellata. Hanc Gronovii explicationem praefero Lipsianae et Salmasianae (de Cruce p. 491.) de cruce sensu proprio.

quam Regulum nasci maluisse: idem iste, taceat licet, nasci se Terentiam maluit. Male tractatum Socratem iudicas, quod illam potionem publice mixtam, non aliter quam medicamentum immortalitatis obduxit, et de morte disputavit usque ad ipsam? male cum illo actum est, quod gelatus est sanguis, ac paulatim frigore inducto venarum vigor constitit? Quanto magis 11
huic invidendum est, quam illis quibus gemmâ ministratur, quibus exoletus omnia pati doctus, exsectae virilitatis, aut dubiae, suspensam auro nivem diluit? Hi quidquid biberint, vomitu remetientur tristes, et bilem suam regustantes: at ille, venenum laetus et libens hauriet. Quod ad Catonem pertinet, satis dictum est: summamque illi felicitatem contigisse, consensus hominum fatebitur. quem sibi rerum natura delegit, cum quo metuenda collideret. „Inimicitiae po- 12
„tentum graves sunt? opponatur simul Pompeio, Cae-„sari, Crasso. Grave est, a deterioribus honore an-„teiri? Vatinio postferatur. Grave est, civilibus bel-„lis interesse? toto terrarum orbe pro causa bona tam „infeliciter, quam pertinaciter, militet. Grave est, „sibi manus afferre? faciat. Quid per hoc consequar? „ut omnes sciant, non esse haec mala, quibus ego „dignum Catonem putavi."

10. *Terentiam*] uxorem Maecenatis supra memoratam, esse maluit ob mollitiem. *Male tractatum — constitit?* Cf. Platon. Phaedon. p. 264. sqq. T. I. bip.

11. *Quanto magis — diluit*] Divites eosque luxuriosos dicit, quibus vasa e gemma facta (de Benef. VII, 9. Cic. Verr. IV, 27. vas vinarium ex una gemma praegrandi) ministrat servus: quibus in poculis, aureis quae in manibus tenet puer s. eunuchus, nix diluitur vino. Ep. 78. Qu. Nat. IV, 13. *Hi quidquid — regustantes*: quum immodice biberint, evomunt, vomitu eiiciunt etc. Ep. 95. ante med. vinum omne vomitu remetiuntur.

12. P. *Vatinio* in petitione praeturae, scurrae et homini malo. cf. de Constant. Sap. c. 17, 3. Sunt haec verba rerum naturae i. Dei.

IV. Prospera in plebem ac vilia ingenia deveniunt: at calamitates terroresque mortalium sub iugum mittere, proprium magni viri est. Semper vero esse felicem, et sine morsu animi transire vitam, ignorare est rerum naturae alteram partem. Magnus es vir: sed unde scio, si tibi fortuna non dat facultatem exhibendae virtutis?
2 Descendisti ad Olympia: si nemo praeter te, coronam habes, victoriam non habes. Non gratulor tanquam viro forti, sed tanquam consulatum praeturamve adepto: honore auctus es. Idem dicere et bono viro possum, si illi nullam occasionem difficilior casus dedit, in qua
3 a unâ vim sui animi ostenderet: miserum te iudico, quod nunquam fuisti miser; transisti sine adversario vitam. Nemo sciet, quid potueris: ne tu quidem ipse. Opus est enim ad notitiam sui, experimento. quod quisque posset, nisi tentando non didicit. Itaque quidam ultro se cessantibus malis obtulerunt, et virtuti iturae in obscurum occasionem, per quam enitesceret, quaesierunt.
4 Gaudent, inquam, magni viri aliquando rebus adversis, non

Cap. IV. a. *unâ.* ne unam quidem occasionem habuit vim sui animi ostendendi. Lipsii itaque emendationem: *vivam* non admitto.

Cap. IV. Res adversae documenta sunt virtutis: nec ullus vir bonus magnusve esse aut dici potest, qui facultate aut occasione caruerit exhibendae virtutis. Quae igitur mala videntur, bona sunt, prout iis utaris.

morsu] ut Graec. δῆγμα de doloribus in usu est. Consol. in Marc. 7, 1. Cic. Disp. Tusc. IV, 7. *alteram partem* i. mala et incommoda.

2. *Descendisti*] ut certaturus, ἀγωνιστὴς, ideoque corona ex olea decoratus. Sed diversissimum est *τὸ κότινον ἀναιρεῖσθαι* s. *ἐξᾶψαι τὰ Ὀλύμπια*, victoriam olympicam adipisci: quae erat gloria apud Graecos maxima. Cic. pro L. Flacco. 31. Davis. ad Cic. Tusc. disp. I, 46. Petr. Faber Agonisticorum II, 16.

3. *virtuti iturae*] sine hac occasione se ostendendi, *in obsc.*

4. *Gaudent — adversis*] Vt ille Diogenes Cynicus, laudante Lipsio e Stobaeo (Serm. 106.

non aliter quam fortes milites bellis. [b] Triumpho ego mirmillonem sub C. Caesare de raritate munerum audivi querentem: „Quam bella," inquit, „aetas perit!" Avida est periculi virtus, et quo tendat, non quid passura sit, cogitat: quoniam et quod passura est, gloriae pars est. Militares viri gloriantur vulneribus, laeti fluentem meliori casu sanguinem ostentant. Idem licet fecerint, qui integri revertuntur ex acie, magis spectatur qui saucius redit. Ipsis, inquam, Deus consulit, quos 5
esse quam honestissimos cupit, quoties illis materiam praebet aliquid animose fortiterque faciendi: ad quam rem opus est aliqua rerum difficultate. Gubernatorem in tempestate, in acie militem intelligas. Vnde possum scire, quantum adversus paupertatem tibi animi sit, si divitiis diffluis? unde possum scire, quantum adversus ignominiam et infamiam, odiumque populare, constantiae habeas, si inter plausus senescis? si te inexpugnabilis, et inclinatione quadam mentium pronus favor sequitur? Vnde scio, quam aequo animo laturus sis orbi- 6
tatem, si, quoscunque sustulisti, vides? Audivi te quum alios consolareris: tunc conspexissem, si te ipse consola-

b. *Triumpho ego mirm.* reduxi e codd. Triumphus enim nomen est gladiatoris, eiusque nobilioris. cf. Martialis Epigram. 20. de spectaculis, T. I. p. 10. bip. Rubenius et Gronov. emendarunt: *Triumphum ego m.*

106. p. 492.), qui quum in casus quosdam adversos incidisset, exclamavit: εὖγε, ὦ Τύχη, ὅτι με ἀῤῥένως προέστηκας· ἐν δὲ τοῖς τοιούτοις καιροῖς καὶ τερετίζων ἀνεφαίνει. Euge, o Fortuna, quod viriliter me tractasti! Idem in huiusmodi casibus alta voce cantillabat. *Mirmillo* gladiatorum genus, cum Threce et Retiario componi solitum. Ernesti Clav. Cic. h. v. *laeti fluentem — ostentant*: i. ostentant sanguinem, ictum non mortiferum, non corpus mutilaturum, nec spem curationis haud aerumnosae adimentem: Gronovio interprete. *Meliori casu* i. e. in re gesta, quae felicior sibi honorificentiorque quam aliis fuit; *melior* i. q. clementior. Virg. Aen. XII, 179. 296.

tus esses, si te ipse dolere vetuisses. Nolite, obsecro vos, expavescere ista, quae dii immortales velut stimulos admovent animis! Calamitas virtutis occasio est. Illos merito quis dixerit miseros, qui nimia felicitate torpescunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners
7 detinet. Quidquid illis inciderit, novum veniet. magis urgent saeva inexpertos. grave est [c] tenerae cervici iugum. Ad suspicionem vulneris tiro pallescit: audaciter veteranus cruorem suum spectat, qui scit se saepe vicisse post sanguinem. Hos itaque Deus, quos probat, quos amat, indurat, recognoscit, exercet. eos autem quibus indulgere videtur, quibus parcere, molles venturis malis servat. Erratis enim, si quem indicatis ex-
8 ceptum: veniet ad illum diu felicem sua portio. Quisquis videtur dimissus esse, dilatus est. Quare Deus optimum quemque aut mala valetudine, aut aliis incommodis, afficit? Quare in castris quoque periculosa fortissimis imperantur? Dux lectissimos mittit, qui nocturnis hostes aggrediantur insidiis, aut [d] explorent iter, aut praesidium loco deiiciant. Nemo eorum qui exeunt, dicit, „Male de me imperator meruit:" sed, „Bene „iudicavit." Idem dicant quicunque iubentur pati timidis ignavisque flebilia: Digni visi sumus Deo, in quibus experiretur, quantum humana natura posset pati. Fugite delicias. fugite enervatam felicitatem, qua animi permadescunt, nisi aliquid intervenit, quod humanae sortis admoneat, velut perpetua ebrietate sopiti.
9 Quem specularia semper ab adflatu vindicarunt, cuius pedes

c. *tenerae* lectio codd. alii: *ferre*, ex quo Lipsius fecit: *ferae* i. non cicuri.

d. *explorent iter*: bene se habet. Alii: *explorent interdum*: unde Lipsius fecit: *interdiu*, ut nocturnis opponatur insidiis. Noster nat. qu. I. praef. §. 8. videbis — equitem modo ulteriora

9. *Quem specularia*] fenestrae e lapide speculari fieri solitae apud Veteres: Lapis specularis est nostrum *Marien-*

pedes inter [e] fomenta subinde mutata tepuerunt, cuius coenationes subditus et parietibus circumfusus calor temperavit, hunc levis aura non sine periculo stringet. Quum omnia, quae excesserunt modum, noceant; periculosissima felicitatis intemperantia est. Movet cerebrum, in vanas mentem imagines evocat, multum inter falsum ac verum mediae caliginis fundit. Quidni satius sit, perpetuam infelicitatem quae advocat ad virtutem sustinere, quam infinitis atque immodicis bonis rumpi? Levior [f] ieiunio mors est: cruditate dissiliunt. Hanc itaque rationem dii sequuntur in bonis viris, quam in discipulis suis praeceptores: qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior spes est. Numquid tu invisos esse Lacedaemoniis liberos suos credis, quorum experiuntur indolem publice verberibus admotis? ipsi illos

explorantem. Exploratum autem eunt h. l. iter hostium, ideoque lectissimis utitur in hoc imperator.

e. *fomenta — mutata.* Omnium fere codd. lectio. cf. de vita beat. C. II. Lipsius uno alterove cod. motus *tegmenta* emendat, reiectis τοῖς *subinde mutata*, bene tamen a Gronovii nota ipsius Lipsii ad ep. 66., ideoque κατ' ἄνθρωπον repulsus.

f. *ieiunio* (i. per ieiunium, inediam) e codd. Lipsius em. *e ieiunio.* Antea: *ieiuno.* mox: *cruditate dissiliunt* i. qui ex intem-

rienglas (Fraueneis) ad selenitas pertinens, qui in laminas, s. orbes diffinditur et hodieque fenestris inservit. cf. Plin. N. H. XXXVI, 22. s. 44. ibiq. Hard. quocum Gesn. ad Chrest. Plin. p. 433. sq. post Pancirollum de rebus deperditis tit. b. non amplius exstare putat. Usum vitreorum fenestris insertorum apud Veteres incognitum fuisse satis constat. Quando vero invaluerit, nondum liquet. *cuius coenationes — temperavit.* Senecae temporibus tubi parietibus impressi, per quos circumfunderetur calor, qui summa et ima foveret aequaliter. Ep. 90. Hodieque apparent in thermarum ruinis. Scilicet e focis subter coenationes institutis tubi s. fistulae per parietes directae calorem circumtulerunt. A Winkelmanno uberius in Epp., nisi fallor, ad Bianconum haec exposita legi, de iis differente, quae in Herculanensibus detecta sunt.

10. *Numquid — admotis*] ad aram Dianae Orthiae. Res est

patres adhortantur, ut ictus flagellorum fortiter perferant, et laceros ac semianimes rogant, perseverent vulnera praebere vulneribus. Quid mirum, si dure gene-
11 rosos spiritus Deus tentat? nunquam virtutis molle documentum est. Verberat nos et lacerat fortuna? patiamur. non est saevitia: certamen est. quo saepius adierimus, fortiores erimus. Solidissima pars est corporis, quam frequens usus agitavit. Praebendi fortunae sumus, ut contra ipsam ab ipsa duremur. Paulatim nos sibi pares faciat. contemtum periculorum assiduitas periclitandi dabit. Sic sunt nauticis corpora ferendo mari dura: agricolis manus tritae: ad excutienda tela militares lacerti valent: agilia sunt membra cursoribus. Id in quoque solidissimum est, quod exercuit. Ad con-
12 temnendam malorum potentiam, animus patientia pervenit: quae quid in nobis efficere possit, scies, si adspexeris, quantum nationibus nudis et inopia fortioribus, labor praestet. Omnes considera gentes, in quibus Romana pax desinit: Germanos dico, et quidquid circa Istrum vagarum gentium occursat. Perpetua illos hiems, triste coelum premit, maligne solum sterile sustentat, imbrem culmo aut fronde defendunt, super durata

perantia et filia eius cruciatae pereunt, mortem sentiunt toto corpore, membris dissolutis et quasi abiunctis, h. e dissiliunt. Bene sic inventum Lipsii: *difficilis* aut *dissimilis* emendantis e: *dissilit*, quod nusquam in codd. compareat, reiecit Gronov.

est notissima e Cic. Tusc. II, 20. Pausan. III, 16. p. 402. 403. T. I. Facii. Tertulliani (ad Martyr. c. IV.) adeo tempore adhuc floruit haec *διαμαστίγωσις*, i. e. flagellatio, uti ille interpretatur. *ipsi patres illos* —. Tertullian. propinquos addit; et Martialis matres adhortantes.

12. *Germanos dico etc. — sustentat*] Sermonem esse de iis Germanis, Dacibus etc. qui circa Danubium habitarent, manifestum est. Inprimis tractum illum circa silvam nigram hic intelligas etiamnunc horridum et incultum. Feros Americae habitatores hic descriptos putaveris. Mitior tamen populorum ad Rhenum Visurgimque habitantium conditio fuit, Caesare et Tacito auctoribus.

rata glacie stagna persultant; in alimentum feras captant. Miseri tibi videntur? nihil miserum est, quod 13
in naturam consuetudo perduxit. paulatim enim voluptati sunt, quae necessitate coeperunt. Nulla illis domicilia, nullae sedes sunt, nisi quas lassitudo in diem posuit; vilis, et hic quaerendus manu, victus; horrenda iniquitas coeli, intecta corpora: hoc quod tibi calamitas videtur, tot gentium vita est. Quid miraris bonos viros, 14
ut confirmentur, concuti? Non est arbor solida, nec fortis, nisi in quam frequens ventus incursat: ipsa enim vexatione constringitur, et radices certius figit. Fragiles sunt, quae in aprica valle creverunt. Pro ipsis ergo bonis viris est, ut esse interriti possint, multum inter formidolosa versari, et aequo animo ferre quae non sunt mala, nisi male sustinenti.

V. Adiice nunc, quod pro omnibus est, optimum quemque, ut ita dicam, militare, et edere operas. Hoc est propositum Deo, quod sapienti viro, ostendere haec quae vulgus appetit, quae reformidat, nec bona esse nec mala: apparebunt autem bona esse, si illa non nisi bonis viris tribuerit; et mala esse, si malis tantum irrogaverit. Detestabilis erit caecitas, si nemo oculos perdiderit, nisi cui eruendi sunt. Itaque careant luce Ap-
pius et Metellus. Non sunt divitiae bonum. Itaque 2
habeat

Cap. V. Bono viro incommoda quoque tamquam bona eveniunt, ut omnibus bonum exemplum praebeat.

tribuerit — irrogaverit] sibi opponuntur: tribuo aliquid boni, et irrogo i. impono ut onus, multam, supplicium. Sub Caesaribus demum haec re irrogare vis increbuit. *Appius* Claudius re et nomine Coecus, Pyrrhi tempore. Liv. IX, 29. *L. Metellus* Pontifex, bis Consul, Dictator, triumphalis, primo Punico bello. cf. de Brevit. vit. XIV, 2. Plin. N. H. VII, 45. bip. — „Orbam luminibus exegit „senectam, amissis incendio, „quum Palladium raperet ex „aede Vestae" —.

habeat illas et Ellius leno: ut homines pecuniam quum in templis consecraverint, videant et in fornice. Nullo modo magis potest Deus concupita traducere, quam si illa ad turpissimos defert, ab optimis abigit. „At iniquum est, bonum virum debilitari, aut configi, aut alligari; malos integris corporibus solutos ac delicatos „incedere.“
3 Quid porro? non est iniquum, fortes viros arma sumere, et in castris pernoctare, et pro vallo obligatis stare vulneribus: interim in urbe securos esse, [a] percisos et professos impudicitiam? Quid porro? non est iniquum, nobilissimas virgines ad sacra facienda noctibus excitari, altissimo somno inquinatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diem saepe consulitur, quum illo tempore vilissimus quisque, aut in campo otium suum oblectet, aut in popina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idem in hac magna republica fit: boni viri laborant, impendunt, impenduntur, et volentes quidem: non trahuntur a fortuna, sequuntur illam, et aequant gradus. si scissent, antecessissent.
4 Hanc quoque animosam Demetrii fortissimi viri vocem audisse

Cap. V. a. *percisos* praetulit Lipsius e Martial. IV, 48. XII, 35, 2. Percidere, praecidere. percisus, praecisus secum confunduntur. Nec viris doctis satis convenit de vi usuque harum vocum in re obscoena.

2. *Ellius*] homo merito aliâs ignotus, quippe cuius vita et quaestus circa *fornicem* (Bordell) versabatur. *ut homines — consecraverint*, de pecunia et donariis statuisque deorum dearumque ex auro argentoque confectis iisque in templis sacratis intelligas. *traducere*, contemtui et ludibrio exponere: v. ad de Ira I, 6, 1. *debilitari*, membris capi, *configi* in cruce clavis et *alligari* funibus.

3. *nobilissimas virgines*] Vestales, quibus ignis aeterni conservatio et sacra Vestae atque Bonae Deae curae erant. Legebantur autem a pontifice maxime e nobilitate, magno semper honore Romae habitae. cf. Aul. Gell. I, 12. etc. *campo* Martio, ambulando, garriendo, ludendo pila etc. *impendunt* sua, *impenduntur* id est: pro patria occiduntur.

4. De *Demetrio* consulas not. ad III, 3.

audisse me memini: „Hoc unum," inquit, „dii immortales, de vobis queri possum, quod non ante mihi voluntatem vestram notam fecistis. Prior enim ad ista venissem, ad quae nunc vocatus adsum. Vultis liberos sumere? illos vobis sustuli. Vultis aliquam partem corporis? sumite. Non magnam rem promitto. cito totum relinquam. Vultis spiritum? Quid ni? nullam moram faciam, quo minus recipiatis, quod dedistis. a volente feretis, quidquid petieritis. Quid ergo est? maluissem offerre, quam tradere. Quid opus fuit auferre? accipere potuistis. Sed ne nunc quidem auferetis: quia nihil eripitur, nisi [b] retinenti. Nihil cogor, nihil patior invitus, nec servio Deo, sed assentio: eo quidem magis, quod scio omnia certâ et in aeternum dictâ lege decurrere." Fata nos du- 5
cunt, et quantum cuique restet, prima nascentium hora dispofuit. Causa pendet ex causa, privata ac publica longus ordo rerum trahit. Ideo fortiter omne ferendum est: quia non, ut putamus, incidunt cuncta, sed veniunt. Olim constitutum est, quid gaudeas, quid fleas: et quamvis magna videatur varietate singulorum vita distingui, summa in unum venit: accepimus peritura perituri. Quid ita indignamur? quid querimur? 6
ad hoc parati sumus. Vtatur, ut vult, suis natura corporibus: nos laeti ad omnia et fortes cogitemus, nihil perire de nostro. Quid est boni viri? praebere se fato. Grande solatium est, cum universo rapi. Quidquid est quod nos sic vivere iussit, sic mori: eadem necessitate et deos alligat. irrevocabilis humana pariter ac divina cursus vehit. Ille ipse omnium conditor ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur: semper paret, semel iussit. „Quare tamen Deus tam iniquus in distributione 7
„fati

b. *retinenti*. Bene se habet. Triller tamen Obss. II, 23. p. 140. emend. non male: *renitenti*.

6. *scripsit fata*] i. leges in aeternum dixit, scripsit.

„fati fuit, ut bonis viris paupertatem, vulnera, et acerba funera adscriberet?“ Non potest artifex mutare materiem: haec passa est. Quaedam separari a quibusdam non possunt, cohaerent, individua sunt. Languida ingenia, et in somnum itura, aut in vigiliam somno simillimam, inertibus nectuntur elementis: ut efficiatur vir cum cura dicendus, fortiore fato opus est. Non erit illi planum iter: sursum oportet ac deorsum eat, fluctuetur, ac navigium in turbido regat. contra fortu-
8 nam illi tenendus est cursus. Multa accident dura, aspera, sed quae molliat et complanet ipse. Ignis aurum probat, miseria fortes viros. Vide quam alte ascendere debeat virtus: scies illi non per secura vadendum esse.

Ardua prima via est, et qua vix mane recentes
Enitantur equi: medio est altissima caelo:
Vnde mare et terras ipsi mihi saepe videre
Fit timor, et pavida trepidat formidine pectus.
Vltima prona via est, et eget moderamine certo.
Tunc etiam, quae me subiectis excipit undis,
Ne ferar in praeceps, Tethys solet ipsa vereri.

Haec

7. *Non potest — passa est*] Stoicum decretum: cf. Nat. Qu. I. praef. §. 2. 3. et fin. Diog. Laert. VII, 134. ubi Menag. Senec. Ep. 65. laudat: Dicunt, ut scis, Stoici nostri, duo esse in rerum natura, ex quibus omnia fiant: causam et materiam. Materia iacet iners: res ad omnia parata; cessatura, si nemo moveat. Causa autem, id est, Ratio, materiam format, et quocunque vult, versat. Plura dedit Lipsius in Physiolog. Stoic. II, 4. Tiedemann. *Geist d. spec. Philos.* II, p. 440. sqq. Materia igitur *passa est*, ut formaretur in id, quod fieri potuit. Illustratur nunc hoc dogma exemplis. *elementis.* cf. de Ira II, 18. 19. *cum cura* i. laude et gloria: de Benef. IV, 1, 1. *fortiore — est*, quod originem duxit ex elementis melioribus.

8. Versus noti exstant ap. Ovid. Metam. II, 63. sqq. de Phaethonte. (1. *recentes* quippe Oceano loti ambrosiaque assumta, ideoque quiete usi. 3. ex qua altitudine cunctor prae timore despicere in im. 5. *ultima* pars viae demergit

et

Haec quum audisset ille generosus adolescens, „Placet," 9
inquit, „via. escendo. est tanti per ista ire casuro." Non desinit acrem animum metu territare:

Vtque viam teneas, nulloque errore traharis,
Per tamen adversi gradieris cornua Tauri,
Aemoniosque arcus, violentique ora Leonis.

Post haec ait: Iunge datos currus! his quibus deterreri me putas, incitor: libet illic stare, ubi ipse sol trepidat. humilis et inertis est, tuta sectari: per alta virtus it.

VI. „Quare tamen bonis viris patitur aliquid mali Deus fieri?" ille vero non patitur. Omnia mala ab illis removit, scelera et flagitia, et cogitationes improbas, et avida consilia, et libidinem caecam, et alieno imminentem avaritiam: ipsos tuetur ac vindicat. Numquid hoc quoque a Deo aliquis exigit, ut bonorum virorum etiam sarcinas servet? remittunt ipsi hanc Deo curam: externa contemnunt. Democritus divitias proiecit, onus

et inclinat, quum sol est in occasu. 7. Ipsa Tethys Oceani uxor excipit Phoebum, i. descendit Phoebus in mare, occidit sol. Desumta est haec fictio e vita heroum amicum convenientium aut e bello regredientium ab ancillis lotorum et ministratorum.) *ille generosus adolescens*, Phaethon.

9. *Haec quum — casuro*] Senecae sunt, non Ovidii. *Non desinit* Phoebus *acrem animum* Phaethontis. Sequentes tres versus ibidem exstant 79. sq. Signa tria e Zodiaco, tauri, sagittarii (arcus sagittarii haemonii s. Centauri Thessalia (Haemonia) orti) et leonis Phaethonti obvia in itinere suo. *Post haec ait — it.* Et haec Senecae, non poetae, sunt. Apud poetam enim Phaethontis responsio mittitur. Tales explicationes saepe adiicit noster versibus, quos e poetis adduxerat.

Cap. VI. Alios pati mala, ut doceant viri boni, et ipsis discendum est, ea bene pati: pati enim sunt in exemplar.

1. *Omnia mala*] quae proprie sic dici merentur. *avida consilia*, avidam cupiditatem, de Brevit. vit. III, 3. fin. ambitionem etc. *Sarcinas*, externa illa, opes, divitias, honores etc. vocat. *Democritus* Abderita ille celeberrimus Antiquitatis philosophus, qui flor.

onus illas bonae mentis existimans: quid ergo miraris, si id Deus bono accidere patitur, quod vir bonus ali-
2 quando vult sibi accidere? „Filios amittunt viri boni." quidni, quum aliquando et ipsi occidant? „In exsilium „mittuntur." quidni, quum aliquando ipsi patriam non repetituri relinquant? „Occiduntur." quidni, quum aliquando ipsi sibi manus afferant? „Quare quaedam „dura patiuntur?" ut alios pati doceant: nati sunt in
3 exemplar. Puta itaque Deum dicere: „Quid habetis, quod de me queri possitis vos, quibus recta placuerunt? Aliis bona falsa circumdedi, et animos inanes velut longo fallacique somnio lusi. auro illos argento et ebore ornavi: intus boni nihil est. Isti, quos pro felicibus aspicitis, si non, quâ occurrunt, sed quâ latent, videritis, miseri sunt, sordidi, turpes, ad similitudinem parietum suorum extrinsecus culti. Non est ista solida
4 et sincera felicitas: crusta est, et quidem tenuis. Itaque dum illis licet stare, et ab arbitrium suum ostendi, nitent et imponunt: quum aliquid incidit, quod disturbet ac detegat, tunc apparet, quantum altae ac verae foeditatis alienus splendor absconderit. Vobis dedi bona certa, mansura: quanto magis versaveritis, et undique inspexeritis, meliora maioraque. Permisi vobis, metuen-

flor. post Ol. 72. Quae hic noster tradit, a P. Baylio (Diction. hist. et crit. T. II. Art. Démocrite, p. 269 sq.) neglecta esse miror. Fuit autem diversa traditio de hac re: aliis Democritum referentibus utcunque patrimonium suum neglexisse; (Cic. de finib. V, 29. Horat. Epp. I, 12, 12. Athenaeus IV, 20. p. 254. ed. Schäfer. Mitto plures.) aliis diviso cum fratribus patrimonio exiguam sibi partem elegisse (Diog. Laert. IX, 35. Aelian. V. H. IV, 20.): a quibus noster prorsus discessit, nescio quem secutus.

3. *crusta — tenuis*] manet in similitudine a parietibus desumta, quos marmore vario etc. distinctos ornatosque fuisse constat. conf. Athenaeum IV, 13. p. 226. Schäf.

tuenda contemnere, cupiditates fastidire. non fulge-
tis extrinsecus: bona vestra introrsus obversa sunt. Sic
mundus exteriora contemsit, spectaculo sui laetus. In-
tus omne posui bonum: non egêre felicitate, felicitas
vestra est. „At multa incidunt tristia, horrenda, dura 5
„toleratu!" Quia non poteram vos istis subducere, ani-
mos vestros adversus omnia armavi. Ferte fortiter:
hoc est, quo Deum antecedatis. ille extra patientiam
malorum est, vos supra patientiam. Contemnite pau-
pertatem: nemo tam pauper vivit, quam natus est. Con-
temnite dolorem: aut solvetur, aut solvet. Contemnite
fortunam: nullum illi telum quo feriret animum, dedi.
Contemnite mortem: quae vos aut finit, aut transfert.
Ante omnia cavi, ne quis vos teneret invitos: patet exi- 6
tus. Si pugnare non vultis, licet fugere. Ideoque ex
omnibus rebus, quas esse vobis necessarias volui, nihil
feci facilius, quam mori. Prono animam loco posui:
trahitur. Attendite modo, et videbitis, quam brevis
ad libertatem, et quam expedita ducat via. Non tam
longas in exitu vobis, quam intrantibus, moras posui:
alioqui magnum in vos regnum fortuna tenuisset, si ho-
mo tam tarde moreretur, quam nascitur. Omne tem- 7
pus, omnis vos locus doceat, quam facile sit renuntiare
naturae, et munus suum illi impingere. Inter ipsa alta-
ria et solemnes sacrificantium ritus, dum optatur vita,
mortem condiscite. Corpora opima taurorum exiguo
concidunt vulnere, et magnarum virium animalia huma-
nae

4. *mundus — contemsit*] ubi vacuum et infinitum est.

5. *quo Deum antecedatis*] quatenus nulla mala pati potest: vos vero pati potestis, at supra ea vos tollendo hac parte deum anteceditis. *solvet* vos. *aut finit* in nihilum redactos, *aut transfert* in alium mansuros.

6. *trahitur*] lapsuram sponte, nisi identidem trahatur. Hoc fit, quum reciprocamus. Acumen in hoc loco facile intelliges. Ceterum cf. de Ira III, 15.

nae manus ictus impellit. tenui ferro commissura cervicis abrumpitur: et quum articulus ille, qui caput collumque connectit, incisus est, tanta illa moles corruit.
8 Non in alto latet spiritus, nec utique ferro eruendus est: non sunt vulnere impresso penitus scrutanda praecordia: in proximo mors est. Non certum ad hos ictus destinavi locum: quacunque pervium est. Ipsum illud quod vocatur mori, quo anima discedit a corpore, brevius est, quam ut sentiri tanta volocitas possit. Sive fauces nodus elisit; sive spiramentum aqua praeclusit; sive in caput lapsos subiacentis soli duritia comminuit; sive haustus ignis cursum animae remeantis interscidit: quidquid est, properat. Ecquid erubescitis? quod tam cito fit, timetis diu?

DE

DE
TRANQVILLITATE ANIMI
LIBER VNVS
AD ANNAEVM SERENVM.

ARGVMENTVM.

Epistola Sereni praemittitur ad Senecam, cui statum animi sui queruli et morosi vacillantem, ideoque a tranquillitate quam maxime alienum queritur: petit deinde, ut sibi succurrat laboranti. C. I. *Cui proinde suadet Seneca, ut quum satis sanus sit, sed sanitati parum assueto similis, fidem sibi ipsi habeat, et recta ire via se credat, siquidem ad veram animi tranquillitatem, εὐθυμίαν pervenire velit. Iam ut ostendat in universum, quomodo eam consequi quis possit, describit vitium, de quo questus erat Serenus.* C. 2. *Contra hoc taedium sive fastidium (hic enim morbus ille est) consilium dat, ut actione rerum et Reipublicae tractatione hoc morbo laborantes utantur, saltem otium rebus misceant, sive, si quando tempora turbulentiora incidant, plus otio ac literis vindicent; quamvis Athenodoro contra nitente.* C. 3. *Necessarium tamen ante omnia est ad negotia euntibus, primum ut nosmetipsos noscamus, deinde negotium, denique homines, quorum causa, aut quibuscum agendum est. In nobis aestimandae sunt vires, quid et quatenus possimus, neque ultra tendamus. Deinde in negotiis consideremus, an nos iis pares simus gerendis. Tandem in hominibus, an digni sint labore nostro atque temporis impendio.* C. 4. 5. 6. *Ad tranquillitatem porro animi multum valet amicitia fidelis et dulcis, quae oblectamento sit: vitetur tamen amicus morosus, ingenio tristi, omnia accusans. Altera tamen parte sunt, quae hanc tranquillitatem impediant: ac primum quidem patrimonia, quae si modica sint, virtuti et vitae tranquillae sufficiunt, ampla efficiunt: quapropter ea intra certum modum sunt coercenda, ut tranquillius et securius vivas. Mediocritas autem est optima.* C. 8. *Verae divitiae tantummodo parsimonia et continentia acquiruntur: ideoque luxui resistendum, etiam in utilibus vitae instrumentis, ut bibliotheca et libris.* C. 9. *Deinde et incommodum vitae genus toleran-*

randum est, ne officiat tranquillitati: molestiae enim in omni vita interveniunt, quae tamen tum labore et consuetudine molliuntur et vincuntur, tum aspectu alienae sortis saepe tua deterioris. Accedit, quod cuique vitae generi suae voluptates et incommoda sint. Tum cupiditates non longe mittendae sunt, sed ad propinqua, quae ad pedes sunt et facilia ad prehendendum. C. 10. *Iam sequitur praeclara disputatio de aequanimitate et constantia sapientis in usum proficientis et tironis. Summa capita sunt haec: Sapientem contemnere mortem, vel saltem pro re indifferenti habere: ei nihil inopinati accidere debere nec posse, ideoque in eum non cadere illud: hoc non putavi. Sapientis esse, omnia praecipere et praevidere quasi futura, tam mala quam bona. Exempla virorum illustrium et excellentium ex alto cadentium et a fortuna desertorum.* C. 11. *Ideoque in supervacuis non est laborandum, neque, quantum potest, in alienis, quorum nimia curiositas et πολυπραγμοσύνη est vitanda. Multa enim agenti et agere captanti tum inconstantia rerum cogitanda, tum pertinacia atque levitas evitanda est: h. e. nec assidue in vita mutes, nec si male elegeris, praefracte inhaereas. Si tamen adversa incidant, ea benigne interpreteris et aequo ac paene hilari oculo adspicias. Exempla.* C. 12. 13. 14. *Quum denique nihil proficiat, privatae tristitiae causas abiecisse, nisi et publicae removeris, odium generis humani abiiciendum est, et fastidium rerum humanarum fugiendum. Ideirco vanitates humanae neque irrideri, neque fleri, sed potius aequo animo ferri debent, nec nos bonorum exitus mali contristare. Alia sollicitudinum non mediocris materia est simulatio et anxia sui observatio: Solitudo et conversatio sunt prudenter miscendae. Otium sapientis et vita privata.* C. 15.

Liber hic non dubie utilis et tum materia tum tractatu insignis est, etsi ordinem universi labare putat Lipsius idque iniuria temporum aut exscriptorum. Sed si cogitasset, esse magis e p i s t o l a m, *quam tractationem sive disputationem artificiosam et eam continuam, atque e Rhetoricae regulis elaboratam, fortasse sententiam suam mitigasset. Vbi enim ordinem migrasse nobis videtur Seneca, ibi vero poetarum quasi lyricorum more quaedam negligit, quaedam leviter perstricta, ut notiora, omittit, abreptus studio graviora, quae animum eius pungunt, efferendi, quaedam verbo tantum et obiter attingit, sive quod alias iam tractaverit, sive quod per transennam et strictim erant percurrenda. Accedit, quod particulas transitus et nexus parum curat. Praefracte tamen haudquaquam obnitar Lipsii indicio, postremis ferme verbis Senecae nixi, ideoque putantis: in fine claudere, et partitionem, qua se probaturum promiserat, quae tueri tranquillitatem possint et restituere, interiisse.*

Liber

Liber scriptus est ad Annaeum Serenum, praefectum vigilum Neronis, quem nuper interemtum esse esu fungorum tradit Plin. Nat. Hist. XXII, 47. bip. *Certe inter amicos interiores Senecae fuit et Tacito teste*, Annal. XIII, 13. *ubi Senecae familiaris audit. Ante Senecam obiisse*, Ep. 63. fin. *docet, et eum Seneca multo minorem. cf. de eo* Harduin. *ad* Plin. l. l. T. IV. p. 209. *Singulari autem et παραδόξῳ modo libri introitus et occasio exponitur, epistola Sereni ad Senecam praemissa. Dialogum enim hunc esse, quod voluit Gronovius, mihi persuadere non possum, tenore orationis repugnante. Vnicum, ut opinor, exemplum hac in re est; nec, quod Lipsio placuit iam a Gronovio recte ideo repressō, familiare est Senecae, πρόφασιν sive occasionem scripti interdum figurate proponere, et dilatare, atque ita ad rem venire. Vellem hoc docuisset Vir doctissimus. Ceterum nec mirus videbitur hic tractationis modus, quod epistola amici, sive vera sive ficta sit, foras data, consilium suum de Tranquillitate Animi comparanda cum hominibus communicet: si modo primum reputemus, Serenum eius amicum fuisse, et eum multo minorem, deinde honori esse debuisse ei, a Viro summopere aestimato in viam rectam deduci et immortalitate donari. Nec refragabor, si quis contendat, post Sereni demum mortem hunc librum editum fuisse: etsi hoc mirationem certe facere potest, quod ne minima quidem militaris vitae, quam agebat Serenus, mentio iniecta sit. Saltem nullum satis certum vestigium temporis, quo scriptus sit liber, mihi comparuit. Quamquam Lipsio secus videbatur, ut qui primo capite libri semetipsum alloqui Senecam putans initio reditus eius ab exsilio, cum ad aulam et Neroni instituendo admotus esset, librum assignabat.*

Primus de Tranquillitate Animi non scripsit Seneca, quandoquidem iam ante eum exstiterunt, qui hoc caput e philosophia morali desumtum singularibus commentariis pertractandum sumsissent. Ac primo quidem loco memorandus est hoc nomine Democritus, *Abderita:* cf. ad II, 5. *Non ita longe post secutus est deinde* Hipparchus, *Pythagoricus, Lysidis coaevus, circa Epaminondae tempora; scripsit librum περὶ εὐθυμίας, e quo fragmentum praeclarum occurrit apud* Stobaeum Serm. 106. *cf. Fabricii Bibl. Gr.* Vol. I. p. 847 sq. Harl. *Vt omnia porro scripta* Panaetii, *Stoici, magni aestimata sunt in antiquitate, ita liber eius περὶ εὐθυμίας a* Diog. Laert. IX, 20. *(Panaetius tradidit quoque in hoc libro, et Xenophanem, ut sapientem, propriis manibus suis filios suos sepelivisse, et Anaxagoram) haud minore honore dignus habitus est. Cf. Fabric.* Vol. III. p. 567 sqq. *Exstat etiamnunc ex iis, qui post Senecam scripsere, potissimum* Plut-

archi liber de Tranquillitate animi, dignus qui contendatur. Multi praeterea fuerunt, qui et hunc locum philosophiae moralis in libris suis de fato, de casibus, περὶ τῆς ἀπαθείας etc. ut Teles, pythagoreus, al. tractarent.

I.

Inquirenti mihi in me quaedam vitia apparebant, [a] Seneca, in aperto posita, quae manu prenderem: quaedam obscuriora, et in recessu: quaedam non continua, sed ex intervallis redeuntia, quae vel molestissima dixerim, ut hostes vagos, et ex occasionibus assilientes, per quos neutrum licet, nec tanquam in bello paratum esse, nec tanquam in pace securum. Illum tamen habitum in me maxime deprehendo (quare enim non verum, ut medico, fatear?) nec bona fide liberatum iis, quae timebam et oderam, nec [b] rursus obnoxium.
2 In statu ut non pessimo, ita maxime querulo et moroso positus sum: nec aegroto, nec valeo. Non est quod dicas, omnium virtutum tenera esse principia, tempore ipsis duramentum et robur accedere. Non ignoro, etiam

Varietas Lectionis.

Cap. I. a. *Seneca.* Fere omnium est librorum ap. Gruter. lectio. Erasmus e suo, ut videtur, dedit: *Serene.* Muretus vero, nescimus, e libro siculo, an e coniectura, fecit: *retecta*, quod non multum abest Casp. Barthius in Adversar. 32, 7. p. 1474. quin probet. Gronovius tandem nostram lectionem bene reduxit, quippe qui hunc librum in Dialogis a Quinctiliano attributis Senecae esse putavit. Cf. Argumentum.

b. *rursus.* Lipsius emendare voluit: *prorsus*, contra sententiam Sereni, qui media conditione se uti queritur.

Animadversiones.

Cap. I. Annaeus Serenus amicum Senecam consulit de animi sui statu, quem explicat, inquieto, moroso ac fluctuanti, sibique ut consilio succurrat, petit.

§. 1. *Illum tamen — obnoxium*] Fluctuantem illum statum, quem proxime descripserat, *nec bona fide*, ita ut vitiis funditus deletis curatio sincera ac perfecta sit. *nec rursus* i. altera ex parte expositum.

2. *Non ignoro* etc.] Respondet proximae obiectioni: non

iam quae [c] in speciem laborant, dignitatem dico, et
eloquentiae famam, et quidquid ad alienum suffragium
venit, morâ convalescere: et quae veras vires parant,
et quae ad placendum fuco quodam subornantur, ex-
spectant annos, donec paulatim colorem diuturnitas
ducat: sed ego vereor, ne consuetudo, quae rebus af-
fert constantiam, hoc vitium in me altius figat. Tam 3
bonorum quam malorum longa conversatio amorem in-
duit. Haec animi inter utrumque dubii, nec ad recta
fortiter, nec ad prava vergentis, infirmitas qualis sit,
non tam semel tibi possum quam per partes ostendere.
Dicam quae accidant mihi: tu morbo nomen invenies.
Tenet me summus amor parcimoniae, fateor. placet non
in ambitionem cubile compositum, non [d] ex arcula pro-
lata vestis, non mille ponderibus aut tormentis splen-

c. *in speciem laborant.* Omnium codd. ap. Grut. lectio, praeter unicum Colon. cod., qui habet: *in spem*, e compendio scribendi ortum. *Dignitas*, eloquentiae fama etc. *laborant in speciem*, omnia agunt, ut quando splendescant, atque in oculos hominum incurrant. Sic bene locum expedit Gron., Lipsium et Casp. Barthium refutans, locis multis ad usum τοῦ *laborare in aliquid* adductis, Quinct. 8, 2. Seneca de Ira III, 41, 2. de brev. vit. c. 19, 3. etc.

d. *arcula*, i. cista vestimentis forensibus ideoque elegantibus condendis apta. Cic. de Offic. II, 7, 13. Columella XII, 45. fin. Martial. II, 46, 4. Casp. tamen Barth. l. l. de praelis in-

non esse virtutes, sed vitia, quae longa consuetudine crescant: distare itaque ab iis virtutibus et bonis, quibus quis ad altiora sensim evehatur, quae quidem initio parvae sint, temporis tamen successu maiores fiant. *Dignitatem* explico de auctoritate publica, e. c. senatoris, quae initio parva sit, et omne id, quod e favore et assensu hominum pendeat. Lipsius et Gronovius (qui multis exemplis usu phrasis illustrato explicat τὸ laborare in speciem: omnia agere ad ostentationem, ad pompam, ut conspiciantur, ut conspecta sint, atque in oculos hominum incurrant,) de labore, quem ambitio consumat in dignitate acquirenda, interpretantur. et *quae — parant* virtutes, *et quae — subornantur* eloquentia etc. de *fuco* supra monuimus: hinc *colorem — ducat* explices.

dere cogentibus pressa; sed domestica et vilis, nec servata, nec sumenda sollicite. Placet cibus, quem nec parent familiae, nec spectent: non ante multos imperatus dies, nec multorum manibus ministratus, sed parabilis facilisque, nihil habens arcessiti pretiosive, ubilibet non defuturus, nec patrimonio gravis, nec corpori, nec rediturus quâ intraverat. Placet minister incultus et rudis vernula: argentum grave [e] rustici patris, sine ullo opere et nomine artificis; et mensa non varietate macularum con-

telligere mavult, sub quibus vestimenta pressari sueta sunt, ut formam acciperent. Proinde praefert *expressa* loco τοῦ *pressa*, e libris aliquot. Male. Confundit ille praela et arculam, nec docet: expressam vestem esse i. q. variegatam atque figuris inpictam. Mox quum *parent*, *imperatus*, *parabilis* iterantur, mendum suspicatur Barthius, quod quaerit, et, ut fit, facile invenit in voce: *parent*, emendans infeliciter: *raptent*; vel *portent*. *Spectent* Gruterus e libris recte defendit contra Pinciani lect. *exspectent*; sermo enim est de apparatu coenae magnifico. *arcessiti* reduxi: antea: *accersiti*. Cf. Gronov. ad Liv. XXXVI, 7, 2. et Cellarii Orthograph.

e. *rustici patris*: qui semper rusticari, quam in urbe degere maluit. Quod quum Barthius l. l. non intelligeret, emendavit *rusticis pateris*.

3. *placet non in ambitionem — sollicite*] coenationes, parietibus marmore et purpura distinctis, alto toro, lecto argenteis, aureis, eburneis pedibus, laqueari aurato, pavimento tessellato exornatas divitum et luxuriosorum dicit: et *vestem* purpuream, quae pressorio instrumento subiici solebat, ut splendorem ac laevitudinem ostenderet. *domestica* domi geri solita: opp. vestis forensis: *sollicite*, ut sinus latiores faceret, diffluerет et splenderet,

4. *familiae*] servorum, nec *spectent* mensae adstando ac ministrando. *imperatus* servis, ut peregrinae aves piscesque ad coenam ambitiosam quaererentur. *Imperare* enim voc. sollenne de coena ordinanda, e. c. Cic. Rosc. Amerin. 21. Orat. II, 7. *nec rediturus* — alludit illud, quod in Cons. ad Helv. c. 9. fin. vomunt ut edant, edunt ut vomant: ubi vide. *minister* puer vini, *incultus*, sine veste pretiosa, *et rudis*, parum expolitus, quippe domi, ruri natus et educatus. *argentum gr.* vasa, pondere solum aestimanda, non arte: pura alias vocata. *macularum*, venarum et naevorum in mensis citreis magni apud Rom. aesti-

conspicua, nec per multas elegantium dominorum successiones civitati nota: sed in usum posita, quae nullius convivae oculos nec voluptate moretur, nec accendat invidiâ. Quum bene ista placuerunt, praestringit ani- 5
mum apparatus alicuius paedagogii, diligentius quam in
f tralatu vestita et auro culta mancipia, et agmen servorum nitentium. Iam domus, etiam quâ calcatur, pretiosa, et divitiis per omnes angulos dissipatis, tecta ipsa fulgentia, et assectator comesque patrimoniorum pereuntium populus. Quid perlucentes ad imum aquas, et circumfluentes ipsa convivia, quid epulas loquar scenâ suâ dignas? Circumfudit me ex longo frugalitatis situ 6
venientem multo splendore luxuria, et undique circumsonuit. Paulum titubat acies: facilius adversus illam animum, quam oculos attollo. Recedo itaque non peior, sed tristior; nec inter illa frivola mea tam

f. *diligentius quam in tralatu vestita:* e Iureti libro, possessore et Grutero probantibus reduxit Gronov. *tralatu* i. pompa, Val. Max. II, 4. ubi *translatum* occurrit, i. personas pompam ferentes, in pompa ludorum ornatos incedentes. Rem illustrat, ut nemo melius, Seneca Ep. 110. Haec lectio haud dubie praeferenda est aliis reliquis: *intra latus: intra lacum: intra larem: intra privatum vestita: in privato lare:* quae nullum sensum praebent.

aestimatorum. Cf. ad de Ira III, 35, 3. de Benef. 7, 9. Plin. N. H. XIII, 29. bip. de his successionibus quaedam huc spectantia tradidit. *Paedagogia*, in quibus pueri servi, interdum et ingenui, ad diversa potentiorum et principum ministeria plerumque illicita educabantur. Cf. Lipsii Excurs. B. ad Tacit. Annal. XV, 69. T. I. p. 1221 sq. ed. Elsevir. 1672. Totum hunc locum illustrat Senec. ep. 110. *quâ calcatur* solum et pavimentum marmore, auro et gemmis mixtis exornatum, opere tessellato s. vermiculato, de quo cf. Ernesti in Clav. Cic. *tecta* laqueata, auro gemmisque distincta. *circumfluentes*, quas iam in ipsas coenationes perduxerant. cf. ad Provid. 3. §. 9.

6. Si ex vita mea et frugali et sordida, quam supra declaravi, in hanc luxuriam interdum veniam etc. Ne cogites de Seneca ab exilio modo reverso, adeas Argu-

ᵍaltus incedo, tacitusque morſus ſubit, et dubitatio, numquid illa meliora ſint. nihil horum me mutat, nihil tamen non concutit. Placet vim praeceptorum ſequi, et in mediam ire Rempublicam: placet honores faſceſque, non purpurâ aut virgis adductum capeſſere, ſed ut amicis propinquiſque, et omnibus civibus, omnibus deinde
7 mortalibus paratior utiliorque ſim. ʰ Propius compoſitus ſequor Zenonem, Cleanthem, Chryſippum: quorum tamen nemo ad Rempublicam acceſſit, nemo non miſit. ⁱ Vbi aliquid animum, inſolitum arietari, percuſſit, ubi aliquid occurrit, aut indignum (ut in omni vitâ humanâ multa ſunt) aut parum ex facili fluens, aut multum temporis res non magno aeſtimandae popoſcerunt, ad otium convertor, et quemadmodum pecoribus, fatigatis quoque, velocior domum gradus eſt: placet
8 intra parietes ſuos vitam coërcere. Nemo ullum auferat diem, nihil dignum tanto impendio redditurus. ſibi ipſe animus haereat, ſe colat, nihil alieni agat, nihil

g. *altus* Eraſm. et plurimi codd. ap. Grut. *laetus* Muretus induxerat, neſcio unde: nam in margine Eraſm. non eſt.
h. *Propius compoſitus ſequor Zenonem* — ſenſu poſtulante et Eraſmo annuente dedi. Antea: — *ſim*, *propius compoſitus*. *Sequor* —. *Compoſitus* e codd. et Eraſm. antea: *poſitus*.
i. *ubi aliquid animum*, *inſolitum arietari*, *percuſſit* e libris MSS. praetulit Lipſius et Gron. Antea: *Ad quam quum* —.

mentum. *frivola mea*, anguſtas meas res. *vim praeceptorum* ſtoicorum, quae ad Remp. capeſſendam aſſeclas ſuos monuerunt, quippe quae mundanum praecipiebant eſſe hominem, uti iam antea ſaepe vidimus. *placet* — *capeſſere* non ambitione et ſplendore motum.

7. *Propius* — *miſit*] Principes ſectae ſtoicae eſſe Zenonem Citieum, Cleanthem Lycium, et Chryſippum Solenſem, illum quidem Zenonis, Chryſippum vero Cleanthis diſcipulum, quis ignorat? Qui plura tamen de iis edoceri velit, is conſulat Tiedemann. II, 427—432. et de eorum ſcriptis, quae quidem multa fuere, at omnia fere perierunt, Fabricii Bibl. Graec. Tom. III, 579 ſqq. 550 ſq. 546 ſq. Harles. Cur autem ad Remp. non acceſſerint, cauſam vide in Senecae libro: de Otio Sapientis. *placet* animo.

nihil quod ad iudicem ſpectet: ametur expers publicae privataeque curae tranquillitas. Sed ubi lectio fortior erexit animum, et aculeos ſubdiderunt exempla nobilia: proſilire libet in forum, commodare alteri vocem, alteri operam; etſi nihil profuturam, tamen conaturam prodeſſe: alicuius coërcere in foro ſuperbiam, male ſecundis rebus elati. [k] In ſtudiis, puto mehercule, me- 9
lius eſſe, res ipſas intueri et harum cauſa loqui, ceterum verba rebus permittere, ut quâ duxerint, hâc inelaborata ſequatur oratio. Quid opus eſt ſeculis duratura componere? Vis tu [l] nunc id agere, ne te poſteri taceant? morti natus es. minus moleſtiarum habet funus tacitum. Itaque occupandi temporis cauſa, in uſum tuum, non in praeconium, aliquid ſimplici ſtylo ſcribe. minore labore opus eſt ſtudentibus in diem.
Rurſus, ubi ſe animus cogitationis magnitudine levavit, 10
ambitioſus in verba eſt, altiusque ut ſpirare, ita eloqui geſtit, et ad dignitatem rerum exit oratio: oblitus tum legis

k. *In ſtudiis.* Lipſius, defectum aut confuſionem ſubeſſe ſtatuens, aſteriſcum appoſuit. Sed oratio bene cohaeret: modo, ait, oratio neglecta, modo culta placet. Deſcribit autem animi ſui vacillantis ſtatum.

l. *nunc* e margine Eraſm. reduxi, Lipſio ſuaſore. Tu nunc capere animi vis poſteritatem, quum ſis mortalis et brevis aevi. Barthii argutias, captantis emendationem, lubens mitto.

8. *nihil quod ad iudicem ſpectet*] i. nihil quod litigationem ac rixam cum aliquo coram iudice moveat, ut cauſam agere, accuſando aut ſe defendendo, cogatur. *lectio fortior* i. ſublimes ſententias ad agendum excitantes ſuggerens.

9. *In ſtudiis* etc.] Nexus ſententiarum hicce eſſe videtur: Interdum et ut patronus, et ut advocatus, proſilio in forum ideoque parum paratus, putans cauſam perſpectam, proviſam, (Horat. Art. poet. 311. Verbaque proviſam rem non invita ſequentur;) verba ſecutura eſſe ſua ſponte. Proinde mihi ipſe dico: Quid opus etc. Altera vero ex parte (10. Rurſus) etc. *In ſtudiis* de eloquentia forenſi intelligas.

10. Mox vero et hac in re muto ſententiam, quam ſequi

legis pressiorisque iudicii, sublimis feror, et ore iam non meo. Ne singula diutius persequar, in omnibus rebus haec me sequitur bonae mentis infirmitas: cui ne paulatim defluam vereor, aut quod est solicitius, ne semper casuro similis pendeam, et [m] plus fortasse sit, quam quod ipse provideo: familiariter enim do-
11 mestica aspicimus, et semper iudicio favor officit. Puto, multos potuisse ad sapientiam pervenire, nisi putassent se pervenisse, nisi quaedam in se dissimulassent, quaedam apertis oculis transiluissent. Non est enim, quod nos magis alienâ iudices adulatione perire, quam nostrâ. Quis sibi verum dicere ausus est? quis non inter [n] laudantium blandientiumque positus greges,
12 plurimum tamen sibi ipse assentatus est? Rogo itaque, si quod habes remedium, quo hanc fluctuationem meam sistas, dignum putes me, qui tibi tranquillitatem debeam. Non esse periculosos motus animi, nec quidquam tumultuosi afferentes, scio. ut vera tibi similitudine id de quo queror exprimam, non tempestate vexor, sed nauseâ. Detrahe ergo quidquid hoc est mali, et succurre in conspectu terrarum laboranti.

II. Quae-

m. *plus fortasse sit.* Nonnullae membranae praestant: *plus fortasse in me sit:* Vnde Barthius l. l. fecit: *ruinae sit, quam q. i. provideo.* Equidem τῳ. *in me* a glossatore quodam adiectum putem, ideoque nihil muto.

n. *laudantium*: e codd. bona lectio et in marg. Erasin. notata. Erasmus in textu habet: *adulantium.*

qui constitueram; stylum altiorem ac grandiorem quam pro mea natura ac indole captans, in orationibus forensibus: verba exquisita venando atque enthusiasmum exprimendo et excitando. *ad dignitatem* in comparatione cum dignitate rerum oratio *exit* modum, *oblitus legis* ingenii mei et *pressioris* i. angusti: sive, legibus publicis et iudicio, loco ubi causa agitur, male congruentibus meae sublimitati. *defluam*, contingam, ei subiectus sim. *favor*, amor sui nimius, *Φιλαυτία.*

II. Quaero mehercule iamdudum, Serene, ipse tacitus, cui talem affectum animi similem putem: nec [a] ullius propius admoverim exemplo, quam eorum qui ex longa et gravi valetudine expliciti, motiunculis levibusque interim offensis perstringuntur, et quum reliquias effugerint, suspicionibus tamen inquietantur, medicisque iam sani manum porrigunt, et omnem calorem corporis sui calumniantur. Horum, Serene, non parum sanum est corpus, sed sanitati parum assuevit: sicut est quidam tremor etiam tranquilli maris, aut lacus, quum ex tempestate requievit. Opus est itaque non illis durioribus, quae etiam transcurrimus, 2
ut alicubi obstes tibi, alicubi irascaris, alicubi instes gravius; sed [b] illud, quod ultimum venit, ut fidem tibi habeas, et rectâ ire viâ te credas, nihil avocatus transversis multorum vestigiis, passim discurrentium, quorundam circa ipsam errantium viam. Quod deside- 3
ras autem, magnum et summum est Deoque vicinum, non concuti. Hanc stabilem animi sedem Graeci Εὐθυμίαν

Cap. II. a. *ullius.* Sic Erasm. et al. praefero quoque ob sequens *eorum.* Lipsius et Gron. praetulerunt: *ulli.*
b. *illud.* Bene se habet. Est nominativ. quocum opus quoque coniungitur. Lipsius omi. *illo.*

Cap. II. Respondet Sereno Seneca. Suadet autem, ut sibi ipsi fidem habeat, constetque, et Tranquillitatem animi (εὐθυμίαν Democriti) sibi acquirat. Deinde indicaturum se promittit, quomodo ad eam perveniri possit, effectu et origine huius antea expositis.

1. Comparat hos inquietos cum iis, qui convaluerint ex morbo, sed infirmitates subinde sentiant, iis *perstringantur*, moveantur, eamque ob causam fluctuent, et quemcunque corporis sui *calorem*, febrim esse opinentur, manumque ideo medico *porrigant*, ut venas tentet: etsi *non parum* i. satis sani sint.

2. duriora remedia *transcurrit*, praetermittit. Vt medici ibi asperiora remedia respuunt, ita hic ea nobis transmittenda sunt.

3. *non concuti*] est Horatianum (Epp. I, 6, 1.) nil admira-

θυμίαν vocant, de qua Democriti volumen egregium eſt: ego Tranquillitatem voco. nec enim imitari, et transferre verba ad illorum formam neceſſe eſt: res ipſa, de qua agitur, aliquo ſignanda nomine eſt, quod appellationis Graecae vim debet habere, non faciem. Ergo quaerimus: quomodo animus ſemper [c] aequali ſecundoque curſu eat, propitiusque ſibi ſit, et ſua lae-
4 tus adſpiciat: et hoc gaudium non interrumpat, ſed placido ſtatu maneat, nec attollens ſe unquam, nec deprimens. Id Tranquillitas erit. Quomodo ad hanc perveniri poſſit, in univerſum quaeramus: ſumes tu ex publico remedio, quantum voles. Totum interim vitium in medium protrahendum eſt, ex quo [d] cognoſcet quisque partem ſuam: ſimul tu intelliges, quanto minus negotii habeas cum faſtidio tui, quam hi quos ad

c. *aequali ſecundoque curſu eat.* Recepi e Lipſii coniectura: *εὔροια* Stoicorum expreſſa eſt. Idem dixit de Conſt. Sap. VIII, 2. aequali et concordi curſu fluentia. De Otio Sap. XXVIII, 1.

d. *cognoſcet* ex edd. priſcis et omnibus MSS. Gruteri reduxit Gron. Antea: *agnoſcet.*

mirari, et pertinet ad *ἀπάθειαν* Stoicorum. *Democriti* Abderitae. cf. ad de Ira II, 10, 2. Cic. de fin. V, 29. Quam laudat h. l. Lipſius deſcriptionem Democriti, ea ap. Diogen. Laert. IX, 45. affertur. Verba ſunt: Εὐθυμίαν — *καθ' ἣν γαληνῶς καὶ εὐσταθῶς ἡ ψυχὴ διάγει, ὑπὸ μηδενὸς ταραττομένη φόβυ, ἢ δεισιδαιμονίας, ἢ ἄλλυ τινὸς πάθους.* Ceterum hanc *εὐθυμίαν* Democriti attigit quoque Meiners, (*Geſchichte der Wiſſenſchaften* etc. I, p. 728. ſq.) cuius tamen eruditionem alioquin praeclaram et noſtrum locum, niſi fallor, eximium in hac re, et de Ira III, 6, 2. et infra 12, 4. praeteriiſſe miror. *ſecundoque curſu* — ſtoicorum vox *εὔροια*, de proſpero vitae curſu uſitata, de qua poſt alios Weſſeling. ad Diod. Sic. p. 156. Valcken. ad Eurip. Phoeniſſ. p. 652. Lennep. ad Phalarid. Ep. 16. p. 86. docte egerunt. *gaudium:* in hoc diſcedit noſter a Democrito, qui ap. Diog. Laert. l. l. hanc tranquillitatem (*εὐθυμίαν, ἀθαμβίαν*) diſtinxerat a gaudio, *τῇ ἡδονῇ*.

ad professionem speciosam alligatos, et sub ingenti ti-
tulo laborantes, in sua simulatione pudor magis, quam
voluntas tenet. Omnes in eadem causa sunt, et hi 5
qui levitate vexantur, ac taedio, assiduaque mutatione
propositi, quibus semper magis placet quod reliquе-
runt: et illi, qui marcent et oscitantur. Adiice illos,
qui non aliter, quam quibus difficilis somnus est, ver-
sant se, et hoc atque illo modo componunt, donec quie-
tem lassitudine inveniant: statum vitae suae formando
subinde, in eo novissime manent, in quo illos non
mutandi odium, sed senectus ad novandum pigra de-
prehendit. Adiice et illos, qui non [e] constantiâ in
vita parum leves sunt, sed inertiâ. Vivunt, non quo-
modo volunt, sed quomodo coeperunt. Innumerabi-
les deinceps proprietates sunt, sed unus effectus vitii,
displicere sibi. Hoc oritur ab intemperie animi, et 6
cupiditatibus timidis, aut parum prosperis, ubi aut non
audent, quantum concupiscunt, aut non consequuntur,
et in spem toti prominent, semper instabiles mobiles-
que: quod necesse est accidere pendentibus ad vota sua.
Omni vitâ pendent, et inhonesta se ac difficilia docent,
coguntque: et ubi sine praemio labor est, torquet illos
irritum dedecus, nec dolent, prava sed frustra voluisse.
Tunc illos et poenitentia coepti tenet, et incipiendi 7
timor, subrepitque illa iactatio animi, non invenientis
exitum, quia nec cupiditatibus suis imperare, nec
obse-

e. *non constantia in vita parum l.* Debetur haec lectio Lipsio. Antea: *inconstantiae vitio*, ap. Erasm. al.: *qui non constantia, in vitio*, Pincianus.

4. Priusquam quaerat, quomodo ad hanc Tranquillitatem perveniatur, vitium, de quo questus est Serenus, describit, originemque eius docet. *ad professionem — laborantes* ad eos refero, qui magnos honores gerebant.

6. *Omni vitâ pendent*, fluctuant — *coguntque* colligunt, captant.

obſequi poſſunt; et cunctatio vitae parum ſe explicantis, et inter deſtituta vota torpentis animi ſitus. Quae omnia graviora ſunt, ubi odio infelicitatis operoſae ad otium perfugerunt, et ad ſecreta ſtudia, quae pati non poteſt animus ad civilia erectus, agendique cupidus, et naturâ inquietus, parum ſcilicet in ſe ſolatiorum habens: ideoque detractis oblectationibus, quas ipſae occupationes discurrentibus praebent, domum, ſolitudinem, parietes non fert, invitus adſpicit ſe ſibi
8 relictus. Hinc illud eſt taedium, et diſplicentia ſui, et nusquam reſidentis animi volutatio, et otii ſui triſtis atque aegra patientia: utique ubi cauſas fateri pudet, [f] tormenta introrſus egit verecundia, in anguſto incluſae cupiditates, ſine exitu, ſe ipſae ſtrangulant. Inde moeror marcorque, et mille fluctus mentis incertae, quam inchoata habent ſuſpenſam, deplorata triſtem: inde ille affectus otium ſuum deteſtantium, querentiumque nihil ipſos habere quod agant, et alienis incre-
9 mentis inimiciſſima invidia. Alit enim livorem infelix inertia: et omnes deſtrui cupiunt, quia ſe non potuerunt provehere: et ex hac deinde averſatione alienorum proceſſuum, et ſuorum deſperatione, obiraſcens fortunae animus, et de ſeculo querens, et in angulos ſe retrahens, et poenae incubans ſuae, dum taedet ſui, pigetque. Naturâ enim humanus animus agilis eſt, et pronus ad motus: grata omnis illi excitandi ſe abſtrahendique materia eſt, gratior peſſimis qui-

f *tormenta introrſus e. v.* Lipſius: *et torm. fortaſſe*, ut rotundior exiret oratio.

7. *et cunctatio — ſe explicantis* i. in ordinem ſe redigentis, ideoque firmum certumque curſum tenentis. *deſtituta* a ſucceſſu et fortunâ. *ſitus*, quies inhoneſta atque iners. *Quae omnia — relictus*. Confert Lipſius noſtri ep. 2. primum argumentum eſt compoſitae mentis, poſſe conſiſtere et ſecum morari; et Horatii locum egregium, II Serm. VII, 111. ſqq.

quibusque ingeniis, quae occupationibus libenter deteruntur. Vt ulcera quaedam nocituras manus appe- 10
tunt, et tactu gaudent, et foedam corporum scabiem delectat, quidquid exasperat: non aliter dixerim his mentibus, in quas cupiditates velut mala ulcera eruperunt, voluptati esse laborem vexationemque. Sunt enim quaedam, quae corpus quoque nostrum cum quodam dolore delectant: ut, versare se, et mutare nondum fessum latus, et alio atque alio ᶠ positu ventilari. Qualis ille Homericus Achilles est, modo pro- 11
nus, modo supinus, in varios habitus se ipse componens: quod proprium aegri est, nihil diu pati, et mutationibus ut remediis uti. Inde peregrinationes suscipiuntur vagae, et litora pererrantur, et modo mari se, modo terra experitur semper praesentibus infesta levitas. Nunc Campaniam petamus! iam delicata fastidio sunt: inculta videantur: Bruttios et Lucanos saltus persequamur! Aliquid tamen inter deserta amoeni requiratur, in quo luxuriosi oculi longo locorum horrentium squalore releventur. Tarentum petatur, 12
lauda-

ᶠ g. *posita* Gruterus intulit. Antea: *positum* ut ap. Erasm. et Lipsium.

11. *Qualis ille — Achilles*] alludit ad Il. ω, 10 sqq. ἄλλοτ' ἐπὶ πλευρὰς κατακείμενος, ἄλλοτε δ' αὖτε Ὕπτιος, ἄλλοτε δὲ πρηνής· τότε δ' ὀρθὸς ἀναστὰς δινεύεσκ' ἀλύων παρὰ θῖν' ἁλός. *Campaniam — sunt*: et Plin. N. H. III, 9. p. 226. bip. T. I. laudat Campaniam felicem et delicatam. *inculta* si comparaveris cum Campania. *saltus* inpr. Apennini, e quibus silva Sila (s. Plin. III, 11. p. 230. et Cic. Brut. XXII. Silva Sila vocatur: obiter moneo, ne dubites, an Sila etiam silva appellata sit) notior est. Virgil. Georg. III, 219. ibique Heyne et Voss. Pascuis autem tota fere hae regiones abundabant: cf. post Geographos Böttiger. ad Horat. Epod. I, 25. p. 285. sq. Huc spectat quoque *squalor* mox memoratus regionum quippe silvosarum earundemque montanarum, quae sordidos et pauciores aleret habitatores.

laudatusque portus, et hiberna coeli mitioris, et tecta vel antiquae satis opulenta turbae. Iam flectamus cursum ad urbem. nimis diu a plausu et fragore aures vacaverunt: iuvat iam et humano sanguine frui. Aliud ex alio iter suscipitur, et spectacula spectaculis mutantur: ut ait Lucretius,

Hoc se quisque modo semper fugit.

13 Sed quid prodest, si non effugit? sequitur se ipse, et urget gravissimus comes. Itaque scire debemus, non locorum vitium esse quo laboramus, sed nostrum. Infirmi sumus ad omne tolerandum, nec laboris patientes, nec voluptatis, nec nostrae, nec ullius rei diutius. Hoc quosdam egit ad mortem, quod proposita saepe mutando, in eadem revolvebantur, et non reliquerant novitati locum. Fastidio illis esse coepit vita, et ipse mundus: et h. subit illud rabidorum deliciarum: Quousque eadem?

III. Adversus hoc taedium quo auxilio putem utendum, quaeris. „Optimum erat (ut ait Athenodorus) „actio-

h. *et subit illud rabidorum deliciarum.* Antea: *rabidarum delic.* nullo sensu. Proinde coni. Lipsius: *subiit — rabidorum.* Vna vocula mutata bonus sensus prodit: *rabidorum* i. furore voluptatis actorum.

12. *Tarentum — turbae*] cf. Intpp. ad Florum I, 18. init. *plausu* theatrali et fragore circensi. *humano sanguine*, damnatorum et tum secum pugnantium, tum bestiis obiectorum. Versus exstat ap. Lucret. III, 1081. qui totus locus inde a versu 1066. usque ad finem dignus est qui conferatur. *Semper* in versu a Seneca additum est: non est in Lucretio, et versus respuit.

13. *gravissimus comes*] quis non recordabitur praeclarum Horatii (Od. III, 1, 37. sq.) locum: timor et minae Scandunt eodem quo dominus — et Post equitem sedet atra Cura! Cf. ibi Böttigeri doctam notam. *Quousque eadem* int. habebimus, aut simile quid. Vox vulgi, quam repetit ep. 24. fin. 89. fin.

Cap. III. Adversus hoc taedium, docet, optimum esse reme-

„actione rerum et Reipublicae tractatione, et officiis „civilibus se detinere. nam ut quidam sole, et exer„citatione, et curâ corporis, diem a educunt; athle„tisque utilissimum est, lacertos suos, roburque cui „se uni dicaverunt, maiore temporis parte nutrire: „ita nobis animum ad rerum civilium certamen paran„tibus, in opere esse, non longe pulcherrimum est? „Nam quum utilem se efficere civibus mortalibusque „propositum habeat, simul et exercetur et proficit, qui „in mediis se officiis posuit, communia privataque pro „facultate administrans. — Sed quia in hac," inquit, 2 „tam

Cap. III. a. *educunt* antiqua lectio edd. antiquarum et multorum codd. Itaque reduxit Gronov. Antea: *ducunt*. Ceterum ducere et educere diem promiscuo sensu dicitur, absumere, consumere diem.

remedium rerum actionem et Reipublicae tractationem.

1. *Optimum erat*] i. esset. *Athenodorus*. Quum plures, iique celebres, Athenodori fuerint, (cf. Fabric. Bibl. Graec. Vol. III, p. 542. sqq.) hoc loco tamen Solensem, Zenonis discipulum, dici putavit Lipsius in Manuduct. ad philos. Stoic. I, 12. p. 40. nulla opinionis ratione adiuncta. Veri similius referam ad Athenodorum Cordylionem, qui et Tarsensis audit. Is maiorem haud dubie auctoritatem nactus est in antiquitate, quippe qui quum regum et principum plurium amicitiam aut contubernia refugisset, incensus studio literarum et bibliothecae, cui Pergami praeerat, a M. tandem Catone Vticensi, sibi persuaderi passus est senior, ut eum Romam comitaretur. (Plutarch. vit. M. Caton. min. Vol. IV. p. 377. sqq. Reisk.) Vbi composuisse videtur librum satis celebrem, nunc deperditum: περὶ σπουδῆς καὶ παιδείας (de studio et vitae ratione). Inde etiam quae noster h. l. et ep. X. aliasque affert, depromta videri possunt: saltem hominem Romae commoratum sequentia magis arguunt, quam graecum. cf. et infra c. 6. 1. Ceterum quod h. l. Athenodorus pronuntiat, Stoicorum fuit decretum. cf. Diog. Laert. VII, 121. ib. Menag. *se detinere* i. occupari.

2. *inquit*] i. pergit Athenod. alias in libro memorato. Proinde lineolam ante: *Sed* apponi iussi. Tempora vero

„tam insana hominum ambitione, tot calumniatoribus „in deterius recta torquentibus, parum tuta simplici- „tas est, et plus futurum semper est quod obstet, „quam quod succedat, a foro quidem et publico rece- „dendum est: sed habet, ubi se etiam in privato lare „explicet magnus animus. nec, ut leonum anima- „liumque impetus caveis coërcetur, sic hominum,
3 „quorum [b] maxime in seducto actiones sunt. Ita ta- „men delituerit, ut, ubicunque otium suum abscon- „derit, prodesse velit et singulis et universis, inge- „nio, voce, consilio. Nec enim is solus Reipublicae „prodest, qui candidatos extrahit, et tuetur reos, et „de pace belloque censet: sed qui iuventutem exhor- „tatur, qui in tanta bonorum praeceptorum inopia, „virtute instruit animos, qui ad pecuniam luxuriamque „cursu ruentes prensat ac retrahit, et si nihil aliud, „certe moratur, in privato publicum negotium agit.
4 „An ille plus praestat, qui inter peregrinos et cives, „aut urbanus praetor adeuntibus assessoris verba pro- „nun-

b. *quorum maxime in seducto a.* e codd. recepit Gronov. Antea: *in seductu.*

vero turbulenta Reipublicae, e. c. Clodii, et leonum etc. caveis coercitio et pugna, et omnia, quae deinceps attinguntur, e. c. candidatorum extractio, querela quod boni praeceptores desint, mentio praetoris urbani et peregrini etc. faciunt, ut Athenodorum Tarsensem haec dixisse putemus.

3. *Nec enim is solus Reip. etc.* —] Quum haec tempore Reip. liberae scripta sint, explico de dignitate praestantiore, e. c. senatoris aliorumque honoribus et gratia florentium, quorum esse solebat, ut candidatos gratia sua in petitione iuvarent, *extraherent*, i. suffragarentur, commendando et producendo, ut *de pace belloque censerent* tanquam senatores —. *nihil aliud* sc. proficit, agit.

4. Primum praetorem *urbanum*, qui Romae inter cives ius diceret a. V. C. 398. *peregrinum* vero, qui multitudine peregrinorum influente in urbem creatum esse a. V. C. 510. ut ius diceret inter cives

„nuntiat: quam [c] qui docet quid sit iustitia, quid pie-
„tas, quid patientia, quid fortitudo, quid mortis con-
„temtus, quid deorum intellectus, quam gratuitum bo-
„num sit bona conscientia? Ergo si tempus in stu-
„dia conferas, quod subduxeris officiis, [d] non dese-
„rueris, nec munus detrectaveris. Neque enim ille 5
„solus militat, qui in acie stat, et cornu dextrum lae-
„vumque defendit: sed et qui portas tuetur, et sta-
„tione minus periculosa, non otiosa tamen fungitur,
„vigiliasque servat, et armamentario praeest. quae
„ministeria quamvis incruenta sint, in numerum sti-
„pendiorum veniunt. Si te ad studia revocaveris,
„omne vitae fastidium effugeris: nec noctem fieri
„optabis taedio lucis, nec tibi gravis eris, nec aliis
„supervacuus: multos in amicitiam attrahes, affluet-
„que ad te optimus quisque. Nunquam enim quam- 6
„vis obscura virtus latet, sed mittit sui signa. quis-
„quis dignus fuerit, vestigiis illam colliget. Nam si
„omnem conversationem tollimus, et generi humano
„renuntiamus, vivimusque in nos tantum conversi; se-
„quetur hanc solitudinem, omni studio carentem, ino-

c. *qui docet.* Lipsius: absunt haec duo verba omnibus libris, tamen apta et tenenda. Retinui: sunt enim apud Erasm. Mox *quam gratuitum bonum* e Pinciani et quibusdam Gruteri codd. bene recepit Lipsius. Antea: *quantum bonum.* Hoc bonum ultro et voluntate sola paratur.

d. *non destrueris* sc. te. Hoc: *te* Lipsii Codex intulerat explicative.

cives et peregrinos, est res nota. Plura dabit Guasto Dissert. della Academia di Cortona T. V. Sub Caesaribus tamen praetoris peregrini muneribus functus est praefectus urbi a Principe creatus. *assessoris,* cuius, ut iuris periti, officium erat, verba dictandi, quibus formulam iuris (writ dicitur ap. Anglos), ex qua de causa proposita et iudices et arbitri a praetore dati decernerent, concepisset. *non deserueris* sc. Rempublicam.

5. *armamentario*] armis omnis generis conservandis destinato.

„pia rerum agendarum. Incipiemus aedificia alia po-
„nere, alia fubvertere, et mare fubmovere, et aquas
„contra difficultates locorum ducere, et male difpen-
„fare tempus, quod nobis natura confumendum dedit.
7 „Alii parce illo utimur, alii prodige: alii fic impen-
„dimus, ut poffimus rationem reddere: alii, ut nul-
„las habeamus reliquias. Quare nihil turpius eft,
„quam grandis natu fenex, qui nullum aliud habet ar-
„gumentum, quo fe probet diu vixiffe, praeter aeta-
„tem.“ Mihi, cariffime Serene, nimis videtur fub-
mififfe temporibus fe Athenodorus; nimis cito refu-
giffe. Nec ego negaverim, aliquando cedendum: fed
fenfim relato gradu, et falvis fignis, falva militari di-
gnitate. Sanctiores tutioresque funt hoftibus fuis, qui
8 in fidem cum armis veniunt. Hoc puto virtuti facien-
dum, ftudiofoque virtutis. fi praevalebit fortuna, et
praecidet agendi facultatem; non ftatim averfus iner-
misque fugiat, latebras quaerens, quafi ullus locus fit,
in quo non poffit fortuna perfequi: fed parcius fe in-
ferat officiis, et cum dilectu inveniat aliquid, in quo
utilis civitati fit. Militare non licet? honores fpectet.
privato vivendum eft? fit orator. filentium indictum
eft? tacita advocatione cives iuvet. periculofum
etiam ingreffu forum eft? in domibus, in fpectacu-
lis, in conviviis, bonum contubernalem, amicum fide-
9 lem, temperantem convivam agat. Officia fi civis ami-
ferit, hominis exerceat. Ideo magno animo nos non
unius urbis moenibus claufimus, fed in totius orbis
com-

6. *Incipiemus — dedit*] Haec ad luxum in villis, turribus aliisque aedificiis exftruendis, mutandisve, in pifcinis fodiendis etc. confpicuum pertinent, qui inde a Lucullo, (cuius luxuria et hac in re conftat e Plutarch. Vit. Lucull. c. 39. p. 389. fq. Leopold.) temporibus effloruit, ab Horatio faepiffime reprehenfum, e. c. Od. III, 1, 33. fq.

9. *nos*] ad Stoicos fpectat, ut faepe iam vidimus.

commercium emisimus, patriamque nobis mundum professi sumus: ut liceret latiorem virtuti campum dare. Praeclusum tibi tribunal est, et rostris prohiberis, aut comitiis? respice post te, quantum latissimarum regionum pateat, quantum populorum! nunquam tibi ita magna pars obstruetur; ut non maior relinquatur! Sed vide, ne totum istud vitium tuum 10
sit. non vis enim nisi consul, aut prytanes, aut ceryx, aut sufes administrare Rempublicam. Quid si militare nolis, nisi imperator, aut tribunus? etiamsi alii primam frontem tenebunt, te sors inter triarios posuit: inde voce, adhortatione, exemplo, animo milita. Praecisis quoque manibus ille in proelio invenit, quod partibus conferat: qui stat tantum, et clamore iuvat. Tale quiddam facies, si a prima te Reipublicae parte fortuna submoverit; stes tamen, clamore iuves:, si quis fauces oppresserit; stes tamen, et silentio iuves. Nunquam inutilis est opera civis boni. 11

 audi-

10. Sed vereor, ut facultate una utilem te reddendi Reip. contentus sis, sed vana ambitione ducaris. *Prytanes* (Πρυτάνεις) summi magistratus nomen in nonnullis antiquitatis civitatibus: ap. Athenienses fuere Senatus praesides: cf. Corsini F. Attic. III, 4 et 6. Et apud Rhodios summus magistratus Prytanis vocabatur. Cf. Liv. XLII, 45. 16. Meursii Rhodus I, 19. Familiam *Cerycum* una cum Eumolpidis mysteria Cereris administrasse, nota res est. Casaubon. ad Athen. XIV, 23. Sed illos κήρυκας in hunc locum non convenire, nexus docet, quippe qui Remp. non administrarunt. Quum tamen sacerdotes praestantiores sciam in nonnullis antiquitatis civitatibus et ipsos magistratus summos fuisse, e. c. τὸν Ἀσιάρχην, τὰς στεφανηφόρους etc. (cf. post van Dale Dissertat. VI. aliosque Eckelii Doctrina numorum Veterum T. IV. p. 183. sqq.) cerycum nomine et summos magistratus, praesertim in iis urbibus, quae religione Cereris florerent, fuisse insignitos putaverim. *Sufes* Poenorum summus magistratus. Liv. XXVIII, 37. init. *Praecisis — iuvat* ad modum Aminiae et Cynaegyri, fratrum Aeschyli tragici. Aelian. V. H. V, 19. ib. Periz. Iustin. II, 9.

auditu enim, visu, vultu, nutu, obstinatione tacita, incessuque ipso prodest. Vt salutaria quaedam, citra gustum tactumque, odore proficiunt: ita virtus utilitatem etiam ex longinquo et latens fundit, e sive spatiatur et se utitur suo iure; sive precarios habet accessus, cogiturque vela contrahere; sive otiosa mutaque est, et angusto circumscripta, sive adaperta; in quocunque habitu est, prodest. Quid? tu parum
12 utile putas exemplum bene quiescentis? Longe itaque optimum est miscere otium rebus, quotiens actuosa vita impedimentis fortuitis, aut civitatis conditione prohibetur. Nunquam enim usque eo interclusa sunt omnia, ut nulli actioni honestae locus sit. Numquid potes invenire urbem miseriorem, quam Atheniensium fuit, quum illam triginta tyranni divellerent? mille trecentos cives, optimum quemque, occiderant: nec
13 finem ideo faciebat, sed irritabat se ipsa saevitia. In qua

e. *sive spatiatur et se utitur suo iure.* E codd. reduxit Gron. Antea ap. Erasm.: *sive potitur et fruitur suo iure:* ap. Lipsium: *sive exspatiatur et fruitur suo iure.* Sensus: diffundit se, et plena propriaque libertate utitur, ut sui aliis quamplurimis copia fiat. Exempla phrasis attulit plura Gron. nunc satis nota.

12. *Longe itaque —*] redit ad reprehensionem Athenodori. *Atheniensium* — Socratis tempore. Incepit autem haec triginta tyrannorum dominatio Ol. XCIV, 1. ante Christ. nat. 403. in quorum locum insequenti anno X. tyrannis substitutis resp. mox meliore conditione gavisa est. (Dodwell. Chronol. Xenophont. Schneideri ed. Xenophontis Hist. Gr. praemissa.) *mille trecentos cives.* Isocrates tamen Areopag. p. 224. ed. Hieron. Wolf 1500 cives indicta causa, et in his ipsum Theramenem, unum eumque optimum ex hoc collegio, (Xenoph. II, 3, 15. sq.) interemtos a XXX. tyrannis tradidit; secuta est has caedes magna civium fuga, unde ὀλιγανθρωπίαν exortam queritur Aristarchus ap. Xenoph. Memor. II, 7, 2. Xenophon H. G. II, 4, 21. numerum occisorum per hos octo dominationis menses non definit.

qua civitate erat Ariopagos, religiosissimum iudicium, in qua senatus populusque senatui similis: coibat quotidie carnificum triste collegium, et infelix curia tyrannis angusta. Poteratne illa civitas conquiescere, [f] in quâ tot tyranni erant, quot satellites essent? Ne spes quidem ulla recipiendae libertatis animis poterat offerri: nec ulli remedio locus apparebat, contra tantam vim malorum. unde enim miserae civitati tot Harmodios? Socrates tamen in medio erat, et lu- 14
gentes patres consolabatur, et desperantes de Republica exhortabatur, et divitibus, opes suas metuentibus, exprobrabat seram periculosae avaritiae poenitentiam; et imitari volentibus magnum circumferebat exemplar, quum inter triginta dominos liber incederet. Hunc

 tamen

f. *in qua tot tyranni erant, quot satellites essent?* Lipsius proposuit e suo et aliis codd. Recte: fuerunt enim his XXX. tria millia satellitum, Iustino docente. Antea ap. Erasm.: *in qua tot tyranni, quot satellites erant?*

13. *Ariopagum*] et hanc dominationem sibi opponi, atque ostendi, Ariopagum officio suo fungi perrexisse, etiamsi illi tyranni furerent, in propatulo est. Cf. Ep. 104. De Ariopago, iudicio antiquissimo, quod novimus, cf. post Meursium et Potterum, Pauw Recherches sur les Grecs II, 34. sqq. qui tamen caute legendus est. Primitus in Ariopago de caedibus (περὶ φόνȣ ἑκουσίου) ius dicebatur: et Heliaeis iudicio criminali iam constitutis causae criminales certae ad Ariopagum relatae: Hoc tempore, de quo sermo est, primum iudicium Athenis idque maximae auctoritatis erat (Xenoph. Mem. Socr. III, 5, 2.), ad quod causae, quae ad politiam spectant, censura morum etc. pertinebant: omnibus tamen iis, quae sacra religionesque attingerent, nisi cum politia coniuncta essent, exclusis. *Satellites* triginta tyrannorum. *Ne spes — offerri*, quia Lacedaemonii tyrannis hisce favebant. *Harmodios*: i. tyrannicidas. Harmodius enim et Aristogiton interfecere Hipparchum, Pisistrati filium, Hippiae fratrem. cf. ad de Ira II, 23, 2.

14. *Socrates*] Confirmantur haec a Xenoph. Memor. S. multis locis, e. c. II, 7. III,

tamen Athenae ipsae in carcere occiderunt: et qui tuto insultaverat agmini tyrannorum, eius [g] libertatem libertas non tulit: ut scias et in afflicta Republica esse occasionem sapienti viro ad se proferendum, et in florenti ac beata, [h] pecuniam, invidiam, mille alia vitia inermia regnare. Vtcunque ergo se Respublica dabit, utcunque fortuna permittet, ita aut explicabimus nos, aut contrahemus: utique movebimus, nec alligati metu torpebimus. Immo ille vir fuerit, qui periculis undique imminentibus, armis circa et catenis frementibus, non alliserit virtutem, nec absconderit. [i] Non enim debet; servare se voluit, nec obruere. Vt ... opinor,

g. *libertatem libertas.* Omnium MSS. et impressorum lectio. cf. Gruter. et praetulit recte Gronov. Muretus dederat: *libertatem libera civitas n. t.* Illa civitas, quae liberam se iactabat, libertatem eius ferre non poterat. Similis lusus occurrit ap. Nostrum: de Constant. Sap. 2, 4. de Benefic. V, 6, 6. ex quo loco suam hausit Muretus lectionem.

h. *pecuniam* bene se habet: spectat enim ad divites (§. 14). *impotentiam* e Pinciani coni. Muretus dederat, quae lectio aeque nihili est ac Lipsii coni. *petulantibus*.

i. *Non enim debet; servare se voluit, nec obruere.* Ap. Erasm. al. est: *Non enim debet servantem se obruere.* E codd. a Lipsio adductis feci lectionem, quam dedi, sensu adeo postulante. Antea suadet noster, ut temporibus servias, virtute tamen nec allisa, i. fracta, deleta, per ambitionem aut pervicaciam praeposteram, nec turpiter subducta, remota. Prudenter enim agere decet; id agit sapiens, ut se servet, nec obruat i. se ipse deleat. Lipsius coniectura dederat: *certulare* (abiicere se pronum ac praecipitem) *se voluit nec obruere.* Vir doctus ille lubentissime archaismos atque raras verba

III, c. 1 — 7. Cic. Epp. ad Attic. VIII, 2. fin. Socrates — quum XXX. tyranni essent, pedem porta non extulit. Plutarch. an seni sit gerenda resp. Vol. IX. p. 180. eadem in re docenda adhibuit exemplum Socratis perquam egregie. *insultaverat*, ut ap. Xenoph. Memor. I, 2. et Platon. Apolog. Socr. I. p. 75. bip. Vol. I. ubi XXX. tyrannis eum una cum aliis quatuor Leontem Salaminium ex Salamine adducere, ut necaretur, iubentibus, non audiens dicto fuisse narratur Socrates. Diog. Laert. II, 24. *inermia* tyrannidi armatae opponit.

15. *explicabimus* —] metaphora a velis desumta.

opinor, Curius Dentatus aiebat, Malle esse se mortuum, quam vivere. Vltimum malorum est, ex vivorum numero exire, antequam moriaris. Sed faciendum erit, si in Reipublicae tempus minus tractabile incideris, ut plus otio ac literis vindices: nec aliter quam in periculosa navigatione, subinde portum petas: nec exspectes donec res te dimittant, sed ab illis te ipse disiungas. 16

IV. Inspicere autem debemus primum nosmetipsos, deinde quae aggredimur negotia, deinde eos quorum causa, aut cum quibus agendum est. Ante omnia necesse est se ipsum aestimare, quia fere plus nobis videmur posse, quam possumus. Alius eloquentiae fiduciâ prolabitur: alius patrimonio suo plus imperavit, quam ferre possit: alius infirmum corpus laborioso oppressit officio. 2 Quorundam parum idonea est verecundia rebus civilibus, quae firmam frontem desiderant: quorundam contumacia non facit ad aulam. quidam non habent iram in potestate: et illos ad temeraria verba qualibet indignatio effert. quidam urbanitatem nesciunt continere, nec periculosis abstinent salibus. Omnibus his utilior negotio quies est. ferox impatiensque natura, irritamenta nociturae libertatis evitet.

V. Ae-

rum formas captabat: quae quidem cupido et hoc loco surrepsisse ei videtur. Mirarer Gronovii silentium, nisi et illum hoc morbo criticorum interdum laborasse recordarer.

16. *Curius Dentatus*] Cons. qui de rege Pyrrho triumphavit: homo notissimus est. Quae hic afferuntur, e Livii libris XI. f. seq. nunc deperditis desumta esse videntur. *vivere* intell. mortuum. Seneca ipse alibi ait; Otium sine literis mors est et vivi hominis sepultura.

Cap. IV. Primum noscere nosmet ipsos debemus, ne, nos parum aptos esse rebus iis, quibus operam demus, experti in illud taedium incidamus. Cf. de Ira III, 7, 2.

V. Aestimanda sunt deinde ipsa, quae aggredimur, et vires nostrae cum rebus, quas tentaturi sumus, comparandae. Debet enim semper plus esse virium in [a] actore, quam in onere. necesse est opprimant onera, quae ferente maiora sunt. Quaedam praeterea non tam magna sunt negotia, quam fecunda,
2 multumque negotiorum ferunt: et haec refugienda sunt, ex quibus nova occupatio multiplexque nascetur. Nec accedendum eo, unde liber regressus non sit: his admovenda manus est, quorum finem aut facere, aut certe sperare possis. Relinquenda, quae latius actu procedunt, nec ubi proposueris, desinunt.

VI. Hominum utique delectus habendus est: an digni sint, quibus partem vitae nostrae impendamus, an ad illos temporis nostri iactura perveniat. Quidam enim ultro officia nostra nobis imputant. Athenodorus ait: „ne ad coenam quidem se iturum ad „eum, qui sibi nil pro hoc debiturus sit." Puto intelligis, multo minus ad eos iturum, qui cum amicorum

Cap. V. a. *actore*: bona lectio, quae in omnibus MSS. et impressis comparet. Pincianus e coniectura dederat *latore*. Quem quum Gron. reprehendit, ipse coniecturam sequitur et emendat: *vectore*. Si tamen de Ira III, 7, 1. comparasset, non dubito, quin vulgatum defendisset. *Agere onus* non occurrere putans *vectore* intulit. Onus est autem h. l. negotium grave. Occurrit de Clem. I, 19, 1. Mox sequitur quoque *latius actu*.

Cap. V. Deinde opus est negotia nosse, quae suscipienda sint. Cf. de Ira III, 6 et 7.

Cap. VI. Hominum quoque delectus habendus est. Cf. de Ira III, 8.

1. *imputant*] nobis assignant, quasi honori nobis sit, iis officia haec praestitisse. *Imputare* autem esse i. q. in rationibus alicuius ponere, inscribere, iam supra vidimus de Ira III, 33. not. b. et in bonis Lexicis obvium. *Athenodorus* Tarsensis, cf. ad c. III, 1.

corum officiis [a] parem mensam faciunt, qui fercula
pro congiariis numerant: quasi in alienum honorem in-
temperantes sint. Deme illis testes spectatoresque, non 2
delectabit popina secreta. Considerandum est, utrum
natura tua agendis rebus, an otioso studio contempla-
tionique aptior sit: et eo inclinandum, quo te vis inge-
nii [b] defert. Isocrates Ephorum iniecta manu a foro
subduxit, utiliorem componendis monumentis historia-
rum ratus. Male enim respondent coacta ingenia. re-
luctante natura irritus labor est. * * [c]

VII. Nihil tamen aeque oblectaverit animum, quam amicitia fidelis et dulcis. Quantum bonum est, ubi sunt praeparata pectora, in quae tuto secretum omne descendat, quorum conscientiam minus quam tuam timeas, quorum sermo solicitudinem leniat, sententia consilium expediat, hilaritas tristitiam dissipet, conspectus ipse delectet? Quos scilicet vacuos, quantum fieri poterit, a cu-

Cap. VI. a. *parem mensam faciunt* i. mensam, s. coenam suam tanti aestimare, quanti amicorum officia. Sic pares rationes facere significat: acceptis expensa aequare. E codd. et editis ante Erasm. reduxit Gronov., docte comparata hac locutione cum adducta.

b. *defert.* Sic in codd. nonnullis et Erasm. est. Gronov. itidem e codd. et edd. reduxit in textum: *refert*, hoc verbum proprium esse docens in vi aestus marini aut ventorum explicanda. Haud nego: sed eadem vis est quoque τῷ *deferre.* Iam quum hic non de reditu, sed de vitae ratione incipienda sermo sit, praetuli: *defert.*

c. Hic quaedam excidisse puto cum Lipsio.

2. *Deme illis*] conviviis. *popina secreta* opp. publicae: utraque non gratuita est. *Isocrates Ephorum:* cf. de his Fabric. Bibl. Gr. Vol. II. p. 777 sqq. 800 sq. Harl. de hoc posteriore Historico, cuius opera historica, philosoph. et rhetorica egregia. in deperditis sunt, docte disserit Bayle Dictionn. hist. et crit. T. II, p. 361 sqq.

Cap. VII. Amicos fideles et dulces eligamus ad tranquillandam mentem.

1. Laus amicitiae, quae hic adumbratur, ap. Ciceronem de amicitia fusius pertractatur. *praeparata* amicitia *p. consilium expediat*, maturet.

2 a cupiditatibus, eligemus. Serpunt enim vitia, et in proximum quemque transiliunt, et contactu nocent. Itaque, ut in pestilentia curandum est, ne corruptis iam corporibus et morbo flagrantibus assideamus, quia pericula trahemus, afflatuque ipso laborabimus: ita in amicorum legendis ingeniis dabimus operam, ut quam minime inquinatos assumamus. Initium morbi est, aegris sana miscere. Nec hoc praeceperim tibi, ut neminem nisi Sapientem sequaris, aut attrahas: ubi enim istum invenies, quem tot seculis quaerimus? pro optimo est
3 minime malus. Vix tibi esset facultas delectus felicioris, si inter Platonas et Xenophontas, et illum Socratici fetus proventum bonos quaereres: aut si tibi potestas Catonianae fieret aetatis, quae plerosque dignos tulit, qui Catonis seculo nascerentur, sicut multos peiores, quam unquam alias, maximorumque molitores scelerum. Vtraque enim turba opus erat, ut Cato posset intelligi. habere debuit et bonos, quibus se approbaret:
4 et malos, in quibus vim suam experiretur. Nunc vero in tanta bonorum egestate, minus fastidiosa fiat electio. Praecipue tamen vitentur tristes, et omnia deplorantes, quibus nulla non causa in querelas placet. Constet illi licet fides et benevolentia, tranquillitati tamen inimicus est comes perturbatus, et omnia gemens.

VIII. Transeamus ad patrimonia, maximam humanarum aerumnarum materiam. Nam si omnia alia, quibus angimur, compares, mortes, aegrotationes, metus, desideria, dolorum laborumque patientiam, cum iis quae nobis mala pecunia nostra exhibet; haec pars mul-

2. *Serpunt*] cf. de Ira III, 8.

Cap. VIII. Modicum porro patrimonium virtuti et vitae tranquillae sufficit: amplum officit. In hisce, quae hoc capite tractantur, Teletem, Pythagoricum, de quo supra monuimus, nostro ante oculos fuisse, putavit Wesseling. Probabil. p. 248. coll. Stobaei Serm. 93.

multum praegravabit. Itaque cogitandum est, quanto levior dolor sit, non habere, quam perdere: et intelligemus, paupertati eo minorem tormentorum, quo minorem damnorum esse materiam. Erras enim, si putas 2
animosius detrimenta divites ferre: maximis minimisque corporibus par est dolor vulneris. Bion eleganter ait: „Non minus molestum esse calvis, quam comatis, pilos „velli.“ Idem scias licet de pauperibus locupletibusque, par illis esse tormentum. utrisque enim pecunia sua obhaesit, nec sine sensu revelli potest. Tolerabilius autem est, ut dixi, faciliusque, non acquirere, quam amittere: ideoque laetiores videbis, quos nunquam fortuna respexit, quam quos deseruit. Vidit hoc Dioge- 3
nes, vir ingentis animi, et effecit ne quid sibi eripi posset. Tu istud paupertatem, inopiam, egestatem voca, et quod voles ignominiosum securitati nomen impone: putabo hunc non esse felicem, si quem mihi alium inveneris, cui nihil pereat. Aut ego fallor, aut regnum est, inter avaros, circumscriptores, latrones, plagiarios, unum esse, cui noceri non possit. Si quis de felici-

2. *Bion*] Philosophus Cynicus, ingeniosus et mordax: Borysthenites. Vixit circa Ol. 120. inter familiares Antigoni, regis Macedoniae. Sermones eius ap. Horat. Epp. II, 1, 59. memorantur, Et Strabo I, p. 39. Siebenk. eius cum laude meminit. Quae noster affert, eadem fere iam ap. Cic. Tusc. Dispp. III, 26. occurrunt: Hinc ille Agamemno Homericus, et idem Attianus, Scindens dolore identidem intonsam comam. In quo facetum istud Bionis, perinde stultissimum regem in luctu capillum sibi evellere, quasi calvitio moeror levaretur. Haec Seneca suam in rem convertit. Cf. Fabric. Bibl. Gr. Vol. II, p. 653. ubi tamen Biones confunduntur ab Harlesio. Melius de nostro Bione Petr. Bayle Dict. hist. et crit. Vol. I. Bion. ubi nostrum locum cum Menag. ad Diog. Laert. IV, 52. praeterit: et ipse Harles. Bibl. Gr. III, p. 616.

3. *Diogenes*] Sinopensis, Cynicus. Cf. Meiners II, p. 677., qui neo nostrum locum neglexit. *Si quis* etc. Iam ap.

licitate Diogenis dubitat, poteſt idem dubitare et de deorum immortalium ſtatu, an parum beate degant, quod illis non praedia, nec horti ſint, nec alieno co-
4 lono rura pretioſa, nec grande in foro foenus. Non te pudet, quisquis divitiis adſtupes? reſpice agedum mundum: nudos videbis deos, omnia dantes, nihil habentes. Hunc tu pauperem putas, an diis immortalibus ſimilem, qui ſe fortuitis omnibus exuit? Feliciorem tu Demetrium Pompeianum vocas, quem non puduit locupletiorem eſſe Pompeio? Numerus illi quotidie ſervorum, velut imperatori exercitus, referebatur, cui iam dudum divitiae eſſe debuerant duo vicarii, et
5 cella laxior. At Diogeni ſervus unicus fugit, nec eum reducere, quum monſtraretur, tanti putavit. „Turpe „eſt,“ inquit, „Manen ſine Diogene poſſe vivere, Dio„genem ſine Mane non poſſe.“ Videtur mihi dixiſſe: Age tuum negotium, fortuna: nihil apud Diogenem iam tuum eſt! Fugit mihi ſervus? immo liber abiit. Familia veſtiarium petit, victumque: tot ventres aviditiſſimorum animalium tuendi ſunt: emenda veſtis, et cuſtodiendae rapaciſſimae manus, et flentium deteſtan-
6 tiumque miniſteriis utendum. Quanto ille felicior, qui nihil ulli debet, niſi, cui facillime negat, ſibi? Sed quoniam non eſt tantum roboris nobis, anguſtanda certe ſunt

ap. Xenoph. Mem. I, 6, 10. ubi Ruhnk., occurrit praeclara haec Socratis ſententia: Deos nullius rei indigere: quam quidem h. l. ut Stoicum decet, illatam et amplificatam vides. *nec alieno colono — pretioſa,* latifundia.

4. *Demetrium Pompeianum*] Cn. Pompeii Magni libertum. cf. Plutarch. in vita Pompeii c. 40. p. 787 ſq. Vol. III. Reisk. *vicarii* ἄλλου δοῦλοι; ſervi inferioris notae et ipſius ordinarii ſervi ſervus, vocabatur, vicarius. *cella* habitatio ſervi.

5. *Manen*] Idem tradit Diogen. Laert. VI, 55. ubi Menag. noſtrum locum advertit. Aelian. V. H. XIII, 28. *veſtiarium*, ſervi petunt pecuniam ad veſtem ſibi parandam. De Benef. III, 21. *deteſtantium* ſervorum.

sunt patrimonia, ut minus ad iniurias fortunae simus expositi. Habiliora sunt corpora ᵃ pusilla, quae in arma sua contrahi possunt, quam quae superfunduntur, et undique magnitudo sua vulneribus obiecit. Optimus pecuniae modus est, qui nec in paupertatem cadit, nec procul a paupertate discedit.

IX. Placebit autem haec nobis mensura, si prius parcimonia placuerit: sine qua nec ullae opes sufficiunt, nec ullae non satis patent: praesertim quum in vicino remedium sit, et possit ipsa paupertas in divitias se, advocata frugalitate, convertere. Assuescamus a nobis removere pompam, et usus rerum, non ornamenta metiri. Cibus famem domet, potio sitim, libido qua necesse est fluat. Discamus membris nostris inniti: cultum victumque non ad nova exempla componere, sed
ut maiorum suadent mores. Discamus continentiam au- 2
gere, luxuriam coërcere, gulam temperare, iracundiam lenire, paupertatem aequis oculis adspicere, frugalitatem colere, ᵃ (etiamsi nos pudebit desideriis naturalibus parvo parata remedia adhibere) spes effrenatas, et animum in futura eminentem velut sub vinculis habere, id agere, ut divitias a nobis potius quam a fortuna

Cap. VIII. a. *pusilla*. Reduxi e codd. et Erasmo. In plerisque MSS. erat *imbecilla*, contra sententiam auctoris. *Pusillus homo* opponitur *grandi*, sine notione contemtus. Quod quum Pincianus et Lipsius non advertissent, ille mutavit: *in bello*, hic male recepit. Sensus et nexus postulant: *pusilla*.

Cap. IX. a. *etiamsi — adhibere*. Haec verba parenthesi inclusi, ut sensus manifestior esset, media interpunctione post *adhibere* sublata: infinitivi modi dependent a: *discamus*.

6. *in arma sua contrahi*] int. in clipeum, quo texit se, subsidendo, miles. Sic ap. Virgil. e. c. Aen. XII, 491. et se collegit in arma.

Cap. IX. Parcimonia et continentia verae divitiae acquiruntur, ideoque res nostrae in arctum sunt cogendae et luxus diversa genera, e. c. sum-

na petamus. Non poteſt, inquam, tanta varietas et iniquitas caſuum ita depelli, ut non multum procellarum irruat magna armamenta pandentibus: cogendae in ar-
3 ctum res ſunt, ut tela in vanum cadant. Ideoque exſilia interim calamitatesque in remedium ceſſere, et levioribus incommodis graviora ſanata ſunt, ubi parum audit praecepta animus, nec curari mollius poteſt. Quidni conſulitur, ſi et paupertas et ignominia, et rerum everſio adhibetur? malo malum opponitur. Aſſueſcamus ergo coenare poſſe ſine populo, et ſervis paucioribus ſerviri, et veſtes parare in quod inventae ſunt, habitare contractius. Non in curſu tantum circique certamine, ſed in his ſpatiis vitae interius flectendum eſt.
4 Studiorum quoque, quae liberaliſſima impenſa eſt, tamdiu rationem habebo, quamdiu modum. Quo mihi innumerabiles libros et bibliothecas, quarum dominus vix totâ vitâ ſuâ indices perlegit? Onerat diſcentem turba, non inſtruit: multoque ſatius eſt paucis te auctoribus tra-

ſumtus immodicos in Bibliothecas librosque vitanda.

2. *Non poteſt* —.] Si a nobis, ab animo poteſtateque noſtra, non a fortuna felicitatem et tranquillitatem petamus, conſequamur neceſſe eſt, ut ictibus fortunae, quibus divites et potentiores ſubiecti ſunt, nos ſubducamus. Hi ſimiles ſunt gubernatoribus navium, qui magna *armamenta* (vela) pandunt, extendunt ventorum furori magis expoſita, quam ſi contractiora eſſent. *tela* Fortunae.

3. *Non in curſu — flectendum eſt.*] Qui in his certaminibus curulibus vincere vellet, eius currus circa metam (conum imum in ſpina Circi, τὴν ἐσχάτην ϛήλην, ap. Sophocl. mox laudandum, ib. Schol.) flectendus erat, ne, qui ſequeretur, inter priorem illum et metam currum dirigendo praeverteret. Hinc interior, ratione metae habita, curſus vocatur. Res ex Homer. Il. ψ, 321 ſq. Sophocl. Electra 720 ſq. Brunk. Theocrit 24, 117 ſq. Horat. Od. I, 1, 4. nota eſt. Translatis inde locutionibus ſaepe uſi ſunt veteres: cf. Torrent. ad Horat. I. Epp. 16, 79.

4. *indices*] quos alias titulos librorum vocabant, e. c. Ovid.

tradere, quam errare per multos. Quadringenta millia librorum Alexandriae arserunt, pulcherrimum regiae opulentiae monumentum. alius laudaverit, sicut Livius, qui elegantiae regum curaeque egregium id opus ait fuisse. Non fuit elegantia illud, aut cura, sed 5
studiosa luxuria: immo ne studiosa quidem, quoniam non in studium, sed in spectaculum comparaverunt; sicut plerisque, ignaris etiam servilium literarum, libri non studiorum instrumenta, sed coenationum ornamenta sunt. Paretur itaque librorum quantum satis sit, nihil in apparatum. Honestius, inquis, in hos impensas, 6
quam in Corinthia pictasque tabulas effuderim. Vitiosum est ubique, quod nimium est. [b] Quid habes, cur ignoscas homini armarium cedro atque ebore captanti, corpora conquirenti aut ignotorum auctorum, aut improbatorum, et inter tot millia librorum oscitanti, cui

volu-

b. *Quid habes, cur ignoscas homini armarium cedro atque ebore captanti* — Sic dedit codex Lipsii, a quo alii non multum abludunt. Erasm. *quid h. c. i. nomen marmore atque ebore captanti* —. Lectionem codicis cum Lipsio praetuli, nisi quod *armarium* refinxi, quod codex habuit. mox *corpora* e codd. recepit Lipsius: Antea: *opera*, e. c. ap. Erasm.

Ovid. IV. ex Pont. 13, 7. Sic et Schwarzius, Altdorfin. olim professor, in opere suo de Ornamentis libror. interpretatus est. Etiam de catalogo librorum intelligas. *paucis* — *multos*. Cf. ep. 2. *Quadringenta* — *fuisse*. Intelligit incendium bibliothecae in oppugnatione Alexandriae a Iulio Caesare facta. Dio Cass. XLII, 38. ib. Intpp. Magna pars arsit: reliqua post Christ. nat. 640. cf. Tiedemann. IV, p. 7 sqq. *Livius* hoc incendium enarraverat lib. 112. nunc deperdito: cf. Flori Epitom. et Freinshem. Supplem.

5. *servilium lit.*] quas vel servi sciunt, ut legere, scribere etc. liberalibus manifesto opponit. Spectat autem ad homines infimo loco natos summosque honores nactos.

6. *Corinthia*] vasa, ideoque antiquissima, confici iam desita aliquot seculis ante Corinthum captam i. a. V. C. 608. s. Ol. 161, 3. Ob vetustatem inprimis aestimata esse magni, appatet e Plin. N. H. XXXIV, 3. bip. T. V. Senec.

voluminum suorum frontes maxime placent, titulique?
7 Apud desidiosissimos ergo videbis, quidquid orationum historiarumque est, et tecto tenus exstructa loculamenta. iam enim inter balnearia et thermas bibliotheca quoque, ut necessarium domus ornamentum, expolitur. Ignoscerem plane, si e studiorum nimia cupidine oriretur: nunc ista exquisita, et cum imaginibus suis descripta sacrorum opera ingeniorum, in speciem et cultum parietum comparantur.

X. At in aliquod genus vitae difficile incidisti, et tibi ignoranti vel publica fortuna vel privata laqueum impegit, quem nec solvere possis, nec abrumpere. Cogita compeditos primo aegre ferre onera, et impedimenta crurum: deinde, ubi non indignari illa, sed pati proposuerunt, necessitas fortiter ferre docet, consuetudo facile. Invenies in quolibet genere vitae oblectamenta, et remissiones, et voluptates, [a] si nolueris malam

Cap. X. a. *Si nolueris malam putare vitam potius, quam invidiosam facere.* Scriptorum codd. lectio. Lipsius fatetur, se haec non capere: at Gronov. sensum bene explicuit. Si malueris malam vitam, quae nempe talis existimatur vulgo, putare non

nec. de brev. vitae c. 12. Plura de his vasis corinthiis, quae et thericlea vocabantur, a Thericle, figulo, Socratis coaevo, quem cum Anglo Wedgwood conferas, inventa, et deinde ab insequentibus artificibus in diversa materia expressa, dabunt Bentleius Dissertation upon the epistles of Phalaris, et Martini Exc. XX. ad Ernesti Archaeolog. *frontes*, bases cylindri, s. teretis baculi (umbilici), cuius eminentes utrimque partes auro, argento vel alio metallo praemuniri solitae et varie pictae, dicta cornua, inter quae frontes erant mediae, circumcisae et pumice politae. Cf. Heyne ad Tibull. III, 1, 13.

7. *cum imaginibus*] Tradit idem Plin. N. H. XXXV, 2. bip. T. V. p. 275. Non est praetereundum et novitium inventum. Siquidem non solum ex auro argentove, aut certe ex aere dicantur — quin etiam quae non sunt, finguntur etc. Asinii Pollionis hoc Romae inventum —.

Cap. X. Incommodo vitae generi assuescendum est, inprimis consuetudine, nec quidquam de sorte sua querendum est.

malam putare vitam potius, quam invidiosam facere. Nullo melius nomine de nobis natura meruit, quam 2
quod quum sciret, quibus aerumnis nasceremur, calamitatum mollimentum, consuetudinem, invenit, cito in familiaritatem gravissima adducens. Nemo duraret, si rerum adversarum eandem vim assiduitas haberet, quam primus ictus. Omnes cum fortuna copulati sumus: aliorum aurea catena est et laxa: aliorum arcta et sordida. Sed quid refert? eadem custodia universos circum- 3
dedit: alligatique sunt etiam qui alligaverunt, nisi tu forte leviorem in sinistra catenam putas. Alium honores, alium opes vinciunt: quosdam nobilitas, quosdam humilitas premit: quibusdam aliena supra caput imperia sunt, quibusdam sua: quosdam exsilia uno loco tenent, quosdam sacerdotia. Omnis vita servitium est. Assue- 4
scendum itaque conditioni suae, et quam minimum de illa querendum: et quidquid habet circa se commodi, apprehendendum est. Nihil tam acerbum est, in quo non aequus animus solatium inveniat. Exiguae saepe

 areae

esse malam, quam ei invidiam consciscere, de ea queri ut indigna et mala. Occurrit haec sententia Ep. IX. Non est beatus, esse se qui non putat. Si nexum ac verba attenderis, non putares, hic esse difficultatem. Causa autem difficultatis ap. Lipsium ipsum fuit, qui doctrina sua, quae certe magna erat, praepeditus rariora ac doctiora simplicioribus praeferre maluit. *Facere vitam* explicavit h. l. *agere vitam*, e sermone ICtorum: ideoque nullum idoneum sensum elicere potuit.

2. *omnes cum fortuna copulati*] i. *coniuncti sumus*. cf. ad De Ira III, 8, 4. Ep. 6. quemadmodum eadem catena et custodiam (i. reum, qui custoditur) et militem copulat; sic ista etc.

3. *Sed quid refert? eadem custodia — putas*] Romae triplex ratio erat asservandi captivos: carcer, ubi servitia et capita viliora iaciebant, sine ullo custode, deinde aedes magistratuum, tum custodia militaris, quae et Romae et in provinciis frequentissima erat: qui in noxa esset, catenam manui dextrae alligatam habuit, quae eadem militis sinistram vinciret custodiae rei praefecti. Cf. Lipsii Excurs. B. ad Taciti Annal. III, 22. p. 1178 sq. T. I. Ed. Elzevir.

areae in multos usus, describentis arte, patuere, et quamvis angustum pedem dispositio fecit habitabilem. Adhibe rationem difficultatibus: possunt et dura molliri, et angusta laxari, et gravia scite ferentes minus
5 premere. Non sunt praeterea cupiditates in longinquum mittendae, sed in vicinum illis egredi permittamus, quoniam includi ex toto non patiuntur. Relictis his, quae aut non possunt fieri, aut difficulter possunt, prope posita speique nostrae alludentia sequamur; sed sciamus, omnia aeque levia esse, extrinsecus diversas facies habentia, introrsus pariter vana. Nec invideamus altius stantibus: quae excelsa vide-
6 bantur, praerupta sunt. Illi rursus, quos sors iniqua in ancipiti posuit, tutiores erunt superbiam detrahendo rebus per se superbis, et fortunam suam quam maxime poterunt, in planum deferendo. Multi quidem sunt, quibus necessario haerendum sit in fastigio suo, ex quo non possunt, nisi cadendo descendere: sed hoc ipsum testentur, maximum onus suum esse, quod aliis graves esse cogantur, nec sublevatos se, sed suffixos iustitiâ: mansuetudine, [b] humana lege, et benigna manu praeparent multa ad [c] secundos casus

b. *humana lege.* Sic Erasm. et Gruteri codd. Alii *large*, unde Pincian. *humana, larga* —. Sed *lege* est: formula, modo imperii, conditione.

c. *secundos.* Sic MSS. i. casus, calamitates, quae proximo loco sunt, mitiores ac minus graves. Antea: *sequentes* e coni. Pincian.: *sequiores* i. *tristiores*, Gruterus.

4. *pedem*] mensuram: ut ap. Plin. N. H. XVIII, 31. iustus pes.

5. *Non sunt* etc.] cf. de Ira III, 7, 2. *alludentia*, quae velut se offerunt blande, ideoque vicina sunt: attamen omnia quamvis diversa facie levis et exigui momenti sint, atque vana; itaque cave, ne magni res externas facias.

6. *in planum deferendo*] i. splendorem adimendo, atque faciles aliis se exhibendo, ne ab aliis hominibus diversi ac disiuncti esse videantur. *Multi quidem sunt* — e. c. reges, principes. De Clement. I, 8.

sus praesidia, quorum spe securius pendeant. Nihil 7
tamen aeque hos ab his animi fluctibus vindicaverit, quam semper aliquem incrementis terminum figere: nec fortunae arbitrium desinendi dare, sed se ipsos, multo quidem citra extrema, hortentur consistere. Sic et aliquae cupiditates animum acuent, sed finitae: non in immensum incertumque producent.

XI. Ad [a] imperfectos et mediocres et male sanos hic meus sermo pertinet, non ad sapientem. Huic non timide, nec pedetentim ambulandum est; tanta enim fiducia sui est, ut obviam fortunae ire non dubitet, nec unquam loco illi cessurus sit: nec habet ubi illam timeat, quia non mancipia tantum possessionesque et dignitatem, sed corpus quoque suum, et oculos et manum, et quidquid est cariorem vitam facturum, seque ipsum, inter precaria numerat, vivitque ut commodatus sibi, et reposcentibus sine tristitia redditurus. Nec ideo est vilis sibi, quia scit se 2
suum non esse: sed omnia tam diligenter faciet, tam circumspecte, quam religiosus homo sanctusque solet tueri fidei commissa. Quandocunque autem reddere iubebitur, non queretur cum fortuna, sed dicet: „Gratias ago pro eo quod possedi, habuique. Magna „quidem res tuas mercede colui, sed quia imperas,

 „cedo

Cap. XI. a. *imperfectos.* Nonnulli: *imperitos, imperf.* *Imperiti* s. *imperfecti*, ἀπαίδευτοι, stoica lingua sunt *plebeii nec sapientes.* To' *imperitos* additum esse videtur explicationis causa a glossatore.

Cap. XI. Sapienti contra iam aequanimitatem docet et constantiam adesse, ut in omni re, sic in morte: quippe cui nihil inopinato accidere debeat, omnia praevidenti. Habes hic descriptionem sapientis Stoici, quae saepe iteratur.

1. *vivitque — redditurus*] cf. de Provid. V. Consol. ad Marc. 10.

2. *mercede*] i. magna mea impensa ac cura. Similia sunt ap. Plutarch. De Tranquill. p. 474. D. *ἡδὺ μὲν, ἂν τι Φέρῃς· ὀλίγου δ' ἄχος, ἢν ἀπολείπῃς*, e poeta.

„cedo gratus libensque. si quid habere me tui volueris, etiamnunc servabo: si aliud placet, ego vero „factum signatumque argentum, domum, familiamque
3 „meam reddo, restituo." Appellaverit natura, quae prior nobis credidit; et huic dicemus: „Recipe animum meliorem quam dedisti: non tergiversor, nec „refugio. paratum habes a volente, quod non sentienti dedisti: aufer!" Reverti unde veneris, quid grave est? male vivet quisquis nesciet bene mori. Huic itaque primum rei pretium detrahendum est, et spiritus [b] inter servitia numerandus. Gladiatores, ait Cicero, invisos habemus, si omni modo vitam impetrare cupiunt: favemus, si contemtum eius prae se ferunt: idem evenire nobis scias. saepe enim causa
4 moriendi est, timide mori. Fortuna illa quae ludos sibi facit, „Quo," inquit, „te reservem, malum et „trepidum animal? eo magis convulneraberis et confodieris, quia nescis praebere iugulum. At tu et vives diutius, et morieris expeditius, qui ferrum non „subductâ cervice, nec manibus oppositis, sed animo „se recipis!" Qui mortem timebit, nihil unquam [c] pro homine vivo faciet; at qui scit, hoc sibi quum conci-

b, *inter servitia* ex Erasm. reduxi. Omnes MSS. habent: *in servitia*, unde Lipsius coniecit: *in vitia*. Sumus servitia i. servi naturae.

c. *pro homine vivo* i. dignum homine. *Vivo* tamen displicet, nec succurrit, quomodo medicinam adhibeam.

3. *Spiritus*] vita. *Cicero* in Oratione pro Milone c. 34. Etenim si in gladiatoriis pugnis, et in infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos et supplices, et ut vivere liceat, obsecrantes, etiam odisse solemus: fortes et animosos et se acriter ipsos morti offerentes, servare cupimus. Locum iam adduximus ad de Ira I, 2, 3.

4. *Fortuna — facit*] Plerumque antiqui mutabilem vitae humanae statum hac ratione depingunt, inde ab Herodoti tempore. Cf. Horat. Od. III, 29, 50. ib. Böttiger. Lucian.

conciperetur, statim condictum, vivet ad formulam, et simul illud quoque eodem animi robore praestabit, ne quid ex his quae eveniunt, subitum sit. Quid- 5
quid enim fieri potest, quasi futurum prospiciendo, malorum omnium impetus molliet. qui ad praeparatos exspectantesque nihil afferunt novi, securis et beata tantum spectantibus graves eveniunt. Morbus enim, captivitas, ruina, ignis, nihil horum repentinum est. Sciebam in quam tumultuosum me contubernium natura clusisset. totiens in vicinia mea conclamatum est, totiens praeter limen immaturas exsequias fax cereusque praecessit: saepe altius ruentis aedificii fragor sonuit: multos ex his quos forum, curia, sermo mecum contraxerat, nox abstulit, et vinctas ad sodalitium manus copulatas intercidit. Mirer aliquando ad 6
me pericula accessisse, quae circa me semper erraverunt? Magna pars hominum est, quae navigatura de tempestate non cogitat. Nunquam me in bona re mali pudebit auctoris. Publius tragicis comicisque vehe-

 mentior

cian. Necyomant. c. 16. p. 19. T. III. bip. Bayle, Timoleon Not. k. *condictum*, constitutum. *ad formulam* i. regulam: metaphora ducta est a formula cognitionis (writ) a praetore iudicibus et arbitris data: quam ad III, 4, attigimus.

5. *Quidquid enim fieri* etc.] Haec hauserunt Stoici e Schola Socratis. *Ὥσπερ οἱ ἐν εὐδίᾳ πλέοντες καὶ τὰ πρὸς τὸν χειμῶνα ἔχουσιν ἕτοιμα, οὕτως οἱ ἐν εὐτυχίᾳ φρονοῦντες καὶ τὰ πρὸς τὴν ἀτυχίαν ἡτοιμάκασι βοηθήματα.* Stobaei Serm. (III. Schow. p. 87.) I, p. 26. Gesn. Aliud praeclarum Socratis dictum eodem pertinet (ap. Stob. I, p. 44. Schow.) *οὔτε ναῦν ἐξ ἑνὸς ἀγκυρίου, οὔτε βίον ἐκ μιᾶς ἐλπίδος ὁρμιστέον.* Epicharmus secundum Stobaeum sub init. iam dixerat. *Οὐ μετανοεῖν, ἀλλὰ προνοεῖν χρὴ τὸν ἄνδρα τὸν σοφόν.* *Sciebam* etc. Cf. Consol. ad Marc. c. 9. *fax cereusque* sc. funis: pueros et acerba funera ad faces efferebant, cereis immixtis, et ut veri simile est, noctu.

6. *Publius*] de hoc mimographo diximus ad Consol. ad Marc.

mentior ingeniis, quotiens mimicas ineptias, et verba ad summam caveam spectantia reliquit, inter multa alia cothurno, non tantum sipario, fortiora et hoc ait:

Cuivis potest accidere, quod cuiquam potest.

7 Hoc si quis in medullas demiserit, et omnia aliena mala, quorum ingens quotidie copia est, sic adspexerit, tanquam illis liberum et ad se iter sit; multo ante se armabit, quam petatur. Sero animus ad periculorum patientiam post pericula instruitur. „Non putavi hoc futurum: nunquam hoc eventurum credidissem!“ Quare autem non? Quae sunt divitiae, quas non egestas, et fames, et mendicitas a tergo sequatur? Quae dignitas, cuius non praetextam et augurale et lora patricia et sordes comitentur, et [d] exportatio, et notae, et mille maculae, et extrema con-
8 temtio? Quod regnum est, cui non parata sit ruina,

d. *exportatio* i. exsilium. Quum tamen adiuncta hoc fulmen sibi misceri non patiantur, Lipsius coni. *exsputatio*, contemtus extremi signum: Gronov. *exhaeredatio*. Sed *exportatio* sana mihi videtur esse lectio. Refero ad exsilium, etsi intelligo, malum minoris momenti meliorem locum hic tenere.

Marc. c. 9. fin. ubi idem versus occurrit. cf. ad de Ira II, 11, 4. Lipsius laudat Phocylid. 25. ed. Brunk. Gnomic. poet. graec. p. 113. Κοινὰ πάθη πάντων· ὁ βίος τροχός· ἄστατος ὄλβος: parum cogitans, hoc carmen νουθετικὸν esse fetum Christiani alicuius. *caveam* theatri, ubi minutae plebis sedes erat. *sipario*, velo in mimis usitato.

7. *Quae dignitas — contemtio*] Iungit magistratum, (cuius proprium erat toga praetexta, scil. purpura) sacerdotes (augurale i. insigne et ornamentum, sive trabeam, sive lituum intelligas) et nobiles (propter bullam auream, loro in collo gestari solitam a pueris: praesertim patriciis: cf. Macrob. Saturn. I, 6. p. 221 sq. bip. Vol. I. Inter amuleta erat haec bulla. Lipsius intelligit mulleos s. lunatos patriciorum calceos; usu tamen loquendi non adstructo. *et sordes* tum paupertas — tum *notae*, ignominiae —.

na, et proculcatio, et dominus, et carnifex? nec magnis ista intervallis divisa, sed horae momentum interest inter solium et aliena genua. Scito ergo, omnem conditionem versabilem esse; et quidquid in ullum incurrit, posse in te quoque incurrere. Locuples es? numquid ditior Pompeio? cui quum Caius vetus cognatus, hospes novus, aperuisset Caesaris domum, ut suam cluderet, defuit panis et aqua: quum tot flumina possideret in suo orientia, et suo cadentia, mendicavit stillicidia; fame ac siti periit, in palatio cognati, dum illi heres publicum funus esurienti locat. Honoribus summis functus es? numquid aut 9
tam magnis, aut tam insperatis, aut tam universis, quam Seianus? Quo die illum senatus deduxerat, populus in frusta divisit: in quem quidquid congeri poterat, dii hominesque contulerant, ex eo nihil superfuit, quod carnifex traheret. Rex es? non ad Croesum

8. *dominus*] tyrannus. *genua*, ad quae provolvat, qui modo rex fuerat. *Pompeio*. Noster hanc rem unus persequitur: ceteris omnibus auctoribus, qui de Caio Caligula exposuerunt, silentibus. Fuit haud dubie hic Pompeius filius Scauri Pompeii, filii Cn. Pompeii Magni, qui a. 767. consul erat cum Sexto Appuleio. Dio Cass. LVI, 29. 38 et 45. Augusti, ideoque et Caii cognatus. Plura de Pompeiis dat Spanhem. de usu et praest. numism. T. II, p. 66. *hospes novus* ironice dictus, quatenus in palatium suum (*aperuisset Caes. dom.*) receperat eum Caius: ut (Pompeius) suam domum clauderet tanquam postremus stirpis. *quum tot flumina* etc. cf. Ep. 89. fin. de Ira I, 16, 32. De Benef. 3, 8. *dum heres*, Caius, libitinariis *publ. fun. locat illi*, Pompeio, quasi fato suo functo.

9. De *Seiano*, qui Senatum laetus intrans tribunicia potestate i. consortio et successione imperii a Tiberio donandus in vincula coniectus, (*Senatus* eum *deduxerat*) deinde in frusta discerptus est a populo. cf. Dio Cass. LVIII, 10. 11. *quod carnifex traheret*, unco ulterius in Tiberim, quia populus eius cadaver frustatim in fluvium iam coniecerat.

sum te mittam, qui rogum suum et escendit iussus, et exstingui vidit, factus non regno tantum, sed etiam morti suae superstes: non ad Iugurtham, quem populus Romanus intra annum quam timuerat, specta-
10 vit. Ptolemaeum Africae regem, Armeniae Mithridatem, inter Caianas custodias vidimus. alter in exsilium missus est: alter ut meliori fide mitteretur, optabat. In tanta rerum, sursum ac deorsum euntium, versatione, si non quidquid fieri potest, pro futuro habes, das in te vires rebus adversis, quas in-
11 fregit, quisquis prior vidit. Proximum ab his erit, ne aut in supervacuis, aut ex supervacuo laboremus: id est, ne aut quae non possumus consequi, concupiscamus; aut adepti, cupiditatum vanitatem nostrarum sero, post multum pudorem, intelligamus: id est, ne aut labor irritus sine effectu sit, aut effectus labore indignus. Fere enim ex his tristitia sequitur, si aut non successit, aut successus pudet.

XII. Circumcidenda est concursatio, qualis est magnae parti hominum, domos, et theatra, et fora perer-

Bellum Iugurthinum] quod Sallustium exposuisse constat, coepit a. V. C. 637. et quinto anno post debellatum est. Noster igitur non omnino accurate rem tradidit.

10. De *Ptolemaeo*, Iubae filio, et M. Antonii ex Selena filia nepote, ideoque Caio consobrino, qui a Caio propter eius divitias a. V. C. 793. interfici iussus est. Sueton. Calig. c. 26. Dio Cass. LIX, 25. Augustus ei a. V. C. 724. Cleopatram, (Dione auctore LI, 15. fin.) cuius cognomen fuit Selena (Suet. l. l.) nuptum locaverat. *Mithridates* a Tiberio Armenia donatus, sed post a Caligula in vincula coniectus: mox vero in regnum, Claudio monente, remeavit, Tacit. Annal. XI, 8. Dio Cass. LVIII, 27. LX, 8. Alter (Ptolemaeus) in exsilium missus et in via occisus est: proinde alter (Mithrid.) optabat etc.

Cap. XII. Actiones inutiles sunt ideo vitandae, nec exprimendum vitae genus eorum.

pererrantium. Alienis se negotiis offerunt, semper aliquid agentibus similes. Horum si aliquem exeuntem de domo interrogaveris: Quo tu? quid cogitas? respondebit tibi: „Non mehercule scio, sed „aliquos videbo, aliquid agam." Sine proposito vagantur, quaerentes negotia: nec quae destinaverunt, agunt, sed in quae incurrerunt. Inconsultus illis vanusque cursus est, qualis formicis, per arbusta repentibus; quae in summum cacumen, deinde in imum inanes aguntur. His plerique similem vitam agunt, 2 quorum non immerito quis inquietam inertiam dixerit. Quorundam, quasi ad incendium currentium, misereris: usque eo impellunt obvios, et se aliosque praecipitant: quum interim cucurrerint, aut salutaturi aliquem non resalutaturum, aut funus ignoti hominis prosecuturi, aut iudicium saepe litigantis, aut sponsalia saepe nubentis, et lecticam assectati, quibusdam locis et ipsi tulerint. deinde domum cum supervacua redeuntes lassitudine, iurant nescisse se ipsos, quare exierint, ubi fuerint, postero die erraturi per eadem illa vestigia. Omnis itaque labor aliquo referatur, aliquo respiciat. Non industria, inquietos et 3 insanos [a] falsae rerum imagines agitant. nam ne illi quidem

Cap. XII. a. *falsae rerum imagines.* Gronqv. exclusit recte *rerum* sed ante *falsae:* e codd.

rum, qui aliena negotia captantes (Satagios noster, πολυπράγμονας, Ardeliones appellat Phaedrus II, 5. al.) nihil agunt et deridentur.

1. *formicis — aguntur*] Haec contra historiam naturalem dicta esse, vix quemquam huius historiae curiosum fugiet. Iam Plinius XI, 36. bip. aliique ante eum et Senecam hoc docuerunt. Horat. I. Sat. I, 33. Formica magni laboris — exemplo est.

2. *Salutaturi*] Spectat hoc ad officia, quae honoris caussa patronis aliisque praestantioribus praestabantur matutina salutatione, saepe ne admissa quidem a nomenclatore i. servo, cuius et erat, salutantes excipere (§. 3.). Et sequen-

quidem ſine aliqua ſpe moventur, proritat illos alicuius rei ſpecies, cuius vanitatem capta mens non coarguit. Eodem modo unumquemque ex his, qui ad augendam turbam exeunt, inanes et leves cauſae per urbem circumducunt, nihilque habentem in quo laboret, lux orta expellit: et quum multorum fruſtra liminibus illiſus nomenclatores perſalutavit; a multis excluſus, neminem ex omnibus difficilius domi, quam
4 ſe, convenit. Ex hoc malo dependet illud teterrimum vitium, auſcultatio, et publicorum ſecretorumque inquiſitio, et multarum rerum ſcientia, quae nec tuto narrantur, nec tuto audiuntur. Hoc ſecutum puto Democritum, ita coepiſſe: „Qui tranquille vo-„let vivere, nec privatim agat multa, nec publice!" ad ſupervacua ſcilicet referentem. Nam ſi neceſſaria ſunt, et privatim et publice non tantum multa, ſed innumerabilia agenda ſunt: ubi vero nullum officium ſolemne nos citat, inhibendae actiones ſunt.

XIII. Nam qui multa agit, ſaepe fortunae poteſtatem ſui facit: quam tutiſſimum eſt raro experiri, ceterum ſemper de illa cogitare, et ſibi nihil de fide eius promittere. Navigabo, niſi ſi quid inciderit: et praetor fiam, niſi ſi quid obſtiterit: et negotiatio mi-
2 hi reſpondebit, niſi ſi quid intervenerit. Hoc eſt, quare ſapienti nihil contra opinionem dicamus accidere. non illum caſibus hominum excepimus, ſed erroribus: nec illi omnia, ut voluit, cedunt, ſed ut cogitavit. Inprimis autem cogitavit, aliud poſſe propoſitis ſuis reſiſtere. Neceſſe eſt autem levius ad animum pervenire deſtitutae cupiditatis dolorem, cui ſucceſſum non utique promiſeris.

XIV.

ſequentia, ut funus quis proſequatur, amico in iudicio adſit tanquam teſtis aut advocatus etc. ad officia pertinent.

4. *Democritum*] Locum e Stobaeo adduximus ad de Ira III, 6, 2. cf. ſupra ad 2, 3.

Cap. XIII. Democriti dictum explicare pergit.

XIV. Faciles etiam nos facere debemus, ne nimis destinatis rebus indulgeamus. transeamus in ea, in quae nos casus deduxerit: nec mutationes aut consilii aut status pertimescamus: dummodo nos levitas, inimicissimum quieti vitium, non excipiat. Nam et pertinacia necesse est anxia et misera sit, cui fortuna saepe aliquid extorquet: et levitas multo gravior, nusquam se continens. Vtrumque infestum est tranquillitati, et nihil mutare posse, et nihil pati. Vti- 2
que animus ab omnibus externis in se revocandus est: sibi confidat, se gaudeat, sua suspiciat, recedat, quantum potest, ab alienis, et se sibi applicet, damna non sentiat, etiam adversa benigne interpretetur. Nuntiato naufragio, Zeno noster, quum omnia sua audiret submersa, iubet, inquit, me fortuna expeditius philosophari. Minabatur Theodoro philosopho tyrannus mortem, et quidem insepultam. Habes, inquit,

Cap. XIV. Et pertinacia et levitas vitandae sunt: ut tranquillitas animi conservetur.

1. *Transeamus — excipiat*] Laudat ad haec Lipsius (e Stob. I, 9. et p. 16. Gesn. III. Serm. p. 83 et 79. Schow.). *Ἀριστοτέλης εἶπεν· „Ἐπειδὴ μὴ γίνεται „τὰ πράγματα, ὡς βουλόμε„θα, δεῖ βούλεσθαι, ὡς „γίνεται.“* Deinde: *Ἐκ τῶν ὑπομνημάτων τοῦ Ἀριστωνύμου· Κυβερνήτου μὲν ἔργον ἀγαθοῦ εἰς τὰς τῶν πνευμάτων μεταβολὰς ἁρμόσασθαι, ἀνδρὸς δὲ σοφοῦ πρὸς τὰς τῆς τύχης* (antea hic legebatur: *ψυχῆς*: *τύχης* recepit Schow. e codd.).

2. *Zeno*] Citieus. Mercator purpuram Tyro venalem in Graeciam advehi iubens, navis iuxta Pyraeeum fregit; atque annos XXX. natus ad Cratetem se applicavit. Cf. Diogen. Laert. VII, 4 et 5. ibiq. Menagius et Casaub. qui nostrum locum non neglexerunt. *Theodoro*, philosopho Platonico et Cyrenaico; vixit circa Ol. 120. praeceptor Bionis. Cf. Fabric. Bibl. gr. Vol. III. p. 189. 615. Cic. Tusc. Disp. I, 43. Quid? Cyrenaeum Theodorum, philosophum non ignobilem, nonne miramur? cui quum Lysimachus rex crucem minaretur, Istis quaeso, inquit, ista horri-

quit, cur tibi placeas: hemina sanguinis in tua potestate est. nam quod ad sepulturam pertinet, o te ineptum, si putas interesse, supra terram, an infra
3 putrescam. Canus Iulius, vir inprimis magnus, cuius admirationi ne hoc quidem obstat, quod nostro seculo natus est, cum Caio diu altercatus, postquam abeunti, [a] Phalaris ille dixit: „Ne forte ineptâ spe „tibi blandiaris; duci te iussi!" „Gratias," inquit, „ago, optime princeps!" Quid senserit, dubito: multa enim occurrunt mihi. Contumeliosus esse voluit, et ostendere quanta crudelitas esset, in quâ mors beneficium erat? An exprobravit illi quotidianam dementiam? agebant enim gratias, et quorum liberi
4 occisi, et quorum bona ablata erant. An tanquam libertatem libenter accepit? Quidquid est, magno animo respondit. Dicet aliquis: Potuit post haec iubere illum Caius vivere. Non timuit hoc Canus: nota erat Caii in talibus imperiis fides. Credisne, illum decem medios usque ad supplicium dies sine ullâ sollicitudine exegisse? verisimile non est, quae vir ille dixerit, quae fecerit, quam in tranquillo fuerit? Ludebat

Cap. XIV. a. *Phalaris ille dixit.* Bene tyrannus ille Agrigentinus (ad de Irâ II, 5, 1.) cum Caligula comparatur. Hinc facile *falleris*, quod vulgatos libros obtinet, e. c. Erasm. oriri potuit. Regula tamen critica quoque tyrannum Siculum hic tuetur, qua difficiliorem librarii doctrinae lectionem faciliori praeferre iubemur. Lipsio igitur accedo.

horribilia minitare purpuratis tuis! Theodori quidem nihil interest, humine an sublime putrescat. Tusc. Disp. V, 40. extr. Theodorus Lysimacho, mortem minitanti: magnum vero, inquit, effecisti, si cantharidis vim assecutus es! Hoc nostri *hemina sanguinis* i. dimidius sextarius exprimit.

4. *decem — dies*] Ex Tiberiano Senatusconsulto cautum erat, ut poena damnatorum in decimum diem semper differretur. Sueton. Tib. 75. cf. Lipsium ad Tacit. Annal. III, 51. *verisi-*

debat latrunculis, quum centurio, agmen periturorum trahens, [b] illum quoque excitari iubet. Vocatus numeravit calculos, et sodali suo: „Vide,“ inquit, „ne „post mortem meam mentiaris te vicisse!“ Tum an- 5
nuens centurioni, „Testis,“ inquit, „eris, uno me „antecedere.“ Lusisse tu Canum illa tabula putas? illusit. Tristes erant amici talem amissuri virum. „Quid „moesti,“ inquit, „estis? Vos quaeritis, an immortales animae sint: ego iam sciam.“ Nec desiit in ipso veritatem sine scrutari, et ex morte sua quaestionem habere. Prosequebatur illum philosophus suus: nec iam procul erat tumulus, in quo Caesari Deo nostro fiebat quotidianum sacrum. „Quid,“ inquit, „Cane, „nunc cogitas? aut quae tibi mens est?“ „Obser„vare,“ inquit „Canus, proposui illo velocissimo mo„mento, an sensurus sit animus, exire se.“ promisitque, si quid explorasset, circumiturum amicos, et indicaturum quis esset animarum status. Ecce in me- 6
dia

b. *illum quoque excitari.* Gron. e codd. et edd. priscis dedit. Antea: *et illum citari.* Parum tamen refert, utrum praeferas.

risimile non est, pro iis, *quae* — si ex iis coniecturam ceperis, quae —? *latrunculis* f. duodecim scriptis. Erat genus nostri ludi, qui hodie Schach, des échecs vocatur. In ludo tamen schachico nostro non tam id quaeritur, quot latrones (officiers et pions) tibi restent, sed quinam sit ludi status etc. igitur de numerandis calceis sermo esse ibi nequit. Convenit proinde melius in nostrum Damenspiel (jeu de dames), in quo numeri maior saltem ratio haberi solet. cf. Gesner. ad Chrestom. Plin. XV, 23. p. 153. sq. inprimis Ernesti Clav. Cic. voc. Scriptorum ludus, ubi saniora traduntur.

5. *philosophus suus*] De hoc more romano quaedam adnotavimus ad Consol. ad Marc. c. 4, 1. Lineas disputationis de hac re ducere, posthac memini Ernestium Exc. XV. ad Sueton. Tiber. c. 46. *Caesari* Caligulae. Dio Cass. LIX, 26 et 28. *promisitque — status.* Vanum

dia tempestate tranquillitas! ecce animus aeternitate dignus, qui fatum suum in argumentum veri vocat, qui in ultimo illo gradu positus exeuntem animam percontatur, nec usque ad mortem tantum, sed aliquid etiam ex ipsa morte discit! Nemo diutius philosophatus! sed non raptim relinquetur magnus vir, et cum cura dicendus: dabimus te in omnem memoriam, clarissimum caput, Caianae cladis magna portio!

XV. Sed nihil prodest privatae tristitiae causas abiecisse. Occupat enim nonnunquam odium generis humani, et occurrit tot scelerum felicium turba, quum cogitaveris, quam sit rara simplicitas, quam ignota innocentia, et vix unquam, nisi quum expedit, fides, et libidinis lucra damnaque pariter invisa, et ambitio usque eo iam se suis non continens terminis, ut per turpitudinem splendeat. Agitur animus in noctem, et velut eversis virtutibus, quas nec sperare licet, nec
2 habere prodest, tenebrae oboriuntur. In hoc itaque flecten-

num non fuisse hoc promissum, narrat Plutarch. ap. Syncellum p. 330. (qui tamen locus fugit P. Bayle Dict. hist. et crit. I. p. 603. a.) Antiocho enim Seleuciensi (fortasse suo philosopho) de nocte per somnium apparuisse Canum eique exposuisse τὰ περὶ διαμονῆς τῆς ψυχῆς καὶ καθαρωτέρου φωτὸς μετὰ τὴν ἔξοδον.

6. *Caianae cladis — portio*] ingentium damnorum, quae Caligula orbi intulit, tu unus magna pars!

Cap. XV. Odio generis humani abiecto et fastidio rerum humanarum evitato, vanitates aequo animo sunt ferendae: nec bonorum exitu malo contristemur. Deinde continua simulatio et observantia sua vitanda. Otium, somnus, festi dies etc. refectioni adhibeantur.

1. *et vix unquam*] occurrit *fides*, nisi cum utilitate sit coniuncta: tum occurrunt *libidinis lucra damnaque* i. homines, qui voluptatibus illicitis divitias sibi pepererint profuderintve. *Agitur animus* eorum, qui haec viderint et cogitaverint, *in noctem*, fit moestus et exosus genus humanum. Poetice haec expressa sunt, nisi e poeta quodam desumta. *sperare* in aliis, *habere* in se ipso.

flectendi sumus, ut omnia vulgi vitia non invisa nobis, sed ridicula videantur: et Democritum potius imitemur, quam Heraclitum. Hic enim quoties in publicum processerat, flebat: ille ridebat. huic omnia quae agimus, miseriae; illi ineptiae videbantur. Elevanda ergo omnia, et facili animo ferenda: humanius est deridere vitam, quam deplorare. Adiice, 3
quod de humano quoque genere melius meretur qui ridet illud, quam qui luget. Ille et spei bonae aliquid relinquit: hic tamen stulte deflet, quae corrigi posse desperat; et universa contemplatus, maioris animi est, qui risum non tenet, quam qui lacrimas, quando levissimum affectum animi movet, et nihil magnum, nihil severum, nec serium quidem, ex tanto apparatu putat. Singula, propter quae laeti ac tristes sumus, sibi quisque proponat, et sciat verum esse, quod Bion dixit: „Omnia hominum negotia similia „[a] mimicis esse, nec vitam illorum magis sanctam aut „severam esse, quam conceptus inchoatos.“ Sed sa- 4
tius est, publicos mores et humana vitia placide accipere, nec in risum, nec in lacrimas excidere. Nam alienis malis torqueri, aeterna miseria est: alienis delectari malis, voluptas inhumana. sicut illa inutilis humanitas, flere, quia aliquis filiam efferat, et fron-

Cap. XV. a. *mimicis.* Haec lectio debetur Pinciano, cui et Lipsius et Gataker ad Antonin. p. 389, 10. assentiuntur. Plerique MSS. *initiis:* alii *nuptiis.* Reliqua tamen sensu idoneo carent: *quam conceptus inchoatos:* quae quidem lectio facta est e scriptura codd. *conceptus nichilo natos:* aut: *conceptum nihilo natum.* Hariolationibus non indulgeo, exspectans meliores codd.

2. *Democritum — Heraclitum*] cf. ad de Ira II, 10, 2.

3. *Bion*] cf. ad VIII, 2. Vbi tamen haec comparatio scriptoris aestimati in antiquitate occurrerit, e fragmentis eius colligi nequit: neque haec ipsa, quantum sciam, usquam graece nunc exstat. Ceterum cf. Var. lect.

frontem ſuam fingere. In tuis quoque malis id agere te oportet, ut dolori tantum des quantum poſcit ratio, non quantum conſuetudo. Plerique enim lacrimas fundunt, ut oſtendant, et toties ſiccos oculos habent, quoties ſpectator defuit: turpe iudicantes, non flere,
5 quum omnes faciant. Adeo penitus hoc ſe malum fixit, ex aliena opinione pendere, ut in ſimulationem etiam ſimpliciſſima res, dolor, veniat! Sequitur pars, quae ſolet non immerito contriſtare, et in [b] ſolicitudinem adducere, ubi bonorum exitus mali ſunt. Vt Socrates cogitur in carcere mori, Rutilius in exſilio vivere, Pompeius et Cicero clientibus ſuis praebere cervicem: Cato ille, virtutum viva imago, incumbens gladio, ſimul de ſe ac de Republica palam fa-
6 cere. Neceſſe eſt torqueri, tam iniqua praemia fortunam perſolvere. et quid ſibi quisque nunc ſperet, quum videat peſſima optimos pati? Quid ergo eſt? vide quomodo quisque illorum tulerit: et ſi fortes fuerunt, ipſorum illos animos deſidera; ſi muliebriter et ignave periere, nihil periit. Aut digni ſunt, quorum virtus tibi placeat: aut indigni, quorum deſideretur ignavia. Quid enim eſt turpius, quam ſi maximi viri timidos fortiter moriendo faciunt? Laudemus toties dignum laudibus, et dicamus: Tanto fortior, tanto felicior! humanos effugiſti caſus, livorem, morbum: exiſti ex cuſtodiâ: non tu dignus malâ fortu-
nâ

b. *ſolicitudinem* dedit Gronov. e codd. ap. Grut. recte. Antea: *ſolitudinem*, inepte.

4. *frontem ſuam fingere*] in triſtitiae ſpeciem.

5. *Rutilius*] vid. ad Conſol. ad Marc. XXII, 2. *Pompeius* Ptolemaeo puero tradidit, qui cliens eius erat, patre per Gabinium auctore Pompeio in regnum reſtituto. Lipſius intelligit de Septimio, qui olim ordines ſub eo duxerat. *Cicero* Popillio cervicem praebuit, quem defenderat. *palam facere* utrumque uno eodemque tempore periiſſe. Cf. Ep. 104.

nâ diis visus es, sed indignus in quem iam aliquid fortuna posset! Subducentibus vero se, et in ipsa 7
morte ad vitam respectantibus manus iniiciendae sunt. Neminem flebo laetum, neminem flentem. ille lacrimas meas ipse abstersit: hic suis lacrimis effecit, ne ullis dignus sit. Ego Herculem fleam, quod vivus uritur, aut Regulum, quod tot clavis configitur, aut Catonem, quod c vulnera sua fortiter tulit? Omnes isti levi temporis impensâ invenerunt, quomodo aeterni fierent: ad immortalitatem moriendo venerunt. Est et illa solicitudinum non mediocris materia, si te 8
anxie componas, nec ulli simpliciter ostendas: qualis multorum vita est, ficta, et ostentationi parata. Torquet enim assidua observatio sui, et deprehendi aliter, ac solet, metuit: nec unquam curâ solvimur, ubi toties nos aestimari putamus, quoties aspici. Nam et multa incidunt, quae invitos denudent: et ut bene cedat tanta sui diligentia, non tamen iucunda vita, aut secura est, semper sub persona viventium. At illa 9
quantum habet voluptatis sincera et per se ornata simplicitas, nihil obtendens moribus suis? Subit tamen et haec vita contemtus periculum, si omnia omnibus patent.

c. *vulnera sua fortiter tulit.* Lectio est bona MSS. et edd. fere omnium. Muretus dederat e coni. *quod vulnus suum iteraverit?* (respiciens ad Senec. ep. 24. post init. et Plutarch.). Lipsius emendat: *quod vulnera sibi fortiter intulit?* Trillerus (Obss. crit. p. 140.) proponit: — *fortiter rupit?* Sed his meris coniectaneis supersedebimus, lectione vulgata et salva et bonum sensum fundente. Nonne enim is, qui vulnus, quod sibi ipse intulerat, et deinde a medico obligatum ruperat, *fortiter tulisse* dicendus est?

7. *manus iniiciendae sunt*] vi abigendi s. poena afficiendi sunt illi timidi homines. *Herculem — uritur* in monte Oeta. Cf. Apollod. II, 7, 7. *impensâ*, quatenus sibi ipsi mortem consciverunt, ideoque vitae sibi reliquae iacturam fecerunt.

8. *sub persona*] ut histrio, quocum saepe homines comparantur. Cf. Gataker. ad Antonin. p. 389. sq. 438.

patent. sunt enim qui fastidiant, quidquid propius adierunt. Sed nec virtuti periculum est, ne admota oculis revilescat: et satius est simplicitate contemni, quam perpetua simulatione torqueri. Modum tamen rei adhibeamus. multum interest, simpliciter vivas, an negligenter. Multum et in se recedendum est; conversatio enim dissimilium bene composita disturbat, et renovat affectus, et quidquid imbecillum in ani-
10 mo, nec percuratum est, exulcerat. Miscenda tamen ista, et alternanda sunt, solitudo et frequentia. Illa nobis faciet hominum desiderium, haec nostri: et erit altera alterius remedium. odium turbae sanabit solitudo, taedium solitudinis turba. Nec in eâdem intentione aequaliter retinenda mens est, sed ad iocos revocanda. Cum pueris Socrates ludere non erubescebat: et Cato vino laxabat animum, curis publicis
11 fatigatum: et Scipio triumphale illud et militare corpus movit ad numeros, non molliter se infringens, ut nunc mos est etiam incessu ipso ultra muliebrem mollitiem fluentibus; sed ut illi antiqui viri solebant, inter lusum ac festa tempora, virilem in modum tripudiare,

9. *conversatio — disturbat*] consilia bona corrumpuntur conversatione malorum hominum. Cf. de Ira III, 8.

10. *Socrates*] Narrat etiam Valer. Max. VIII, 8. ib. Intpp. *Cato;* de Catone Vticensi intelligas nostrum, Plutarcho narrante fretus. Locus Horatii Od. III, 21, 11. huc non spectat, sed ad Catonem maiorem.

11. *Scipio*] Africanus. Quaedam de hac re attigit Liv. XXIX, 19. sq. *ut nunc mos — fluentibus:* attigit Nat. Q. VII, 31. Cantandi et saltandi obscoena studia effeminatos tenent, ait Seneca pater, et mollitie corporis certare cum feminis, nostrorum adolescentium specimen est. Iam Horatii tempore hic mos saltationibus ionicis, i. obscoenis, ad libidines excitandas aptis delectandi, ex quo puellae ionicae Romanis proceribus in deliciis esse coepere, Romae invaluit. Mox eas imitatae sunt romanae puellae et ipsi viri. Horat. Od. III, 6, 21. ib. Intpp. inprimis Böttiger.

diare, non facturi detrimentum, etiam ſi ab hoſtibus
ſuis ſpectarentur. Danda eſt remiſſio animis: melio-
res acrioresque requieti ſurgent. Vt fertilibus agris
non eſt imperandum, cito enim exhauriet illos num-
quam intermiſſa fecunditas: ita animorum impetus as-
ſiduus labor frangit. Vires recipient paulum reſoluti
et remiſſi. Naſcitur ex aſſiduitate laborum, animo- 12
rum hebetatio quaedam, et languor: nec ad hoc tanta
hominum cupiditas tenderet, niſi naturalem quandam
voluptatem haberet luſus iocusque, quorum frequens
uſus, omne animis pondus omnemque vim eripiet.
Nam et ſomnus refectioni neceſſarius eſt: hunc tamen
ſi per diem noctemque continues, mors erit. Mul-
tum intereſt, remittas aliquid, an ſolvas. Legum
conditores feſtos inſtituerunt dies, ut ad hilaritatem
homines publice cogerentur: tanquam neceſſarium la-
boribus interponentes temperamentum. Et magni, ut 13
[d] didici, viri quidam ſibi menſtruas certis diebus fe-
rias dabant: quidam nullum non diem inter et otium
et curas dividebant; qualem Pollionem Aſinium, ora-
torem magnum, meminimus, quem nulla res ultra
decimam retinuit, ne epiſtolas quidem poſt eam ho-
ram legebat, ne quid novae curae naſceretur: ſed to-
tius diei laſſitudinem duabus illis horis ponebat. Qui-
dam medio die interiunxerunt, et in poſtmeridianas

 horas

d. *didici.* recepi in textum hanc Lipſii coniecturam. Antea: *dixi:* at nusquam dixerat.

12. *Nam et ſomnus — mors erit*] Lipſius laudat Platon. de legg. VII. p. 361. b. Tom. VIII. bip. ubi eadem ſententia occurrit. *cogerentur* congregarentur.

13. *Pollionem Aſinium*] Cf. ad de Ira III, 23, 3. *decimam,* quartam horam poſtmeridianam, ex noſtro more loquendi, coenae et curae corporis ap. Romanos deſtinatam. *interiunxerunt* ſc. ſe a gravioribus laboribus: ab aurigis metaphora ſumta eſt; qui interiungunt, quum quie-
ſcunt

14 horas aliquid levioris operae distulerunt. Maiores quoque nostri novam relationem, post horam decimam, in senatu fieri vetabant. Miles vigilias dividit, et nox immunis est ab expeditione redeuntium. Indulgendum est animo: dandumque subinde otium, quod alimenti ac virium loco sit: et in ambulationibus apertis vagandum, ut coelo libero et multo spiritu augeat attollatque se animus. Aliquando vectatio iterque et mutata regio vigorem dabunt, convictusque et liberalior potio: nonnunquam et usque ad ebrietatem veniendum, non ut mergat nos, sed ut depri-
15 mat. Eluit enim curas, et ab imo animum movet: et ut morbis quibusdam, ita tristitiae medetur: Liberque non ob licentiam linguae dictus est inventor vini, sed quia liberat servitio curarum animum, et asserit, vegetatque et audaciorem in omnes conatus facit. Sed ut libertatis, ita vini salubris moderatio est. Et Solonem, Arcesilaumque indulsisse vino credunt. Catoni ebrietas obiecta est: facilius efficiet, quisquis obiecerit, hoc crimen honestum, quam turpem Catonem. Sed nec saepe faciendum est, ne animus malam consuetudinem ducat: et aliquando tamen in exsultationem libertatemque extrahendus, tristisque
16 sobrietas removenda paulisper. Nam, sive Graeco poëtae cre-

scunt leviter et pausant. Senec. Ep. 83.

14. *Maiores nostri — vetabant*] vel ut corpora curarent, vel quia Senatusconsultum post occasum solis factum nec ratum quidem erat. Aul. Gell. Nat. Att. 14, 7. *vigilias* in quaternas: et eas singulas trium horarum. *deprimat*, avocet animum ab intentione nimia et curis altioribus.

15. *Solonem*] Ipse de se canit: Ἔργα δὲ Κυπρογενοῦς νῦν μοι φίλα, καὶ Διονύσου, καὶ Μουσέων, ἃ τίθησ' ἀνδράσιν εὐφροσύνας. Brunk. Gnomici poet. graec. p. 73, 11. *Arcesilaumque* Academicum. Diog. Laert. IV, 41. sq.

16. *Graeco poetae*] Lipsius laudat illud Anacreontis: *Θέλω, θέλω μανῆναι.* Horat. III.

credimus, „aliquando et insanire iucundum est:" sive Platoni, „frustra poëticas fores compos sui pe„pulit:" sive Aristoteli, „nullum magnum inge„nium sine mixtura dementiae fuit." Non potest grande aliquid et supra ceteros loqui nisi mota mens. Quum vulgaria et solita contemsit, instinctuque sacro surrexit excelsior, tunc demum aliquid cecinit grandius ore mortali. Non potest sublime quidquam et in 17
arduo positum contingere, quamdiu apud se est. Desciscat oportet a solito, et efferatur, et mordeat frenos, et rectorem rapiat suum: eoque ferat quo per se timuisset escendere. Habes, Serene carissime, quae possint tranquillitatem tueri, quae restituere, quae surrepentibus vitiis resistant. Illud tamen scito, nihil horum satis esse validum, rem imbecillam servantibus, nisi intenta et assidua cura circumeat animum labentem.

III. Od. 19, 18. *Platoni.* Locus exstat in Phaedro (T. X. p. 317. a. bip.) *ὃς δ' ἂν ἄνευ Μουσῶν ἐπὶ ποιητικὰς θύρας ἀφίκηται, πεισθεὶς ὡς ἄρα ἐκ τέχνης ἱκανῶς ποιητὴς ἐσόμενος, ἀτελὴς αὐτός τε καὶ ἡ ποίησις ὑπὸ τῆς τῶν μαινομένων ἡ τοῦ σωφρονοῦντος ἠφανίσθη.* *Aristoteli.* Lipsius laudat Problem. §. 30. Quaest. 1. Cur homines, qui ingenio claruerunt, vel in studiis Philosophiae, vel in republica, vel carmine pangendo, melancholici omnes fuerunt? Quo respexit Cic. Tusc. Dispp. I, 33. ubi cf. Intpp. *Quum vulgaria — mortali.* Cic. N. D. II, 66. Nemo vir magnus sine aliquo afflatu divino unquam fuit.

DE
CONSTANTIA SAPIENTIS
SIVE
QVOD IN SAPIENTEM NON CADIT INIVRIA
LIBER VNVS
AD
ANNAEVM SERENVM.

ARGVMENTVM.

A Laudibus Stoicorum orditur, quos eo nomine praefert ceteris omnibus Philosophis, quod non molliter et blande, sed viriliter agunt, et nos eo ducere tentant, ut supra omnem fortunam emineamus. Iam mentione M. Catonis facta et obiectione iniecta, nonne Cato contumeliis affectus verberibus et sputis? transit ad paradoxon Stoicorum tractandum; sapientem non affici iniuria. C. 1 et 2. *Ab hac obiectione tam adversus hoc dogma, quam adversus reliqua Stoicorum decreta rigidiora, ingreditur in materiem, et docet, Catonem iniuriis non esse affectum: fuit enim sapiens, in quem nulla iniuria cadit. Quod tamen ea mente dici ait noster, non ut omnino non fiat, sed ut eam non admittat. Feritur quidem sapiens, sed non laeditur, quippe qui intactus et impenetrabilis est iniuriis et contumeliis* — IV, 4. *Dividit deinde dicenda in duas partes, idque a discrimine Iniuriae et Contumeliae. Priore autem negat illam cadere in sapientem, posteriore nec hanc. Quod ad iniuriam attinet,* 1) *ea malum est, quod in sapientem cadere nequit.* 2) *Iniuria detrahit et deminuit; sapienti autem nihil eripitur, quippe qui in se habet omnia reposita, ideoque extra iniuriam et fortunae ludibria positus est, ut Stilpo philosophus.* IV, 4 — VII, 2. 3) *Fortis ab infirmo non laeditur: non ergo a malitia virtus. Refellit deinceps obiectionem: atqui Socrates nonne iniuria damnatus est, ita ut dicat, hoc sine iniuria factum esse. Inimici quidem intulerunt iniuriam, sed ille non accepit, sapientia eius reiecit. Qua in re similis est eius, qui veneni ipsi dati vim antidoto infringit, sive, qui scelus non patitur, quod alius*

ei

ei facere tentat. VII, 2 — VIII. 4) *Iniuria cum iniustitia mixta est, e quibus neque haec, neque illa in sapientem cadit.* 5) *Sapienti nemo prodest, ergo non laedit.* 6) *Quum Iniuria aut a spe aut a metu proficiscatur, sapiens neutro eorum tangitur.* 7) *Iniuriam denique nemo immota mente accipit: quae quum sine perturbatione et ira esse nequit, et illa caret sapiens, ut qui tam ira, quam perturbatione caret. Vsui autem est sapienti iniuria, per quam experimentum sui capit et virtutem tentat. Concludit hanc priorem tractationis partem adhortatione ad dogma hoc animis accipiendum.* VIII — X. *Altera pars circa contumeliam tota versatur. Ac primum explicat, quid proprie sit calumnia, quam a sapiente alienam esse, docet, s. a sapiente arcet.* C. X. 1) *quia sapiens magnitudinem suam novit, ideo contumelia ad eum non pertinet, quippe quam nomen et rem a contemtu habere putat.* C. XI. 2) *Quum nemo nisi superbus et insolens contumeliam infert, sapiens tales spernit.* 3) *Nemo maiorem atque meliorem se contemnit: is autem est sapiens. Ergo in se dicta videt, ut in conviviis iocului puerorum. Sed quid? fert igitur haec omnia sapiens? non castigat aut compescit? imo facit interdum, sicut illos ipsos pueros castigare solemus: non quia malum ille sapiens acceperit ab iis, sed quia fecerunt, et ut desinant facere.* C. XI. XII. *Neque tamen hanc animi firmitatem alienam a viro sapiente esse credere licet, quum et in aliis eam animadvertamus: e. c. in medico, qui phreneticis non irascitur. Scit enim sapiens, omnes alios homines, qui non e praeceptis Philosophiae vivant, insanire, et ideo esse aegros. Iccirco nec irascitur, nec movetur contumeliis potentiorum, ditiorumque, aliorumque, e. c. mulieris, luxu et mollitie diffluentis eiusdemque imprudentis.* C. XIII. XIV. *Iam mixtim utramque, et iniuriam et contumeliam, refutat. Nam quum securitas propria est sapientis, illa carere debet, si alterutram accipit aut accipere potest. Simile et Epicurei praeceperant, sed minus fortiter: Raro sapienti intervenit Fortuna.* C. XV. *Haec naturae non repugnant: sensus enim doloris non detrahitur iniuriis, sed nomen. Denique levia pleraque, quibus vulgus offenditur, reiicienda sunt et ridenda, ne ipse ridearis.* — C. XVIII. *Concludit admonitione, quomodo et tironi et qui iam ad philosophiam pervenit, iniuriae sint ferendae. Illi cum morsu aliquo animi et colluctatione: huic sine alterutro: victor enim iam agit ante se utramque et triumphat.*

Quo tempore scriptus sit hic liber, satis certo definiri nequit. Si Lipsii iudicium sequaris, editus est sub tempus libri De Tranquillit. An. cui vulgo etiam ante Lipsium iunxerant: fortasse magis propterea, quod ad eundem Serenum missus erat, quam quod

pro

pro secunda parte istius libri haberi debeat. Nam volumen per se efficere manifestum est.

Quum dogmata, quae noster in hoc libro exposuit, potissima sunt in iis, quae ad philosophiam moralem Stoicorum pertinent, non opus est, ut ii hic adducantur, quorum scripta eiusdem argumenti laudari possent. Cf. Fabric. Bibl. Graec. Vol. III. *in Catalogo Stoicorum* Chrysippus p. 546. Cleanthes p. 551. sqq. Panaetius p. 569. *al.*

I.

Tantum inter Stoicos, Serene, et ceteros sapientiam professos interesse, quantum inter feminas et mares, non immerito dixerim: quum utraque turba ad vitae societatem tantundem conferat, sed altera pars ad obsequendum, altera imperio nata sit. Ceteri sapientes molliter et blande, ut fere domestici et familiares medici aegris corporibus, non quâ optimum et celerrimum est, medentur, sed quâ licet: Stoici virilem ingressi viam, non ut amoena ineuntibus videatur curae habent, sed ut quamprimum nos eripiant, et in illum editum verticem educant, qui adeo extra omnem teli iactum surrexit, ut supra for-
2 tunam emineat. At ardua per quae vocamur, et confra-

ANIMADVERSIONES.

Cap. I. Stoici praestant omnes ceteros philosophos virili, quam ingrediuntur, via, quae initio quidem aspera, sed mox plana fit. Nec efficit, quod sapienti mala accidant.

1. *Ceteros — professos*] i. philosophos. Cynicos certe excipias, ait Lipsius, qui duritie et robore super ipsos Stoicos: etsi dogmate fere conveniebant. At h. l. Cynicos ipse excepit, quippe quos Stoici pro cognatis et suae partis addictis habuere. Cf. ap. Diog. Laert. VII, 121. Apollodorus ἐν τῇ ἠθικῇ. Lipsii Manuduct. ad Stoic. phil. I, 13. p. 42. sq. *turba* i. pars. *Ceteri sapientes — emineat.* Pro vulgata opinione de philosophis haec eadem venditat Hermotimus ap. Lucian. T. IV. p. 21. bip. — ἤκουον ἁπάντων λεγόντων ὡς οἱ μὲν Ἐπικούρειοι γλυκόθυμοι, καὶ φιλήδονοί εἰσιν

fragosa sunt. Quid enim plano aditur excelsum? Sed ne tam abrupta quidem sunt, quam quidam putant: prima tantum pars saxa rupesque habet, et invii speciem, sicut pleraque ex longinquo speculantibus [a] abscisa et connexa videri solent, quum aciem longinquitas fallat. Deinde propius adeuntibus eadem illa, quae in unum congesserat error oculorum, paulatim adaperiuntur: tum illis, quae praecipitia ex intervallo apparebant, redit lene fastigium. Nuper 3 quum incidisset mentio M. Catonis, indigne ferebas (sicut es iniquitatis impatiens) quod Catonem aetas sua parum intellexisset, quod supra Pompeios et Caesares surgentem infra Vatinios posuisset: et tibi indignum videbatur, quod illi dissuasuro legem, toga in foro esset

VARIETAS LECTIONIS.

Cap. I. a. *abstisa*: omnes MSS. dant. Haec forma verbi, *abscidere* nostro familiarior est quam altera, *abscindere*: e. c. de Ira I, 15, 2. De Clement. I, 14, 3. *abscidat*, non: *abscindat*. ib. 19, 5. *abscidere*, non: *abscindere*. Gronovium secutus sum: quem et cf. ad Liv. XLIV, 5. ubi aut abolendum censet τὸ *abscissus*, aut non tam membranas, quam rationem aliquam et aurem decernere oportere, ubi sit hoc aut illud ponendum.

εἰσιν· οἱ Περιπατητικοὶ δὲ καὶ Φιλόπλυτοι καὶ ἐριστικοί τινες· οἱ Πλατωνικοὶ δὲ τετύφωνται καὶ Φιλόδοξοί εἰσι. περὶ δὲ τῶν Στωϊκῶν πολλοὶ ἔφασκον, ὅτι ἀνδρώδεις, καὶ πάντα γιγνώσκουσι· καὶ ὅτι ὁ ταύτην ἰὼν τὴν ὁδὸν μόνος βασιλεὺς, μόνος πλούσιος, μόνος σοφὸς καὶ συνόλως ἅπαντα. *Medicos* plerumque hac aetate servos aut libertos fuisse, res nota vel e Cilani Antt. Rom.

2. Explicat, quae de Ira II, 13, 3. nude posuerat. *adaperiuntur*, separata in conspectum veniunt. Eundem loquendi usum iam ap. Virg. Aen. III, 275. 531. invenies, explicatum ab Heynio ad III, 410.

3. De *M. Catone* Vticensi agi constat. Omnis historia testatur, e. c. Dio Cass. XXXVII, 22. XXXVIII, 5. Senec. Ep. 14. De lege tamen ambigi potest: utrum Metelli trib. pl. fuerit de Pom-

esset erepta, quodque a Rostris usque ad arcum Fabianum per seditiosae factionis manus tractus, voces improbas, et sputa, et omnes alias insanae multitudinis contumelias pertulisset. Tunc ego respondi habere te quod Reipublicae nomine movereris, quam hinc P. Clodius, hinc Vatinius, ac pessimus quisque venundabat, et caeca cupiditate corrupti, non intelligebant, se, dum vendunt, et venire.

II. Pro ipso quidem Catone securum te esse iussit: nullum enim sapientem nec iniuriam accipere, nec contumeliam posse; Catonem autem certius exemplar sapientis viri nobis deos immortales dedisse, quam Vlyssem et Herculem prioribus seculis. Hos enim Stoici nostri sapientes pronuntiaverunt, invictos laboribus, contemtores voluptatis, et victores omnium
2 a terrorum. Cato cum feris manus non contulit, quas con-

Cap. II. a. *terrorum.* Lipsium sequor. Antea: *terrarum.* *Terrores* vicisse, non *terras* constat, et nexus postulat.

Pompeio in Italiam cum copiis vocante, an Caesaris, de agro Campano dividendo. *arcum Fabianum.* Cic. Verr. Act. I, 7. ibi Asconius haec habet: Arcus est iuxta Regiam in sacra via, a Fabio Censore constructus, qui a devictis Allobrogibus Allobrox cognominatus est: ibique statua eius posita propterea est.

Cap. II. Nullus enim sapiens nec iniuriam accipere nec contumeliam potest.

1. *Vlyssem et Herculem — terrorum*] Iam antea monuimus, Stoicis fuisse proprium, fabulas allegorice interpretandi: quem morem etiam in Vlysse et Hercule ut sapientibus extollendis adhibuerunt. De Vlysse nemo facile dubitaverit: Herculem vero sapientem pronuntiari mirationem facere possit. Sed recorderis, fuisse magnam fabularum ad Herculem spectantium varietatem: deinde Sophistas rhetorasque Hercule ad hominem fortem, virtutis amantem et sapientem repraesentandum usos esse, e. c. Prodicum ap. Xenoph. Memor. Socrat. II, 1, 21. sq. Ita factum est, ut Stoicis via muni-

consectari venatoris agrestisque est: nec monstra igne ac ferro persecutus est, nec in ea tempora incidit, quibus credi posset coelum unius humeris inniti, excussa iam antiqua credulitate, et seculo ad summam perducto solertiam. Cum ambitu congressus, multi- 3
formi malo, et cum potentiae immensa cupiditate, quam totus orbis in tres divisus satiare non poterat, adversus vitia civitatis degenerantis, et pessum sua mole sidentis, stetit solus, et cadentem Rempublicam, quantum modo una retrahi manu poterat, retinuit: donec vel abreptus, vel abstractus, comitem se diu sustentatae ruinae dedit: simulque exstincta sunt, quae nefas erat dividi. Neque enim Cato post liber- 4
tatem vixit, nec libertas post Catonem. Hinc tu putas iniuriam fieri potuisse a populo, quod aut praeturam illi detraxit, aut togam? quod sacrum illud caput purgamentis oris aspersit? Tutus est sapiens, nec ullâ affici aut iniuriâ, aut contumeliâ potest.

III. Videor mihi intueri animum tuum incensum, et effervescentem. paras acclamare: „Haec sunt quae auctoritatem praeceptis vestris detrahant! magna promittis,

munita esset. Hinc quoque eius consortium cum Musis exortum est, quarum ductor, musagetes, apud Romanos colebatur. Cf. Intpp. ad Sueton. Aug. 29. et Heynii Comment. Soc. Gotting. III, XXIII. sq.

2. *unius hominis*] sive Atlantis, sive Herculis, qui in succollando ei successit.

3. *tres*] Caesarem, Pompeium et Crassum.

Cap. III. Tametsi sapiens tentatur et lacessitur, nulli tamen iniuriae obnoxius est. Cf. Lipsii Manud. ad stoicam Philosophiam III, 18. p. 188. sqq.

1. *vestris*] i. Stoicis. Exprobrationes, quas hic in Stoicos coniectas vides, a primis inde temporibus huius sectae contra eos depromtas esse, docet Lipsius Manud. ad Stoic. phil. I, 14. Quod autem cuicunque philosopho magno, inprimis novae sectae conditori, accidere solet, et Zenoni aliisque Stoicis

mittis, et quae ne optari quidem, nedum credi possint: deinde ingentia locuti, quum pauperem negastis esse sapientem, non negatis solere illi et servum, et vestem, et tectum, et cibum deesse; quum sapientem negastis insanire, non negatis et alienari, et parum sana verba emittere, et quidquid vis morbi
2 cogit, audere; quum sapientem negastis servum esse, iidem non itis infitias, et venum iturum, et imperata facturum, et domino suo servilia praestiturum ministeria. Ita, sublato alte supercilio, in eadem quae ceteri, descenditis, mutatis rerum nominibus. Tale itaque aliquid et in hoc esse suspicor, quod prima specie pulchrum atque magnificum est: nec iniuriam nec contumeliam accepturum esse sapientem.
3 Multum autem interest, utrum sapientem extra indignationem, an extra iniuriam ponas. Nam si dicis, illum

cis evenit, ut verba nova, non res attulisse accusarentur ab iis, qui eorum decreta animo complecti non poterant. At falsum id esse, docuit Tiedemann T. II. p. 427. sqq. Chrysippus ideo dixit, Lipsio laudante: Διὸ καὶ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶ-τε μεγέθους καὶ τῶ κάλλους πλάσμασι δοκοῦμεν ὅμοια λέγειν, καὶ ὠ κατὰ τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. *quum pauperem — audere.* Fusius haec explicat Lipsius Manud. ad Stoic. phil. III, 11 et 18. Docuerunt Stoici: sapientem sibi sufficere; eius omnia esse non occupatione, sed animo. Virtutes enim possidet, quae sunt magnae aestimationis et pretii: ideoque solus est dives. Vid. Noster de Benef. VII, 4. Neque sapientem insanire, docuere, i. nulla vi aut casu virtutem iis eripi posse, Cleanthe auctore, et Seneca Ep. I. Horat. Serm. II, 3, 43. sq. Quum omnia haec praecepta ad animum et virtutes spectarent, male ab aliis iisque adversariis intellecta rixas pepererunt et exprobrationes: quibusdam, quae dicerent, a consuetudine loquendi abhorrentibus (de Benefic. II, 35.). Cf. Cic. Paradox. V.

3. *indignationem*] i. utrum dicas, eum non curare iniuriam, an iniuriae non esse obnoxium.

illum aequo animo laturum, nullum habet privilegium. contigit illi res vulgaris, et quae discitur ipsa iniuriarum assiduitate, patientia. Si negas accepturum iniuriam, id est, neminem illi tentaturum facere; omnibus relictis negotiis, Stoicus fio." Ego 4
vero sapientem non imaginario honore verborum exornare constitui, sed eo loco ponere, quo nulla permittatur iniuria. „Quid ergo? nemo erit qui lacessat, qui tentet?" Nihil in rerum natura tam sacrum est, quod sacrilegum non inveniat: sed non ideo divina minus in sublimi sunt, si exsistunt, qui magnitudinem, multum ultra se positam, [a] non icturi appetant. Invulnerabile est, non quod non feritur, 5
sed quod non laeditur. Ex hac tibi nota sapientem exhibeo. Numquid dubium est, quin certius robur sit, quod non vincitur, quam quod non lacessitur? quum dubiae sint vires inexpertae: ac merito certissima firmitas habeatur, quae omnes incursus respuit. Sic tu sapientem melioris scito esse naturae, si nullius illi iniuria nocet, quam si nulla sit. Et illum 6
fortem virum dicam, quem bella non subigunt, nec admota vis hostilis exterret: non cui pingue otium est, inter desides populos. Huiusmodi igitur sapientem nulli esse iniuriae obnoxium. Itaque non refert, quam multa in illum coniiciantur tela, quum sit nulli penetrabilis. Quomodo quorundam lapidum inexpu- 7
gnabilis ferro duritia est, nec secari adamas, aut caedi, vel deteri potest, sed incurrentia ultro retundit: quem-

Cap. III. a. *non icturi appetant.* E codd. reduxit Gron. Antea *petant.*

5. *Numquid dubium — respuit*] cf. de Provid. 4.

6. *Huiusmodi — obnoxium*] repetas ex antecedentibus: dicam.

7. *Quomodo — retundit*] Nec nostris artificibus lima anglica vel optima usis dessisse gemmam adamantem constat. Neque tamen de poli-tura

quemadmodum quaedam non possunt igne consumi, sed flammâ circumfusâ rigorem suum habitumque conservant: quemadmodum proiecti in altum scopuli mare frangunt, nec ipsi ulla saevitiae vestigia, tot verberati seculis ostentant; ita sapientis animus solidus est, et id roboris collegit, ut tam tutus sit ab iniuria, quam illa quae retuli.

IV. „Quid igitur? non erit aliquis qui sapienti facere tentet iniuriam?" Tentabit, sed non perventuram ad eum. Maiore enim intervallo a contactu inferiorum abductus est, quam ut ulla vis noxia usque ad illum vires suas perferat. Etiam quum potentes, et imperio editi, et consensu servientium validi, nocere ei intendent: tam citra sapientem omnes eorum impetus deficient, quam quae nervo tormentisve in altum exprimuntur, quum extra visum exsilierunt,
2 citra coelum tamen flectuntur. Quid? tu putas, quum stolidus ille rex multitudine telorum diem obscurasset, ullam sagittam in Solem incidisse? aut demissis in profundum catenis Neptunum potuisse contingi? Vt coelestia humanas manus effugiunt, et ab his qui templa diruunt, aut simulacra conflant, nihil divinitati nocetur: ita quidquid fit in sapientem proterve, petulan-

tura adamantis, quae pulvere ex eadem gemma petito fieri solet, et apud Veteres quoque in usu fuisse videtur, nec de indomita eius per ignem vi (quam victam esse novimus) nunc sermo est. Cf. quae Funke (*Naturgeschichte und Technologie*, T. III. p. 157. sqq.) de hac gemma collegit. *scopuli* promontoriorum etc.

Cap. IV. Vir sapiens intactus et impenetrabilis est iniuriis et contumeliis.

1. *tentabit*] sc. aliquis. *imperio ed.* ad imperium evecti. *nervo tormentisve*, cf. ad de Ira I, 9, 1.

2. *Stolidus ille Rex*] Xerxes. Herodot. VII, 35. sq. 108. sq. ibiq. laudat. Leonidam tela Persarum solem obscurantia derisisse, et Xerxem

tulanter, superbe, frustra tentatur. „At satius erat, 3
neminem esse qui facere vellet!" Rem difficilem optas humano generi, innocentiam. Et non fieri, eorum interest qui facturi sunt, non eius qui pati, ne si fiat quidem, non potest. Immo nescio, an magis vires sapientia ostendat tranquillitatis inter lacessentia: sicut maximum argumentum est imperatoris, armis virisque pollentis, tuta securitas et in hostium terrâ. Dividamus, si tibi videtur, Serene, iniuriam 4
a contumeliâ. prior illa naturâ gravior est: haec levior, et tantum delicatis gravis: quâ non laeduntur, sed offenduntur. Tanta est tamen animorum dissolutio et vanitas, ut quidam nihil acerbius putent. Sic invenies servum, qui flagellis quam colaphis caedi malit, et qui mortem ac verbera tolerabiliora credat, quam contumeliosa verba. Ad tantas 5
ineptias perventum est, ut non dolore tantum, sed doloris opinione vexemur: more puerorum, quibus metus incutit umbra, et personarum deformitas, et depravata facies; lacrimas vero evocant nomina parum grata auribus, et digitorum motus, et alia, quae impetu quodam erroris improvidi refugiunt.

xem verberasse Hellespontum et catenas ut vincula iniiciendas in mare curasse iratum constat ex locis adductis.

3. *Et non fieri — potest*] Improbitas utilis impiorum turbae est, nec sapienti nocet, qui iniurias vel inflictas, quia spernit, pati nequit. *si fiat* sc. iniuria. Sequens discrimen inter iniuriam et contumeliam Stoico dignum est, spinosiore saepe quam opus erat. Contumelia enim saepissime iniuria quoque est, quandoquidem mala eam faciunt qui solent. Inde tamen excusatur noster, quod h. l. rem per se considerat, et leviora contumeliae genera respicit, ut exemplum servi, qui flagella, vulgares servorum poenas, praeferre solebat colaphis, quibus irrisio et ludibrium inerat.

5. *digitorum motus*] ad denotandum hominem nigrum, infamem. Cf. Persii Sat. II, 33. ibiq. Intpp.

V. Iniuria propositum hoc habet, aliquem malo afficere: malo autem sapientia non relinquit locum. Vnum enim malum illi est turpitudo: quae intrare eo, ubi iam virtus honestumque est, non potest: iniuria ergo ad sapientem non pervenit. Nam si iniuria alicuius mali patientia est, sapiens autem nullius mali est patiens, nulla ad sapientem iniuria pertinet. Omnis iniuria deminutio eius est, in quem incurrit, nec potest quisquam iniuriam accipere sine aliquo detrimento vel dignitatis, vel corporis, vel rerum extra nos positarum: sapiens autem nihil perdere potest: omnia in se reposuit, nihil fortunae credit, bona sua in solido habet, contentus virtute,
2 quae fortuitis non indiget. Ideoque nec augeri, nec minui potest: nam in summum perducta incrementi non habent locum. Nihil eripit fortuna, nisi quod dedit: virtutem autem non dat: ideo nec detrahit. Libera est, inviolabilis, immota, inconcussa; [a] sic contra casus indurat, ut nec inclinari quidem, nedum vinci possit. Adversus apparatus terribilium rectos oculos tenet, nihil ex vultu mutat, sive illi dura, sive secunda ostentantur. Itaque nihil perdet, quod perire sensurus sit. Vnius enim in possessione virtutis est, ex quâ depelli nunquam potest: ceteris precariô utitur. quis autem iacturâ movetur alieni?
3 Quodsi iniuria nihil laedere potest ex his, quae propria

Cap. V. a. *sic contra casus indurat.* E codd. et priscis edd. restituit Gron. Pincianus e coniectura: *Sic contra casus obdurata, ut.* Intelligas: se, s. animum.

Cap. V. Quum iniuria malum sit, virtutem vero nec laedere nec diminuere possit, in virum sapientem non cadit. Facile hic ἀπάθειαν Stoicam deprehendes. cf. de Tranq. Anim. C. XI. et Cic. Paradox. II. Ὅτι αὐτάρκης ἡ ἀρετὴ πρὸς εὐδαιμονίαν.

2. *rectos*] interritos. Cf. Bentley ad Horat. Odd. I, 3, 18. ubi nostrum locum non praetermisit.

pria sapientis sunt, quia virtute sua salva sunt: in-
iuria sapienti non potest fieri. Megaram Demetrius
ceperat, cui cognomen Polioroetes fuit. ab hoc
Stilpon philosophus interrogatus, numquid perdidis-
set, „Nihil," inquit: „omnia namque mea mecum
sunt." Atqui et patrimonium eius in praedam cesse-
rat, [b] et filias rapuerat hostis, et patria in alienam
ditionem venerat, et ipsum rex circumfusus victoris
exercitus armis ex superiore loco rogitabat. Ille vi- 4
ctoriam illi excussit, et se, urbe capta, non in-
victum tantum, sed indemnem esse testatus est; ha-
bebat enim secum vera bona, in quae non est ma-
nus iniectio. At ea quae dissipata et direpta ferebantur, non iudicabat sua, sed adventitia, et nutum
fortunae sequentia: ideo non ut propria dilexerat.
Omnium enim extrinsecus affluentium lubrica et in-
certa possessio est. Cogita nunc, an huic fur, aut 5

b. *et filias rapuerat hostis, et patria in alienam ditionem venerat, et ipsum rex circumfusus victoris exercitus armis ex sup. loc. rog. Ille victor. illi exc.* E codd. bonis reduxit Gron. Antea e. c. ap. Erasm. *et filius rapuerat hostis, et patriam violaverat. Ille illi victoriam excussit.*

3. *Megaram etc.*] Demetrius filius Antigoni, unius e successoribus (διαδόχοις) Alexandri, Megaram, urbem atticam celebrem, cepit Ol. 118, 2. Cassandro Antipatris filio debellato. (Diodor. XX, 45. 46.) De *Stilpone* cf. Diog. Laert. II, 115. ubi Menag. nostrum locum adhibuit. Fabricii Bibl. Gr. II, 719. sq. Tiedemann II, 411. sqq. *cesserat*, pervenerat. Alioquin haec eadem de Biante, uno e septem sapientibus, Priene suâ captâ fugiente narrantur ap. Ciceron. I, 2. Parado- dubitanter tamen; addit enim: ut opinor. *filias*; unius filiae Diogenes meminit l. l. et metuo, ne reliquae Stilponi a nostro obtrudantur. Eandem sententiam tuitus est P. Bayle T. IV. Stilpon. F. p. 283.

4. *manus iniectio*] fit a domino, qui sibi suum vindicat, sive ab accusatore, qui vocatum nec comparentem ad iudicem vi trahere poterat. Cf. Fragmenta XII. tabb. ex recens. Funccii. Goetting. 1756. p. 4.

calumniator, aut [c] vicinus potens, aut dives aliquis regnum orbae senectutis exercens, facere iniuriam possit, cui bellum et hostis ille egregiam artem quassandarum urbium professus, eripere nihil potuit. Inter micantes ubique gladios, et militarem in rapinâ tumultum, inter flammas et sanguinem stragemque impulsae civitatis, inter fragorem templorum super deos suos cadentium, uni homini pax fuit.

VI. Non est itaque quod audax iudices promissum: cuius tibi, si parum fidei habeo, sponsorem dabo. Vix enim credis tantum firmitatis in hominem, aut tantam animi magnitudinem cadere, sed si prodit in medium, qui dicat: „Non est, quod dubites, an tollere se homo natus supra humana possit, an dolores, damna, ulcerationes, vulnera, magnos motus rerum circa se frementium securus adspiciat, et dura placide ferat, et secunda moderate: nec illis cedens,

c. *vicinus potens* Vulgata lectio, quam Gronov. e codd. quibusdam immutavit: *vicinus impotens i. improbus.* Vulgatum tamen bene habet: est enim in codd. quoque et in edd. e. c. Erasmi. Deinde improbitas illa, quam hic Gronov. desiderasse videtur, continetur sequentibus: *facere iniuriam possit.* Accedit, quod *potens* cum *divite* plerumque coniungitur. Proinde reduxi *potens.* Ceterum το' *impotens* non omnino spernendum est.

5. *aut dives aliquis — exercens*] Cicero Paradox. V, 2. explicat: hereditatis spes quid iniquitatis in serviendo non suscipit? quem nutum locupletis senis non observat? loquitur ad voluntatem: quidquid denunciatum sit, facit: assectatur, assidet, muneratur. Cf. ad Consolat. ad Marc. XIX, 1. Horat. Serm. II, 5. *hostis ille*, Demetrius iam supra memoratus: Poliorcetes, s. urbicapus, uti Lipsius addit, dictus. Plutarchus (T. V. Reisk.) eius vitam descripsit.

Cap. VI. Pergit Stilponis exemplo docere, sapientem extra iniuriam et fortunae ludibria positum esse, nec in publica clade quidquam perdere, sed omnia secum portare.

1. *Sponsorem*] Stilponem. *credis* mihi: *sed* Stilponi.

Fer-

cedens, nec his fretus, unus idemque inter diverſa
ſit, nec quidquam ſuum, niſi ſe, putet eſſe, eâ
a quaque parte quâ melior eſt. En adſum hoc vo- 2
bis probaturus, ſub iſto tot civitatum everſore, mu-
nimenta incuſſu arietis labefieri, et turrium altitudi-
nem cuniculis ac latentibus foſſis repente reſidere, et
aequaturum editiſſimas arces aggerem creſcere: at
nulla machinamenta poſſe reperiri, quae bene funda-
tum animum agitent. Erepſi modo e ruinis domus,
et incendiis undique relucentibus, flammas per ſan-
guinem fugi. Filias meas qui caſus habeat, an pe-
ior publico, neſcio. Solus, et ſenior, et hoſtilia
circa me omnia videns, tamen integrum incolumem-
que eſſe cenſum meum profiteor; teneo, habeo quid-
quid mei habui. Non eſt quod me victum, victo- 3
remque te credas: vicit fortuna tua fortunam meam!
Caduca illa, et dominum mutantia, ubi ſint neſcio:
quod ad res meas pertinet, mecum ſunt, mecum
erunt. Perdiderunt iſti divites patrimonia, libidinoſi
amores ſuos, et magno pudoris impendio dilecta

Bb 4 ſcor-

Cap. VI. a. *ea quaque parte* (animi). In textum e coniectura mea recepi: quoniam τὸ *quoque* nullum ſenſum promit. *Ea quoq. p.* explicationis cauſa τῷ *ſe* adiecta ſunt.

Fortaſſe ſequentia aut ſimilia quaedam in Stilponis libris occurrerunt: quamquam noſter haec *ἐπιδεικτικῶς* ex perſona Stilponis extuliſſe videri poteſt. *ea quoque — melior eſt:* explicative adiecta ſunt propter τὸ ſe: intell. animum, quo ſupra humana elatus eſt.

2. De *ariete*, machinamento Veterum ad muros quaſſandos et diruendos aptato et de cuniculis foſſisque latentibus, ſub muro urbis duci ſolitis ab oppugnatoribus omnia nota ſunt vel ex Nieuportio, al. Lipſius laudat Poliorcetica ſua. *per ſanguinem* occiſorum. *an peior publico* ſc. caſu, i. interitu. Cogitat de ſervitute, de pudore perdito, de membris truncatis etc. Gronovio interprete.

3. *amores ſuos*] amaſios, *τὰ παιδικά* *magno pudoris — ſcor-*

scorta, ambitiosi curiam, et forum, et loca exer-
4 cendis in publico vitiis destinata; feneratores perdiderunt tabellas suas, quibus avaritia falso laeta divitias imaginatur: ego quidem omnia integra illibataque habeo.' Proinde istos interroga qui flent, qui lamentantur, strictis gladiis nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hostem onerato sinu fugiunt."
5 Ergo ita habe, Serene, perfectum illum virum, humanis divinisque virtutibus plenum, nihil perdere. Bona eius solidis et inexsuperabilibus munimentis praecincta sunt. Non Babylonios illi muros contuleris, quos Alexander intravit: non Carthaginis aut Numantiae moenia, unâ manu capta: non Capitolium, arcemve; habent ista hostile vestigium. Illa quae sapientem tuentur, a flamma et ab incursu tuta sunt: nullum introitum praebent, excelsa, inexpugnabilia, diis aequa.

VII. Non est quod dicas, ita ut soles, hunc sapientem nostrum nusquam inveniri. Non fingimus istud humani ingenii vanum decus, nec ingentem ima-

scorta et seq. e moribus romanis sunt diiudicanda: graecis enim turpe non erat scorta (ἑταίρας) diligere, quod cuique vel ex praefatione Cornel. Nep. notum est. *ambitiosi — destinata*, cf. de Ira II, 7, 4.

4. *tabellas*] in quibus pecunia, quam aliis sub usuris commodaverant, s. quam alii apud feneratores, argentariosve deposuerant, perscripta erat una cum contractibus et cautionibus. Horat. II. Serm. III, 69. Cf. Ernesti Opusc. oratoria p. 402, et Siberi Dissertatt. de argentariis. *falso laeta*, falsae enim sunt divitiae istae.

5. *una manu*] i. Scipionis posterioris Africani vi. *Capitolium arcemve.* Pars extrema montis Saturnii, regum tempore arcem habuit, et postea *arx* dicta: contigua erat Capitolio. Saepe propterea coniunguntur ap. classicos auctt. e. c. ap. Cic. IV. Catilin. IX.

Cap. VII. Sapientem virum raro quidem, tamen interdum

imaginem falsae rei concipimus; sed qualem confir-
mamus, exhibuimus, et exhibebimus. Raro forsitan,
magnisque aetatum intervallis invenitur; neque enim
magna, et excedentia solitum ac vulgarem modum,
crebro gignuntur. ceterum hic ipse M. Cato, a cu-
ius mentione haec disputatio processit, vereor ne su-
pra nostrum exemplar sit. Denique validius debet 2
esse quod laedit, eo quod laeditur. non est autem
fortior nequitia virtute: non potest ergo laedi sa-
piens. Iniuria in bonos nisi a malis non tentatur:
bonis inter se pax est; mali tam bonis perniciosi
quam inter se. Quodsi laedi nisi infirmior non pot-
est: malus autem bono infirmior est: nec iniuria bo-
nis, nisi a dispari, verenda est: iniuria in sapientem
virum non cadit. Illud enim iam non es admonen-
dus, neminem bonum esse nisi sapientem. „Si in- 3
iuste," inquis, „Socrates damnatus est, iniuriam ac-
cepit." Hoc loco intelligere nos oportet, posse
evenire, ut faciat aliquis iniuriam mihi, et ego non
accipiam: tanquam si quis rem quam e villa meâ sur-
ripuit, in domo meâ ponat: ille furtum fecerit, ego
nihil perdiderim. Potest aliquis nocens fieri, quam-
vis non nocuerit. Si quis cum uxore sua tanquam
alienâ concumbat, adulter erit, quamvis illa adulte-

terdum inveniri. Redit deinde ad docendum, sapientem ab iniuria laedi non posse. Vide Lipsii Manud. ad philosoph. Stoic. II, 8. p. 82. sq. ubi multa loca Ciceronis aliorumque affert, neminem mortalem, docentium, illam sapientiam esse consecutum. Ἐστὶ δὲ οὗτος οὐδαμοῦ γῆς, οὐδὲ γέγονεν, ait Plutarch. et ipse Stoicus in libro de pugn. Stoicor. Cf. nostrum in Epist. 42. Enimvero satis est, quod nemo negat, qualem sapientem describi a Stoicis viderent, eum posse tamen esse. Eadem ratio etiam est circa virtutem et veritatem; quibus qui propior accesserit, is optimus haberi debet.

1. *Supra nostrum exemplar sit*] Lipsius de communi no-

4 ra non sit. Aliquis mihi venenum dedit, sed vim suam remixtum cibo perdidit: venenum illud dando, scelere se obligavit, etiamsi non nocuit. Non minus latro est, cuius telum opposita veste elusum est. Omnia scelera etiam ante effectum operis, quantum culpae satis est, perfecta sunt. Quaedam eius conditionis sunt, et hac vice copulantur, ut alterum sine altero esse possit, alterum sine altero non possit.
5 Quod dico, conabor facere manifestum. Possum pedes movere, ut non curram: currere non possum, ut pedes non moveam. possum, quamvis in aqua sim, non natare: si nato, non possum in aquâ non esse. Ex hac sorte et hoc est, de quo agitur. si iniuriam accepi, necesse est factam esse. si est facta, non est necesse accepisse me. Multa enim incidere possunt, quae submoveant iniuriam. Vt intentam manum deiicere casus potest, et emissa tela declinare: ita iniurias qualescunque potest aliqua res depellere, et in medio intercipere, ut et factae sint, nec acceptae.

VIII. Praeterea nihil iniustum iustitia pati potest, quia non coëunt contraria: iniuria autem non potest fieri, nisi iniuste: ergo sapienti iniuria non potest fieri. Nec est quod mireris, si nemo potest illi iniuriam facere, nec prodesse quidem quisquam potest. et sapienti nihil deest, quod accipere possit loco

co

stra sorte intelligit. Ordo tamen poscere videtur, ut de sapiente, quem descripserat, Catone inferiore cogitemus.

4. *Omnia scelera*] Cf. de Benef. V, 14.

Cap. VIII. Nemo sapienti neque nocere, neque prodesse potest. Cf. de Benef. VII, 4. et Ciceron. Paradoxa.

1. *nec prodesse*] Omnia enim sapientis sunt: nulla re eget; et se ipso contentus est ad beate vivendum. Nota praecepta Stoicorum sunt.

co muneris: et malus nihil poteſt tribuere ſapienti. Habere enim prius debet, quam dare: nihil autem habet, quod ad ſe transferri ſapiens gaviſurus ſit. Non poteſt ergo quisquam aut nocere ſapienti, aut 2 prodeſſe: quemadmodum divina nec iuvari deſiderant, nec laedi poſſunt. ſapiens autem vicinus proximusque diis conſiſtit, excepta mortalitate, ſimilis Deo. Ad illa nitens pergensque excelſa, ordinata, intrepida, aequali et concordi curſu fluentia, ſecura, benigna, [a] bono publico natus, et ſibi et aliis ſalutaris, nihil humile concupiſcet, nihil flebit, qui rationi innixus, per humanos caſus divino incedet animo. Non habet ubi accipiat iniuriam. ab homine me tantum dicere putas? nec a fortunâ quidem: quae quotiens cum virtute congreſſa eſt, nunquam par receſſit. Si maximum illud, ultra quod nihil 3 habent iratae leges, aut ſaeviſſimi domini minantur, in quo imperium ſuum fortuna conſumit, aequo placidoque animo accipimus, et ſcimus mortem malum non eſſe, ob hoc ne iniuriam quidem; multo facilius alia tolerabimus, damna, dolores, ignominias, locorum commutationes, orbitates, diſcidia: quae ſapientem, etiamſi univerſa circumveniant, non mergunt; nedum ad ſingulorum impulſus moereat. Et ſi for-

Cap. VIII. a. *bono publico natus et ſibi et aliis ſalutaris:* ex emend. Lipſii. Antea: — *nata* — *ſalutaria.* B. P. N. vel B. R. P. N. (i. bono reipublicae natus) eſt formula in principum laudem crebra in lapideis monumentis, quam hic expreſſam putavit Vir doctus.

2. *excepta mortalitate*] Stoicorum eſſe praeceptum hoc, inter omnes conſtat, et ſaepe in his libris legimus.

3. *Si maximum illud*] Sc. mortem, quippe quae ultima eſt, qua fortunae imperium terminatur. *etiamſi univerſa* haec mala ſimul ſapientem *circumveniant.* Eſt Horatianum illud: ſi fractus illabatur orbis impavidum ferient ruinae: Od.

fortunae iniurias moderate fert; quanto magis hominum potentium, quos scit fortunae manus esse?

IX. Omnia itaque sic patitur, ut hiemis rigorem, ut intemperantiam coeli, ut fervores morbosque, et cetera forte accidentia. Nec de quoquam tam bene iudicat, ut illum quidquam putet consilio fecisse, quod in uno sapiente est: aliorum omnium non consilia, sed fraudes, et insidiae, et motus animorum inconditi sunt, quos casibus adnumerat. ᵃ Omne autem fortuitum citra nos saevit, et iniuriatur. Illud quoque cogitat, iniuriarum latissime patere materiam illis, per quae periculum nobis quaesitum est: ut, accusatore submisso, aut criminatione falsa, aut irritatis in nos potentiorum motibus, quaeque alia inter
2 togatos latrocinia sunt. Est et illa iniuria frequens, si

Cap. IX. a. *Omne autem fortuitum citra nos saevit, et iniuriatur.* Sic optimi codd. et edd. e. c. Erasmi, nisi quod hic habet: *circa nos*, male, ut facile videbis. Nos sumus elati supra saevitiam et iniurias fortuitas, si quidem sapientes sumus. Lipsius explicat bene: Sapiens fortuita fert, et quidquid non consilio evenit: ergo et iniuriam, quia ea a stultis, quibus non est consilii copia, proficiscitur. *Iniuriatur* occurrit et ap. Tertullian. advers. Gnosticos. 6. Lipsius tamen emend. etiam *iniuria*. Gron. autem: *Omne — saevit: et iniuria igitur.* Vnus enim cod. dabat: *et inuruatur*, et quinque: *et invitia.*

Od. III, 3, 7. In quo loco sapientem Stoicum describi putem impavidum vel inter ruinas orbis terrarum a Iove quassati. *manus*, instrumenta.

Cap. IX. Omnia sapiens sic patitur, ut fortuito accidentia. Sapiens autem Stoicus solummodo prudens est, ceteri omnes insaniunt, ut cuique ex Horatio suo Serm. II, 3, 40. sqq. notum esse potest.

1. *consilio*] prudentia et intelligentia recta; opponuntur *motus an. inc.* i. impetus. *illis* malis; mox explicat exemplis, *ut — submisso*, subornato ab aliis. *togatos* i. Romanos, s. magistratus rom.

2. *Est et illa — aversa est*] Cf. de Ira III, 34. *praemium*, commodum aliquod — *bere-*

si lucrum alicui excussum est, aut praemium diu captatum; si magno labore affectata hereditas aversa est, et quaestuosae domus gratia erepta. haec effugit sapiens, qui nescit nec in spe, nec in metu vivere. Adiice nunc, quod iniuriam nemo immotâ mente accipit, sed ad sensum eius perturbatur: caret autem perturbatione vir erectus, moderator sui, altae quietis et placidae. Nam si illum tangit iniuria, et movet, et impedit: caret autem ira sapiens, quam excitat iniuriae species. nec aliter careret irâ, nisi et iniuriâ, quam scit sibi non posse fieri. Inde tam erectus lae- 3
tusque est, inde continuo gaudio elatus, adeo ad offensiones rerum hominumque non contrahitur, ut ipsa illi iniuria usui sit, per quam experimentum sui capit, et virtutem tentat. Faveamus, obsecro vos, huic proposito, aequisque et animis et auribus assimus, dum sapiens iniuriae excipitur: nec quidquam ideo petulantiae nostrae, aut rapacissimis cupiditatibus, aut caecae temeritati superbiaeque detrahitur. Salvis 4
vitiis vestris, haec sapienti libertas quaeritur: non, ut vobis facere non liceat iniuriam, agimus, sed ut ille omnes iniurias [b] in altum dimittat, patientiâque se ac magnitudine animi defendat. Sic in certaminibus sacris

b. *in altum dimittat.* Lipsius, locum non intelligens, putat: aut *in alto* (quasi ipse sapiens in alto et sublimis dimittat iniurias spernatque) aut potius *inultus*, una voce, i. sine vindicta iniurias transit. Sed quidni *iniuria: in altum dimittere* sc. *mare* significet; nihili facere, negligere, non curare eas?

hereditas — erepta: v. ad V, 5. *quaestuosae* mercatori. *Nam — impedit.* Si iniuriâ tangeretur sapiens, ea quoque moveretur et quies eius disturbaretur. *nisi et iniuria* careret.

4. *Sic in certaminibus sacris* Graeciae, olympicis, pythicis, nemeaeis, isthmicis, quippe diis vel heroibus sacra erant: unde et ἀγῶνες ἱεροὶ vocabantur κατ' ἐξοχήν. Pugiles dicit, qui longa exercita-

cris, plerique vicere, caedentium manus obstinatâ patientiâ fatigando. Ex hoc puta genere sapientem eorum, qui exercitatione longa ac fideli, robur perpetiendi lassandique omnem inimicam vim consecuti sunt.

X. Quoniam priorem partem percurrimus, ad alteram transeamus: [a] quâ iam quibusdam propriis, plerisque vero communibus contumeliam refutabimus. Est minor iniuria, quam queri magis quam exsequi possumus, quam leges quoque nullâ dignam vindictâ putaverunt. Hunc affectum movet humilitas animi contrahentis se ob factum dictumque inhonorificum. Ille me hodie non admisit, quum alios admitteret: sermonem meum aut superbe aversatus est, aut palam risit: et non in medio me [b] lecto, sed imo
2 collocavit: et alia huius notae. Quae quid vocem, nisi querelas nauseantis animi, in quas fere delicati et felices incidunt? non vacat enim haec notare, cui peiora instant. Nimio otio ingenia naturâ infirma et muliebria, et inopiâ verae iniuriae lascivientia, his commoventur, quorum pars maior constat vitio interpre-

Cap. X. a. *qua.* Antea: *quoniam — refutabimus. Contumelia.* Vox *contumelia* exsulat omnibus scriptis et edd. ante Muretum. Gronov. nostram lect. bene constituit, secutus Codd. et Erasmum, nisi quod hic *quoniam* habet, et *plerisque non communibus.* Propriis et communibus, quibus in antecedentibus iniuriam a sapiente arcuerat Seneca, se refutaturum promittit contumeliam argumentis. Est sc. contumelia.
b. *lecto* recepi e Codd. et Gronov. ed. Antea: *loco:*

citatione ad illa certamina praeparabantur. Cf. Corsini dissertatt. agonisticae. Pauw Recherches sur les Grecs, T. II. p. 147. sq. et Meiners Commentatt. Soc. reg. Gotting. T. XI, p. 260. sq.

Cap. X. Contumeliam iniuria minorem esse dicit.

1. *exsequi*] vindicare, ulcisci. de Ira I, 12, 3. *Ille me hodie — collocavit.* Similem sententiam vide de Ira III, 37.

2. *non vacat enim*] mihi, *cui peiora* mala *instant haec* exigua *notare.*

pretantis. Itaque nec prudentiae quidquam in se esse, nec fiduciae ostendit, qui contumeliâ afficitur. non dubie enim contemtum se iudicat: et hic morsus non sine quadam humilitate animi evenit, supprimentis se ac descendentis. Sapiens autem a nullo contemnitur, 3
magnitudinem suam novit: nullique tantum de se licere renuntiat sibi: et omnes has quas non miserias animorum, sed molestias dixerim, non vincit, sed ne sentit quidem. Alia sunt quae sapientem feriunt, etiamsi non pervertunt: ut dolor corporis, et debilitas, aut amicorum liberorumque amissio, et patriae bello flagrantis calamitas. Haec non nego sentire sapientem: nec enim lapidis illi duritiam ferrive asserimus. nulla virtus est, quae non sentias, perpeti.

XI. Quid ergo est? Quosdam ictus recipit: sed receptos evincit, sanat, et comprimit. haec vero minora ne sentit quidem, nec adversus ea solitâ illâ virtute utitur dura tolerandi: sed aut non annotat, aut digna risu putat. Praeterea, quum magnam partem contumeliarum superbi insolentesque faciant, et male felicitatem ferentes: habet quo istum affectum inflatum respuat, pulcherrimam virtutem omnium, animi sanitatem, magnitudinemque. Illa quidquid huius-
modi

3. *renuntiat sibi*] dicit sibi. *debilitas*, corporis mutilatio. *nulla virtus* est — *perpeti*: exemplo est Diogenes Sinopensis, a Lipsio ad h. l. laudatus, qui hieme statuam aeneam amplexus Lacone interrogante: an riges? se sentire negavit. Quid ergo, inquit Laco, magnum facis? Plutarch. in Laconum Apophthegm.

Cap. XI. Sapiens contumelias aut transcurrit, aut risu dignas putat.

1. *Quosdam — comprimit*] Cf. de Ira I, 16, 6. sq. ibiq. not. *animi sanitatem* i. recta decreta animi; verae sapientiae proprium. Fortasse quoque de Ira III, 1, 3. praestat eodem sensu intelligere τὸ a sanitate desciscere, quod ibi de morbis
cepi-

modi eſt, transcurrit, ut vanas ſomniorum ſpecies, viſusque nocturnos, nihil habentes ſolidi atque veri.
2 Simul illud cogitat, omnes inferiores eſſe, quam ut illis audacia ſit tanto excelſiora deſpicere. Contumelia a contemtu dicta eſt: quia nemo, niſi quem contemſit, tali iniuria notat. nemo autem maiorem melioremque contemnit, etiamſi facit aliquid quod contemnentes ſolent. Nam et pueri os parentum feriunt, et crines matris turbavit laceravitque infans, et ſputo aſperſit, aut nudavit in conſpectu ſuorum tegenda, et verbis obſcoenioribus non pepercit: et nihil horum contumeliam dicimus. quare? quia qui fecit,
3 contemnere non poteſt. Eadem cauſa eſt, cur nos mancipiorum noſtrorum urbanitas, in dominos contumelioſa, delectet: quorum audacia ita demum ſibi in convivas ius facit, ſi coepit a domino. Vt quiſque contemtiſſimus et ludibrio eſt, ita ſolutiſſimae linguae eſt. Pueros quidem in hoc mercantur procaces, et eorum impudentiam acuunt, et ſub magiſtro habent, qui probra meditate effundant: nec has contumelias vocamus, ſed argutias.

XII. Quanta autem dementia eſt, iisdem modo delectari, modo offendi: et rem ab amico dictam maledictum vocare, a ſervulo, ioculare convicium? Quem animum nos adverſus pueros habemus, hunc ſapiens adverſus omnes, quibus etiam poſt iuventam canosque puerilitas eſt. An quidquam iſti profece-

runt,

cepimus. Sanus enim nemo niſi ſapiens eſt Stoicis.

2. *Contumelia a contemtu dicta eſt*] Etymologiam hanc vanam eſſe, facile in oculos ſe ingerit. Verior eſt derivatio a tumere: prima eius vis fuiſſe videtur turgidi maris impetus, quae et occurrit ap. Caeſar. B. G. III, 13.

3. *mancipiorum*] de vernis agitur: cf. ad de Provident. c. I. extrem. *argutias* de bons mots.

Cap. XII. Contumeliam facientes tractat ſapiens ut pueros rectique ignaros.

runt, quibus animi mala sunt, auctique in maius errores, qui a pueris magnitudine tantum formâque corporum differunt; ceterum non minus vagi incertique, voluptatum sine dilectu appetentes, trepidi, et non ingenio, sed formidine quieti? Non ideo 2 quidquam inter illos puerosque interesse quis dixerit, quod illis talorum nucumque et aeris minuti avaritia est, his auri argentique et urbium: quod illi inter ipsos magistratus gerunt, et praetextam fascesque ad tribunal imitantur, hi eadem in campo foroque et in curia serio ludunt: illi in litoribus ᵃ arenae congestu simulacra domuum excitant, hi ut magnum aliquid agentes, in lapidibus ac parietibus, et tectis moliendis occupati, ad tutelam corporum inventa in periculum verte-

Cap. XII. a. *arenae congestu.* Revocavit recte Gron. cum Grutero ex Erasmi edd. Antea: *arena congesta.*

1. *quibus animi mala* —] i. morbis et vitiis laborant et erroribus eo magis auctis, quo magis a pueris — differunt. *ingenio*, natura et consilio. *formidine*, ne male mulctentur.

2. Eandem sententiam repetit noster Ep. 115. *illis:* esse deberet ex regula grammat. *his*; spectat enim *τὸ illis* ad pueros. Sed apud Ciceronem quoque exempla huius negligentiae occurrunt. Cf. Ernesti Clav. Cic. voc. Hic. *illi in litoribus* — *excitant.* Lipsius laudat Hom. Il. *ο*, 362. *hi ut magnum* — *occupati*; de aedificiis in ponto, inprimis vero in cratere s. sinu baiano constructis intelligo: propter litoris mentionem (quam nisi hic valere putes, ad *lapsus Tectorum* (Romae) *assiduos* ap. Iuven. III, 7. referas. Proinde *lapides* sunt fundamenta e saxis in mare coniectis facta, quibus parietes et tecta superstruebantur. Qua occasione et alludit luxum, quem iam Horat. Od. II, 18, 20. III, 1, 33. sq. taxaverat. Et temperati aeris et prospectus causa ille sinus a proceribus et divitibus praelatus est ad aedificia illa construenda. Cf. Virg. Aen. IX, 711. ib. Heyne. Nunc totam regionis faciem foedatam esse, docent, qui eam adierunt, vid. Meyeri *Darstellungen* p. 452. sq. *in periculum*, ob ruinas crebras ex mole et altitudine.

3 verterunt? Ergo par pueris, longiusque progressis, sed in alia maioraque error est. Non immerito itaque horum contumelias sapiens ut iocos accipit: et aliquando illos, tanquam pueros, malo poenâque admonet et afficit: non quia accepit iniuriam, sed quia fecerunt, et ut desinant facere. Sic enim et pecora verbere domantur: nec irascimur illis, quum sessorem recusaverint, sed compescimus, ut dolor contumaciam vincat. Ergo et illud solutum scies, quod nobis opponitur. Quare si non accepit iniuriam nec contumeliam sapiens, punit eos qui fecerunt? non enim se ulciscitur, sed illos emendat.

XIII. Quid est autem, quare hanc animi firmitatem non credas in virum sapientem cadere, quum tibi in aliis idem notare, sed non ex eadem causa liceat? Quis enim phrenetico medicus irascitur? quis febricitantis et a frigidâ prohibiti maledicta in malam partem accipit? Hunc affectum adversus omnes habet sapiens, quem adversus aegros suos medicus, quorum nec obscoena, si remedio egent, contrectare, nec reliquias et effusa intueri dedignatur, nec per furo-
2 rem saevientium excipere convicia. Scit sapiens, omnes hos, qui togati purpuratique incedunt, valentes coloratosque male sanos esse: quos non aliter videt, quam aegros intemperantes. Itaque ne succenset quidem, si quid in morbo petulantius ausi sunt adversus medentem, et quo animo honores eorum ni-
3 hilo aestimat, eodem parum honorifice facta. Quemadmo-

Cap. XIII. Nec irascitur iis, qui contumeliam inferant, sapiens. Sunt enim aegrorum similes, insaniunt.

2. *togati*] magistratus, quorum togae purpura praetexebatur. *purpurati*, ditiores et potentiores, quorum togae e purpura totae erant. *valentes coloratosque*: hi, quos vides facie valentes et bene tinctos colore fortium, isti omnes

admodum non placet sibi, si illum mendicus coluerit, nec contumeliam iudicabit, si illi homo plebis ultimae salutanti mutuam salutationem non reddiderit: sic nec se suspiciet quidem, si illum multi divites suspexerint. scit enim illos nihil a mendicis differre, immo miseriores esse; illi enim exiguo hi multo
egent. Et rursum non tangetur, si illum rex Medo- 4
rum, Attalusve Asiae, salutantem silentio ac vultu arroganti transierit. scit statum eius non magis habere quidquam invidendum, quam eius cui in magna familia cura obtigit, aegros insanosque compescere. Num moleste feram, si mihi non reddiderit nomen aliquis ex his, qui [a] ad Castoris negotiantur nequam mancipia ementes vendentesque, quorum tabernae pessimorum servorum turbâ refertae sunt? non, ut

Cap. XIII. a. *ad Castoris.* Est unicus locus hac in re de mancipiis emendis vendendisve ad Castoris aedes. Sed quum hic de ipsa urbe sermo sit, diversa lectio: *ad castra* quae mangones quoque secutos esse constat, non admittenda est.

omnes male sani sunt et aegri. A corpore valent, ab animo aegrotant. Cf. de vit. beat. 7. Sic locum bene interpretatur Lipsius.

3. *placet sibi*] magno honori sibi ducit.

4. *Rex Medorum*] i. Parthorum. Horat. Od. I, 2, 51. Potentissimum Asiae regnum fuit ab Arsace, Persa quodam, ante Christ. 256. conditum. Plin. Nat. Hist. VI, 29. *Attalusve Asiae.* Fuit primo nomen regum Pergami, quorum ultimus, Attalus Philometor, Romanos heredes regni sui reliquit a. V. C. 621. Freinshem. Supplem. Liv. LIX, 11. Deinde reges ditiores Asiae minoris fortasse praefecti quoque Romani ex Asia reduces et ii ditiores (ut ap. Anglos qui ex India orientali divitiis abundantes eius notae reversi Nabobs audiunt) Attali dicti sunt. *familia* servorum. *reddiderit nomen* i. salutationem reddiderit: quum tamen mancipia per nomina quotidie citet. *Castoris* aedes in foro Romano, iuxta quas, ut ex hoc loco discimus, tabernae venalium servorum fuere, in quibus mangones servos emebant vendebantque.

puto. quid enim is boni habet, sub quo nemo nisi
5 malus est? Ergo ut huius humanitatem inhumanitatemque negligit, ita et regis. Habes sub te Parthos, Medos, et Bactrianos: sed quos metu contines, sed propter quos remittere arcum tibi non contigit, sed postremos, sed vaenales, sed novum au-
6 cupantes [b] dominium. Nullius ergo movebitur contumeliâ: omnes enim inter se differunt: sapiens quidem pares illos, ob aequalem stultitiam, omnes putat. Nam si semel se dimiserit eo, ut aut iniuriâ moveatur, aut contumeliâ; non poterit unquam esse securus: securitas autem proprium bonum sapientis est. Nec committet, ut vindicando sibi contumeliam factam, honorem habeat ei qui fecit. necesse est enim, a quo quisque contemni moleste fert, suspici gaudeat.

XIV. Tanta quosdam dementia tenet, ut contumeliam sibi posse fieri putent a muliere. Quid refert, quantum habeat, quot lecticarios, quam oneratas aures, quam laxam sellam? aeque [a] imprudens animal est, et nisi scientia accessit ac multa eruditio,

b. *dominium.* Gruter. et Gronov. ex edd. et multis codd. receperunt: coll. de vit. beat. V, 1. Consol. ad Marc. 20, 3. ubi *dominum* rescribas ex omnibus codd. Grut.
Cap. XIV. a. *imprudens.* Vel omnibus codd. et edd. reclamantibus recepi e coniectura mea in textum *imprudens*,

5. *Habes*, o mango sub te servos diversarum nationum. *remittere arcum* proverbialiter dictum est, de animo, in rem aliquam semper adverso, defixo. *sed postremos — dominium.* Sub te habes homines infimae notae, dominum post dominum mutantes, et qui nunc in eo sunt, ut novum dominium captent.

Cap. XIV. Continuatio. Neque mulier, neque servus sapienti contumeliam inferre potest: Non factam esse pronuntiabit.

1. *Quid refert — sellam*] Nam divites, viri feminaeque, hexaphoro vel octaphoro

ditio, ferum, cupiditatum incontinens. Quidam se a cinerario impulsos moleste ferunt, et contumeliam vocant ostiarii difficultatem, nomenclatoris superbiam, cubicularii supercilium. O quantus inter ista risus tollendus est, quanta voluptate implendus animus, ex alienorum errorum tumultu, contemplanti quietem suam! „Quid ergo? sapiens non accedet 2 ad fores, quas durus ianitor obsidet?“ Ille vero, si res necessaria vocabit, experietur, et illum, quisquis erit, tanquam canem acrem, obiecto cibo leniet, nec indignabitur aliquid impendere, ut limen transeat, cogitans et in pontibus quibusdam pro transitu dari. Itaque illi quoque, quisquis erit, qui hoc [b] salutationum publicum exercet, donabit: scit emere venalia. Ille pusilli animi est, qui sibi placet, quod ostiario libere respondit, quod virgam eius fregit:

vulgata eiecta: *impudens.* Curnam *impudens animal?* Nullam huius cognominis caussam invenies. Immo ideo eam animal imprudens vocat, quod nullis bonis literis, nulla scientia ac eruditione sit instructa. Est autem vox stoica, ut saepe iam vidimus: *imperitus*, *imperfectus*, *imprudens*, *stultus*, *puer*, opponuntur *prudenti*, *sapienti*, *viro*. Quo pertinet illud: quod unum bonum est, Scientia; unum malum, Imperitia: Socraticis assertum. Cf. Lipsii Manuduct. ad Stoic. philos. II, 1. p. 65. sq.

b. *salutationum.* Praefert Lipsius: alii *salutatorium.*

ro sella, s. lectica vehebantur: i. gestamine sex vel octo baiulorum. At tenuiores vel duobus contenti erant. Cf. Lipsii Electa I, 19. *oneratas* unionibus, gemmisve (Senec. de Benef. VII, 9.) *aures*. *Scientia — eruditio.* sc. philosophia Stoica. Cf. Consol. ad Helv. 16, 9. sq. *cinerario* servo mulieris, qui calamistris calefactis in cinere capillum ornat. Varro de Lingua Lat. IV. c. 29. (p. 36. Tom. I. bip.) *nomenclatoris* nomen obviam facti domino suo indicantis.

2. *Canem acrem*] et ipsi ianitores canem secum habebant ad ostium alligatum, et catena erant adstricti ut canes. Cf. De Ira III, 37. 2. *publicum* quasi vectigal, *τελωνεῖα*, pro admissione ad salutandum. *virgam* s. arundinem ad submovendos indignos importunosve.

git: quod ad dominum accessit, et petiit [c] corium.
3 Fecit se adversarium qui contendit, et ut vincat, par fuit. „At sapiens colaphis percussus, quid faciet?" quod Cato, quum illi os percussum esset: non excanduit, non vindicavit iniuriam: nec remisit quidem, sed factam negavit. Maiore animo non agnovit quam ignovisset. Non diu in hoc haerebimus. quis enim nescit, nihil ex his quae creduntur bona aut mala, ita videri sapienti, ut omnibus? Non respicit quid homines turpe iudicent, aut miserum: non it quâ populus: sed ut sidera contrarium mundo iter intendunt, ita hic adversus opinionem omnium vadit.

XV. Definite itaque dicere: „Non accipiet ergo sapiens iniuriam si caedetur? si oculus illi eruetur? non accipiet contumeliam, si obscoenorum vocibus improbis per forum agetur? si in convivio regis, recumbere infra mensam, vescique cum servis ignominiosa officia sortitis iubebitur? si quid aliud ferre coge-

c. *Corium*, i. petiit, ut ostiarius servus vapulet, et sibi de corio eius satisfiat, ex Mureti interpretatione sana, a Gronovio probata, inprimis contra Lipsium, qui usum loquendi (petere corium) dubitaverat. *Petere* enim, ut constat, est verbum iudiciale: actor est *petitor*, *qui petebat*, et adversarius is, *unde petitur*. In publicis iudiciis multam et poenam petit accusator. Nam quum *vitam*, *sanguinem*, *caput petere* dicitur, quidni translato inde modo loquendi et dicatur: *corium petere?* Accedit itaque ad dominum ut accusator, quem statim dicit facere se adversarium. Nihili igitur est Lipsii coniectura; *petiit letum*.

3. *Fecit se adversarium*] rixam et pugnam ascivit: et quamvis vincat, in aequo cum illo stetit. *Cato*. Cf. de Ira II, 32, 2. *sidera*, planetae, *mundo*, coelo. *omnium*, imprudentium.

Cap. XV. Cave, ne modulo tuo sapientem metiaris. Epicurus adeo haud multum abludit ab hac sententia Stoica.

1. *Si obscoenorum — agetur*] sibilis et conviciis hominum turpium proscissus. *regis* i. potentioris. *infra mensam*, i. in subsellio iuxta lectum.

cogetur eorum, quae excogitari pudori ingenuo molesta possunt?" In quantumcunque ista vel numero, vel magnitudine creverint, eiusdem naturae erunt. Si non tangent illum parva, ne maiora quidem: si 2
non tangent pauca, ne plura quidem. Sed ex imbecillitate vestra coniecturam capitis ingentis animi: et quum cogitastis, quantum putetis vos pati posse, sapientis patientiae paulo ulteriorem terminum ponitis. At illum in aliis mundi finibus sua virtus collocavit, nihil vobiscum commune habentem. Quare etsi aspera, et quantumcunque toleratu gravia sint, audituque et visu refugienda, non obruetur eorum coetu, et qualis singulis, talis universis obsistet. Qui dicit, illud tolerabile sapienti, illud intolerabile, et animi magnitudinem intra certos fines tenet: male agit. vincit nos fortuna, nisi tota vincatur. Nec
putes istam Stoicam esse duritiam. Epicurus, quem 3
vos patronum inertiae vestrae assumitis, putatisque mollia ac desidiosa praecipere, et ad voluptates ducentia, „Raro," inquit, „sapienti intervenit Fortuna." Quam paene emisit viri vocem! Vis tu fortius loqui, et illam ex toto submovere? Domus haec sapientis angusta, sine cultu, sine strepitu, sine apparatu, nullis observatur ianitoribus, turbam [a] vaenali fastidio digerentibus: sed per hoc limen vacuum,

 et

Cap. XV. a. *Vaenali fastidio.* Quidam libri: *studio.* *Fastidio* praefero cum Lipsio: loquitur enim Seneca de fastu ac fastidio ianitorum, qui introitum dent, ut quisque dedit aut

3. *Epicurus*] De eo omnia explicata et nota sunt post Gassendum. Scripta eius omnia periere. Cf. Fabric. Bibl. Graec. Tom. III. p. 582. sqq. Tiedemann *Geist der specul. Philos.* II, 366. sq. *Raro — fortuna.* Vitruv. praefat. libri VI. haec ipsa affert: Epicurus non dissimiliter: Pauca sapientibus Fortunam tribuere; quae autem maxime et necessaria sunt, animi mentisque cogitationibus gubernari. *Vis* i. nonne vis? *illam* fortunam.

et ab ostiariis liberum, fortuna non transit. scit non
4 esse illic sibi locum, ubi sui nihil est. Quodsi Epi-
curus quoque, qui corpori plurimum indulsit, adver-
sus iniurias exsurgit: quid apud nos incredibile vide-
ri potest, aut supra humanae naturae mensuram?
Ille ait iniurias tolerabiles esse sapienti, nos iniurias
non esse.

XVI. Nec est quod dicas, hoc naturae repugna-
re. Non negamus rem incommodam esse, verberari
et impelli, et aliquo membro carere, sed omnia ista
negamus iniurias esse. non sensum illis doloris de-
trahimus, sed nomen iniuriae, quod non potest re-
cipi virtute salvâ. Vter verius dicat, videbimus: ad
contemtum quidem iniuriae uterque consentit. Quae-
ris quid inter duos intersit? Quod inter gladiatores
fortissimos: quorum alter premit vulnus, et stat in
gradu, alter respiciens ad clamantem populum signi-
2 ficat nihil esse, et intercedi non patitur. Non est,
quod putes magnum, quo dissidemus. Illud, quo de
agitur, quod unum ad nos pertinet, utraque exem-
pla

daturus speratur. *Vaenale* igitur *fastidium* est, quia pro pe-
cunia fastum ponunt, aut sumunt. Sunt illi canes, qui
obiecta offa placantur, c. 14, 2.

4. *Quodsi — indulsit*] quoniam summum bonum in voluptate posuit.

Cap. XVI. Haec praecepta naturae non repugnant. Iniuriae enim non sunt ex Stoicorum mente, quae vulgo feruntur iniuriae.

1. *rem incommodam*] Haec pertinent ad Stoicorum ἀποπροηγμένα, reiecta, reiectanea, a Cicerone vocitata. Quatuor autem classes *τῶν ἀδιαφόρων* (mediorum inter bonum et malum) constituebant Stoici. Quae multa aestimatione (ἀξία) essent digna, *προηγμένα*, praeposita (ap. Cic. de Fin. IV, 25. III, 15.) commoda; iis opponebantur, *ἀποπροηγμένα*. Tiedemann *System der Stoisch. Philos.* III, 289. *premit* occultat.

2. *utraque exempla*] gladiatorum, qui vulnus contemnunt.

pla hortantur: contemnere iniurias, et, quas iniuriarum umbras ac suspiciones dixerim, contumelias, ad quas despiciendas non sapienti opus est viro, sed tantum [a] conspiciente, qui sibi possit dicere: „Vtrum merito mihi ista accidunt, an immerito? Si merito, 3 non est contumelia, iudicium est. si immerito, illi, qui iniusta facit, erubescendum est. Et quid est illud, quod contumelia dicitur? in capitis mei laevitatem iocatus est, et in oculorum valetudinem, et in crurum gracilitatem, et in staturam. Quae contumelia est, quod apparet, audire? Coram uno aliquid dictum ridemus, coram pluribus indignamur: et eorum aliis libertatem non relinquimus, quae ipsi in nos dicere assuevimus. Iocis temperatis delectamur, immodicis irascimur."

XVII. Chrysippus ait quendam indignatum, quod illum aliquis Vervecem marinum dixerat. In senatu flentem vidimus Fidum Cornelium, Nasonis generum,

Cap. XVI. a. *conspiciente:* lectio vulg. et ea bona: i. homine attento, nulla sapientia praedito. Vel homo imprudens, sensu stoico, oculis tantum instructus, contumelias despicere potest. Rubenius tamen emendabat: *consipiente*, explicatione addita: *mentis compote*. Quam emend. Gronovius, cui, ut Criticis interdum usu venire solet, verbum consipere, de cuius auctoritate ne satis quidem constat, (ubicunque enim legitur, emendationi locum suum debet) in

temnunt. *quas iniuriarum — dixerim.* Cf. de Ira I, 16, 7.

3. *quod apparet*] quod verum et cuique videre est, probri loco ab aliquo audire.

Cap. XVII. Levitas hominum ad minuta et levia convicia irascentium reprehenditur. Contumelia aliorum praeoccupanda et nostra vitia a nobismetipsis irridenda.

1. *Chrysippus*] tertius doctor in Stoa. Successit Athenis Cleanthi. Multa eius scripta periere omnia. Fabric. Bibl. Graec. T. III, p. 546. sq. Tiedemann *Geist der sp. Philos.* II, 431. sq. *vervecem marinum*: quum ioci causa dictum sit, frustra quaerimus animal hoc in rerum natura. *Fidum Cornelium*,

quum illum Corbulo Struthiocamelum depilatum dixisset. Adversus alia maledicta, mores et vitam convulnerantia, frontis illi firmitas constitit: adversus hoc tam absurdum lacrimae prociderunt. Tanta ani-
2 morum imbecillitas est, ubi ratio discessit! Quid, quod offendimur, si quis sermonem nostrum imitatur, si quis incessum, si quis vitium aliquod corporis aut linguae exprimit? quasi notiora illa fiant alio imitante, quam nobis facientibus. Senectutem quidam inviti audiunt, et canos, et alia, ad quae voto pervenitur. Paupertatis maledictum quosdam perussit: quam sibi obiecit, quisquis abscondit. Itaque materia petulantibus et per contumeliam urbanis detrahitur, si ultro illam et prior occupes. nemo aliis ri-
3 sum praebuit, qui ex se cepit. Vatinium hominem natum et ad risum, et ad odium, scurram fuisse venustum ac dicacem, memoriae proditum est. in pedes suos ipse plurima dicebat, et in fauces concisas: sic inimicorum, quos plures habebat quam morbos, et

deliciis erat, lubenter excepit, et eius caussam suscepit. Vide Gronov. ad de Ira III, 13, 2. Nat. Quaest. VI, 29, 1. Aul. Gell. 7, 3, 12. ibiq. Intpp.

lium. Vnus Seneca hanc historiam tradidit. Cneius Domitius *Corbulo* sub Claudio et Nerone, a quo Cenchreis ad Corinthum morti destinatus sibi ipse manum intulit, fortis et felix dux. Tacitus eius saepe meminit: et Dio Cass. LX, 30. LXII, 19. sq. LXIII, 17. ubi mors eius memoratur. De Fidio Cornelio, Senatore romano, veteres quantum sciam, praeter nostrum nihil memoraverunt. *Nasonis*, an Ovidii? ignoramus. *Struthiocamelum* propter formam et staturam: fuisse videtur oblongus homo, collo cruribusque gracilis, et calvus.

3. *Vatinium*] de homine illo improbissimo cf. Ciceronis Orationem (sive potius Interrogationem) in Vatinium. *risum*, natus fuit rideri. *pedes:* podagra enim laborabat. *fauces concisas*, ob strumas saepius exsectas. Cic. orat. laud. c. 16.

et in primis Ciceronis urbanitatem effugit. Si ille hoc potuit duritiâ oris, qui assiduis conviciis depudere didicerat: cur is non possit, qui studiis liberalibus, et sapientiae cultu, ad aliquem profectum pervenerit? Adiice, quod genus ultionis est, eripere ei qui fecit, contumeliae voluptatem. Solent dicere: Miserum me, puto non intellexit! adeo fructus contumeliae in sensu et indignatione patientis est. [a] Deinde non deerit illi, aliquando parem invenire, qui te quoque vindicet.

XVIII. C. Caesar inter cetera vitia, quibus abundabat, contumeliosus mirabiliter ferebatur [a] omnibus aliquâ notâ feriendis, ipse materia risus benignissima. Tanta illi palloris insaniam testantis foeditas erat, tanta oculorum sub [b] fronte anili latentium torvitas, tanta capitis destituti, et [c] emendicatis capillis aspersi de-

Cap. XVII. a. *Deinde non deerit illi, aliquando parem invenire qui* — Bene hanc lectionem reduxit Lipsius e cod. suo. Antea ap. Erasm. al.: *Deinde non deerit illi aliquando par. Invenietur qui te quoque vindicet.*

Cap. XVIII. a. *Omnibus aliqua nota feriendis*, i. dum omnes aliqua nota feriebat. Reduxit Gronov. ex libris Erasmi, (qui in margine haec notaverat) et Lipsii. Antea: *omnes aliqua nota feriendi*, vel *feriendo*. Latinius est receptum vulgari. Cf. Gronov. ad Liv. XXIV, 15. p. 339, 1.

b. *fronte anili.* Ignoramus, an veteres *fronti anili* eandem significationem tribuerint, ac nostrates. Proinde et quoniam libri variant, aliis *bavili* aliis *simul* referentibus, Lipsius coniecit: *sima*, et hoc reiecto, *simili*: Equidem nihil muto, etiamsi vulgat. nec mihi arridet, quum Sueton. 50. Calig. frontem latam et torvam Caligulae tribuerit.

c. *emendicatis* i. adscititiis ideoque externis. De capillamento Caligulae exstat saltem mentio quaedam ap. Sueton. Calig. c. 16. ad Attic. II, 9. post med. *Ciceronis*: loca adducta non recordatus est noster.

Cap. XVIII. Caligula exemplo est, aliquando parem inveniri, qui te quoque vindicet.

1. *notâ*] i. macula. *Tanta illi — pedum.* Cf. Sueton. Calig. 50. *fronte anili* i. rugosa, simul cum notione stultitiae. *destituti*, oblongi ideoque eminentioris et quasi solius. *et emendicatis capillis*: capillo raro ap. Sueton.

deformitas. adiice obsessam setis cervicem, et exilitatem crurum, et enormitatem pedum. Immensum est, si velim singula referre, per quae in patres, avosque suos contumeliosus fuit, per quae in universos ordines: ea referam, quae illum exitio dederunt.
2 Asiaticum Valerium in primis amicis habebat, ferocem virum, et vix aequo animo alienas contumelias laturum. Huic in convivio, [d] item in concione, voce clarissima, qualis in concubitu esset uxor eius, obiecit. Dii boni, hoc virum audire, Principem scire, et usque eo licentiam pervenisse, ut non dico consulari, non dico amico, sed tantum marito Princeps et adulterium suum narret, et fastidium? Chaereae,

c. 11. De usu verbi tamen dubito: nec diversae lectiones *medicatis* (i. fuco tinctis) nec *caudati totis cap.* placent. Fortasse erat: *ementitis*.

d. *item in concione* omnium fere librorum scriptura. Erasmus omittit τὸ *item*. Alii dant: *idem*. Gronov. coni. ad De Tranq. an. XI, 2. *item in cognitione*; et hoc reiecto: *id est*, *in concione*. Nescio, cur isti monstro, Caligulae, hanc impudentiam fuisse non credamus, ut in concione populi narraverit adulteria, quem tamen omnia scimus effutivisse. Nisi omnes libri conspirarent, pro glossemate haberem.

ton. l. l. *in patres avosque* i. in Senatores, et in *avos*, Agrippam. Cf. Suetonius 23.

2. *Asiaticum Valerium*] Quae noster hic tradit, non usquequaque convenire videntur cum Sueton. 58. Dio Cass. LIX, 29. 30. Sed si nostrum accuratius inspicias, omnis dissensus evanescit. Asiaticus Valerius, sensus est, contumelia affectus est a Caligula: vindicatus a Chaerea, qui et ipse foedissimo probro laceratus erat. In coniuratis tamen et Asiaticus Val. fuisse videtur; dicit enim Seneca: ea referam, quae illum exitio dederunt. Consularem virum et Dio Cass. LIX, 30. Asiaticum appellat, quocum et consentit Tacit. Annal. XI, 1. ubi Sosiblus eum ut *praecipuum auctorem interficiendi Caesaris* (Caligulae) apud Claudium defert. Tractaverat haec Tacitus in libris deperditis. *fastidium*: contumeliosa itaque quaedam in uxorem Valerii effuderat. De *Chaerea* eadem tradit Dio Cass. LIX, 29. ubi eum hominem

reae, tribuno militum, sermo non pro manu erat, languidus [e] sono, et infracta voce suspectior. Huic 3
Caius signum petenti modo Veneris, modo Priapi dabat: aliter atque aliter exprobrans armato mollitiam. Haec ipse perlucidus, crepidatus, [f] auratus. Coegit itaque illum uti ferro, ne saepius signum peteret. Ille primus inter coniuratos manum sustulit: ille cervicem mediam uno ictu [g] discidit: plurimum deinde undique publicas ac privatas iniurias ulciscentium gladiorum ingestum est. sed primus vir fuit, qui minime visus est. At idem Caius omnia contumelias pu- 4
tabat, et sicut ferendarum impatiens, faciendarum cupidissimus. Iratus fuit Herennio Macro, quod illum Caium salutaverat: nec impune cessit primipilario, quod Caligulam dixerat. Hoc enim in castris natus, et alumnus legionum vocari solebat, nullo nomine militibus familiarior unquam factus: sed iam Caligulam convicium et probrum iudicabat [h] cothurnatus. Ergo hoc ipsum solatio erit, etiamsi nostra faci-

e. *sono:* alii *somno:* Mox *infracta voce:* bene habent hae lectiones vulg. Vacillantes libri non sunt h. l. curandi.
f. *auratus* Codd. et edd. lectio bona. Pincianus e coniectura invexerat ingeniose: *armillatus*. Cf. Suet. Calig. 52.
g. *discidit* e Sueton. c. 58. restitui. Antea: *decidit*. Verba composita e *di* et *de* saepe confundi notum est. Cf. Cuperi Obss. IV, 5. p 67. sqq.
h. *cothurnatus* Pincianus dedit e coni. Bene. Antea: *Conturbatis ergo* etc.

minem antiquorum morum et fortem appellat: *sermo* ei non erat loco fortitudinis.

3. *signum petenti — mollitiam.* Idem refert Sueton. c. 56. Dio Cass. l. l. *aliter atque aliter*, mox ut feminae, mox ut homini libidinoso. *Haec — armillatus* int. fecit, quum et ipse esset molliter indutus veste diffluente et nitida, purpurea (Martial. XII, 38, 3. perlucidus ostro) *crepidatus* in soleis, quae ad negligentiam domesticam pertinebant. De Ira, III, 18, 3. *sed primus vir — est.* sc. Cassius Chaerea.

4. *primipilario*] qui primo pilo triariorum praeerat. *Hoc* nomine sc. Caligulae, et altero: *alumnus legion.* voc. Tacit.

facilitas ultionem omiserit, futurum aliquem, qui poenas exigat à procace, et superbo, et iniurioso: quae vitia nunquam in uno homine, et in unâ contumeliâ consumuntur. Respiciamus eorum exempla, quorum laudamus patientiam: ut Socratis, qui comoediarum publicatos in se et spectatos sales, in partem bonam accepit, risitque non minus, quam quum ab uxore Xanthippe immundâ aquâ perfunderetur. [1] Antistheni mater barbara et Thressa obiiciebatur: respondit, et deorum matrem Idaeam esse.

XIX. Non est in rixam colluctationemque veniendum: procul auferendi pedes sunt, et quidquid horum ab imprudentioribus fiet, (fieri autem nisi ab imprudentibus non potest) negligendum. Et honores et iniuriae vulgi, in promiscuo habendi sunt: nec his dolendum, nec illis gaudendum. Alioquin multa, timore contumeliarum aut taedio, necessaria omittemus: et publicis privatisque officiis, aliquando etiam salutaribus, non occurremus, dum muliebris nos cura angit, aliquid contra animum audiendi:

1. *Antistheni* e codd. Ante Lipsium: *At Iphicrates.*

Tacit. Annal. I, 44. Sueton. Calig. IX.

9. *Socratis*] Aristophanem (Fabric. Bibl. Gr. Vol. II, p. 363.) et Amipsiam, (Fabric. ib. et p. 409. sq. Menag. ad Diog. Laert. II, 28.) alludit. Inprimis legi merentur commentationes duae Tychsenii (*über den Process des Socrates* in: *Bibliothek der alten Litteratur u. Kunst.* Part. I et II. Gotting. 1786.). *Xanthippe:* cf. Diog. Laert. II, 36. ib. Menag. *Antisthenes.* Cf. Diog. Laert. VI, 1. ubi Menag. nostrum locum non praetermisit. *Idaeam,* Phrygiam, a monte Ida nominatam, ideoque et barbaram. Alias vocatur Berecyntia; Cybebe, Cybele, Cybelle. Locus classicus de hac dea est ap. Lucret. II, 598. sqq. Cf. Schlichtegroll *zu Abbildungen ägypt. griech. u. röm. Gottheiten* II, p. 75. sqq.

Cap. XIX. Remedia adversus iniurias et calumnias.

1. *in promiscuo*] eodem loco.

di: aliquando etiam obirati potentibus, detegemus hunc affectum intemperanti libertate. 2 Non est autem libertas, nihil pati. Fallimur. libertas est, animum supponere iniuriis, et eum facere se, ex quo solo sibi gaudenda veniant: exteriora deducere a se, ne inquieta agenda sit vita, omnium risus, omnium linguas timenti. Quis est enim, qui non possit contumeliam facere, si quisquam potest? Diverso autem remedio utetur sapiens, affectatorque sapientiae. Imperfectis enim, et adhuc ad publicum se iudicium dirigentibus, hoc proponendum est, inter iniurias ipsos contumeliasque debere versari. Omnia leviora accidunt exspectantibus. 3 quo quisque honestior genere, fama, patrimonio est, hoc se fortius gerat: memor, in prima acie altos ordines stare, contumelias, et verba probrosa, et ignominias, et cetera dehonestamenta, velut clamorem hostium ferat, et longinqua tela, et saxa sine vulnere circa galeas crepitantia. Iniurias vero, ut vulnera, alia armis, alia pectori infixa, non deiectus, ne motus quidem gradu, sustineat. 4 Etiamsi premeris et infesta vi urgeris, cedere tamen turpe est: assignatum a natura locum tuere. Quaeris quis hic sit locus? viri. Sapienti aliud auxilium est huic contrarium. Vos enim rem geritis: illi parta victoria est. Ne repugnate vestro bono, et hanc spem, dum ad verum pervenitis, alite in animis: libentesque meliora excipite, et opinione ac voto iuvate. Esse aliquem invictum, esse aliquem in quem nihil fortuna possit, e Republica humani generis est.

2. Explicat τὴν ἀπάθειαν Stoicorum. *eum facere se*, facere ut sis talis. Est Horatianum, (Od. III, 29, 55.) mea virtute me involvo. Εἰς σεαυτὸν συνείλει ap. Antonin. 7, 28. ubi vid. Gataker. p. 271. *si quisquam potest.* Si uni licet, quidni et omnibus. Est ex Publiano illo adumbratum: Cuivis potest accidere, quod cuiquam potest. Tranq. Anim. XI, 6.

DE

DE OTIO AVT SECESSV SAPIENTIS

LIBRI PARS.

ARGVMENTVM.

Orditur ab otio laudibus efferendo: meliores erimus singuli in secessu. 28, 4. *At vero nonne hoc contra sententias Stoicorum est, qui usque ad ultimum vitae finem in actu esse praecipiant? Epicureum dogma amplecteris. Cui obiectioni respondetur: Stoicorum duces se sequi, quippe qui ad Rempublicam capessendam non accesserint. Nec se a praeceptis eorum desciscere. Quod ut probet, dicenda in duas dividit partes:* 1) *posse aliquem omni iure et secundum Stoicorum praecepta vel a prima aetate contemplationi veritatis totum se tradere;* 2) *seniorem a reipubl. tractatione secedere posse et in otio vivere.* 30. *Quod ad primum attinet, Stoicis haec una cum Epicureis placent, nisi quod hi otium petant ex proposito, et coacti ad remp. accedant, illi caussa gravi permoti otium amplectantur.* 30, 3. *Caussae vero istae in reipubl. sitae sunt: si desperate corrupta, si occupata est malis; deinde si auctoritate, viribus aut valetudine bona caret sapiens.* 30, 4—31. *Neque tamen inutilis erit. Nam quum duae respublicae cogitari possint, et vere sint, altera magna et vere publica, qua dii et homines continentur, altera minor, in qua quisque natus sit, cui utrique deservire possumus, ad hanc maiorem et in otio accedere licet, quaerendo, quid sit virtus etc., brevi, philosophando.* 31. *Ad contemplationem vero a natura conditos nos esse, docetur primum magna cupiditate cuique homini innata, nova et ignota noscendi audiendive: deinde ipso loco quem in mundo tenemus, tum figura erecta, quam natura nobis dedit. Ita materiam acquirimus, qua nixi et ad ea transimus animo menteque, quae sensuum observationibus se subducunt, et quae ultra mundum iacent.* 32, 9. *Deinde et actioni natura nos genuit: quae cum contemplatione semper coniuncta est. Talem vitam egere Zenon, Cleanthes, Chrysippus, quippe qui docendo et scribendo non uni civitati, sed toti huma-*

humano generi profuerunt, ideoque ex praeceptis suis vixerunt. 32, 14. *Praeterea tria vitae genera, voluptarium, contemplativum, actuosum, ita inter se apta et nexa sunt, ut nec contemplatio, nec actio ulli eorum desit. Sapiens autem Stoicus contemplationem praefert, quandoquidem respublica ei deest, quae eum, aut quam sapiens pati possit.*

Iam supra de Tranq. An. C. III. vidimus, de otio sapientis quaestionem fuisse inter Philosophos, inprimis inter Stoicos, qui otium praetulerunt, si caussae graviores obstarent, quominus ad reip. tractationem accederet sapiens, contra Epicureos, qui otium omni reip. tractationi antepofuerunt, nec ad remp. accessurum putabant sapientem, nisi si quid interveniret. Ceteri philosophi a Stoicorum stetere partibus. Nec ipsum Platonem aliam sententiam sequutum esse, inprimis patet e VII eius Epistola ad Dionis propinquos et amicos T. X. p. 92 sq. bip.

Quum liber hicce mancus sit, neque de tempore, in quo scriptus sit, neque de occasione, neque de consilio libri etc. certi quid definiri potest.

Ex Capite XXVIII.

a * Circi nobis magno consensu vitia commendant. Licet nihil aliud quam quod sit salutare tentemus, prod-

Varietas Lectionis.

Cap. XXVIII. a. Lacunam hic esse, quivis intelligit: attamen non magnam. Sequenti enim capite materiam dividit, et ideo ostendit, quae nunc perierunt, prooemii loco posita esse. Vetus tamen est iactura, quam fecimus. Adiecta autem videtur haec pars libri volumini, in quo erat de vita beata: cui libro, foliis nonnullis perditis, deinde in edd. priscis e. c. Erasm. adhaesit: etsi argumentum est diversissimum. Capitum numeros servavimus, ne confusioni locum daremus. — Exordium circa mala, quibus turba homines afficere solet, versatum esse videtur. Proinde praefero τὸ *Circi*, in quibus omnibus diei temporibus frequentia hominum versabatur partim ob ludos circenses, certis anni temporibus ibi celebratos, partim ob multa voluptatum et ludicrarum artium genera. Cf. Salmas. ad Solinum p. 635 sq. Alii tamen libri: *cur nobis*, quae sensu carent. Mox *quam quod sit salutare:* τὸ *quam* dedi ex Erasm., ut necessarium; deest in Lipsii, Gronov. al. edd.

Animadversiones.

Cap. XXVIII. Otii praestantia ad mores bonos formandos et ad firmum virtutis amorem comparandum. Stoicis haec esse contraria, obiicitur.

[b] proderit tamen per se ipsum secedere. meliores erimus singuli. Quid, quod secedere ad optimos viros, et aliquod exemplum eligere, ad quod vitam dirigamus, licet? [c] quod nisi in otio non fit. Tunc potest obtinere quod semel placuit, ubi nemo intervenit, qui iudicium adhuc imbecillum, populo adiutore, detorqueat: tunc potest vita aequali et uno tenore pro-
2 cedere, quam propositis diversissimis scindimus. Nam inter cetera mala illud pessimum est, quod vitia ipsa mutamus. sic ne hoc quidem nobis contingit, permanere in malo iam familiari. Aliud ex alio placet: vexatque nos hoc quoque, quod iudicia nostra non tantum prava, sed etiam levia sunt. Fluctuamus, aliudque ex alio comprehendimus: petita relinquimus, relicta repetimus: alternae inter cupiditatem nostram,
3 et poenitentiam vices sunt. Pendemus enim toti ex alienis iudiciis, et id optimum nobis videtur, quod petitores laudatoresque multos habet, non id, quod laudandum petendumque est. Nec viam bonam ac malam per se aestimamus, sed turbâ vestigiorum, in
4 quibus nulla sunt redeuntium. Dices mihi: „Quid agis „Seneca? deseris partes. Certe Stoici vestri dicunt: „Vsque ad ultimum vitae finem in actu erimus, non „desinemus communi bono operam dare, adiuvare „sin-

b. *proderit tamen per se ipsum s.* ex edit. Colon. reposuit Lipsius. Antea: *proderit tamen posse ipsum s.*

c. *quod nisi in otio non fit.* In libris vett. erat: *quod in otio non fit.* Erasm. et Muretus hanc clausulam omisere, a Lipsio repositam, qui sensus causa proposuit: — *nonne fit?* Gronov. em. *nisi in otio f.* recepimus, ut sensus saltem adsit; quidni enim non aeque bene conieceris: *quod in negotio n. f.* sive, *quod in actione non fit?*

1. *Quid — fit*] Cf. de brev. vit. 6, 6.

3. *turbâ — redeuntium*] ad notam fabulam de leone aegrotante, cui, roganti, cur non intraret in speluncam, uti ceterae bestiae, respondet vulpes: Video, quod vestigia intrantium multa, at nulla exeuntium.

„singulos, opem ferre etiam inimicis [d] miti manu. „Nos sumus, qui nullis annis vacationem damus, et, „quod ait ille vir disertissimus:“

„*Canitiem galeâ premimus.*“

„Nos sumus, apud quos usque eo nihil ante mortem „otiosum est, ut, si res patitur, non sit ipsa mors „otiosa. Quid nobis Epicuri praecepta in ipsis Ze„nonis principiis loqueris? Quin tu bene naviter, si „partium piget, transfugis potius, quam prodis!“ Hoc tibi in praesentia respondebo: numquid vis amplius, quam ut me similem ducibus meis praestem? Quid ergo est? non quo miserint me illi, sed quo duxerint, ibo.

XXIX. Nunc probabo tibi, nec desciscere me a praeceptis Stoicorum: nam ne ipsi quidem a suis desciverunt: et tamen excusatissimus essem, etiamsi non praecepta illorum sequerer, sed exempla. Hoc quod

 dico,

d. *miti manu.* Quidam libri: *eruti manu.* Lipsius emendat: *mente, manu.* Quae dedi, mea coniectura est. Cf. de Clement. II, 6. de Vita beata 20, 4. inimicis mitis et facilis. —

4. *Canitiem galeâ premimus*] Hemistichium Virgil. Aeneid. IX, 612. ex oratione Numani, cui Remulo cognomen erat, ex agro Piceno oriundi, in qua veteris Italiae disciplina ac vita dura et militaris egregie describitur. Ceterum de hoc Stoico praecepto cf. de tranquill. animi. c. III.

Quid nobis — loqueris?] De his itaque in antecedentibus locutus erat. *principiis* i. in ea parte castrorum, qua dux solet habitare, ideoque in potissima parte philosophiae moralis, a Zenone propositae.

5. non quo *miserint* praeceptis suis — *sed quo duxerint* praeeundo. Exempla priorum Stoae doctorum, Zenonis, Cleanthis, Chrysippi sequar, ut quos numquam reipublicae tractationi operam suam dicasse constat.

Cap. XXIX. Dividit quaestionem in duas partes: 1) secundum praecepta Stoicorum licere, per totam vitam unice contemplationi veritatis se tradere; 2) officiis et muneribus functo licere a republica secedere, et otio se committere.

dico, in duas dividam partes. Primum, ut possit aliquis, vel a prima aetate, contemplationi veritatis totum se tradere, rationem vivendi quaerere, atque
2 exercere, secreto. Deinde, ut possit hoc aliquis emeritis iam stipendiis, profligatae aetatis, iure optimo facere, et ad alios actus animum referre: virginum Vestalium more, quae, annis inter officia divisis, discunt facere sacra, et quum didicerunt, docent.

XXX. Haec Stoicis quoque placere ostendam: non, quia legem dixerim mihi, nihil contra dictum Zenonis Chrysippive committere: sed quia res ipsa patitur me ire in illorum sententiam: quam si quis semper unius

2. *emeritis stipendiis*] i. functus omnibus humanae vitae stipendiis (Senec. ep. 93.) i. officiis, muneribus publicis. *profligatae aetatis* homo, i. senior. *Profligare* Augusteo aevo proprium est verbum de iis rebus, quae inchoatae quidem et aliquo perductae, sed nondum ad finem promotae sunt: leniori significatione, qua ab etymol. et prima verbi potestate recedit. Cf. Duker. ad Florum II, 15. p. 414.

Virginum Vestalium — docent] Monachae Romanorum fuerunt hae virgines Vestales, ex instituto Numae Pompilio tribui solito, ut quaeque ad religionem vetustiorem spectantia, a Pontifice Max. lectae s. captae, numero sex, quarum natu maxima *virgo maxima* dicebatur. Per triginta annos officio suo, administratione sacrorum Vestae et Deae Bonae, fungi tenebantur; et quidem ita, ut decem annos discerent, decem operarentur, et reliquos decem iuniores lectas docerent. Quo tricennali tempore peracto e collegio secedere et nubere licuit. Plura de his Vestalibus, magni aestimatis Romae, plura dabunt Plutarch. vit. Numae Pompil. c. IX. p. 290 sq. Leopold. et Lipsius in Syntagmate de Vesta et Vestalibus.

Cap. XXX. Quod primo loco posuerat cap. antecedenti nunc persequitur, docens, Stoicis hoc decretum placere. Zenon enim dixerat: Sapiens accedet ad Remp. nisi si quid impedierit. Distinguenda itaque sunt tempora.

1. *me ire — sententiam*] proprie Senatorum esse sententiae senatoris in Curia assentientium (ire pedibus, ire in

unius sequitur, [a] non id curiae, sed iam factionis est. Vtinam quidem iam tenerentur omnia, et inoperta ac confessa veritas esset! nihil ex decretis mutaremus: nunc veritatem, cum iis ipsis qui docent, quaerimus.
Duae maximae in hac re dissident sectae, Epicureorum 2
et Stoicorum: sed utraque ad otium diversâ viâ mittit. Epicurus ait: „Non accedet ad Rempublicam sa„piens, nisi si quid intervenerit.“ Zenon ait: „Acce„det ad rempublicam, nisi si quid impedierit.“ Alter
otium ex proposito petit, alter ex causa. Causa autem illa 3
late patet. si respublica corruptior est, quam ut adiuvari possit, si occupata est malis; non nitetur sapiens in supervacuum, nec se nihil profuturus impendet: si parum habebit auctoritatis aut virium: nec illum erit admissura respublica, si valetudo illum impediet.
Quomodo navem quassam non deduceret in mare, 4
quo-

Cap. XXX. a. *non id curiae, sed iam factionis e.* Haec lectio ingeniosa debetur Lipsio. Antea: *non id vitae s.* Libri scripti dabant: *non iniuria sed in factionis est:* unde Lipsius lectionem receptam fecit. Certe Seneca interdum alludit ad Senatum s. Curiam e. c. de vita beat. c. 2 et 3. Sensus: si quis semper unius sententiae se mancipat, non senatorem agit, sed factiosum. Confert Lipsius Tertullian. Apologet. c. 39. Quum boni coeunt, quum pii et casti congregantur, non est factio dicenda, sed Curia.

in sent.) constat. Cf. Ernesti Clav. Cic. Discessio. Hinc de quocunque assensu dici coeptum est.

2. *Epicurus*] quippe qui perturbationum vacuitatem quaesivit, ideoque noluit, ut sapiens ad rempublicam accederet. Ipse hoc praecepit, Diogene Laert. referente X, 77. 119. *Zenon.* Idem tradit Diog. Laert. VII, 121. πολιτεύσεσθαί φασι τὸν σοφὸν, ἂν μή τι κωλύῃ, ὥς φησι Χρύσιππος ἐν πρώτῳ Περὶ βίων. Cic. de finib. III, 20. Quum autem ad tuendos conservandosque homines hominem natum esse videamus, consentaneum est huic naturae, ut sapiens velit administrare rempublicam etc.

4. *deduceret*] machinis *navem* per hiemem in continenti conservatam. cf. Mitscherlich ad Horat. I, Odd. 4, 2. *de-*

quomodo nomen in militiam non daret debilis: [b] sic ad vitam, quam inhabilem sciet, non accedet. Potest ergo et ille, cui omnia adhuc in integro sunt, antequam ullas experiatur tempestates, in tuto subsistere, et protinus commendare se novis artibus: et illud beatum otium exigere, virtutum cultor, quae exerceri etiam a quietissimis possunt. Hoc nempe ab homine exigitur, ut prosit hominibus, si fieri potest, multis; si minus, paucis; si minus, proximis; si minus, sibi. Nam quum se utilem ceteris efficit, commune agit negotium. Quomodo qui se deteriorem facit, non sibi tantummodo nocet, sed etiam omnibus iis, quibus melior factus prodesse potuisset: sic si quis bene de se meretur, hoc ipso aliis prodest, quod illis profuturum parat.

XXXI. Duas respublicas animo complectamur, alteram magnam, et vere publicam, quâ dii atque homines continentur, in quâ non ad hunc angulum respicimus, aut ad illum, sed terminos civitatis nostrae cum sole metimur: alteram, cui nos adscripsit conditio nascendi. Haec aut Atheniensium erit, aut Carthaginiensium, aut alterius alicuius urbis, quae non ad

b. *sic ad vitam, quam inhabilem sciet:* lectio vulg. et ea bona, ante Muretum, qui e coni. dedit: *ad iter, quod inhabile sc.* Reduxi ex edd. priscis, e. c. Erasm. MSS. *sic aditum, quod inhabile sc.* Salmasius adscripserat, Gronov. notante: *Sic ad actum, qui se habilem sc.* Parum feliciter.

debilis, membris captus. ad de Provid. III, 2. *artibus*, studiis.

5. *si minus*] fieri potest. *Commune — negotium* quatenus Stoici et mundanos se esse dicerent, et sibi ipsi virtute exercenda prodessent.

Cap. XXXI. Quum duae respublicae cogitari possint, altera minor, in qua quisque aut natus aut civis sit, altera maior, hic mundus; et ille qui contemplationi commendaverit se, otium actuosum agere potest, ideoque utilis esse.

1. *alteram magnam*] Cf. Ep. 68. Ceterum de hac civitate saepe iam mentionem factam vidimus ap. nostrum: et est in Stoicorum decretis.

ad omnes pertineat homines, sed ad certos. Quidam 2 eodem tempore utrique reipublicae dant operam, maiori minorique: quidam tantum minori: quidam tantum maiori. Huic maiori reipublicae et in otio deservire possumus: imo vero nescio, an in otio melius, ut quaeramus, quid sit virtus, una pluresve sint? natura an ars bonos viros faciat? unum sit hoc, quod maria terrasque, et mari ac terris inserta complectitur, an multa eiusmodi corpora Deus sparserit? continua sit omnis et plena materia, ex quâ cuncta gignuntur, an diducta, et solidis inane permixtum sit? Deus sedens opus suum spectet, an tra- 3 ctet? utrumne extrinsecus illi circumfusus sit, an toti

 indi-

2. *ut quaeramus* etc.]. Sequentes quaestiones in causa fuisse, cur Philosophi diversarum sectarum inter se digladiarentur, nunc satis e Platone constat. *Vnam animi virtutem esse*, ait noster ep. 66, quae tota conferenda est, *sed multas eius species, quae pro vitae varietate et pro actionibus explicantur.* Erat Stoicorum virtus non aliud quam recta ratio, iustitia. Plures placuere Academicis et Peripateticis etc. Cic. de Invent. II, 53. Diog. L. VII, 125. Lipsii Manuduct. ad stoic. philos. II, 21.

natura — faciat. Iam Socratis tempore quaerebatur: an docilis virtus esset? Xenoph. Mem. S. I, 2, 19 sqq. Stoici consensu affirmabant. Lipsius in Manud. laud. II, X. Plato et Aristoteles contrariam sequuti sunt sententiam. *unum sit — sparserit.* Vnusne mundus sit, an plures aut infiniti? Vnum mundum probavere Stoici, Diog. L. VII, 137. plures aut infinitos Democritus, Anaxagoras, Epicurus al. Diog. L. X, 45 ib. Menag.

continua — permixtum sit? utrum materia, ὕλη, una serie cohaereat, et sine fine vacua sit, ut Stoici praecepere, an dividatur, et in infinitas partes secetur, secundum Academicos, an atomis in vacuo, secundum Epicureos contineatur: cf. Diog. L. VII, 150 ibiq. Menag. *Deus — tractet?* Senecam Epicureos Stoicis opponere manifestum est. *utrumne — sit.* Epicurus deum extra mundum in intermundiis posuit. Seneca de Benef. IV, 19. Stoici vero mundum et Deum unum idemque esse statue-

inditus? immortalis sit mundus, an inter caduca, et ad tempus nata, numerandus? Haec qui contemplatur, quid Deo praestat? ne tanta eius opera sine teste sint. Solemus dicere, summum bonum esse, secundum naturam vivere: natura nos ad utrumque genuit, et contemplationi rerum, et actioni.

XXXII. Nunc probemus, quod prius diximus. Quid porro? hoc non erit probatum, si se unusquisque consuluerit, quantam cupiditatem habeat, ignota noscendi, quam ad omnes fabulas excitetur? Navigant quidam, et labores peregrinationis longissimae una mercede perpetiuntur, cognoscendi aliquid abditum remotumque. Haec res ad spectacula populos contrahit, haec cogit praeclusa rimari, secretiora exquirere, antiquitates evolvere, mores barbararum audire gentium. Curiosum nobis natura ingenium dedit: et artis sibi ac pulchritudinis suae conscia, spectatores nos tantis rerum spectaculis genuit, perditura fructum sui, si tam magna, tam clara, tam subtiliter ducta,

tuerunt, Diog. L. VII, 137. *immortalis — numerandus?* Stoici ipsi inter se de hac re diffidebant: Epicurei vero inter caduca et ad tempus data contra Aristotelem numerabant. Cf. Tiedemann Geist d. sp. Phil. II, p. 458. *quid*, quale officium dat, *praestat* Deo? Vt sit testis et spectator operum divinorum. Noster de Benef. VI, 23, 5.

Cap. XXXII. Vt probet, hominem contemplationi rerum natum esse, affert cupiditatem communem hominum, ignota noscendi, audiendive reperta, et tum naturalium rerum caussas, tum earum, quae extra mundum sunt, indagandi. Inde sequitur, hominem et ad agendum et ad contemplationem esse natum: et quum tria vitae genera sint, activum, contemplativum, et voluptarium, alterum sine altero esse nequit: ipsa adeo voluptaria secta in actu est. Denique quaerere coepit, ad quam remp. sapiens accessurus sit.

1. *prius*] nos a natura contemplationi esse destinatos. *fabulas* i. narrationes quascumque de rebus novis, sive sint verae, sive fictae. *antiquitates*, res antiquas.

ducta, tam nitida, et non uno genere formosa, soli-
tudini ostenderet. Vt scias illam spectari voluisse,
non tantum aspici, vide quem nobis locum dederit.
In media nos sui parte constituit, et circumspectum 3
omnium nobis dedit: nec erexit tantummodo homi-
nem, [a] sed etiam ad contemplationem factum, ut ab
ortu sidera in occasum labentia prosequi posset, et
vultum suum circumferre cum toto, sublime fecit illi
caput, et collo flexibili imposuit. Deinde sena per 4
diem, sena per noctem signa produxit, nullam non
partem sui explicuit: ut per haec quae obtulerat eius
oculis, cupiditatem faceret etiam ceterorum. nec enim
omnia, nec tanta visimus, quanta sunt: sed acies
nostra aperit sibi investigando viam, et fundamenta
veri iacit, ut inquisitio transeat ex apertis in obscura,
et aliquid ipso mundo inveniat antiquius. Vnde ista 5
sidera exierint? quis fuerit universi status, antequam
singula in partes discederent? quae ratio mersa et
con-

Cap. XXII. a. *sed etiam ad contemplationem factum.* Erasmi et priorum edd. lectio et a MSS. exiguo discrimine data. *factum — fecit* offendit Gronov. qui propterea *aptum* proposuit.

3. *In media — constituit*] Cf. ad Consol. ad Marc. 26, 4. *erexit.* Haec ipsa iam multis ante nostrum observata esse constat: e. c. Cic. de Nat. Deor. II, 56.

4. *Deinde sena — produxit*] Spectant haec ad Zodiacum, cuius sex signa qualibet die oriuntur, i. supra horizontem nostrum ascendunt, libra, scorpius, sagittarius, capricornus, aquarius, pisces; totidemque qualibet nocte, reliqua. Cf. Manil. I, 263 sqq.

nec enim omnia — sunt: cf. Nat. Qu. VII, 30 sqq.

5. *Vnde ista sidera exierint?*] i. a qua origine? Ex igne secundum Stoicos. Duo enim rerum principia statuebant, Deum et materiam: Deum esse ignem intelligentem, *πῦρ νοερὸν*, materiam vero aquae similem. Ex his creata esse quatuor elementa, ex quibus summum locum obtinere ignem: ex purissimo igne nata esse solem et astra, quae ut ignea humore nutriri.
Cf.

confusa diduxerit? quis loca rebus assignaverit? suâpte naturâ gravia descenderint, evolaverint levia; an praeter nisum pondusque corporum altior aliqua vis legem singulis dixerit? an illud verum sit, quo maxime probatur, hominem divini spiritus esse, partem ac veluti scintillas quasdam [b] sacrorum in terras
6 desiluisse, atque alieno loco haesisse? Cogitatio nostra coeli munimenta perrumpit, nec contenta est, id quod ostenditur scire. Illud, inquit, scrutor, quod ultra mundum iacet: utrumne profunda vastitas sit, an et hoc ipsum terminis suis cludatur? qualis sit habitus exclusis: informia et confusa sint, an in omnem partem tantundem loci obtinentia, an et illa in aliquem cultum descripta sint? huic cohaereant mundo, an longe ab hoc secesserint, et in vacuo volutentur?
7 individua sint, per quae struitur omne id quod natum futurumque est, an continua eorum materia sit, et per totum mutabilis? utrum contraria inter se elementa sint, an non pugnent, sed per diversa conspirent. Ad haec quaerenda natus, aestima, quam non multum acceperit temporis, etiam si illud totum sibi vindicet. Cui licet nihil facilitate eripi, nihil negligentiâ patiatur excidere, licet horas avarissime servet, et usque in ultimae aetatis humanae terminos procedat, nec quidquam illi ex eo quod natura constituit,
8 fortuna concutiat; tamen homo ad immortalium cognitionem nimis mortalis est. Ergo secundum naturam

b. *sacrorum* antiqua lectio. Lipsius coniecit: *astrorum*: haud scio, an melius.

Cf. Lipsii Physiol. II, 14. p. 105 sqq. *satrorum* i. ignium aeternorum, qui secundum Stoicos sacri et dii quidam.

6. *inquit*] i. dicitur, dicunt. De vacuo quaero.

7. *individua*] i. corpuscula secari nescia, atomi. *an continua — mutabilis*: stoica sententia, antecedenti Epicureorum opposita. Atomi enim sunt immutabiles, nec diversas

turam vivo, si totum me illi dedi, si illius admirator
cultorque sum. Natura autem utrumque facere me
voluit, et agere, et contemplationi vacare. Vtrum-
que facio: quoniam ne contemplatio quidem sine
actione est. „Sed refert," inquis, „an ad hanc vo- 9
luptatis causa accesserit, nihil aliud ex illa petens,
quam assiduam contemplationem, sine exitu: est enim
dulcis, et habet illecebras suas." Adversus hoc tibi
respondeo, aeque refert, quo animo civilem agas vi-
tam: an ut semper inquietus sis, nec unquam sumas
ullum tempus, quo ab humanis ad divina respicias.
Quomodo res appetere, sine ullo virtutum amore, et 10
sine cultu ingenii, ac nudas edere operas, minime
probabile est: (misceri enim inter se ista, et [c]conseri
debent:) sic imperfectum ac languidum bonum est,
in otium sine actu proiecta virtus, nunquam id quod
didicit ostendens. Quis negat, illam debere profe- 11
ctus suos in opere tentare, nec tantum, quid facien-
dum sit, cogitare, sed etiam aliquando manum exer-
cere, et ea quae meditata sunt, ad verum perdu-
cere? Quid? si per ipsum sapientem non est mora,
si non actor deest, sed agenda desunt: ecquid illi se-
cum esse permittes? Quo animo ad otium sapiens se-
cedit, ut sciat secum quoque ea acturum, per quae
posteris profit? Nos certe sumus, qui dicimus, et 12
Zenonem et Chrysippum maiora egisse, quam si du-
xissent

c. *conseri* e MSS. Lipsio probante i. una seri et iungi. Antea: *conferri.*

sas formas accipere possunt, quae tantummodo concursu vario exsistunt.

11. *Quid? si — permittes?*] Sed si sapiens non in causa est, cur in actu non sit, num illi otioso esse licebit? Quem autem animum ei esse debere putemus, quo vel in otio tamen, id quod didicerit, ostendat, et posteris utilem se praebeat?

12. *Zenonem et Chrysippum*] ut potissimos stoicae sectae auctores: Chrysippus autem doctori suo Cleanthi anteponebatur.

xiſſent exercitus, geſſiſſent honores, leges tuliſſent,
quas non uni civitati, ſed toti humano generi tule-
runt. Quid ergo eſt, quare tale otium non conve-
niat bono viro, per quod futura ſecula ordinet, nec
apud paucos concionetur, ſed apud omnes omnium
13 gentium homines, quique ſunt, quique erunt? Ad
ſummam quaero, an ex praeceptis ſuis vixerint Clean-
thes, et Chryſippus, et Zenon? Non dubie reſpon-
debis, ſic illos vixiſſe, quemadmodum dixerant eſſe
vivendum. „Atqui nemo illorum rempublicam admi-
niſtravit. Non fuit illis, inquis, aut fortuna, aut
dignitas, quae admitti ad publicarum rerum tractatio-
nem ſolet.“ Sed iidem nihilominus non ſegnem egere
vitam: invenerunt, quemadmodum plus quies illorum
hominibus prodeſſet, quam aliorum diſcurſus et ſudor.
Ergo nihilominus hi multum egiſſe viſi ſunt, quam-
14 vis nihil publice agerent. Praeterea tria genera ſunt
vitae, inter quae, quod ſit optimum, quaeri ſolet:
unum voluptati vacat, alterum contemplationi, ter-
tium actioni. Primum, depoſita contentione depoſi-
toque odio, quod implacabile diverſa ſequentibus in-
diximus, videamus, an haec omnia ad idem ſub alio
15 titulo perveniant. Nec ille, qui voluptatem probat,
ſine contemplatione eſt; nec ille, qui contemplatio-
ni inſervit, ſine voluptate eſt; nec ille, cuius vita
actioni deſtinata eſt, ſine contemplatione eſt. „Pluri-
mum," inquis, „diſcriminis eſt, utrum aliqua res
propoſitum, an propoſiti alterius acceſſio ſit.“ Sane
grande diſcrimen: tamen alterum ſine altero non eſt.
Nec

13. „*Non fuit — ſolet?*“ Cenſu enim et genere opus erant. Aliam cauſam Chryſippus attuliſſe fertur ap. Stobaeum Serm. 43. p. 313: *Χρύσιππος ἐρωτηθεὶς διατί οὐ πολιτεύεται, εἶπε· διότι εἰ μὲν πονηρά τις πολιτεύηται, τοῖς θεοῖς ἀπαρέσει· εἰ δὲ χρηστά, τοῖς πολίταις.*

Nec ille sine actione contemplatur, nec hic sine contemplatione agit. Nec ille tertius, de quo male exi- 16
stimare [d] consensimus, voluptatem inertem probat, sed eam, quam ratione efficit firmam sibi. „Ita et haec ipsa voluptaria secta in actu est!“ Quidni in actu sit, quum ipse dicat Epicurus, aliquando se recessurum a voluptate, dolorem etiam appetiturum, si aut voluptati imminebit poenitentia, aut dolor minor pro graviore sumetur? „Quo pertinet hoc dicere?“ ut appareat, contemplationem placere omnibus. Alii pe- 17
tunt illam: nobis haec statio est, non portus. Adiice nunc huc, quod e lege Chrysippi vivere otioso licet: non dico, ut otium patiatur, sed ut eligat. Negant nostri sapientem ad quamlibet rempublicam accessurum. Quid autem interest, quomodo sapiens ad otium veniat: utrum quia respublica illi deest, an quia ipse reipublicae? Si omnibus defutura respublica est (semper autem deerit fastidiose quaerentibus) interrogo, ad quam rempublicam sapiens accessurus sit? Ad 18
Athe-

d. *consensimus*: i. tu et ego, qui nunc de aliis disputamus. Ex edd. priscis et quatuor MSS. reduxi, Gronov. suasore. Frequens est Senecae, altercationibus eiusmodi formulam intermiscere, quum profert aliquid utrique partium acceptum. Cf. De Benef. VII, 4. II, 17.

16. *Nec ille tertius — consensimus.*] De Epicuro esse haec intelligenda, sequentia quoque docent. Ipse (ap. Diogen. Laert. X, 132. 136. 140. Cic. de finib. I, 18 et 19.) sobriam fatetur et vigilantem rationem et caussas explorantem, cur quidque eligat, aut vitet, vitam facere iucundam.

17. *Alii petunt illam*] int. Epicureos, quibus contemplatio placet ex proposito, recedentes a republica. *nobis*, Stoicis, actus placet, portus est; sed si excludamur, ad contemplationem, tanquam ad stationem, confugimus, similes nautae, qui statione contentus est, portu exclusus. *Negant — accessurum.* Praecipiebant Stoici, actioni et reip. operam esse dandam, sed quum resp. talis, qualem vellent, vix inveniretur, ad quamlibet remp. negabant sapientem accessurum. Cf. Tranq. anim. c. III.

Athenienſium, in qua Socrates damnatur, Ariſtoteles, ne damnaretur, fugit? in qua opprimit invidia virtutes? Negabis mihi acceſſurum ad hanc rempublicam ſapientem. Ad Carthaginienſium ergo rempublicam ſapiens accedet, in qua aſſidua ſeditio, et optimo cuique infeſta libertas eſt, ſumma aequi ac boni vilitas, adverſus hoſtes inhumana crudelitas, etiam
19 adverſus ſuos hoſtilis? Et hanc fugiet. Si percenſere ſingulas voluero, nullam inveniam, quae ſapientem, aut quam ſapiens pati poſſit. Quodſi non invenitur illa reſpublica, quam nobis fingimus, incipit omnibus eſſe otium neceſſarium, quia, quod unum praeferri poterat otio, nuſquam eſt. Si quis dicit optimum eſſe navigare, deinde negat navigandum in eo mari, in quo naufragia fieri ſoleant, et frequenter ſubitae tempeſtates ſint, quae rectorem in contrarium rapiant; puto, hic me vetat navem ſolvere, quamquam laudat navigationem. * * *

18. *Ariſtoteles, ne damnaretur, fugit*] factum hoc eſt primum Ol. 104, 2. ab Eurymedonte hierophanta ſ. a Demophilo impietatis accuſatus, quum tredecim annos Athenis in Lyceo gymnaſio docuiſſet. Quum hae criminationes ſaepius, ut videtur, iterarentur, philoſophus tandem diſceſſit, ubi mortuus eſt Ol. 114, 3. ante Chriſt. n. 322. Cf. Buhlii vita Ariſtot. T. I. Opp. ed. bip.

DE

DE CLEMENTIA
AD
NERONEM CAESAREM

LIBER PRIMVS

ARGVMENTVM.

Introitus laudes Neronis a Clementia continet, nec eas quidem falsas, ut deinceps videbimus. Ipsa quidem Clementia, ut nonnulli obiiciunt, pessimum quemque sustinere potest, sed saepe quoque tum innocentiae, tum virtuti, pro temporum conditione, su currit, et malos interdum ad innocentiam revocat. Verumtamen modus in clementia exercenda tenendus est. I. II. *Transit ad materiae divisionem. Prima pars est introductionis loco, qua primus hic totus liber absumitur: secunda naturam clementiae habitumque demonstrat, secundo libro destinata: tertia vero, quae interiit, in ea versata est, quomodo ad hanc virtutem perducatur animus, eamque usu suum faciat. — Ac primum clementiae utilitas docetur. Decet autem potissimum regem, quippe qui et se et populum felicitati hac virtute donare potest. Est caput Reip., subiecti vero membra corporis, quibus pareat et indulgeat. Quin est regibus necessaria in copia peccantium, et magno animo vel maxime digna.* III. IV. V. *Si nullus clementiae locus esset, e. c. in urbe magna, Romae, quanta solitudo et vastitas futura sit, semper severe puniendo! Peccata autem in naturam humanam cadunt, et usque ad extremum aevi delinquemus.* VI. *Deinde ad exemplum deorum formare se debet princeps: nam et ipsi nobis parcunt. Tum et ipsa regis dignitas et maiestas poscunt, ut sit clemens, comparatus cum privatorum turba: negari quidem nequit, regis conditionem esse servitutem, sed servitutem magnitudinis, non posse fieri minorem. Omnia enim regum patent, et minima saevitia protrahitur.* VII. VIII. *Sine hac clementia Augustus, inde a victoria Actiaca, nullam salutem securitatemque adeptus esset. Ignovit L. Cinnae, quum lassa erat eius crudelitas.* — XI, 2. *Revertitur hac occasione data ad Neronis laudes a clementia et innocentia.* — XII. *Opponuntur Tyranni, qui per saevitiam odia, pericula, exitia sibi gignunt,*

gignunt. — XIV. *Bonus princeps e contrario similis est patri bono, et e lenitate crescit eius auctoritas. Docet hoc Augustus.* — XVI, 2. *Iam quum multa imperandi genera sint, mite et clemens imperium optimum est, ut in animalibus mutis, ita potissimum in homine, qui maxima arte tractari debet. Medicum itaque bonum imitetur princeps. Haec moderatio ubique cum fructu adhibetur, et praevalet: gloria quoque maior inde comparatur, qua rex ceteros antestare debet. Ipsa adeo natura clementiam adhibet et flagitat. Exemplo sint inprimis apes. Hac arte inexpugnabile munimentum, amor civium, regi comparatur.* — XIX. *Punire tamen debet princeps, aut se, aut alium vindicando. Se vindicet; si opus fuerit, donando temperandove, in his praesertim qui sint inferiores. Egregie haec tractata sunt* — XXI. *In aliis vindicandis aut emendet improbum, aut ceteros meliores reddat, aut securitatem praestet; sed raro. Paucitas enim poenarum peccata minuit: crebrae vilescunt et sperniuntur.* XXIV, 2. *Crudelitas minime humana est et omni detestatione digna: mala atque exitia inde nascuntur* — *ad fin.*

LIBER SECVNDVS.

ARGVMENTVM.

Orditur a magna et sublimi Neronis in latrones animadversuri voce: Vellem nescire literas! quam sibi caussam de Clementia ad Neronem scribendi fuisse pronunciat, ut, quod nunc naturae et impetus sit, iudicium fiat. I. II. *Sequitur, quam* I, 3, I, *pollicitus erat, secunda tractationis pars, de natura clementiae habituque. Ac primum clementiae definitiones proponuntur: in quibus constituendis et distinguendis, ut Stoicus, longus multusque est.* III. *Opponitur autem crudelitas, quam unice ad poenas refert, et separat a feritate.* IV, 4. *Deinde docet, quomodo clementia a misericordia distet: illa virtus est, haec vitium pusilli animi, ex decretis Stoicorum, qui contra adversarios, stoicam sectam ut duram calumniantes, defenduntur. In sapientem docet misericordiam non magis cadere* — VII., *quam veniam* — *fin.*

Scripti sunt libri de Clementia primo regni Neroniani anno, cf. I, IX, I. *Ideoque non falsae sunt laudes, quibus Nero a Seneca hisce libris extollitur; nam quinquennium primum Neronis felix faustumque fuisse, Burrho nostroque apud eum gratia atque auctoritate florentibus, ex historiae monumentis satis superque constat. Subscribo Lipsii indicio: „et vero digni Principe libri ac materies; atque utinam legant, et mites simul magnosque animos ab iis sumant!" Perquam apposite Augusti exemplum Neroni ante oculos*

oculos identidem ponitur ad imitandum. Dolendum vero est, et posteriorem libri secundi partem, et totum librum tertium iniuria temporis interiisse! Ceterum iam ante Senecam de regis officiis, ideoque de Clementia Xenocrates, *Platonis discipulus,* τοιχεῖα πρὸς Ἀλέξανδρον περὶ βασιλείας (*Fabric. B.* G. III. p. 192.) Aristoteles (ib. p. 309.) *et* Theophrastus (ib. p. 447.) *scripserunt. Cum nostro Panegyrici contendi merentur.*

I.

Scribere de clementia, Nero Caesar, institui, ut quodammodo speculi vice fungerer, et te tibi ostenderem, perventurum ad voluptatem maximam omnium. Quamvis enim recte factorum verus fructus sit fecisse, nec ullum virtutum pretium dignum illis extra ipsas sit: [a] iuvat inspicere et circuire bonam conscientiam, tum immittere oculos in hanc immensam multitudinem, discordem, seditiosam, impotentem, in perniciem alienam suamque pariter exsultaturam,

VARIETAS LECTIONIS.

Cap. I. a. *iuvat inspicere.* Sic cum Gronov. e codd. dedi. Antea: *iuvat tamen i.* Illud *tamen*, praecedente *quamvis, licet*, ut eleganter subticeri, docet Gronov. De Benef. II, 17, 2. IV, 2, 3. Cic. de Offic. I, 22, 4. ubi I. M. Heusinger. Schwarzii Tursellin. de Particul. c. 206. laudat Nostro haec omissio perquam sollennis est.

ANIMADVERSIONES.

Cap. I. Laudat Neronem Caesarem a bonitate et clementia ideoque et reipublicae, s. temporum felicitate, quae quum figura muliebri fere adumbratur in numis cum symbolis pacis, abundantiae, securitatis (Heyne Opuscc. ac. Vol. III. p. 328 sq.) etc., eam hoc capite ferme expressam putaveris: ita sibi et viam munit ad materiam, quam sibi tractandam sumserat, et invidiam vitat, quasi praecepta daturus sit.

1. *te tibi*] ut scias ipse, quam clemens sis. *Quamvis* — *ipsas sit.* Stoicorum dogma est, virtutem propter se ipsam, nulla pretii habita ratione, esse expetendam. Cf. De benef. IV. passim et Ciceronis Paradoxa. *multitudinem*, subditos, *impotentem*, se ipsam regere nesciam. *exsultaturam*, omnia

ram, si hoc iugum fregerit, et ita loqui secum:
2 „Ego ex omnibus mortalibus placui, electusque sum, „qui in terris deorum vice fungerer, ego vitae necis„que gentibus arbiter. qualem quisque sortem statum„que habeat, in manu meâ positum est. Quid cuique „mortalium fortuna datum velit, meo ore pronun„tiat: ex nostro responso laetitiae causas populi urbes„que concipiunt. Nulla pars usquam, nisi volente „propitioque me, floret. Haec tot millia gladiorum, „quae [b] pax mea comprimit, ad nutum meum strin„gentur: quas nationes funditus [c] exscindi, quas trans„portari, quibus libertatem dari, quibus eripi, quos „reges mancipia fieri, quorumque capiti regium cir„cumdari decus oporteat, quae ruant urbes, quae
3 „oriantur, mea iurisdictio est. In hac tanta facultate „rerum, non ira me ad iniqua supplicia compulit, non „iuvenilis impetus, non temeritas hominum et contu„macia, quae saepe tranquillissimis pectoribus quoque „patientiam extorsit: non ipsa ostentandae per terro„res potentiae dira, sed frequens magnis imperiis glo„ria. Conditum, immo constrictum apud me ferrum „est

b. *pax mea* bona lectio, quam et Erasmus praestat. Statimque occurrit 8, 2.

c. *exscindi.* Alii *excidi.* Quum idem haec duo verba valeant, nihil muto. Veteres enim promiscue posuisse videntur. Cf. Iac. Fr. Heusing. ad Cic. de Offic. I, 22, 9.

omnia temere turbaturam, ut iumenta iugo excusso.

2. *placui*] fortunae. *nisi volente propitioque me*, quasi de deo: nam ea formula vetus in precando: uti volens propitiusque sis. *quas nationes — exscindi*, ut Carthaginienses, Numantini al. *quas transportari*, ut factum est in Sigambris, Vbiis etc., ex more antiquitatis, historia Iudaeorum testante. *quibus libertatem dari*, ut Graecis, Perseo devicto etc. *iurisdictio*, potestatis meae est. Iurisdictio proprie erat praetorum in iudiciis privatis, et fiebat vel edicto, vel iudicibus dandis: deinde vero Caesarum esse coepit: hinc pro potestate summa dicitur. Cf. Ernesti Clav. Cic. Iurisdictio et Ei. Excurs. II. ad Sueton.

„est summâ parsimoniâ etiam vilissimi sanguinis. nemo „non, cui alia desint, hominis nomine apud me gra- „tiosus est. Severitatem abditam, clementiam in pro- 4
„cinctu habeo. sic me custodio, tanquam Legibus, „quas ex situ ac tenebris in lucem evocavi, rationem „redditurus sim. Alterius aetate primâ motus sum, „alterius ultimâ: alium dignitati donavi, alium humi- „litati: [d] quotiens nullam inveneram misericordiae cau- „sam, mihi peperci. Hodie diis immortalibus, si a „me rationem repetant, annumerare genus humanum „paratus sum." Potes hoc, Caesar, praedicare auda- 5
cter, [e] omnium, quae in fidem tutelamque tuam venerunt, nihil per te, neque vi, neque clam Reipublicae ereptum. Rarissimam laudem, et nulli adhuc Principum concessam concupisti, innocentiam. Non perdis operam: nec bonitas ista tua singularis ingratos aut malignos aestimatores nacta est. refertur tibi

 gra-

d. *quotiens* e cod. Erford. biblioth. Amplon. restitui, ut nostro familiare. Antea: *quoties.*

e. *Omnium, quae in fidem tutelamque tuam venerunt, nihil per te, neque vi, neque clam Reip. ereptum.* Locus vexatissimus. Optimi enim Codd. hic contaminati sunt: mediae vero notae MSS. a librariis sciolisve aucti. Codd. optimi in hac fere lectione conveniunt: *Omnia (oïa) quae (q̂) in fidem tutelam haberi (heri) nihil (ni) per te (parte, pte) neque (n;) vi, neque (n;) clamari (clam a te) R. P. Rarissimam.* Sigla, quae in codd. hic occurrunt, uncinis inclusi. Hinc Gronovius secundis curis fecit: *omnium tuae fidei et tutelae rerum nihil per te neque vi neque clam quaeri Reip. Quaeri i. desiderari.* Neque tamen haec, neque alia, quae Crusius Probabil. p. 168 cet. proposuerunt, satisfaciunt. In vulgata lect. offendit repetitio otiosa sententiae praecedentis. Meliores itaque codd. exspectandi sunt.

4. *in procinctu*] i. paratam ad exercendum. Locutionem hanc a militibus in proelium proruentibus petitam esse, constat. *ex situ* i. neglectu et contemtu, in quo iacuerant sub Claudio. Legibus hic personam induit, ut Socrates ap. Platonem in Crit. p. 115 sq. T. I. bip. *donavi,* concessi eius dign. et humil. i. ignovi ei propter dignitatem etc. eius. *annumerare,* ut pastor populorum, ποιμὴν λαῶν, reddere creditos homines.

gratia. Nemo unus homo uni homini tam carus unquam fuit, quam tu populo Romano, magnum lon-
6 gumque eius bonum! Sed ingens tibi onus imposuisti. nemo iam divum Augustum, nec Tiberii Caesaris prima tempora loquitur: nemo quod te imitari velit exemplar extra te quaerit. Principatus tuus [f] ad anni gustum exigitur. Difficile hoc fuisset, si non naturalis tibi ista bonitas esset, sed ad tempus sumta. nemo enim potest personam diu ferre. Ficta cito in naturam suam recidunt: quibus veritas subest, quaeque (ut ita dicam) ex solido enascuntur, tempore ipso in
7 maius meliusque procedunt. Magnam adibat aleam populus Romanus, quum incertum esset, quo se statim nobilis indoles daret. Iam vota publica in tuto sunt: nec enim periculum est, ne te subita tui capiat oblivio. Facit quidem avidos nimia felicitas: nec tam temperatae cupiditates sunt unquam, ut in eo, quod contingit, desinant. gradus a magnis ad maiora fit, et spes improbissimas complectuntur insperata assecuti. Omnibus tamen nunc civibus tuis et haec confessio exprimitur, esse felices: et illa, nihil iam his

acce-

f. ***ad anni gustum.*** Lipsii est haec primaria emendatio, qua, iudice Gronovio, nihil modestius, sagacius, verius. Antea libri optimi: ***Augustum***, quae quidem lectio haud dubie e compendio scribendi: ā gustū orta est. Proposuerat hanc emendationem Lipsius iam antea in Elect. II, 9. Primos autem quinque Neronis annos imperii fuisse egregios, satis constat. Cf. Argumentum.

6. ***Sed ingens tibi onus imposuisti***] i. necessitatem talem te semper praestandi, ut exemplar esses. Cf. ad Consolat. ad Polyb. 22, 3. ***Tiberii Caesaris — tempora:*** ipsa Germanici morte haec tempora terminabantur, (Dio Cass. LVII, 19.) sexto imperii a. V. C. 772. ***Ficta cito — recidunt.*** Lipsius contendit Cic. de Offic. II, 12, 10. Ficta omnia celeriter, tanquam flosculi decidunt: nec simulatum quidquam potest esse diuturnum.

7. ***nobilis indoles***] quae fere ad magna bona aut magna mala inclinat. ***tui***, ut clementissimi principis. ***Contingit*** eas.

accedere bonis posse, nisi ut perpetua sint. Multa il- 8
los cogunt ad hanc confessionem, quâ nulla in homine tardior est: securitas alta, affluens: ius supra omnem iniuriam positum. Obversatur oculis laetissima forma Reipublicae, cui ad summam libertatem nihil deest, nisi pereundi licentia. Praecipue tamen aequalis ad maximos imosque pervenit clementiae tuae admiratio. Cetera enim bona pro portione fortunae suae quisque sentit aut exspectat maiora minoraque: ex clementia omnes idem sperant. Nec est quisquam, cui tam valde innocentia sua placeat, ut non stare in conspectu clementiam, paratam humanis erroribus, gaudeat.

II. Esse autem aliquos scio, qui clementiâ pessimum quemque putent sustineri, quoniam nisi post crimen supervacua est, et sola haec virtus inter innocentes cessat. Sed primum omnium, sicut medicinae apud aegros usus, etiam apud sanos honor est: ita clementiam quamvis poenâ digni invocent, etiam innocentes colunt. Deinde, habet haec in persona quoque innocentium locum, quia interim fortuna pro culpa est: nec innocentiae tantum clementia succurrit, sed saepe virtuti, quoniam quidem conditione tem-

8. *nisi pereundi licentia*] omnia bona et summam felicitatem donasti Reip., attamen custodis eam, ne immodica libertate (*licentia*) utatur ad omnia miscenda et turbanda, ideoque ad interitum.

Cap. II. Clementiae tamen praestantia abusu et prava, quam multi de ea alunt, sententia, non infringitur: modus tenendus est, ut et malis et innocentibus succurrat clementia. Nam et apud innocentes clementiae honor est bonis temporibus: deinde tempora interdum tam prava sunt, ut tum fortunâ pro culpa sit, tum virtus ipsa non suspicione, immo vero ne poena quidem careat: quae ad tempora sub Tiberio, Caio et Claudio referenda esse patet: denique clementia reducit improbos saepe ad innocentiam.

porum incidunt quaedam, quae possint laudata puniri.
2 [a] Adiice, quod magna pars hominum est, quae reverti ad innocentiam possit. Sed non tamen vulgo ignoscere decet. nam ubi discrimen inter malos bonosque sublatum est, confusio sequitur, et vitiorum eruptio. Itaque adhibenda est moderatio, quae sanabilia ingenia distinguere a deploratis sciat. Nec promiscuam habere ac vulgarem clementiam oportet, nec abscissam. nam tam omnibus ignoscere crudelitas est, quam nulli. Modum tenere debemus: sed quia difficile est temperamentum, quidquid aequo plus futurum est, in partem humaniorem praeponderet.

III. Sed haec suo loco melius dicentur. Nunc in tres partes omnem hanc materiam dividam. Prima erit [a] manumissionis: secunda, quae naturam clementiae habitumque demonstret. nam quum sint vitia quaedam virtutes imitantia, non possunt secerni, nisi signa quibus dignoscantur impresseris. tertio loco quaeremus, quomodo ad hanc virtutem perducatur animus,
2 quomodo confirmet eam, et usu suam faciat. Nullam vero

Cap. II. a. Lipsius hic defectum suspicatur. Mihi secus videtur. Hac quippe periodo docet Seneca, clementiam innocentiae quoque prodesse. Leviter tamen haec persequitur noster, quoniam meliori loco reservaturus erat: vid. mox c. 3. init. Sed ea tota pars periit.

Cap. III. a. *manumissionis*. Novo modo hanc vocem adhibuit, ut sit synon. τοῦ *commendationis*. Nam domini, qui servum libertate donarent, haud dubie hoc ipso actu ut probum hominem declarasse, putandi sunt. Commendat autem clementiam, ut recte observat Lipsius, eiusque necessitatem et fructum ostendit. Reiiculas itaque puto emendd. Lipsii: *manuductionis*; Gronovii *mappamissionis* etc.

Cap. III. Divisio libri in tres partes: e quibus prima pergit ad II, 3: ubi secunda orditur: tertia vero pars tota periit. Clementia est virtus, humano generi maxime conveniens et longe humanissima atque utilissima: maxime decet regem. Docet quoque consensus gentium in colendis et tuendis regibus.

1. *Manumissionis*] i. q. manuductionis, χειραγωγίας, εἰσαγωγῆς, praeparationis et introductionis. vid. Var. lectt.

vero ex omnibus virtutibus magis homini convenire, quum sit nulla humanior, constet necesse est: non solum inter nos, qui hominem, sociale animal, communi bono genitum videri volumus; sed etiam inter illos, qui hominem voluptati donant, quorum omnia dicta factaque ad utilitatem suam spectant. nam si quietem petit et otium, hanc virtutem naturae suae nactus est, quae pacem amat, et manus retinet. Nul- 3
lum tamen clementia ex omnibus magis, quam regem aut principem decet. Ita enim magnae [b] vires decori gloriaeque sunt, si illis salutaris potentia est. nam pestifera vis est, valere ad nocendum. Illius demum magnitudo stabilis fundataque est, quem omnes [c] non tam supra se esse, quam pro se, sciunt; cuius curam excubare pro salute singulorum atque universorum quotidie experiuntur; quo procedente, non, tanquam malum aliquod aut noxium animal e cubili prosilierit, diffugiunt, sed tanquam ad clarum ac beneficum sidus certatim advolant, obiicere se pro illo mucronibus insidiantium paratissimi, et substernere corpora sua, si per stragem illi humanam iter ad salutem struendum sit. Somnum eius nocturnis excubiis muniunt: late- 4
ra obiecti circumfusique defendunt: incurrentibus periculis se opponunt. Non hic est sine ratione populis urbibusque consensus, sic protegendi amandique reges, et se suaque iactandi, quocunque desideraverit im-

b. *vires.* Recte Lipsius e codd. reduxit. Antea: *virtutes magnis viris dec.*

c. *non tam.* Antea sine *non.* Recepi e cod. Amploniano Erford.

2. *nos*] i. Stoicos. cf. De Otio Sap. c. 28, 4. De Ira, I, 5, 2. *illos*, Epicureos.

3. *sed tanquam ad clarum ac beneficum — advolant*] e. c. ad cometam, boni quid portendentem. Nat. Qu. VII, 7. fin. *ad salutem*, suam: ob sequentia tamen, ubi idem repetit, interpreteris: ad salutem reipublicae: quamquam prius praefero.

imperantis salus. Nec haec vilitas sui est, aut dementia, pro uno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus unam animam redimere, nonnunquam senis et invalidi. Quemadmodum totum corpus animo deservit, et quum hoc tanto maius tantoque speciosius sit, ille in occulto maneat tenuis, et in qua sede latitet incertus: tamen manus, pedes, oculi negotium illi gerunt; illum haec cutis munit; illius iussu iacemus, aut inquieti discurrimus; quum ille imperavit, sive avarus dominus est, mare lucri caussa scrutamur, sive ambitiosus, iamdudum dexteram flammis obiecimus, aut voluntarie subsiluimus; sic haec immensa multitudo, unius animae circumdata, illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura viribus suis, nisi consilio sustineretur.

IV. Suam itaque incolumitatem amant, quum pro uno homine denas legiones in aciem deducunt, quum in prima fronte procurrunt, et adversa vulneribus pectora ferunt, ne Imperatoris sui signa vertantur. Ille est enim vinculum, per quod Respublica cohaeret: ille spiritus vitalis, quem haec tot millia trahunt, nihil ipsa per se futura, nisi onus et praeda, si mens illa [a] imperii subtrahatur.

— Rege incolumi mens omnibus una;
Amisso rupere fidem. —

Hic

Cap. IV. a. *imperii.* Bona lectio: intell. post subtrahatur, Reipublicae. Nec opus erit lectione: *imperio*, quam cod. Iureti exhibet, nec *imperiis* in cod. Amplon. Erford.

5. *sive ambitiosus — subsiluimus*] ad Mucium Scaevolam, qui coram Porsenna manum cremabat, et Curtium, qui desiluit in lacum, urbis lustrandae caussa, (Liv. I, 13.) referas.

Cap. IV. Recte principes regesque coluntur: quoniam sine iis nulla unitas ac compages reipubl. esse potest.

1. Versus e Georgic. Virgil. IV, 212. 213. desumti.

Hic casus Romanae pacis exitium erit, hic tanti for- 2
tunam populi in ruinas aget. Tamdiu ab isto periculo aberit hic populus, quamdiu sciet ferre frenos: quos si quando abruperit, vel aliquo casu discussos reponi sibi passus non [b] erit, haec unitas et hic maximi imperii contextus in partes multas dissiliet: idemque huic urbi dominandi finis erit, qui parendi fuerit. Ideo Principes regesque, et quocunque alio nomine sunt tutores status publici, non est mirum amari ultra privatas etiam necessitudines. Nam si sanis ho- 3
minibus publica privatis potiora sunt; sequitur, ut is quoque carior sit, in quem se Respublica convertit. Olim enim ita se induit Reipublicae Caesar, ut seduci alterum non possit sine utriusque pernicie. nam ut illi viribus opus est, ita et huic capite.

V. Longius videtur recessisse a proposito oratio mea: at mehercules rem ipsam premit. Nam si, quod adhuc colligitur, animus Reipublicae tu es, illa corpus tuum: vides, ut puto, quam necessaria clementia sit. tibi enim parcis, quum videris alteri parcere. Parcendum itaque est etiam improbandis civibus, non aliter quam membris languentibus: et si quando misso sanguine opus est, sustinendum est, ne ultra, quam necesse sit, incidas. Est ergo, ut dicebam, clemen- 2
tia omnibus quidem hominibus, secundum naturam, maxi-

b. *erit.* Fortasse legebatur: *fuerit* — membrorum concinnitate poscente. Sed hanc noster saepe neglexit: ideoque nihil muto.

3. *Caesar*] Augustus, qui libertatis nomine conservato omnes Reip. vires et potestates in se unum accumulavit, ideoque fecit, ut separatio virium et capitis non sine magno periculo institui posset.

Cap. V. Transit ad Neronem, cui clementiam commendat, ut animo Reip. Accedit, quod principem magis decet, quam ceteros homines ob potentiam, qua praeditus est. Deinde princeps est in terris dei similis.

1. *tibi enim — parcere*] ob coniunctionem intimam, quae tibi cum Rep. intercedit.

maxime tamen decora Imperatoribus: quanto plus habet apud illos quod servet, quantóque in maiore materiâ apparet. Quantulum enim nocet privata crudelitas? Principum saevitia, bellum est. Quum autem virtutibus inter se sit concordia, nec ulla alterâ melior aut honestior sit: quaedam tamen quibusdam per-
3 sonis aptior est. Decet magnanimitas quemlibet mortalem, etiam illum infra quem nihil est. Quid enim maius, aut fortius, quam malam fortunam retundere? Haec tamen magnanimitas in bona fortuna laxiorem locum habet, meliusque in tribunali, quam in plano conspicitur. Clementia in quamcunque domum pervenerit, eam felicem tranquillamque praestabit:
4 sed in regia quo rarior, eo mirabilior. Quid enim est memorabilius, quam eum, cuius irae nihil obstat, cuius graviori sententiae ipsi qui pereunt assentiuntur, quem nemo [a] interrogaturus est, immo si vehementius excanduit, nec deprecaturus quidem, ipsum sibi manum iniicere, et potestate sua in melius placidiusque uti? hoc ipsum cogitantem: Occidere contra legem nemo non potest: servare nemo, praeter me. Magnam fortunam magnus animus decet, qui nisi se ad illam extulit, et altior stetit, illam quoque infra terram deducit.

Cap. V. a. *interrogaturus* reduxi ex Erasm. Lipsii edd. adstipulantibus codd. Editio Gronov. et Bipont. *interpellaturus*. Lipsius explicat: Cur ita fecerit? nedum ut accusaturus.

2. *Quum autem — sit*] Stoicum dogma est: unam solummodo esse virtutem, & virtutes inter se pares esse. Supra haec attigimus ad de Otio Sap. c. XXXI, 2.

3. *Haec tamen — conspicitur*] Homo summo loco natus et constitutus maiorem copiam nactus est magnanimitatem exercendi, ut qui omnium in se oculos convertit. *in tribunali:* tempore Senecae vox *tribunal* de loco quocunque editiore in usu esse coepit. e. c. Plin. N. H. XVI, 1. Tacit. Annal. II, 83.

4. *ipsum sibi manum iniicere*] i. impetum suum reprimere, sibi imperare. *illam quoque infra terram deducit*, tantopere contemtui exponit, ut

deducit. Magni autem animi est proprium, placidum 5
esse, tranquillumque, et iniurias atque offensiones superne despicere. Muliebre est, furere in ira: ferarum vero, nec generosarum quidem, praemordere et urgere proiectos. Elephanti leonesque transeunt, quae impulerunt: ignobilis bestiae pertinacia est. Non decet regem saeva et inexorabilis ira: non multum enim supra eum eminet, cui se irascendo exaequat: at si dat vitam, si dat dignitatem periclitantibus et meritis amittere, facit quod nulli nisi rerum [b] potenti li-
cet. Vita enim etiam superiori eripitur, nunquam 6
nisi inferiori datur. Servare, proprium est excellentis fortunae: quae nunquam magis suspici debet, quam quum illi contingit idem posse quod diis, quorum beneficio in lucem edimur, tam boni quam mali. Deorum itaque sibi animum asserens Princeps, alios ex civibus suis, quia utiles bonique sunt, libens videat, alios in numerum relinquat: quosdam esse gaudeat, quosdam patiatur.

VI. Co-

b. *potenti.* Recte probarunt Gruterus et Gronov. e codd. cf. c. 21, 2. Antea: *potienti*. Gronov. ad Liv. XXIII, 16. not. 3. docuit, has voces saepe confundi. Rerum potenti i. domino: potienti i. tyranno. Res nota.

ut ille ne vita, aspectu quidem dignus putetur. Quae locutio in quocunque sermone occurrit: e. c. ap. Homer. Il. δ, 182. *τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθών!* ζ, 464. ρ, 416 etc. ap. Virgil. multis locis. Loca alia e Cicer. post redit. ad Quirit. c. 4. fin. al. et e Xenophontis Anabasi VII, 19. fin. p. 385. T. II. Opp. ed. Thiem. laudavit Gronov.

5. *non multum enim — exaequat*] Nam is non multum ab eo distitit, eodem fere loco positus est, quum tamen multum supra eum eminere deberet, cui etc.

6. *in numerum relinquat*] i. sine nomine, et vilem. Qua vi hic vocem *numerus* positam videmus, ea iam apud Graecos occurrit *ἀριθμός*, e. c. ap. Aristoph. Nub. 1205. Horat. Epp. I, 2, 27. eadem potestate adhibuit: Nos numerus sumus et fruges consumere nati.

VI. [a] Cogita te in hac civitate, in qua turba per latissima itinera sine intermissione defluens eliditur, quotiens aliquid obstitit, quod cursum eius velut torrentis rapidi moraretur: in quâ tribus eodem tempore theatris viae postulantur: in quâ consumitur, quidquid terris omnibus aratur! quanta solitudo et vastitas futura sit, si nihil relinquitur, nisi quod iudex severus absolverit. Quotus quisque ex quaestoribus est,
2 qui non eâ ipsâ lege teneatur, quâ quaerit? Quotus quisque accusator vacat culpâ? et nescio, an nemo ad dandam veniam difficilior sit, quam qui illam petere saepius meruit. Peccavimus omnes: alii gravia, alii leviora, alii ex destinato, alii forte impulsi, aut alienâ nequitiâ ablati: alii in bonis consiliis parum fortiter stetimus, et innocentiam inviti ac renitentes per-

Cap. VI. a. *Cogita te* sc. esse. Lipsius ad h. l. ait: „Nonne ad Neronem omnis sermo? ergo, Cogita tu." Mihi quidem haec emendatio haud necessaria esse videtur: seiungas modo verba, ut feci: exclamandi nota posita post: *aratur*. Infinitivo autem sequente hoc verbum interdum carere, e Cic. Epp. ad Attic. IX, 2. post med. XVI, 2. post med. constat.

Cap. VI. Clementiam suadet a multitudine peccantium: si omnes enim peccantes puniendi essent, nemo a poena liber erit.

1. *eliditur*] comprimitur, cogitur. *in qua tribus — postulantur:* hoc est: ad tria theatra Romae, Balbi, Marcelli, Pompeii (Dio Cass. XXXIX, 38. LIV, 25. 26. Tacit. Annal. XIV, 20. ib. Lips.) eodem tempore concurrit populus ideoque postulat, ut de via decedant et locum dent, ne voluptate ludis adsedendi priventur. Sic Gronov. locum per se facilem expediit, Lipsio hic haerente, dativi commodi s. scopi, quem vocant grammatici, parum memore. *aratur*, agricultura comparatur in provinciis extra Italiam (Tacit. Annal. III, 54.) verritur, ut cum Horatio I. Od. I, 10. Hinc aratores Siciliae ap. Ciceron. in Verrinis, i. agros colentes, et pro iis decumas solventes: Anglorum farmers. *quaestoribus* i. quaesitoribus, praetoribus, qui quaestioni criminali praeessent. Ernesti Clav. Cic. Praetor. Quaestio.

perdidimus. Nec delinquimus tantum, sed usque ad extremum aevi delinquemus. Etiamsi quis tam bene purgavit animum, ut nihil obturbare eum amplius possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando pervenit.

VII. Quoniam deorum feci mentionem, optime hoc exemplum Principi constituam, ad quod formetur, ut se talem esse civibus, quales sibi deos velit. Expedit ergo habere inexorabilia peccatis atque erroribus numina? expedit usque ad ultimam infesta pernicem? Ecquis regum erit tutus, cuius non membra aruspices colligant? Quodsi dii placabiles et aequi delicta potentium non statim fulminibus persequuntur: quanto aequius est, hominem hominibus praepositum miti animo exercere imperium, et cogitare, utrum mundi status gratior oculis pulchriorque sit sereno et puro die, an quum fragoribus crebris omnia quatiuntur, et ignes hinc atque illinc micant? Atqui non alia 2
facies est quieti moderatique imperii, quam sereni coeli et nitentis. Crudele regnum, turbidum, tenebrisque obscurum est, inter trementes et ad repentinum sonitum expavescentes, nec eo quidem qui omnia turbat inconcusso. Facilius privatis ignoscitur, pertinaciter se vindicantibus. possunt enim laedi, dolorque eorum ab iniuria venit. timent praeterea contemtum: et non retulisse laedentibus gratiam, infirmitas videtur, non clementia. At cui ultio in facili est,

is

Cap. VII. Commendat clementiam ab exemplo deorum, ad quorum exemplar rex formare se debet. cf. Stobaei Serm. 46. p. 301 sqq.

1. *Ecquis regum — colligant?*] i. fulmine deiici. Aruspicum autem erat loca fulmine tacta diis consecrare, bidentalia vocata a bidente hostia sacrificata, ideoque et homines fulmine disiectos sepulcro condere. Lipsius docte locum expedivit.

2. *et non retulisse laedentibus gratiam*] i. talionem.

In

is omissa est, certam laudem mansuetudinis consequitur. Humili loco positis [a] exercere manum, litigare, in rixam procurrere, ac morem irae suae gerere, liberius est. leves inter paria ictus sunt. regi vociferatio quoque, verborumque intemperantia non ex maiestate est.

VIII. „Grave putas, eripi loquendi arbitrium regibus, quod humillimi habent? Ista," [a] inquit, „servitus est, non imperium." Quid tu? non experiris istud nobis esse, tibi servitutem? Alia conditio est eorum qui in turba, quam non excedunt, latent: quorum et virtutes ut appareant, diu luctantur, et vitia tenebras habent. Vestra facta dictaque rumor excipit: et ideo nullis magis curandum est, qualem famam habeant, quam qui qualemcunque meruerint, magnam habituri sunt. Quam multa tibi non licent,
2 quae nobis beneficio tuo licent? Possum in qualibet parte urbis solus incedere sine timore, quamvis nullus sequatur comes, nullus sit domi, nullus ad latus gladius: tibi in tua pace armato vivendum est. Aberrare

Cap. VII. a. *exercere*: e codd. omnibus reduxi, Lipsio non refragante: i. iactare manum, huc illuc ferre: quod est iurgantium. Antea: *exserere*.

Cap. VIII. a. *inquit* sc. quidam. Recte e codd. reduxit Gronov.; spectat enim ad imprudentem vel adulatorem, quem Seneca sibi, alloquenti Caesarem, hoc modo intercedere finxit. Antea: *inquis*. *Quid tu* (adulator) nos interpellas? *nonne* tu ipse *experiris*, nos esse liberos, quibus loquendi quidquid velint ac debeant, arbitrium est, te vero esse revera servum, cui non liceat dicere quae sentias. Gronov. *τῳ non* e plurium codd. iussu, et *τῳ tibi* de coniectura deletis legi mavult, aut, *Quid? tu non experiris, istam vobis esse servitutem?* aut: *non experiris consulere nobis esse tibi servitutem?* Vt ad Caesarem referantur verba, non ad adulatorem. Neque tamen intercedam, si quis verba: *Ista — servitutem?* adversarii, ad Caesarem dirigentis, quem sibi fingit Seneca, esse credat. Nihil muto.

In malam partem quoque dici, exemplis probavit Gron. nunc facile e lexicis petendis.

Cap. VIII. Regum alia conditio est quam privatorum in vita communi, nec quae privatis

errare a fortuna tua non potes. obſidet te, et quocunque deſcendis, magno apparatu ſequitur. Eſt haec [b] ſummae magnitudinis ſervitus, non poſſe fieri minorem: ſed cum diis tibi communis iſta neceſſitas eſt. nam illos quoque coelum alligatos tenet; nec magis illis deſcendere datum eſt, quam tibi [c] tutum. Faſtigio tuo affixus es. Noſtros motus pauci ſentiunt. pro- 3
dire nobis, ac recedere, et mutare habitum ſine ſenſu publico licet: tibi non magis, quam Soli, latere contingit. Multa contra te lux eſt: omnium in iſtam converſi oculi ſunt. Prodire te putas? oriris: loqui non potes, niſi ut vocem tuam, quae ubique ſunt gentes, excipiant. iraſci non potes, niſi ut omnia tremant. ſic neminem potes affligere, niſi ut quidquid circa fuerit, quatiatur. Vt fulmina paucorum pericu- 4
lo cadunt, omnium metu; ſic animadverſiones magnarum poteſtatum terrent latius, quam nocent: non ſine cauſa. Non enim quantum fecerit, ſed quantum facturus ſit, cogitatur in eo, qui omnia poteſt. Adiice nunc, quod privatos homines ad accipiendas iniurias opportuniores acceptarum patientia facit: regibus certior eſt ex manſuetudine ſecuritas. Quia fre- 5
quens

b. *ſummae*: ex Eraſm. et cod. Erford. Amplon. reduxi. Antea: *ſumma*; typothetae, ut videtur, vitio, ap. Gronov. Lipſii et bipont.

c. *tutum* recte Lipſius reſtituit ex optimis edd. e. c. Eraſm. Senec. de brevit. vit. c. 4, 3. Cupiunt etc. Abeſſe tamen bene poſſet.

vatis licent, ea quoque regibus ſunt permiſſa.

2. *Eſt haec ſummae — affixus es*] Hanc eandem ſententiam iam ſupra attulit de Tranq. Anim. c. X. fin. *alligatos* int. ſidera, quae Stoici deos cenſent. Curſum ea ſuum tenent inconcuſſum et aequalem in coelo.

3. *Multa contra te*] i. ex adverſo. In multa luce verſaris. Inde mox: *oriris* inſtar ſolis, in quem omnium oculi convertuntur.

5. *Quia frequens — voluntas saeviendi oportet ante* deſi-

quens vindicta paucorum odium reprimit, omnium irritat: voluntas oportet ante saeviendi, quam caussa, deficiat. Alioquin quemadmodum praecisae arbores plurimis ramis repullulant, et multa satorum genera, ut densiora surgant, reciduntur: ita regia crudelitas auget inimicorum numerum tollendo. Parentes enim liberique eorum, qui interfecti sunt, et propinqui, et amici, in locum singulorum succedunt.

IX. Hoc quam verum sit, admonere te exemplo
1 domestico volo. Divus Augustus fuit mitis Princeps, si quis illum a principatu suo aestimare incipiat. In communi quidem Republica gladium movit: quum hoc aetatis esset, quod tu nunc es, duodevicesimum egressus annum, iam pugiones in sinum amicorum absconderat, iam insidiis M. Antonii consulis latus petierat, iam fuerat collega proscriptionis: sed quum annum quadragesimum transisset, et in Gallia moraretur, delatum est ad eum indicium, L. Cinnam, stolidi ingenii virum, insidias ei struere. Dictum est et
2 ubi, et quando, et quemadmodum aggredi vellet: unus ex consciis deferebat. Constituit se ab eo vindicare: consilium amicorum advocari iussit. Nox illi in-

deficiat, quam causa — *singulorum succedunt*. Haec observaverat haud dubie eventa sub tyrannis Tiberio, Caio, Claudio, qui ante Neronem regnabant.

Cap. IX. Exemplo Caesaris Augusti, qui mansuetudine et clementia inimicos suos corrigebat et vincebat, illustrantur, quae antea dixerat.

1. *domestico*] quatenus Neronis mater Agrippina filia erat Caesaris Germanici, filii Drusi et Antoniae minoris, filiae M. Antonii III. viri ex Octavia minore, sorore Augusti. cf. Sueton. Nero. *Divus Augustus — incipiat* i. ab anno V. C. 725. *in communi — movit*, in triumviratu. *iam pugiones — proscriptionis*. Haec confirmat et Cic. Epp. ad Div. 12, 23. et Sueton. Octav. 10. 70. al. *sed quum annum — struere*. Quum Augustus natus sit a. V. C. 690., quae noster narrat facta sint oportet

inquieta erat, quum cogitaret adolescentem nobilem,
hoc detracto, integrum, Cn. Pompeii nepotem dam-
nandum. Iam unum hominem occidere non poterat:
a cum M. Antonio proscriptionis edictum inter coe-
nam dictarat. Gemens subinde voces emittebat varias,
et inter se contrarias. „Quid ergo? ego percussorem 3
mecum securum ambulare patiar, me solicito? Ergo
non dabit poenas, qui tot civilibus bellis frustra peti-
tum caput, tot navalibus, tot pedestribus proeliis in-
colume, postquam terrâ marique pax parta est, non
occidere constituit, sed immolare?" nam sacrifican-
tem placuerat adoriri. Rursus silentio interposito
maiore multo voce, sibi, quam Cinnae, irascebatur.
„Quid vivis, si perire te tam multorum interest? quis 4
finis erit suppliciorum? quis sanguinis? Ego sum no-
bilibus adolescentulis expositum caput, in quod mu-
crones acuant. Non est tanti vita, si, ut ego non
pereqm,

Cap. IX. a. *tum M. — dictarat.* Lipsius emend. *qui M.* bene a Gronov. repulsus. Iunctim enim proscriptionis edictum dictabant. Dio Cass. XLVI, 55. 56.

tet a. V. C. 738., quum Augustus in Gallia moraretur anno aetatis 48. Enimvero Dio Cass. dissentit de anno et loco, qui fusius haec in a. V. C. 757. narrat LV, 14—22. Appellat eum Cneium Cornelium. Sed iam supra observavimus, nostrum, historiae parum curiosum, loca, tempora, quid? quod nomina interdum confundere. Dioni itaque assentio: Cinna enim Consul fuit a. V. C. 758. quem adeo nostrum locum ante oculos habuisse puto. Exposuit autem Dio eodem fere modo rem, διαλογισμῷ inter Augustum et Liviam inserto. Sueton. c. 19. hanc coniurationem neglexit.

2. *Cn. Pompeii nepotem*] Ex filia Cn. Pompeii nepos fuit: cf. Dio Cass. LV, 14. Ea, Cornelio Fausto, Sullae dictatoris filio, nupta, peperit cum aliis et hunc Cornelium Cinnam. Hirtii de bello africano c. 95. Iulius Caesar, Faustum et Afranium vivos captos interfici iussit: Pompeiae cum Fausti liberis incolumitatem suaque omnia concessit. Factum est hoc post proelium ad Thapsum.

peream, tam multa perdenda sunt." Interpellavit tandem illum Livia uxor: et, "Admittis," inquit, "muliebre consilium? Fac quod medici solent: qui ubi
5 usitata remedia non procedunt, tentant contraria. Severitate nihil adhuc profecisti: Salvidienum Lepidus secutus est, Lepidum Muraena, Muraenam Caepio, Caepionem Egnatius, ut alios taceam, quos tantum ausos pudet: nunc tenta, quomodo tibi cedat clementia. Ignosce L. Cinnae. deprehensus est: iam nocere tibi non potest, prodesse famae tuae potest." Gavisus, sibi quod advocatum invenerat, uxori quidem gratias egit: renuntiari autem extemplo amicis, quos in consilium rogaverat, imperavit, et Cinnam unum ad se [b] arcessit: dimissisque omnibus e cubiculo,
6 quum alteram Cinnae poni cathedram iussisset, "Hoc," inquit, "primum a te peto, ne me loquentem interpelles, ne medio sermone meo proclames: dabitur tibi loquendi liberum tempus. Ego te, Cinna, quum in hostium castris invenissem, non factum tantum mihi inimicum, sed natum servavi, patrimonium tibi omne concessi. Hodie tam felix es, et tam dives, ut victo victores invideant. Sacerdotium tibi petenti, praeteritis compluribus, quorum parentes mecum militaverant,

b. *arcessit.* Antea: *accersit.* Cf. Cellarii Orthograph. I. I.

4. *Fac quod medici — contraria*] Eadem Livia apud Dionem Cass. LV, 17. init. adhibuit.

5. *Severitate — pudet*] Cf. Sueton. Octav. 19. Vellei. Paterc. 2, 88. De *Salvidieno* Dio Cass. XLVIII, 33. LIV, 3. 15. de *Egnatio Rufo* Dio Cass. LIII, 24. Tacit. Annal. I, 10. *alios.* nam ne ultimae quidem fortis hominum conspiratione et periculo caruit. Sueton. l. l. *renuntiari* i. nuntiari, ne in consilium advocati venirent (§. 2.).

6. *in hostium castris*] quorum? non liquet. Videtur ad Sextum Pompeium, Cinnae avunculum, respexisse, qui a. V. C. 718. ab Augusto devictus est. Dio Cass. XLIX, 10. Senec. de Benef. IV, 30, I.

verant, dedi. Quum sic de te meruerim, occidere 7
me constituisti." Quum ad hanc vocem exclamasset, procul hanc ab se abesse dementiam: „Non praestas," inquit, „fidem, Cinna: convenerat, ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras." adiecit locum, socios, diem, ordinem insidiarum, cui commissum esset ferrum. Et quum defixum videret, nec ex conventione iam, sed ex conscientia tacentem: „Quo," inquit,
„hoc animo facis? Vt ipse sis princeps? male me- 8
hercule cum populo Romano agitur, si tibi ad imperandum nihil praeter me obstat. Domum tueri tuam non potes. nuper libertini hominis gratiâ in privato iudicio superatus es. Adeo nihil facilius potes, quam contra Caesarem advocare? Cedo, si spes tuas solus impedio, Paullusne te, et Fabius Maximus, et Cossi, et Servilii ferent, tantumque agmen nobilium, non inania nomina praeferentium, sed eorum qui imagi-
nibus suis decori sunt? „Ne totam eius orationem re- 9
petendo, magnam partem voluminis occupem: diutius enim quam duabus horis locutum esse constat, quum hanc poenam, quâ solâ erat contentus futurus, extenderet: „Vitam tibi," inquit, „Cinna, iterum do, prius hosti, nunc insidiatori ac parricidae. Ex ho-

8. *Adeo nihil — advocare?*] Quum tu libertino homini, ne nobili quidem, nuper succubuisti, facillimum hoc putas esse, advocare sc. amicos, consilii conscios, i. comparare, qui adsint tibi, consilium suggerant, patrocinentur; verbo, coniurationem facere contra me, multo potentiorem illo libertino? Hanc Gronovii explicationem praefero Lipsianae: „adesse, caussam agere. nam manet in re illa iudiciali." Gronov. laudat e nostro: de Ira III, 13, 3. al. *Cedo*, dic utrum. — *Paullus*, L. Aemil. P. ceterique nobilissimi homines, et viri consulares, aliique qui maioribus suis praeclaris digni sunt.

9. *hanc poenam — extenderet*] exspectatione, formidine iniecta, ne vita privaretur. *parricidae*, nebuloni, qui patrono suo et servatori mortem intenderat.

dierno die inter nos amicitia incipiat: contendamus, utrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas." Post haec detulit ultro consulatum, questus, quod non auderet petere: amicissimum fidelissimumque habuit: heres solus fuit illi: nullis amplius insidiis ab [c] ullo petitus est.

X. Ignovit abavus tuus victis. nam si non ignovisset, quibus imperasset? Sallustium, et Cocceios, et [a] Dellios, et totam cohortem primae admissionis, ex adversariorum castris conscripsit. Iam Domitios, Messallas, Asinios, Cicerones, et quidquid floris in civi-

c. *ullo* recte a Lipsio praelatum, sensu postulante. Proinde reduxi. Antea: *illo*.

Cap. X. a. *Dellios* scripsi e Dion. Cass. L, 13. 23. al. cf. Lips. ad Tacit. Annal. I, 6. Antea: *Duillios*. Diversitas nominis Duillii, Deillii, Dellii etc. sollennis, e quibus posterius verum esse videtur, Lipsio suffragante.

Cap. X. Ob hanc clementiam securum Augusti imperium fuit, qui adeo pro deo habitus est.

1. *Sallustium*] ex sorore nepotem Sallustii, historici, hortis suis celebrem, et ex Horat. Od. II, 2. notum. Tacit. Annal. III, 30. Plin. N. Hist. II, 34. *Cocceios*. Tacit. Annal. IV, 58. Erat M. Cocceius Nerva inter proavos Nervae, postea principis, Consul a. V. C. 718. s. 714. Sigon. in Chronolog. Liv. Schotti Obss. p. 607. *Duillios* s. Dellios: ex Horat. Od. II, 3. Dio Cass. L, 23. praesertim e Senec. patris Suasoriarum libro p. 7. Bip. ubi Deillium Messala Corvinus desultorem bellorum civilium vocat: novissime ab Antonio transfugit ad Caesarem. *primae admissionis* i. primi loci: honestiores et quasi interiores amicos. De benef. VI, 33, 3. Graccho et Livio Druso adscribitur mos, amicos suos in classes distribuendi; amici primae, secundae, tertiae admissionis, ex ordine, quo admittebantur. Cf. Lipsius ad Tacit. Annal. VI, 9. Sueton. Tib. 46. Vespas. 14. ubi Intpp. *Domitios*. Cn. Domitius ab Antonio transfugit, abavus Neronis. Sueton. Nero c. 3. *Cicerones*, filium M. Tullii, qui cum Messalla Corvino in Bruti partibus fuit. Dio Cass. XLIX, 16. Erat Tibulli amicus. *Asinius Pollio* in Antonii partibus: ad de Ira III, 23, 3.

civitate erat, clementiae suae debebat. Ipsum Lepidum quamdiu [b] mori passus est? Per multos annos tulit ornamenta principis retinentem: et pontificatum maximum, non nisi mortuo illo, transferri in se passus est. maluit enim illum honorem vocari, quam spolium. Haec eum clementia ad salutem securitatem- 2
que perduxit: haec gratum ac favorabilem reddidit, quamvis nondum subactis Reipublicae cervicibus manum imposuisset: haec hodieque praestat illi famam, quae vix vivis principibus servit. Deum esse, non tanquam iussi, credimus. Bonum principem Augustum, et bene illi convenisse parentis nomen, fatemur: ob nullam aliam causam, quam quod contumelias quoque suas, quae acerbiores principibus solent esse, quam iniuriae, nullâ crudelitate exsequebatur: quod probrosis in se dictis arrisit: quod dare illum 3
poenas apparebat, quum exigeret: quod quoscunque ob adulterium [c] filiae suae damnaverat, adeo non occîdit, ut dimissis, quo tutiores essent, diplomata da-

b. *mori passus est.* Lipsius restituit e libris fidis. Oxymoron facile intelligas. Antea: *passus non est.?*

c. *filiae* sc. Iuliae. Reduxi ut vulgatam eamque, bonam lect. ante Lipsium, cui τὸ *familiae* magis arridebat. „Nec enim, ait, sola Iulia mater adulteravit, sed et filia eius, Augusti neptis; et utriusque admissarios ultum ivit." Facile tamen intellectu est, nostram lect. praeferendam esse; quis enim *familiam* de aliquot ad eam pertinentibus personis dixit? cf. de brev. vit. 5, 4. Rem per se notam attigit Sueton. Oct. 64. 65. al. Ceterum ingeniosissimum Wielandum nostratem Iuliae causam praeclare egisse (Opp. T. XXIV. p. 338 sq. ed. noviss.) constat.

23, 3. *Ipsum Lepidum quamdiu — spolium.* Lepidus devictus ab Augusto a. V. C. 718. (Dio Cass. XLIX, 12.) et mortuus est a. V. C. 741. (Dio Cass. LIV, 27.) quo anno pontificatum max. suscepit Augustus.

3. *quod quoscunque — non occidit*] Dio Cass. LV, 10. alia tradere videbatur Lipsio; sed Augustus Iulium Antonium aliosque occidi iussit, sed non praetextu adulterii, cum filia perpetrati, sed conspirationis. *dimissis* i. relegatis,

ret. Hoc est ignoscere, quum scias multos futuros, qui pro te irascantur, et tibi alieno sanguine gratificentur; non dare tantum salutem, sed praestare.

XI. Haec Augustus senex, aut iam in senectutem annis vergentibus! In adolescentia caluit, arsit ira, multa fecit, ad quae invitus oculos retorquebat. Comparare nemo mansuetudini tuae audebit divum Augustum, etiamsi in certamen iuvenilium annorum deduxerit senectutem plus quam maturam. Fuerit moderatus et clemens: nempe post mare Actiacum Romano cruore infectum, nempe post fractas in Sicilia classes, et suas et alienas: nempe post Perusinas aras, et proscriptiones. Ego vero clementiam non
2 voco lassam crudelitatem. Haec est, Caesar, clementia vera, quam tu praestas, quae non saevitiae poenitentiâ coepit: nullam habere maculam, nunquam civilem sanguinem fudisse. Haec est in maxima potestate, verissima animi temperantia, et humani generis, [a] communis patriae, nunc dicatae tibi, amor, non cupi-

Cap. XI. a. *communis patriae, nunc dicatae tibi, amor.* Hanc lectionem erui e codd. figlis. Quum enim ibi sit: *coprendite sibi mor:* s. *comprehendit te sibi mor.* putavi literarum apices id docere, quod dedi: sensu manifesto. Atque eo magis hanc mihi libertatem condonatum iri spero, quod codd. ope lectionem mutavi, quam suo marte Rudolfus Agricola nobis obtruserat, nullo codice fulfultam. Dederat

gatis, *diplomata*, literas cursus publici dedit, ut iussu principis transveherentur. Ernesti Clav. Cic. Diploma. *gratificentur*, gratiam capient. *praestare* i. tutam reddere.

Cap. XI. Neronis Caesaris clementia laudatur.

1. *nempe post fractas — alienas*] in bello cum Sexto Pompeio; e. c. a. V. C. 714. secundum Dion. Cass. XLVIII, 18 et 31. XLIX, 1 sqq. a. V. C. 718. *nempe post Perusinas aras*, divo Iulio Caesare exstructas, Idibus Martiis hostiarum more trecentos ex dedititiis electos utriusque ordinis mactari iussit Perusia capta, a. V. C. 713. Sueton. Octav. c. 15. Dio tamen Cass. XLVIII, 14. quadringentos mactatos esse scribit. Chronologiam in his neglexit noster.

cupiditate aliqua, non temeritate incendi, non prio-
rum principum exemplis corruptum, quantum in ci-
ves suos liceat, experiendo tentare; sed hebetare
aciem imperii sui. Praestitisti, Caesar, civitatem in-
cruentam, et hoc, quod magno animo gloriatus es,
„Nullam te toto orbe stillam cruoris humani misisse:"
eo maius est mirabiliusque, quod nulli unquam citius
gladius commissus est. Clementia ergo non tantum 3
honestiores, sed tutiores praestat: ornamentumque
imperiorum est simul certissima salus. Quid enim est,
cur reges consenuerint, liberisque ac nepotibus tra-
diderint regna, tyrannorum exsecrabilis ac brevis po-
testas est? Quid interest inter tyrannum et regem?
species enim ipsa fortunae ac licentia par est, nisi
quod tyranni in voluptate saeviunt, reges non nisi
ex causa ac necessitate.

XII. „Quid ergo? non reges quoque occidere so-
lent?" Sed quoties id fieri publica utilitas persuadet:
tyrannis saevitia cordi est. Tyrannus autem a rege
distat factis, non nomine. Nam et Dionysius maior
iure meritoque praeferri multis regibus potest: et L.
Sullam appellari tyrannum quid prohibet, cui occi-
dendi finem fecit inopia hostium? Descenderit licet
Dictaturâ suâ, et se togae reddiderit: quis tamen un-

 quam

autem: *incomprehensibilis*. Lipsius emendaverat: *communis parentis similis amor:* et Gronov., qui verba haec desperatae sanitatis esse pronuntiat, *commendatissimus amor*.

Cap. XII. Discrimen inter regem tyrannumque. Cf. Platon. De Republ. lib. VIII. et IX. inde a p. 220. T. VII. Bip.

1. *Descenderit — reddiderit*] Quum dictator in sago esset, quippe qui bello gerendo plerumque creabatur, opposita est toga, vestis civilis. Sequentem historiam de crudelitate Sullae iam attigimus ad de Ira I, 2, 3. Variant auctores in numero definiendo: aliis quatuor millia commemorantibus, Dionys. Halic. V, fin. Floro III, 21: aliis ut Valerio Max. IX, 2. qua-

quam tyrannus tam avide humanum sanguinem bibit, quam ille, qui septem millia civium Romanorum con-
2 trucidari iussit? Et quum in vicino, ad aedem Bellonae sedens, exaudisset conclamationem tot millium sub gladio gementium, exterrito senatu, „Hoc agamus," inquit; „P. C.! seditiosi pauculi meo iussu occiduntur." Hoc non est mentitus: pauci Sullae videbantur. Sed mox [a] ille Sulla: „consequamur, quomodo hostibus irascendum sit, utique si in hostile nomen cives, et ex eodem corpore abrupti, transierint." Interim hoc quod dicebam, clementia efficit, ut magnum inter regem tyrannumque discrimen sit; uterque licet non minus armis valletur. sed alter arma habet, quibus in munimentum pacis utitur; alter ut
3 magno timore magna odia compescat. Nec illas ipsas manus, quibus se commisit, securus adspicit; contrariis in contraria agitur, nam et invisus est, quia timetur, et timeri vult, quia invisus est: et illo exsecrabili versu, qui multos dedit praecipites, utitur;

Oderint dum metuant!

Ignarus quanta rabies oriatur, ubi supra modum odia
4 creverunt. Temperatus enim timor cohibet animos: assi-

Cap. XII. a. *Sed mox ille Sulla: „consequamur, quomodo hostibus irascendum sit, utique si in hostile nomen — transierint.* Sic dedi e cod. Erford. Amplon.; optimo, ut opinor, sensu. Interpositis enim de suo τοῖς *Hoc non est — videbantur*, adiicit Seneca reliqua Sullae verba, quae hac occasione locutus erat. Sic reperiemus etc. Apud Plutarch. Sull. c. 30. Sulla ait: νουθετεῖσθαι γὰρ αὐτοῦ κελεύσαντος ἐνίους τῶν πονηρῶν. Quae noster tradidit Sullae verba, ea apprime et loco et persona loquentis digna sunt. Proinde Lipsii emend. supersedeamus.

quatuor legiones. Noster tamen sibi constitit de Benef. V, 16., Plutarcho parum abludente, qui ipsa paene verba Senecae expressit, ut ex eodem fonte hausisse videantur.

3. *contrariis in contraria agitur*] Satellites ipsi, qui eum defendant et securum prae-

assiduus vero et acer, et extrema admovens, in audaciam iacentes excitat, et omnia experiri suadet. Sic feras lineis et pinnâ clusas contineas: easdem a tergo eques telis incessat: tentabunt fugam per ipsa quae fugerant, proculcabuntque formidinem. Acerrima virtus est, quam ultima necessitas extundit. Relinquat 5
oportet securi aliquid metus, multoque plus spei quam periculorum ostentet: alioquin ubi quiescenti paria metuuntur, incurrere in pericula iuvat, et alienâ animâ abuti. Placido tranquilloque regi fida sunt auxilia sua, quibus ad communem salutem utatur: gloriosusque miles (publicae enim securitati dare operam videtur) omnem laborem libens patitur, ut parentis custos. At illum acerbum et sanguinarium necesse est graventur stipatores sui.

XIII. Non potest habere quisquam bonae ac fidae voluntatis ministros, quibus in tormentis, et equuleo, et ferramentis ad mortem paratis utitur, quibus non aliter quam bestiis homines obiectat: omnibus

praestant, metum quoque ei incutiunt. Pacem et minas belli dant. *et illo exsecrabili versu — metuant.* v. ad de Ira I, 16, 26.

4. *Sic feras — formidinem.* Cf. ad de Ira II, 12, 2. Res iam ex Virgil. Georg. III, 372. Aen. XII, 750. nota est. *Formido* scil. constat lineis funiculis, rubente pinna obductis, quibus silva cingi (*claudi.* Heynii Obss. ad Tibull. I, 4, 49.) solet in venatione.

5. *aliena anima*] i. eius, quem timent: in eum ipsum irruent, a quo terrentur, eumque proculcabunt, uti ferae agitatae formidinem.

Cap. XIII. Tyrannorum misera conditio ad bonorum regum beatam vitam.

1. *ferramentis — paratis*] ut in Regulo, quem Carthaginienses resectis palpebris illigatum in machina clavis ferreis apta vigilando necasse dicuntur. Cic. in Pison. 19. cf. ad de Provid. 3, 9. Ferramentum autem de quocunque instrumento, s. qualibet machina ferrea aut ferro obducta dici constat, e. c. de gladio, cruce.

¹ rebus noxior ac sollicitior, ut qui homines deosque testes ac vindices facinorum timeat, eo perductus, ut non liceat illi mutare mores. Hoc enim inter cetera vel pessimum habet crudelitas, quod perseverandum est, nec ad meliora patet regressus. Scelera enim sceleribus tuenda sunt. quid autem eo infelicius, cui
2 iam esse malo necesse est? O miserabilem illum, sibi certe! nam ceteris misereri eius nefas sit, qui caedibus ac rapinis potentiam exercuit, qui suspecta sibi cuncta reddidit, tam externa quam domestica: quum arma metuat, ad arma confugiens: non amicorum fidei credens, non liberorum pietati. Qui ubi circumspexit quaeque fecit, quaeque facturus est, et conscientiam suam plenam sceleribus ac tormentis adaperuit: saepe mortem timet, saepius optat, invisior
3 sibi quam servientibus. E contrario is cui curae sunt universa, quamquam alia magis, alia minus tuetur, nullam non Reipublicae partem tanquam sui nutrit, inclinatus ad mitiora, etiamsi ex usu est animadvertere, ostendens quam invitus aspero remedio manus admoveat; in cuius animo nihil hostile, nihil efferum
4 est. Qui potentiam suam placide ac salutariter exercet, approbare imperia sua civibus cupiens: felix abunde

Cap. XIII. 1. *rebus noxior*, omnium MSS. lectio: i. omnibus actionibus suis et omni respectu culpa dignior et soll. etc, eo perductus etc. *τὸ ut qui — timeat* ad explicandum *τὸ sollicitior* adiectum puto. Removi itaque e textu Lipsii emendationem *reis:* in Bipont. est operarum vitio: *rei.*

2. Dionysium maiorem praesertim hic expressum putes. Cf. modo Cic. Tusc. V, 20. 21. *et conscientiam — adaperuit.* Eandem fere sententiam Tacitus Ann. VI, 6. fin. ex loco magno Platon. IX. de Rep. p. 255. T. VII. expressit, cuius et noster memor fuisse videtur.

3. Praeclara stamina apud Platonem l. l. exstant eorum, quae hic enuntiata sunt. *etiamsi ex usu est*, i. expedit, utilitatem et necessitatem habet.

unde sibi visus, si fortunam suam publicaverit; ser-
mone affabilis, accessuque facilis; vultu, qui maxime
populos demeretur, amabilis, aequis desideriis pro-
pensus, [b] nec iniquis acerbus a tota civitate amatur,
defenditur, colitur. Eadem de illo homines secreto
loquuntur, quae palam. Tollere filios cupiunt, et 5
publicis malis sterilitas indicta recluditur: bene se me-
riturum de liberis suis quisque non dubitat, quibus
tale seculum ostenderit. Hic Princeps suo beneficio
tutus, nihil praesidiis eget: arma ornamenti causa
habet.

XIV. Quod ergo officium eius est? Quod bono-
rum parentum, qui obiurgare liberos nonnunquam
blande, nonnunquam minaciter solent, aliquando ad-
monere etiam verberibus. Numquid aliquis sanus fi-
lium [a] a prima offensa exheredat? nisi magnae et mul-
tae iniuriae patientiam [b] evicerint, nisi plus est quod
timet, quam quod damnat, non accedit ad decreto-
rium stilum. Multa ante tentat, quibus dubiam indo-
lem et peiore loco iam positam revocet: simul [c] de-
plorata est, ultima experitur. Nemo ad supplicia exi- 2
genda

b. *nec iniquis.* e Lipsii coniectura reduxi: sensu postulante. Antea: *etiam.*
Cap. XIV. a. *a prima offensa*: bona lectio. i. post f. propter primam off. Alii: *ad primam off.*
b. *evicerint:* Sic recte. noli emendare *evicerunt.* Futurum enim exactum est tempus indicativi.
c. *deplorata est* sc. indoles. Bene se habet. Gronov. tamen mavult e codice: *deploratum est* sc. negotium.

4. *si fortunam — publicaverit*] i. in publicum derivaverit. *demeretur,* devincit, conciliat.

Cap. XIV. De Officio boni principis exponit, quale sit.

1. *a prima offensa.* post primam off. *decretorium stilum* i. ad ultimam sententiam ferendam, qua aliquid decernitur, ut mutari non amplius possit. Hinc arma decretoria, quibus de victoria aut vita cernitur, opponuntur lusoriis, quibus animi causa utimur. Cf. Ep. 102. 117. *simul;* ubi, postquam, simulatque de eo actum est, exheredationem scribit.

genda pervenit, nisi qui remedia consumsit. Hoc quod parenti, etiam Principi faciendum est, quem appellavimus Patrem Patriae, non adulatione vanâ adducti. Cetera enim cognomina honori data sunt. Magnos et Felices et Augustos diximus, et ambitiosae maiestati quidquid potuimus titulorum congessimus, illis hoc tribuentes: Patrem quidem patriae appellavimus, ut sciret datam sibi potestatem patriam: quae est temperatissima, liberis consulens, suaque post il-
3 los reponens. Tarde sibi pater membra sua [d] abscidat: etiam quum absciderit, reponere cupiat: et in abscidendo gemat, cunctatus multum diuque. Prope enim est, ut libenter damnet, qui cito: prope, ut inique puniat, qui nimis. Erixonem equitem Romanum memoriâ nostrâ, quia filium suum flagellis [e] occiderat, populus in foro graphiis confodit. Vix illum Augusti Caesaris auctoritas infestis tam patrum quam filiorum manibus eripuit.

XV. T.

d. *abscidat* et mox *abscidendo* refinxi codd. sequutus. Antea: *abscindat*, *abscindendo*.

e. *occiderat*. Sic omnes libri. Bene hariolationem nonnullorum: *ceciderat* repressit Lipsius.

2. *Patrem Patriae*] Hoc cognomen universi repentino maximoque consensu detulerunt Augusto. Sueton. c. 58. *Magnos*, ut Pompeium: Africa tota subacta et in ditionem redacta Magnique nomine in spolium inde capto etc. ait Plin. Nat. Hist. VII, 27. p. 29. Bip. T. II. *Felices*, ut Sullam: vid. ad Consol. ad Marc. 12, 6. *suaque — reponens*, i. ponens. Verba enim composita ex *re* pro simplicibus adhibent scriptores augustei et insequentis aevi. Ernesti ad Sueton. Octav. 78.

3. *Erixonem — eripuit*] Seneca unus hoc tradidit. *graphiis*, stilis ferreis, ima parte acutis, superiore latis, quibus scriberent et delerent literas in pugillaribus factas. Vsus graphiorum in hac re occurrit interdum: Sueton. Caes. 82. Calig. 28. Gladiis autem pacis tempore in urbe cincti non erant Romani: sed quum nemo sine pugillaribus esset paullo doctior, nec graphio carere poterat.

XV. [a] T. Arium, qui filium deprehensum in parricidio exsilio damnavit, caussâ cognitâ, nemo non suspexit, quod contentus exsilio, et exsilio [b] delicato, Massiliae parricidam continuit, et annua illi praestitit, quanta praestare integro solebat. Haec liberalitas effecit, ut, in qua civitate nunquam deest patronus peioribus, nemo dubitaret, quin reus merito damnatus esset, quem is pater damnare potuisset, qui odisse non poterat. Hoc ipso exemplo dabo, quem compares bono patri bonum Principem. Cognitúrus de filio T. Arius, advocavit in consilium Caesarem Augustum. venit in privatos penates, assedit, pars alieni consilii fuit. Non dixit: „Immo in meam domum veniat." Quod si factum esset, Caesaris futura erat

Cap. XV. a. *T. Arium.* Mureto haec debetur lectio, quam effinxit e codd. scriptura: *Tarium* (quem L. Tarium Rufum ipso Augusti imperio consulem fuisse a. V. C. 737. fasti docent, notante Lipsio). Placet haec lectio propterea quoque, quod Augusti amicitia cum Ario s. Areo nota est. Cf. not. In nominibus magnam MSS. codd. esse diversitatem, constat. Sic cap. praeced. §. 3. Erixonem, alii Trixonem, alii Buxonem tradunt.

b. *delicato:* Lipsio monente praetuli vulgatae: *delegato*, parum idoneo sensu. *Delicato* spectat ad urbem Massiliam, in qua delicate vivere licebat. Lipsius icciréo laudat Milonis iocum in Ciceronem: Tu si ita dixisses, non hic Massiliae mullos ederem, e Dion. Cass. XL, 54.

Cap. XV. Quum bonus princeps animum patris gerat, exempla affert patris, filium moderate punientis, et boni principis.

1. *T. Arium*] Nisi is sit Areus, qui in Consol. ad Marc. IV, 2. ib. not., ut Augusti philosophus et amicus commemoratur, unicus hic locus est, in quo eius mentio fit. Arei filii memorantur ap. Sueton. Octav. 89. Scribitur et Arius. Reimar. ad Dion. T. I. p. 647. Ceterum Seneca unus hanc rem tradidit. *exsilio*, propr. fuit relegatio, (cf. §. 4.) quoniam *continuit*, hoc uno loco eum clausit et circumscripsit. *annua* s. alimenta. Sueton. Tib. 50.

2. *Cogniturus*] Sententiam laturus erat: nam propter patriam potestatem erat privatus filiorum iudex et censor. Affinibus congregatis et Caesarem advocavit.

3 erat cognitio, non patris. Auditâ causâ, excussisque omnibus, et his quae adolescens pro se dixerat, et his quibus arguebatur, petit, ut sententiam suam quisque scriberet, ne ea omnium fieret, quae Caesaris fuisset. Deinde priusquam aperirentur codicilli, iuravit, se T. Arii hominis locupletis hereditatem non aditurum. Dicet aliquis, pusillo animo: timuit, ne videretur locum spei suae aperire velle filii dam-
4 natione. Ego contra sentio. Quilibet nostrûm debuisset adversus opiniones malignas satis fiduciae habere in bona conscientia: Principes multa debent etiam famae dare. Iuravit, se non aditurum hereditatem. Arius quidem eodem die et alterum heredem perdidit, sed Caesar libertatem sententiae suae redemit: et postquam approbavit gratuitam esse severitatem suam, quod principi semper curandum est, dixit:
5 relegandum, quo patri videretur. Non culleum, non serpentes, non carcerem decrevit: memor non de quo censeret, sed cui in consilio esset. Mollissimo genere poenae contentum esse debere patrem dixit in filio adolescentulo, impulso in id scelus, in quo se, quod pro-

3. *petit*] ipse Caesar. *codicilli*, pugillares, in quibus sententiae scriptae erant. *iuravit — aditurum.* Praecavit itaque, ne quis crederet, ipsum haereditatis spe sententiam suam tulisse. Morem huius saeculi, ut orbi aut qui beneficia a Caesaribus accepissent, hos sive ex asse sive ex parte haeredes vel superstitibus liberis scriberent, supra iam attigimus ad Consol. ad Marc. 19, 2. Augustum haereditates minime appetiisse, docet Sueton. c. 66. fin.

4. *Arius — perdidit*] filium, quum Caesar se hereditate abdicasset.

5. *Non culleum — decrevit*] Supplicia parricidarum sollennia, ut capite et ore obvolutis in carcerem ducti, deinde in fluvium coniicerentur culleo i. sacco coriaceo insuti (una cum serpente, simia, gallo gallinaceo et cane, ex lege Pompeii, §. 9. Instit. de publicis iudiciis). Iuvenal. VIII, 214. ib. Intpp. Cic. de Invent. II, 50. Pro Sext. Roscio Amerin. c. 26.

proximum erat ab innocentia, timide gessisset: debere illum ab urbe et a parentis oculis submoveri.

XVI. O dignum, quem in consilium patres advocarent! o dignum, quem coheredem innocentibus liberis scriberent! Haec clementia Principem decet, ut quocunque venerit, mansuetiora omnia faciat. Nemo regi tam vilis sit, ut illum perire non sentiat: qualiscunque, pars imperii est. In magna imperia ex minoribus petamus exemplum! Non est unum imperandi genus: imperat Princeps civibus suis, pater liberis, praeceptor discentibus, tribunus vel centurio militibus. Nonne pessimus pater videbitur, qui assi- 2
duis plagis liberos, etiam ex levissimis caussis, compescet? Vter autem praeceptor liberalibus studiis dignior, qui excarnificabit discipulos, si memoria illis non constiterit, aut si parum agilis in legendo oculus haeserit: an qui monitionibus et verecundiâ emendare ac docere malit? Tribunum centurionemque da saevum: desertores faciet; [a] quibus tamen ignoscitur. Numquidnam aequum est, gravius homini et durius imperari, quam imperatur animalibus mutis? atqui 3
equum non crebris verberibus exterret domandi peritus

Cap. XVI. a. *quibus tamen ignoscitur.* Quocunque te vertas, nullum sensum idoneum exprimas. Sequi debebat: tribunus tamen mitis monitionibus emendabit, quibus ignoverit. Puto itaque verba quaedam hic excidisse. Lipsii interpunctione nihil proficimus. „Tu, ait, interpunge: *desertores faciet. Quibus — ignoscitur? n.* etc. Sententia aperta. Ignosci volumus, et quibus? hominibus. Atqui et brutis ignoscitur et molliter habentur: cur non magis illis?" mox: *contundet* reposui: in Gronov. Bip. al. est: *contunde* operarum vitio.

Cap. XVI. Clementia itaque, ut cuique homini, ita praesertim principi honori ducenda est.

1. *ex minoribus*] imperiis.

2. *aut si parum agilis — haeserit*] Quod eo facilius evenire debuit, quum literae maiusculae s. unciales una serie nec ulla interpunctione adhibita semper scriberentur. Cf. Nouveau traité diplomatique, T. III.

tus magister. Fiet enim formidolosus et contumax, nisi eum tactu blandiente permulseris. Idem facit venator, qui instituit catulos vestigia sequi, quique iam exercitatis utitur ad excitandas vel persequendas feras. Nec crebro illis minatur: contundet enim animos, et quidquid est indolis, comminuetur trepidatione degeneri: nec licentiam vagandi errandique passim concedit. Adiicias his licet tardiora agentes iumenta: quae quum ad contumelias et miserias nata sint, nimiâ saevitiâ coguntur iugum detrectare.

XVII. Nullum animal morosius est, nullum maiore arte tractandum, quam homo; nulli magis parcendum. Quid enim stultius, quam in iumentis et canibus erubescere, iram exercere, pessimâ autem conditione ᵃsub homine hominem esse? Morbis medemur, nec irascimur: atqui et hic morbus est animi: mollem medicinam desiderat, ipsumque medentem minime infestum aegro. Mali medici est, desperare, ne
2 cures. Idem in his, quorum animus affectus est, facere debebit, cui credita salus omnium est: non cito spem proiicere, nec mortifera signa pronuntiare. Luctetur cum vitiis, resistat; aliis morbum suum exprobret; quosdam molli curatione decipiat, citius meliusque sanaturus remediis fallentibus. Agat Princeps curam, non tantum salutis, sed etiam honestae cicatricis. Nulla regi gloria est ex saeva animadversione. quis enim dubitat posse? at contra maxima, si vim suam continet, si multos irae alienae eripuit, neminem suae impendit.

XVIII.

Cap. XVII. a. *sub homine hominem esse?* τὸ *hominem* de suo inseruit Lipsius, me suffragante.

Cap. XVII. Homo prae ceteris animalibus blande tractetur a rege, quippe qui boni medici similis est.

XVIII. Servis imperare moderate, laus eſt: et in mancipio cogitandum eſt, non quantum illud impune pati poſſit, ſed quantum tibi permittat aequi bonique natura: quae parcere etiam captivis et pretio paratis iubet. Quanto iuſtius iubet, hominibus liberis, ingenuis, honeſtis, non ut mancipiis abuti, ſed his quos gradu antecedas, quorumque tibi non tradita ſervitus ſit, ſed tutela? Servis ad ſtatuam licet con- 2
fugere. quum in ſervum omnia liceant, eſt aliquid, quod in hominem licere commune ius animantium vetet: quia eiusdem naturae eſt, cuius tu. Quis non Vedium Pollionem peius oderat, quam ſervi ſui, quod muraenas ſanguine humano ſaginabat: et eos qui ſe aliquid offenderant, in vivarium, quid aliud, quam ſerpentium, abiici iubebat? O hominem mille morti- 3
bus dignum! ſive devorandos ſervos obiiciebat muraenis, quas eſurus erat, ſive in hoc tantum illas alebat, ut ſic aleret. Quemadmodum domini crudeles totâ civitate commonſtrantur, inviſique et deteſtabiles ſunt: ita regum et iniuria latius patet et infamia,

Cap. XVIII. Quum et laus eſt, ſervis moderate imperare, quanto maior eſſe debet principi, hominibus ingenuis, eius tutelae creditis, clementer imperare! Exemplum domini, crudelis in ſervos, Vedii Pollionis.

1. *pretio paratis*] ſervis, ὠνητοῖς, ἀργυρωνήτοις.

2. *Servis — confugere*] Sub imperatoribus hunc morem invaluiſſe, ut ſervi iniuria aut poena afficiendi ad ſtatuam principis, (quae quidem multae fuere) ut ante ad aram et templa, et graeco more, confugerent, tamquam ad aſylum, egregie docuit Lipſius ad Tacit. Annal. III. Excurſ. F. p. 1190 ſq. *Quis non Vedium Pollionem* etc. cf. de Ira III, 40. *quid aliud vivarium quam ſerpentium* i. vermium (cf. Plin. VII, 52. Bip. ubi pediculi ita vocantur) cum notione contemtus, Serpentes ſaepe id valent quod τὰ ἑρπετά. Ceterum forma muraenae ſimiles ſunt, ut anguillae ſerpentibus.

mia, atque odium seculis traditur. Quanto autem ¹non nasci fuit, quam numerari inter publico malo natos?

XIX. Excogitare nemo quidquam poterit, quod magis decorum regenti sit, quam clementia: quocunque modo is, et quocunque iure praepositus ceteris erit. Eo scilicet formosius id esse magnificentiusque fatebimur, quo in maiori praestabitur potestate, quam non oportet noxiam esse, si ad naturae legem com-
2 ponitur. Natura enim commenta est regem: quod et ex aliis animalibus licet cognoscere, et ex apibus, qua-

Cap. XVIII. 1. *non nasci fuit, quam.* Hanc lectionem germanam, in Cod. Nazariano unice servatam, praetulit Gronov. ut elegantiorem, quam quum librarii non intellexissent, temere emendarunt. Τῷ *esse* autem, sequente τῷ *quam* s. *sed*, etc. inest vis τοῦ melius esse, praestare, sufficere. Quem usum multis exemplis docuit Gronov. Obss. IV, 8. nec nostro infrequentem: e. c. Nat. Qu. VI, 30, 3. non erat impelli, sed agitari. Nat. Qu. I. praef. §. 3. non fuerat nasci. Non dubitavi Gronov. sequi, quo ipsae regulae criticae duxerunt. Antea: non nasci melius fuit.

Cap. XIX. Ab exemplo apum clementia regibus suadetur.

2. *Natura enim commenta est*] dignitatem regiam praestitit, condidit. Plato originem tyrannidis a divitiis nimiis et luxu, inde orto, ideoque et morum corruptione derivavit. T. VII. p. 221 sq. de Republ. VIII. Bip.

Quod — apibus etc.] Quae hic de apibus traduntur, ea fere omnia apprime conveniunt cum iis, quae et recentiores de apibus observarunt. In eo tamen differunt, quod nobis rectius dux apum regina, veteribus rex appellatur: est autem unica femina et mater omnium apum. Deinde et nostri aculeo carere regem cum Seneca statuunt, Aristotele H. A. V, 21. negante, Plinio Nat. Hist. XI, 17. adhuc dubitante. Ceterum cf. Virgil. Georg. IV, 152 sqq. ib. Interpp. Plin. N. H. XI, 10 sq. 17 sq. Qui vero breviter et bene collecta legere velit potiora, quae recentiores de apibus observarunt, is adeat Funke *Naturgesch.* et *Technolog.* T. I. p. 481 sqq., qui nec recentissimas de apum oeconomia et natura observationes p. 493. praetermisit: modo fontes suos addidisset.

quarum regi amplissimum cubile est, medioque ac tu-
tissimo loco. Praeterea onere vacat, exactor alieno-
rum operum: et amisso rege totum dilabitur examen:
nec unquam plus unum patiuntur, melioremque pugnâ
quaerunt. Praeterea insignis regi forma est, dissimi-
lisque ceteris, tum magnitudine, tum nitore. hoc ta-
men maxime distinguitur. Iracundissimae, ac pro cor-
poris captu pugnacissimae sunt apes, et aculeos in
vulnere relinquunt: rex ipse sine aculeo est. Noluit
illum natura nec saevum esse, nec ultionem magno
constaturam petere: telumque detraxit, et iram eius
inermem reliquit. Exemplar hoc magnis regibus in- 3
gens est. Est enim illi mos, exserere se in parvis,
et ingentium rerum documenta [a] minimâ agere. Pu-
deat, ab exiguis animalibus non trahere mores: quum
tanto hominum moderatior esse animus debeat, quan-
to vehementius nocet. Vtinam quidem eadem homi-
ni lex esset: et ira cum telo suo frangeretur, nec
saepius liceret nocere quam semel, nec alienis viri-
bus exercere odia! facile enim lassaretur furor, si per
se sibi satisfaceret, et si mortis periculo vim suam
effunderet. Sed ne nunc quidem illi cursus tutus est. 4
Tantum enim necesse est timeat, quantum timeri vo-
luit, et manus omnium observet, et eo quoque tem-
pore, quo non captatur, peti se iudicet, nullumque
momentum immune a metu habeat. Hanc aliquis
[b] aegram vitam sustinet, quum liceat innoxium aliis
et ob hoc securum, salutare potentiae ius laetis omni-
bus, tractare? Errat enim, si quis existimat tutum

Cap. XIX. a. *minima agere.* Cur Lipsio *minimâ* f. *minimis*, et Iureto *de minimis* prae vulgata arriserit, equidem vix intelligo. Vulgata egregie se habet. Quid enim manifestius est, quam haec naturae via consilii, qua indicia minima agat ad ingentes res ordinandas?

b. *aegram* reduxi ex Erasm. al., Grutero quamvis refragante, qui *agere* commendavit, quod in Gronov. Bip. etc. deriva-
tum

esse ibi regem, ubi nihil a rege tutum est. Securi-
5 tas securitate mutuâ paciscenda est. Non opus est in-
struere in altum editas arces; nec in adscensum arduos
colles emunire, nec latera montium abscidere, mul-
tiplicibus se muris turribusque sepire: salvum regem
in aperto clementia praestabit. Vnum est inexpugna-
bile munimentum, amor civium. Quid pulchrius est,
quam vivere optantibus cunctis, et vota non sub cu-
stode nuncupantibus? si paulum valetudo titubavit,
non spem hominum excitari, sed metum? nihil esse
cuiquam tam pretiosum, quod non pro salute praesidis
sui commutatum velit? omne quod illi contingit, sibi
6 quoque evenire deputet? [c] In hoc assiduis bonitatis
argumentis probavit, non Rempublicam suam esse, sed
se Reipublicae. Quis huic audeat struere aliquod pe-
riculum? quis ab hoc non, si possit, fortunam quo-
que avertere velit, sub quo iustitia, pax, pudicitia,
securitas, dignitas florent: sub quo opulenta civitas
7 copiâ bonorum omnium abundat? Nec alio animo
rectorem suum intuetur, quam, si dii immortales po-
testa-

tum est. *Aegram* sensus loci quoque commendat. Mox: *in adscensum arduos colles emunire* est vulgata lectio. In manuscr. Herbipolit. apud Dominicanos est: *nec in asc. arduo colle muniri.* Quod praefert Schottus. *abscidere* dedi codd. secutus. Antea: *abscindere.*

c. *In hoc.* Lipsius reponere mavult: *is hoc*, vel, *qui:* si tamen, addit, non aliquis hic defectus. Fortasse erat: *Ita hoc.*

5. *et vota non sub custode nuncupantibus*] Tale quid in publicis precationibus certe factum esse videtur sub tyrannis Caio, Claudiove: quo spectant Plinii Nat. Hist. XXVIII, 3. Bip. verba haecce: Vidimusque certis precationibus obsecrasse summos magistratus: et ne quid verborum praetereatur, aut praeposterum dicatur, de scripto praeire aliquem, rursusque alium custodem dari, qui attendat etc. Et noster hanc consuetudinem Caligulae, quamvis in alia re, custodem dandi tradidit de Ira II, 33, 4. Lipsius de delatoribus cogitasse videtur et propter Plinii Panegyr. 67 et 68.

testatem visendi sui faciant, [d] intueamur venerantes colentesque. Quid autem? non proximum illis locum tenet is, qui se ex deorum naturâ gerit, beneficus ac largus, et in melius potens? Haec affectare, haec imitari decet: maximum ita haberi, ut optimus simul [e] habeatur.

XX. [a] A duabus caussis punire princeps solet, si aut se vindicat, aut alium. Prius de ea parte disseram, quae ipsum contingit. difficilius est enim moderari, ubi dolori debetur ultio, quam ubi exemplo. Supervacuum est hoc loco admonere, ne facile credat, ut verum excutiat, ut innocentiae faveat, et [b] appareat, ut non minorem agi rem periclitantis, quam iudicis, sciat: hoc ad iustitiam, non ad clementiam pertinet. Nunc illum hortamur, ut mani- 2
feste laesus animum in potestate habeat, et poenam, si tuto poterit, donet: sin minus, temperet: longeque sit in suis, quam in alienis, exorabilior iniuriis. Nam quemadmodum non est magni animi, qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri donat, sibi detrahit: ita clementem vocabo, non in alieno

d. *intueamur* hanc codd. lectionem alteri: *inhaereremur* cum Lipsio praefero.

e. *habeatur*: male nonnulli scripti: *habeare*. Vniverse enim disputat Seneca, nec locus idoneus allocutioni ad Neronem est.

Cap. XX. a. *A duabus caussis* i. ob vel propter. e codd. recte reduxit Gron. Antea: *Duabus de caussis*.

b. *appareat, ut non minorem agi rem periclitantis quam iudicis, sciat*. Sic Rudolfus Agricola, Lipsio et Gronov. suffragantibus, restituit e libris; i. e. ut innocentiam adiuvet et ut cogitet iudex, etiam quum se vindicat, non minorem periclitantis, quam sui respectum habendum esse. Sic bene loci sensum expedit Gronov. Antea: ut appareat non minus rem agi — quam iudicis.

Cap. XX. Vindicta principis aut privata aut publica est.

1. *ubi dolori*] proprio, quum se vindicat — ubi *exemplo*; publicae vindictae caussa.

2. *Nunc*] spectat ad praecedentia. Mihi non est sermo de iustitia, sed de clementia.

dolore facilem, sed eum qui quum suis stimulis exagitetur, non prosilit: qui intelligit magni animi esse, iniurias in summâ potentiâ pati; nec quidquam esse gloriosius principe impune laeso.

XXI. Vltio duas res praestare solet: aut solatium affert ei qui accepit iniuriam, aut in reliquum securitatem. Principis maior est fortuna, quam ut solatio egeat: manifestiorque vis, quam ut alieno malo opinionem sibi virium quaerat. Hoc dico, quum ab inferioribus petitus violatusque est, nam si, quos pares aliquando habuit, infra se videt, satis vindicatus est. Regem et servus occîdit, et serpens, et sagitta: servavit quidem nemo, nisi maior eo quem servavit.
2 Vti itaque animose debet tanto munere deorum dandi auferendique vitam potens, in his praesertim, quos scit aliquando [a] simile fastigium obtinuisse, hoc arbitrium adeptus, ultionem implevit, perfecitque quantum verae poenae satis erat. Perdidit enim vitam, qui debet: et quisquis ex alto ad inimici pedes abiectus, alienam de capite [b] regnoque sententiam exspectavit, in servatoris sui gloriam vivit, plusque nomini eius confert incolumis, quam si ex oculis abla-
3 tus esset. Assiduum enim spectaculum alienae virtutis est: in triumpho cito transisset. Si vero regnum quo-

Cap. XXI. a. *simile fastigium.* e Pinciani coniectura est, a Lipsio recte probata. Antea: *suo fastigio.* Cod. Lipsii: *sibi fastigium.* *Sibi* autem cum *simile* in codd. interdum confunditur.

b. *regnoque.* Bona Lipsii coniectura, libris quibusdam *regieque* dantibus: aliis vero, *regiamque*, quae et vulgata lectio ante Lipsium erat. Totus contextus probat receptam Lipsii coniecturam. Codex Herbipolit. habet quoque *regnoque.*

Cap. XXI. Vltio et vindicta principi indecora: quandoquidem neque satisfactione (*solatio*), neque securitate (*opinione aliorum de viribus suis*) indiget.

2. *hoc arbitrium adeptus*] i. iudicium, sententiam. Si res ita decisa, diiudicata est. *Perdidit — debet* eam victori.

quoque suum tuto relinqui apud eum potuit, reponique eo unde deciderat: ingenti incremento surgit laus eius, qui contentus fuit, ex rege victo nihil praeter gloriam sumere. Hoc est etiam ex victoria sua triumphare, testarique, nihil se quod dignum esset victore, apud victos invenisse. Cum civibus, et 4
ignotis, atque humilibus, eo moderatius agendum est, quo minoris est, afflixisse eos. Quibusdam libenter parcas: a quibusdam te vindicare fastidias: et non aliter, quam ab animalibus parvis et obterentem inquinantibus reducenda manus est. at in iis, qui in ore civitatis servati punitique erunt, occasione notae clementiae utendum est.

XXII. Transeamus ad alienas iniurias: in quibus
1 vindicandis haec tria lex secuta est, quae Princeps quoque sequi debet: aut ut eum, quem punit, emendet; aut ut poenâ eius ceteros meliores reddat; aut ut sublatis malis securiores ceteri vivant. Ipsos facilius emendabis minore poenâ: diligentius enim vivit, cui aliquid integri superest. Nemo dignitati perditae parcit. impunitatis genus est, iam non habere poenae locum. Civitatis autem mores magis corrigit parci- 2
tas animadversionum. facit enim consuetudinem peccandi multitudo peccantium: et minus gravis nota est, quam turba damnatorum levat: et severitas, quod maximum remedium habet, assiduitate amittit auctoritatem. Constituit bonos mores civitati Princeps;

 et

4. *at in iis qui in ore — erunt*] i. de quibus omnes loquentur sive servatis, sive punitis.

Cap. XXII. Et in puniendis delictis ne sit severior princeps: invitus et mitis ad poenas accedat, et sequatur, quae a legibus observata videmus.

1. *Ipsos*] malos facilius ad virtutem reduces, si dignitas et integritas eorum non omnino deleta est.

[a] et vitia eruit ſi patiens eorum eſt, non tanquam probet, ſed tanquam invitus, et cum magno tormento ad caſtigandum veniat. Verecundiam peccandi facit ipſa clementia regentis. Gravior multo poena videtur, quae a miti viro conſtituitur.

XXIII. Praeterea videbis ea ſaepe committi, quae ſaepe vindicantur. Pater tuus plures intra quinquennium culleo inſuit, quam omnibus ſeculis inſutos accepimus. multo minus audebant liberi nefas ultimum admittere, quamdiu ſine lege crimen fuit. Summâ enim prudentiâ altiſſimi viri et rerum naturae peritiſſimi maluerunt, velut incredibile ſcelus, et ultra audaciam poſitum praeterire, quam, dum vindicant, oſtendere, poſſe fieri.
2 Itaque parricidae cum lege coeperunt, et illis facinus poena monſtravit. peſſimo vero loco pietas fuit, poſtquam ſaepius culleos vidimus, quam

Cap. XXII. a. *et vitia eruit* e Gronovii conjectura recepi. Muretus dederat: *facilius compeſcit*, e ſola conjectura; nam Pinciani codd. plures praebebant: *facilius reprimit*. Eraſmus dederat: *et vitia compeſcit*. Erford. codd. *vitia eius emendat*. At codd. Nazar. et Colon., qui in optimis ſunt, *et vitia eius*. Ex quo manifeſtum eſt, utramque vocem a Seneca non eſſe. Nec *conſtituere vitia* dici poteſt, idem valere quod: redigere in ordinem et coërcere, quae Gruteri ſententia erat, recte a Gronov. repulſa. Ex *eius* fecit Gron. *eruit*, quod recipiendum duxi, ſenſu etiam poſtulante tale verbum. Coniicere quoque poſſes a Senecae manu eſſe: *eradit* (Ep. II.).

Cap. XXIII. Poenarum frequentia delicta non minuit, ſed auget, quin immo gignit. 1. *Pater tuus*] Claudius, qui Neronem, Agrippina uxore ducta, adoptavit. Sueton. Claud. 39. Neron. 7. *culleo inſuit*, inſui iuſſit, ut parricidas: cf. de Ira I, 16, 4. ſupra ad 15, 5. Rem ipſam tetigit Sueton. Claud. 34. init. *Summâ enim — fieri.* Solonem intellexiſſe videtur, de quo Cicero pro Roſcio Amerin. 25. expoſuit.

2. *Itaque parricidae — monſtravit*] Haec cupidius enunciata videntur. Falſa eſſe quivis intelliget, quandoquidem alioqui omnium legum et neceſſitas et vis aboleatur necesse

quam cruces. In qua civitate raro homines puniuntur, in ea consensus fit innocentiae, et indulgetur velut publico bono. Putet se innocentem esse civitas: erit. magis irascitur a communi frugalitate desciscentibus, si paucos eos esse viderit. Periculosum est, mihi crede, ostendere civitati, quanto plures mali sint.

XXIV. [a] Indicta est aliquando a Senatu sententia, ut servos a liberis cultus distingueret; deinde apparuit, quantum periculum immineret, si servi nostri numerare nos coepissent. Idem scito metuendum esse, si nulli ignoscitur: cito apparebit, pars civitatis deterior quanto praegravet. Non minus Principi turpia sunt multa supplicia, quam medico multa funera. Remissius imperanti melius paretur. Naturâ contumax est humanus animus, et in contrarium atque arduum nitens, sequiturque facilius, quam ducitur. Et ut generosi atque nobiles equi melius facili freno reguntur:

 ita

Cap. XXIV. a. *Indicta est aliquando a Senatu s.* Lectio est codd., quam et Erasm. in suis invenit. Proinde reduxi. Nonnulli: *inducta*. Rem igitur, nisi fallor, a Seneca uno memoratam hoc loco discimus. Promulgatam sententiam postea non admissam apparet. *Dicta* i. q. indicta, i. praefinita: vid. I. M. Heusinger ad Cic. de Offic. I, 10, 11. Antea: *Dicta — in Senatu sententia.* Placere posset quoque: *Iam dicta —.*

cesse est. *cruces* v. ad de Provident. 3, 9. Duriora igitur suppliciorum genera in usu fuisse innuit. *consensus fit*, ad innocentiam, omnes adspirant ad innocentiam, et *indulgent*, i. student ei.

Cap. XXIV. Remissius imperanti principi melius paretur quam illi, qui nemini ignoscit.

1. *ut servos a liberis cultus distingueret*] tunica enim et servi et tenuiores cives liberique homines induti erant. Rara, nisi honestioribus, in publicum prodeuntibus, toga fuit. Et apud Graecos eadem cultus ratio valuit, praeterquam quod tonso capite erant (κεκαρμένοι ἐν χρῷ). *deinde apparuit — coepissent.* Simile quid Plato de Republ. IX. p. 253. 4. T. VII. Bip. Τί δέ; εἴ τις θεῶν ἄνδρα ἕνα, ὅτῳ ἐστὶν ἀνδράποδα πεντήκοντα, ἢ καὶ πλείω etc.

ita clementiam voluntaria innocentia impetu suo sequitur, et dignam putat civitas, quam servet sibi. plus itaque hâc viâ proficitur. Crudelitas minime humanum malum est, indignum tam miti animo. Ferina ista rabies est, sanguine gaudere ac vulneribus, et, abiecto homine, in silvestre animal transire.

XXV. Quid enim interest, oro te, Alexander, leoni Lysimachum obiicias, an ipse laceres dentibus tuis? tuum illud os est, tua illa feritas. O quam cuperes tibi potius ungues esse, tibi rictum illum edendorum hominum capacem! Non exigimus a te, ut manus ista, exitium familiarium certissimum, ulli salutaris sit: ut iste animus ferox, insatiabile gentium malum, citra sanguinem caedemque satietur: clementia [a] vocatur, si ad occidendum amicum carnifex inter
2 homines eligitur! Hoc est, quare vel maxime abominanda sit saevitia, quod excedit fines, primum solitos, deinde humanos. Nova supplicia conquirit, ingenium advocat, instrumenta excogitat, per quae varietur atque extendatur dolor; et delectatur malis hominum. Tunc ille dirus animi morbus ad insaniam pervenit ultimam, quum crudelitas versa est in vo-
3 luptatem: et iam occidere hominem iuvat. Nam talem virum a tergo sequitur eversio, odia, venena, gladii.

Cap, XXV. a. *clementia vocatur si — eligitur!* Hanc lectionem, ab Erasmo probatam, reduxi. Sensus est: Non hoc postulamus a te, ut crudelitatem exuas, sed ne ipse amicorum tuorum carnifex sis: tu clemens vocaris, si carnifice ad hoc utaris. Gronov. emendavit: *Clementia vocetur, ad occidendum amicum carnifex inter homines.* Cuius rationem reddidit Obss. I, 6. mihi quidem parum probatam.

Cap. XXV. Saevitia modum et finem non habet, sed tandem in rabiem et furorem degenerat.

1. *Lysimachum*] cf. ad de Ira III, 17, 3. 22, 5. fin. Virtus autem esse dicitur Alexander M. Lysimachi erga Callisthenem, ab Alexandro irato crudeliter interemtum, (Nat. Qu. III, 25. cf. Buhlii vita Aristotelis in Aristotel. Opp. T. I. p. 98 sq. Bip.) misericordiam.

gladii. tam multis periculis petitur, quam multorum ipse periculum est: privatisque nonnunquam consiliis, alias vero consternatione publica circumvenitur. Levis enim et privata pernicies non totas urbes movet: quod late furere coepit, et omnes appetit, undique configitur. Serpentes parvulae fallunt, nec publice 4
[b] conficiuntur: ubi aliqua solitam mensuram transiit, et in monstrum excrevit, ubi fontes potu infecit, et [c] si afflavit, deurit obteritque quacunque incessit, ballistis petitur. Possunt verba dare, et evadere pusilla mala: ingentibus obviam itur. Sic unus aeger nec 5
domum quidem perturbat: at ubi crebris mortibus pestilentiam esse apparuit, conclamatio civitatis, ac fuga est, et diis ipsis manus [d] intentantur. Sub uno aliquo tecto flamma apparuit: familia vicinique aquam ingerunt. at incendium vastum, et multas iam domos depastum, parte urbis obruitur.

XXVI. Crudelitatem privatorum serviles quoque manus sub certo crucis periculo ultae sunt: tyrannorum,

b. *conficiuntur.* Vulgatam lectionem *consequuntur*, quae nullum idoneum sensum promit, mutavit Lipsius in: *conquiruntur* (invenerat enim in uno MSS. *consequiruntur*). Propius abest a scriptis *conficiuntur*, quod meliori, ut puto, iure recepi, quo post Lipsium omnes edd. invasit τὸ *conquiruntur*.

c. *si afflavit.* Sic omnes MSS. et edd. e. c. Erasm. Sed parum placet: τὸ *si* enim offendit lectorem: hinc Lipsius emend. *suo afflatu*. Melius oratio procederet, si esset: *sibilo*.

d. *intentantur* e cod. optimo reduxit Gronov. Antea: *intenduntur*, et ipsa bona lectio.

4. *Serpentes parvulae fallunt*] oculos, *nec — petitur*, ut illa in Africa serpens portentosae magnitudinis (ex Boarum genere) quam Attilius Regulus cum magna militum clade occidit. Epitom. Liv. lib. 18. Aul. Gell. VI, 3.

5. *et diis ipsis manus intentantur*] Exemplum praestat Suetonius in vit. Caligulae 5. init. Quo defunctus est die (Germanicus), lapidata sunt templa, subversae Deûm arae, Lares a quibusdam familiares in publicum abiecti, partus coniugum expositi.

Cap. XXVI. Quum tyrannorum crudelitas a gentibus in-

norum, gentes populique, et quorum erat malum, et hi quibus imminebat, exscindere aggressi sunt. Aliquando sua praesidia in ipsos consurrexerunt, perfidiamque, et impietatem, et feritatem, et quidquid ab illis didicerant, in ipsos exercuerunt. Quid enim potest ab eo quisquam sperare, quem malum esse docuit? Non diu [a] apparet nequitia, nec quantum iube-
2 tur, peccat. Sed puta tutam esse crudelitatem: quale eius regnum est? non aliud, quam captarum urbium forma, et terribiles facies publici metus. Omnia moesta, trepida, confusa: voluptates ipsae timentur. Non convivia secura ineunt, in quibus lingua sollicite etiam ebriis custodienda est: non spectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quaeritur. Apparentur licet magna impensa, et regiis opibus, et artificum exquisitis nominibus: quem tamen ludi in carcere invent?
3 Quod istud, dii boni, malum est, occidere, saevire, delectari sono catenarum, et civium capita decidere, quocunque ventum est multum sanguinis fundere, aspectu suo terrere ac fugare? Quae alia vita esset, si leones ursique regnarent? si serpentibus in nos, ac [b] noxiosissimo cuique animali daretur potestas? Illa rationis expertia et a nobis immanitatis crimine damnata, absti-

Cap. XXVI. a. *apparet*: recte Gronov. reduxit e MSS. et occupaverat iam Erasmus. Antea: *paret*. Est autem τo' *apparere* voc. propr. et synon. *ministrare*.
b. *noxiosissimo* bona lectio, quae in codd. et Erasm. est.

integris saepe vindicata sit, felicitatem et vitam beatam bonorum principum laude dignissimam esse docet.

1. *sub certo — periculo*] Cruci affigi apud Romanos servilem poenam fuisse satis constat post Lipsii et deinceps Salmasii disputationes de Cruce. *Aliquando sua praesidia — exercuerunt.* Ipse noster de Caligulae morte exponendo docet, de Const. Sap. 18.

2. *Non convivia secura — est*] Cf. de Benef. III, 26. *Spectacula:* ad Caligulam spectant. Sueton. Cal. 30. cf. Plinii Panegyr. c. 34.

3. *Illa rationis expertia et a nobis — damnata*] animalia etc.

abſtinent ſuis, et tuta eſt etiam inter feras ſimilitudo: horum ne a neceſſariis quidem rabies temperat ſibi, 4
ſed externa ſuaque in aequo habet, quo poſſit exercitatior a ſingulorum caedibus deinde in exitia gentium ſerpere. Et iniicere tectis ignem, aratrum vetuſtis urbibus inducere, potentiam putat: et unum occîdi iubere aut alterum, parum imperatorium credit, niſi eodem tempore grex miſerorum ſubiectus ſtetit, crudelitatem ſuam in ordinem coactam putat.
Felicitas illa, multis ſalutem dare, et ad vitam ab 5
ipſa morte revocare, et mereri clementia civicam. Nullum ornamentum Principis faſtigio dignius pulchriusque eſt, quam illa corona ob cives ſervatos. Non hoſtilia arma detracta victis, non currus barbarorum ſanguine cruenti, non parta bello ſpolia. Haec divina potentia eſt, gregatim ac publice ſervare: multos autem occîdere, et indiſcretos, incendii ac ruinae potentia eſt.

etc. conf. ad de Ira II, 8, 2.

4. *neceſſariis*] i. cognatis, affinibus. *deinde*, deinceps. *aratrum vetuſtis urbibus*, quas funditus deleri iuſſit, *inducere*, ex more antiquitatis ſatis noto. Horat. Od. I, 16, 20. 21. *in ordinem coactam*, i. repreſſam. ad Conſ. ad Helv. 13, 3.

5. *Nullum ornamentum — ſervatos*] Haec corona civica (erat autem quercea) in veſtibulo Caeſarum, iam inde ab Auguſti conſulatu ſexto (a. V. C. 727.) aptata eſt. Dio Caſſ. LIII, 16. In ſignum victoriae laureatae erant fores eorum, in ſignum clementiae corona civica ornatae. Conſol. ad Polyb. 35, 4. (ad quem locum conf. Sueton. Calig. 22.) Sueton. Tib. 26. Claud. 17.

DE

DE CLEMENTIA

LIBER SECVNDVS.

I.

Vt de clementia ſcriberem, Nero Caeſar, una me vox tua maxime compulit: quam ego non ſine admiratione, et, quum diceretur, audiſſe memini, et deinde aliis narraſſe. Vocem generoſam, magni animi, magnae lenitatis, quae non compoſita, nec alienis auribus data, ſubito erupit, [a] et bonitatem tuam cum fortuna tua litigantem in medium adduxit! Animadverſurus in latrones [b] duos Burrhus praefectus tuus, vir egregius, et tibi Principi [c] notus, exigebat a te, ſcribe-

VARIETAS LECTIONIS.

Cap. I. a. *et bonitatem* recte ſic dedit Gronov. e codd. et edd. praeter Muretum, qui dederat; *ſed b.* e ſola coniectura. Sententia poſcit *et.* Vox illa neque ficta erat, ſubito enim erupit, neque alienis auribus data, ſed naturae dicentis congruebat. Sic bene Gronov. Muretum redarguit. *Fortunam* cum Lipſio de dignitate imperatoris explices, quae iuſtitiam a principe exerceri volebat.

b. *duos.* Quum mox ſequitur: *in quos* etc. *τὸ duos* corruptum puto. Fortaſſe ſcriptum erat: *ductos* ſc. in vincula.

c. *notus* i. familiaris, *γνώριμος.* Muretus tamen argute coniecerat: *natus.* Sed MSS. et Eraſm. vulgatam tuentur. Mox *ſcriberes* Lipſio diſplicuiſſe videtur, quare mavult: *ſubſcriberes:* ſed *ſcriberes* bene ſe habet: occurrit quoque eodem ſenſu infra, 2, 3.

ANIMADVERSIONES.

Cap. I. Laudat Neronem ob dictum egregium.

1. *quae non compoſita*] i. ex conventione aliqua et praemeditatione, ideoque artificioſe confecta ac elaborata. *latrones*, graſſatores milites. *Burrhus* Afranius. De eo cf. Dio Caſſ. LXI, 3. 4. LXII, 13. Nero eum interfici iuſſit a. V. C. 815. Sueton. Ner. 35. fin. Fuit egregiae militaris famae vir ab Agrippina, Claudio etiamnum

ſcriberes, in quos et ex qua cauſa animadverti velles. hoc ſaepe dilatum, ut aliquando fieret, inſtabat. 2
Invitus invito quum chartam protuliſſet, traderetque, exclamaſti: „Vellem neſcire literas!“ O dignam vocem, quam audirent omnes gentes, quae Romanum imperium incolunt, quaeque iuxta iacent dubiae libertatis, quaeque ſe contra viribus aut animis attollunt! O vocem, in concionem omnium mortalium mittendam, in cuius verba Principes regesque [d] iurarent! O vocem publicâ generis humani innocentiâ dignam, 3
cui redderetur antiquum illud ſeculum! Nunc profecto conſentire decebat ad aequum bonumque, expulſa alieni cupidine, ex qua omne animi malum oritur: pietatem integritatemque cum fide ac modeſtia reſurgere: et vitia diuturno abuſa regno tandem felici ac puro ſeculo dare locum.

II. Fu-

d. *iurarent.* Secutus ſum Gronovium in eo tamen dicto haud audiens ei, quod τῳ *regesque* deleto *utinam* ſcribi maluit: *principes utinam iurarent.* Antea: *iurent*: ſ. ap. Eraſm. *iuramentum faciant* (quod tamen puriter latine non dicitur). Imperfectum hic requiritur propter ſequens: *redderetur*; et ſic noſter loqui amat.

num imperante, ad regimen cohortium admotus, ideoque praefectus praetorio. Moneo hoc, ne praefectus h. l. ſynonymum eſſe putes τῳ cuſtos morum. A Tacito ſaepe laudatur e. c. Annal. XIII, 6. XIV, 51. Docta diſputatio de Burrho exſtat in Actis Societ. lat. Ienenſ. anni 1752. p. 156 ſqq. Ceterum ille fuiſſe dicitur, cui Paulus Apoſtolus a centurione Iulo traditus eſt. Act. Apoſtol. XXVIII, 16.

2. *Vellem — literas!*] Et Sueton. Ner. c. X. affert: Et quum de ſupplicio cuiusdam, capite damnati, ut ex more ſubſcriberet, admoneretur: Quam vellem, inquit, neſcire literas! *dubiae libertatis*, quae legibus quidem ſuis adhuc utuntur, e. c. Iudaei, et regibus ſuis parent, ſed ſola Caeſaris clementia. *in concionem — mittendam*, ſi reges regnum ſuum auſpicentur, ideoque de imperio quaecunque bona promittant.

3. *Nunc profecto — locum*] Nunc optimum eſſet tempus, in quo genus humanum

II. Futurum hoc, Caesar, ex magna parte sperare
et [a]confiteri libet: tradetur ista animi tui mansuetu-
do, diffundeturque paulatim per omne imperii cor-
pus, et cuncta in similitudinem tui formabuntur. A ca-
pite bona valetudo: inde omnia vegeta sunt atque
erecta, aut languore demissa, prout animus eorum
[b]viget, aut marcet. Et erunt cives, erunt socii digni
hac bonitate, et in totum orbem recti mores rever-
2 tentur: [c]parcetur ubique manibus. Tuis diutius me
morari hic patere, non ut blandum auribus tuis: nec
enim mihi hic mos est. maluerim veris offendere, quam
placere adulando. quid ergo est? [d]praeter id, quod
bene

Cap. II. a. *confiteri* recte Gronov. tuetur contra Lips., *confidere* praeferentem. Praeterquam enim quod receptae lectionis maior est auctoritas codd. et MSS., exquisitius est, *confiteri* i. de magna re, nec temere dicenda, post aliquam dubitationem aut dissimulationem, ideoque deliberationem exponere. Mox: *aut erecta.* emend. Rittershus. Sacr. Lect. IV, 3. p. 259. malim *et erecta.* Non male!

b. *viget.* Dedi, Erasmo, qui hoc in codd. suis invenerat, obsequutus: et oppositione ipsa iubente. Saepissime autem *vigere* et *marcere* sibi et alias opponi notum est; quam oppositionem τῳ *vivere* et *marcere* inesse, Gronovius, qui lect. *vivit* ante Erasm. in edd. obviam ope codd. tuetur, nullis exemplis idoneis adstruxit.

c. *parcetur ubique manibus. Tuis diutius me m. h. p., non ut blandum a. t.* Nusquam vis, caedes, raptus regnabunt. Tuis factis et verbis hic me immorari patiaris diutius, non tanquam *blandum*, i. adulatorem. — Haec est lectio codd. a Lipsio et Gronov. bene restituta. Discessi tamen a viris hisce doctissimis in eo, quod, interpunctione mutata, post manibus puncto posito, τὸ *Tuis* ad: *morari* retuli, sensu, ut videbatur, postulante. Antea: *parcetur ubique manibus tuis. Diutius m. m. h. p. non ut blandiar a. t.*

d. *praeter id* e codd. recepit Gronov. Antea: *propter id:* sensu refragante.

manum consentiret ad virtutem et innocentiam colendam etc.

Cap. II. Sperat inde, fore ut in similitudinem Neronis mansueti et boni omnes imperii gentes formentur, et recti mores revertantur.

2. *maluerim veris, veritate*] Idem de se Seneca professus est ap. Tacit. Annal. XV, 61., quem locum iam lau-

bene factis dictisque tuis quam familiarissimum esse te cupio, ut, quod nunc natura et impetus est, fiat iudicium; illud mecum considero, multas voces magnas, sed detestabiles, in vitam humanam pervenisse, celebresque vulgo ferri: ut illam: „Oderint, dum metuant!" Cui Graecus versus similis est, qui se mortuo terram misceri ignibus iubet, et alia huius notae. Ac nescio, quomodo ingenia immania et invisa, materiâ * secundiori expresserunt sensus vehementes et concitatos. Nullam adhuc vocem audivi ex bono lenique animosam. Quid ergo est? ut raro, invitus, et cum magna cunctatione, ita aliquando scribas necesse. 3

e. *secundiori* i. obsequentiori, faciliori, translatione a fingendo et cera desumta. De vita beat. 27, 4. mollem cedentemque materiam: de Benef. VI, 29, 1. Recte recep. Gronov. e codd. Antea: *fecundiori*, sensu improbante. Modeste proposuerat Lipsius, vir acutissimus, legendum: *nescio quomodo ingenia, immani et invisa materia, fecundiori ore e.*, a Gronovio vehementer improbatum. Nescio, ait Seneca, quomodo tyrannis sensus vehementes et concitati facilius se dante ac praebente materia, exciderint.

laudavimus supra p. 207. in argum. ad. Consol. ad Polybium. *Oderint — metuant.* v. ad de Ira I, 16, 26. *Cui graecus versus — notae.* Ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί (Me terra functo misceatur ignibus). Hunc versum posthac Nero in deterius adeo vertit. Nam dicente quodam in sermone convivii ἐμοῦ κ. τ. λ., immo, inquit Nero, ἐμοῦ ζῶντος (me vivo). Sueton. Ner. c. 38. Dio Cass. LVIII, 23. tradit, hunc versum saepe Tiberium in ore habuisse. Alludit eo Cicero de finib. III, 19. fin. Euripideus versus e dramate deperdito esse putatur.

3. *Nullam — animosam*] Lipsius ad h. l. observat: „Quid mirum? nam bonitas placida est et iacens: nec impetum in verbis, quum in animo non habeat, capit." Enimvero huic sententiae non subscripserim. Conferas modo collectionem apophthegmatum regum et ducum apud Plutarch. T. VIII. p. 82 sqq. Hutten., ubi multa aeque animosa invenies dicta regum, quae scilicet praeteriisse, Senecae intererat, quum Neronem laudibus extollere constituisset. *scribas*, i. subscribas sententiae criminali, quae fecit, ut illam vocem emitteres.

cesse est illud, quod tibi in odium literas adduxit: sed, sicut facis, cum magna cunctatione, cum multis dilationibus.

III. Et ne forte decipiat nos speciosum clementiae nomen, aliquando et in contrarium abducat: videamus quid sit clementia, qualisque sit, et quos fines habeat. Clementia est temperantia animi, in potestate ulciscendi: vel, lenitas superioris adversus inferiorem in constituendis poenis. [a]Plura proponere, est tutius, ne una definitio parum rem comprehendat, et, ut ita dicam, formulâ excidat: itaque dici potest et in-
2 clinatio animi ad lenitatem in poena exigenda. Illa finitio contradictiones inveniet, quamvis maxime ad verum accedat. Si dixerimus, clementiam esse moderationem, aliquid ex merita ac debita poena remittentem; reclamabitur, nullam virtutem quidquam minus debito facere. Atqui hoc omnes intelligunt, clementiam esse, quae se flectit citra id quod merito constitui posset. Huic contrariam imperiti putant severitatem; sed nulla virtus virtuti contraria est.

IV. Quid ergo opponitur clementiae? Crudelitas, quae nihil aliud est, quam atrocitas animi in exigendis

Cap. III. a. *Plura* recte Gronov. recepit e codd. et Erasm. Mutatio enim generis optimis auctoribus familiaris est. Antea Pincianus e coniectura dederat: *plures* sc. definitiones.

Cap. III. Clementiae definitiones. Cf. Cic. de Invent. II, 54. qui tamen locus dubiae lectionis est.

1. *formulâ excidat*] i. ne laxior aut angustior sit, quam pro veritate. Iam supra monuimus, esse locutionem iuris. Formulâ excidere, formulâ cadere dicitur is, qui a formula s. verborum conceptionibus et formis, in causa privata sollennibus, e. c. in testamentis, sponsionibus etc. recessisset, et plus minusve dixisset. Ernesti Clav. Cic. Formula. Simile quid et apud Anglos hodieque in usu est.

Cap. IV. Opposita est crudelitas (quam et Cic. Verr. V, 44. opponit), quae definitur. Quomodo differat misericordia.

dis poenis. Sed quidam non exigunt poenas, crude-
les tamen sunt: tanquam, qui ignotos homines et
obvios non in compendium, sed occidendi causa oc-
cidunt. Nec interficere contenti saeviunt; ut Sinis
ille et Procrustes, et piratae, qui captos verberant, et
in ignem vivos imponunt. Haec crudelitas quidem; 2
sed quia nec ultionem sequitur, (non enim laesa est)
nec peccato alicui irascitur, (nullum enim antecessit
crimen) extra finitionem nostram cadit: quae finitio
continebat in exigendis poenis intemperantiam animi.
Possumus dicere, non esse hanc crudelitatem, sed fe-
ritatem, cui voluptati saevitia est: possumus insaniam
vocare. nam varia sunt genera eius, et nullum cer-
tius, quam quod in caedes hominum et laniationes
pervenit. Illos ergo crudeles vocabo, qui puniendi 3
causam habent, modum non habent. Sicut in Phalari,
quem aiunt non quidem in homines innocentes, sed
super humanum ac probabilem modum saevisse. Pos-
sumus effugere cavillationem, et ita finire, ut sit cru-
delitas inclinatio animi ad asperiora. Hanc clementia
repellit longius a se: nam severitatem illi [a] convenire,
certum est. Ad rem pertinet, quaerere hoc loco, 4
quid

Cap. IV. a. *convenire, certum est. Ad rem p.* Erasmum se-
quor: Lipsius contra in suo et aliis scriptis invenit: *con-
venire, adesse, certum est.* Pertinet. „Quidam, addit, pro
adesse habent *ad rem*: ex quo Erasmi haec lectio manavit.
nec damno." *Adesse* h. l. stare nequit, quippe quod fini-

1. *in compendium*] i. lucri causa. *Sinis ille et Procru-
stes*, latrones famosi, ille in Isthmo, qui homines arbori-
bus flexis curvatisque alligabat et sic dabat distrahendos;
(Apollodor. III, 16, 2. Plutarch. Thes. c. 8. ib. Leo-
pold., qui nostrum locum non neglexit), hic in Attica,
qui viatores lecto metiebatur: si longiores essent, pro-
minentes corporis partes amputabat, sin breviores, pe-
des extendebat (Plutarch. Thes. c. XI. ib. Leopold.).

2. *sed quia nec ultionem*] animo conceptam *seq.*

3. *Phalari*] v. ad de Ira II, 5, 1.

quid sit misericordia. Plerique enim ut virtutem eam laudant, et bonum hominem vocant misericordem. [b] At haec vitium animi est. Vtraque circa severitatem, circaque clementiam posita sunt: quae vitare debemus, ne per speciem severitatis in crudelitatem, neve per speciem clementiae in misericordiam incidamus. In hoc, leviore periculo erratur, sed par error est a vero recedentium.

V. Ergo quemadmodum religio deos colit, superstitio violat: ita clementiam mansuetudinemque omnes boni praestabunt, misericordiam autem vitabunt. Est enim vitium pusilli animi, ad speciem alienorum malorum succidentis. Itaque pessimo cuique familiarissima est. Anus et mulierculae sunt, quae lacrimis nocentissimorum moventur, quae, si liceret, carcerem effringerent. Misericordia non causam, sed fortunam
2 spectat; clementia rationi accedit. Scio male audire apud imperitos sectam Stoicorum, tanquam nimis duram,

tionibus Senecae de clementia adversatur. Non enim semper adest severitas, sed si adsit, convenit.

b. *At* posui, sententia postulante. Erasm. habet, eodem sensu: *Haec autem vitium animi est.* Antea: *Et h.*

4. *Vtraque — posita sunt*] int. crudelitas vicina est severitati, misericordia clementiae, una ab altera non longe abest. *Sed par error — recedentium*: e decreto Stoicorum, aequalia esse peccata. Cic. Paradox. III.

Cap. V. Misericordia, ut vitium animi pusilli, vitanda est, secundum praecepta Stoicorum, qui hac occasione a calumniis imperitorum defenduntur. Cf. Gataker. ad Antonin. p. 69 sq.

1. *Itaque pessimo — est*] i. imperitissimo, qui impulsu, non iudicio, ad agendum utitur.

2. *Scio male audire* etc.] De his obiectionibus iam supra quaedam annotavimus ad de Constant. Sapient. 3, 1. cf. Lipsii manuduct. in philos. Stoic. III, 19. ubi nec nostrum locum praetermisit. Cic. Tusc. disp. IV, 8. qui alibi tamen diversam sententiam tuetur, e. c. pro L. Muraena c. 29 sqq., ubi tamen non

ram, et minime principibus regibusque bonum daturam consilium. Obiicitur enim illi, quod sapientem negat misereri, negat ignoscere. Haec si per se ponantur, invisa sunt: videntur enim nullam spem relinquere humanis erroribus, sed omnia delicta ad poenam deducere. [a] Quod si est, quidni haec scientia, 3
quae dediscere humanitatem iubet, portumque adversus fortunam certissimum mutuo auxilio cludit? Sed nulla secta benignior leniorque est, nulla amantior hominum, et [b] communibus bonis attentior: ut propositum sit usui esse aut auxilio, nec sibi tantum, sed universis singulisque consulere. Misericordia est aegritudo animi, ob alienarum miseriarum speciem: aut, tristitia ex alienis malis contracta, quae accidere immerentibus credit. Aegritudo autem in sapientem vi- 4
rum

Hh 3

Cap. V. a. *Quod si est*, *quidni haec scientia* (sc. invisa sit), *quae* etc. Omnium fere codd. lectio. Scientia enim et sapientia pro secta usus est noster. cf. Lipsii Manuduct. II, 7. Erasmus habet: *Quod si est*, *quid in hac scientia*, *quae dediscere* etc. Ante Lipsium vulgata erat: *Q. s. e.*, *quid hac secta durius;* quae tamen in nullo cod. comparuit. Lipsius emend. *Quod si est*, *quidni huic succenseas*, *quae*. Gronovio tandem vocabulum *scientia* ex *secta* corruptum esse videbatur: itaque scribendum putabat: *Quod si est*, *quidni haec secta* (sc. invisa sit). Sed a codd. scriptura non recedendum erat. Mox: *mutuo auxilio*, i. portus firmissimus est propter aux. m. Lipsius maluit: *mutuum auxilium*, vel certe *mutui auxilii*.

b. *communibus bonis attentior*. Recte Gronov. tuetur contra Gruterum, qui insulsam lectionem hanc vulgatam vocaverat. Est res notissima *attentum esse tui et tibi* dici: neque patet, cur *communia bona* dici nequeant. Nonnulli autem libri: *communis boni* habere dicuntur. Erasmus vulgatam tenet. Mox: *contracta* Grutero debetur, facienti e codd. scriptura: *contra*. Erasm. habet eodem sensu: *concepta*.

non ut philosophus rem tractavit. De finib. IV, 27. apud imperitos tum illa dicta sunt: aliquid etiam coronae datum.

3. *Sed nulla secta — consulere*] Cf. de Otio Sapient. 28, 4. *Misericordia — credit*. Cicero l. l. Stoicorum definitionibus et partitionibus in perturbationibus describendis usus: misericordia, ait, est aegritudo ex miseria alterius, iniuria laborantis: nemo

rum non cadit: serena eius mens est, nec quidquam incidere potest, quod illam obducat. [c]Nihilque, quam magnus animus decet: non potest autem magnus esse idem, si metus et moeror [d]contundit, si mentem obducit et contrahit. Hoc sapienti ne in suis quidem accidet calamitatibus,, sed omnem fortunae iram re-
5 verberabit, et [e]ante se franget. eandem semper faciem servabit, placidam, inconcussam: quod facere non posset, si tristitiam reciperet. Adiice, quod sapiens providet, et in expedito consilium habet. nunquam autem liquidum sincerumque ex turbido venit. Tristitia enim inhabilis est ad dispiciendas res, utilia excogitanda, periculosa vitanda, [f]aequa aestimanda. [g]Ergo non miseretur, quia et sine miseria animi non fit. cetera omnia, quae qui miserentur solent facere, hic libens et alius animo faciet.

VI. Suc-

c. *Nihilque, quam.* E codd. Gruteri aliisque et Vossii recte restituit Gronov. Non enim de quovis homine, sed de sapiente agitur. Antea ubique in edd.: *Nihilque aeque hominem, quam.*

d. *contundit.* Gronov. in cod. Nazari. invenit. Erasmus quoque tenet. Antea: *confundit.* Ceterum Gronovio ex vestigiis Naz. legendum videbatur: *si metus et moeror contundit mentem, abiicit et contrahit.*

e. *ante se franget*, ut saxum, quod fluctus allisos rumpit. Hinc Lipsii coniectura: *et stante se franget* prorsus iugulatur.

f. *aequa.* Pincianus ex suis codd. receperat, a Gronovio laudatus. Erasmus, uti omnes scripti: *aeque:* impedito sensu. De vero enim et aequo ab iniquo secernendo agitur.

g. *Ergo non miseretur, quia et sine miseria animi non fit* etc. Lipsii iudicio debetur haec lectio. *alius animo*, i. alio animo. Locum tamen non omnino restitutum puto. Codd. enim et Erasm. habent: *Ergo non miseretur, quia et sine miseria animi facit cetera omnia, quaeque miseretur (quae qui miserentur.* Erasm.). *Volo facere libens et alius omnino faciet (quae alius animo faciet* Erasm.). Hinc nostram lectionem concinnavit Lipsius.

mo enim parricidae aut proditoris supplicio misericordia commovetur.

4 et 5. Quae hic de Sapiente praecipiuntur, iam antea inculcantem vidimus: e. c. de Tranq. anim. III. XI sqq. de Constant. Sap. et al. *hic libens et alius animo faciet* i. alio animo.

VI. Succurret alienis lacrimis, non accedet: dabit
manum naufrago, exsuli hospitium, egenti stipem,
non hanc contumeliosam, quâ pars maior horum,
qui se misericordes videri volunt, abiicit et fastidit
quos adiuvat, contingique ab his timet: sed ut homo
homini, ex communi dabit. Donabit lacrimis maternis
filium, et catenas solvi iubebit, et ludo eximet,
et cadaver etiam noxium sepeliet. At faciet
ista tranquillâ mente, vultu suo. Ergo non miserebi- 2
tur sapiens, sed succurret, sed proderit, in commune
auxilium natus ac publicum bonum, ex quo dabit cuique
partem: etiam ad calamitosos, pro portione,
improbandos et emendandos bonitatem suam permittet.
Afflictis vero, et [a] fortius laborantibus, multo
libentius subveniet. Quotiens poterit, fortunae intercedet.
ubi enim opibus potius utetur, aut viribus,

Cap. VI. a. *fortius.* Antiqua lectio, quam et Erasm. repraesentavit, et ea longe eximior istâ, quam Pincianus excogitavit, a Lipsio vehementer probatam: *fortuitis.* Recte quidem observat Lipsius: „praeivit de improbandis vel emendandis, i. quos culpa sua premit: at nunc de iis loquitur, quos fortuna afflixit.“ Iam vero hoc imperium fortunae voce: *afflictis* satis expressum est: addit etiam fortitudinem, qua afflicti calamitatem tolerant, haud dubie vel eo nomine meriti, quibus subveniatur.

Cap. VI. Stoici, quamvis misericordiam vitandam putent, tamen vel maxime φιλάνθρωποι sunt.

1. *succurret — accedet*] Auxilium feret lacrimantibus, nec solum accedet, ut spectator. *ex communi,* quatenus e Stoicorum praeceptis mundus et quae in eo sunt bona, hominum deorumque gratia producta sunt: ad haec homines omnes cognati. Gataker. ad Antonin. p. 47. 48. *catenas — iubebit*, servi. *ludo*, bestiario s. gladiatorio, ubi publica vel privata servitute attinebantur. *et cadaver — sepeliet.* inhumatum enim iacere, magno dedecori in antiquitate fuisse constat. *suo,* non mutato, sibi constante.

2. *in commune auxilium — permittet*] Cf. ad de Ira I, 5, 2. *calamitosos*, suâ culpâ. Vt malos homines, quantum res postulet, reprehendat moneatve ideoque emendet, cum iis

quam ad restituenda, quae casus impulit? vultum quidem non deiiciet, nec animum [b] ob aeruscantis civis aridam ac pannosam maciem, et innixam baculo senectutem: ceterum omnibus dignis proderit, et deorum more calamitosos propitius respiciet.
3 Misericordia vicina est miseriae: habet enim aliquid, trahitque ex ea. Imbecilles oculos esse scias, qui ad alienam lippitudinem et ipsi suffunduntur: tam mehercule, quam morbum esse, non hilaritatem, semper arridere ridentibus, et ad omnium oscitationem ipsum quoque os diducere. Misericordia vitium est animorum, nimis miseriae faventium: quam si quis a sapiente exigit, prope est, ut lamentationem exigat, et in alienis funeribus gemitus.

VII. [a] At quare non ignoscat, dicam. Constituamus nunc quoque quid sit venia, ut sciamus dari illam a sapiente non debere. Venia est poenae meritae remissio. Hanc sapiens quare non debeat dare, reddunt rationem diutius, quibus hoc propositum est. Ego ut

b. *ob aeruscantis* (i. mendici, Aul. Gell. IX, 2.) *civis aridam ac pannosam maciem, et innixam baculo senectutem.* Dedi locum, uti a Pinciano, quem laudabat Lipsius, et Gronovio constitutus est: ap. Erasmum prorsus deest. Quum Gronovius in cod. Nazariano invenisset: *obcrusati cuius aredam aut panno- iam maciem et in noxam baculo;* inde fecit docte magis, quam verius: „*ob Iri alicuius aridam ac pannosam maciem et innixam baculo senectutem.*" Locum adhuc in mendo cubare, quivis intelliget.

Cap. VII. a. *At quare non ignoscat, dicam.* Erasmus: *At q. n. ignoscet vacuus?* Omnes scripti: *vacuam. Dicam* a Pinciano est. Lipsius emendat: *vis dicam?* Mihi suppositum esse videtur, nec a Seneca profectum.

iis bonitatem suam communicat. *impulit, evertit.*

Cap. VII. Vt doceat, a sapiente veniam dari non debere, definit, quid sit venia, quae in sapientem non cadit, quippe qui non ignoscit, sed parcit et corrigit: brevi, clemens est. Nec ceteri philosophi a Stoicis nisi verbo distant.

1. *Hanc sapiens — est*] Omnes fere Stoicos, qui quidem philosophiam stoicam exposue-

ut breviter, tanquam in alieno iudicio, dicam: ei
ignoscitur, qui puniri debuit; sapiens autem nihil fa-
cit, quod non debet, nihil praetermittit, quod debet.
itaque poenam, quam exigere debet, non donat; sed
illud, quod ex venia consequi vis, honestiore tibi viâ
tribuit: parcit enim sapiens, consulit, et corrigit.
Idem facit, quod si ignosceret, nec ignoscit: quoniam 2
qui ignoscit, fatetur aliquid se, quod fieri debuit, omi-
sisse. Aliquem verbis tantum admonebit, poenâ non
afficiet, aetatem eius emendabilem intuens: aliquem
invidiâ criminis manifeste laborantem, iubebit incolu-
mem esse, quia deceptus est, quia per vinum lapsus.
Hostes dimittet salvos, aliquando etiam laudatos, si
honestis causis pro fide, pro foedere, pro libertate in
bellum accincti sunt. Haec omnia non veniae, sed 3
clementiae opera sunt. Clementia liberum arbitrium
habet: non sub formula, sed ex aequo et bono iudi-

posuerunt, hanc doctrinam contra ceteros philosophos, qui eam impugnarunt, e. c. Peripateticos, defendisse putes. Diogenes quoque Laert. VII, 123. laudat e Chrysippo Zenonis effatum: sapientes ἐλεήμονάς τε μὴ εἶναι, συγγνώμην τε ἔχειν μηδενί ubi vid. Menag. qui nec nostrum locum praetermisit. Gatak. ad Antonin. p. 28. 29. Noster tamen sibi parum constat in hac doctrina: cf. de Benef. I, 10. Consol. ad Marc. 4, 3. *in alieno iudicio*, quia philosophorum stoicorum decreta promulgat.

Parcit — omisisse] Poenam non remittit meritam, sed mitem infligit, nec infamantem, (*honestiore viâ*) et, ut emendet, consilio et correctione adest ei, qui poena afficitur. Huc spectat quoque admonitio, quae verbis fit: est autem poenae loco.

2. *invidiâ — laborantem*] i. in odium hominum ob crimen commissum incurrit. Stoici igitur puniendos statuebant nonnisi eos, qui consilio ac praemeditatione peccaverant, eos tamen clementer tractandos, qui erraverant, s. rem bonam, quamvis nobis invitis, egerant. Cf. de Ira II, 26 et 27. al. Quapropter, si Stoici ignoscunt, clementiam, non veniam, exercent.

3. *formula*] legis, quam migrare iudex non potest. *taxa-*

cat. et abſolvere illi licet, et quanti vult, taxare li-
tem. Nihil ex his facit, tanquam iuſto minus fece-
rit, ſed tanquam id quod conſtituit, iuſtiſſimum ſit.
Ignoſcere autem eſt, quae iudicas punienda, non pu-
4 nire. Venia, debitae poenae remiſſio eſt: clementia
hoc primum praeſtat, ut quos dimittit, nihil aliud il-
los pati debuiſſe pronuntiet. Plenior eſt ergo quam
venia, et honeſtior. De verbo (ut mea fert opinio)
controverſia eſt; de re quidem convenit. Sapiens mul-
ta remittet, multos parum ſani, ſed ſanabilis ingenii,
5 ſervabit. Agricolas bonos imitabitur, qui non tan-
tum rectas procerasque arbores colunt: ſed illis quo-
que, quas aliqua depravavit cauſa, adminicula quibus
regantur, applicant. Alias circumcidunt, ne proce-
ritatem rami premant: quaedam, infirmas vitio loci,
nutriunt, quibusdam, alienâ umbrâ laborantibus, coe-
lum aperiunt. Secundum haec videbit perfectus ſa-
piens, quod ingenium quâ ratione tractandum ſit, quo
modo in rectum prava flectantur.

Multa deſunt.

taxare litem cf. ad II, de Ira, 27, 4. i. poena afficere.

4. *Plenior*] plura comprehendit, laxior eſt.

5. *Agricolas* etc.] Similia vides apud noſtrum de Ira I, 5, 5. et in Conſol. ad Marc. 16, 5., ad quae loca cf. nott. *depravavit* proprie h. l. ſumas de figura arboris incurvata (ad de Ira I, 5, 4.). *nutriunt* ſtercoratione. *coelum aperiunt* ramis abſciſſis. Locutionem hanc nautis propriam eſſe, conſtat, quippe qui locum aperiunt, quem procul conſpiciunt: vid. Intpp. ad Virg. Aen. III, 291.

DE BREVITATE VITAE LIBER VNVS AD PAVLLINVM.

ARGVMENTVM.

Querela tum vulgi imprudentis ac turbae, tum clarorum quoque virorum, e. c. Hippocratis, de vitae brevitate falsa est; non enim accepimus brevem vitam, sed fecimus. Rerum natura benigne se erga nos gessit, modo nos neque libidinibus, neque vitiis atque erroribus vitam nostram perdentibus traderemus. C. I et II. *Proinde tempus suum nihili faciunt homines, numquam fragilitatis suae recte memores.* C. III et IV. *Quam hominum inconstantiam exemplis Augusti, Ciceronis, Livii Drusi illustrat,* C. V — VI, 3. *Quorum tamen querelae de vitae brevitate, neque ipsos neque ullum alium mutaverunt. Nemo iis impeditur, quominus ad libidines et vitia proiiciatur, paucum memor, vivere esse artem tota vita discendam: iccirco praecipitant homines ipsi vitam suam, futuri desiderio laborantes, aliter ac illi, qui vitam bene agere sciunt, et nullum non tempus in usus suos conferunt. Igitur diu esse et diu vivere non eandem habet potestatem ac vim. Miseri sane sunt ii, qui temporis iustam aestimationem non tenent.* C. VI, 3 — IX. *Sequitur eorum descriptio. Sunt autem occupati, et semper ex crastino pendent exspectantes. Vita eorum est brevissima.* C. IX — X, 2. *Iam docet, ut illis errorem suum exprobret, occupatos tempus suum male collocare: quum enim vita in tria tempora dividatur, quod est, quod fuit, quod futurum est, occupati praeteritum, quod est certum, omittunt, at praesens iis subducitur. Quod apparebit, si senes aegros ac moribundos adverteris, comparatione cum iis, quibus vita procul ab omni negotio agitur, instituta.* X, 2 — XI, 3. *At quinam sunt ii, qui occupatorum nomine digni sint? Praeter eos, qui propalam in occupatis numerantur, illos quoque eo referas otiosos, luxui cuiuscunque generis deditos, atque quummaxime grammaticos, s. eos, qui in literarum inutilium studiis detinentur: hos iusto fusius per-*

persequitur auctor, nec multum abest, quin, quod haud raro ei accidit, in idem vitium, quod reprehendit, incidat. — XIV, 4. *Sequitur descriptio veri otii. Soli omnium otiosi sunt, qui sapientiae vacant: soli vivunt. Omni tempore, et praeterito, instante et venturo bene utuntur. Haec egregie tractata sunt.* — XVI. *Neque tamen occupati isti, longam agere vitam putandi sunt propterea, quod interdum vel mortem invocant; faciunt id metu; vel longus illis videtur dies; fit imprudentia. Nam nec occupatione, nec otio bene uti sciunt; aliunde alio confugiunt, numquam nec ulla re contenti.* — XVIII. *Quibus expositis convertitur oratio ad Paullinum exhortandum, ut officio publico, quamvis honorifico, quo fungatur, abdicato, in otium se recipiat et totum sapientiae se tradat.* — *fin.* *Inscriptus est hic liber, de cuius bonitate constat, Paullino, amico Senecae, ut colligimus e cap.* I, et XVIII. *Fuerit Paullinae, Senecae uxoris, frater, an affinis, non liquet. Praefectum tamen annonae, aut unum ex curatoribus eum fuisse, ideoque hominem celebrem, e cap. laud. sqq. apparet: inprimis* XVIII, 1. 4 sq. XIX, 1. *De tempore huius scripti nihil certi statui potest. Lipsio tamen placuit propter cap. XVIII., post Caligulam, et quidem statim post conceptum esse. Equidem nihil ibi reperire potui, unde vir ille acutissimus haec duxerit: nisi forte id ex illis: „Cogita praeterea, quantum sollicitudinis sit, ad tantam te molem obiicere" collegisse statuamus Lipsium; haec enim verba et sequentia haud parvi sane momenti esse videntur ad hanc opinionem obfirmandam, ut Paullinum, qui in ea fortasse erat, ut praefecturam annonae adiret, ab ea officio dehortaretur. Sed fac vel maxime hoc sic se habuisse, inde tamen minime sequitur, statim id factum esse Caligula exstincto: quandoquidem quae de isto monstro horrendo* §. 4. *narrantur, magis ad periculum eius officii, quam ad tempus, quo hoc scriptum compositum sit, designandum trahenda esse videntur. Atque totus orationis tenor, ut opinor, tempus remotius significat.*

Ceterum iam in antecedentibus, praesertim in libro de Tranq. Anim. c. II. III. etc. *hanc eandem quaestionem, an sapienti ad rempublicam capessendam adire liceat, tractatam vidimus, diversa tamen ratione, quam hoc libro, ubi secus ac Socrates praeiverat, philosophiae studiosos e terra ad coelum avocatos legimus. Iam etsi Senecam bene memini, calore disputandi abreptum quandoque victa sua ipsum caedere, tamen inde causam eius agi posse putaverim, quod non omnino Reip. tractationem reiicere, sed maiore aut aliqua certe aetatis parte Reip. insumta secessum suadere videatur. Etenim Paullinus aliquantum temporis in Republica administranda exegerat. Sed quum nec de tempore huius scripti, nec de Paullino ipso quaestio*

stio ad liquidum perduci possit, satius esse videtur, ut ad praecepta aurea, quibus hic liber abundat, animum vitamque nostram attemperemus, quam ut, operose nihil agendo, quaestionum inutilium illecebris detineamur.

I.

Maior pars mortalium, Paulline, de naturae malignitate conqueritur, quod in exiguum aevi gignimur, quod haec tam velociter, tam rapide dati nobis temporis spatia decurrant: adeo ut, exceptis admodum paucis, ceteros in ipso vitae apparatu vita destituat. Nec huic publico, ut opinantur, malo, turba tantum et imprudens vulgus ingemuit: clarorum quoque virorum hic affectus querelas evocavit. Inde illa maximi medicorum exclamatio est: „Vitam brevem esse, longam artem." Inde Aristoteli, cum re- 2
rum naturâ exigenti, minime conveniens sapienti viro lis est: illam animalibus tantum indulsisse, ut quina aut dena secula [a] educerent, homini in tam multa ac magna genito, tanto citeriorem terminum stare.

Non

VARIETAS LECTIONIS.

Cap. I. a. *educerent* i. consumerent. Scriptorum lectio bona et ea exquisitior. Poeticas enim formas dicendi noster praeferre solet. Antea: *edurent.*

ANIMADVERSIONES.

Cap. I. Communis quidem querela tam vulgi, quam sapientum de Vitae brevitate, sed falsa est.

1. *maximi medicorum*] Hippocratis, initio Aphorismorum: ὁ βίος βραχὺς· ἡ δὲ τέχνη μακρή. Cf. Gatak. ad Antonin. p. 149.

2. *Aristoteli*] Memoria nostrum lapsum esse condonemus. Theophrastus enim ille fuit, qui „moriens accusasse naturam dicitur, quod cervis et cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil interesset; hominibus, quorum maxime interfuisset, tam exiguam vitam dedisset," referente Cic. Tusc. disp. III, 28., qui ibidem et Aristotelem memorat, nulla tamen querelae mentione iniecta. *exigenti*, expostulanti, querenti.

3 Non exiguum temporis habemus: ſed multum perdimus. Satis longa vita, et in maximarum rerum conſummationem large data eſt, ſi tota bene collocaretur. Sed ubi per luxum ac negligentiam defluit, ubi nulli rei bonae impenditur; ultimâ demum neceſſitate cogente, quam ire non intelleximus, tranſiſſe
4 ſentimus. Ita eſt, non accepimus brevem vitam, ſed fecimus: nec inopes eius, ſed prodigi ſumus. Sicut amplae et regiae opes, ubi ad malum dominum pervenerunt, momento diſſipantur, at quamvis modicae ſi bono cuſtodi traditae ſunt, uſu creſcunt: ita aetas noſtra bene diſponenti multum patet.

II. Quid de rerum natura querimur? illa ſe benigne geſſit: vita, ſi ſcias uti, longa eſt. Alium inſatiabilis tenet avaritia: alium in ſupervacuis laboribus operoſa ſedulitas: alius vino madet: alius inertiâ torpet: alium defatigat ex alienis iudiciis ſuſpenſa ſemper ambitio: alium mercandi praeceps cupiditas circa omnes terras, omnia maria, ſpe lucri, ducit. Quosdam torquet cupido militiae, nunquam non aut alienis periculis intentos, aut ſuis anxios: ſunt quos ingratus ſuperiorum cultus voluntariâ ſervitute
2 conſumat. Multos aut affectatio alienae fortunae, aut

ſuae

3. *Non exiguum* —] Hanc eandem ſententiam tribuit iam Herodot. VII, 46. Artabano. *Sed ubi — ſentimus.* Recte confert Lipſius Salluſtium Iugurth. I. addas Catilin. 1. 2. *ire*, i. abire vitam.

Cap. II. Prave aliud agendo et cupiditatibus indulgendo vita temere conſumitur et tranſcurrit.

1. *alienis periculis*] quae inferant, *ſuis*, ut evitent. *ſuis — cultus*, ſalutatione, et omni officiorum et neceſſitudinum genere. Coniuncti ſunt hi cum iſtis, qui e iudiciis aliorum ſuſpenſam agunt vitam, ſed non iidem: diſtant enim ab iis, ut ſpecies a genere. *ingratus*, moleſtus, improbus. Lipſius interpretatur: qui gratiam non reddit.

2. *affectatio*] ſtudium eadem fortuna fruendi, qua

alii

ſuae [a]odium detinuit: pleroſque nihil certum ſequentes, vaga et inconſtans, et ſibi diſplicens levitas, per nova conſilia iactavit. Quibusdam nihil quo curſum dirigant, placet, ſed marcentes oſcitanteſque fata deprehendunt: adeo ut quod apud [b]maximum poëtarum more oraculi dictum eſt, verum eſſe non dubitem:

Exigua pars eſt vitae, quam nos vivimus.

certum quidem omne ſpatium, non vita, ſed tempus
eſt. Vrgentia circumſtant vitia undique: nec reſur- 3
gere, aut in diſpectum veri attollere oculos ſinunt, ſed merſos, et in cupiditatibus infixos premunt. Nunquam illis recurrere ad ſe licet, ſi quando aliqua quies

Cap. II, a. *odium.* Quoniam vox haec non fuit conſpicua in ullo cod. Gruteri, conieeit Gronovius: *aut ſuae taedium; pleroſque — iactavit:* eiecto τῷ *detinuit*, et relato τῷ *iactavit* ad *affectationem* et *taedium.* Eraſmus *odium* tuetur, et in vulgata acquieſcamus.

b. *maximum poetarum more oraculi dictum eſt.* Menandrum hic intelligi, infra in notis monuimus. Idem cum Iano Rutgerſio ſtatuebat Gataker in Diſſert. de novi inſtrumenti ſtylo c. XI. Sed nude eum appellari poetam maximum, haud exſpectaveris. Niſi omnia me fallunt, locus corruptus eſt, et poſt τὸ *poetarum*, vox: *comicorum* ſ. *mimicorum* (cf. de vit. beat. 27, 2.) excidiſſe videtur. *more oraculi* noſter ep. 108. fin. verſum Virgilii: Optima quaeque tanquam *miſſum oraculo* laudat. De Comoedia Menandri, ſit converſa in linguam latinam nec ne, parum conſtat. Sed vide Not.

alii fruuntur: *aut ſuae odium*, ut qui ſorte ſua non contenti ſunt. *Quibusdam — deprehendunt;* ſunt vacillantes homines, qui ſupra in Epiſt. Sereni ad noſtrum deſcripti ſunt (de Tranq. Animi c. 1.); nec opinantes hos mors rapit. Verſus eſt Menandri (de quo poeta novae Comoediae celeberrimo, nat. Athenis Ol. 109, 3. mort. Ol. 122, 3. conf. Fabric. Bibl. Graec. Vol. II. p. 454 ſq. Harl.), in cuius fragmentis exſtat: Μικρόν τι τοῦ βίου καὶ ξενὸν ζῶμεν χρόνον. Ianus Rutgerſius, quod ſciam, primus Menandri eſſe verſum, intellexit, Var. lectt. IV, 17. p. 432. (ed. 1618. Lugd. Bat.). Exſtat ap. Stobaeum Floril. tit. 108., deſumtus e comoedia, cui inſcriptio erat Πλόκιον. Fabric. l. l. p. 467.

quies fortuito contigit: velut in profundo mari, in quo post ventum quoque volutatio est, fluctuantur, nec unquam illis a cupiditatibus suis otium instat. De istis me putas disserere, quorum in confesso mala sunt? aspice illos, ad quorum felicitatem concurritur:
4 bonis suis effocantur. Quam multis graves sunt divitiae? quam multorum eloquentia, quotidiano ostentandi ingenii [c] spatio, sanguinem educit? quam multi continuis voluptatibus pallent? quam multis nihil liberi relinquit circumfusus clientium populus? Omnes denique istos, ab infimis usque ad summos, pererra. hic advocat, hic adest: ille periclitatur, ille defendit, ille iudicat. Nemo se sibi vindicat: alius in alium
5 [d] consumitur. Interroga de istis, quorum nomina ediscuntur: his illos dignosci videbis notis: „Hic illius cultor est, ille illius, suus nemo." Deinde dementissima quorundam indignatio est: queruntur de superiorum fastidio, quod ipsis adire volentibus non vacave-

c. *spatio* recte praefert Gronov., Grutero et Lipsio istud: *spatio* extrudentibus, hoc et *studio* proponente. Non de lusoria modo declamatorum facundia capiam, ait Gronov., cum Lipsio, sed etiam, et multo magis, de decretoria patronorum. Translatam loquendi rationem ab exercitio cursorum facile intelliges.

d. *consumitur* ex Erasmo reduxi: sensu etiam postulante, quandoquidem nonnisi de istis, qui bonis suis ideoque felicitate sua quasi suffocantur, sermo est, nec de omnibus hominibus. Antea: *consumimur*.

3. *velut — fluctuantur*] Cf. de Tranq. An. c. 2. init.

4. in *quotidiano — spatio s. e.*] Imago est ab exercitio cursorum, quorum proprium *spatium*, depromta: illis cursu calefactis educitur sudor. Sic, inquit Seneca, multis, dum quotidie dicendo ostendendi ingenii illud spatium ingenti contentione decurrunt, sanguis educitur et eliquatur. Sic fere Gronov.

5. *Interroga — ediscuntur*] a servis nomenclatoribus. Nomina superiorum, quos antea appellavit, equitum, senatorum, quid multa? patronorum intelligit a clientibus cultorum. *Deinde — vacave-*

caverint. Audet quisquam de alterius superbiâ queri, qui sibi ipse nunquam vacat? Ille tamen, quisquis est, insolenti quidem vultu, sed aliquando respexit: ille aures suas ad tua verba demisit: ille te ad latus suum recepit; tu non inspicere te unquam, non audire dignatus es.

III. Non est itaque, quod ista officia cuiquam im-
putes: quoniam quidem quum illa faceres, non esse
cum alio volebas, sed tecum esse non poteras. Omnia
licet, quae unquam ingenia fulserunt, in hoc unum
consentiant, nunquam satis hanc humanarum men-
tium caliginem mirabuntur. Praedia sua occupari a
nullo patiuntur; et si exigua contentio est de modo
finium, ad lapides et arma discurrunt: in vitam suam
incedere alios sinunt, immo vero ipsi etiam possesso-
res eius futuros inducunt. Nemo invenitur, qui pe-
cuniam suam dividere velit: vitam unusquisque quam
multis distribuit? Adstricti sunt in continendo patri- 2
monio: simul ad temporis iacturam ventum est, pro-
fusissimi in eo, cuius unius honesta avaritia est. Li-
bet itaque ex seniorum turba comprehendere aliquem!
„Pervenisse te ad ultimum aetatis humanae videmus:
centesimus tibi, vel supra, premitur annus: agedum,
ad computationem aetatem tuam revoca! Dic, quan-
tum ex isto tempore creditor, quantum amica, quan-

tum

caverint. Saepe hanc querelam, republicâ liberâ haud dubie inusitatam, recurrere meminimus. *ad latus — recepit*, tecum ambulando. Latus superioris vilior claudere, tegere (i. ad sinistram esse), dicebatur. Post Lipsium Elector. II, 2. p. 455 sq. res nota.

Cap. III. Ceterarum rerum maxima, temporis nulla fere ratio habetur.

1. *ista officia*] superiorem honoris causa adeundi, salutandi etc. *cuiquam imputes*, quasi tibi gratiam reddere debeat, devinctus sit. *non esse cum alio*, quam cum patrono illo. *in hoc unum consentiant,*

tum [a] reus, quantum cliens abstulerit: quantum lis uxoria, quantum servorum coërcitio, quantum officio-
3 sa per urbem discursatio. Adiice morbos, quos manu fecimus: adiice, quod et sine usu iacuit: videbis te pauciores annos habere, quam numeras. Repete memoriâ tecum, quando certus consilii fueris, quotus quisque dies, ut destinaveras, recesserit; qui tibi usus tui fuerit; quando in statu suo vultus, quando animus intrepidus; quid tibi in tam longo aevo facti operis sit; quam multi vitam tuam diripuerint, te non sentiente quid perderes; quantum vanus dolor, stulta laetitia, avida cupiditas, blanda conversatio abstulerit; quam exiguum tibi de tuo relictum sit: intelliges, te immaturum mori!"

IV. Quid ergo est in causa? tanquam semper victuri vivitis: nunquam vobis fragilitas vestra succurrit.

Cap. III. a. *reus* vulgata et ea optima lectio: i. quantum temporis in eo consumseris, quod vel accusares, vel accusareris. cf. infra 7, 3. Ille reus etc. Lipsius in suo invenit: *rex*, haud improbans. Parasitis quidem patronos interdum reges esse appellatos, constat, sed h. l. de parasito *tiam*, in hac re consideranda operam suam collocent.

2. *premitur*] agitur. *Dic quantum — discursatio*. Sumit senem ex turba, qui seculo suo inde a pueris indulgendo, ideoque nominibus contrahendis, amica (ἑταίρᾳ) alenda, se defendendo ab accusationibus etc. tempus suum trivisset. Nec mirandum, talem hominem semper in cupiditatibus infixum in uxorem servosque parum mitem fuisse.

3. *manu fecimus*] luxu aut vitio nostro arcessivimus. Locutionem hanc Senecae familiarem iam supra notavimus. *quando certus consilii*, in exsequendo consilio firmus, tibique constans. *qui tibi usus tui fuerit*, in viribus animi ad prudentiam et virtutem excolendis. *quando — vultus*, ideoque liber a cupiditatibus. *blanda conversatio*, cum amica.

Cap. IV. Causa est socordia, et oblivio mortalitatis.

1. *tanquam — vivitis*] Simile Democriteum illud ap. Stob. Floril. XVI. p. 154. (333. Schow.) οἱ φειδωλοὶ τῶν

rit. Non obſervatis quantum iam temporis tranſierit: velut ex pleno et abundanti perditis, quum interim fortaſſe ille ipſe, alicui vel homini vel rei donatus, ultimus dies ſit. Omnia, tanquam mortales, [a] timetis: omnia, tanquam immortales, concupiſcitis. Audies plerosque dicentes: „a quinquageſimo in otium ſecedam: ſexageſimus annus ab officiis me demittet." Et quem tandem longioris vitae praedem accipis? quis iſta, ſicuti diſponis, ire patietur? Non pudet te 2
reliquias vitae tibi reſervare, et id ſolum tempus bonae menti deſtinare, quod in nullam rem conferri poſſit? Quam ſerum eſt, tunc vivere incipere, quum deſinendum eſt? quae tam ſtulta mortalitatis oblivio, in quinquageſimum et ſexageſimum annum differre ſana conſilia: et inde velle vitam inchoare, quo pauci perduxerunt? Potentiſſimis, et in altum ſublatis 3
hominibus, excidere voces videbis, quibus otium optent, laudent, omnibus bonis ſuis praeferant. Cupiunt interim ex illo faſtigio ſuo, ſi tuto liceat, deſcendere. Nam ut nihil extra laceſſat, aut quatiat: in ſe ipſa fortuna ruit.

non agitur. Eraſm. habet: *Resp.* bono etiam ſenſu. Apud eundem eſt quoque: *discurſitatio.*

Cap. IV. a. *timetis.* Omnium codd. et edd. lectio, praeter unum Palatin. ap. Gruter., qui habuit: *tenetis*, quod magis pro librarii aberratione, quam pro vera et antiqua lectione habeam: Gronovio tamen prae vulgata valde placuit. Inconſtantiam hominum reprehendit Seneca: cetera omnia cum timore habetis tanquam homines, quibus nihil ſtabile eſt, ne vobis mox effluant, temporis autem veſtri nullam curam agitis. Si *tenetis* praeferas, ſenſus erit ex Gronovii ſententia: quidquid poſſidetis, id vobis adeſt tanquam ſemper habituris, vel omnia ita amplexamini, tanquam ſemper vobis adfutura ſint, ſi quidem nihil ſtabile eſt.

τῶν τῆς μελλούσης σῖτον ἔχουσιν, ἐργαζόμενοι ὡς ἀεὶ βιωσόμενοι. *a quinquageſimo*, exemplo militiae, a qua tunc vacatio, ait Lipſius, et *ſexageſimus annus*, exemplo Senatorum. cf. c. 20, 3. *ab officiis — demittet*, i. in otium ſecedam.

3. *Nam ut nihil — ruit*] Etiamſi nihil externi potentiſſimos illos ſollicitat, fortuna

V. Divus Augustus, cui dii plura quam ulli praestiterunt, non desiit quietem sibi precari, vacationem a Republica petere. Omnis eius sermo ad hoc semper revolutus est, ut sibi [a]speraret otium. Hoc labores suos, etiamsi falso, dulci tamen oblectabat solatio: „aliquando se victurum sibi." In quadam ad senatum missa epistola, quum requiem suam non vacuam fore dignitatis, nec a priore gloria discrepantem,
2 pollicitus esset, haec verba inveni: „Sed ista fieri speciosius, quam promitti possunt. me tamen cupido „temporis optatissimi mihi, provexit, ut quoniam rerum laetitia moratur adhuc, praeciperem aliquid voluptatis ex verborum dulcedine." Tanta visa est res otium, ut illam, quia usu non poterat, cogitatione praesumeret! Qui omnia videbat ex se uno pendentia, qui hominibus gentibusque fortunam dabat, illum diem laetissimus cogitabat, quo magnitudinem suam
3 exueret. Expertus erat, quantum illa bona, per omnes

quam mortalibus, quasi in dies, imo in horas, perdituris aut derelicturis.

Cap. V. a. *speraret:* bona et vulgata: in spe enim subsistit. *Pararet* est librarii aberratio, et ab Erasm.

nae tamen ipsi multa adsunt, quae lacessant et premant eos, ut fieri possint superbi, molles, altiora petentes, et plerumque rebus secundis uti inscii.

Cap. V. Exempla virorum clarorum serio otium optantium: Augusti, Ciceronis.

1. *Divus Augustus — petere*] Saepius simulatione hac usum esse Augustum constat, ut precibus senatus tandem cogi videretur ad Reipublicae gubernacula retinenda. Bis tamen de reddenda rep. cogitasse, refert Suet. Octav. 28. Dio Cass. LIII, 2. fin. et 3 — 10. ubi oratio, quam Senatui praelegit, exstat. Bene observat ibi Dio cap. II. Augusti simulationem et prudentiam, qua effecit, ut imperium sibi commissum a Senatu populoque rom. videretur. Hinc semper huius spei, fore, ut, quando in otium secederet, mentionem iniecit: a quo consilio eum vel invitum Livia, Maecenas al. avocassent, si ei fuisset.

omnes terras fulgentia, sudoris exprimerent, quan-
tum occultarum solicitudinum tegerent: cum civibus
primum, deinde cum collegis, novissime cum affini-
bus, coactus armis decernere, mari terrâque sangui-
nem fudit: per Macedoniam, Siciliam, Aegyptum,
Syriam, Asiamque, et omnes prope oras bello cir-
cumactus, Romanâ caede lassos exercitus ad externa
bella convertit. Dum Alpes pacat, immixtosque me- 4
diae paci et imperio hostes perdomat, dum ultra
Rhenum, Euphratem et Danubium terminos movet;
in ipsa urbe, Murenae, Caepionis, Lepidi, Egnatio-
rum in eum mucrones acuebantur. Nondum horum
effugerat insidias: filia, et tot nobiles iuvenes adul-
terio velut sacramento adacti, iam infractam aetatem
territabant: [b] plusque et iterum timenda cum Antonio

b. *plusque et iterum.* Recte praefert Gronov. e codd. Iulia erat magis timenda quam illa Cleopatra, quam iterum repraesentavit cum Antonii filio coniuncta. Magis timenda, ut domestica hostis, quae ideo minus caveri poterat. Antea: *Postquam et iterum.* Ap. Erasm. *postquam iterum.*

3. *cum civibus primum*] bellum cum M. Antonio apud Mutinam gestum, Pansa et Hirtio coss., Dio Cass. XLVI, 37. et illud contra Brutum Cassiumque ideoque aciem ad Philippos significasse videtur. *deinde cum collegis*, M. Lepido, quem triumviratu et copiis spoliavit, et M. Antonio in bello Perusino. *affinibus*, Sext. Pompeio et M. Antonio. *per Macedoniam — circumactus*: in omnibus his regionibus aut bella gessit, aut eas belli causa transiit. Suet. Oct. 17.

4. *Dum Alpes — perdomat*] intellig. populos alpinos, Galliam et Italiam interiectos. Sueton. Octav. 21. init. *ultra Rhenum*, duce Druso. Dio Cass. LIV, 32 sq. *Euphratem*, duce Caio Caesare, Iuliae filio. Dio Cass. LV, 11. *Danubium*, duce inprimis Tiberio. Dio Cass. LV, 34. etc. Recte tamen observat Lipsius, ultra Danubium fines non esse motos: *movet* itaque de conatu intelligas. *Murenae, — acuebantur*: cf. ad I. de Clement. 9. *filia*, Iulia, cuius amore illicito ita, ut sacramento milites, erant devincti ad insidias struendas. vid. Var. lect. ad I. de Clem. 10, ç. *territabant*: in iis fuit, ut Dio

5 mulier. Haec ulcera cum ipsis membris absciderat: alia subnascebantur. [c] velut grave multo sanguine corpus, parte semper aliquâ rumpebatur. Itaque otium optabat: in huius spe et cogitatione labores eius residebant. hoc votum erat eius, qui voti compotes facere poterat. [1] Marcus Cicero inter Catilinas Clodiosque iactatus, Pompeiosque et Crassos, partim manifestos inimicos, partim dubios amicos, dum fluctuatur cum republica, et illam pessum euntem tenet, novissime abductus, nec secundis rebus quietus, nec adversarum patiens, quotiens illum ipsum consulatum suum
6 non sine causa, sed sine fine laudatum, detestatur? quam flebiles voces exprimit in quadam ad Atticum epistola,

iam

c. *velut grave multo sanguine corpus parte semper aliqua rumpebatur*, sc. Caesar Augustus. *velut g. m. s. c.* e codd. et antiquis edd. restituit Gronovius: reliqua sunt ex eiusdem egregiâ coniecturâ. Antea enim erat: *partes semper aliquae rumpebantur*: unde tres superfluas literas abiecit Gronov. Priorem autem lectionis partem: velut *quum* — Dio Caff. LV, 10. ex traditione narrat, Iul. Antonius, qui Iuliae ope rerum potiendarum cupidus deferebatur et Augusti iussu interficiebatur, cum aliis, a. V. C. 752. (Augustus agebat annum 61. aetatis.) Huc alludunt sequentia verba: *plusque et iterum timenda cum Antonio mulier*. Maiorem sane terrorem Augusto incussit secundus Antonius (filius M. Antonii ex Fulvia) una cum Iulia, quasi secunda Cleopatra; erat enim hostis domi et in visceribus latens, uti bene observat Gronov., atque eo minus poterat caveri. De Iulo Antonio, quem Augustus ad Consulatum evexerat, cf. Intpp. ad Tacit. Annal. I, 10.

5. *Marcus Cicero*] Lipsius confert, quae Aufidius Bassus de Cicerone (ap. Senecam patrem suasoria VII. p. 42. Bip.: sed tota haec suasoria legi meretur;) attulit. Nisi scripta, inprimis eius epistolae satis confirmarent, quae Seneca de Cicerone iudicat, Livii, Asinii Pollionis, quin totius antiquitatis iudicium et historia documento esset. Middleton tamen eius causam egit in Life of Ciceron.

6. *Atticum*] Epistola haec interiit. Si hodieque exstaret, locus eius esset in Epp. Cicer.

iam victo patre Pompeio, adhuc filio in Hispania fracta arma refovente? „Quid agam," inquit, „hic, quaeris? moror in Tusculano meo semiliber." Alia deinceps adiicit, quibus et priorem aetatem complorat, et de praesenti queritur, et de futura desperat. Semiliberum se dixit Cicero! at mehercules nunquam sapiens in tam humile nomen procedet, nunquam semiliber erit: integrae semper libertatis et solidae, solutus, et sui iuris, altior ceteris. Quid enim supra eum potest esse, qui supra fortunam est?

VI. Livius Drusus, vir acer et vehemens, quum leges novas et mala Gracchana movisset, stipatus ingenti totius Italiae coetu, exitum rerum non providens, quas nec agere licebat, nec iam liberum erat semel inchoatas relinquere, exsecratus inquietam a primordiis vitam, dicitur dixisse: „Uni sibi, nec puero quidem, unquam ferias contigisse." Ausus enim et pupillus adhuc et praetextatus, iudicibus reos commendare, et gratiam suam foro interponere tam efficaciter, ut quaedam iudicia constet ab illo rapta. Quo 2 non irrumperet tam immatura ambitio? scires in malum ingens, et privatum et publicum, evasuram illam tam praecoquem audaciam! Sero itaque querebatur, „nullas sibi ferias contigisse," a puero seditiosus,

est corpus Mureti emendandi et sua pro antiquis vendendi prurigini adscribendam esse constat.

Cicer. libro XII ad Atticum. Quae autem Lipsius affert e Cic. Epp. lib. XIII, ad Attic. 31. ubi semiliberum se ipse appellat Cicero, ea huc non pertinere et tempus, in quo epistola haec scripta est, et verba docent.

Cap. VI. Livius Drusus itidem exemplo est. Alii rebus levibus occupati sunt.

1. *Livius Drusus*] Cf. de eo ad Consolat. ad Marc. XVI, 3. *Ausus — rapta:* i. ante annum aetatis suae decimum sextum, quo toga virilis, quae et pura, s. libera audiebat, praetexta bullaque posita, sumi solebat. *rapta:* sententias extorsit: unde mox dicitur: foro gravis.

sus, et foro gravis. Disputatur, an ipse sibi manus attulerit. subito enim vulnere per inguen accepto collapsus est: aliquo dubitante, an mors voluntaria es-
3 set: ᵃnullo, an tempestiva. Supervacuum est commemorare plures, qui quum aliis felicissimi viderentur, ipsi in severum testimonium dixerunt, prodentes omnem actum annorum suorum. Sed his querelis nec alios mutaverunt, nec se ipsos. Nam quum verba erupperunt, affectus ad consuetudinem relabuntur. Vestra mehercule vita, licet supra mille annos exeat, in arctissimum contrahetur: ista vitia nullum non seculum devorabunt: hoc vero spatium, quod, quamvis natura currit, ratio dilatat, cito vos effugiat necesse est.
4 Non enim apprehenditis, nec retinetis, nec velocissimae omnium rei moram facitis, sed abire ut rem supervacuam ac reparabilem finitis. In primis autem et illos numero, qui nulli rei, nisi vino ac libidini vacant; nulli enim turpius occupati sunt. ceteri, etiamsi

vanâ

Cap. VI. a. *nullo, an tempestiva.* Lipsio, qui τὸ *nullo* e scriptis aliquot in textum reduxit, accedo. Seneca, per antitheses efferendi sua cupido, perquam digna lectio! Antea sine τοῦ *nullo*. Mox: *prodentes omnem actum annorum suorum* e codd. restituit bene Gronovius, i. deserentes, indefensum relinquentes: cf. I. F. Gronov. Obss. III, 20. Antea ap. Pincianum: *perosi omnem* etc. Rudolph. Agricola cum Erasmo totum hoc delent, qui nostram nunc receptam lectionem, quam et in suis codd. invenerant, pro sermone interpretis habuere et submoverunt.

2. *scires*] inde colligi poterat. *Disputatur — tempestiva.* Iam supra l. l. e Ciceron. de nat. Deor. III, 33. monui, Q. Varium pro interfectore L. Drusi habitum esse. Fortasse eo respexit noster verbis: *aliquo dubitante — esset*.

3. *prodentes — suorum*] Gronovio interprete: deserentes, indefensum relinquentes. Cf. Var. Lect. *Nam quum — relabuntur*: etsi se infelicissimos esse quererentur, tamen nihil mutaverint in vitae suae ratione solita. *Ista vitia*, in quae proiecti estis, nullo quamvis longissimo tempore explebuntur.

4. *velocissimae omnium rei*] tempori vitae, quod Virgilius Ge. III, 284. recte irreparabile appellavit.

vanâ gloriae imagine teneantur, speciose tamen er-
rant. Licet avaros mihi, licet vel iracundos enume- 5
res, vel odia exercentes iniusta, vel bella: omnes
isti virilius peccant. in ventrem ac libidinem proiecto-
rum inhonesta labes est. Omnia istorum tempora ex-
cute: adspice quamdiu computent, quamdiu insidien-
tur, quamdiu timeant, quamdiu colant, quamdiu co-
lantur, quantum vadimonia sua atque aliena occupent,
quantum convivia, quae iam ipsa officia sunt; vide-
bis, quemadmodum illos respirare non sinant vel ma-
la sua, vel bona. Denique inter omnes convenit, nul- 6
lam rem bene exerceri posse ab homine occupato:
non eloquentiam, non liberales disciplinas: quando
districtus animus nihil altius recipit, sed omnia velut
inculcata respuit. Nihil minus est hominis occupati,
quam vivere: nullius rei difficilior est scientia.

VII. Professores aliarum artium vulgo multique sunt. quasdam vero ex his pueri admodum ita percepisse visi sunt, ut etiam praecipere possent. vivere totâ vitâ discendum est: et quod magis fortasse mira-

 bere,

5. *Omnia istorum*] male occupatorum. *computent*, avari *insidientur*, iracundi etc. *timeant — occupent*, gloriae cupidi. *vadimonia*, coram iudicibus causas suas alienasque agendo.

6. *liberales disciplinas*] philosophia, lectio poetarum, mathesis, musica al. quae libero homine digna putabantur. *quando — recipit*, leviter attingit omnia. *inculcata*, quae cum taedio et quasi violenter obtruduntur: cf. de vit. beat. 24, 1. *Nihil minus*, ad hominem occupatum pertinet, hominis districti interest quam vita: *nullius* enim *rei — scientia*, cui tamen ille non vacat.

Cap. VII. Scientiam vivendi et moriendi pauci tenent: et vanae sunt querelae de occupationibus et negotiis ultro quaesitis.

1. *pueri admodum — possent.* Lipsius mirans hoc exempla quaedam e lapidibus de praecocibus ingeniis affert: quamquam nullam mirationem hoc movere debere puto, quod puer XIV annos natus geometriam e. c. ita re-

bere, totâ vitâ difcendum eft mori. Tot maximi viri, relictis omnibus impedimentis, quum divitiis, officiis, voluptatibus renuntiaffent, hoc unum in extremam usque aetatem egerunt, ut vivere fcirent: plures tamen ex his nondum fe fcire confeffi e vita abierunt: ne-
2 dum ut ifti fciant. Magni, mihi crede, et fupra humanos errores eminentis viri eft, nihil ex fuo tempore delibari finere: et ideo vita eius longiffima eft, cui quantumcunque patuit, totum ipfi vacavit. Nihil inde incultum otiofumque iacuit: nihil fub alio fuit. neque enim quidquam reperit dignum, quod cum tempore fuo permutaret cuftos eius parciffimus. Itaque fatis illi fuit: his vero neceffe eft defuiffe, ex quo-
3 rum vita multum populus tulit. Nec eft quod putes, hinc illos non intelligere damnum fuum. plerosque certe audies ex his quos magna felicitas gravat, inter clientium greges, aut caufarum actiones, aut ceteras honeftas miferias exclamare interdum: „Mihi vivere non licet!" Quid ni non liceat? omnes illi qui te fibi advocant, tibi abducunt. Ille reus quot dies abstulit? quot ille candidatus? quot illa anus, efferendis heredibus laffa? quot ille ad irritandam avaritiam captantium fimulatus aeger? quot ille potentior amicus, qui vos non in amicitia, fed in apparatu habet?
4 Difpunge, inquam, ac recenfe vitae tuae dies: videbis pau-

tenuerit, ut alios eam docere poffit. *vivere — mori.* cf. Confol. ad Marc. 23, 2. ibiq. not. *Tot — maximi viri*, e. g. Democritus, Epicurus, al. *nedum ut ifti*, homines diftricti, quos modo defcripferat.

3. *omnes illi*] laudat Lipfius Plinii Epp. I, 9. *quot illa anus — laffa?* cuius et tu heredipeta es, ideoque multum temporis et operae confumis in eius tibi favore conciliando. cf. Horat. I. Epp. I, 78. Eo fequentia: *quot — aeger*, referam. *quot ille — habet*, ad officia potentiori praeftanda fpectat.

4. *Difpunge*] computa. de Benefic. IV, 32, 4. *videbis — re-*

paucos admodum et [a]ridiculos apud te resedisse. Assecutus ille quos optaverat fasces, cupit ponere, et subinde dicit: „Quando hic annus praeteribit?" Facit ille ludos, quorum sortem sibi obtingere magno aestimavit: „Quando," inquit, „istos effugiam?" Diripitur ille toto foro patronus, et magno concursu omnia, ultra quam audiri potest, complet: „Quando," inquit, „res proferentur?" Praecipitat quisque vitam suam, 5
et futuri desiderio laborat, praesentium taedio. At ille, qui nullum non tempus in usus suos confert, qui omnes dies tanquam vitam ordinat, nec optat crastinum, nec timet. Quid enim est, quod iam ulla hora novae voluptatis possit afferre? Omnia nota, omnia ad satietatem percepta sunt: de cetero sors fortuna, ut volet, ordinet; vita iam in tuto est. Huic adiici potest, detrahi nihil: et adiici sic, [b]quemadmodum aliquis ventre saturo iam, non pleno, aliquid cibi, quod nec desiderat, capit.

VIII. Non est itaque, quod quemquam propter canos aut rugas putes diu vixisse; [a]non ille diu vixit, sed

Cap. VII. a. *ridiculos.* omnium scriptorum lectio. *Reiiculos* Erasmus in margine notaverat, quod Lipsius probavit.
b. *quemadmodum aliquis ventre saturo iam, non pleno, aliquid cibi quod nec desiderat, capit.* Adieci τα' *aliquis ventre* et το' *desiderat* Erasmo obsequutus. Lipsius eum neglexerat, nescio quare. Totus hic locus ap. Erasm. sic legitur: Huic potest detrahi nihil, adiici sic, sicut aliquis ventre quoque admodum saturo iam, non pleno, aliquid cibi, quod nec desiderat, capit. *Nec desiderans c.* ex coni. dederat Lipsius, Gronovio non repugnante.
Cap. VIII. a. *non ille diu.* Erasmum sequor: saepe noster particulas causales omittit. Antea: *non enim ille d.*

— *resedisse*, tibi remanent pauci dies, qui in nullam rem a te vitae bene collocandae ignaro conferri possunt, ideoque sunt ridiculi (cf. supra IV, 2). *fasces*, ut consul. *ludos*, ut praetor: nam inter praetores (sub imperatoribus) sors aut ludos aut iurisdictionem dabat. *diripitur*, gratia ac favore. cf. ad III, de Ira 23, 3. *Quando — proferentur?* quando feriae incipient? Prolatae res pro iustitio dicebantur. Ernesti Clav. Cic.

sed diu fuit. Quid enim? si illum multum putes navigavisse, quem saeva tempestas a portu exceptum huc et illuc tulit, ac viribus ventorum ex diverso furentium per eadem spatia in orbem egit? non ille multum navigavit, sed multum iactatus est. Mirari soleo, quum video aliquos tempus petere, et eos, qui ro-
2 gantur, facillimos. Illud uterque spectat, propter quod tempus petitum est: [b] ipsum tempus quidem neuter. Quasi nihil petitur, quasi nihil datur: re omnium pretiosissimâ luditur. Fallit autem illos, quia res incorporalis est, quia sub oculos non venit: ideoque vilissima aestimatur, immo paene nullum pretium eius est. Annua congiaria homines [c] clarissimi accipiunt, et his aut laborem, aut operam, aut diligentiam suam locant: nemo aestimat tempus. utun-
3 tur illo laxius, quasi gratuito. At eosdem aegros vide, si mortis periculum admotum est propius, medicorum genua tangentes: si metuunt capitale supplicium, omnia sua, ut vivant, paratos impendere. tanta in illis discordia affectuum est. Quodsi posset, quemadmodum praeteritorum annorum [d] cuiusque numerus

b. *ipsum tempus.* τὸ *tempus* ex Erasmo adieci.
c. *clarissimi* sc. Senatores. Libri fere: *carissimi.* Vnde Lipsius coniecit: *rarissimi*, aut *carissime* i. in magno habent, care aestimant. Fortasse erat: *a clarissimis*, quo referendum esset τὸ *his*, quod sequitur.
d. *cuiusque.* Lipsius mavult *cuique.* Equidem *quibusque* praeferrem.

Cap. VIII. Tempus rerum omnium pretiosissimum nihili aut parvi aestimatur.

1. *Non est — fuit*] Cf. Consolat. ad Marc. 20, 10 sq. Lipsius recte Varronis in Modio laudat: Non illos optime vivere, qui diutissime, sed qui modestissime. Quaedam collegit Gataker. ad Antonin. p. 111. a. 37.

2. *Annua congiaria*] Cf. Sueton. Nerone X. Senatorum nobilissimo cuique, sed a re familiari destituto annua salaria et quibusdam quingena constituit. Collectanea bona de hac re dedit Lipsius Elector. I, VIII. Nostro pro dono quocunque vox congiarium in usu est. Consol. ad Marc. 22, 2.

merus proponi, ſic futurorum: quomodo illi, qui pau-
cos viderent ſupereſſe, trepidarent, quomodo illis
parcerent? Atqui facile eſt, quamvis exiguum diſpen-
ſare, quod certum eſt: id debet ſervari diligentius,
quod neſcias quando deficiat. Nec eſt tamen, quod 4
ignorare putes illos, quam cara res ſit. Dicere ſolent
iis, quos validiſſime diligunt, paratos ſe partem an-
norum ſuorum dare. Dant, nec intelligunt: dant
autem ita, ut ſine illorum incremento ſibi detrahant:
ſed hoc ipſum an detrahant, neſciunt: ideo tolerabi-
lis eſt illis iactura detrimenti latentis. Nemo reſti-
tuet annos, nemo iterum te tibi reddet. Ibit qua 5
coepit aetas, nec curſum ſuum aut revocabit aut ſup-
primet: nihil tumultuabitur, nihil admonebit veloci-
tatis ſuae: tacita labetur. Non illa ſe regis imperio,
non favore populi longius proferet. ſicut [e] miſſa eſt
a primo, decurret: nusquam divertet, nusquam re-
morabitur. Quid fiet? tu occupatus es, vita feſtinat:
mors interim aderit, cui, velis nolis, vacandum eſt.

IX. [a] Poteſtne quisquam, dico, hominum eorum,
qui prudentiam iactant, et operoſius occupati ſunt,
quam ut melius poſſint vivere? Impendio vitae vi-
tam inſtruunt, cogitationes ſuas in longum ordinant:
maxi-

e. *miſſa*: alii: *iuſſa*. Illud propter curſum, ut metaphora ſervaretur, placuit editoribus. Nec immerito. *Die curret* recte reiecit Gronov., reducto *decurret*. *A primo* eſt formula curſoribus familiaris. Res nota.

Cap. IX. a. *Poteſtne quisquam* (ſc. morti vacare), *dico hominum eorum, qui prudentiam iactant, et operoſius occupati ſunt, quam ut melius poſſint vivere?* Haec e codice ſuo ſic edidit Eraſmus: Poteſtne quisquam ſenſus hominum, eorum dico, qui prudentiam iactant, operoſius occupari ſibi, ut melius poſſint vivere? To *melius* Lipſio diſplicet. Locum tamen ſuum bene tuetur: vivunt, ſed non ita, ut deberent, ſi vere vivere vellent.

Cap. IX. Igitur nihil differas, quod hodie perfici poteſt, in craſtinum diem.

1. *Impendio — ordinant*] Vitam ſuam perdunt, dum et id meditantur, quomodo recte

maxima porro vitae iactura dilatio est. Illa primum quemque extrahit diem, illa eripit praesentia, dum ulteriora promittit. Maximum vivendi impedimentum est exspectatio, quae pendet ex crastino. Perdis ho-
1 diernum: quod in manu fortunae positum est, dispo-
nis: quod in tua, dimittis. Quo spectas, quo te extendis? omnia quae ventura sunt, in incerto iacent:
2 protinus vive. Clamat ecce maximus vates, et velut
b divino ore instinctus salutare carmen canit:

Optima quaeque dies miseris mortalibus aevi
Prima fugit.

Quid cunctaris, inquit, quid cessas? Nisi occupas, fugit: quum occupaveris, tamen fugiet. Itaque cum celeritate temporis, utendi velocitate certandum est: velut ex torrente rapido, nec semper casuro, cito hauriendum est. Hoc quoque pulcherrime ad exprobrandam infinitam cogitationem, quod non optimam
3 quamque aetatem, sed diem dicit. Quid securus, et
in tantâ temporum fugâ lentus, menses tibi et annos, et longam seriem, utcunque aviditati tuae visum est, exporrigis? de die tecum loquitur, et de hoc ipso fugiente. Non dubium est ergo, quin prima quaeque optima dies fugiat mortalibus miseris, id est, occupatis: quorum pueriles adhuc animos senectus opprimit, ad quam imparati inermesque veniunt. Nihil enim provisum est: subito in illam, nec opinantes inciderunt: accedere eam quotidie non sentiebant.

Quem-

b. *divino ore i. s. c. c.* Optime e codd. omnibus et edd. antiquis restituit. Muretus: *divino furore* supposuerat. *Divino sermone*, dictione egregia, ut ap. Horat. I Sat. IV, 43. 44. Os magna sonaturum, de sublimi eloquutione. To *instinctus* sc. afflatu sacro coniungas, monet Gronov., cum verbo *canit.*

recte vitam agere velint, et cogitantes diu vivere vitam quasi dividunt et in ordinem redigunt. *protinus*, statim.

2. Versus exstant apud Virgil. Georg. III, 68. Confer Senecae Epistol. 108. post med.

Quemadmodum aut sermo, aut lectio, aut aliqua interior cogitatio iter facientes decipit; pervenisse se ante sciunt, quam appropinquasse: ita hoc iter vitae assiduum et citatissimum, quod dormientes vigilantesque eodem gradu facimus, occupatis non apparet, nisi in fine.

X. Quod proposui, si in partes velim et argumenta diducere, multa mihi occurrent, per quae probem brevissimam esse occupatorum vitam. Solebat dicere Fabianus, non ex his cathedrariis philosophis, sed ex veris et antiquis: „contra affectus impetu, non subtilitate pugnandum, nec minutis vulneribus, sed incursu [a] avertendam aciem non probam: cavillationem enim retundi debere, non vellicari." Tamen ut illis error exprobretur suus, docendi, non tantum deplorandi sunt. In tria tempora vita dividitur: quod est, quod fuit, et quod futurum est. Ex his quod agimus, breve est: quod acturi sumus, dubium: quod egimus, certum. Hoc est enim, in quod fortuna ius perdidit, quod in nullius arbitrium reduci potest. Hoc 2

Cap. X. a. *avertendam aciem non probam: Cavillationem enim* etc. Lectio librorum vett., quam et Erasm. propemodum repraesentavit. Quam a Lipsio mutatam accepimus: *avertendam aciem. Non probam cavillationem esse, ret.* etc. Sed vulgata bona est. Affectus contenderat Fabianus cum hoste malevolo et fallaci atque cum cavillatione, haud dubie ad clandestinos eorum incursus exprimendos.

Cap. X. Occupati in levibus brevissimam vitam agunt.

1. *Fabianus*] Cf. de eo ad Consol. ad Marc. 23, 3. *cathedrariis*, qui in sella sua, non item in vita philosophi sunt. Cathedra autem de quacunque sella, praesertim de elegantiore feminarum, quales videre licet in Pitture d'Ercolano, T. IV. tav. 43. potentiorum, e. c. de Clement. I, 9, 5. professorum dicebatur. Hanc ipsam sententiam Fabiani sequutus est noster, in consolatione ad Marc. 1.

2. *Hoc est — potest*] Lipsius recte laudat Plin. Nat. Hist. II, 5. p. 125. Bip. — ne deum quidem posse omnia. Namque nec sibi etc. — nullum-

Hoc amittunt occupati: nec enim illis vacat praeterita respicere, et si vacet, iniucunda est poenitendae rei recordatio. Inviti namque ad tempora male exacta animum revocant, nec audent ea retentare, quorum vitia etiam quae aliquo praesentis voluptatis lenocinio subripiebantur, retractando patescunt. Nemo, nisi a quo omnia acta sunt sub censura sua, quae nunquam
3 fallitur, libenter se in praeteritum retorquet. Ille qui multa ambitiose concupiit, superbe contemsit, impotenter vicit, insidiose decepit, avare rapuit, prodige effudit, necesse est memoriam suam timeat. Atqui haec est pars temporis nostri sacra ac dedicata, omnes humanos casus supergressa, extra regnum fortunae subducta: quam non inopia, non metus, non mor-
4 borum incursus exagitat. Haec nec turbari, nec eripi potest: perpetua eius et intrepida possessio est. Singuli tantum dies, et hi per momenta praesentes sunt: at praeteriti temporis omnes, quum iusseris, aderunt, ad arbitrium tuum se inspici ac detineri patientur: quod facere occupatis non vacat. Securae et quietae mentis est, in omnes vitae suae partes discurrere; occupatorum animi velut sub iugo sunt, flectere se ac

sumque habere in praeterita ius, praeterquam oblivionis. Iam antea cecinerat ut Stoicus Horatius Od. III, 29. 45—48.: non tamen irritum Quodcunque retro est, efficiet (deus), neque Diffinget, infectumque reddet Quod fugiens semel hora vexit; ubi conf. Böttiger p. 135 sq. *Inviti — patescunt.* Omnia tempora praeterita eorum vel manifesto prava sunt, vel quae non male exacta videbantur, quia vitiositas eorum voluptatis quadam specie menti clam subducta est, ea animo istuc revocato ut prava patefiunt.

3. *Atqui haec*] memoria temporis anteacti, in quam nemini ius competit, quae violari nequit et semel constituta et fixa est.

4. *Haec, nec — potest*] Cf. de vit. beat. 6, 1. de benef. 3, 4, 1. Est Epicuri quoque, quem noster magni facit, sententia e Socraticorum rivulis in hortos suos derivata.

ac reſpicere non poſſunt. Abiit igitur vita eorum in 5
profundum, et ut nihil prodeſt, quantumlibet ingeras, ſi non ſubeſt quod excipiat, ac ſervet: ſic nihil refert, quantum temporis detur, ſi non eſt ubi ſubſidat. per [b] quaſſos foratosque animos transmittitur.
Praeſens tempus breviſſimum eſt, adeo quidem, ut 6
quibusdam nullum videatur: in curſu enim ſemper eſt, fluit et praecipitatur: ante deſinit eſſe, quam venit: nec magis moram patitur, quam mundus, aut ſidera, quorum irrequieta ſemper agitatio, nunquam in eodem veſtigio manet. Solum igitur ad occupatos praeſens pertinet tempus: quod tam breve eſt, ut arripi non poſſit, et id ipſum illis, diſtrictis in multa, ſubducitur.

XI. Denique vis ſcire, quam non diu vivant? vide quam cupiant diu vivere. Decrepiti ſenes paucorum annorum acceſſionem votis mendicant. minores natu ſe ipſos eſſe fingunt, mendacio ſibi blandiuntur, et tam libenter fallunt, quam ſi fata unâ decipiant. Iam vero

b. *quaſſos*: i. male affectos. Lipſio et ante eum Grutero placuit *caſſo*: nulla tamen ratione iudicii allata. Gronovius bene repulit, uſu vocis exemplis nunc ſatis obviis declarato.

5. *Abiit — transmittitur*] Ad Danaidum dolium (Ovid. Heroid. XIV.) alludi manifeſtum eſt. Saepe veteres hoc mytho uſi ſunt ad alias res translato in comparationibus. Exemplo eſt Lucian. T. IV. p. 81. ed. Bipont. Hermotim. ubi philoſophia illi Danaidum dolio opponitur: cf. T. I. p. 89. ib. not. Euripid. ap. Stob. Floril. p. 33. Geſn. (p. 113. Schow.).

6. *Praeſens — videatur*] In his erat Parmenides (Tiedemann's *Geiſt der ſpeculat. Philoſ.* I, 177. e Simplicii comment. in Ariſtotel. Phyſic. I.). Plutarchum laudat Lipſius, ſine libelli de dictione Ει apud Delphos. *in curſu — venit*: ſecundum Heracliti decretum: πάντα ῥεῖ, omnia ſunt in curſu. Tiedemann I, 217. Reliqua eſſe ſtoica, iam ſupra monuimus.

Cap. XI. Ipſi ſenes ex his otioſis turpiter queruntur moribundi, ſe parum vixiſſe.

vero quum illos aliqua imbecillitas mortalitatis admonuit, quemadmodum paventes moriuntur, non tanquam exeant de vita, sed tanquam extrahantur? stultos se fuisse, quod non vixerint, clamitant, et, si modo evaserint ex illa valetudine, in otio victuros.
2 Tunc, quam frustra paraverint, quibus non fruerentur, quam incassum omnis labor ceciderit, cogitant. At quibus vita procul ab omni negotio agitur, quid ni spatiosa sit? nihil ex illa delegatur, nihil alio atque alio spargitur, nihil inde fortunae traditur, nihil negligentiâ interit, nihil largitione detrahitur, nihil supervacuum est: tota (ut ita dicam) in reditu est. Quantulacunque itaque abunde sufficit: et ideo quandocunque ultimus dies venerit, non cunctabitur vir
3 sapiens ire ad mortem certo gradu. Quaeris forte, quos occupatos vocem? non est quod me solos putes dicere, quos a basilica immissi demum canes eiiciunt; quos

1. *Decrepiti — decipiant*] Antiquissima observatio est, Aristoteli quoque adhibita Rhetor. II, 13. p. 252. T. IV. Bipont. Καὶ φιλόζωοι (οἱ πρεσβύτεροι) καὶ μάλιστα ἐπὶ τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ, διὰ τὸ τοῦ ἀπόντος εἶναι τὴν ἐπιθυμίαν· καὶ οὗ ἐνδεεῖς, τοῦτο μάλιστα ἐπιθυμοῦσι. Horat. Art. poet. 72. ibid. Bentley.

2. *At quibus — agitur*] ut Alphenus fenerator ap. Horat. Epod. II. ab omnibus negotiis, quibus homo urbanus expositus esse solet, officiis, salutationibus (Voss ad Virgil. Georg. p. 144.) etc. *Spatiosa sit*, multa amplectatur. *delegatur*, assignatur: delegare est in re nummaria vox propria, et debitores creditori delegantur: Senec. Benef. IV, 11, 2. VII, 19, 2. *in reditu est*, ut pecunia, quae certa fide in fenore est.

3. *non est — eiiciunt*] De iis, qui ita actuosi et in caussis dediti essent, ut ultimi e basilica (vid. ad III, de Ira, 33, 1.) egrederentur, et vix quum claudendae basilicae essent, canesque earum custodes, iam soluti immitterentur, explicat Lipsius. Sed quum aedificia haec nonnisi porticibus constarent (cf. Ernesti Excurs. ad Sueton. Aug. 31.), de hac explicatione dubius sum. Quomodo enim et cur clausas et a canibus

quos aut in suâ vides turbâ speciosius elidi, aut in alienâ contemtius; quos officia domibus suis evocant, ut alienis foribus illidant; quos hasta praetoris infami lucro, et quandoque suppuraturo, exercet. Quorundam otium occupatum est: in villa, aut in lecto suo, in media solitudine, quamvis ab omnibus recesserunt, sibi ipsi molesti sunt. quorundam non otiosa vita est dicenda, sed desidiosa occupatio.

XII. Illum tu otiosum vocas, qui Corinthia paucorum furore pretiosa, anxiâ subtilitate concinnat, et maiorem dierum partem in aeruginosis lamellis consumit? qui in ceromate (nam, pro facinus, ne Romanis quidem vitiis laboramus!) spectator puerorum rixantium sedet? qui * victorum suorum greges in aetatum et colorum paria diducit? qui athletas no-

 tissi-

Cap. XII. * *victorum suorum greges.* Lectio scriptorum est. Intelligo de servis, quos ille ad spectacula aluit et exercuit, inprimis ut aurigae s. agitatores essent: quorum factiones notae sunt. Hi greges proprie appellabantur coloribus distincti, factio alba s. albata, russata, veneta, prasina. Lipsius *vietorum* scribendum putavit, i. μεμαρασμένων, exoletorum, iocose et contemptim. Antea: *vinctorum.* Mox

nibus custoditas fuisse basilicas putemus? *sua — turba,* quum ipsi magnifice domum deducuntur; *aliena,* alios deducendo, comitando. *quos hasta — exercet,* qui auctionibus, quae sub hasta fiebant, bonorum proscriptorum aderant, et lucrum infame idemque suppuraturum i. in exitium eorum, rerum mutatione facta, evasurum, captabant.

Cap. XII. Et qui plerumque otiosi et delicati vocantur, vel maxime inter occupatos numerandi sunt.

1. *Corinthia*] sc. vasa, quae modo in esculenta, modo in lucernas aut trulleos, nullo munditiarum respectu, transferri solebant. Cf. de tranq. anim. IX. fin. ib. not. Idem furor et Plinii tempore (Nat. Hist. XXXIV, 3. Bip.) animos elegantiorum invaserat. *concinnat,* apte collocat, ordinat. *aeruginosis lamellis:* his ipsis Corinthiis: lamella enim ut lamina, lamna de supellectile argentea aut aurea dicebatur: sed h. l. cum contemtu. *ceroma,* κήρωμα unguentum ex oleo et cera; quo

tissimos pascit? Quid? illos otiosos vocas, quibus apud tonsorem multae horae transmittuntur, dum decerpitur, si quid proximâ nocte succrevit, dum de singulis capillis in consilium itur, dum aut disiecta coma restituitur; aut deficiens hinc atque illinc in
2 frontem compellitur? Quomodo irascuntur, si tonsor paulo negligentior fuit? tanquam virum tonderet! Quomodo excandescunt, si quid ex iuba sua decisum est, si quid extra ordinem iacuit, nisi omnia in annulos suos reciderunt? Quis est istorum, qui non malit rempublicam suam turbari, quam comam? qui non solicitior sit de capitis sui decore, quam de salute? qui non comtior esse malit, quam honestior? Hos tu otiosos vocas, inter pectinem speculumque occupatos?
3 Quid illi, qui in componendis, audiendis, dicendis canticis operati sunt: dum vocem, cuius rectum cursum natura et optimum et simplicissimum fecit, inflexu modulationis inertissimae torquent? Quorum digiti aliquod inter se carmen metientes semper sonant: quo-

rum

notissimos ex Lipsii coni. praefero. Antea: *novissimos*, nullo sensu. Manifesto de homine divite sermo est, qui omne tempus et studium in servis ad spectacula alendis et iis optimae notae habendis collocaret, ut omnium oculos in se converteret.

quo ephebi certaturi se linebant apud Graecos, a quibus res defluxit ad Romanos, quibus ceroma de loco etiam gymnasii, ubi ad certamen unguendo se praebarabant, dicebatur. Plin. Nat. Hist. XXXV, 2, init. *Quid? illos otiosos.* In tota re similia vide apud Musonium in Stobaei Florileg. 6. (p. 180. Schow.) περὶ κουρᾶς. *decerpitur*, volsellis. Tenendum est, in tonstrina et tonsam barbam et curatam esse comam: quod utrumque hodieque in Gallia etc. munus unius eiusdemque hominis est.

2. *tanquam virum tonderet!*] i. negligentius. *iuba.* ironice, propter annulos pendentes et cincinnos, in modum iubae: ut ipse noster Epist. ultim.

3. *Quid illi — torquent*] de carminibus publice recitandis et decantandis hic sermonem esse, constat. *dicere*, i. recitare, declamare. Iuvenal. Sat. III, 9.

rum quum ad res serias, saepe et tristes, adhibiti sunt, exauditur tacita modulatio? non habent isti otium, sed iners negotium. Convivia mehercule ho- 4
rum non posuerim inter vacantia tempora, quum videam, quam soliciti argentum ordinent, quam diligenter exoletorum suorum tunicas succingant, quam suspensi sint, quomodo aper a coquo exeat: quantâ celeritate, signo dato, glabri ad ministeria discurrant: quantâ arte scindantur aves in frusta non enormia: quam curiose infelices pueruli ebriorum sputa detergeant. Ex his elegantiae lautitiaeque fama captatur; et usque eo in omnes vitae successus mala sua illos sequuntur, ut nec bibant sine ambitione, nec edant.
Nec illos quidem inter otiosos numeraveris, qui sellâ 5
se et lecticâ huc et illuc ferunt, et ad gestationum suarum, quasi deserere illas non liceat, horas occurrunt: quos, quando lavari debeant, quando natare, quando coenare, alius admonet: et usque eo nimio delicati animi languore solvuntur, ut per se scire non possint, an esuriant. Audio quendam ex delicatis (si 6
modo deliciae vocandae sunt, vitam et consuetudinem humanam dediscere!) quum ex balneo inter manus elatus, et in sella positus esset, dixisse interro-

4. *quum videam — ordinent*] vasa escaria, patinas, pocula etc. *exoleti*, *glabri*, eunuchi. *non enormia*, regularia. cf. de vit. beat. 17, 2. Ep. 47. *in omnes vitae successus*; i. in omni vitae cursu, procursu, ut ap. Virg. Aen. XII, 616.

5. *sella*] gestatoria. Sueton. Aug. 53. Erat apta ad sedendum, eoque discreta a *lectica*, quae ad iacendum in usu erat. Cf. Lipsii Elect. I, 19. *gestationum*, motuum, qui per sellam etc. fiunt.

6. Simile est illa Sybaritarum mollities. II, de Ira, 25. Non est, ut fusius doceamus, hanc reprehensionem non cadere in Niciam (ap. Stobaeum Floril. Serm. 29.), Archimedem, Neutonum aliosque vere magnos viros, qui tantopere labori dediti fuerint, ut corporis sui prope obliviscerentur.

gando: „Iam sedeo?“ Hunc tu ignorantem an sedeat,
putas scire an vivat, an videat, an otiosus sit? non
facile dixerim, utrum magis miserear, si hoc igno-
7 ravit, an si se ignorare finxit. Multarum quidem re-
rum oblivionem sentiunt, sed multarum et imitantur:
quaedam vitia illos quasi felicitatis argumenta, dele-
ctant. Nimis humilis et contemti hominis esse vide-
tur, scire, quid faciat. I nunc, et mimos multa
mentiri ad exprobrandam luxuriam puta. Plura me-
hercule praetereunt quam fingunt, et tanta incredibi-
lium vitiorum copia, ingenioso in hoc unum seculo,
processit, ut iam mimorum arguere possimus negli-
gentiam. Esse aliquem, qui usque eo deliciis interi-
erit, ut an sedeat, alteri credat?

XIII. Non est ergo otiosus hic: aliud nomen im-
ponas. aeger est; immo mortuus est. Ille otiosus est,
cui otii sui sensus est: hic vero semivivus, cui ad in-
telligendos corporis sui habitus indice opus est. quo-
modo potest hic alicuius temporis dominus esse? Per-
sequi singulos longum est, quorum aut latrunculi, aut
pila,

7. *mimos*] cf. ad de Ira II, 4. *Ingenioso — seculo.* Saepe ab hac parte seculum suum traducit, idque recte. Cf. Nat. Quaest. VII, 31. 32.

Cap. XIII. Delicatorum vita non magis otiosa est, quam eorum, qui in literarum inutilium studiis detinentur.

1. *latrunculi*] Cf. de Tranq. anim. XIV, 4. Non satis constat de natura ludi latrunculorum. Egregie tamen de eo disputavit Wielandus (Opp. T. XXIV. p. 130 sqq.) nostro loco non praetermisso. Romanis fuisse proprium ludum hunc, inde discimus, qui eo nomen duxerit, quod belli imaginem daret: etenim latro, latrunculus idem valuit antiquissimis temporibus, quod miles. Calculis autem albis XII. contra totidem nigros lusor utebatur, ut eos vel demeret vel defigeret (alligaret). Consilium huius ludi conveniebat ludo schachico, qui Indiae originem suam debet, sed ratione et indole prorsus distabant. *aut excoquendi — cura*, i. insolando se, s. apricando, et unguendo. de Tranq. anim. 3, 1.

Per-

pila, aut excoquendi in sole corporis cura, consumsere vitam. Non sunt otiosi, quorum voluptates mul- 2
tum negotii habent. Nam de illis nemo dubitavit, quin operose nihil agant, qui in literarum inutilium studiis detinentur: quae iam apud Romanos quoque magna manus est. Graecorum iste morbus fuit, quaerere, quem numerum remigum Vlysses habuisset: prior scripta esset Ilias, an Odyssea: praeterea, an eiusdem esset auctoris. Alia deinceps huius notae: quae sive contineas, nihil tacitam conscientiam iuvant: sive proferas, non doctior videberis, sed molestior.
Ecce Romanos quoque invasit inane studium supervacua 3
discendi! His diebus audivi quendam sapientem referentem, quae primus quisque ex Romanis ducibus fecisset. Primus navali proelio Duillius vicit, primus Curius Dentatus in triumpho duxit elephantos. Etiamnunc ista, etsi ad veram gloriam non tendunt, circa civilium tamen operum exempla versantur. Non 4
est

Persii Sat. IV, 18. et 33. ib. Intpp. De otio in mollitie peracto, ideoque de ludis commodioribus, cui Romani in Campo Martio operam dabant (graecari Horat. Serm. II, 4, 10. A. P. 380.), sermo est.

2. *Graecorum — auctoris*] Occurrebant hae quaestiones in commentariis grammaticorum, inprimis Alexandrinorum, nec desierant institui Senecae tempore. Iam Bion (ad Tranq. Anim. 8, 2.) grammaticos in haec tanquam inutilia inquirentes carpsit. Stob. Serm. 4. p. 118. De priore quaestione parum aut nihil nobis servatum est, secundae fit mentio ab Eustathio, quem Lipsius laudat; tertiam, an utrumque poema eiusdem Homeri esset, a nullo veterum, quos legimus, praeter Senecam memoratam, F. A. Wolfius summa doctrina, elegantia et subtilitate excussam recte negavit. Cf. Ei. Prolegomena ad Homerum (Halis Sax. 1795.) et Praefat. ad Homeri Iliad. ab eodem Viro κριτικωτάτῳ recensitam (Halis Sax. 1794.).

3. *Ecce Romanos — discendi*] De Tiberio etiam memoriae prodidit Sueton. 70. *Duillius*. Liv. Epit. 17. Cic. Orat. 45. *Curius Dentatus*. Plin. Nat. Hist. VIII, 6.

est profutura talis scientia: est tamen quae nos speciosa rerum vanitate detineat. Hoc quoque quaerentibus remittamus, quis Romanis primus persuasit navem conscendere? Claudius is fuit: Caudex ob hoc ipsum appellatus, quia plurium tabularum contextus, caudex apud antiquos vocabatur: unde publicae tabulae, codices dicuntur: et naves nunc quoque, quae ex antiqua consuetudine per Tiberim commeatus sub-
5 vehunt, caudicariae vocantur. Sane et hoc ad rem pertineat, quod Valerius Corvinus primus Messanam vicit, et primus ex familia Valeriorum, urbis captae in se translato nomine Messana appellatus est, paulatimque vulgo permutante literas, Messala dictus. Num et hoc quemquam curare permittas, quod primus L. Sulla in circo leones solutos dedit, quum alioquin alligati darentur, ad conficiendos eos missis a rege
6 Boccho iaculatoribus? et hoc sane remittatur. Num et Pompeium primum in circo elephantorum duodeviginti pugnam edidisse, commissis more proelii noxiis hominibus, ad ullam rem bonam pertinet? Princeps civitatis, et inter antiquos principes, ut fama tradidit, bonitatis eximiae, memorabile putavit spectaculi genus, novo more perdere homines. Depugnant? parum est. lancinantur? parum est: ingenti mole animalium [a] exterantur. Satius erat ista in oblivionem ire, ne quis postea potens disceret, invideretque rei minime humanae.

XIV.

Cap. XIII. a. *exterantur*. Gronov. dedit e MSS. Antea: *obterantur* s. *exenterantur*.

4. *Caudex*] Cf. Sueton. Tib. 2. Varro de vit. Rom. II. ap. Nonium. Factum hoc est a. V. C. 489.

5. *Valerius Corvinus*] Fasti Capitolini: M. Valerius, M. F. M. N. Maximus, qui in hoc honore Messala appellatus est, a. V. C. 590. Repetit quoque Macrobius Saturnal. I, VI. p. 224. Bip. T. I. *L. Sulla*. Plin. N. H. VIII. 20. Bip. idem narrare videtur.

6. *Num et Pompeium*] Plin. Nat. Hist. VIII, 7. confirmat.

XIV. O quantum caliginis mentibus humanis ob-
iicit magna felicitas! Ille se supra rerum naturam esse
tunc credidit, quum tot miserorum hominum cater-
vas sub alio coelo natis belluis obiiceret; quum bel-
lum inter tam disparia animalia committeret; quum in
conspectu populi Romani multum sanguinis funderet,
mox plus ipsum fundere coacturus. At idem postea
Alexandrinâ perfidiâ deceptus, ultimo mancipio trans-
fodiendum se praebuit, tum demum intellectâ inani
iactatione cognominis sui. Sed ut illô revertar, unde 2
decessi, et in alia materia ostendam supervacuam quo-
rundam diligentiam: idem narrabat, Metellum, victis
in Sicilia Poenis, triumphantem, unum omnium Ro-
manorum ante currum centum et viginti captivos ele-
phantos duxisse: Sullam ultimum Romanorum protu-

Cap. XIV. Pergit in traducendis Grammaticorum ineptiis. Tum eos omnium otiosos esse docet, qui sapientiae vacent.

1. *plus ipsum — coactu-rus*] vides ex argutiarum captatione hoc enuntiatum ortum esse. *ultimo mancipio*, Achilla ad Alexandriam: cf. ad II, de Ira 2, 4. *tum demum cognominis sui*, i. Magni, quod Sulla ei dederat. Plut. Pompei. p. 731. T. III. Reisk. Haud equidem scio, an haec iactatio ab ullo veterum sit memorata. Nec in Pompeium cadere videtur, si, quae de eo narrata sint, adverteris, e. c. Plutarch. l. l. Esse tamen potuit, ut Seneca ad iambica Sophoclis, quae ad uxorem et filium conversus Pompeius, tanquam nunc servus factus, pronuntiasse narratur Plutarch. p. 866. respiceret.

2. *idem*] sapiens quidam. vid. cap. praeced. §. 3. *Metellum*. Fuit L. Metellus Consul. Liv. Epit. 19. Flor. II. 2. ib. Intpp. Res gesta est bello Punico primo. In numero elephantorum variant auctores. *Sullam*. Terminos urbis propagare ei dabatur ex antiquo more, qui Italicum agrum Reipublicae addidisset. Qui mos illis temporibus ortus esse videtur, in quibus nonnisi cum Italis res esset Romanis, quumque hi adhuc populo victo civitateque donato (Cic. de Off. I, XI, 4. Heusing.) secum in urbe habitandi locum facerent. De

lisse pomoerium, quod nunquam provinciali, sed Italico agro acquisito mos proferre apud antiquos fuit.
3 Hoc scire magis prodest, quam Aventinum montem extra pomoerium esse, ut ille affirmabat, propter alteram ex duabus causis: aut quod plebs eo secessisset, aut quod Remo auspicante illo loco aves non addixissent! Alia deinceps innumerabilia, quae aut ficta sunt, aut mendacii similia. Nam ut concedas omnia eos fide bonâ dicere, ut ad praestationem scribant: tamen cuius ista errores minuent? cuius cupiditates prement? quem fortiorem, quem iustiorem, quem liberaliorem
4 facient? Dubitare se interim Fabianus noster aiebat, an satius esset nullis studiis admoveri, quam his implicari. Soli omnium otiosi sunt, qui sapientiae vacant: soli vivunt. nec enim suam tantum aetatem bene tuentur: omne aevum suo adiiciunt. Quidquid annorum ante illos actum est, illis acquisitum est. Nisi ingratissimi simus, illi clarissimi sacrarum opinionum conditores, nobis nati sunt, nobis [a] vitam praeparave-

Cap. XIV. a. *vitam.* Lipsius mavult: *viam.* Non invenio, cur ei vulgata displicuerit. Quum sapientes soli vivunt,

agro itaque provinciali acquirendo non cogitabant isto tempore. Sed postea ad provincialem agrum extendebatur quoque iste mos. Sulla tamen ultimus non fuit, qui Romanorum pomoerium proferret: et Iul. Caesar de hac re cogitavit, et Augustus eam effecit. Postea quoque Claudius simile quid instituit. Cf. Tacit. Annal. XII, 23. 24. Liv. I, 44. et ad utrumque locum Intpp.

3. *aut quod plebs — secessisset*] Liv. II, 32. Aul. Gell. 13, 14. *Remo.* Incerta erat traditio, utrum de loco condendae urbis, an de conditore, et a quo urbs sit appellanda, litigaverint Romulus et Remus: ille auspicabatur in monte Palatino, hic in Aventino. Cf. Liv. I, 5. Plutarch. Rom. 9 sq. ib. Intp. *Nam ut* — etsi periculo suo hoc scribant.

4. *Fabianus*] Consol. ad Marc. 23, 3. Hic philosophus saniora itaque sequutus est, quam Russavius, quem omnibus literis, si per ipsum stetis-

verunt. Ad res pulcherrimas, ex tenebris ad lucem 5
erutas, alieno labore deducimur: nullo nobis ſeculo
interdictum eſt: in omnia admittimur: et ſi magni-
tudine animi egredi humanae imbecillitatis anguſtias
libet, multum per quod ſpatiemur temporis eſt. Diſ-
putare cum Socrate licet, dubitare cum Carneade,
cum Epicuro quieſcere, hominis naturam cum Stoicis
vincere, cum Cynicis excedere, cum rerum natura in
conſortium omnis aevi pariter incedere. Quidni ab 6
hoc exiguo et caduco temporis tranſitu, in illa nos
toto demus animo, quae immenſa, quae externa ſunt,
quae cum melioribus communia? Iſti qui per officia
diſcurſant, qui ſe aliosque inquietant, quum bene in-
ſanierint, quum omnium limina quotidie perambula-
verint, nec ullas apertas fores praeterierint, quum
per diverſas domos meritoriam ſalutationem circum-
tulerint: quotum quemque ex tam immenſa, et variis
cupiditatibus diſtricta, urbe poterunt videre? quam
multi erunt, quorum illos aut ſomnus, aut luxuria,
aut inhumanitas ſubmoveat? quam multi, qui illos, 7
quum diu torſerint, ſimulata feſtinatione transcurrant?
quam multi per refertum clientibus atrium prodire
vitabunt, et per obſcuros aedium aditus profugient?
quaſi non inhumanius ſit decipere, quam excludere!
quam

praeceptis ſuis tradendis efficiunt, ut et ipſi vitam bene agere poſſimus.

ſtetiſſet, exitium paraſſe conſtat.

5. *Diſputare — incedere*] Facile intelligas, cum acumine haec poſita eſſe, quum alius dixiſſet: tibi licet Socratem, qui diſputando docebat, ſequi, ſive Carneadem (Academiam novam, cuius dubitatio, τὸ ἐπέχειν propria erat, Tiedemann II, p. 572 ſqq. Fabric. Bibl. Gr. III, p. 166.) etc.

6. *meritoriam ſalutationem*] accepere enim clientes, iisque pauperiores, munera, quae nomen ſportulae ſ. eſculentorum plenae ſ. pecuniae ſummulam continentis, habebant. Iuvenal. Sat. I, 95. III, 249. Martial. I, 60, 11.

quam multi hesternâ crapulâ semisomnes et graves,
illis miseris somnum suum rumpentibus, ut alienum
exspectent, vix allevatis labiis insusurratum millies
8 nomen, oscitatione superbissimâ reddent? Hos in ve-
ris officiis morari licet dicamus, qui Zenonem, qui
Pythagoram quotidie, et Democritum, ceterosque an-
tistites bonarum artium, qui Aristotelem et Theophra-
stum volent habere quam familiarissimos! nemo ho-
rum non vacabit, nemo non venientem ad se beatio-
rem amantioremque sui dimittet, nemo quemquam va-
9 cuis a se manibus abire patietur. Nocte conveniri et
interdiu ab omnibus mortalibus possunt. Horum te
mori nemo coget, omnes docebunt: horum nemo
annos tuos conteret, suos tibi contribuet: nullius ex
his sermo periculosus erit, nullius amicitia capitalis,
nullius sumtuosa observatio.

XV. Feres ex his quidquid voles: per illos non stabit, quo minus, quantum plurimum ceperis, haurias. Quae illum felicitas, quam pulcra senectus manet, qui se in horum clientelam contulit? habebit cum

7. *illis miseris — exspectent*] matutine enim salutaturis surgendum erat, qui rupto suo somno exspectarent, donec patrono suum somnum interrumpere libêret. *insusurratum*, a servo nomenclatore.

8. *horum*] philosophorum, si quis eorum libros attente legere velit. *Pythagoram* — eius scripta, si quae fuerint, non servata esse, omni dubio exemtum est (Fabric. B. G. I, p. 779 sq.); respicit itaque noster ad doctrinam Pythagorae, quae a multis, et iis praeclaris, viris tractata erat, e. c. Archyta etc.

9. *Horum te mori — observatio*] Spectare haec ad pericula, quibus expositi erant, qui potentiores colèrent, patet. *Mori*, e. c. cogebat Canum Iulium Caligula (de Tranq. Anim. XIV.), Senecam ipsum Nero. *conteret*, perdet, dum patronis tuis adsis, iis officia praestes etc. *nullius ex — capitalis*, ut in Seiano. *sumtuosa o.*, munera patronis et servis eorum dando. Confirmat Iuvenal. Sat. III, 184. 188. 189.

Cap. XV. Laudes sapientiae.

cum quibus de minimis maximisque rebus deliberet, quos de se quotidie consulat, a quibus audiat verum sine contumelia, laudetur sine adulatione, ad quorum se similitudinem effingat. Solemus dicere, non fuisse in nostra potestate, quos sortiremur parentes: sorte nobis datos. nobis vero ad nostrum arbitrium nasci licet. Nobilissimorum ingeniorum familiae sunt. elige 2
in quam adsciscі velis: non in nomen tantum adoptaberis, sed in ipsa bona. quae non erunt sordide nec maligne custodienda: maiora fient, quo illa pluribus diviseris. Hi tibi dabunt ad aeternitatem iter, et te in illum locum, ex quo nemo eiiciet, sublevabunt: haec una ratio est extendendae mortalitatis, immo in immortalitatem vertendae. Honores, monumenta, quidquid aut decretis ambitio iussit, aut operibus exstruxit, cito subruitur: nihil non longa demolitur vetustas, [a] et movet ocius, quod consecravit. Sapien- 3
tiae noceri non potest. nulla delebit aetas, nulla diminuet. sequens ac deinde semper ulterior aliquid ad venerationem conferet. quoniam quidem in vicino versatur invidia: simplicius longe posita miramur. Sapien-

Cap. XV. a. *et movet ocius, quod consecravit.* S. Vulgata bene habet. Sed quoniam duo Palat. MSS. offerunt: unus, *et movet ocium*, alter, *et monet ocium*, Lipsius legendum putat: *At manet otium, quod consecravit sapientia: ei noceri non potest.* Sive etiam: *et movet.* At iis, quos consecravit sapientia, noceri non potest. Ingeniose! Mox: *nulla delebit aetas, nulla diminuet.* Sequens ac d. Gronovii iudicium sequor, qui codd. Grut. et Pinciano, *τὸ praesens* post:

1. *Solemus dicere — licet*] Similia sunt in Consol. ad Marc. 18, 6. Lipsius laudat Arriani Disputatt. 1, 12. *nasci*, quatenus culturae patientem commodamus aurem, et ad similitudinem philosophorum nos effingimus.

2. *familiae*] sectae, Cic. de Orat. III, 16. *maligne*, invidiose et parce. *vetustas*, tempus.

3. *quoniam quidem in vicino — miramur*] Laudat Lipsius locum notum Velleii Paterculi II, 92. Praesentia invi-

pientis ergo multum patet vita: non idem illum, qui ceteros, terminus includit. ſolus generis humani legibus ſolvitur: omnia illi ſecula, ut Deo, ſerviunt.
4 Transivit tempus aliquod? hoc recordatione comprehendit. inſtat? hoc utitur. venturum eſt? hoc praecipit. Longam illi vitam facit omnium temporum in unum collatio. illorum breviſſima ac ſolicitiſſima aetas eſt, qui praeteritorum obliviſcuntur, praeſentia negligunt, de futuro timent: quum ad extrema venerint, ſero intelligunt miſeri, tamdiu ſe, dum nihil agunt, occupatos fuiſſe.

XVI. Nec eſt, quod hoc argumento probari putes, „longam illos agere vitam, quia interdum mortem invocant.“ Vexat illos imprudentia incertis affectibus, et incurrentibus in ipſa quae metuunt: mortem ſaepe ideo optant, quia timent. Illud quoque argumentum non eſt, quod putes, diu viventium, „quod ſaepe illis longus videtur dies: quod dum veniant ad condictum tempus coenae, tarde ire horas queruntur.“ nam ſi quando illos deſerunt occupationes, in otio relicti aeſtuant, nec quomodo id diſponant, aut extrahant, ſciunt. Itaque ad occupationem
2 aliquam tendunt, et quod interiacet, omne tempus grave

aetas non praebentibus obtemperandum cenſuit. Quum editores *το· ſequens* ad *nulla diminuet* retraxiſſent, facilis lapſus erat ad: *praeſens* vel effingendum, vel intrudendum.

invidiâ, praeterita veneratione proſequimur: et his nos obrui, illis inſtrui credimus.

4. *hoc praecipit*] i. praeſumit, anticipat.

Cap. XVI. Levitas et inconſtantia vulgi et delicatorum carpitur.

1. *Vexat — timent*] Et ignoratio rerum et affectus, quibus agitantur, *incerti*, i. inordinati faciunt, ut mortem optent. Lipſius laudat Democritum (ap. Stob. Serm. 3. p. 121.. Schow.) Ἀνοήμονες, τὸ ζῆν ὡς ϛυγέοντες, ζῆν ἐθέλουσι δείματι Ἀΐδεω· et, ἄνθρωποι, τὸν θάνατον φεύγοντες, διώκουσιν. *condictum*, ſtatutum. *extrahant*, terant, conſumant.

grave est: tam mehercule, quam quum dies muneris gladiatorii edictus est, aut quum alicuius alterius vel spectaculi vel voluptatis exspectatur constitutum, transilire medios dies volunt. Omnis illis speratae rei longa dilatio est. At illud tempus, quod amant, breve est, et praeceps, breviusque multo fit suo vitio: aliunde enim aliô transfugiunt, et consistere in una cupiditate non possunt. non sunt illis longi dies, sed invisi. At contra, quam exiguae noctes videntur, 3
quas in complexu scortorum, aut vino exigunt? Inde etiam poetarum furor, fabulis humanos errores alentium, quibus visus est Iupiter, voluptate concubitus delinitus, duplicasse noctem. Quid aliud est vitia nostra incendere, quam auctores illis inscribere deos, et dare morbo, exemplo divinitatis, excusatam licentiam? Possunt istis non brevissimae videri noctes, 4
quas tam care mercantur? diem noctis exspectatione perdunt, noctem lucis metu. Ipsae voluptates eorum trepidae, et variis terroribus inquietae sunt, subitque quum maxime exsultantes solicita cogitatio: „Haec quam

2. *At illud tempus, quod amant*] i. tempus constitutum, ad quod tendunt. *suo vitio*, quo ipsi laborant, vitiositate.

3. *Inde*] ex hac vitiositate ortus est poetarum *furor*, enthusiasmus (μανία). Alludit ad Iovis concubitum cum Alcmena, matre Herculis, notissimum. Cf. Apollodor. II, 4, 8. ubi Heyne p. 324 sq. Nonnulli duas, alii tres, alii novem noctes in Hercule procreando a Iove esse consumtas tradidere. Hemsterhus. ad Luciani Somn. T. I. p. 200 sq. Bip. Ceterum haec invectio ad fabularum auctores iam a Xenophane et Platone instituta nostro digna est: qui et in eo a Stoicis descíscit, quod nulla interpretatione allegorica mythorum ineptias mitigaverit. Quae hic obiter perstringit, ea singulari libro de superstitione inscripto acerrime pertractavit. Cuius libri, proh dolor perditi, fragmenta ex Augustino de Civitate Dei VI, 10. collegit Lipsius Electorum II, 18.

4. *„Haec quam diu?"* Idem occurrit de Tranq. Animi 2, 13. ubi vide.

quam diu?[a] Ab hoc affectu reges suam flevere potentiam, nec illos magnitudo fortunae suae delectavit,
5 sed venturus aliquando finis exterruit. Quum per magna camporum spatia porrigeret exercitum, nec numerum eius, sed mensuram comprehenderet Persarum rex insolentissimus, lacrimas profudit, quod intra centum annos nemo ex tanta iuventute superfuturus esset. At illis erat admoturus fatum ipse, qui flebat, perditurusque alios in terra, alios in mari, alios in proelio, alios in fuga, et intra exiguum tempus consumturus illos, quibus centesimum annum timebat!

XVII. Quid, quod gaudia quoque eorum trepida sunt? non enim solidis caussis innituntur, sed eâdem, quâ oriuntur, vanitate turbantur. Qualia autem putes tempora esse, etiam ipsorum confessione misera: quum haec quoque, quibus se attollunt, et supra hominem efferunt, parum sincera sint? Maxima quaeque bona sollicita sunt: nec ulli fortunae minus bene, quam optimae, creditur. Aliâ felicitate ad tuendam felicitatem opus est: et pro ipsis, quae successerunt
2 votis, vota facienda sunt. Omne enim, quod fortuito evenit, instabile est: [a]quo altius surrexerit, opportunius est in occasum. neminem porro casura delectant.

Cap. XVII. a. *quo altius surrexerit, opportunius est in occasum.* e codd. Grut. et Bruxell. Gronov. laudat, ut expeditius:

5. *Quum — superfuturus esset*] Xerxes. Herod. VII, 45. 46. Ἐσῆλθε γάρ με λογισάμενον κατοικτεῖραι, ὡς βραχὺς εἴη ὁ πᾶς ἀνθρώπινος βίος, εἰ τουτέων γε ἐόντων τοσούτων οὐδεὶς ἐς ἑκατοστὸν ἔτος περιέσται.

Cap. XVII. Et gaudia eorum trepida sunt; aliunde enim alio tendunt et transfugiunt.

1. *Maxima — creditur*] Quae quum observassent homines antiquissimi, hanc fortunae manentis raritatem diis, felicitati hominum invidentibus, tribuerunt. Cf. Herodot. VII, 10 et 46. I, 32. Horat. Od. I, 24, 14. III, 29, 49 sq. Lipsius laudat Aeschyli Septem adv. Thebas 771 sq. Schütz.

ctant. Miserrimam ergo necesse est, non tantum brevissimam, vitam eorum esse, qui magno parant labore, quod maiore possideant: operose assequuntur quae volunt, anxii tenent quae assecuti sunt. Nulla interim nunquam amplius redituri temporis est ratio. No- 3
vae occupationes veteribus substituuntur, spes spem excitat, ambitionem ambitio: miseriarum non finis quaeritur, sed materia mutatur. Nostri nos honores torserunt? plus temporis alieni auferunt. Candidati laborare desivimus? suffragatores incipimus. Accusandi deposuimus molestiam? iudicandi nanciscimur. Iudex desiit esse? quaesitor est. Alienorum bonorum mercenariâ procuratione consenuit? suis opibus detinetur. Marium caliga dimisit? consulatus exercet.
Quintius dictaturam properat [b] pervadere? ab aratro 4
revocabitur. Ibit in Poenos nondum tantae maturus rei Scipio, victor Hannibalis, victor Antiochi, sui con-

h. e. magis patet, paratius est in occasum. Notionem vocabuli *του opportunus* egregie illustratam dedit Gronov. avus, ad Liv. XXV, 30. nunc satis notam. Antea: *q. a. surrexit opportunum est in occasum*, e. c. ap. Erasm. *vergit pronius in occ.* Pincian. etc.

b. *pervadere* ex Gronovii sententia recepi. Fecit hanc lectionem e quinque codd. Grut., ubi erat: *praevadere*. Antea: *evadere*.

3. *suffragatores*] ut candidatos in petendis honoribus gratia nostra iuvemus. Ernesti Clav. Cic. suffragari. *quaesitor*, i. praetor, qui iudicio criminali, quaestioni, e. c. de repetundis, praeest, ideoque iudices constituit. Hoc tempore XIV usque ad XVIII praetores fuisse, qui omnes anno exacto sorte in provincias praetorias mitterentur, docet Lipsius Excurs. D. ad Tacit. Annal. I, 14. e Dione Cassio LX, 10. cf. Ernesti Clav. Cic. Praetor. Quaestio. *Marium — exercet*. Inferiores militiae gradus designat caliga, ut ap. Plin. N. H. VII, 44. Bip. De Mario hoc e Sallustio Iugurth. et Plutarcho (T. II. Reisk.) omnia nota sunt.

4. *Quintius*] Cincinnatus, in bello contra Sabinos. Liv. III, 26. *Ibit in Poenos* — im-

conſulatus decus, fraterni ſponſor: ni per ipſum mora ſit, cum Iove reponetur? civiles ſervatorem agitabunt ſeditiones, et poſt faſtiditos a iuvene diis aequos honores, iam ſenem contumacis exſilii delectabit ambitio. Nunquam deerunt vel felices, vel miſerae ſolicitudinis cauſae: per occupationes intercludetur otium: nunquam agetur, ſemper optabitur.

XVIII. Excerpe itaque te vulgo, Paulline cariſſime, et in tranquilliorem portum, non pro aetatis ſpatio iactatus, tandem recede. Cogita quot fluctus ſubieris, quot tempeſtates partim privatas ſuſtinueris, partim publicas in te converteris. Satis iam per laborioſa et inquieta documenta exhibita virtus eſt: experire, quid in otio faciat. Maior pars aetatis, certe melior, Reipublicae data ſit: aliquid temporis tui ſume etiam tibi. Nec te ad ſegnem aut inertem quietem voco: non ut ſomno, et caris turbae voluptati-
2 bus, quidquid eſt in te indolis vivae, demergas. Non eſt iſtud acquieſcere. invenies maiora omnibus adhuc ſtrenue tractatis operibus, quae repoſitus et ſecurus agites. Tu quidem orbis terrarum rationes adminiſtras, tam abſtinenter quam alienas, tam diligenter quam tuas, tam religioſe quam publicas. in officio amo-

ambitio. P. Corn. Scipio Africanus minor, a P. Cornel. Scipione, Africani maioris filio adoptatus, filius L. Aemilii Pauli Macedonici, Hannibalem vicit ad Zamam, et Antiochum magnum, ut legatus L. Scipionis fratris, de cuius ſucceſſu adeo ſpopondit. Honores paene divinos populus ei decrevit *(cum Iove reponetur?)*. Valer. Max. IV, 1. VIII, 15. *civiles — ſeditiones*, a tribunis pl. excitatae in eum ob male adminiſtratam pecuniam Aſiaticam. *exſilii*, quod Linterni egit. cf. ep. 86. init. Valer. V, 3. Cf. doctum excurſ. Wezelii ad Ciceronis Catonem.

Cap. XVIII. Paullinum adhortatur, ut otium capeſſat periculoſa officia fugiendo.

1. *Paulline*] Cf. de eo Argumentum huius libri.

amorem consequeris; in quo odium vitare difficile est: sed tamen, mihi crede, satius est vitae suae rationes, quam frumenti publici nosse. Istum animi vigorem, rerum maximarum capacissimum, a ministerio honorifico quidem, sed parum ad beatam vitam
apto, ad te revoca: et cogita, non id egisse te ab 3
aetate prima, omni cultu studiorum liberalium, [a] ut tibi multa millia frumenti bene committerentur: maius quiddam et altius de te promiseras. Non deerunt et frugalitatis exactae homines, et laboriosae operae. Tanto aptiora exportandis oneribus tarda iumenta sunt, quam nobiles equi: quorum generosam pernicitatem quis unquam gravi sarcinâ pressit? Cogita praeterea, quantum sollicitudinis sit, ad tantam te
molem obiicere. cum ventre humano tibi negotium 4
est:

Cap. XVIII. a. *ut tibi multa millia* (sc. modiorum) *frumenti bene committerentur.* Ex tribus codd. Grut. et Brux. reposuit recte Gronovius. Bene autem dicitur alicui aliquid male aut bene credere, committere, docente Gronov. ad h. l. Lipsius in suo cod. invenerat: *vere*, unde maluit: *viro* facere: ingeniose: sed de veritate cum Gronov. dubito.

2. *Tu quidem — nosse*] De frumentatione, i. de frumento plebi publice idque gratuito dando hic sermo est, cuius administrandi atque distribuendi curam gessit cum aliis et Paullinus. Republicâ quidem liberâ frumentum modico aliquo pretio definito, quaestoribus curantibus, publice datum esse cuique, notum est; sed inde a Iul. Caesare gratuita haec largitio initium cepit (Sueton. Iul. 41.), mox ab Augusto et reliquis Caesaribus continuata. A. V. C. 736. Augustus primum curam frumenti tradidit quatuor viris, qui iam Praetores fuerant. Dio Cass. LIV, 17. LV, 31. Mox sub Tiberio praefectura annonae instituta est, officio hoc in unum virum devoluto. Distribuendi frumenti, s. cibariorum, ratio per tesseras, s. ligneas, s. aereas, s. plumbeas erat: quocunque mense, et quidem nonis, ut videtur, horrea publica, in quibus frumentum condebatur, aperiebantur. Plura dabit Lipsius Electorum I, 8.

est: nec rationem patitur, nec aequitate mitigatur, nec ullâ prece flectitur populus esuriens. [b] Modo intra paucos illos dies, quibus C. Caesar periit (si quis inferis sensus est, hoc gravissime ferens, quod decedebat populo Romano superstite), septem aut octo certe dierum cibaria superesse! dum ille pontes navibus iungit, et viribus imperii ludit, aderat ultimum
5 malorum obsessis quoque, alimentorum egestas. Exitio paene ac fame constitit, et, quae famem sequitur, rerum omnium ruinâ, furiosi, et externi, et infeliciter superbi regis imitatio. Quem tunc animum habuerunt illi, quibus erat mandata frumenti publici cura? ferrum, saxa, ignes, [c] gladium excepturi summâ dissimulatione tantum inter viscera latentis mali tegebant: cum ratione scilicet. Quaedam enim ignorantibus

b. *Modo intra paucos illos dies, quibus C. Caesar periit (si quis inf. s. e., hoc gr. f. q. decedebat p. R. s.), s. aut — superesse!* Sic locum interpunctione adiuvandum putavi, uncinis additis. *Decedebat* Pincianus optime correxit: antea: *dicebat*, nullo sensu. De Caligula agi apparet. Post eius mortem ἀναρχία quaedam dierum paucorum erat, donec Claudius, avunculus eius, ex angulo quodam protractus, rerum potiretur. Dio Cass. LX, 1. Sueton. Claud. X.

c. *gladium.* Erasmo al. obsequutus reduxi. Antea: *Caium*, probante Lipsio, qui explicat: quasi Caii vultus et ira super omnia tormenta aut tela. Adiicerem Lipsiano iudicio calculum, nisi de exstincto iam Caio intelligenda haec essent.

4. *Modo — superesse — egestas*] Dio Cass. LIX, 17. similia tradit. Iunxit autem Caligula a. V. C. 792. pontem navibus a villâ sua Baulis ad Puteolos. Excandescentiam annonam quoque tangit Dio. *populo Romano superstite*: nec hoc Dio Cass. LIX, 30. neglexit.

5. *furiosi — imitatio*] Xerxis, Hellespontum pontibus iungentis. Herodot. VII, 36.

ferrum — tegebant. Seditionem, in qua ferrum, saxa, faces, quibus ii, quos noxios habet plebs, petuntur, adhiberi solent, intelligit; hanc praevidisse statuit curatores frumenti publici, excepturos, i. eadem, qua Caium, poenâ afficiendos. Laudat itaque animum fortem curatorum, qui ferrum s. i., malum inter viscera latens occultarent.

tibus aegris curanda sunt. causa multis moriendi fuit, morbum suum nosse.

XIX. Recipe te ad haec tranquilliora, tutiora, maiora. Simile tu putas esse, utrum cures, ut incorruptum a fraude advehentium et negligentiâ frumentum transfundatur in horrea, ne concepto humore vitietur, et concalescat, ut ad mensuram pondusque respondeat: an ad haec sacra et sublimia accedas, scíturus, quae materia sit diis, quae voluptas, quae conditio, quae forma? quis animum tuum casus exspectet, ubi nos a corporibus dimissos natura componat? quid sit, quod huius mundi gravissima quaeque in medio sustineat, supra levia suspendat, in summum ignem ferat, sidera [a] cursibus suis excitet? Cetera deinceps ingentibus plena miraculis. Vis tu, relicto solo, mente ad ista respicere? nunc, dum calet sanguis, vigentibus ad meliora eundum est. Exspectat te in hoc genere vitae multum bonarum artium, amor vir- 2

Cap. XIX. a. *Cursibus*. Plurium codd. et edd. e. c. Erasm. lectio: cui acquiescere licet. Lipsius tamen e lectione haud paucorum codd. *civibus*, fecit *vicibus*.

Cap. XIX. Ad sapientiae studia ut se recipiat P., admonet. Miserrima eorum conditio, qui ad alienum nutum laborant.

1. *Horrea*] publica, per singulas regiones urbis ab antiquissimis inde temporibus structa. Circiter 306. horrea e P. Victorii urbis descriptione fuisse Romae, putat Lipsius. Vides hic curatorum frumenti officia, ab iis, quae in nostris horreis publicis (Magazine), utique quum navibus advehitur frumentum, praestantur, parum distantia.

an ad haec — Stoicorum sunt quaestiones, deum, i. mundum totum definientium, corpus intelligens et mentem in materia: cuius *voluptas* in gaudio sui ipsius et operis sui; *conditio* Iovis unius aeterna (ceteri combustione pereunt), *forma* rotunda. Ep. 113. De his Stoicorum scitis cf. Tiedemann II, 536 sq. *quis — componat?* conf. Consol. ad Marc. 19, 4. Ep. 64. fin. *in summum ignem*, i. aetherem.

2. *vigentibus*] nobis. *bonarum artium*, philosophiae.

futum atque usus, cupiditatum oblivio, vivendi atque moriendi scientia, alta rerum quies. Omnium quidem occupatorum conditio misera est: eorum tamen miserrima, qui ne suis quidem occupationibus laborant. ad alienum dormiunt somnum, ad alienum ambulant gradum, ad alienum comedunt appetitum; amare et
3 odisse, res omnium liberrimas, iubentur. Hi si velint scire, quam brevis ipsorum vita sit, cogitent, ex quota parte sua sit. Quum videris itaque praetextam saepe iam sumtam, quum celebre in foro nomen, non invideris. Ista vitae damno parantur: ut unus ab illis numeretur annus, omnes annos suos conterent. Quosdam autem quum in summum ambitionis eniterentur, inter prima luctantes, aetas reliquit: quosdam quum in consummationem dignitatis per mille indignitates irrupissent, misera subiit cogitatio, ipsos laborasse in titulum sepulcri: quorundam ultima senectus, dum in novas spes, ut iuventa, disponitur, inter conatus magnos et improbos invalida defecit.

XX. Foedus ille, quem in iudicio pro ignotissimis litigatoribus grandem natu, et imperitae coronae assentationes captantem, spiritus liquit! turpis ille, qui vivendo lassus citius quam laborando, inter ipsa officia collapsus est! turpis, quem accipiendis immorientem rationibus diu tractus risit heres! Praeterire,

3. *Quum — sumtam*] magistratus honores plus simplici vice, quorum ornamentum et insigne praetexta (vestis) erat, acceptos. *celebre in foro nomen*, s. magistratus s. oratoris, caussidici. *ut unus — conterent*, propter consulatum ordinarium. Cf. ad III, de Ira 31, 2.

Cap. XX. Stultitiam eorum, qui ad otium ultro secedere non possunt, exemplo Turannii exhibet.

1. *turpis — heres!*] turpis est avarus ille, qui pecuniae coa-

terire, quod mihi occurrit exemplum, non possum. Turannius fuit exactae diligentiae senex: qui 2
post annum nonagesimum, quum vacationem procurationis a C. Caesare ultro accepisset, componi se in lecto, et velut exanimem a circumstante familiâ plangi iussit. Lugebat domus otium domini senis, nec finivit ante tristitiam, quam labor illi suus restitutus est. Adeone iuvat occupatum mori? Idem plerisque animus est: diutius cupiditas illis laboris, quam facultas est: cum imbecillitate corporis pugnant: senectutem ipsam nullo alio nomine gravem iudicant, quam quod illos seponit. Lex a quinqua- 3
gesimo anno militem non cogit, a sexagesimo senatorem non citat. difficilius homines a se otium impetrant, quam a lege. Interim dum rapiuntur et rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit, dum mutuo sunt miseri, vita est sine fructu, sine voluptate, sine ullo profectu animi: nemo in conspicuo mortem habet, nemo non procul spes intendit.

coacervandae solummodo intentus est: rationes accipit, i. computat facultates suas, et sortis usuras etc., ut fenerator Alphius ap. Horat. Epod. II. *tractus*, longa nimis avari vita.

2. *Turannius*] procuratione annonae, quam sub Tiberio (Tacit. Annal. I, 7. XI, 31.) habuit, sub Caligula quoque functus esse videtur. Procuratio autem annonae iam ap. Cic. occurrit. Lipsius tamen alium intelligit, quia ipse Paullinus iamdiu hoc munus habuerat. Cf. Argumentum. *componi se*, ut moribundum. *familiâ* servorum.

3. *Lex a — non cogit*] Docent hoc e Taciti Annal. I, 17. al. auctores rei militaris. *a sexagesimo — citat.* Apud Senecam patrem in Controversia ultima libri primi (p. 126. ed. Bip.) P. Asprenas, senator, ait, post sexagesimum et quintum annum in curiam venire non cogitur, nec vetatur. Rotundo numero itaque noster usus est. Plin. Epp. IV, 23. In suffragiis ferendis quoque vetus

4 Quidam vero disponunt etiam illa quae ultra vitam sunt, moles magnas sepulcrorum, et operum publicorum dedicationes, et ad rogum munera, et ambitiosas exsequias. At mehercule istorum funera, tanquam minimum vixerint, ad faces et ad cereos ducenda sunt.

vetus proverbium valuit: sexagenarios de ponte deiici. Cf. Andr. Schottum ad Senec. patris locum laud. p. 585. T. III. ed. Gronovio — Elzevir. *in conspicuo*, loco, ante oculos positam.

4. *Quidam* etc.] Haec Horatius Odd. II, 18. iam perstrinxit. *operum publicorum*, e. c. theatrorum, templorum. *munera* gladiatoria et funebres ludos, *ad faces*. Cf. de Tranq. animi XI, 5. quasi ad infantum et immature mortuorum modum efferendi sint. Hoc autem noctu fiebat. Tacit. Annal. XIII, 17. fin. Pompa funebri aut laudatione publica funera acerba aut immatura non digna habita sunt. Epist. 122.

DE

DE VITA BEATA AD GALLIONEM FRATREM LIBER VNVS.

ARGVMENTVM.

Senex hunc libellum scripsit Seneca, et velut defensionem praescripsit contra calumniatores, qui Opes ei et vitam obiectabant (Cf. et Ep. 84. *Convitia inimicorum in eum cognosces e Tacit. Annal.* XIII, 43. XIV, 65. XV, 56 et 60 sq. *Sueton. Ner.* 34. etc.). *Beatam vitam, monstrat, in virtute esse: sed hanc externa non spernere, si accedant. Sublime scriptum est, pulcherrimum in partibus, et quod monita sensusque aureos habet. Partes eius duae sunt: Quid sit beata vita? et Quomodo eo perveniatur. De priore, negat in Opinione aut More quaerendam: per trita si itur, longius ab ea abitur. Ratio sola audienda est; ea dicit: Beatam vitam esse convenientem naturae suae: id est, positam in Virtute. Non in Voluptate, cum Epicuro? minime. et diffuse hunc et asseclas refellit. usque eo, ut nec iungi cum virtute voluptatem velit, et totum hoc nomen repudiet. Haec ad* Cap. XVI. *Inde pars altera sequitur. Ad perveniendum igitur sola virtus amplectenda est, cetera spernenda? Negat; admitti quidem externa posse, sed non ut finem. Immo iis, qui in via adhuc sunt, et proficientium numero, opus esse aliqua indulgentia Fortunae. Hic privatam suam causam calide iam et robuste agit, et obiicientem inducit: Cur tu de Virtute sic locutus alia etiam habes? cur servos? nummos, villas, supellectilem? Varie respondet: ac primo Sapientem se non esse, sed conari esse. Deinde aliis summatibus viris, Platoni, Zenoni, Aristoteli iam olim obiecta occurrunt. At quin omnes isti non quomodo viverent, sed vivendum esset, docebant. Ardua res, Virtus. Suspiciendi etiam, qui conantur ascendere, etsi decidunt interim, aut haerent. Tum de Opibus ex professo agitur: an habendae Sapienti? a* Cap. XXI. *Et asserit, haberi, etsi non amari: quaesitas tamen honeste, et benigne emittendas aut emissas. Insurgit deinde in istos*

conviciatores, et mucronem styli, Socrate inducto, stringit: sed finis deficit.

Hoc fere argumentum huius libri est a Lipsio professum: cuius viri dum in vivis esset, doctissimi et sagacissimi observantiae meae hoc tribuendum duxi, ut, sicubi hoc per lectores fieri posset, repeterem, quibus de Seneca meritus sit.

Res, quae hoc libro tractantur, iam inde ab eo tempore, quo Philosophia e coelo ad terram et vitam humanam devocata a Socrate, in urbibus collocata et in domos etiam introducta fit, omnium sapientum scholas occupaverunt. Plato quidem et Aristoteles multis locis de vita beata, s. de summo bono, quod vocant, egregie commentati sunt. Sequutus eos est Theophrastus, qui singularem de vita beata, περὶ εὐδαιμονίας α. *librum scripsit, celeberrimum in antiquitate, nunc deperditum, cuius Cicero non semel mentionem fecit.* Cf. *Tusc. Disputatt.* V, 9. *De Finib. B. et M.* V, 5. *ubi testatur, se in plerisque Theophrastum sequi, nisi quod virtuti plus quam ille, fortunae minus tribuit. Fabric. Bibl. Gr.* Vol. III. p. 449. *Harl. Digladiati postbac sunt acerrime de hac re Stoici cum Epicureis, ut et Cicero Tuscc. Disp.* V. *al. et noster docent.* Cf. *Catalogg. Stoicorum et Epicureorum ap. Fabric.* T. III. *Harl., ubi libri eorum nunc deperditi* περὶ τῶν ἀρετῶν, περὶ ἡδονῆς *laudantur. Romani quoque philosophi huic disputationi gravissimae operam suam addixerunt: in quibus Cicero l. l. et noster primo loco nominandi, et eo magis aestimandi sunt, quum ii, quos sequuti sunt, scriptores excellentissimi, in deperditis fere habentur.*

I.

Vivere, Gallio frater, omnes beate volunt: sed ad pervidendum, quid sit, quod beatam vitam efficiat, caligant. Adeoque non est facile consequi beatam vitam, ut ab ea quisque eo longius recedat, quo ad illam concitatius fertur, si viâ lapsus est: quae ubi in contrarium ducit, ipsa velocitas maioris intervalli causa fit. Proponendum est itaque primum, quid sit,

Animadversiones.

Cap. I. Vita beata ab omnibus quidem appetitur, sed quid sit, et quomodo ad eam perveniri possit, nescitur.

1. *Adeoque — causa fit*] Aberratio a recto tramite ad beatam vitam in eo distat a quacunque alia aberratione, quod

sit, quod appetamus: tunc circumspiciendum est, quâ contendere illo celerrime possimus: intellecturi in ipso itinere, si modo rectum erit, quantum quotidie [a] profligetur, quantoque propius ab eo simus, ad quod nos cupiditas naturalis impellit. Quamdiu quidem pas- 2
sim vagamur, non ducem secuti, sed fremitum et clamorem dissonum in diversa vocantium, conteritur vita inter errores, brevis, etiamsi dies noctesque bonae menti laboremus. Decernatur itaque et quo tendamus, et quâ: non sine perito aliquo, cui explorata sint ea, in quae procedimus: quoniam quidem non eadem hic, quae in ceteris peregrinationibus, conditio est. In illis comprehensus aliquis limes, et interrogati incolae, non patiuntur errare: at hic tritissima quaeque via, et celeberrima, maxime decipit. Nihil ergo magis praestandum est, quam ne, peco- 3
rum ritu, sequamur antecedentium gregem, pergentes non quâ eundum est, sed quâ itur. Atqui nulla res nos maioribus malis implicat, quam quod ad rumorem componimur: optima rati ea, quae magno assensu recepta sunt, quorumque exempla nobis multa sunt: nec ad rationem, sed ad similitudinem vivimus. Inde ista tanta coacervatio aliorum super alios ruentium.

VARIETAS LECTIONIS.

Cap. I. a. *profligetur.* Vulgatum idque bonum, libris tuentibus et sensu: i. efficiatur. Alii, e. c. Erasm. *proficiamus* substituerunt, insolentia eius significati.

quod maximae nobis est noxae, quum ceterae omnes aberrationes tandem eo perducant, quo cursum direxeris, etsi non sine virium et temporis dispendio. Quod secus est in itinere ad beatam vitam. *profligetur*, perficiatur. Saepe ap. Cicer. occurrit hac vi. Cf. Ernesti Clavis Cic. Intpp. ad Gellium XV, 5. ed. Conradi.

2. *etiamsi — laboremus*] i. studeamus, ut et de re et de via, quae illo ducit, bene simus informati, ideoque virtutem amemus. *limes*, via agrestis. *errare:* religione inprimis Mercurii ducti. Theocrit. XXV, 5. 6.

4 tium. Quod in ſtrage hominum magna evenit, quum ipſe ſe populus premit, nemo ita cadit, ut non alium in ſe attrahat: primi exitio ſequentibus ſunt: hoc in omni vita accidere videas licet: nemo ſibi tantummodo errat, ſed alieni erroris et cauſa et auctor eſt. Nocet enim applicari antecedentibus: et dum unusquisque mavult credere, quam iudicare, nunquam de vita iudicatur, ſemper creditur: verſatque nos et praecipitat traditus per manus error, alienisque perimus
5 exemplis. Sanabimur, ſi modo ſeparemur a coetu: nunc vero ſtat contra rationem, defenſor mali ſui, populus. Itaque id evenit, quod in comitiis, in quibus eos factos praetores iidem qui fecere mirantur, quum ſe mobilis favor circumegit. Eadem probamus, eadem reprehendimus. hic exitus eſt omnis iudicii, in quo ſecundum plures [b] datur.

II. Quum de beata vita agitur, non eſt quod mihi illud diſceſſionum more reſpondeas: „Haec pars maior eſſe videtur.“ Ideo enim peior eſt. Non tam bene cum rebus humanis agitur, ut meliora pluribus placeant:

b. *datur.* Antiqua lectio. Eraſmus primus intulit: *lis datur.* Recte Gronov. obſervat, hanc voculam (interdum) intelligi. *Dare* enim eſt unum ex iſtis tribus Praetoris verbis (do, dico, addico), quo copiam accuſandi, actionem et iudices, ideoque litem dabat. Deinde de eo, qui ſententiam fert. Cf. Sueton. Claud. 15. Tacit. Annal. IV, 43. Ita ſecundum Meſſenios datum. Gronov. laudat M. Senec. praef. 3. Controverſ. Plin. Ep. VII, 6.

4. *Nocet — antecedentibus*] ſc. temere. *verſatque*, i. ſollicitat turbatque.

5. *comitiis*] ſc. centuriatis. *circumegit*, mutavit. Similem ſententiam invenies ap. Cic. pro L. Muraena c. 17. qui locus noſtro ob oculos verſatus fuiſſe videri poteſt.

Cap. II. De vero bono et vita beata non cum vulgo ſentias, ſed cum optimis.

1. *diſceſſionum more*] in ſenatu, ſi princeps vel auctor ſententiae, quam ſenatui praeſtitiſſet, in locum ſeparatum diſcederet, ut ii, qui ei aſſentirentur, cum eo ſe coniungerent, contrarium

ceant: argumentum peſſimi, turba eſt. Quaeramus, quid optimum factum ſit, non quid uſitatiſſimum: et quid nos in poſſeſſione felicitatis aeternae conſtituat, non quid vulgo, veritatis peſſimo interpreti, probatum ſit. Vulgum autem tam [a] chlamydatos, quam coronatos voco. Non enim colorem veſtium, quibus 2
praetexta corpora ſunt, adſpicio: oculis de homine non credo. habeo melius certiusque lumen, quo a falſis vera diiudicem. Animi bonum animus inveniat. Hic, ſi unquam illi reſpirare et recedere in ſe vacaverit, o quam ſibi ipſe verum, tortus a ſe, fatebitur, ac dicet: „Quidquid feci adhuc, infectum eſſe mallem: quidquid dixi quum recogito, [b] mutis invideo: quidquid optavi, inimicorum execrationem puto: quid- 3
quid timui, dii boni, quanto melius fuit, quam quod concupivi? Cum multis inimicitias geſſi, et in gratiam ex odio (ſi modo ulla inter malos gratia eſt) redii: mihi ipſi nondum amicus ſum. Omnem operam dedi,

Cap. II. a: *chlamydatos quam coronatos.* Sic Eraſmi editio, prioresque edd., et omnes MSS. H. e. peregrini, obſcuri, et clari homines, ſenſu ipſo docente. Chlamydati, peregrina veſte induti, ideoque non conſpicui, quibus ii, qui coronis erant ornati, e. c. triumphatores, opponuntur. Gronov. altius et contortius rem repetit, explicans de militibus cum machaeris, chlamydatis, qui ſupra vulgum et a vulgo diſcreti, in Graecia, et de coronatis, ſ. *ϛεφηφόροις* vel *ϛεφανοφόροις*, ampliſſima in Oriente dignitate, qui ſupra milites erant. Lipſio (Elect. I, 13. p. 395. placuit: *tam candidatos quam coloratos.* „Ad vulgatum, non intelligo, ait, nec pro more hoc Romano."

b. *mutis invideo* Gruteri conj. praeferenda lectioni, quae libros inſedit: *in multis video*, nullo ſenſu. Mox: *quidquid timui, dii boni, quanto melius f.* e codd. praetuli lectioni: *levius f.*

rium ſentientes in aliam partem tranſirent. Sic Senatusconſultum per diſceſſionem fiebat: Conſul enim pronuntiare ſolebat: haec pars maior videtur. Plin. Epp. II, 11 et 12. *Vulgum voco*, et inſimos et ſummos. cf. Var. lectionn.

2. *quidquid dixi — invideo*] quum recogito omne id, quod dixi; mutorum hominum conditionem praefero.

dedi, ut me multitudini educerem, et aliquâ dote notabilem facerem: quid aliud quam telis me opposui, et malevolentiae, quod morderet, ostendi?" Vides istos, qui eloquentiam laudant, qui opes sequuntur, qui gratiae adulantur, qui potentiam extollunt? omnes aut sunt hostes, aut (quod in aequo est) esse possunt. Quam magnus mirantium, tam magnus invidentium populus est.

III. Quin potius quaero aliquid usu bonum, quod sentiam, non quod ostendam. ista quae spectantur, ad quae consistitur, quae alter alteri stupens monstrat, foris nitent, introrsus misera sunt. Quaeramus aliquid non in speciem bonum, sed solidum et aequabile, et a secretiore parte formosius. Hoc eruamus. nec longe positum est: invenietur: scire tantum opus est, quo manum porrigas. Nunc velut in tenebris vicina transimus, offensantes in ipsa, quae desidera-
2 mus. Sed ne te per circuitus traham, aliorum quidem opiniones praeteribo: nam et enumerare illas longum est, et coarguere: nostram accipe. Nostram vero quum dico, non alligo me ad unum aliquem ex Stoicis proceribus: est et mihi censendi ius. Itaque ali-

Cap. III. Quid sit beata vita, potissimum secundum Stoicos.

1. *usu — ostendam*] quod experientia se ut bonum mihi probaverit, et quo mecum fruar, omni iactatione et ostentatione vitata. *ista — misera sunt:* quandoquidem vulgus plerumque ea, quae vere bona sunt, diiudicare nequit, ideoque tantummodo, quae in speciem bona sunt, admiratur et laudibus extollit. Sentit noster cum Phocione, qui, laudante ipsum populo, interrogasse amicum dicitur: ecquid stulti me inscio dixi? Plutarch. Phoc. Apophthegm. p. 329. Eadem de Antisthene sunt ap. Diog. L. III, 8. Consentit Cicero de finib. Bonorum et Mal. II, 15. iudico — non esse non turpe, quum id a multitudine laudetur.

2. *Nostram — proceribus*] e. c. Zenoni, Chrysippo, Clean-

aliquem sequar, aliquem iubebo sententiam dividere: fortasse et post omnes citatus, nihil improbabo ex his quae priores decreverint, et dicam: „Hoc amplius censeo.“ Interim, quod inter omnes Stoicos convenit, rerum naturae assentior. ab illa non deerrare, et ad illius legem exemplumque formari, sapientia est: Beata est ergo vita, conveniens naturae suae: quae 3
non aliter contingere potest, quam si primum sana mens est, et in perpetua possessione sanitatis suae. Deinde, si fortis ac vehemens, tum pulcherrima et patiens, apta temporibus, corporis sui pertinentiumque ad id curiosa; non anxie tamen: aliarum rerum quae vitam instruunt, diligens, sine admiratione cuiusquam:

Cleanthi, qui principes Stoicorum sunt. Lipsius laudat Senecae Ep. 45. non enim cuiquam me mancipavi, nullius notam fero. multum magnorum virorum iudicio credo, aliquid et meo vindico. *Censendi*, tamquam senatori. Qua figura in seqq. utitur. *Sequar*, verbo adsentiar. *aliquem — dividere*: quum senator una sententia plura complecteretur, eaque diversa, quorum unum probaret, aliud reiiceret alter senator, dicere poterat: divide, i. de singulis seorsim refer. Senec. Ep. 21. Cic. Ep. fam. I, 2. *Hoc amplius censeo*. formula senatoria (Cic. Phil. XIII, 21. Senec. Nat. Qu. III, 15.) de iis, qui sententiae assentientes aliquid adderent. Hinc Sallustio Catil. 51. dicitur: addere sententiae, vel in sententiam.

rerum naturae, i. Deo. Tiedemann II, 448.

3. *Beata — suae*] Est notissimum illud: sequere naturam, i. honeste vive. Cic. de finib. B. et M. II, 11. Inde Chrysippus: τὸ τέλος εἶναι ἀκολούθως τῇ φύσει ζῇν· Cf. Lipsii Manuduction. ad philos. Stoic. II, 14. Tiedemann II. p. 522 sqq. *sana*, i. sapiens. De Constant. Sap. XI, 1. *Deinde — curiosa*. Constantiam et in rebus adversis et in vitiorum illecebris, *pulchritudinem*, i. integritatem ac probitatem intelligit. *patiens*, cf. De Constant. Sap. XIV, 2. *corporis — diligens*. ad sui amorem spectat, quo Stoici principium ethices contineri prae se ferebant. Tiedemann II, 522 sqq. *sine admiratione*. Recte Lipsius laudat Horatianum illud Epp. I, 6, 1. Nil ad-

4 quam: usura fortunae muneribus, non servitura. Intelligis, etiam si non adiiciam, sequi perpetuam tranquillitatem, libertatem, depulsis his, quae aut irritant nos, aut territant. Nam pro voluptatibus, et pro illis quae parva ac fragilia sunt, et in ipsis flagitiis noxia, ingens gaudium subit, inconcussum, et aequabile: tum pax et concordia animi, et magnitudo cum mansuetudine. Omnis enim ex infirmitate feritas est.

IV. Potest aliter quoque definiri bonum nostrum, id est, eâdem sententiâ, non iisdem comprehendi verbis. Quemadmodum idem exercitus modo latius panditur, modo in angustum coarctatur, et aut in cornua, sinuatâ mediâ parte, curvatur, aut rectâ fronte explicatur: vis illi, utcunque ordinatus est, eadem est, et voluntas pro iisdem partibus standi: ita definitio summi boni aliâs diffundi potest et exporrigi, aliâs colligi, et in se cogi. Idem utique erit, si di-
2 xero: Summum bonum est, animus fortuita despiciens, virtute laetus; aut, invicta vis animi, perita rerum, placi-

admirari. Addere debuisset Democritum ap. Stob. Serm. 3. (p. 78. Schow.), Heraclitum ap. Plutarch. de Poet. leg. c. 10. et ibid. Pythagoram. Hanc ἀθαυμασίαν sequutus quoque est Zeno, stoicae philos. auctor. Diog. Laert. VII, 123. Stobaeus Serm. 1. (p. 8. Schow.) de Pythagora. Noster Ep. 45. Beatum esse, cui omne bonum in animo est, erectum, excelsum, mirabilia calcantem. Alio sensu miratio initium philosophiae dicitur, de tirone philosopho, apud Platon. Theaetet. II. p. 76. d. Bipont. Aristotel. Physic. I, 2.

4. *sequi perpetuam tranquillitatem*] Ep. 92. Quid est beata vita? securitas et perpetua tranquillitas. Quae descriptio, bene addit Lipsius, ab effectu est. *Omnis — feritas est.* Nam magnus homo et bonus est, a quo feritas abhorret. De Ira I, 16, 27. Horat. Epp. I, 1, 39. 40.

Cap. IV. Descriptio latior summi boni ex adiunctis.

1. *sinuatâ*] In lunae crescentis faciem: media parte reducta. Opponitur acies gibbera, vel flexa, quam ab Hannibale ad Cannas factam tradit Livius XXII, 47.

placida in actu, cum humanitate multâ, et conversantium curâ. Libet et ita definire, ut beatum dicamus hominem eum, cui nullum bonum malumque sit, nisi bonus malusque animus: honesti cultor, virtute contentus, quem nec extollant fortuita, nec frangant: qui nullum maius bonum eo, quod sibi ipse 3
dare potest, noverit; cui vera voluptas erit, voluptatum contemtio. Licet, si evagari velis, idem in aliam atque aliam faciem, salvâ et integrâ potestate, transferre. Quid enim prohibet nos beatam vitam dicere, liberum animum, et erectum, et interritum ac stabilem, extra metum, extra cupiditatem positum? cui unum bonum honestas, unum malum turpitudo? Cetera 4
vilis turba rerum, nec detrahens quidquam beatae vitae, nec adiiciens, sine auctu ac detrimento summi boni veniens ac recedens. Hunc ita fundatum necesse est, velit nolit, sequatur hilaritas continua, et laetitia alta atque ex alto veniens, ut quae suis gaudeat, nec maiora domesticis cupiat. Quidni ista penset bene cum minutis, et frivolis, et non perseverantibus corpusculi

2. *conversantium*] quia sapiens est in commune bonus, ut poeta, et ut noster de Clem. I, 3, 2. homo, sociale animal, communi bono genitus. Lipsius. Hanc definitionem prorsus Stoicam esse constat, vel ex Horatio III Odd. 29. Gatak. ad Antonin. p. 271.

3. *qui — noverit*] eandem cum Stoicis sententiam amplexi sunt Romani (cf. I. Fr. Gronov. ad Liv. V, 26. fin.) occasiones et eventa fortunae, consulta praeclara et facta sibi adsignantes. *potestate*, significatione. *Quid enim prohibet — positum?* Lipsius laudat Cic. Disputatt. Tusc. V, 14. volumus eum, qui beatus sit, tutum esse, inexpugnabilem, septum atque munitum; non ut parvo metu praeditus sit, sed ut nullo.

4. *Cetera turba rerum vilis* est praeter eas, quae honestae et turpes sunt. *ut quae — cupiat*, i. quoniam virtute, quam sibi ipsa dedit, contenta est.

pusculi motibus? quo die infra voluptatem fuerit, et infra dolorem erit.

V. Vides autem, quam malam et noxiam servitutem serviturus sit, quem voluptates doloresque, [a] incertissima dominia, impotentissimaque, alternis possidebunt. Ergo exeundum ad libertatem est. hanc non alia res tribuit, quam fortunae negligentia. Tum illud orietur inaestimabile bonum, quies mentis in tuto collocatae, et sublimitas; expulsisque terroribus, ex cognitione veri gaudium grande et immotum, comitasque, et diffusio animi: quibus delectabitur non ut
2 bonis, sed ut ex bono suo ortis. Quoniam liberaliter agere coepi, potest beatus dici, qui nec cupit, nec timet, beneficio rationis. Quoniam et saxa timore et tristitiâ carent, nec minus pecudes: non ideo tamen quisquam felicia dixerit, quibus non est felicitatis intellectus. Eodem loco pone homines, quos in numerum pecorum et animalium redegit hebes na-
3 tura, et ignoratio sui. Nihil interest inter hos, et illa: quoniam illis nulla ratio est, his prava, et malo suo atque in perversum solers. Beatus enim nemo dici potest, extra [b] veritatem proiectus. beata ergo vita

Cap. V. a. *incertissima.* i. domini vacillantes, sibi invicem cedentes: appositio est, tam ad dolorem, quam ad voluptatem pertinens. Sic bene calorem Lipsii refutavit Gronov. τὸ *Inertissima* enim locum non habet.

b. *veritatem.* noli emendare: *virtutem;* veritas enim est h. l. rectum certumque iudicium.

Cap. V. Beata vita in sana ratione et virtute, non in voluptate posita est.

1. *incertissima dominia*] i. domini, quibus nulla fides haberi potest, nec sibi constantibus. Vox dominium h. l. dominum significat more Graecorum, abstractum saepe pro concreto adhibentium, e. c. σῶμα, χρῆμα, παίδευμα (alumnus. Valken. Diatribe p. 241.), θρέμμα filius (Sophocl. Philoct. 243.) etc. *diffusio animi*, i. laetitia, serenitas: διάχυσις ψυχῆς.

2. *pecudes*] quatenus timoris et tristitiae sibi non consciae sunt; ob ignorationem sui.

vita est, in recto certoque iudicio stabilita, et immutabilis. Tunc enim pura mens est, et soluta omnibus malis, quum non tantum lacerationes, sed etiam vellicationes effugerit: statura semper ubi constitit, 4
ac sedem suam, etiam iratâ et infestante fortunâ, vindicatura. Nam quod ad voluptatem pertinet, licet circumfundatur undique, per omnes vias influat, animumque blandimentis suis leniat, aliaque ex aliis admoveat, quibus totos partesque nostri sollicitet: quis mortalium, cui ullum superest hominis vestigium, per diem noctemque titillari velit, deserto animo, corpori operam dare?

VI. „Sed et animus quoque," inquit, „voluptates habebit suas." Habeat sane, cedatque luxuriae et voluptatum arbiter, impleat se omnibus iis, quae oblectare sensus solent: deinde praeterita respiciat, et exoletarum voluptatum memor exsultet prioribus, futurisque iam immineat, ac spes ordinet suas, et dum cor-

3. *illis*] pecoribus et animalibus. *extra veritatem proiectus*, qui rationis recta et sincera viâ praetermissâ libidinibus servit unice. Veritas autem hic opponitur rationi pravae et perversae. Cf. Ernesti Clav. Cic. sub hac voce. *lacerationes* corporis, *sed etiam vellicationes* animi: cf. de Ira III, 43, 5. qui locus nostrum explicat: *effugerit*, contemnendo.

4. *etiam iratâ — vindicatura*] cf. Horat. Odd. III, 29, 53. Seneca de Constant. Sapient. VIII, 3. *Nam — dare?* Haec e Cic. de finib. B. et M. II, 34. §. 114. repetita sunt.

Cap. VI. Quum vita beata iudicio recto contineatur, virtus cum voluptate copulari nequit. In Epicurum haec dicta esse, quilibet animadvertet. Qui quum in voluptate summum bonum posuisset, a Stoicis, voluptatem etiam in animo vitiosam rem putantibus, repulsus est. Cf. Cic. de finibus B. et M. lib. II. tot., inprimis inde a cap. 14., ubi iam Chrysippum idem molitum esse videmus, quod nunc noster quoque adgreditur.

1. *inquit*] adversarius aliquis ex Epicureis. *cedatque*, voluptatibus. *exoletarum*, turpium corporis.

corpus in praesenti saginâ iacet, cogitationes ad futura praemittat! hoc mihi videtur miserior, quoniam
2 mala pro bonis legere, dementia est. Nec sine sanitate quisquam beatus est: nec sanus, cui offutura pro optimis appetuntur. Beatus est ergo iudicii rectus: beatus est praesentibus, qualiacunque sunt, contentus, amicusque rebus suis: beatus is, cui omnem habitum rerum suarum ratio commendat. Vident et illi, qui summum bonum voluptatem dixerunt, quam turpi illud loco posuerint. Itaque negant posse voluptatem a virtute diduci, et aiunt, nec honeste quemquam vivere, ut non iucunde vivat; nec iucunde, ut non
3 honeste quoque. Non video, quomodo ista [a] diversa in eandem copulam coniiciantur. Quid est, oro vos, cur separari voluptas a virtute non possit? videlicet, quod omne boni ex virtute principium est. ex huius radicibus etiam ea, quae vos et amatis et expetitis, oriuntur. Sed si ista indiscreta essent, non videremus quaedam iucunda, sed non honesta: quaedam vero honestissima, sed aspera, et per dolores exigenda.

VII. Adiice nunc, quod voluptas etiam ad vitam turpissimam venit: at virtus malam vitam non admittit. et infelices quidam non sine voluptate, immo ob ipsam voluptatem sunt: quod non eveniret, si virtuti se

Cap. VI. a. *diversa.* Recte abiecit Gronov. *το tam*, ante: *diversa*, quippe in nullis codd. et edd., nisi in una romana, inventum.

2. *iudicii rectus*] i. recto certoque iudicio stabilitus (V, 3.). Haec forma locutionis e poetis petita est, apud quos integer vitae similiaque occurrunt ad Graecorum normam composita. Primum erat recto iudicio, recti iudicii. *Vident — quoque.* Cic. de Finib. II, 22. At negat Epicurus (hoc enim vestrum lumen est), quemquam, qui honeste non vivat, iucunde posse vivere. *ut non iucunde vivat*, i. nisi iuc. v.

Cap. XII. Nec cum mala vita, ad quam tamen voluptas etiam venit, coniungi potest virtus.

se voluptas immiscuisset, quâ virtus saepe caret, nunquam indiget. Quid dissimilia; immo diversa componitis? Altum quiddam est virtus, excelsum, regale, invictum, infatigabile: voluptas humile, servile, imbecillum, caducum, cuius statio ac domicilium fornices et popinae sunt. Virtutem in templo invenies, 2
in foro, in curia, pro muris stantem, pulverulentam, coloratam, callosas habentem manus: voluptatem latitantem saepius, ac tenebras captantem; circa balnea ac sudatoria, ac loca aedilem metuentia; mollem, enervem, mero atque unguento madentem, pallidam aut fucatam, et medicamentis pollutam. Summum 3
bonum immortale est, nescit exire: nec satietatem habet, nec poenitentiam. nunquam enim recta mens vertitur: nec sibi odio est, nec quidquam [a] mutavit, quia semper secuta est optima. at voluptas tunc, quum maxime delectat, exstinguitur. Nec multum loci habet. itaque cito implet: et taedio est, et post primum impetum marcet. Nec id unquam cer-

Cap. VII. a. *mutavit, quia semper secuta est optima.* Sic edd. priscae et unus Palat.; nec Grutero nec Gronovio improbantibus. Antea: *nec quidquam mutavit optima.* i. quum ipsa optima sit, nihil mutavit. Gronov. tamen fuisse suspicatur: *nec quidquam mutavit a primo.* cf. de Brevit. Vit. VIII. e. Vulgatae lectioni acquiescere iubet.

1. *cuius statio — sunt*] *fornices*, in quibus meretrices prostabant et *popinae*, ubi vina et cibaria vendebantur. Homines e plebe eas frequentabant libidinum, aleâ ludendi causa. Martial. V. epigr. ult. XIV, 1. Quum politia publica Romae curae Aedilium demandata erat, et fornices, popinae, balnea publica, sudatoria ad eorum munera spectabant. Tacit. Annal. II, 85. ib. Lipsius.

2. *coloratam*] propter laborem, ideoque valetudine prospera utentem, robustam. De Constant. Sap. XIII, 2. *medicamentis*, lenociniis et smegmatibus s. aquis artificiose compositis, et globulis e sapone confectis ad pulchritudinem vel conservandam vel augendam. Cf. Consolat. ad Helviam XVI, 4. Ovid. Medicam. Faciei 51. Iuvenal. VI, 460.

tum eſt, cuius in motu natura eſt. ita ne poteſt qui-
dem ulla eius eſſe ſubſtantia, quod venit tranſitu ce-
lerrime, in ipſo uſu ſui periturum. Eo enim perve-
nit, ubi deſinat: et dum incipit, ſpectat ad finem.
VIII. Quid, quod tam bonis, quam malis, vo-
luptas ineſt? nec minus turpes dedecus ſuum, quam
honeſtos egregia delectant. Ideoque praeceperunt ve-
teres, optimam ſequi vitam, non iucundiſſimam: ut
rectae ac bonae voluntatis non dux, ſed comes vo-
luptas ſit. Naturâ enim duce utendum eſt: hanc ra-
tio obſervat, hanc conſulit. Idem eſt ergo beate vi-
vere, et ſecundum naturam. Hoc quid ſit, iam ape-
2 riam. Si corporis dotes, et apta naturae, conſer-
vabimus diligenter et impavide, tanquam in diem data
et fugacia; ſi non ſubierimus eorum ſervitutem, nec
nos aliena poſſederint; ſi corpori grata et adventi-
tia eo nobis loco fuerint, quo ſunt in caſtris auxilia,
et armaturae leves. Serviant iſta, non imperent: ita
demum utilia ſunt menti. Incorruptus vir ſit exter-
nis, et inſuperabilis, miratorque tantum ſui: fidens
animi, atque in utrumque paratus, artifex vitae. Fi-
ducia eius non ſine ſcientia ſit, ſcientia non ſine con-
ſtantia: maneant illi ſemel placita, nec ulla in decre-
3 tis eius litura ſit. Intelligitur, etiamſi non adiecero,
com-

Cap. VIII. Docet idem eſſe, beate vivere et ſecundum naturam: ſola ratione dominante.

1. *Ideoque — iucundiſſimam*] cf. Gatak. ad Antonin. p. 106, 52. ubi et noſtri loci memor fuit.

2. *apta naturae*] quae ad vitam humanam degendam bene comparata ſunt, e. c. voluptates, externa. Opponuntur menti, ut ſeqq. docent. *auxilia*, copiae a regibus ad ſuppetias ferendas ſubmiſſae Romanis. *armaturae leves*, velites, funditores, ſagittarii. cf. Naſt *röm. Kriegsalterthümer*, p. 84 ſq. *in utrumque*, ad ſecundas adverſasque res: ſive, ut Lipſius ait, mori aut vivere. *artifex v.*, qui formare ſibi vitam poſſit et omnem ſuavem

compositum ordinatumque fore talem virum, et in his quae aget cum comitate, magnificum. Erit vera ratio sensibus insita, et capiens inde principia: nec enim habet aliud unde conetur, aut unde ad verum impetum capiat; et in se revertatur. Nam mundus quoque cuncta complectens, rectorque universi Deus, in exteriora quidem tendit, sed tamen in totum undique in se redit. Idem nostra mens faciat: quum 4
secuta sensus suos, per illos se ad externa porrexerit; et illorum et sui potens sit, et (ut ita dicam) devinciat summum bonum. Hoc modo una efficietur vis ac potestas, concors sibi: et ratio illa certa nascetur, non diffidens nec haesitans in opinionibus comprehensionibusque, nec in sua persuasione. Quae quum se disposuit, et partibus suis consensit, et (ut ita dicam) concinuit, summum bonum tetigit. Nihil enim 5
pravi, nihil lubrici superest: nihil in quo arietet, aut labet. Omnia faciet ex imperio suo, nihilque inopinatum accidet: sed quidquid aget, in bonum exibit, facile et parate, et sine tergiversatione agentis. Nam pigritia et haesitatio pugnam et inconstantiam ostendit.

vem reddere. *litura*, nihil deleat aut mutet: secundum Periandri, unius e septem sapientibus, dictum: *πρᾶττε ἀμεταμέλητα* (ap. Stob. Serm. 3. p. 78. Schow.).

3. *Erit vera ratio — revertatur*] Sensus quoque serviant rationi, *τῷ ἡγεμονικῷ*, cui visa (*φαντασίας*) suppeditent, quibus rite conceptis ad verum explorandum pergit (impetum capit) et hoc bono secum fruitur. *Nam mundus — redit*. Mundus et deus Stoicis unum idemque esse constat. Penetrare quidem, dicebant, hunc mundum s. deum omnia (in exteriora tendere) et omnibus corporibus naturam formamque dare; sed rationalem dei partem, *τὸ ἡγεμονικὸν*, suam sedem habere separatam, eamque summam et igneam in mundo, ad quam revertatur. Cf. Tiedemann II. p. 470. 478 sq.

5. *Omnia faciet* etc.] Sapientem depingit, cui omnia sint subjecta: qui solus rex sit. Cic. Paradox. II. V sqq.

Qua-

dit. Quare audacter licet profitearis, ſummum bonum eſſe animi concordiam. Virtutes enim ibi eſſe debebunt, ubi conſenſus atque unitas erit: diſſident vitia.

IX. „Sed tu quoque," inquit, „virtutem non ob aliud colis, quam quia aliquam ex illa ſperas voluptatem." Primum, non, ſi voluptatem praeſtatura virtus eſt, ideo propter hanc petitur. non enim hanc praeſtat, ſed et hanc: nec huic laborat, ſed labor eius, quamvis aliud petat, hoc quoque aſſequetur. Sicut in arvo, quod ſegiti proſciſſum eſt, aliqui flores internaſcuntur, non tamen huic herbulae, quamvis de-
2 lectet oculos, tantum operis inſumtum eſt: aliud fuit ſerenti propoſitum, hoc ſupervenit: ſic et voluptas non eſt merces, nec cauſa virtutis, ſed acceſſio: nec quia delectat, placet; ſed quia placet, delectat. Summum bonum in ipſo iudicio eſt, et habitu optimae mentis: quae quum [a] ſuum ambitum implevit, et finibus

Cap. IX. a. *ſuum ambitum.* Eſt coniectura Lipſii haud dubie praeferenda ſcripturae codd. *ſinum*, quae et ap. Eraſm. eſt, ſenſu et ſermone impedito. Quum *ſuum* et *habitum* codices praeberent, inde fecit Lipſ. *ſuum ambitum*, bono certe ſenſu. Lipſius laudat Manuductiou. ſuam III, 3.

Quare audacter — concordiam. Eodem ſpectat illud Socratis ap. Stob. I. (p. 9. Schow.). Τοῦ σοφοῦ στόματος ἀνοιχθέντος, καθάπερ ἱεροῦ, τὰ τῆς ψυχῆς καταβλέπεται ὥσπερ ἀγάλματα. Magis convenit Plato ap. Ariſtotel. in Stobaei florilegio Serm. 1. (p. 7. Schow.), qui διάθεσιν ψυχῆς συμφωνοῦσαν κατὰ πάντα μέρη commendat.

Cap. IX. Virtus non propter voluptatem petitur, ſed propter ſe ipſam.

1. *non enim hanc praeſtat*] ſolam. *proſciſſum*, aratro.

2. *nec quia delectat*] non eam ob cauſam nobis probatur, quoniam delectationem ex ea percipimus, ſed quoniam virtuti probatur, eâ delectamur. Voluptas neque bonum, neque malum, ſed in adiaphoris eſt Stoicis, et ſervit

bus se suis cinxit, consummatum est summum bonum,
nec quidquam amplius desiderat. Nihil enim extra totum est: non magis quam ultra finem. Itaque erras,
quum interrogas, quid sit illud propter quod virtutem
petam? quaeris enim aliquid supra summum. Inter- 3
rogas, quid petam ex virtute? ipsam. nihil enim habet melius, ipsa pretium sui. An hoc parum magnum
est? Quum tibi dicam, summum bonum est infragilis animi rigor et providentia, et subtilitas, et sanitas, et libertas, et concordia, et decor: aliquid etiamnunc exigis maius, ad quod ista referantur? Quid mihi voluptatem nominas? Hominis bonum quaero, non ventris, qui pecudibus ac beluis laxior est.

X. „Dissimulas," inquit, „quid a me dicatur: ego enim nego quemquam posse iucunde vivere, nisi simul et honeste vivat: quod non potest mutis contingere animalibus, nec bonum suum cibo metientibus. Clare, inquam, ac palam testor, hanc vitam, quam ego iucundam voco, non sine adiecta virtute contingere." At quis ignorat, plenissimos esse vo-

vit virtuti. *Nihil — finem.* Si quis illud habeat, nihil amplius desiderari potest, quandoquidem omnes partes, quae expeti possunt, in toto iam apparent. Iam quum virtus propter virtutem expetitur, nulla causa altera patet, quae exploretur.

Cap. X. Pergit in discrimine, quod Epicureos et Stoicos de summo bono separat, docendo. Voluptatem Epicureorum cum virtute in eandem copulam coniici posse, negat. Facile est ad intelligendum, magis contra porcos de grege Epicuri, quam contra sinceros Epicuri discipulos hic disputari. Epicurum enim et eius doctrinam scimus haec numquam praecepisse. Conf. Bayle. Epicure. Not. (N). Haec tamen secta celebrior semper fuit, quam ceterorum. Lactant. Divin. Inst. III, 17. Senec. Ep. 79. cf. infra c. XII.

1. *Dissimulas — contingere*] Haec obiectio desumta est ex epistola Epicuri ad Menoeceum (apud Diogen. Laert. X, 132.). *At quis — quos-*

luptatibus veſtris ſtultiſſimos quosque? et nequitiam
abundare iucundis, animumque ipſum non tantum ge-
2 nera voluptatis prava, ſed multa ſuggerere? In pri-
mis inſolentiam et nimiam aeſtimationem ſui, tumo-
remque elatum ſupra ceteros, et amorem rerum ſua-
rum caecum et improvidum: delicias fluentes, ex mi-
nimis ac puerilibus cauſis exſultationem; iam dicaci-
tatem, et ſuperbiam contumeliis gaudentem, deſi-
diam, diſſolutionemque ſegnis animi indormientis ſibi.
3 Haec omnia virtus diſcutit, et aurem pervellit, et
voluptates aeſtimat, antequam admittat: nec quas pro-
bavit, magni pendit (utique enim admittit), nec uſu
earum, ſed temperantiâ laeta eſt. temperantia autem
quum voluptates minuat, ſummi boni iniuria eſt. Tu
voluptatem complecteris: ego compeſco. tu voluptate
frueris: ego utor. tu illam ſummum bonum putas:
ego nec bonum. tu omnia voluptatis cauſa facis: ego
nihil. Quum dico, me nihil voluptatis cauſa facere,
de illo loquor ſapiente, cui ſoli concedis voluptatem.

XI. Non voco autem ſapientem, ſupra quem quidquam eſt, nedum voluptas. Atqui ab hac occupatus quomodo reſiſtet labori, ac periculo, egeſtati, et tot humanam vitam circumſtrepentibus minis? quomodo conſpectum mortis, quomodo doloris feret? quomodo mundi fragores, et tantum acerrimorum hoſtium, a tam molli adverſario victus? Quidquid voluptas ſuaſerit, faciet. Age, non vides quam multa ſuaſura ſit?

— *quosque?* Epicurei falſiſſimo iudicio utentes, ideoque virtute non adiecta, quae ſine recto iudicio eſſe nequit, iucunde quidem, ſed non honeſte vivunt. *nequitiam*, turpem et inhoneſtam vivendi rationem.

2. *indormientis ſibi*] uni ſibi vacantis, publica et aliena ſpernentis. Lipſius.

3. *aurem pervellit*] admonendo cogitare ſerio iubet. L.

Cap. XI. Continuatio.

1. *quomodo mundi fragores?*] tonitrua, terrae motus

sit? „Nihil," inquis, „poterit suadere turpiter, quia adiuncta virtuti est." Non tu vides iterum, quale sit summum bonum, cui custode opus est, ut bonum sit? Virtus autem quomodo voluptatem reget, quam se- 2
quitur, quum sequi parentis sit, regere imperantis? a tergo ponitis, quod imperat. Egregium autem virtutis apud vos officium, voluptates praegustare! Sed videbimus, an apud quos tam contumeliose tractata virtus est, adhuc virtus sit: quae habere nomen suum non potest, si loco cessit. interim de quo agitur, multos ostendam voluptatibus obsessos, in quos fortuna omnia munera sua effudit, quos fatearis necesse est malos. Adspice Nomentanum et Apicium, terrarum 3
ac maris (ut isti vocant) bona conquirentes, et super mensam recognoscentes omnium gentium animalia. Vide hos eosdem [a] e suggestu rosae exspectantes popinam suam, aures vocum sono, spectaculis oculos, saporibus palatum suum delectantes. Mollibus lenibus-

Cap. XI. a. *e suggestu rosae*, cui nempe incumbebant. Est I. F. Gronovii coniectura, quam ceteris hariolationibus

tus etc. *adversario*, voluptate.

2. Simili argumentatione usus est noster in refutando Aristotelis dogmate de Ira. Vid. de Ira I, 9. *voluptates praegustare!* Lipsius bene laudat Cleanthis imaginem ap. Cic. de finib. II, 21. §. 69. Cleanthes — iubebat eos, qui audiebant, secum ipsos cogitare pictam in tabula voluptatem — in solio sedentem: praesto esse virtutes, ut ancillulas, quae nihil aliud agerent — nisi ut voluptati, ministrarent, et eam tantum ad aurem admonerent, ut caveret, nequid perficeret imprudens, quod offenderet animos hominum, aut quidquam, e quo oriretur aliquis dolor. Nos quidem virtutes sic natae sumus, ut tibi serviremus: aliud negotii nihil habemus.

3. *Nomentanum*] gulonem, coaevum Apicii. Cf. ad Consolat. ad Helv. 10, 2. Horat. I. Sat. 8, 11. *et super mensam — animalia.* Consol. ad Helv. 9, 9 sqq. *aures vocum — delectantes*, symphonias, saltationes et mimos ad

busque fomentis totum lacessitur eorum corpus: et ne nares interim cessent, odoribus variis inficitur locus ipse; in quo luxuriae parentatur. Hos esse in voluptatibus dices: nec tamen illis bene erit, quia non bono gaudent.

XII. „Male," inquit, „illis erit: quia multa interveniunt, quae perturbant animum, et opiniones inter se contrariae mentem inquietabunt." Quod ita esse concedo. sed nihilominus illi ipsi stulti, et inaequales et sub ictu poenitentiae positi, magnas percipiunt voluptates: ut fatendum sit, tam longe tum illos ab omni

praeferendam duxi, ut haud improbabilem, doctam et elegantem, quamquam locum nondum persanatum puto. Codd. praebent: eosdem *esuccessores e.* alii: *e. esuros e.* alii: *esuccensuros e.* alii: *e successuros e.* s. *esu tessuros*, *e sui censuros.* *Lipsius* hinc fecerat: *esu censores spectantes.* *Gronovius* egregie docuit, Veteres in rosa cubuisse, locis allatis pluribus, e. c. Cic. V. in Verrem, II. Fin. II, 20. Senec. ep. 38. II, de Ira 25, 3. Casaubon. ad Athen: IV, 2. Exemplis tamen non adstruxit, suggestum rosae esse torum, pulvillis, rosa fartis, stratum. Quo factum est, ut *Trillerus* hanc Gronovii emendationem improbaret (Obss. critt. p. 220 sqq.) alia proposita: *V. b. e. e cocceis* vel *coccinis toris e.*, ubi docet, Salmasio duce (ad Ael. Lamprid. Alexandr. Sever. c. 42. p. 987. Exercitt. Plin. p. 194. etc.) cocceum, coccinum, et coccineum promiscue dici solere; deinde epulones in toris coccinis s. conchyliatis discubuisse (Intpp. ad Petron. 38. Burm.) tandem *c* et *s* in antiquis libris saepe confundi (Passerat. de literarum mutatione, p. 33. 142.). Equidem Gronovii iudicium sequor, donec meliora codd. me docuerint.

ad mensas adhibuisse veteres, satis constat. Mos Graecis et Romanis communis fuit. Cf. III, de Ira 35, 2. Petron. 35. 36. Xenophon. Sympos. c. 2. Modestiores tamen et doctiores vel confabulati sunt, vel servis, qui inter coenandum dominis praelegerent, anagnostis (acroamatibus), usi sunt. Corn. Nepos in vit. Attici 13, 14. Sueton. Aug. 78. *fomentis*, pulvillis. *lacessitur*, movetur, titillatur. De hoc verbo cf. Heyne ad Virgil. Aen. X, 9. *cessent* a voluptate. *parentatur:* videntur enim sepulchrales epulae, quia velut mortui efferuntur. Ep. 12, fin. 122. init.

Cap. XII. Non sunt veri Epicurei, qui voluptatem solam sequuntur.

omni moleſtia abeſſe, quam a bona mente: et (quod
pleriſque contingit) hilarem inſaniam inſanire, ac per
riſum furere. At contra, ſapientium remiſſae volu- 2
ptates et modeſtae, ac paene languidae ſunt, com-
preſſaeque, et vix notabiles: ut quae neque arceſſitae
veniant, nec quamvis per ſe acceſſerint, in honore
ſint, neque ullo gaudio percipientium exceptae. Mi-
ſcent enim illas, et interponunt vitae, ut ludum io-
cumque inter ſeria. Deſinant ergo inconvenientia iun-
gere, et virtuti voluptatem implicare, per quod vi-
tium peſſimis quibusque adulantur. Ille effuſus in vo- 3
luptates, [a] reptabundus ſemper atque ebrius, quia ſcit
ſe cum voluptate vivere, credit et cum virtute: audit
enim voluptatem virtute ſeparari non poſſe: deinde
vitiis ſuis ſapientiam inſcribit, et abſcondenda profite-
tur. Ita non ab Epicuro impulſi luxuriantur, ſed vi-
tiis dediti luxuriam ſuam in philoſophiae ſinu abſcon-
dunt, et eo concurrunt, ubi audiunt laudari volupta-
tem. Nec aeſtimatur voluptas illa Epicuri, (ita enim 4
mehercules ſentio) quum ſobria et ſicca ſit: ſed ad
nomen ipſum advolant, quaerentes libidinibus ſuis pa-
trocinium aliquod ac velamentum. Itaque quod unum
habebant in malis bonum, perdunt, peccandi vere-
cundiam. Laudant enim ea quibus erubeſcebant, et vi-
tio gloriantur: ideoque ne reſurgere quidem adoleſcen-
tiae licet, quum honeſtus turpi deſidiae titulus acceſſit.

XIII. Hoc

Cap. XII. a. *reptabundus.* Pinciani coniectura eſt, a Gronovio recte probata. Codd. omnes: *raptabundus*, nullo ſenſu. Gronov. tamen cum Rubenio coniecit: *lapſabundus.* Sed vulgata bene habet. *Reptare* aptum vocab. eſt, Gronov. docente, de iis, qui, luxu et libidine ſoluti, morbum inceſſu fatentur: vix incedunt, reptant verius, inprimis ebrii.

1. *inaequales*] ſibi parum conſtantes, mox triſtes, mox laeti. *bona mente*, virtute.

2. *Deſinant ergo*] illi voluptarii homines, qui Epicuri praecepta exercere ſe prae ſe ferunt.

XIII. Hoc est, cur ista voluptatis laudatio perniciosa sit, quia honesta praecepta intra latent: quod corrumpit, apparet. In eâ quidem ipse sententiâ sum, (invitis hoc nostris popularibus dicam) sancta Epicurum et recta praecipere, et, si propius accesseris, tristia: voluptas enim illa ad parvum et exile revocatur: et quam nos virtuti legem dicimus, eam ille
2 dicit voluptati. Iubet illam parêre naturae. parum est autem luxuriae, quod naturae satis est. Quid ergo est? ille quisquis desidiosum otium, et gulae ac libidinis vices felicitatem vocat, bonum malae rei quaerit auctorem: et dum illo venit, blando nomine inductus, sequitur voluptatem, non quam audit, sed quam attulit: et vitia sua quum coepit putare similia praeceptis, indulget illis, non timide nec obscure: luxuriatur etiam inoperto capite. Itaque non dico, quod plerique nostrorum, sectam Epicuri flagitiorum magistram esse: sed illud dico, male audit, infamis
3 est: et immerito. Hoc scire quis potest, nisi interius admissus? frons ipsa dat locum fabulae, et ad malam spem invitat. Hoc tale est, quale vir fortis stolam

Cap. XIII. Epicurus contra et sancta et recta praecepit. Senecam videmus h. l. Ep. 33. et alias Epicuro favere, et a conviciis, quibus lacessitus est a Stoicis Cicerone al., eum defendere. Magno successu hoc Petr. Gassendi primum in recentioribus fecisse constat, in libro de vita et moribus Epicuri. Vide P. Bayle, et Tiedemann II. p. 366 sqq.

1. *intra latent*] oppositum est: apparet. Latet eos vera voluptatis potestas abstrusior, vulgari significatione captos et contentos. *popularibus*, i. Stoicis. Qui enim eiusdem sunt populi, factionis, sectae, ii populares vocantur (Sallust. Catil. 22. 24.) i. socii.

2. *Iubet — naturae*] Et Epicurus et eius coaevus Zeno eandem legem: sequere naturam, dixere. Ep. 4. fin. *bonum — auctorem*, prae se ferendo Epicureum. *blando nomine*, voluptatis. *audit*, sensu Epicuri. *inoperto capite*, nam qui pudebant, caput fere operiebant.

lam indutus. Constante tibi pudicitia [a] veritas salva
est: nulli corpus tuum patientiae vacat, sed in manu
tympanum est. Titulus itaque honestus eligatur, et
inscriptio ipsa excitans animum [b] ad ea repellenda,
quae statim enervant, quum venerint, vitia. Quisquis 4
ad virtutem accessit, dedit generosae indolis spem.
qui voluptatem sequitur, videtur enervis, fractus, de-
generans a viro, perventurus in turpia: nisi aliquis
distinxerit illi voluptates, ut sciat, quae ex iis intra
naturale desiderium sistant, quae in praeceps feran-
tur, infinitaeque sint, et quo magis implentur, eo ma-
gis inexplebiles. Agedum, virtus antecedat: tutum
erit

Cap. XIII. a. *veritas*: i. rectum iudicium (cf. c. V. b. supra.) ideoque firma atque sincera vis tibi ut viro integro constat. Omnium MSS. scriptura est. Hinc Lips. fecerat: *v. s. esto*. Gronov. em. *virilitas s. est*, ingeniose. Mox: recte praefert Lipsius: *patientiae* interpretamento: *impudicitiae*. Patientes enim sunt pathici.

b. *ad ea repellenda q. st. e., q. v. v.* Quum tria priora vocabula exsulant quinque Palat. codd., et posteriora etiam variant, unum Palat. tert. sequutus Gronov., duabus literis mutatis, effinxit: *et inscriptio ipsa excitans animum, quae statim enervet, quum venerint, vitia*. In cod. erat: *enervant*. *Inscriptio*, s. *titulus* est virtus. At vulgata bonum et aptum sensum promit. Viri docti, qui hic interpolationem agnoscunt, plurium testimonio codicum freti, non meminisse videntur, unum male descriptum codicem eundemque fontem eorum, quos contulerint, interpolationis ipsis fortasse suspicionem suppeditasse.

3. *frons ipsa — invitat*] quoniam voluptas Epicuri summum bonum est. *stolam indutus*, i. muliebriter ind. Stola matronarum vestis fuit (Horat. I. Sat. 2, 29.), ad talos demissa et instita, i. lembo lato subsuta, qua meretrices et libertinas abstinere oportuit. De Hercule Omphalae serviente, qui tamen vir fortis mansit, cogitasse videri potest. *patientiae*, nequitiae, libidini. de Provid. 3, 11. *tympanum*, ut miles: inprimis erat insigne Gallorum, sacerdotum Cybeles (Virgil. Aen. IX, 619.): mollia tractas et effeminata. Huc spectat Arcesilai dictum, ideo plerosque ad Epicuri sectam, nullum vero Epicureum ad ceteras se conferre, quia ex viris quidem Galli fiunt, ex Gallis viri numquam. Diogen. Laert. IV, 43. *Titulus — repellenda*, dicit virtutem.

erit omne veſtigium. Voluptas nocet nimia: in virtute non eſt verendum, ne quid nimium ſit; quia in ipſa eſt modus. Non eſt bonum, quod magnitudine laborat ſua.

XIV. Rationabilem porro ſortiris naturam: quae melius res, quam ratio proponitur? et ſi placet illa iunctura, ſi hoc placet ad beatam vitam ire comitatu; virtus antecedat, comitetur voluptas, et circa corpus, ut umbra, verſetur. Virtutem quidem [a] excellentiſſimam omnium, voluptati tradere ancillam, nihil magnum animo capientis eſt. Prima virtus ſit, haec ferat ſigna: habebimus nihilominus voluptatem, ſed domini eius et temperatores erimus. aliquid nos exo-
2 rabit, nihil coget. At hi qui voluptati tradidere principia, utroque caruere. virtutem enim amittunt. ceterum non ipſi voluptatem, ſed ipſos voluptas habet: cuius aut inopiâ torquentur, aut copiâ ſtrangulantur. Miſeri, ſi deſeruntur ab illa: miſeriores, ſi obruuntur! ſicut deprehenſi [b] mari Syrtico, modo in ſicco relin-

Cap. XIV. a. *excellentiſſimam.* Antiqua lectio a codd. et priſcis edd. probata et a Gronov. recte reducta, uſu loquendi adſtructo. Antea Muretus e coni. dederat: *excelſiſſima.*
b. *mari Syrt.* ſumma Gronovii ἀκρίβεια τὸ *in* ante *mari* Codd. et priſcarum edd. iuſſu eiecit, quamquam et praepoſitio alibi invenitur.

4. *in virtute — modus*] Vides hic iuſtitiam et temperantiam (σωφροσύνην καὶ ἐγκράτειαν) ſcholae ſocraticae innui. *Non eſt — ſua*, de nimio virtutis rigore, qui humanis viribus maior eſt, intelligo. Locutio eſt liviana, bene Lipſio monente, praefat. Hiſtor. rom.

Cap. XIV. Virtuti et rationi imperantibus voluptas et ſenſus obedire debent.

1. *voluptati tradere ancillam*] Cf. ad XI, 2. locum e Cic. laudatum.

2. *principia*] manet in metaphora a militia petita: antea dixerat: *ferat ſigna*, i. prior ſit. Principia fuit praecipua caſtrorum pars et prior (Liv. VII, 12.), ubi imperatoris tribunal, deorum arae, imperatorum imagines et ſigna. Cf. Adams *röm. Alterthümer* II. p. 671. verſionis german. (Er-

relinquuntur, modo torrente undâ fluctuantur. Evenit autem hoc nimiâ intemperantia, et amore caeco rei. nam mala pro bonis petenti, periculosum est assequi. Vt feras cum labore periculoque venamur, et captarum quoque illarum sollicita possessio est: saepe enim laniant dominos: ita habentes magnas voluptates in magnum malum evasere, captaeque cepere. Quae quo plures maioresque sunt, eo ille minor ac plurium servus est, quem felicem vulgus appellat. 3
Permanere libet in hac etiamnunc huius rei imagine. 4
quemadmodum qui bestiarum cubilia indagat, et — *laqueo captare feras* magno aestimat, et — *magnos canibus circumdare saltus*, ut illarum vestigia premat, potiora deserit, multisque officiis renuntiat: ita qui sectatur voluptatem, omnia postponit: et primam libertatem negligit, ac pro ventre dependit: nec voluptates sibi emit, sed se voluptatibus vendit.

XV. Quid tamen, inquit, prohibet in unum virtutem voluptatemque confundi, et effici summum bonum, ut idem et honestum et iucundum sit? Quia pars honesti non potest esse, nisi honestum; nec summum bonum habebit sinceritatem suam, si aliquid in se viderit dissimile meliori. Nec gaudium quidem quod ex virtute oritur, quamvis bonum sit, absoluti tamen boni pars est: non magis quam laetitia et tran-

(Erlangae 1796.). *mari Syrtico:* circa Africam extremam duo sinus (Syrtis maior et minor, vicinae Aegypto, unde epitheton ap. poetas et ad Ammonem transfertur, et ad accolas): ut fors tulit altae, ait Sallust. Iugurth. 78. aliâ in tempestate vadosae. Nunc vocantur Golfo de Sidra et de Gabes.

4. *laqueo — feras:* et *magnos — saltus*, sunt e Virgil. Georg. I, 139. 140. desumti versus. *pro ventre*, ut Nomentanus et Apicius, quos antea memoravit.

Cap. XV. Repetit, virtutem voluptatemque in unum cogi non posse: quippe sibi contrarias.

tranquillitas, quamvis ex pulcherrimis caussis nascantur
2 Sunt enim ista bona, sed consequentia summum bonum, non consummantia. Qui vero voluptatis virtutisque societatem facit, et ne ex aequo quidem, fragilitate alterius boni, quidquid in altero vigoris est, hebetat, libertatemque illam ita demum, si nihil se pretiosius novit, invictam, sub iugum mittit. Nam (quae maxima servitus est) incipit illi opus esse fortuna. sequitur vita anxia, suspiciosa, trepida, casuum
3 pavens, ᵃ temporum suspensa momenta. Non das virtuti fundamentum grave, immobile, sed iubes illam in loco volubili stare. Quid autem tam volubile est, quam fortuitorum exspectatio: et corporis, rerumque corpus afficientium varietas? Quomodo hic potest Deo parêre, et quidquid evenit, bono animo excipere, nec de fato queri, casuum suorum benignus interpres, si ad voluptatum dolorumque punctiunculas concitatur? Sed nec patriae quidem bonus tutor aut vindex est, nec amicorum propugnator, si ad vo-
4 luptates vergit. Illo ergo summum bonum escendat, unde nullâ vi detrahatur: quo neque dolori, neque spei, neque timori sit aditus, nec ulli rei quae deterius summi boni ius faciat. Escendère autem illo sola virtus

Cap. XV. a. *temporum suspensa momenta.* Codd. et Erasmi lectio. *το que* post *temp.* a Mureto erat: Gronov. coniecerat — *momento*, ut allusio ad momentum librae esset apertior. Alii codd. ap. Grut. addunt: *sunt*, quo Erasmo praeeunte carebimus, intellecto: *sequuntur.*

1. *confundi*] i. coniungi, bono sensu. v. Ernesti Clav. Cic. *Gaudium, laetitia, tranquillitas*, a Stoicis distinguuntur: ac primum virtus sine iis esse potest, quae sine virtute in sapiente cogitari non possunt: deinde *gaudium* tantum sapientis est (ἡ χαρά), *laetitia* sine ratione animi elatio: *tranquillitas* gaudio subiecta est. cf. ad II, de Ira VI. ibiq. laud.

2. *libertatemque — invictam*] quatenus praeit virtus, comitante sed serviente voluptate, quae gaudio, libertatique opponitur apud Stoicos.

virtus potest. illius gradu clivus iste frangendus est; illa fortiter stabit, et quidquid evenerit, feret: non patiens tantum, sed etiam volens: omnemque temporum difficultatem sciet legem esse naturae. Et ut 5
bonus miles feret vulnera, enumerabit cicatrices, et transverberatus telis, moriens amabit eum, pro quo cadet, imperatorem: habebit in animo illud vetus praeceptum: Deum sequere. Quisquis autem queritur, et plorat, et gemit: imperata facere vi cogitur, et invitus rapitur ad iussa nihilominus. Quae
autem dementia est, potius trahi quam sequi? tam 6
mehercule, quam stultitia et ignorantia conditionis suae, dolere, quod aliquid tibi incidit durius, aut mirari, aut indigne ferre ea, quae tam bonis accidunt quam malis: morbos dico, funera, debilitates, et cetera ex transverso in vitam humanam incurrentia. Quidquid ex universi constitutione patiendum est, [b] magno nisu eripiatur animo. ad hoc sacramentum adacti sumus, ferre mortalia: nec perturbari his, quae vitare nostrae potestatis non est. In regno nati sumus: Deo parêre libertas est.

XVI. Ergo in virtute posita est vera felicitas. Quid haec tibi suadebit? ne quid aut bonum, aut malum existimes, quod nec virtute, nec malitiâ continget.

 dein-

b. *magno nisu eripiatur animo.* Librorum lectio et Erasmi; praeterquam quod alii *visu* habent: i. magna ἐνεργείᾳ velut occupetur ab animo, in antecessum arripiatur. Bono et apto sensu. Lipsio tamen placuit facere: *magno nobis excipiat animo.*

4. *illius gradu — est*] i. superandus est vi. Est poetica locutio: e. c. Sil. Ital. VIII, 555. Lucan. VIII, 374.

5. *habebit — deum sequere*] Sosiades tribuit uni e septem sapientibus: ἕπου θεῷ, ap. Stobaeum Floril. Serm. III. (p. 97. Schow.) Boethius Pythagorae de Consolat. Prosa 4.

Cap. XVI. Virtus ad beate vivendum sola sufficit, quin superfluit.

deinde, ut ſis immobilis et contra malum ex bono, ut, quâ fas eſt, Deum effingas. Quid tibi pro hac expeditione promittitur? ingentia et aequa divinis. Nihil cogeris: nullo indigebis: liber eris, tutus, indemnis: nihil fruſtra tentabis, nihil prohibeberis. Omnia tibi ex ſententia cedent: nihil adverſum accidet, ni-
2 hil contra opinionem ac voluntatem. Quid ergo? ᵃvirtus ad vivendum beate ſufficit? perfecta illa et divina quidni ſufficiat? immo ſuperfluit. Quid enim deeſſe poteſt extra deſiderium omnium poſito? quid extrinſecus opus eſt ei, qui omnia ſua in ſe collegit? Sed ei qui ad virtutem tendit, etiamſi multum proceſſit, opus eſt tamen aliquâ fortunae indulgentiâ, adhuc inter humana luctanti, dum nodum illum exſolvit, et omne vinculum mortale. Quid ergo intereſt? quod alii alligati ſunt, alii adſtricti, alii diſtricti quoque. Hic qui ad ſuperiora progreſſus eſt, et ſe altius extulit, laxam catenam trahit, nondum liber, iam tamen pro libero.

XVII. Si quis itaque ex iſtis qui philoſophiam conlatrant, quod ſolent, dixerit: „Quare ergo tu fortius loqueris quam vivis? Quare ſuperiori verba ſummittis;

Cap. XVI. a. *virtus ad vivendum beate ſufficit? perfecta illa et divina quidni ſufficiat?* Lipſii diſtinctionem excepi. Antea: *virtus — divina? Quidni* etc.

1. *ut, quâ fas — effingas*] Stoico dignum! vide e. c. de Conſtant. Sap. VIII, 2.

2. *Sed — mortale*] Haec vix ſtoica ſunt: fortuna quippe cenſebant Stoici aut manente aut recedente facile carere poſſe virum bonum: vid. ſupra XV, 2. *quod — quoque.* Recte monet Lipſius: primum *(alligati)* mollius vinculum, *adſtricti*, arctius, *diſtricti*, multiplex vinculum deſignare. *ad ſuperiora*, i. perfectam illam ac divinam virtutem paene aſſecutus eſt.

Cap. XVII. Obiectioni: ſi virtus ſola ad vivendum beate ſufficiat, cur plura requiris? reſpondetur.

1. *fortius*] principia rigidiora iubes, quam ſequeris. *ſuperiori — ſummittis*, λόγων ὑπείκεις, adularis.

mittis; et pecuniam necessarium tibi instrumentum existimas, et damno moveris, et lacrimas, auditâ coniugis aut amici morte, demittis, et respicis famam, et malignis sermonibus tangeris. Quare cultius rus 2 tibi est, quam naturalis usus desiderat? cur non ad praescriptum tuum coenas? cur tibi nitidior supellex est? cur apud te vinum aetate tuâ vetustius bibitur? cur autem [a] domus disponitur? cur arbores praeter umbram nihil daturae conseruntur? quare uxor tua locupletis domus censum auribus gerit? quare paedagogium pretiosâ veste succingitur? quare ars est apud te, ministrare, [b] (nec temere, et ut libet, collocatur argentum, sed perite servatur) et est aliquis scindendi

 ob-

Cap. XVII. a. *domus*. Erasmum sequor. Lipsius tamen omisit *τὸ domus*, suum aliosque codd. sequutus. Retulit ad vinum, quod in apothecis ordine annorum disponebatur. Nostra lectio explicatur de Tranq. Animi 1, 5.

b. *(nec — servatur)*. Sic locum hunc distinxi, sensu poscente. Explicative enim adiectum est. Antea deerant uncini. *Servatur* omnium codd. et Erasmi lectio, et ea bona: i. cum cura haec res custoditur, ne temere fiat collocatio. Sic bene fit oppositio, et Lipsii emendatione *struitur*, Mureti *servitur*, et Ciacconi *feriatur* tuto supersedebimus. Antea Mureti lectio vulgata erat.

2. *Quare — supellex est*] Huc spectat Suillii accusatio (ap. Tacit. Ann. XIII, 42.) in Senecam; adde XIV, 53 sqq. Dio Cass. LXI, 10. ubi omnia confirmantur, quae et hic Seneca de se pronuntiasse videtur. Sic interpretatur locum Lipsius: Quamquam et recte de alio divite exponas. *cur arbores — conseruntur?* e. c. platanus, quae ideo *coelebs* ap. Horat. Od. II, 15, 4. ubi intpp. Lauri, platani, cupressi inprimis colebantur, quarum cura adeo servis, qui topiarii vocabantur, mandata erat. Plin. Epp. III, 19. *quare — gerit?* Iam Horatius hunc luxum matronarum traduxit. Epod. VIII, 14. Sat. II, 3, 241. Plin. Nat. Hist. IX, 35 s. 56. Senec. Benef. VII, 9. *Paedagogium*, illa pars domus, in qua servi erudiebantur. cf. ad de Tranquill. An. I, 5. Epist. 88. Plin. Epp. VII, 27. *succingitur vestis*, i. tunica, alte, ut opera perficere possent. *ministrare*, voc. propr. de servis, qui ad coenam apparebant. Cf. Petron. 31. Iuvenal. V, 56 sqq.

3 obsonii magister? Adiice, si vis, cur trans mare possides? cur plura, quam nosti? turpiter aut tam negligens es, ut non noveris pauculos servos; aut tam luxuriosus, ut plures habeas, quam quorum notitiae memoria sufficiat. Adiuvabo postmodum; convicia, et plura mihi quam putas, obiiciam: nunc hoc respondebo tibi. Non sum sapiens, et, ut malevo-
4 lentiam tuam pascam, nec ero. Exigo itaque a me, non ut optimis par sim, sed ut malis melior. hoc mihi satis est, quotidie aliquid ex vitiis meis demere, et errores meos obiurgare. Non perveni ad sanitatem, ne perveniam quidem: delinimenta magis quam remedia podagrae meae compono, contentus si rarius accedit, et si minus verminatur. Vestris quidem pedibus comparatus, [c] debiles, cursor sum.

XVIII. Haec non pro me loquor: ego enim in alto vitiorum omnium sum: sed pro illo, cui aliquid acti est. „Aliter," inquit, „loqueris: aliter vivis." Hoc, [a] malignissima capita et optimo cuique inimicissima, Platoni obiectum est, obiectum Epicuro, obiectum Zenoni. Omnes enim isti dicebant, non quemad-

c. *debiles*, allocutio est ad reprehensores suos. Recte Gronovius emendat. Antea: *debilis cursor s.*
Cap. XVIII. a. *malignissima*. Antea: *per malign.*: Lipsio et Gronov. omnium codicum iussu eiicientibus.

3. *trans mare*] inprimis in Lybia, Sicilia, ut ex Horat. I, 1. al. notum est. *aut tam luxuriosus — sufficiat.* Cf. de Tranq. Animi VIII, 4.

4. *sanitatem*] sapientiam stoicam. *podagrae*: metaphorice h. l. sumserim, de quacunque imbecillitate. *verminatur*, pungit, et quasi vermium more vexat. De podagrae punctiunculis inprimis in usu est. Lipsius laudat Senec. ep. 79. 95. Pomponium veterem poetam apud Nonium c. I. n. 189.

Cap. XVIII. Non philosophi vita, sed praecepta suspicienda et imitanda sunt.

1. *Platoni — Zenoni*] Diogenes Laert. pluribus locis hoc confirmat: et nunc est res nota.

admodum ipsi viverent, sed quemadmodum vivendum esset. De virtute, non de me loquor: et quum vitiis convicium facio, in primis meis facio. quum potuero, vivam quomodo oportet. Nec malignitas me 2
ista multo veneno tincta deterrebit ab optimis. ne virus quidem istud, quo alios spargitis, vos necatis, me impediet, quo minus perseverem laudare vitam, non quam ago, sed quam agendam scio, quo minus virtutem adorem, et ex intervallo ingenti reptabundus sequar. Exspectabo scilicet, ut quidquam male- 3
volentiae inviolatum sit, cui sacer nec Rutilius fuit, nec Cato? Cur et aliquis non istis dives nimis videatur, quibus Demetrius Cynicus parum pauper est? Virum acerrimum, et contra omnia naturae desideria pugnantem, hoc pauperiorem, quam ceteri Cynici, quod [b] quum sibi interdixerint habere, interdixit et poscere, negant satis egêre! Vides enim? non virtutis scientiam, sed egestatis professus est.

XIX. Diodorum Epicureum philosophum, qui intra paucos dies finem vitae suae manu suâ imposuit, negant ex decreto Epicuri fecisse, quod sibi gulam praesecuit. alii dementiam videri volunt factum hoc

 eius,

b. *quum sibi interdixerint habere — negant satis habere!* Gronovium sequor: qui cum aliis exclamandi particula, O *virum ac.*, quae ap. Erasm. est, eiecta, unam literam addidit, ut textui sinceritatem suam restitueret. Antea enim: *interdixerit.* Nullo sensu. Omnes Cynici, recte addit Gronov., habere sibi interdixerant, non solus Demetrius; solus autem poscere. Ceterum τὸ *hi*, quod Gronov. ante: *quum* invexit, ut non necessarium, omisi.

2. *vos necatis*] vexatis et nocetis, quatenus a philosophia abhorretis.

3. *Rutilius*] cf. ad Consolat. ad Marc. 22, 2. *Demetrius Cynicus.* cf. ad de Provid. 3, 3.

Cap. XIX. Causae frivolae obiectionis, philosophos non praestare, quae loquantur.

1. *Diodorum Epicureum*] Eius tantummodo noster hic meminit, quantum equidem scio.

eius, alii temeritatem. Ille interim beatus, ac plenus bonâ conſcientiâ, reddidit ſibi teſtimonium vitâ excedens, laudavitque aetatis in portu et ad ancoram actae quietem, et dixit: (quid vos inviti audiſtis, quaſi vobis quoque faciendum ſit?)

„Vixi, et quem dederat curſum fortuna, peregi.“

2 De alterius vitâ, de alterius morte diſputatis, et ad nomen magnorum ob aliquam eximiam laudem virorum, ſicut ad occurſum ignotorum hominum minuti canes, latratis. Expedit enim vobis, neminem videri bonum: quaſi aliena virtus exprobratio delictorum veſtrorum ſit. Inviti ſplendida cum ſordibus veſtris confertis, nec intelligitis, quanto id veſtro detrimento audeatis. Nam ſi illi qui virtutem ſequuntur, avari, libidinoſi, ambitioſique ſunt: quid vos eſtis, quibus ipſum nomen virtutis odio eſt? Negatis quemquam praeſtare quae loquitur, nec ad exemplar orationis

3 ſuae vivere. Quid mirum? quum loquantur fortia, ingentia, omnes humanas tempeſtates evadentia? quum refigere ſe crucibus conentur, in quas unusquisque veſtrûm clavos ſuos ipſe adigit? ad ſupplicium tamen acti ſtipitibus ſingulis pendent. Hi qui in ſe ipſi animadvertunt, quot cupiditatibus, tot crucibus

Verſus eſt Virgilii notiſſimus Didonis, Aen. IV, 653. Senecae itaque tempore mortem ſibi homo, ut videtur, non ignobilis, conſciverit neceſſe eſt. *In portu — actae.* Lipſius de quiete et privato otio, tanquam ſe non immiſerit in reipublicae fluctus, intelligit; ratione loquendi e poetis ſatis nota, v. c. Horat. Od. II, 10. Navis enim, quae in portu eſt et in ancoris conſiſtit, in tuto eſt. Laudat Diodorum ut Stoicus.

3. *quum refigere — pendent*] Quum in eo ſint, ut crucibus, i. cupiditatibus ſuis ſe liberent, vos unice hoc agitis, ut his ipſis crucibus afficiamini, veſtra ſponte vosmet ipſos iis adigatis. Illi tamen ſi crucibus ſe liberare non poſſunt, ideoque poenas dare debent, propter unam cupiditatem puniuntur, quum vos

cibus distrahuntur: et maledici, in alienam contumeliam venusti sunt. [a] Crederem illis hoc vacare, nisi quidam ex patibulo suos spectatores conspuerent.

XX. Non praestant philosophi quae loquuntur? multum tamen praestant, quod loquuntur, quod honestâ mente concipiunt. [a] Nam si et paria dictis agerent, quid esset illis beatius? interim non est, quod contemnas bona verba, et bonis cogitationibus plena praecordia. Studiorum salutarium, etiam citra effectum, laudanda tractatio est. [b] Quid mirum, si non ascendunt in altum ardua aggressi? sed viros suspice, etiamsi decidunt, magna conantes. Generosa res est, 2
respicientem non ad suas, sed ad naturae suae vires, conari alta, tentare, et mente maiora concipere, quam quae etiam ingenti animo adornatis effici possint.

Cap. XIX. a. *Crederem illis hoc vacare, nisi quidam* — Sic optimi codd. et Erasm., probante Gronov. Muretus dederat: *Crederem illis, nisi quidam*: libris non opitulantibus. Praecedentia: *hi qui in se ipsi a.* Gronovio suasore ex apparatu Gruteri reduxi. Antea: *in se ipsos a.*

Cap. XX. a. *Nam si.* Erasmum sequor. Gronoviana al. *Nam quidem.*

b. *Quid mirum, si non ascendunt in altum ardua aggressi? sed viros s.* Sic locum bene restituit Lipsius e codice suo, praeterquam quod *viros* e coni. sua dedit. In cod. enim erat: *vires.* Erasmus habet: *Quid mirum, si non ascendunt in altum? Ardui aggressus ad virtutes suspice.*

vos multiplicem poenam dare cogamini. *Hi — conspuerent.* Hi improbi homines sunt *venusti*, i. dicta iaciunt: sed hoc non constantiâ animi faciunt, quum adeo a patibulatis sciam pessimis conspui spectatores, quamvis maximis doloribus sint districti.

Cap. XX. Ad haec bona intentio philosophorum praeclara suadentium laudanda est, ut desint vires, paria dictis agendi. Locum hunc, in magnis etiam conari pulchrum esse, tractavit Cicero Orator. c. 1 et 2. Columella de Re Rust. praefat. fin. Quinctil. X, 1. Appuleius in Floridis III. p. 353. Elm.

*. *honestâ*] virtutis studiosâ. *praecordia*, i. animum, ut ap. Ovid. Heroid. 16, 134. *studiorum salutarium*, philosophiae. Laudat Lipsius ex Appuleio: Omnibus bonis in rebus conatus in laude, effectus in casu est.

ſint. Qui ſibi hoc propoſuit: „Ego mortem eodem vultu audiam, quo [c] iubebo et videbo. ego laboribus, quanticunque illi erunt, parebo, animo fulciens corpus. ego divitias et praeſentes et abſentes aeque contemnam: nec, ſi alicubi iacebunt, triſtior; nec, ſi circa me fulgebunt, [d] animoſior. ego fortunam nec venientem ſentiam, nec recedentem. ego terras omnes tanquam meas videbo, meas tanquam omnium. ego ſic vivam, quaſi ſciam aliis me natum, et naturae rerum
3 hoc nomine gratias agam: quo enim melius genere negotium meum agere potuit? unum me donavit omnibus: uni mihi omnes. Quidquid habebo, nec ſordide cuſtodiam, nec prodige ſpargam. nihil magis poſſidere me credam, quam bene donata: non numero, nec pondere beneficia, nec ulla, niſi accipientis aeſtimatione, pendam. Nunquam id mihi multum erit, quod dignus accipiet. Nihil opinionis cauſa, omnia conſcientiae faciam: populo teſte fieri credam, quid-

c. *iubebo et* ex Eraſmo reduxi. Sic hyperbato liberabimus Senecam, qua vulgata eum oppreſſerat.
d. *animoſior* Eraſmus quoque in cod. inveniſſe videtur: in margine enim notavit: al. *animoſior*. Scripti tamen, ut et ipſe in textu, habent: *animo ducor*. Vnde Lipſius coniecit: *animo editior*, vel *diductior*.

2. *Qui ſibi hoc propoſuit*] Sunt ea omnia, quae ſequuntur dogmata, e doctrina Stoicorum repetita, quae ſaepe in libro hoc et praecedentibus iam memorata et tractata ſunt. *Ego mortem* — meam mihi obnuntiatam, ut Canus (de Tranq. An. 14.) *iubebo et videbo*, ut iudex aliis impoſitam. *nec ſi alicubi iacebunt*, nullo aut pravo uſu. *ego fortunam* — *recedentem*. Horat. Od. III, 29. *terras* — *omnium*. Stoicum enim ſe ſolum eſſe regem dixiſſe conſtat. Diog. Laert. VII, 122. *ego ſic* — *agam*. cf. ad II, de Ira 27, 3.

3. *quo* — *potuit?*] quanam meliori ratione mei curam gerere, res meas agere, potuit? *non numero* — *beneficia*, quae aliis tribuam. *accipientis*, ſi ſit beneficio dignus. *Nihil opinionis* — *faciam*. Lipſius laudat noſtrum de Ira III, 41, 2. Conſcientiae ſatisfiat: nihil in famam laboremus.

quidquid me ᵉconſcio faciam. Edendi erit bibendique 4 finis, deſideria naturae reſtinguere, non implere alvum, et exinanire. Ego amicis iucundus, inimicis mitis et facilis, exorabor antequam roger, honeſtis precibus occurram. Patriam meam eſſe mundum ſciam, et praeſides deos: hos ſupra me, circaque me ſtare, factorum dictorumque cenſores. Quandocunque autem natura ſpiritum repetet, aut ratio dimittet, teſtatus exibo, bonam me conſcientiam amaſſe, bona ſtudia: nullius per me libertatem diminutam, ᶠa nemine meam.

XXI. Qui hoc facere proponet, volet, tentabit, ad deos iter faciet: nae ille, etiamſi non tenuerit, magnis tamen excidet auſis. Vos quidem, qui virtutem cultoremque eius odiſtis, nihil novi facitis. nam et ſolem lumina aegra formidant, et averſantur diem ſplendidum nocturna animalia, quae ad primum eius ortum ſtupent, et latibula ſua paſſim petunt, abduntur in aliquas rimas timida lucis. Gemite, et infelicem linguam bonorum exercete convicio: inſtate, com-

e. *conſcio.* Eraſmum et ſententiam ſequutus dedi. Vidit et Gataker ad Antonin. III. §. 4. p. 69. Antea: *neſcio.*

f. *a nemine meam.* Eraſmum et libros aliquot ſequor: i. e. Lipſio interprete: nulli in me ius fuit. Animo manſi erectus et liber.

4. *Edendi — exinanire*] Cf. Conſol. ad Helv. 9, 10. *Ego — facilis.* cf. de Otio Sap. XVIII, 4. *Patriam — ſciam.* cf. Cic. de fin. III, 19. *natura*, i. dii. *ratio dimittet*, ſuicidio.

Cap. XXI. Improborum calumnias alias retundit. Et in his ſunt plurima, quae ad Senecam traducendum dicta eſſe videantur ab eius inimicis. Quae bona habentur, ea quamvis ſint fortuita, et indifferentia, ſapiens non reſpuit, e. c. divitias.

1. *tenuerit*] iter, curſum. *magnis — auſis*, Ovidiana locutione, Metam. II, 328. *timida lucis.* Aliquoties iam ſupra obſervavimus, noſtrum et in eo imitari poetas, quod adiectiva genitivis coniungat: Timidus procellae ap. Horat. Art. poet. 28. occurrit. *Gemite*, i. clamate. Sic gemit Boſporus ap. Horat. Od. II, 20, 14.

commordete: citius multo frangetis dentes, quam
2 imprimetis! „Quare ille philosophiae studiosus est,
„et tam dives vitam agit? quare opes contemnendas
„dicit, et habet? vitam contemnendam putat, et ta-
„men vivit? valetudinem contemnendam, et tamen
„illam diligentissime tuetur, atque optimam mavult.
„Et exsilium nomen vanum putat, et ait: Quid est
„enim mali, mutare regiones? et tamen, si licet,
„senescit in patria? Et inter longius tempus et bre-
„vius nihil interesse iudicat: tamen si nihil prohibet,
„extendit aetatem, et in multa senectute placidus vi-
3 „ret?" Ait ista debere contemni: non, ne habeat;
sed ne sollicitus habeat: non abigit illa a se; sed abeuntia securus prosequitur. Divitias quidem ubi tutius fortuna deponet, quam ibi, unde sine querela reddentis receptura est? M. Cato quum laudaret Curium et Coruncanium, et seculum illud, in quo censorium crimen erat, pateae argenti lamellae, possidebat ipse [a] quadringenties sestertium: minus sine dubio quam

Cap. XXI. a. *quadringenties* Lipsii est coniectura, quae tamen digna visa est, ut reciperetur: i. e. duo ferme milliones

3. *illa*] i. opes, vitam, valetudinem etc. *Contemni*, significat itaque h. l. non summo loco haberi, magni non aestimari. Erat autem in vitiis Stoicorum, ut verbis aliam ac vulgarem vim dare solerent, ut vel e Cicerone notum est. Cf. ad de Constant. Sap. 3, 1. *M. Cato*, Vticensis, ut sequentia docent. Cato enim maior s. censorius, si haec deessent, hic bene locum haberet, quippe qui ap. Cic. in Catone mai. c. 13. 16. et *M'. Curium*, et *Tiber. Coruncanium*, celeberrimos sui aevi, i. tempore belli Pyrrhi, propter simplicitatem morum et paupertatem laudibus extollit. *censorium crimen*, Val. Max. II, 9, 4. explicat: Cornelium Ruffinum bis consulem — Fabricius censor Senatu movit, quod decem pondo argentea vasa haberet (conf. Liv. epit. lib. 14. Plutarch. Sulla, c. 1. ubi vid. Leopold.). Factum hoc est hoc ipso seculo, de quo noster loquitur, a. V. C. 479. *lamellae*, vid. ad Vit. Brevit. XII, 1.

quam Craſſus, plus tamen quam cenſorius Cato. Maiore ſpatio, ſi comparentur, proavum vicerat, quam a Craſſo vinceretur. Et ſi maiores illi obveniſſent opes, non ſpreviſſet. nec enim ſe ſapiens indignum ullis muneribus fortuitis putat. Non amat divitias, ſed mavult: non in animum illas, ſed in domum recipit: nec reſpuit poſſeſſas, ſed continet, et maiorem virtuti ſuae materiam ſubminiſtrari vult.

XXII. Quid autem dubii eſt, quin maior materia ſapienti viro ſit, animum explicandi ſuum in divitiis, quam in paupertate? quum in hac unum genus virtutis ſit, non inclinari, nec deprimi: in divitiis, et temperantia, et liberalitas, et diligentia, et diſpoſitio, et magnificentia, campum habeat patentem. Non contemnet ſe ſapiens, etiamſi fuerit minimae ſtaturae: eſſe tamen ſe procerum volet. et exilis corpore, ac amiſſo oculo valebit: malet tamen ſibi eſſe corporis robur. Et haec ita, ut ſciat eſſe aliud in ſe valentius. 2
malam valetudinem tolerabit, bonam optabit. Quaedam enim, etiamſi in ſummam rei parva ſunt, ut et

thal. Boruſſic. ſ. circa 400,000 aurei, a Friderico appellati (Lipſius: decies centena millia Philippicûm). Veritas coniecturae apparet ex comparatione ſubſequente, quum addit Seneca, magis victum ab eo proavum Catonem, quam a Craſſo ipſum. Atqui Craſſus bis millies poſſedit: i. e. quinquies tantum. Antea: *quadragies* i. plus quam 150,000 thal. Boruſſ. ſ. 30,000 aurei Fridericiani (Lipſius: centum millia Philippicûm): modica, ait Lipſius, vel exigua potius ſumma in Catonis Vticenſis illo aevo. Laudat Admiranda Romae, a ſe perſcripta II, cap. ultim.

Cap. XXII. Sapienti divitiae et omnia illa, quae indifferentia vocabant Stoici, ampliorem praebent materiam et campum, exercendi virtutem.

1. *animum explicandi*] virtutes animi oſtendendi. *diligentia*, in quaerendo et tuendo: *diſpoſitio* autem in collocando et adminiſtrando cernitur.

2. *in ſummam rei*] i. ſi cum bono principali i. virtute comparantur. Sunt haec, ſecundum Stoicos, adiaphora, notante Lipſio e Diogene Laert. VII, 104. quae nec

et ſubduci ſine ruina principalis boni poſſint, adiiciunt tamen aliquid ad perpetuam laetitiam, et ex virtute naſcentem. Sic illum afficiunt divitiae, et exhilarant, ut navigantem ſecundus et ferens ventus, ut dies bo-
3 nus, et in bruma ac frigore apricus locus. Quis porro ſapientum, noſtrorum dico, quibus unum eſt bonum virtus, negat etiam haec quae indifferentia vocamus, habere in ſe aliquid pretii, et alia aliis eſſe potiora? Quibusdam ex his tribuitur aliquid honoris, quibusdam multum. Ne erres itaque, inter potiora divitiae ſunt. „Quid ergo," inquis, „me derides, quum eundem apud te locum habeant, quem apud
4 me?" Vis ſcire, quam non habeant eundem locum? mihi divitiae ſi effluxerint, nihil auferent, niſi ſemetipſas: tu ſtupebis, et videberis tibi ſine te relictus, ſi illae a te receſſerint. apud me divitiae aliquem locum habent: apud te, ſummum. ad poſtremum, divitiae meae ſunt: tu divitiarum es.

XXIII. Deſine ergo philoſophis pecuniâ interdicere. nemo ſapientiam paupertate damnavit. Habebit philoſophus amplas opes: ſed nulli detractas, nec alie-

nec ad felicitatem, nec ad infelicitatem conferunt: ut ſunt divitiae, ſanitas etc. Mox noſter ea appellat *indifferentia*, quae alias nominantur media. Cicero ea vocat producta, praepoſita, praecipua (*προηγμένα*), et reiecta (*ἀποπροηγμένα*) de Finib. III, 4, 16. illa aeſtimationem, *ἀξίαν*, *honorem*, habent, ideoque digna ſunt, quae appetantur, e. c. virtutes animi et corporis, et opes, gloria etc.; haec defugienda ſunt. Vſus dat iis nomen, ſive quum virtus, ſive quum malitia acceſſit. Plura dabit Lipſius in Manuduct. II, 21, 22.

Cap. XXIII. Philoſophus divitias admittet iisque bene utetur. Donabit quoque, ſed ex recta cauſa.

1. *nemo — damnavit*] i. nullus philoſophus praeſcripſit, ut, qui ad ſapientiam adſpirent, pauperes eſſe debeant. Loquendi ratio conſonat ad illam: damnari votis, ob-

alieno sanguine cruentas, sine cuiusquam iniuria partas, sine sordidis quaestibus, quarum tam honestus sit exitus quam introitus, quibus nemo ingemiscat, nisi malignus. In quantum vis, exaggera illas, honestae sunt: in quibus quum multa sint quae quisque sua dicere velit, nihil est quod quisquam suum possit dicere. Ille vero fortunae benignitatem a se non sub- 2
movebit, et patrimonio per honesta quaesito nec gloriabitur, nec erubescet. Habebit tamen etiam quo glorietur, si apertâ domo, et admissâ in res suas civitate, poterit dicere: Quod quisque suum agnoverit, tollat! O magnum virum, optime divitem, si opus ad hanc vocem consonet! si post hanc vocem tantundem habuerit! ita dico, si tutus et securus scrutationem populo praebuerit: si nihil quisquam apud illum invenerit, quo manus iniiciat: audacter et propalam erit dives. Sicut sapiens nullum denarium in- 3
tra limen suum admittet, male intrantem: ita et magnas opes, munus fortunae, fructumque virtutis, non repudiabit, nec excludet. Quid enim est, quare illis bonum locum invideat? veniant, hospitentur. Nec iactabit illas, nec abscondet. alterum [a] infruniti animi est;

Cap. XXIII. a. *infruniti.* Lipsius e suo cod. dedit. Lud. Carrio (Emendation. Lutet. 1584. lib. II. fol. 24.) sic iam coniecerat. Antea: *infirmi.*

obstringi ad vota solvenda. *malignus*, propter invidiam.

2. *per honesta*] negotia; honeste. Est autem nostro familiaris mos, ut neutro plurali adiectivorum uti amet loco adverbiorum, vel substantivorum. *quo manus iniiciat*, ad res suas vindicandas. Est vocabulum proprium de eo, qui res sibi vindicat, ut proprias. Liv. III, 43.

3. *infruniti animi*] i. insolentis, stulti. In Glossis, ἀπειρόκαλος, laudante Lipsio, qui et nostrum de Benef. III, 16, 2. Auli Gellii Noct. Attic. IV, 9. et Festum adhibuit et cum ἄφρων vel infrons (a frons, tis) com-

eſt; alterum timidi et puſilli, velut magnum bonum intra ſinum continentis. Nec, ut dixi, eiiciet illas e domo. Quid enim dicet? utrumne, inutiles eſtis:
4 an, Ego uti divitiis neſcio? Quemadmodum etiam ſi pedibus ſuis poterit iter conficere, eſcendere tamen vehiculum malet: ſic ſi poterit eſſe dives, volet: et habebit utique opes, ſed tanquam leves et avolaturas: nec ulli alii, nec ſibi graves eſſe patietur. Donabit. Quid erexiſtis aures? quid expeditis ſinum? Donabit, aut bonis, aut iis quos facere poterit bonos. Donabit cum ſummo conſilio, digniſſimos eligens: ut qui meminerit, tam expenſorum quam acceptorum rationem eſſe reddendam. Donabit ex recta et probabili cauſa. nam inter turpes iacturas malum munus eſt. Habebit ſinum facilem, non perforatum: ex quo multa exeant, nihil excidat.

XXIV. Errat, ſi quis exiſtimat facilem rem eſſe donare. Plurimum iſta res habet difficultatis, ſi modo conſilio tribuitur, non caſu et impetu ſpargitur. Hunc promereor, illi reddo: huic ſuccurro, huius miſereor. Illum inſtruo, dignum quem non [a] deducat paupertas, nec occupatum teneat. Quibusdam non dabo, quamvis deſit: quia etiamſi dedero, erit defuturum. quibusdam offeram, quibusdam etiam inculcabo.

Cap. XXIV. a. *deducat* i. deprimat. Sic codd. fere omnes. Antea: *diducat*.

comparavit. Occurrit et Macrob. Saturn. V, 1. extr.

4. *quid expeditis ſinum*] togae ad excipienda munera.

Cap. XXIV. Nec ulli bene ceſſit liberalitas, niſi ſapienti, a quo longe diſtat ſtudioſus ſapientiae: ille enim factis ſententiam, divitias utiles quidem, ſed bonum non eſſe, comprobat.

1. *Illum inſtruo — teneat*] Beneficiis pauperem orno, lautiorem ampilioremque facio, ne a paupertate inclinetur, neu deprimatur. Hanc liberalitatem noſtro propriam fuiſſe Iuvenalis V, 108. 109. et Martialis XII, 36, 8. qui non

bo. Non possum in hac re esse negligens: nunquam magis nomina facio, quam quum dono. „Quid? tu," 2
inquis, „recepturus donas?" immo non perditurus. Eo loco sit donatio, unde repeti non debeat, reddi possit. Beneficium collocetur, quemadmodum thesaurus alte obrutus: quem non eruas, nisi fuerit necesse. Quid? domus ipsa divitis viri, quantam habet benefaciendi materiam? Quis enim liberalitatem tantum ad togatos vocat? hominibus prodesse natura iubet: servi liberine sint, ingenui an libertini, iustae libertatis, an inter amicos datae, quid refert? ubicunque homo est, ibi beneficio locus est. Potest itaque pe- 3
cuniam etiam intra limen suum diffundere, et liberalitatem exercere: quae non quia liberis debetur, sed quia a libero animo proficiscitur, ita nominata est. Haec apud sapientem nec unquam in turpes indignosque impingitur, nec unquam ita defatigata errat, ut non, quotiens dignum invenerit, quasi ex pleno fluat. Non est ergo quod perperam exaudiatis, quae honeste, forti-

non ita longe post Senecam floruerunt, a Lipsio laudati, docent. *inculcabo*, obtrudam, et vel invitis donabo. *nomina facio* commodo, do mutuum.

2. *togatos*] romanos cives, quibus toga uti tantum licuit. *libertini* s. manumissi, qui proinde ingenuis recte opponuntur. Ex hoc loco et aliis perspicias, quod obiter moneo, quam vere Ernesti Sueton. Claud. XXIV explicaverit. Liberti ad dominum, libertini ad genus hominum referuntur: quod nunc notum est. *iustae — datae*. Iusta libertas fuit, quae secundum leges data est servis, i. vindicta, censu, testamento. Hi tali modo manumissi plane pleneque erant liberi. Non iusta libertas, inter amicos, in convivio, per epistolam data libertos adhuc vinculo quodam attribuit servituti: quin etiam deleri poterat. Lipsius ad Tac. Annal. XIII, 27. Cf. Adams *Handbuch der röm. Alterthümer*. Tom. I. p. 72. sqq.

3. *Non est — exaudiatis,*] i. male interpretemini. *studiosis sapientiae*. Stoici, quibus virtus scientia est, vitium, ignorantia distinguunt inter *studiosum* (σπουδαῖον), qui operam adhuc dat

fortiter, animose, a studiosis sapientiae dicuntur: et
4 hoc primum attendite. Aliud est, studiosus sapientiae: aliud, iam adeptus sapientiam. Ille tibi dicet: „Optime loquor, sed adhuc inter mala volutor plurima. Non est, quod me ad formulam meam exigas: quum maxime facio me et formo, et ad exemplar ingens attollo. si processero, quantum proposui, exige; ut dictis facta respondeant. „Assecutus vero humani boni summam, aliter tecum aget, et dicet:" Primum, non est, quod tibi permittas de melioribus ferre sententiam. mihi iam, quod argumentum est recti, con-
5 tigit, malis displicere. Sed ut tibi rationem reddam, quam nulli mortalium invideo, audi, quid promittam, et quanti quaeque aestimem. Divitias nego bonum esse: nam si essent, bonos facerent. nunc quoniam quod apud malos deprehenditur, dici bonum non potest; hoc illis nomen nego. ceterum et habendas esse, et utiles, et magna commoda vitae afferentes, fateor.

XXV. Quid ergo est? quare illas non in bonis numerem, et quid in illis praestem aliud, quam vos, quoniam inter utrosque convenit habendas, audite. Pone in opulentissima me domo, pone ubi aurum argentumque in promiscuo usu sit: non suspiciam me ob ista, quae etiam si apud me, extra me tamen sunt. In sublicium pontem me transfer, et inter egentes abiice: non ideo tamen me despiciam, quod in illorum numero consideo, qui manum ad stipem porrigunt. quid enim ad rem, an frustum panis desit, cui non

dat, et *eruditum* (*πεπαιδευμένον*), qui iam adeptus est sapientiam. Lipsius in Manud. II, 1.

C. XXV. Continuatio.

1. *praestem*] ostendam, proferam iis utens. *In sublicium pontem.* Saepius vt sedes mendicorum iste pons Tiberi impositus, ideoque hominum praetereuntium frequentia celebratus commemoratur apud Veteres: e. c. Ovid. Ibi. 418. Martial. X, 5. Iuvenal. XIV, 134. IV. 116. De ponte sublicio cf. Adleri descriptionem Romae, p. 36.

non deest mori posse? Quid ergo est? domum illam
splendidam malo, quam pontem. Pone in instrumen- 2
tis splendentibus, et delicato apparatu: nihilo me fe-
liciorem credam, quod mihi molle erit amiculum,
quod purpura in conviis meis substernetur. Nihilo
miserior ero, si lassa cervix mea in manipulo foeni
acquiescet, si super Circense tomentum, per sarturas
veteris lintei effluens, incubabo. Quid ergo est? ma-
lo quid mihi animi sit ostendere, [a] praetextatus et chla-
mydatus, quam nudis scapulis aut semitectis. Vt 3
omnes mihi dies ex voto cedant, novae gratulationes
prioribus subtexantur: non ob hoc mihi placebo. Mu-
ta in contrarium hanc indulgentiam temporis: hinc il-
linc percutiatur animus, damno, luctu, incursionibus
variis, nulla omnino hora sine aliqua querela sit: non
ideo me dicam inter miserrima miserum, non ideo
aliquem exsecrabor diem. provisum est enim a me, ne
quis mihi ater dies esset. Quid ergo est? malo gau-

Cap. XXI. a. *praetextatus et chlamydatus.* Hanç lectionem in codd. reperiri apud Grut. et Lipsium in propatulo est. Sententia etiam agnoscit. Praestantissima haud dubie praeferam, ait noster, iis, quae sunt minoris pretii aut vilissima. Iam vero et *praetextam et chlamydem* fuisse praestantiorum vestium genera, constat. Cf. Ernesti Clav. Cic. De *praetextatus* una codd. scriptura est., quam Lipsius immerito mutavit in: *pexatus:* maior varietas occupat in codd. alteram vocem: *clamidatus*, *candidatus*, *camisatus*, *causeatus*, *canusinatus* (ap. Muretum), *gausapatus*, quae posterior Lipsio placuit. *Candidatus* habet Erasm. Facile intelligis, omnes has voces vel aberrationes, vel inepta interpretamenta li-

2. *molle amiculum:*] e meliore lana confectae vestes coenatoriae, et saepe purpureae, et stragulae et pulvilli, s. triclinaria, quae Plin. N. H. IX, 36. e dibapha tyria iam vulgo facta ostendit. *Circense tomentum* villi lanaeque breves et paleae sectaque stramenta, ad inferciendas culcitas adhibita a pauperibus, qui s. ludis Circensibus tali tomento usi sunt, s. in Circo factis indormierunt. Martial. XIV, 159. 160.

3. *Vt omnes*] i. etiam si o. *provisum — esset,* Omnia illa ut a fortuna profecta inter in-

4 dia temperare, quam dolores compescere. Hoc tibi ille Socrates dicet: „Fac me victorem universarum gentium: delicatus ille Liberi currus triumphantem usque ad Thebas a solis ortu vehat: iura reges Persarum petant: me hominem esse tum maxime cogitabo, [b] quum Deus undique consalutabor. Huic tam sublimi fastigio coniunge protinus praecipitem mutationem: in alienum imponar ferculum, exornaturus victoris superbi ac feri pompam: non humilior sub alieno cur-
5 ru agar, quam in meo steteram." Quid ergo est? vincere tamen, quam capi malo. Totum fortunae regnum despiciam: sed ex illo, si dabitur electio, molliora sumam. Quidquid ad me venerit, bonum fiet: sed malo faciliora ac iucundiora veniant, et minus vexatura tractantem. Non est enim quod ullam existimes esse sine labore virtutem, sed quaedam virtutes stimu-

brariorum esse. Eliminavi proinde Lipsii fetus: *Pexatus et gausapatus* e textu. Mox: *aut semitectis* e codd. bene eruit Lipsius. Ap. Erasmum desunt.

b. *quum Deus undique consalutabor.* Egregie restituit Lipsius (Elector. II, 9.). Erasmus habet: *cum Diis undique consultabo.* Prave aut nullo sensu.

indifferentia numero; ideoque sive bene sive male mecum egerit fortuna, ratio et sapientia mihi omnia, quocunque modo ceciderint, bona et candida facient. *ater dies* i. infelix, infaustus.

4. *ille*] celebertimus. *delicatus — vehat*. Triumphos ducam per totum terrarum orbem, Bacchi more, quem Thebis, Boeotiae urbe oriundum, domitis Indis, in urbem patriam rediisse triumphantem constat, e. c. ex Ovidii Metam. etc. Est res tritissima. *delicatus*, mollissime exornatus, gemmeus aureusque. *reges Pers.* vt potentissimi in Oriente, praesertim Socratis tempore, quum reges magni nominarentur. Socratem haec loqui inducit, quoniam ut omnis philosophiae, ita stoicae pater praedicabatur. Verbo tantum moneo, mentionem *ferculi*, currus, ut mox ipse explicat, ad morem Imperatorum romanor. triumphantium translatam esse, parum atticum.

5. *Non est — virtutem:*] hoc iam ex eo patet, quod virtus disci debet, secundum Stoi-

stimulis, quaedam fraenis egent. Quemadmodum corpus in proclivo retineri debet, in ardua impelli: ita quaedam virtutes in proclivi sunt, quaedam clivum subeunt. An dubium sit, quin escendat, nitatur, obluctetur 6
patientia, fortitudo, perseverantia, et quaecunque alia duris opposita virtus est, et fortunam subigit? Quid ergo? non aeque manifestum est per devexum ire liberalitatem, temperantiam, mansuetudinem? In his continemus animum, ne prolabatur: in illis exhortamur, incitamusque. Acerrimas ergo paupertati adhibebimus, illas, [c] quae impugnatae fiunt fortiores: divitiis illas diligentiores, quae suspensum gradum ponunt, et pondus suum sustinent.

XXVI. Quum hoc ita divisum sit, malo has in usu mihi esse, quae exercendae tranquillius sint; quam eas, quarum experimentum sanguis et sudor est. Ergo non ego, inquit sapiens, aliter vivo quam loquor, sed vos aliter auditis. Sonus tantummodo verborum ad aures vestras pervenit: quid significet, non quaeritis. „Quid ergo inter me stultum, et te sapientem interest, si uterque habere volumus?" Plurimum. Divitiae enim apud sapientem virum in servitute sunt: apud stultum in imperio. sapiens divitiis nihil permittit: vobis divitiae omnia. Vos, tanquam aliquis vo- 2

 bis

c. *quae impugnatae fiunt fortiores.* Erasmi et all. librr. bona lectio; quam tamen haud multum abest Lipsius, quin postponat Graecismo: *pugnare sunt fortiores:* hoc est, simplicius contortiori.

Stoicos. Aliter sensit II de Ira XIII, 3 ubi videsis. *Sed quaedam — egent.* illae in rebus trepidis et adversis, hae in prosperis. Bene laudat Lipsius Epistol. 66. fin. sed noster in seqq. sententiam suam ipsa satis dilucide exposuit.

C. XXVI. Discrimen inter divitem stultum i. nulla philosophia excultum, et sapientem. Sequitur admonitio ad virtutem suspiciendam.

1. *sanguis et sudor est:*] quae nonnisi in rebus asperis exerceri possunt: quas nonnisi sanguine, ut inter tormenta, et sudore, multo labore, ostendere et probare possumus. *habere* divitias. *Divitiae.* cf. supra Cap. XXII, 4.

bis aeternam possessionem earum promiserit, assuescitis illis, et cohaeretis: sapiens tunc maxime paupertatem meditatur, quum in mediis divitiis constitit. Nunquam imperator ita paci credit, ut non se praeparet bello: quod etiamsi non geritur, indictum est. Vos domus formosa, tanquam nec ardere nec ruere [a] possit, insolentes vos opes, tanquam periculum omne transcenderint, maioresque sint quam quibus consumendis satis virium habeat fortuna, obstupefa-
3 ciunt! Otiosi divitiis luditis, nec providetis illarum periculum: sicut barbari plerumque inclusi, et ignari machinarum, segnes laborem obsidentium spectant, nec quo illa pertineant, quae ex longinquo struuntur, intelligunt. Idem vobis evenit: marcetis in vestris rebus, nec cogitatis, quot casus undique immineant, iamque pretiosa spolia laturi. Sapienti quisquis abstulerit divitias, omnia illi sua relinquet: vivit enim prae-
4 sentibus laetus, futuri securus. „Nihil magis," Socrates inquit, „aut aliquis alius, cui idem ius adversus humana atque eadem potestas est, persuasi mihi, quam ne ad opiniones vestras actum vitae meae flecterem. Solita conferte undique verba: non conviciari vos putabo, sed vagire velut infantes miserrimos." Haec dicet ille, cui sapientia contigit: quem animus

Cap. XXVI. a. *possit, insolentes vos opes.* Sic distinxi, sententia postulante. Antea: *possit, insolentes, v.* At opes epitheto non bene carere possunt, deinde allocutio esse nequit, quum sequitur: *obstupefaciunt.* Coniungo itaque *opes* cum τῷ *insolentes*, magnae.

2. *meditatur*] praeparat se exercetque ad paupertatem aequo animo ferendam. *quod — indictum est*, quoniam mox geri potest. Argutius hoc dictum esse, facile intelligas.

3. *sicut barbari — intelligunt.*] Apposite laudat Lipsius Iulii Caesaris Comment. B. G. II, 30. et Tacit. Annal. 12.

4. *cui idem — est*] atque Socrati. *opiniones* falsas et improbas. *Solita — verba* h. e. conviciamini. *cui sapientia contigit*, quocum sapientia coniuncta est.

animus vitiorum immunis increpare alios, non quia odit, sed in remedium, iubet. Adiiciet his illa: „Existimatio me vestra non meo nomine, sed vestro movet. odisse et lacessere virtutem, bonae spei eiuratio est. 5
Nullam mihi iniuriam facitis; sicut ne diis quidem hi, qui aras evertunt: sed malum propositum apparet, malumque consilium, etiam ubi nocere non potuit. Sic vestras allucinationes fero, quemadmodum Iupiter optimus maximus ineptias poëtarum: quorum alius illi alas imposuit, alius cornua: alius adulterum illum induxit, et abnoctantem: alius saevum in deos, alius 6
iniquum in homines: alius raptorum ingenuorum corruptorem, et cognatorum quidem: alius parricidam, et regni alieni paternique expugnatorem. Quibus nihil aliud actum est, quam ut pudor hominibus peccandi demeretur, si tales deos credidissent. Sed quamquam ista me nihil laedant, vestrâ tamen vos moneo causâ: suspicite virtutem. Credite his, qui illam diu secuti, 7
magnum quoddam ipsos, et quod in dies maius appareat, sequi clamant. Et ipsam ut deos, et professores

Oo 4

5. *bonae spei eiuratio,*] abdicatio. Val. Max. II, 7, 7. Lipsius confert de Benef. VI, 4, 2. aversari et eiurare ius fasque—, et Festum: eiuratio significat, non posse id, quod desideratur, praestari. *allucinationes*, convicia ficta. *Iupiter.* Similia occurrunt de Constant. Sap. VI, 2. de Benef. VII, 7. —

6. Mythologica, quae sequuntur, notiora sunt, quam ut iis longius immoremur. Ledam convenisse fingitur in cygnum mutatus, Europam cornua gerens: adulteravit Alcmenam. Saevus fuit in Saturnum, quem exsecuit, et Vulcanum, quem praecipitavit e coelo; Ganymedem, Trois filium, cognati propter stirpis auctorem Dardanum (Hom. Il. υ, 215.) cum Iove, rapuit etc. *favete linguis:* quum favorem, applausumve indicandi causa in usu erat, tum in sacris faciendis a sacerdote iis, qui aderant, silentium, ne verba mali ominis dicerent, imperabatur, εὔφημ' ἔστω, εὐφημεῖτε. Postremo sensu noster hoc vocab. sacrum interpretatus est. Non hoc volo, ut faveatis bonis, sed ut de iis sileatis. Sic bene exponit Lips.

res eius ut antistites colite: et quotiens mentio sacra literarum intervenerit, favete linguis! [b] Hoc verbum non, ut plerique existimant, a favore trahitur: sed imperatur silentium, ut rite peragi possit sacrum, nullâ voce malâ obstrepente.

XXVII. Quod multo magis necessarium est imperari vobis, ut, quotiens aliquid ex illo proferetur oraculo, intenti et compressâ voce audiatis. Quum sistrum aliquis concutiens ex imperio mentitur; quum aliquis secandi lacertos suos artifex, brachia atque humeros suspensâ manu cruentat; quum aliquis genibus per viam repens ululat; laurumque linteatus senex, et medio lucernam die praeferens, conclamat, iratum aliquem deorum; concurritis et auditis, et divinum esse

b. *Hoc — obstrepente.* Fuerunt, qui pro supposito totam hanc ῥῆσιν haberent, e. c. Ioseph. Castalio (Obss. in Critic. Lugd. 1608. p. 118 sq.). Immerito. Nec Lipsii coniecturae: *ad favorem trahitur*, sive etiam *trahit* accedo. Senecae mens est, hoc verbum non a favore sacris praestando deducendum esse, sed a favore, qui linguae praebeatur, quippe quam ne dii malo quo afficiant infausta proferentem metuendum sit: ideoque ad silentium hoc verbum refert noster. Sic Graeci: *Σῖγα πᾶς ἔστω λεώς*, quod saepe ap. Aristophanem occurrit.

Cap. XXVII. Alloquium Socratis adversus calumniatores veritatis et virtutum.

1. Vides hic superstitionum et fanatismi genera quaedam commemorari, iis, quae vel nostro tempore passim spectantur potissimum in occidentalibus Europae regionibus haud dissimilia. *Quum sistrum — cruentat* — ad Isidis sacerdotes et Gallos Cybeles s. matris Deum antistites et Bellonarios spectat, qui ex Aegypto et Phrygia haec sacra enthusiastica (cf. Heynii Commentat. de Religionum et sacrorum cum furore peract. origg. et causs. T. VIII. Commentatt. Soc. reg. Scientt. Gotting.) Romam attulere. *Sistrum*, crepitaculum aeneum (hinc aera dicuntur a Tibull. I, 3, 24) Isidis sacerdotibus proprium, quo ad divinationes usi esse videntur. *quum — ululat* fanatico furore actus ad deos placandos (Tibull. I, 2, 85. ib. Heyne). *laurumque — praeferens* et hic ad fanaticos pertinebat, aegyptiorum sacerdotum ritu indutus lin-

esse eum, invicem mutuum alentes stuporem, affirmatis. a Ecce Socrates ex illo carcere, quem intrando 2 purgavit, omnique honestiorem curiâ reddidit! Proclamat: „Quis iste furor? quae ista inimica diis hominibusque natura est? infamare virtutes, et malignis sermonibus sancta violare? Si potestis, bonos „laudate: si minus, transite. Quod si vobis exercere „tetram istam licentiam placet, alter in alterum incursitate. nam quum in coelum insanitis, non dico

 „sacri-

Cap. XXVII. a. *Ecce Socrates ex illo — reddidit! Proclamat* etc. Hac distinctione Senecam a crimine negligentiae liberavimus. Conf. not. Antea: *Ecce — reddidit*, *proclamat* etc. Omitto ineptas coniecturas, eo nomine cusas, ut, quae ad Socratem vivum spectare non poterant, ad Senecam ipsum referrentur.

linteo: laurus et lucerna, illa vaticinii s. enthusiasmi, haec lustrationis signum. *divinum*, instinctum divino numine.

a. *Socrates.*] Quae hic Socratem inducit noster loquentem, sunt haud dubie praeclara et eo digna. Difficultas tamen haud exigua existit ex eo, quod §. 5. anachronismi occurrunt, omnem orationis probabilitatem funditus evertentes. Proinde fuere, qui ea ad Senecam, tamquam sua persona loquentem retulerint: quamquam omnia haec continuo filo cohaerent, nec a Seneca satis decore dici possunt: *o vos — conniga vit*, et cap. 28. *at ego ex alto prospiciens* etc., quae adeo capiti 24, 4. aperte adversantur. Hactenus bene refutat Lipsius istam opinionem. At quum ipse ad prosopopoeiam doctius quam aptius confugit, nullam loco, ut ipse innuit, conclamato, opem attulit. Quare tandem a calumniis, quas Athenaeus (Dipnosophist. V, 16 sqq. p. 325. ed. Schaeffer.) in Platonem aliosque philosophos effundit, (πάντ' οὖν ψεύδονται οἱ φιλόσοφοι, ait, καὶ πολλὰ παρὰ τοὺς χρόνους γράφοντες οὐκ αἰσθάνονται) excusationem petivit. Enimvero his argutiis recte carebimus: saniore enim interpunctione instituta locus facilis est ad expediendum: modo non illud: *ex illo carcere* ad: *proclamat* referatur. „Ad istam procacitatem vestram, ait Seneca, reprimendam adducam vobis hominem, qui multa sublimia et dixit et magno animo exsequutus est. Ecce Socrates nunc vobis adest ex illo carcere! Procla-

mat

„ſacrilegium facitis, ſed operam perditis. Praebui „ego aliquando Ariſtophani materiam iocorum: tota „illa mimicorum poëtarum manus in me venenatos ſa-
3 „les ſuos effudit. Illuſtrata eſt virtus mea, per ea „ipſa, per quae petebatur. produci enim illi et tenta„ri expedit: nec ulli magis intelligunt quanta ſit, „quam qui vires eius laceſſendo ſenſerunt. Duritia „ſilicis nulli magis, quam ferientibus, nota eſt. Prae„beo me non aliter, quam rupes aliqua in vadoſo „mari deſtituta, quam fluctus non deſinunt undecun„que moti ſunt verberare: nec ideo aut loco eam mo„vent, aut per tot aetates crebro incurſu ſuo conſu-
4 „munt. Aſſilite, facite impetum: ferendo vos vin„cam. In ea, quae firma et inſuperabilia ſunt, quid„quid incurrit, malo ſuo vim ſuam exercet. Proinde „quaerite aliquam mollem cedentemque materiam, in „quam tela veſtra figantur. Vobis autem vacat alie„na ſcrutari mala, et ſententias ferre de quoquam? „Quare hic philoſophus laxius habitat, quare hic lau„tius coenat? Papulas obſervatis alienas, ipſi obſiti
5 „plurimis ulceribus. Hoc tale eſt, quale ſi quis pul„cher-

mat etc." Iam vero omnes anachroniſmi, proſopopoeiae et excuſationes evaneſcunt. Ex alto enim Socrates proſpicit, retundens procaces illos ſapientiae contemtores. *Praebui — effudit.* Cf. Xenoph. Sympoſ. VI, 6 ſqq. Oeconom. II, 3. In primis ab Ariſtophane, in Comoedia, Nubes (Νεφέλαι) inſcripta, Eupoli et Amipſia exagitatum conſtat Socratem. cf. Schol. ad Ariſtoph. Nub. 96. 129. Fabricii Bibl. Graec. Vol. II. p. 363. 445. 409. Menag. ad Diogen. Laert. II, 28. Cauſae vero huius irriſionis continebantur eo, quod Socrates iuvenis Sophiſtarum, quos potiſſimum exagitandos ſibi ſumerent Comici, ſcholas frequentaret, et poſtea Euripidis, quicum Comici itidem depugnarunt, amicus eſſet. Egregie cauſas haſce, primus, niſi fallor, expoſuit Tychſen, Profeſſ. Gotting. (*Bibliothek der alten Literatur u. Kunſt.* St. I. p. 41 ſqq. *mimicorum* i. comicorum.

„cherrimorum corporum naevos aut verrucas deri-
„deat, quem foeda ſcabies depaſcitur. Obiicite Pla- 6
„toni, quod petierit pecuniam: Ariſtoteli, quod ac-
„ceperit: Democrito, quod neglexerit: Epicuro, quod
„conſumſerit: mihi ipſi Alcibiadem et Phaedrum ob-
„iectate. O vos [b] uſu maxime felices, quum primum
„vobis imitari vitia noſtra contigerit! Quin potius
„mala veſtra circumſpicitis, quae vos ab omni par-
„te confodiunt, alia graſſantia extrinſecus, alia in vi-
„ſceribus ipſis ardentia? Non eo loco res humanae
„ſunt, etiamſi ſtatum veſtrum parum noſtis, ut vobis
„tantum otii ſuperſit, ut in probra meliorum agitare
„linguam vacet.

XXVIII. „Hoc vos non intelligitis, et alienum „fortunae veſtrae vultum geritis: ſicut plurimi quibus „in circo aut in theatro deſidentibus, iam funeſta do„mus eſt, nec annuntiatum malum. At ego ex alto „proſpiciens, video quae tempeſtates aut immineant „vobis, paulo tardius rupturae nimbum ſuum, aut iam „vicinae vos ac veſtra rapturae, propius acceſſerint. „Quid porro? nonne nunc quoque (etiamſi parum ſen„titis) turbo quidem animos veſtros rotat, et involvit, „fugientes petentesque eadem, et nunc in ſublime al„levatos, nunc in infima alliſos rapit? **** [a]."

b. *uſu* Lipſius et Gronovius hic adhaeſerunt. Ille emendat: O *vos iſti*: hic, O *vos tum maxime felices!* Nam *uſu* i. experiendo, hic parum aptum eſt. Fortaſſe eam ob cauſam totum hoc eiecerat Muretus. Sed *uſu* eſt hic, ut ſaepius, i. q. eo caſu, ſi hoc fieret, tum.

Cap. XXVIII. a. Hic eſſe lacunam, haud parvam, patet. Hinc ſigna lacunae apponi iuſſimus. Lipſio praeeunte Opuſculum de Otio aut Seceſſu Sapientis ſeiunximus, quippe a toto argumento omnino alienum.

5. *Platoni*] dum navigat in Siciliam, ad Dionyſium et Dionem. Lipſius. Diog. Laert. III, 3. quaedam habet, quae huc referas. *Ariſtoteli — acceperit* ab Alexandro M. *Democrito — neglexerit*. cf. ad VI de Provident. §. 1. *Epicuro — conſumſerit*. Diog. Laert. X, 7.

Cap. XXVII. Continuatio.

ADDEN-

ADDENDA ET CORRIGENDA.

p. 2. nott. col. 2. l. ult. post ruina inseras: §. 5.
— 5. V. L. lin. 17. leg. *perimunt*, non.: *percimunt*.
— 6. nott. col. 1. l. 12. loco ἔχω leg. ἔτω.
— 8. V. L. lin. antep. leg. Heusing.
— 14. l. 8. leg. quum, loco cum.
— 16. l. 12. loco cum leg. quum.
— 20. nott. col. 2. lin. 17. leg. obsedit.
— 26. nott. col. 1. l. 6. leg. liberorum. ib. nott. col. 2. lin. 1. leg. eclectico.
— 39. nott. col. 2. l. 5. post: nota inseras: *uxor* flagranti crimine comprehensa, ideoque adultera et tantopere impudica, ut mortem adeo contemneret, modo libidini suae indulgere possit.
— 43. l. 10. leg. quae non sunt irae, non m. etc. deleta vocula: et cum media interpunctione.
— 46. l. 18. leg. quum.
— 47. l. 8. leg. quum.
— 57. nott. col. 2. l. 7. leg. Musonii. 60. V. L. l. 3. l. τῷ.
— 86. V. L. l. 17. post invitans addas: cf. Ernesti ad Sueton. Claud. 39. b.
— 87. l. 20. leg. quum voles.
— 93. nott. col. 1. l. 7. leg. quam. ibid. l. 13. inseras: cf. ad C. XI, 1. de Const. Sap.
— 113. nott. col. 1. l. 10. leg. non nimis, col. 2. l. 7. dele: in contrarium — flectamus.
— 129. l. 7. dele virgulam post: pedes. nott. col. 1. l. 7. inseras post Platon. in Symposio.
— 142. V. L. l. 1. leg. Servus.
— 143. V. L. lin. antepen. inseras: eadem loquendi series occurrit de Const. Sap. C. IX, 2.
— 145. l. 12. leg. desinat.
— 148. nott. col. 1. l. 20. dele 8.
— 152. nott. col. 2. l. 2. post inserendae addas: e Stobaei Florileg. tit. 21. (p. 386. Schow.)
— 154. V. L. l. 6. leg. gravius quod vulneri.
— 156. l. 26. lege: unica restat ex.
— 157. l. 14. Post merentur addas: cf. Heynii Opusc. acad. Vol. IV. p. 492. not. b.
— 158. l. 14. leg. ne haec.

p. 169.